

**НАУКОВИЙ
ЗБІРНИК
МУЗЕЮ
УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ
В СВИДНИКУ**

3

Готуються до друку:

І. Пушкар, Б. Коначовичова, Дерев'яні церкви в українських селах Східної Слобожанщини. Пришів, 1988, стор. 369. Публікація є періодично вичерпною монографією про дерев'яну церковну архітектуру українців Припівщини. Крім ґрунтовних описів, книга містить плани, зарисовки та фотографії майже кожної дерев'яної церкочки Припівщини.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, 5, 1929. Частина А: Збірник праць, присвячений 89-річчю з дня народження та 10-річчю з дня смерті Івана Панькевича. Головний редактор М. Мушника, стор. 350. Зміст: Колективна стаття про життя і наукову діяльність І. Панькевича (біографія, І. Панькевич як мовознавець, літературознавець, фольклорист, публіцист, редактор газет, журналіст, науковий збірник, культурно-громадський діяч, автор відручників, професор університету тощо). Повна біографія праць І. Панькевича (винад 200 назв). Листи І. Панькевича до В. Гнатюка. Спогади про І. Панькевича його учнів, друзів та співрацівників. Другий розділ збірника буде містити наукові праці чехословацьких і закордонних вчених з тих ділянок, якими цікавився І. Панькевич (мовознавство, літературознавство, історія, етнографія, фольклор тощо). В третьому розділі буде опубліковано хроніку та звіти про діяльність всіх українських установ Чехословащини (як і в № 3).

Частина Б. І. Панькевич, Покраїні записи на закарпатських церковних книгах, стор. 500. Одна з найважливіших праць І. Панькевича. Містить покраїні записи з кількох сотень церковних книжок Закарпатської України та Припівщини, які є цінним джерелом для визнання історії, мови, народної освіти та інших ділянок закарпатського культурного життя. Переважна частина матеріалів друкується вперше.

Арсеній Коцак, Славеноруська граматика. Підготовка до друку, вступна стаття та коментарі проф. П. О. Дзєндзєльського, 1970, стор. біля 250.

Арсеній Коцак (1737-1800), уродженець Припівщини, належить до найважливіших закарпатських українських діячів ХVІІІ ст. Був професором в кількох монастирських школах (Красний Брід, Буківська Гірка, Імстичево, Марин-Іовч, Мукачево). Його Славеноруська граматика (1768-1788) написана під значним впливом граматики М. Смотрицького та тогочасних латинських граматик, але на багатьох місцях в ній використано закарпатську розмовну мову. Понизрювалася в рукописі і зіграла важливу роль в історії закарпатської освіти.

Наукові збірники виходять українською мовою, але в них публікуються статті також на всіх інших слов'янських мовах. Біля кожної статті подано резюме англійською та німецькою мовами, а біля неукраїнських статей також українське резюме. Всі випуски багато ілюстровані. Ціна одної книжки в золотній оправі 15-35 крон.

Замовлення надсилайте на адресу:

**МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
СВИДНИК ОКР. БАРДІВ
ВУЛ. ЛЕНІНА № 247**

MÚZEUM UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU

VEDECKÝ SBORNÍK

3

Venovaný pamiatke
VOLODYMYRA HNAŤUKA

1967

VYDALO MÚZEUM UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU
V SPN BRATISLAVA ODBOR UKRAJINSKEJ LITERATÚRY
V PREŠOVE

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СВИДНИК

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

3

Присвячений пам'яті
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

1967

ВИДАВ СВИДНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В ПРЯШІВСЬКОМУ ВІДДІЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
СЛОВАЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ВИДАВНИЦТВА

*ЗБІРНИК ВИХОДИТЬ З НАГОДИ VI МІЖНАРОДНОГО З'ЇЗДУ СЛА-
ВІСТІВ У ПРАЗІ 1968 р.*

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В СВИДНИКУ

3

1967

Головний редактор Микола Мушинка, працівник Дослідного кабінету україністики
Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика.

Редакційна колегія: Михайло Дубай, Орест Зілинський, Юрій Костюк, Йосиф Шелепець.
Відповідальний редактор Іван Чабиняк, директор музею.

© Музей української культури Свидник, 1967

ВОЛОДИМИР ГАТЮК
(1871—1926)

СЛОВО В ДОРОГУ АКАДЕМІКА ЇРЖІ ГОРАКА

Щиро вітаю ініціативу Музею української культури в Свиднику, який вирішив присвятити визначному українському вченому Володимирі Гнатюкові окремий номер своєї наукового збірника.

Сам я займався дослідженням української народної творчості ще з студентських років, і мій дорогий учитель Їржі Полівка звернув моє увагу на багатогранну діяльність В. Гнатюка. В ж. Národopisný věstník československý я подав інформацію про одну його монографію, згодом між нами зав'язалось листування, і великий знавець українського фольклору надсилав мені свої праці.

В. Гнатюк, поряд з О. Кольбергом та Ф. Бартошем, займав одне з провідних місць в історії слов'янської фольклористики, а його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем, мають світове значення.

Від дитинства він любив народні пісні, казки та інші оповідання. Його дід з боку мами, Іван Савицький, знав багато народних казок, бабуся зберігала в пам'яті безліч народних пісень. Обоє вони охоче розповідали і співали онукові. І батьки В. Гнатюка успадкували фольклорне багатство від попередніх поколінь. Двері їх хати не чазинялись ні перед ким: знайомі часто приходили сюди в гості, і молодий Володимир таким чином був від дитинства в оточенні давньої народної поезії. Ці безпосередні стосунки з народом нагадують нам Вука Стеф. Караджіча.

Гнатюк вже на початку 80-х років, будучи учнем бучацької школи, почав записувати пісні, а коли закінчив нижчу гімназію, його збірка нараховувала вже біля 500 пісень. В Львівському університеті його інтерес до фольклору ще більше зріс, зокрема під впливом польського славісти проф. А. Каліни. В 1895 р. проф. Калина очолив новозасноване Towarzystwo Ludoznawcze та орган цього товариства ж. Lud, в редакції якого був також І. Франко. Збірка пісень В. Гнатюка, яка до того часу значно зросла (понад 800 пісень), мала бути опублікована на сторінках ж. Lud, але вона загубилася.

В тому ж 1895 р. у Львові було засноване Наукове товариство ім. Шевченка, яке почало видавати «Етнографічний збірник» — орган, присвячений

дослідженню української народної творчості. Цим збірником В. Гнатюк одержав тривалу базу і міг зі всією енергією та ентузіазмом віддатись збиранню фольклорних матеріалів, маючи гарантію, що результати своєї збирацької діяльності зможе видавати друком. Якщо взяти до уваги факт, що від 1903 р. В. Гнатюк не міг влаштувати фольклористичних експедицій з-за важкої хвороби легенів, його життєвий доробок збуджує заслужений подив і визнання. Це — один з найвизначніших комплектів в історії слов'янської і світової фольклористики.

Я вірю, що науковий збірник, присвячений пам'яті В. Гнатюка, який читач одержує в руки, спричиниться до глибокого вивчення багатой і всебічної спадщини великого українського вченого. Вона справді заслуговує цього.

Мартин, 5-го вересня 1967 р.

Проф. Їржі Горак, академік ЧСАН

ВІД У П О Р Я Д Н И К А

Минулого року українська громадськість відзначила 95 років з дня народження і 40 років з дня смерті академіка Володимира Гнатюка, одного з найвизначніших діячів української науки кінця ХІХ і першої чверті ХХ ст.

Володимир Гнатюк (1871—1926) був видатним фольклористом й етнографом, видавцем і популяризатором української літератури і літератур слов'янських народів, мовознавцем, журналістом, перекладачем та відомим громадським діячем. За 30 років творчої праці він опублікував майже тисячу наукових праць, статей, рецензій та заміток. Такі його збірники, як «Коломийки» (3 т.), «Колядки і щедрівки» (2 т.), «Галицько-руські анекдоти», «Гаївки», «Галицько-руські народні легенди» (2 т.), «Знадоби до галицько-руської демонології» (2 т.), «Народні оповідання про опришків», «Українські народні байки» становлять золотий фонд української фольклористики. Недаремно Іван Франко назвав його «феноменально щасливим збирачем всякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівнював ні один».¹ Такі його теоретичні праці як «Українська народна словесність», «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності», «Словацький опришок Яношік в народній поезії» та десятки інших ще й сьогодні не втратили своєї актуальності.

Його голос був дуже авторитетним і в мовознавчих, історичних та літературознавчих питаннях. Як дозгорічний секретар Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, директор «Видавничої спілки» та редактор «Літературно-наукового вісника» він був у тісних стосунках майже з усіма тогочасними українськими письменниками і вченими та з цілим рядом слов'янських і західноєвропейських діячів.

¹ «Літературно-науковий вісник» (далі — ЛНВ) 1906, кн. ІХ, стор. 502—503.

Разом з тим, він був чи не найліпшим знавцем і дослідником колишньої «Угорської Русі», яку особисто відвідав шість разів і зібрав тут колосальний матеріал, опублікований в шести томах «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» та в цілому ряді інших праць. Ці матеріали ще й досі є неперевершеним джерелом пізнання українського фольклору Закарпатської України, Пряшівщини, Бачки й Банату. Крім фольклору, він досліджував ще й етнографію, мову, історію, літературу, публіцистику, економічні, соціальні та національні проблеми закарпатських земель. Далеко неповний список праць В. Гнатюка присвячений цим питанням перевершує сотню. Та справа не лише в кількості. Кожна з наукових праць В. Гнатюка написана з глибоким знанням справи, побудована на багатому фактичному матеріалі.

Одні з кращих знавців життя і творчості В. Гнатюка М. Т. Яценко підкреслює, що «фольклоризм Гнатюка характеризується матеріалістичною основою та діалектичним підходом до законів розвитку народної творчості».² Далі той же автор наголошує, що «Гнатюк вніс свій вклад у вітчизняну матеріалістичну естетику... та виступав з гострою критикою існуючого суспільного ладу...»³

Цей матеріалістичний підхід до досліджуваних проблем та критику існуючого суспільства найліпше можна простежити в його працях про Закарпаття.⁴

Та незважаючи на все це, діяльність В. Гнатюка, зокрема на ділянці дослідження Закарпаття, досі ще належно не вивчена, тому й мало відома серед нашої громадськості. З його іменем не зустрінемося в жодному підручнику для наших шкіл, хоч в дослідженні Закарпаття він зробив далеко більше, ніж будь-який інший вчений XIX—XX ст.

Причини такого замовчування місця В. Гнатюка в історії закарпатської культури полягають в ставленні до нього представників буржуазної культури.

В. Гнатюк від своїх перших кроків по Закарпатті гостро і некомпромісно виступав не лише проти мадяризаторської політики австро-угорського уряду, але й проти москвофільських тенденцій тогочасної закарпатської інтелігенції. До останніх днів свого життя він не перестав твердити і доводити численними працями, що закарпатське населення є складовою частиною великого українського народу, тому не дивно, що офіційні австро-угорські органи робили все, щоб не допустити розповсюдження книжок В. Гнатюка серед населення «Угорської Русі». В цих снагах урядові допомагала тогочасна місцева інтелігенція, яка, як неоднократно підкреслював В. Гнатюк, була скрізь-наскрізь мадяризована і в діяльності В. Гнатюка вбачала небезпечного агітатора за культурне об'єднання населення Закарпаття з галицькими українцями, які в той час задавали тон загальноукраїнському національному рухові.

² М. Т. Яценко, Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. Київ, 1964, стор. 9—10.

³ Там же, стор. 10.

⁴ Під терміном «Закарпаття» розуміємо і ті українські етнічні області, які після першої та другої світових війн залишились за межами Закарпатської України: в Чехословаччині, Югославії, Румунії та Угорщині. Для кращого розуміння вживаємо і традиційні назви: «Угорська Русь», «Пряшівщина», «Бачка» та «Банат».

Недооцінка діяльності В. Гнатюка на полі дослідження народної культури Закарпаття була зумовлена ще й тим, що в 30—50 рр. його ім'я було несправодливо забутим і на Радянській Україні. Лише в 1964 р. АН УРСР видала цитовану вже ґрунтовну і вичерпну монографію М. Т. Яценка про життя і фольклористичну діяльність В. Гнатюка.⁵ В 1966 р. видано збірник найосновніших теоретичних праць В. Гнатюка з фольклористики.⁶

Про місце В. Гнатюка в закарпатській фольклористиці на Україні вийшли лише дві статті: В. Камінського «Угорська Україна в етнографічних працях В. Гнатюка»⁷ та М. Г. Яська «Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття».⁸ Обидві вони подають лише огляд найосновніших праць вченого.

Наприкінці 50-х років і в 60-х роках появляється кілька великих статей про діяльність В. Гнатюка і в Пряшівщині, зокрема в ж. «Дукля»,⁹ «Дружно вперед»,¹⁰ «Школа і життя»,¹¹ в «Народному календарі»¹² та «Науковому збірнику Музею української культури в Свиднику».¹³ В 1964 р. в Пряшеві видано збірник казок із східнославацьких записів В. Гнатюка.¹⁴

Та це лише перші кроки на шляху до вивчення і популяризації дослідницької та культурно-громадської праці В. Гнатюка на Пряшівщині.

З метою глибшого пізнання й освітлення життя і наукової діяльності В. Гнатюка Свидницький музей української культури вирішив присвятити цей збірник наукових праць пам'яті визначного вченого.¹⁵

⁵ Див. рецензію в ж. «Дукля», 1965, № 2, стор. 103—106 та «Český lid», 1965, № 4, стор. 242—243.

⁶ В. М. Гнатюк, Вибрані статті про народну творчість. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Т. Яценка, Київ 1966, стор. 248.

⁷ «Записки історично-філологічного відділу УАН», Київ, 1929, стор. 149—174.

⁸ «Наукові записки Ужгородського державного університету», 1958, т. XXXIII, стор. 101—114.

⁹ Ф. Главачек, Моя подорож по Закарпатській Україні в 1896 році, «Дукля», 1957, № 4, стор. 53—66; О. Зілинський, Володимир Гнатюк і збієнський казкар, «Дукля», 1962, № 1, стор. 24—25.

¹⁰ М. Мушинка, Казки записав Володимир Гнатюк. Рубрика «Перлини нашого фольклору», «Дружно вперед», 1963, № 9, стор. 26; його ж, Володимир Гнатюк — несперезернений дослідник нашого фольклору. Рубрика «Сторінка нашого минулого», «Дружно вперед», 1966, № 5, стор. 18—19. (Тут же опубліковано дві досі невідомі фотографії В. Гнатюка, а на обкладинці його кольоровий портрет від невідомого художника); його ж, З намагань за українську літературну мову на Закарпатті, «Дружно вперед», 1966, № 10, стор. 24—25.

¹¹ М. Мушинка, Слово в дискусію 40-річної давності, «Школа і життя» — педагогічний додаток ж. «Дружно вперед», 1964—65, № 11—12, стор. 10—11.

¹² М. Мушинка, Володимир Гнатюк і Східна Словаччина, «Народний календар» на 1966 р., Пряшів, 1965, стор. 40—42.

¹³ М. Мушинка, Володимир Гнатюк. (В праці «До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини»). «Науковий збірник Музею української культури в Свиднику», т. I, стор. 202—207.

¹⁴ Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка, Українська редакція Словацького педагогічного видавництва, Пряшів, 1965, т. I, стор. 222.

¹⁵ Наш задум — присвятити В. Гнатюку науковий збірник — не новий. Незадовго після його смерті, в 1927 р. пам'яті Гнатюка було присвячено окремий номер «Записок Історично-філологічного відділу української Академії Наук» (ж. Х, упорядник акад. А. Кримський). В ньому надруковано шість статей, присвячених біографії В. Гнатюка.

В 1929 р. Філарет Колесса присвятив В. Гнатюкові спеціальний том «Матеріалів до

Перша частина нашого збірника охоплює праці, безпосередньо пов'язані з іменем В. Гнатюка. Крім дуже цінної і досі не друкованої статті самого В. Гнатюка про мовне питання на Закарпатській Україні, тут публікується кілька часткових праць про різні аспекти діяльності визначного українського вченого. Потрібно відзначити зокрема спогади про зв'язки з В. Гнатюком 90-річного празького наукового і громадського діяча Ф. Главачка.

Йосиф Шелепєць у своїй статті розглядає діяльність В. Гнатюка на ділянці вивчення карпатської групи південнозахідних українських говорів, а М. Мушинка показує його як дослідника фольклору Пряшівщини (залучаючи сюди і фольклор переселенців з території Східної Словаччини в Югославії та Румунії). Про важкі останні роки життя В. Гнатюка красномовно свідчать його листи до І. Панькевича, публіковані як додаток до статті про зв'язки і співпрацю між обома вченими.

Один з найстаріших чехословацьких дослідників закарпатської культури Ф. Тіхий на сторінках нашого збірника публікує кілька пісенних записів із своєї експедиції по слідах В. Гнатюка в Югославії 1927 р. Ці записи мають передусім історичну цінність, тому що ними були вперше зафіксовані мелодії пісень югославських українців. Як відомо, В. Гнатюк, а після нього й інші збирачі записували лише тексти без їх мелодій. Стаття румунського фольклориста Івана Ребушанки подає цікаві відомості про зміни у фольклорі банатських українців, серед яких В. Гнатюк побував у 1903 р.

В кінці першої частини подано бібліографію праць В. Гнатюка про «Угорську Русь», яка охоплює понад 100 даних.

Другу частину наукового збірника становлять загальні науково-дослідні статті, присвячені вивченню українського етносу Східної Словаччини, а саме: статті з історії, літературознавства, етнографії, фольклористики та мовознавства. Проблематика статей спрямована на такі питання, якими цікавився і В. Гнатюк: панславістський рух в Східній Словаччині і боротьба проти мадьяризаторської політики австро-угорського уряду в другій половині XIX ст. (Е. Глеба), вивчення епістолярної спадщини одного з найвизначніших представників закарпатської культури XVIII ст. А. Бачинського (А. Шелепєцький), словацько-українські літературні взаємини першої половини XIX ст. (В. Матула), система родинних відносин в одному з найвідсталіших сіл Східної Словаччини (Н. Шуркала), життя і творчість особистого друга В. Гнатюка М. Врабеля (К. Заclinський), генеза лемківської «ладканки» (В. Гошовський), історія одної з найстаріших колядок Лабірщини (О. Зілинський), аналіз першої пряшівської газети, видаваної українською літературною мовою (М. Штець), вказівки до друкування діалектних та фольклорних матеріалів (А. Куримський).

В заключній частині публікуємо ювілейні статті про трьох сучасних представників нашого культурного життя, огляди поезії та прози україн-

української етнографії й антропології», який крім вступної розвідки упорядника охоплює 24 наукові праці з галузей, близьких до наукових зацікавлень В. Гнатюка. Друга частина цього тома, в якій мав бути огляд наукової діяльності В. Гнатюка, бібліографія його праць, матеріали до його життєпису, листи, спогади і т. д., не вийшла.

ських письменників Чехословаччини та огляд наукових праць про Пряшівщину за 1965 р. Тут же подаємо звіти про роботу кожної української установи в Пряшівщині в 1965 р. (КСУТ-у, музею, видавництва, радіомовлення, театру, ансамблю, українських кафедр та дослідного інституту). Оскільки цього року подаємо такі звіти вперше, то до кожного з них ми включили коротку вступну замітку про історію виникнення даної установи.

Публікуючи такі огляди і звіти, Музей української культури хоче систематично інформувати громадськість про події в нашій літературі, науці та культурно-громадському житті. Разом з тим, ми хочемо таким способом фіксувати ці події для майбутніх дослідників теперішнього нашого життя.

Випускаючи в світ третій номер «Наукового збірника», складаємо щирю подяку всім, хто надіслав нам зауваження до двох попередніх номерів, зокрема численним рецензентам дома і за кордоном. Найбільше нас радують теплі відгуки про наш збірник на Радянській Україні. Зауваження, висловлені в рецензіях і поза них, ми намагались реалізувати вже в цьому збірнику. Разом з деякими радянськими рецензентами ми жаліємо, що наш збірник не може потрапити на книжковий ринок Радянського Союзу, та вирішити це питання ми не в силі.

Микола Мушнік

ЧАСТИНА ПЕРША

11. The following table shows the number of students who took part in a school sports day. The students were divided into groups according to their year group. The table shows the number of students who took part in each of the sports.

Year Group	Football	Basketball	Tennis	Table Tennis	Badminton	Other
Year 5	12	8	10	5	7	3
Year 6	15	12	14	8	9	4
Year 7	18	15	16	10	11	5
Year 8	20	18	19	12	13	6
Year 9	22	20	21	14	15	7
Year 10	25	22	23	16	17	8
Year 11	28	25	26	18	19	9

12. The following table shows the number of students who took part in a school sports day. The students were divided into groups according to their year group. The table shows the number of students who took part in each of the sports.

До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів»

В 1924 р. чеський вчений Ф. Тіхий звернувся до В. Гнатюка з проханням написати статтю про зв'язки закарпатських та галицьких українців від 1914 по 1924 рік для ювілейного номера ж. «Slovanský přehled», присвяченого 60-річчю з дня народження його засновника та довгорічного редактора — А. Черноґо.¹

Незважаючи на те, що В. Гнатюк був у добрих особистих відносинах з А. Черним і дуже високо цінив його діяльність, замовлену статтю не зміг написати через важку хворобу, яка прикувала його до ліжка, та з-за браку потрібних матеріалів.²

Та вже 24/IV 1924 р. висилає Гнатюк Ф. Тіхому статтю про мовне питання на Закарпатській Україні і просить опублікувати її в ювілейному збірнику.³

Через пірроку Ф. Тіхий повідомив В. Гнатюка, що його статтю не зміг опублікувати в ж. «Slovanský přehled» з-за браку місця, але обіцяє помістити її у виданні «Slovanská ročenka». Та, на жаль, вона ніколи не побачила світу. Як нас повідомив сам Ф. Тіхий, справжньою причиною її відхилення не був брак місця, але її гостре спрямування проти офіційної політики чехословацького уряду на Закарпатті, яке було не до вподоби навіть ліберальній редакції ж. «Slovanský přehled».

¹ Див. лист Ф. Тіхого В. Гнатюку від 23/III 1924, Рукописний відділ Львівської державної наукової бібліотеки, фонд Гнатюка, № 554, п. 24. З подібними замовленнями звертався Ф. Тіхий до В. Гнатюка і частіше. Так, наприклад 21/V 1921 р., він для того ж журналу просив статтю про літературні стремління закарпатських українців. (Там же). Та В. Гнатюк через хворобу або з-за короткого часу для їх написання не зміг задовільнити прохання Ф. Тіхого. (Див. листи В. Гнатюка Ф. Тіхому у празькому Раматніку národního písemnictví).

² Див. лист В. Гнатюка Ф. Тіхому від 6/IV 1924 р. в архіві Ф. Тіхого у Раматніку národního písemnictví та лист В. Гнатюка І. Панькевичу від 18/III 1923 р. на стор. 188 цього збірника.

³ Там же.

В 1963 р. Ф. Тіхий передав статтю разом з багатьма іншими рукописами та книжками із свого приватного архіву Свидницькому музею української культури.

Першим звернув на неї увагу директор Музею Іван Чабиняк, який дав її в наше розпорядження. Інформацію про її знайдення разом з кількома винятками з неї було опубліковано в ж. «Школа і життя».⁵

Питання, яке В. Гнатюк порушив в даній статті, не нове. Про мовні проблеми в «Угорській Русі» він писав у цілому ряді довоєнних праць.⁶ В цих працях він з обуренням виступав проти мадяризаторських тенденцій угорського уряду по відношенню до закарпатського населення та гостро критикував закарпатську інтелігенцію за її відірваність від народу і байдужість до національних справ. Одночасно він висловлював певне переконання, що коли Закарпаття звільниться від тисячолітнього угорського гноблення і в ньому настануть зміни в «соціально-економічних умовах», закарпатський народ «нідіїметься до нового майбутнього».⁷ Таким «звільненням» він вважав приєднання закарпатських земель до Чехословацької Республіки, але в невдовгомому часі переконався, що ні чехословацький уряд не має серйозних намірів правильно вирішити національне і мовне питання на Закарпатті. Про це він пише в статті, яку друкуємо нижче.

Статтю друкуємо зі збереженням мовних особливостей В. Гнатюка, які тріхи відрізняються від сучасної літературної мови. Зміни робимо лише в області правопису за принципами, наведеними в примітці до його листування з І. Панькевичем.⁸

М. М.

⁵ В. Гнатюк, В справі літературної мови підкарпатських русинів. «Школа і життя — педагогічний додаток ж. Дружно вперед», 1964—65, № 11—12, стор. 10—11.

⁶ Див. Бібліографія праць В. Гнатюка про «Угорську Русь» на стор. 215—220 нашого збірника.

⁷ У. Hnatjuk, Rusini v Uhrách, ж. »Slovanský přehled«, 1899, № 9, стор. 427.

⁸ Див. стор. 157 цього збірника.

В справі літературної мови підкарпатських русинів

Хоч минуло вже п'ять літ, відколи так звана «Підкарпатська Русь» увійшла в границі Чехословацької держави, то ще й доси не виробив собі загал чеської суспільности сталого погляду, що таке властиво представляють із себе племінно ті русини: чи се самостійне плем'я слав'янське, чи вони частина иншого слав'янського народу і якого саме, українського чи московського?¹ Правда, сього не знають також теперішні інтелігенти з-поміж самих підкарпатських русинів і наскільки не зачисляють себе до мадярів, мають своїх представників у всіх трьох згаданих групах: одні вважають себе окремим слав'янським племенем (під Угорщиною звали себе «грекокафоліческим народом!»), другі українцями, треті москалями. І се не диво. За мадярського панованя вони не мали своєї школи, а в тій, яка була, могли щонайбільше навчитися читати тексти церковними або слав'янськими буквами. Зноси із своїми заграничними земляками не мали майже ніяких, бо мадяри не допускали до них. Книжка або газета (немадярська) могла туди попасти тільки потайки. Студіювати за границею не могли, бо заграничних студій мадяри не признавали. Найдалші студії могли відбувати в Будапешті, та й то в невеликим проценті (філософи та медики, яких усе було обмаль). Найбільша частина інтелігентів (священники та учителі) зачинала й кінчила свої студії в Ужгороді та Пряшеві, де не було ні бібліотек, ні музеїв, ні ніяких инших поважніших культурних надбань. Світогляд інтелігентів, випродукованих у таких малих місточках, мусів бути дуже вузький. Коли ж возьмемо на увагу, що ті інтелігенти осідали опісля на ціле жите на селах, де доступна була для них тільки шовіністична мадярська преса, то чи й можна ставити до них великі вимоги в сім напрямі? Коли проте появилася між ними група овідомих українців, то вони мусіли до свого українства дійти тільки на

¹ В. Гнатюк вживає термін «московський», «москаль» замість «російський», «росіянин» без пейоративного значення. Так само під термінами «чехи», «чеський» Гнатюк розуміє «чехословаки», «чехословацький».

підставі власних студій. Було б дуже цікаво, як би хоч деякі з них списали свої спомини та сповіли в них, якою дорогою дійшли вони до національної свідомості.

Початок московфільської групи сягає ще [до] 1848 р. [до] побуту москалів в Угорщині для задушення мадярського повстання та часів А. Добрянського, що був австрійським комісарем при московським війську. Від тої пори закоринився погляд в деякої групи інтелігентів, що увільнити русинів від мадярського ярма можуть тільки москалі, а щоб вони хотіли вставитися за ними, треба русинам признаватися до одної національності з москалями. Се вони робили до війни, а тепер продовжують робити з привычки.

Та се все відноситься тільки до інтелігентів. Престий народ не улягав тим хробам, що його інтелігенти. Він усе називав себе старинним терміном «русин» («русинак»), під яким не можна нічого иншого розуміти, як українець (і почуває себе ним досі).

Інша справа з чехами. Чехи мають добре зорганізовану науку і визначних учених у різних фахах. Їх обов'язком було розслідувати всесторонно не тільки прилучену територію, але й населене, що живе на ній, та своїми дослідями полілитися в першій мірі з правительством, щоб воно знало, якої лінії держатися супроти населення та не робити її залежною від принадки або від агітації одної чи другої групи інтелігентів, тільки слирати свою політику на народній масі, яка була й полишиться українською. Обов'язком учених було такж поінформувати сБ'єктивно свою суспільність про населене, щоб і вона могла зайняти правильне становище до нього та унормувати відповідно свої відносини.

Зансдане такого розсліду авторитетних учених відбивається дуже умно на політичних і культурних відносинах на згаданій території та готсею в будуччині принести дуже небажаний вислід.

Взьоміть тільки язикову справу. Хоч дехто легковажить її, та вона має важне значіне. Без її полатодження не можна установити ні урядсвої мови у всяких державних інституціях, ні мови наущаня по шкслах. І дійсно, на сім поли панує досі безмежній хаос. Кождий урядник і учитель пише й учить так, як йому хочеться. Один учить і пише місцевою народньою мовсю — отже українською, другий жаргоном, зложенним зі слів церковної мови, мадяризмів, української й москвської мови; третій церковною мовсю, наскілько гден її відтворити; четвертий москвською мовсю. Кдн ж представники сих типів зійдуться приміром в одній гімназії і зачнуть втовкмачувати в голови учеників свої погляди на мову, то що ті нещасні ученики винесуть із такої науки? Чи зможуть вони причинитися до розвитку культури на своїй території та до поставлення її на висшій рівень?

Усього того не було би, коли б учені філзологи розслідули мову підкарпатських русинів і заявили сак або так: або вона українська, або москвська, та що відповідно до того ся мова має стати мовсю урядів² і школи. Тоді треба би урядити³ спеціальні курси науки тої мови для урядників і учителів і визначити їм термін, до якого мають її вивчити так, щоб могли урядувати, або опустити свої місця. Інакше теперішній хаос буде

² уряд — установа.

³ урядити -- влаштувати

Володимир Гнатюк.

2

Вопросы литературы и искусства

Литературный обзор

1900

1

1

1901

2

2

1902

3

3

1903

1904

1905

1906

1907

1908

4

5

6

7

8

селе, у Крайневського

вбивстві, і на цьому

наказавши, і на цьому

ліценції з'явився (визначити) Ру-

сиків і на цьому не зали-

Перша сторінка рукопису статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів»

продовжуватися безконечно. Числитися з поглядами теперішніх урядників і учителів не можна, бо вони (з малими винятками) не мають не тільки філосогічної освіти, але навіть звичайного знання народньої мови, чого докази порозсипувані по їх виданнях.

Осуд філологів не може одначе випасти інакше, як у користь української мови, бо ж народ на Підкарп[атській] Русі український. Та се не може стояти знов на перешкоді, щоб по деяких школах учено московської мови як предмету, коли того будуть собі бажати батьки учеників.

Деякі політичні чеські партії займають тут одначе зовсім відмінне становище, підпирають нечислену групу москвофілів, зміцнену галицькими емігрантами-москвофілами та російськими і бажали би завести по урядах і школах московську літературну мову, не числячися з українською народньою мовою.

Між резолюціями, що заняли на з'їзді чеських народніх соціалістів (зпід омофору Клофача) читаємо між иншим таке: «Громадські посади в будищчині повинні обсаджуватися лише *руськими людьми* (москалями). Українські емігранти, що є тут уже стало, повинні бути перенесені з політичного огляду в *неруські місцевости* республіки (!). Треба знести існуючу культурну політику, яка змагає з карпаторуської галузі московського народу *утворити новий самостійний народ через заведенє мови, яка лише обурює на нас московський народ* (!).

Я не знаю, наскільки п. Клофач і його адгеренти орієнтуються в питаннях філології та наскільки обзнайомлені з підкарпатськими говорами; не доводилося мені такж читати про «обурене московського (чи російського) народа на чехів за творене нового самостійного народу»; особисто думаю, що московський народ (келн його не ідентифікувати з Вергунем, Гагатком, Геревським, Цуркановичем і товаришам) зовсім не інтересується, яка мова в урядах і школах Підкарп[атської] Русі. Зате інтересуються тим усі свідомі українці і їх певно обурювало б се, коли б їх землякам на Підкарп[атській] Русі накинено московську мову тоді, як правдиві москалі вважають за потрібне і користне «Україну українізувати». Чи народні соціалісти переконані, що по великій війні і по великій російській революції, коли українці добилися були навіть до незалежної самостійної держави, хоч і не вдержалися з нею, можливий поворот до часів указу з 1876 р., який забронював друк книжок і часописів в українській мові в російській імперії? Чи думають, що й тепер можна буде одним указом заборонити всякі прояви українського національного життя, позносити всі школи від найнижчих до найвисших, розв'язати Українську Академію Мистецтв, Національну бібліотеку, закнеблювати пресу, видавництва і т. д.? Хоч у комуністів панує терор і диктатура міського напливового, отже чужого пролетаріату, то все-таки вони не зважилися покасувати сих здобутків революції. Навіть не знівелювали цілковито української держави, лише перемінили її в союзну, все ж таки з окремим правительством і окремими установами.⁴ І хоч би ті установи мали тепер тільки формальне

⁴ В останніх реченнях бачимо ідейні хитання В. Гнатюка в оцінці радянської дійсності: з одного боку він повинен визнати позитивний вплив Великої жовтневої революції на українське національне життя, з другого боку — йому неясна національна політика радянського уряду і він вірить буржуазно-націоналістичним твердженням про «комуністичний терор», «диктатуру міського пролетаріату» тощо.

значіння, то з часом наберуть і реального, а український народ мусять добути певнсту прав і зрівнатися з иншими державними народами. Колеса історії не можна завернути.⁵

Розвиток національно-культурного життя на Україні не може лишитися без впливу на ті етнографічні українські землі, що полишилися в инших державах, отже в Польщі, Румунії, Чехословаччині. Ніякі граничні стовпи і ніякі заборони не придадуться тут ні на що, бо ідеї не опиняться на них. Ніякими експериментами не дасться також перемінити підкарпатських русинів, стже українців, на москалів. Незадовго буде 200 літ, як із деяких підкарпатських жуп вийшли поселенці й осіли в Бачці (Керестур, Коцур й инші) і хоч як їх там мало, вони не зденационалізувалися тому, що осіли разом при купі. Не зденационалізувалися й пилипони (москалі), що осіли були за Йосифа II на Буковині в кількох місцевостях, ні чехи, що осіли на Волині, ні німці, що осіли в Херсонщині або на Сибірі. Денаціоналізуються одиниці, порозкидані поміж чужими народами, але не колоністи, поселені значнійшими групами. Та коли б підкарпатські русини і змінили всю національність, то швидше на річ⁶ тих народів, що безпосередно сусідують із ними, отже словаків, мадярів, румунів, але в ніякім разі на річ москалів, від яких відділяє їх Галичина й Україна. Щось подібного мжуть уржвати собі тільки хрсті люди, або фантасти, до яких очевидно треба зачислювати всяких москвофілів.

Коли ж така погословна русифікація підкарпатських русинів не можлива — говорю про народню масу, а не посидиноких інтелігентів — то в чийм інтересі правительство мало б її переводити, а чеські партії її підпирати? Пробомкується про будучу українську іреденту. Я думаю що й ті, що згадують про неї, не вірять у неї. Але припустім, що вона була би. Яка же є певність, що не було би москвофільської? І від котрої більше небезпека? Та на всяку іреденту є лік: заспокоєня політичних і економічних потреб населєня. Де воно є, там нема місця для ніяких іредент.

Коли ж населєне Підкарпатської Русі українське, то чи творить⁷ воно для себе якусь відрубну цілість, із окремою мсвою? Нічого подібного. Коли посуваємося Карпатами зі сходу на захід теперішньою польсько-чеською державною границєю, то маємо по її сбох боках три українські племена: *гуцулів, бойків, лемків*. Вони по обох боках мають однакову ношу (кожне для себе) однаковий говір, однакові звичаї, однакові пісні, однакову архітектуру, однаковий тип.⁸ На полудне від гуцулів і бойків, на рівнині Підкарпатської Русі, маємо четверту групу, трохи відмінну, так званих *долинняк* (*долишняків*). Вони займаються управою рілі, коли попередні займається голсовно годівлею худоби. На полудне від лемків маємо п'яту групу, яких дехто називає *словаками (Slovak)*, що говорять так званим шариським діалектом (частина Земплина і велика частина Шароша). Ся група спірна в науці. Одні зачисляють її до *пословачених русинів*, другі до словаків. Ми полишаємо сю групу на боці і будемо говорити тільки про попередні чотири.

⁵ завернути — повернути взад.

⁶ річ — мова.

⁷ творити — становити.

⁸ тип — зовнішній вигляд.

Кілько разів почне хто розмову з теперішніми підкарпатськими інтелігентами про літературну мову, то за малими виїмками почує, що в них можлива тільки мова таких передвоєнних газет, як «Наука» або «Недѣля» та теперішніх їх наслідниць (тсбто жаргон), бо лиш вона зрозуміла для всіх підкарпатських русинів. Іншої вони, поділені на багато говорів, не зрозуміють, особливо ж «фонетичної» — української. В дійсности ж справа не така страшна. Вправді кожда племінна група має свій говір, отже є говір: гуцульський, бойківський, долівський і лемківський. Всі три перші мають неголос рухемий, четвертий — сталій (на другім складі від кінця, як у польській мові). Є в них ще й підговори. Та ріжниця між ними дрібні й переважно звукові (фонологічні). Чи скаже хто *конь*, *кунь*, *кінь*, чи *кинь*, певно його співрозмовник не возьме коня за осла, чи за мула, тільки так за коня. Так само чи скаже хто *тетка*, *тітка*, чи *тютка*, співрозмовник, що говорить иншим говором, догадається, що се таке. Лексичних ріжниць відносно дуже мало.

Коли я колись робив екскурсії по Підкарпатській Русі, то побував у всіх жупах і стикався з багатьома селянами, бо ж зашпекував від них фольклорні матеріали. Я говорив до них не інакше, як літературною українською мовою, а проте всім мене дуже добре розуміли, крім очевидно деяких технічних виразів або термінів, у них відмінних, які треба було пояснити. Мав я з собою також твєри українських письменників (Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, О. Фелькєвича), відчитував їм і вони розуміли, кєтрі були письменчі, самі читали і прєсили не раз дати їм сяку або таку книжечку. По повєрєті, зі Льєвєла вислав я неєраз туди українськє книжкє.

Се було би й дивне, коли б у Галичині ті самі гуцули, бойки, лемки читали українськє книжкє і розуміли, а за державноє межею не могли вже розуміти. За те мали б їм буцїмєтє бути зрозумілішє книжкє, писанє літературноє мєвоє московськоє, якої у Галичині не розуміють зповнї кєвївє інєєлієнтє, коли не підвєчутьє її окремо! Очевидно, що се писєніцїє, видуманє для баламучєнєє сєлян, але не для їх культурноє підвєщєнєє.

Як розуміли сєлянє москєвськє мєвоє (зглядно жаргон) бачимє найієлішє з того, що такє газеткє, як «Свѣтъ», «Карпать», «Листокъ» при своїм заснованює здобували кїлькє сот передлатників, але з кождим роком те число маліє, сходитє на кїлькєдєсєтє і нарештї газеткє мусїє завмирати, бо — зовсїм бракуєвало передлатників. Її мови не розумї вніхтє і тому не хотїє передлатчувати. А в тїм самїм часї звертєлиє сєлянє за «неєрєзрозумілимє» газетами до Галичини, та хибє деякє числа могли дієтєти, бо галицькє українськє газетє були в Угорщинї забороєнєні так само, як у Росїї.

«Привичкє — другє натурє» — кєжє пословницє. Підкарпатськє русини (інєєлієнтє) привикли до мадарської мови і вона заступєє їм рїдну. На народнює мєвоє — наскїлькє її знєють — привикли дивитиє якє на щєє малєважнє, вульгарнє, нею можна послугуватиє в розмєві з сєлянством, але уважєти її інєєструментом науки, шукєти літературї? Звїдєни погонєє за «благородноє, панськоє» мєвоєю, а такоє видєєтьєє декому лишє москєвськє. Та нїдї демократичнє часи і постпонованє мови, як і постпонованє народи мєсєтьє сєєгнєти належнє їм мїсцє.

Українськє літературнє мєвоє ієнує не віднинї. Утворєнє на нїї літерє-

тура є доволі значна і зростає далі. Всі українські племена, без огляду на їх територіальне розміщене та їх говори, стоять під її впливом. З-під того впливу не вивинуться й підкарпатські русини, наскільки піднесеться в них просвіта, бо за нею мусить прийти національна свідомість, коли її доси нема, яка з'єднає їх іще сильнішими культурними вузлами з заграничними земляками. Даремні проте всі заходи тих, що хочуть сю природну струю звернути штучно в московське русло. Вона туди не польється і хіба трохи припізнить свій прихід до мети.

Літературною мовою Підкарпатської Русі буде та сама українська, що є в Галичині, на Буковині, в Київщині, на Кубані, на Зеленим Клині, в Америці. До того положені вже підвалини в писаннях Л. Чопя, Г. Стрипського, Грєнджи-Донського і інших молодших. Тимчасовим переходом до неї може бути місцевий говір верховинський, найбільше зближений до літературної мови. Як уступка для старшої генерації може полишатися тим часом і етимологічна правопись. Отсей народній говір виключно повинен запанувати в уряді і школі, а не який інший, до пори, поки не буде можна перейти вповні до загальної української літературної мови.

Чеська суспільність не може бажати, щоби Підкарпатська Русь була пасивною країною і тягарем для неї, тільки активною, що сама себе оплачувала би. Для того являється невідкличною konieczністю — скорє і сильне піднесе просвіти в тій маленькій країні. Зробити се можна тільки в рідній мові населення, отже українській, яка повинна стати мовою уряду і школи. Чим швидше се станеться, тим ліпше.

Багато в сім напрямі може зробити товариство «Просвіта» в Ужгороді, що почало кілька серій видань для простого народа й інтелігенції. Тому повинна всна знайти моральну й матеріальну підпору не тільки у своїй, але й у чеській суспільности та уряді.

М. М.

SUMMARY

Volodymyr Hnačuk : The Problem of the Literary Language of the Sub-Carpathian Ruthenians.

The present paper is Volodymyr Hnačuk's unpublished study, written in 1924, in which the author points out the deficiencies in solving the national minorities problem and the language problem in Trans-Carpathian Ruthenia.

In the introduction an analysis of the complicated situation in Trans-Carpathia before the First World War is presented. The author arrives at the conclusion that even the annexation of Trans-Carpathia to Czechoslovakia had not brought about much change. He accuses the Czechoslovak Government of not having a clear-cut attitude towards the Trans-Carpathian Ukraine, nay, of its support of the reactionary pro-Moscow orientation, which comes out most prominently in the language problem. The Government should send forth an expedition of experts to the Trans-Carpathian Ukraine, consisting of Czech, Slovak, and Trans-Carpathian representatives, that would decide the national and, hence, also the language problem once and for all. There is no doubt that an objective solution of the language problem would result in choosing Ukrainian for the literary language. The Ukrainian language must sooner or later become the official language in the Trans-Carpathian Ukraine. The Verkhovina dialect might be used as an intermediate stage in the transition towards the Ukrainian literary language. The Verkhovina dialect, however, would have to be introduced into schools, offices, etc. A good command of this dialect or of the literary Ukrainian would have to be compulsory for all the government officials in Trans-Carpathia.

The author sets the Soviet Ukraine as the model of a correct solution of the national minorities problem, though not all the aspects of the Soviet policy are clear to him. He is convinced that the Soviet policy concerning national minorities will favourably influence all the Ukrainian territories, including those that remained beyond the frontiers of the Ukraine even after the First World War.

Translation by P. Urban

ZUSAMMENFASSUNG

Volodymyr Hnatuk : Zur Frage der Schriftsprache der Karpathoukrainer.

Es geht um eine unveröffentlichte Studie V. Hnatuks aus dem Jahr 1924. Er verweist auf die unrichtige Lösung des Nationalitäten- und Sprachproblems in der Karpathoukraine.

Einleitend analysiert er die komplizierte Situation in der Karpathoukraine bis zum ersten Weltkrieg. Diese Situation hat sich nach dem Anschluss der Karpathoukraine an die Tschechoslowakei wesentlich nicht geändert. Er beschuldigt die tschechoslovakische Regierung, keinen konkreten Standpunkt der Karpathoukraine gegenüber eingenommen zu haben, im Gegenteil, die reaktionäre moskaufreundliche Orientierung unterstützt zu haben, was sich am besten bei der Lösung des Sprachenproblems zeigt. Die Regierung sollte in die Karpathoukraine eine wissenschaftliche Expedition entsenden. Diese, aus Tschechen, Slowaken und Ukrainern zusammengesetzt, würde die Nationalitäten- und Sprachfrage endgültig lösen. Es besteht kein Zweifel darüber, dass die objektive Lösung der Sprachfrage viel Positives für die ukrainische Sprache gehabt hätte. Früher oder später muss die ukrainische Sprache die offizielle Sprache im Transkarpathenland werden. Als Übergang zum Schriftukrainisch könnte man die Verchoviner Mundart benutzen, die für die Schulen, Ämter usw. verpflichtend wäre. Die Aneignung dieser Mundart oder des Schriftukrainisch wäre aber erste Pflicht aller Angestellten des Staatsapparates in der Karpathoukraine.

Als Beispiel für die richtige Lösung der Nationalitätenfrage führt der Verfasser die Sowjetukraine an, obwohl ihm alle Aspekte der Sowjetpolitik nicht ganz klar sind. Er ist überzeugt, dass die sowjetische Nationalitätenpolitik auf das Gebiet der Gesamtukraine einen günstigen Einfluss ausüben wird, selbst auf diese Gebiete, die nach dem ersten Weltkrieg noch aussserhalb der Grenzen der Ukraine blieben.

Франтішек Главачек¹

90

Чеський вчений і громадський діяч Ф. Главачек народився 26 листопада 1876 р. в історичному містечку Славаків (колишній Аустерліц) в сім'ї військового підстроковика. Вже в гімназії він почав цікавитися українськими справами, головним чином під впливом своїх учителів А. Ірסקа та Я. Махала. Це зацікавлення ще більше поглибилось під час університетських студій Ф. Главачка на Празькому юридичному факультеті. Великий вплив на молодого студента мала зустріч з І. Франком 1895 р. та його 6-тижневне перебування у Львові (1896) в колі прогресивної української інтелігенції (І. Франко, В. Гнатюк, М. Павлик). Під час навчання в університеті він переклав на чеську мову кілька оповідань І. Франка («До світла», «Між добрими людьми», «Свинська конституція», «Два приятелі», «Дещо про самого себе»), роман «*Voas constrictor*», співпрацював при перекладі п'єси «Украдене щастя» та допомагав здійснити переклади «*Voas constrictor*» на німецьку мову. В чеській пресі він опублікував десятки статей про українські справи, серед яких чільне місце займає його ґрунтовна стаття про Івана Франка. В ряді статей він писав про Шевченка, Драгоманова, Марка Вовчка, Лесю Українку та інших діячів української культури. Досить часто він писав про «Угорську Русь».

Крім того, він брав активну участь в політичному русі празьких хорватських студентів як головний редактор їх журналів «*Hrvatska Misaos*» та «*Novo Dobas*». Ці журнали, в яких Главачек помістив і ряд статей про українське культурне і політично-громадське життя, відіграли дуже важливу роль у поширюванні прогресивної думки серед югославської молоді.

Після закінчення університету, в 1900 р., Ф. Главачек поступив на

¹ Детальніше про його життя і творчість див. у брошурі *František Hlaváček. Jeho život a práce. (Pamětní spisek k jeho 50-ým narozeninám, Прага, 1926; М. Мушинка, 90 років життя нашого друга, «Дружню вперед», 1966, № 11, стор. 24–25; Франтішку Главачкові 90 років, «Дукля», 1966, № 6, стор. 70–75.*

службу в Празьку торгову палату і, як працівник цієї палати, він багато часу прожив за кордоном.

В 1914 р. він був мобілізований в австрійську армію, але при першій нагоді дезертував. Незабаром він став капітаном італійської армії і розгорнув зокрема в італійській пресі посилену агітацію за поразку Австро-угорської монархії та за виникнення самостійної Чехословаччини. Був одним з організаторів чехословацького легіону на території Італії, який відіграв важливу роль у виникненні першої чехословацької держави. Після війни він займав ряд дипломатичних та господарських посад: був директором чехословацької канцелярії Паризької народної ради в Римі, членом комітету Міжнародної торгової палати в Парижі, заступником голови французько-чехословацької торгової палати, директором банку «Bohemia», одним із засновників Слов'янського комітету в Парижі тощо.

В 1925 р. він повернувся в Прагу і став генеральним секретарем народно-демократичної партії, але з-за незгод з політикою голови партії К. Крамержа, про які він публічно заявив у пресі, 1931 р. він відмовився від цієї посади і вийшов з партії. Одною з причин цієї резигнації було ставлення Крамержа до української національності.

Після 1931 р. він почав звертати посилену увагу на закарпатські справи, публікуючи в чеській пресі ряд статей, в яких засуджував політику чехословацького уряду по відношенню до закарпатських українців.

Під час другої світової війни Ф. Главачек був одним з головних організаторів підпільної антинацистської групи «Р ж и п», яку гестапо викрило і 9 її членів, в тому числі Ф. Главачка, арештувало.

Повернувшись з в'язниці, Ф. Главачек, незважаючи на свій похилий вік та підірвані фізичні сили, з притаманною йому енергією і ентузіазмом залучився до громадського і політичного життя. Зараз же у 1945 р. його вислано в західне пограниччя, де він став народним комісаром націоналізованого німецького підприємства.

Наукову і громадську працю не залишив він і після відходу на пенсію. В 1956 р. він з великим успіхом виступав на загальнодержавній Франківській конференції в Пряшеві з доповіддю про свої зв'язки з Іваном Франком, яку, крім Чехословаччини, було опубліковано й на Україні та в Канаді. Разом з М. Неврлі він був ініціатором відкриття пам'ятної дошки І. Франкові в Празі. Весь час був активним членом празького українського гуртка, зокрема при влаштуванні Шевченківських та Франківських свят. Недавно на сторінках ж. «Slovanský přehled» він опублікував змістовну рецензію на монографію М. Т. Яценка про В. Гнатюка.

Франтішек Главачек в часі його знайомства з Гнатюком

Зараз активність Ф. Главачка анітрохи не зменшується. 90-річний ювіляр має дуже сміливі плани на майбутнє: закінчує працю про прогресивний рух югославських студентів у Празі наприкінці минулого століття, до друку підготував книжку про вплив Наполеона на визвольний рух слов'янських народів, в якій поважне місце займають снаги Наполеона звільнити Україну від царського гніту, розпочав працю про болгарські повстання в XVIII—XIX ст., хоче написати працю про чехословацьку місію в Італії під час першої світової війни та про гітлерівську окупацію України.

Бажаємо йому доброго здоров'я та здійснення всіх його планів.

Нижче друкуємо його спогади про зв'язки з В. Гнатюком. Незважаючи на те, що Ф. Главачек добре володіє українською мовою (крім 9 інших), дані спогади він вирішив опублікувати чеською мовою, щоб таким чином зробити їх доступнішими для чехословацького читача. (За повідомленням автора, українською мовою вони мають вийти в Києві).

М. М.

Moje styky a spolupráce a Volodymyrem Hnatjukem

K mému seznámení a potom ke vřelému přátelství a mnoholeté spolupráci s Volodymyrem Hnatjukem došlo zásluhou Ivana Franka a jeho přátel, zejména Mychajla Pavlyka.

Jako student gymnasia četl jsem český překlad Frankovy novely „Na dni“, která mne vzrušila tak, že jsem se již tenkrát rozhodl naučiti ukrajinštině, abych mohl číst i jiné Frankovy spisy a překládati je do češtiny.

Po svém vstupu na universitu na podzim roku 1894 mně v tom byl nápomocen tehdejší mladý polský žurnalista Leon Wasilewski (potomní otec Wandy Wasilewské — Kornijčuk), který přijel na čas studovati do Prahy. Wasilewski předtím pobýval delší dobu vo Lvově, kde se přátelil s Ivanem Frankem a jinými činiteli „ukrajinsko-rusínské radikální strany“ i kulturními pokrokovými pracovníky ukrajinskými v Haliči, psal o tamním ukrajinském životě do časopisů polských a některých pokrokových ruských. V této práci pokračoval i v Praze, psal o tom do časopisů českých a jeho rukopisy jsem překládal do češtiny.

Wasilewski o této mojí spolupráci a mém zájmu o ukrajinské věci psal Ivanu Frankovi, takže on už byl o mně informován, když v roce 1895 přijel do Prahy navštívit tehdejší velkou etnografickou výstavu československou. Když se chystal do Prahy, přišla do Lvova zpráva, že v Sofii zemřel Mychajlo Drahomanov. Franko s Pavlykem spěchali tam na pohřeb, ale maďarská pohraniční policie je na několik dní zadržela. Tím vším se opozdil Frankův příjezd do Prahy do pozdního léta, kdy všechny osobnosti, s nimiž se zde chtěl setkat, byly na dovolené mimo Prahu.

Tak jsem byl vlastně snad jediný Čech, interesující se o ukrajinské věci, se kterým sa tenkrát Franko v Praze setkal a tak započala moje známost s Frankem.

Brzo potom jsem poslal Frankovi můj překlad jeho novely „*Do svitla*“; byl to po pěti letech (po přerušení, způsobeném persekucí pokrokového tisku českého za vyjimečného stavu) zase první překlad z Franka do češtiny, za nímž rychle následovaly mé další překlady Frankových tvorů, které zahájily novou epochu českých překladů Frankovy tvorby, v nichž potom pokračovali i jiní překladatelé.

Tím započala i moje korespondence s Frankem a vzrostl můj zájem o celkovou

jeho mnohotvárnou velkolepou činností, v důsledku čehož jsem se rozhodl, že ho v létě 1896 navštívím ve Lvově. Zatím jsem se také dověděl o sisyfovské práci, kterou započal Frankův tábor rozvíjet na tehdejší „Uhorské Rusi“, aby tam zachránili ukrajinský živel před úplnou maďarisací. To mne přivedlo k rozhodnutí, že zajedu do Lvova — přes „Uherskou Rus“, dnešní Zakarpatskou Ukrajinu.

Franko a Pavlyk přijali toto mé rozhodnutí s velkou radostí a nadějí, že jim tam v těch jejich snahách snad i trochu pomohu. Ihned pověřili Hnatjuka, který poznal Zakarpatskou Ukrajinu nejlépe, aby mně poslal podrobné informace.

O této své cestě jsem napsal obsírnou stať, jež byla uveřejněna v pražském „Dukli“ (1957, číslo 4.) pod titulem: „Moja podorož po Zakarpatskij Ukrajině v 1896 roci — vnesok do istoriji nacionalnogo vidrodžennija ta socijalnogo samousvidomlennija ukrajinskoho narodu Zakarpattja.“

Když jsem potom ze Zakarpatí přijel do Lvova (zastaviv se cestou ve Stryju u Ochrymovyča, abych s ním pobesedoval o zakarpatských věcech dle zkušeností na cestě získaných), uvítali mne tam Franko, Pavlyk, Hnatjuk velmi vřele. Pobyl jsem u Lvově 6 týdnů a každý týden jsem býval hostem u Franka nejméně třikrát nebo čtyřikrát po celé hodiny.¹

V důsledku předřečeného dostal jsem od Hnatjuka první (osmistránkový) dopis, datovaný 20. V. 1896, v němž píše, že se dověděl od M. Pavlyka, že zamýšlím zajet na „Uhorskou Rus“, i podává mně informace a rady: především mám si opatřit od pražské policie t. zv. „Legitimations-Karte“, která mi poslouží za osobní průkaz — další nějaké dokumenty nejsou potřebny.

Budu-li cestovat částečně pěšky, mám si vzít s sebou vojenského nebo uherského komitátní mapy, ale při cestách do Karpat je nutno vzít si v některé vesnici průvodce, což je snadno, „neboť rusínský lid v Uhrách je velmi chudý a tedy za odměnu Vás průvodce zavede, kam budete chtít. Nejlepší příležitost mluvit s vesníčanem je právě když se vezme za průvodce. Než se dáte na cestu, kupte mu láhev pálenky (horivky), aby ji zahrnal myšlenky na svůj nešťastný osud, kupte mu tabák, a tím si ho hned získáte a můžete se ho vyptávat, na co chcete. Tento způsob rozhovoru se sedlákem je nejlepší, protože nezbudzuje ničí pozornost.“ (Tu myslil Hnatjuk na policii, resp. četnictvo.)

Dále Hnatjuk píše: „Co do popů a učitelů — s těmi je nutno býti velmi opatrným: oni všichni jsou duševně již Maďary, a zvou se Rusíny jen proto, že občas hovoří se sedláky rusínsky, a že jsou řecko-katolíky, neboť u nich náboženská příslušnost je také známkou národnosti — kdo je řecko-katolík, je Rusín, i když by o Rusi nikdy ani nesnil. Avšak bylo by dobře, abyste poznal několik iakových příkladů, neboť jinak byste neseznal, jak vypadá maďaron.“

Potom mi Hnatjuk doporučuje, abych zajel do Strojny, kde je farářem Žatkovyč, „nejlepší z uherských Rusínů.“

Další informace jsou o řecko-katolických klášterích, hlavně o největším: v Mukachevě. Tu píše, že tamní „mníši jsou úplně prosáklí maďarským duchem; oni Vás sice přijmou dobře, ale nic více. Jako všichni maďaroni budou dokonce

¹ O mých stycích s Ivanem Frankem napsal jsem v jeho jubilejním roce 1956 velký počet statí v tisku ukrajinském i českém. Nejobsáhlejší moje studie o tom byla uveřejněna ve dvou sbornících, jež vydala Slovenská akademie věd v Bratislavě, a to v jazyku českém a slovenském r. 1957 pod titulem: „Z dejin československo-ukrajinských vzťahov“ (str. 573—591) a r. 1959 v ukrajinském jazyku pod titulem „Z istoriji čechoslovačko-ukrajinských vzťahiv“ (str. 614—642).

nařikati na Maďary, zvláště na civilní snátek a dnešní vládu, která jej zavedla, ale při tom budou mezi sebou mluvit maďarsky, a Vy, neznáte-li maďarčinu, budete tam sedět jako na tureckém kázání.² Kraličkij, který se znal s Drahomanovcm, už tam není, neboť zemřel. Navštívil jsem pokoj, kde bydlil, a jeho hrob, protože on byl jedním z lepších tamních lidí.“ (Byl to poslední mukačevský mnich ukrajinského smýšlení.)

Potom mne Hnatjuk povšečně informuje o zakarpatských „moskvofilch“, kteří se ještě nyní zabývají „literaturstvovanijem“. Oni se nazývají ještě Rusiny, respektive „russkymy“ (Rusy), a všichni jiní sami se považují za Maďary. Z těch „russkych“ jmenuje mi Kyryla Szabova v Košicích, Jevgenija Szabova a Viktora Gebeja v Užhorodě, Jevgenija Fencyka v Rakivci („vydává malý časopis „Lystok“, ve strašně barbarském jazyku“) a Michala Silvaje.

Poděkoval jsem Hnatjukovi dopisem z 30. V. za jeho informace a sdělil mu, že na Zakarpatsko pojedu přes Vídeň a Budapešť. Žádal jsem ho o adresu vídeňského akademického ukrajinského spolku „Sič“ a některých tam sídlících ukrajinských činitelů (např. spisovatele Šcurata), abych je mohl navštívit, což jsem pak učinil a seznámil se zejména s historikem Kordubou. Také tyto podrobnosti uvádím, abych prokázal, jaký vliv měl Hnatjuk na moji ukajinistickou práci. Vedle Franka a Pavlyka byl to v tomto směru vliv nejsilnější.

Pokud se týče Zakarpátí, důležitější byla Hnatjukova žádost, abych v Budapešti navštívil profesora Čopeje. Píše: „On je gymnasiijním profesorem, vydává učebnice pro obecné školy ruské v čistě ruském jazyku, vydal též rusínsko-maďarský slovník v národním jazyku. Psal jsem mu, chtěje s ním navázati korespondenci, ale on mi neodpověděl. Nedotýkám se příčin, proč tak učinil, ale přeče Vás prosím, abyste k němu zašel, promluvil s ním a hleděl se dověděti, zda-li dostal mñj dopis, proč neodpověděl atd.“ Dále sděluje Hnatjuk, že žádal také Čopeje o zaslání jeho slovníku, protože ho v Užhorodě nemohl dostat. Hnatjuk neznal adresu Čopejova bytu, jen adresu gymnasia, kde on působil. Zašel jsem tam, ale dozvěděl jsem se, že Čopej nyní (v době prázdnin) není v Pešti, nýbrž na venkově, a tak jsem bohužel nemohl vykonati posláni, které mi svěřil Hnatjuk a sám jsem toho litoval, že jsem nepoznal jediného, tehdy veřejně činného Rusína v Uhrách, který tenkrát stál na stanovisku čistě národním, ukrajinském (kdežto druhý dobrý pracovník Žatkovyč, tenkrát ještě nejistě kolisal mezi moskvofilstvím a ukrajinstvím, jak z dalšího líčení vysvitne).

Při pozdějším setkání s Hnatjukem ve Lvově sdělil jsem mu svůj dojem, proč mu Čopej neodpověděl: patrně se obával, aby jeho korespondence se Lvovem nebyla maďarskou policií — která by jistě byla vyslídila — považována za „pánslávskou činnost“ (za jakou se tenkrát v Maďarsku považovaly všechny styky tamních Slovanů se Slovyany mimouherskými). Nu, a to by mohlo Čopeje přivésti do vyšetřování a trestu, po případě i zbavení existence. Není tedy divu, že z těch obav — nikoli z nechtutí nebo zlé vůle — Čopej Hnatjukovi neodpověděl. Ale i tento příklad svědčí o tom, jaká to byla těžká, namáhavá, jak jsem už uvedl, přímo sisyfovská práce, které sa podujal na zmaďarizovaném Zakarpatsku Frankův tábor, a jejímž hlavním aktivním činitelem byl právě Volodymyr Hnatjuk.

² Já jsem již tenkrát znal dosti dobře maďarštinu. Základy těchto znalostí měl jsem již od mladých let od své matky, která chodila do maďarských škol. Po vstupu na universitu r. 1894 zdokonalil jsem se ve znalosti maďarštiny na universitě.

Nedržel jsem se návrhu Hnatjukových co do plánu své cesty. Nepodnikl jsem velkou objížďku cestou do hor k Žatkovyčovi — spěchal jsem do „vlčí jámy“ maďaronského moskvofilstva či moskvofilského maďaronstva, do Užhorodu, abych tam poznal tehdejší „vůdce“ zakarpatského lidu, kterými byli výhradně uniátskí popové.

Hnatjuk mi radil, abych v Užhorodě nejdříve vyhledal alumna tamního řecko-katolického semináře, Omeljana Mustyjanovyče, který s několika svými kolegy se již počal přikláněti k ukrajinství, a to právě vlivem a zásluhou Hnatjukovou. Ten mi psal, že Mustyjanovyč mne zavede k tamnějším moskvofilským popům, a sděloval mi, že už Mustyjanovyčovi o mně psal.

Ale i tam jsem postoupil jinak: byl jsem totiž před tím už v korespondenci s administrátorem Fencykova „Lystka“ (ježž jsem si předplatil už z Prahy), kanovníkem Dmytrem Gebejem, kterému jsem už z Prahy napsal, že přijedu do Užhorodu. Gebej mi odpověděl srdečným listem, a pozval mne k sobě. Obával jsem se, že by se snad urazil, kdybych navštívil nejdříve Mustyjanovyče, a proto po příjezdu do Užhorodu jsem zašel do hotelu, najal si tam pokoj, zanechal jsem tam své kufry, a potom hned šel vyhledat Gebeje. Ten mne opět srdečně uvítal a hned se tázal kde mám zavazadla. Když jsem řekl, že v hotelu, vytkl mně to Gebej s poznámkou, že jeho dopis znamenal, že mám být jeho hostem; poslal mne zpět do hotelu spolu se svým sluhou, který měl dopravit má zavazadla do bytu Gebejova. Tak se také stalo; usídlil jsem se u Gebeje, a to mně umožnilo poznat důkladně, jak vypadají ti „vůdcové“ zakarpatského lidu, kteří se sami nazývali někdy sice *Rusiny*, ale obyčejně „*Rusy*“, a byli maďaroni. Gebej se mnou mluvil svým „*jazyčijem*“. Jeho žena byla prostá Rusinka ze selského rodu někde z východního Zakarpatí a mluvila se mnou tamním velice lahodným dialektem.

Ale když mluvili spolu nebo s dětmi, tu mluvili — i v mé přítomnosti — jedině maďarsky! (Děti už ani jinak neuměly.) Úmyslně jsem jim neprozradil, že rozumím maďarsky — chtěl jsem je nechat v domění, že maďarštinu neznám, aby mezi sebou mluvili ke svému a já abych tím lépe vníkl do jejich názorů, a také abych seznal, co mluví o mně — ale v tem směru nebylo řečeno nic pro mne nepřiznivého.

Přede mnou naříkal také Gebej na Maďary kvůli zavedení civilního sňatku a stěžoval si na obtíže, jaké mají on a jeho druhové ve své „práci pro národ“, jak ji musejí prováděti většinou potají, aby je maďarská policie a soudy nepro-následovaly, a také proto se vykrucoval, když jsem mu (dle instrukcí Hnatjukových) doporučoval, aby udržovali styk s haličskými Rusiny, posílali „Lystok“ na výměnu za některé tamní časopisy, odebírali některé tamní tisky atd. To všechno, obával se, by bylo pro ně nebezpečné. A také se mnou nikdy nevyšel na ulici; i tu se obával, že by policie mohla v tom viděti něco závadného, že se Gebej stýká s nějakým „pánslávem“. Povolal tedy na druhý den Mustyjanovyče, aby ten mne zavedl k jiným užhorodským „ruským“ popům — všude setkal jsem se s tímže duchem a s týmiž obavami. Chovali se ke mně sice korektně, někteří i srdečně, ale pozoroval jsem, že byli rádi když jsem se s nimi rozloučil a odešel.

Vedle toho mi Gebej doporučil, abych zajel k některým jeho přátelům — popům na venkov. Dopsal jim, a ti si mne odváželi pak k sobě v selských vozí-cích a zase mne dovezli zpět do Užhorodu. Zmíním se jen o jednom z nich, abych na těch dvou příkladech (spolu s Gebejem) ilustroval ducha tehdejší „vůdcovské vrstvy národní“ na Zakarpatí. (O mnoha dalších psal jsem ve zmíněném článku

„Dukli“ r. 1957.) Byl to Alexander Mytrak v selu Voročově. Přijal mne také srdečně a pochlubil se tím, že po mnohaleté práci vydal slovník „rusko-madarsko-německý“. Slova, které jsou podobná v ruském a ukrajinském jazyku, uváděl tam ve znění ruském, ale jiná, odchylná, ve znění ukrajinském, ovšem etymologickým pravopisem, s vysvětlením výslovnosti. Řekl mi, že po slovníku je velká poplávka se strany madarských úřadů, jež ho potřebují k dorozumění s lidem, který neumí maďarsky. Jinak, co do rozhovoru o národnostních poměrech na Zakarpatí byl velmi zdrženlivým ke mně, „cizinci“, — ale přece neskrýval své pesimistické názory o budoucnosti rusinského lidu na Zakarpatí.

Podle rady Hnatjukovy ličil jsem také jemu, že před 100 léty i český národ žil v podobných těžkých poměrech, a přece se z nich dostal ke svému nynějšímu velkému kulturnímu rozvoji, ale v tom směru jsem nepozoroval, že bych byl oslabil jeho pesimismus (kdežto u jiných měl jsem přece jistý úspěch, jak mi Hnatjuk později sdělil, a značně větší u těch alumunů v užhorodském seniináři, o čemž se ještě zmíním).

Informoval jsem Mytraka také o Hnatjukovi a sdělil mu, že on ho ještě letos navštíví. O této návštěvě napsal mi potom Hnatjuk v dopise ze 14. prosince 1896, který je výbornou charakteristikou tehdejšího nazírání „národních“ popů na Zakarpatí. Hnatjuk píše o něm: „*Jakožto společenský člověk není zlý, ale jeho názory jakož i jiných tamních „Kacapi“ — zavánějí strašným reakcionářstvím . . . Slova „pokrok, demokracie“ jsou jim nesrozumitelná. A názory o národě — naprosto pesimistické. Dle jeho (Mytrakova) náhledu jenom „Bůh a car“ mohou pro něj něco udělati. Jestliže car pošle své pluky do Uher a postaví na vrcholcích Karpat děla s hlavními namířnými proti Maďarům, pak uherští Rusíní budou šťastně žíti; nestane-li se to, tedy bezpodmínečně zahynou.“ Co do jazyka soudil, že všichni Slované by se měli zříci svých národních „žargonů“, vzítí vzdělanou ruskou řeč za svou a přivoditi s'oučení (slytija) všech slovanských národů, jak to bylo illo tempore, kdy slovanské řeky oplývaly mlékem a medem . . .“*

Musím ještě dodat, co mi napsal Hnatjuk v citovaném dopise ze 14. 12. 1896 o své návštěvě u Dmytra Gebeje (vykonané po moji letní návštěvě u něho): „*V rozmluvě představil se mi neméně než jako mučedník za národní věc . . . Všichni že ho nenávidí proto, že je Rusín (!), že se všude mocně zasazuje za práva Rusínů. Když se mnou šel městem a já jsem mluvil ne příliš tiše rusinsky, stále se ohlížel, zda nás někdo neposlouchá a řekl: „U nás není možno veřejně mluvit rusinsky, i vás i mne by mohli zatknouti.“ Polekal se tedy a také sám mluvil tišeji.“ (Z tohoto dopisu jsem pochopil, proč mne Gebej nikdy sám nevedl ke svým kolegům — popům, nýbrž posílal se mnou Mustyjanovyč; patrně se bál, že by jeho veřejný styk s Čechem mohl být pokládán Maďary za „pánslavskou“ činnost.) „Má dosti velkou bibliotéku, — pokračuje Hnatjuk — sestávající většinou z ruských knih, jenom nevím zda je někdy používá. O některé knihy jsem ho prosil, aby mi je zapůjčil a poslal do Lvova, což on velmi ochotně slíbil, ale knihy neposlal. Na mé dopisy mlčel jako zařezaný. Když jsem mu poslal „Lirnyky“, vrátil mi je ihned a na titulní stránku napsal: „Vaši fanatyku³ neschvaluji a nepřijímám, děkuji. Buďte zdrav. Dmitrij Gebej.“*

Tyto dva příklady (u jiných popů — s výjimkou pouze Čopeja a Žatkovyče — bylo to s nějakými obměnami podobné, jenže většina jich už tak propadla maďa-

³ „*Fanatykou*“ nazývali zakarpatští moskvofilové posměšně ukrajinský fonetický pravopis, jejíž přímo nenáviděli, odmítali jej a nechtěli čísti nic, co bylo tímto pravopisem tištěno.

ronství, že nedoufali ani v pomoc „Boha a cara“) dostatočně charakterisují nemírné obtíže v buditeřské práci, jakou na Zakarpatí podnikl Frankův tábor, a především i v největší míře právě Volodymyr Hnatjuk, když se tam setkával s takovými „vůdci lidu“ — a jiných tenkrát nebylo.

Poněkud lépe začínala se — opět zásluhou Hnatjukovou — vyvrtění situace u mladého pokolení — u alumnů uzhorodského semináře, v čele s Omeljarem Mustyjanovyčem. Ten a několik jeho kolegů začali se Hnatjukovým vlivem poněmáhle přikláněti k ukrajinství, ale nebylo to tenkrát ještě naplno uvědomělé (kromě Mustyjanovyče nepamatují se už na jejich jména). U těch našlo daleko větší ohlas moje vyprávění o těžkých poměrech českého národa na přelomu 18. a 19. století, o jeho národním obrození a velkém všestranném rozvoji v současné době — to v nich vyvolávalo jakousi naději, že by k něčemu takovému snad mohlo dojít i na „Uherské Rusi“. A rovněž dle přání Hnatjukova vybízel jsem je, aby odebírali ruské časopisy a knihy z Haliče. Když mne o tuto propagaci Hnatjuk žádal, psal mi: *„Když budete sám s Mustyjanovyčem nebo s takovými lidmi, o kterých Vám poví, že se cítí býti Rusíny, vyliče jim Vaše národní vymoženosti, Váš boj za práva atd. — neboť to jimi pohne — a potom je vybízejte, aby udržovali s haličskými Rusíny styky, kupovali knihy, předpláceli časopisy atd. Já, když se s někým takovým setkám, rovněž tak mluvím, a'e oni se domnívají, že já z toho určitě mám nějaký zisk, a proto tak mluvím. Řeknete-li jim to však Vy, budou Vaším slovům přikládati velkou váhu. Tím byste nám učinil velkou úsluhu, neboť byste přispěl k probuzení národního cítění mezi nimi.“*

Samozřejmě jsem vyhověl Hnatjukovu přání, ale tu mi mladí alumnové odpověděli, že zatím na to nemají finančních prostředků, i prosili, aby se jim zatím posílaly tiskoviny zdarma, a že oni je budou kupovat a časopisy předplácet, jakmile se stanou kaplany a budou mít k tomu prostředky. Jak mi později bylo sdělováno, skutečně se tak v obojím směru stalo a ze Lvova mi bylo děkováno, že jsem tou propagací přece jen přispěl k žádoucímu cíli. Ovšem hlavní zásluha zde zase náleží Hnatjukovi. Mustyjanovyč a někteří jeho kolegové stali se potom uvědomělými Ukrajinci, a ve svém povolání zdárně působili pro národní věc, na rozdíl od starých maďaronsko-moskvofilských popů. Ale i u některých z těchto starších přece jen také padlo nějaké zrnko na dobrou půdu, když jsem pak při pobytu ve Lvově poradil, aby se jim posílaly některé tisky, tištěné etymologickým pravopisem.

Z civilních (nekněžských) osob zakarpatských náleží zvláštní zmínka tehdejšímu mladému studentu filosofie na universitě v Kluži (tehdejší Kolozsvár) Hiodoru Strypskému. Ten se dostal do styku s Hnatjukem, jeho vlivem přiklonil se k rozhodnému ukrajinství, přijel na jeden rok studovat do Lvova, psal čistou ukrajinštinou do řady haličských a bukovinských časopisů, uveřejnil některé překlady z ukrajinštiny v maďarských časopisech a vykonával na Zakarpatí zdárnou národní práci, jejíž podrobnosti mi nejsou známy — jen vím, že i tu hraje velkou úlohu zásluha Hnatjukova, který mi 2. srpna 1898 psal o činnosti Strypského, a dodal na konci: *„V každém případě i to je už velký pokrok na uherské Rusi, jestliže se nějaký člověk přiznává k čistému ukrajinství bez přiměsi maďarské a moskvofilské!“* Tato věta jasně označuje, po jakých malých krůčcích kupředu mohla za těch tehdejších strašných poměrů pokračovati ta vskutku sisyfovská práce na Zakarpatí, konaná Hnatjukem a podpořená hnutím Ivana Franka. Ale v tomže dopisu referuje mi Hnatjuk ještě o dalších krůčcích pokroku na této ces'ě: *„Na Uhorské Rusi je nyní trochu více živo. O letošních prázdninách od-*

jelo 20 našich univerzitních studentů“ (Hnatjuk tu zamlčel, že i v tom byla jeho iniciativa, jak jsem se já potom ve Lvově dověděl) „a provedli tam 6 koncertů ve 4 městech: Marmarošské Sihoti, Sevljuši, Husti a Užhorodě. Vrátili se sice do Haliče s velkým deficitem (přes 400 zlatých), ale dojem tam zanechali po sobě velmi dobrý, o čemž dokonce psala „Nedilja“.

Hnatjuk dále píše, že redaktor „Nedilji“ Vrabel vydal nedávno knížku „Ruskij solovej“ a dále učebnici pod názvem „Azbuka“ — a zmiňuje se, že se „Nedilja“ předplácí i v Haliči. Z toho soudím, že i na těchto „krůčcích pokroku“ měl Hnatjuk pravděpodobně jistou účast neboť vím, že byl s Vrabelem stále vo styku.

*

Druhý dopis, jež mi Hnatjuk poslal (z 26. V. 1896) a který je odpovědí na můj dopis jemu, začíná větami: „Opravdu se cítím šťastným, že jsem se mohl tak snadno s Vámi seznámiti. Myslím, že tato naše známost stane se něčím větším, nežli pouhou známostí, a proto od ní očekávám velmi mnoho.“

A skutečně se z ní vyvinulo upřímné, velmi krásné přátelství mezi námi. Jak se to projevilo v mé spolupráci s ním ve věcech zakarpatských, vyličil jsem v první části této stati, a nyní bych chtěl osvětliti i po ostatních stránkách.

V též dopise Hnatjuk mne žádá, abych mu ze Zakarpátí sdělil, kdy a kterým vlakem přijedu do Lvova a píše dále: „Chtěl bych se s Vámi setkati nejdříve ze všech Lvovjanů.“ A bylo tomu tak: očekával mne na nádraží a zavedl mne do bytu, který mně spolu se svými přáteli opatřil — postarali se, abych mohl bydliiti a stravovati se levně, čímž mně byl usnadněn tak dlouhý pobyt ve Lvově (původně jsem se zamýšlel tam zdržeti jen asi 14 dní — ale pak se doba mého pobytu tam trojnásobila).

Ve Lvově mně byl Hnatjuk nejčastějším průvodcem, zavedl mne nejdříve ke Frankovi a Pavlykovi a potom oni i on mně seznámili s velkým počtem ukrajinských pokrokových osobností; Hnatjuk také s mnou studenti a Franko zase i s různými polskými, Ukrajincům přátelskými činiteli, mezi jinými s *Bol. Wy-slouchem*, redaktorem „Kurjera Lwowskiego“ (v jehož redakci Franko deset let pracoval a psal v něm mnoho i o českých věcech), s jeho chotí, s básníkem Kasprowiczem a jinými. Hnatjuk mne také provázel na universitu, kde jsem si vyslechl přednášky některých ukrajinských (Kolessy, Hruševského) a polských profesorů.

S Hnatjukem jsme si ve Lvově mnoho povídali o zakarpatských věcech a našich zkušenostech z cesty; on mi děkoval, že jsem se snažil jím tam napomoci v jejích snahách (později mi sdělil, že to bylo s jistým úspěchem — ježž já ovšem považuji za skromný — ale přece nějaký byl, hlavně u Mustyjanovyče a jeho mladých druhů). Rovněž Franko a Pavlyk mi za to děkovali — a také že jsem Ochrymovyče přivedl k optimistějšímu názoru na budoucnost zakarpatského ukrajinského lidu. Hnatjuk mi hodně hovořil o svých zkušenostech z Uherské Rusi a líčil přede mnou další plány svých výzkumů. Považuji za potřebné alespoň v krátkosti ještě doplnit údaje o Hnatjukově práci na Zakarpátí.

Celkem vykonal Hnatjuk od r. 1895 do 1903 čtyři cesty na Zakarpátí a dvě do Báčky a Banátu. Zamýšlel tam jezdit i dále, avšak nejdříve byl od toho zdržen nadměrnými pracovními úkoly ve Lvově a potom mu to bylo znemožněno pohrůzkou maďarské policie, že bude zatčen, přijde-li znovu do Uher.

A pšlu-li o jeho cestách na Zakarpatsko, musím podotknouti, že se tím vyrozumívají i cesty do oněch částí dnešního východního Slovenska, kde žijí Ukrajinci částečně kompaktně, částečně

jako menšinové ostrůvky mezi slovenským obyvatelstvem. Tu zkoumal Hnatjuk vlivy odnárodňovací — částečné nebo úplně poslovenštění některých těch ukrajinských ostrůvků a snažil se určit národnostní hranice mezi Slováky a Ukrajinci, což vedlo ke sporům s některými slovenskými, ale i českými činiteli o skutečném národním charakteru těchto ostrůvků, o nichž Hnatjuk právem dokazoval, že jsou ukrajinské, i když obyvatelstvo tam bylo poměry přivedeno k tomu, že přijímalo slovenštinu v menší nebo větší míře za svůj obcovací jazyk.

Neminím se v této stati obíratí podrobněji touto otázkou, která je velmi instruktivně a detailně popsána v krásné knize M. T. Jacenka „*Volodymyr Hnatjuk*“ (vydané 1964 v Kyjevě). Sám Hnatjuk ji objasnil celou řadou svých článků a knížkou „*Rusyny prjašivkoji epachyji i jeh hovory*“.

Zato chtěl bych se blíže zmíniti o *způsobu* jeho práce na těchto cestách na „Uherskou Rus“. Byla to vědecká práce etnografická, folkloristická a dialektologická, ovšem konaná v moderním, pokrokovém duchu, jehož iniciátorem byl mezi haličskými Ukrajinci Ivan Franko a v jehož smyslu pracoval rovněž Hnatjuk. Znamenalo to radikální odklon od dřívějšího romantického a idealistického směru v národopisu a folkloristice. Hnatjuk ovšem sbíral a zapisoval lidové zvyky, písně, pověsti, legendy, bajky, balady, koledy, vyprávění o zbojnicích, démonech atd., vedle toho zaznamenával národní obyčeje při různých svátcích, rodinných událostech a pod., aby tím vším mohl znázorniti *duševní* život lidu. Ale tím se nespokojoval, nýbrž pečlivě studoval i jeho *hmotný* život, jeho *sociální poměry*, hospodářský stav, bídu a nouzi, jeho vykořisťování jak státním aparátem (neuměrně vysoké daně a jejich vymáhání bezohlednými exekucemi), tak i kapitalistickým systémem společenským. O zlořádech, které hněly ukrajinský lid, jak v Haliči tak v Uhrách, uveřejňoval alarmující články, které vyvolávaly pobouření reakčních kruhů a jejich útoky na pisatele.

A všechna tato práce měla i ráz a cíle *politické* Ivan Franko už na sjezdu pokrokového studentstva v Praze r. 1891 vyhlásil požadavek i *teritoriálního* sjednocení Ukrajinců uherských s haličskými, což byl na tu dobu počin revoluční (ke srovnání budíž uvedeno, že z českých stran tenkrát ještě žádná nevyhlásila programový postulat spojení Slovenska s českými zeměmi) Hnatjuk ovšem na svých cestách na „Uherskou Rus“ nemohl tento program veřejně propagovati, avšak jeho práce přes to směřovala k budoucímu tomuto sjednocení a tak se Hnatjuk dostal na dráhu politického, národního a sociálního pracovníka revolučního zaměření, čímž naplno se připojil k táboru Ivana Franka, jenž měl tentýž směr.

Jeho etnografická práce na Zakarpatí měla ovšem svůj samostatný odborný vědecký účel, ale zároveň byla mu před maďarskou policií maskou, již zastíral před ní svou buditelskou činnost, nacionální, politickou a sociální mezi ukrajinským lidem Zakarpatí, a v níž přes ty ohromné obtíže — jaké je nutno stále mítí na zřeteli — které se mu stavěly v cestu, docílil přece pozoruhodných úspěchů. Mohu to potvrditi, protože jsem byl očitým svědkem této jeho obrovité práce a jsem šťasten vědomím, že jsem v ní jemu a Frankovému táboru poněkud — byť jen měrou nepatrnou — mohl přispěti (jak vysvitne ještě z dalšího líčení).

Základem této buditelské práce ovšem bylo úsilí přivést ukrajinský lid na Zakarpatí k národnímu ukrajinskému sebevědomí a vymániti jej z vlivů maďaronského reakčního moskvofilství jeho tehdejších „vůdců“, o nichž byla už řeč. Hnatjuk proto na své cesty vozil s sebou spisy Ševčenkovy, Frankovy, Koejubynského, Lesji Ukrajinky a jiných pokrokových spisovatelů, předčítal je lidu při svých návštěvách ve vesnicích, vykládal a osvětloval jejich význam — a těm kdo uměly číst, je potom ze Lvova za pomoci Frankovy posílal — ovšem zdarma. Byla to činnost velmi pracná, zdoluhavá, vedla ke zdárným výsledkům jen postupně po malých krůtcích, třeba i po delším čase, — ale vedla k nim peče. Zásluhy Hnatjukovy v tom směru jsou vskutku nad pomyšlení veliké a zásluhují nejvřelejšího ocenění.

Roku 1897 rozhodl se Hnatjuk zahájití podobnou práci i v Bálece a Banátu, jež tehdy byly součástí jižního Maďarska a dnes jsou připojený hlavně k Jugoslávii. Tam byly rovněž ostrůvky

ukrajinského obyvatelstva, roztroušené mezi daleko početnějšími koloniemi slovenskými, srbskými, rumunskými, německými a mezi Maďary.

Ve svých státech o Ivanu Frankovi psal jsem o tom, jak naším českým prostřednictvím došlo ku pronikavému vlivu Ivana Franka a jeho směru na pokrokovou mládež chorvatskou, která tenkrát studovala v Praze. Hnatjuk byl o této činnosti rovněž dobře informován, i žádal mne před touto svojí činností o doporučující listy na mé přátele v Chorvatsku, které chtěl navštívit a případně požádat o spolupráci. V krajích, kde byly tyto kolonie, jsem však žádného známého neměl, i radil jsem mu zajetí do Záhřebu, odkud ta zmíněná pokroková generace počala také národní uvědomovací akci mezi Chorvaty v Uhrách. Psal jsem mu: „Oni teď chtějí pracovat i pro Medjumurce, Šokce a Bunjevce“ (to byly ty chorvátské kmeny v Maďarsku). „Pošlete mi pro ně brožury Ochrymovyč, Diahomanova atd. o Uherské Rusi a články v časopisech. Probudí-li se Chorvatí v Uhrách (třeba jich je jen asi 300 tisíc), bude to opět posílení nemaďarských národností. Je už u nich protimaďarské smýšlení a vydávají časopis „Neven“, jehož redaktor je s našimi Chorvaty ve styku. Pošlete ty brožury a „Etnografický zborník“ Jihoslovanské akademii věd v Záhřebě. Ona Vám pošle výměnou „Zborník za narodni život Južnih Slavena“ — upozorním profesora Radiča aby se zainteresoval o Vaše věci“. (Radič byl tajemníkem Akademie, a Hnatjuk mi potom sdělil, že mu ty tisky poslal a dostal sám jejich tisky.)

Ohledně cesty do Záhřebu mi psal, že má v úmyslu tam zajetí, ale zatím neví, bude-li mít dosti peněz na cestu, a také se trochu obával, zdali při své nedostatečné znalosti chorvaštiny by se tam dorozuměl. Na mé nové výzvy však opětovně sdělil, že má úmysl do Záhřebu zajetí. Patrně k tomu asi píece nedošlo, neboť nenacházím ve své korespondenci nijaké zprávy o tom ani od Hnatjuka ani od Chorvatů, ač ti se o Frankovo hnutí a jeho práci mezi selským lidem velice zajímali — obstaral jsem jim od Franka populární brožury radikální strany atd. a expedoval mi je většinou Hnatjuk.

V jednom dopise mi piše, jak by vítal spolupráci Rusinů a Chorvatů v Uhrách a Chorvatsku, od které by si sliboval velký prospěch. Ale k nějaké intenzivnější spolupráci nedošlo — patrně následkem toho, že Hnatjuk ji nemohl osobně ovlivnit, protože se příliš dlouho zdržel v Báčce, kde našel nečekaně bohatý materiál etnografický, jehož záznam mu zabral dva a půl měsíce. Do Chorvátska se vůbec nedostal.

Vedle 3 svazků etnografických materiálů z Bačky a Banátu, jež jsou částí jeho velkého, obdiv zbudujícího sběratelského díla, vydaného celkem v 38 objemných svazcích pod souborným názvem „Etnografický zborník“ (z toho 6 svazků obsahuje materiále ze Zakarpatska) prokazují nesporně rusínskou národnost těchto ostrůvků jak v jižních tak i severních Uhrách (t. j. na dnešním východním Slovensku) četné jeho stati uveřejněné hlavně v „Zapyskach Naukovoho tovarystva imeny Ševčenka ve Lvově“.

Dále o tom vydal citovanou již knížku „Rusyny Prjašivškoji eparchiji“ a druhou, mnohem podrobnější: „Slovaký čy Rusyny? (Pryčynok do vyjasnenja sporu pro nacionalnisi zachidnych Rusyniv“.) První díl této knihy, původně otiskněn jako stať v „Zapyskách NTS“, pojednává o Báčce a Banátu, druhý díl o Zakarpatí, resp. Východním Slovensku. V obou částech hluboce podloženými vědeckými důkazy Hnatjuk vyvrací tvrzení mnoha slovenských, českých i jinonárodních autorů o slovenské národnosti příslušnosti četných obyvatel míst v obou zmíněných krajích a podává důkazy o jejich národnosti příslušnosti rusínské.

R. 1898 vykonal Hnatjuk svou čtvrtou cestu na „Uherskou Rus“, která opět přinesla ukra-

jišské etnografii velkou vědeckou kořist a při které opět pokračoval ve své neúnavné buditelské práci.

Zatím vládnoucí politické polské kruhy v Haliči se rozhodly podlomit možnosti práce tohoto „nebezpečného agitátora“ a rozhodly se přeloziti jej z jeho suplentské funkce na Lvovském ukrajinském gymnáziu na venkov do odlehlého městečka Samboru. Stalo se to v září 1898. Hnatjuk toto přeložení odmítl a ocitl se bez existence, bez chleba... Nechtěl odejít do zapadlého městečka, kde by neměl možnost vědecké a nacionálně politické práce.

Z této těžké životní situace jej vysvobodila okolnost, že v té době se podařilo směru Ivana Franka — jehož byl věrným stoupencem — docílití rozhodujícího vlivu ve Lvovském „Naukovom tovarystva imeny Ševčenko“, nejřednější a finančně poměrně dosti fundované ukrajinské vědecké společnosti v Haliči. Frankovu vlivu se podařilo docílití, že byl Hnatjuk od prosince 1898 jmenován sekretářem „Tovarystva“, které mu mohlo platiti zatím jen 30 korun měsíčně, což byla třetina platu, jež by byl dostával jako suplent samborského gymnázia. Ale Hnatjuk dal přednost skromnému životytí ve Lvově, kde mohl dále vědecky a politicky pracovat, a plně se věnoval práci v „Tovarystvu“, kde se potom stal ještě předsedou a sekretářem jeho etnografické sekce a dále vedle hlavního redaktora Ivana Franka spoluredaktorem „Literaturno-naukovoho visnyka“ (což mělo za následek i zvýšení jeho platu, takže už nebyl nadále v tak nuzných poměrech). Hnatjuk ve „Visnyku“ během let uveřejnil přes 30 svých studií, přes 200 recenzí a asi 30 překladů, hlavně vědeckých prací.

Vedle toho Franko a Hnatjuk založili „Ukrajinsko-rusinský vydavatelský spolek“, jenž za několik let vydal 322 knih ukrajinských a ruských klasiků a překlady vědeckých i beletristických děl pokrokové literatury jiných národů. Radu těchto knih Hnatjuk přeložil a v desítkách knih uveřejnil obsáhlé předmluvy nebo komentáře k nim.

Musil jsem tuto zmínku uvést v této části mých vzpomínek, která je věnována vylíčení Hnatjukovy činnosti na „Uherské Rusi“, poněvadž se tím vysvětlí, proč Hnatjuk v přitích letech na Zakarpatí nejezdil, jsa všemi těma úkoly ve Lvově zaneprázdněn do nejvyšších krajností pracovních možností, která u něho byla nadobyčejná.

Neří divu, že toto nadměrné pracovní úsilí způsobilo, že Hnatjuk onemocněl a musel se r. 1902 odebrati na léčení na ostrov Korfu. Když se jeho zdravotní stav zlepšil, vypravil se Hnatjuk v březnu 1903 na druhou cestu do jižních Uher, hlavně do Banátu. Zde se Hnatjukovi sice ještě podařilo sebrati hojně folklorního materiálu, avšak pojednou maďarská policie odhalila v něm „nebezpečného agitátora“ na základě anonymního článku v budapeštském deníku „Magyar-ország“, v němž byl Hnatjuk nazván „moskevským emisarem, který v Uhrách provádí politickou propagandu a podněcuje ji penězi“. Policie stldila po něm a v jedné vesnici mu pod vyhrůžkou zatčení rozkázali okamžitě odtud odejiti. Bylo to už na večer, Hnatjuk musel se odebrati do další vesnice a na cestě jej zastihl prudký déšť, takže se tam dostal na kůži promoklý, a dlouho tam ještě musil za noci bloudit v dešti, než našel útočiště pod krovem. Tato příhoda byla osudnou pro jeho zdraví a život — byla základem jeho onemocnění tuberkulozou, které sice ještě přes 20 let vzdoroval, ale která ho přece r. 1926 přivedla do hrobu v poměrně mladém věku 53 let. Kdyby nebyl podlehl následkům choroby, jakou obrovskou práci by mohl při své nezdolné pracovitosti, ještě pro svůj milovaný národ vykonati...

Pohrůzka policie, že by byl zatčen, kdyby se ještě odvážil přijiti do Uher a jeho nemoc znemožnily mu další cesty mezi tamní Rusíny a pokračování v jejich etnografickém průzkumu a v jeho národní a sociální buditelské činnosti mezi nimi.

Avšak okolnost, že nemohl už dále jezdit do Zakarpatí nezmenšila jeho zájem o tamní větve ukrajinského národa. Pracoval pro něj neúnavně i dále, uveřejnil řadu dalších statí o jeho poměrech, (z části byly to statí bojovné proti všem jeho nepřátelům a potlačovatelům i proti domácímu škodlivému haličskému i maďaronskému moskvofilství) a psal o něm i ve své knize „*Nacionalne vidrodžennja avstro-uherskyh Ukrajinciu*“, vydané ve Vídni. Byl i dále ve styku

s některými činiteli na Zakarpátí, kteří mu v jeho buditecké práci pomáhali, hlavně se Strypským a Žatkovycem.

A tu se musím vrátiti ještě do devádesátých let a zmíniti se o té spolupráci Žatkovyčově, k níž mu stále dával podněty Hnatjuk, který ho postupně přivedl k plnému ukrajinskému nacionálnímu cítění, jež v polovině 90-tých let ještě nebylo pevné. Jako doklad toho uvedu Žatkovyčův překlad Frankova — Hnatjukova protestu proti maďarské oslavě milénia, publikace „*I my v Jevropi*“. V dopise z 10. XI. 1896 tázal jsem se Hnatjuka, co říkal Žatkovyč mým korekturám v jeho maďarském překladu, (které jsem prováděl na žádost I. Franka za svého pobytu ve Lvově), např. když jsem jeho pojmenování Rusinů „*Oroszok*“ (t. j. Rusové) opravil na „*Ruténok*“ a o jiných opravách. Pamatuji se, že mi Hnatjuk odpověděl, že Žatkovyč vyslovil s mými korekturami souhlas.⁴

I tento drobný příklad svědčí o tom, jak pomaloučku na Zakarpátí postupovalo rusínsko-ukrajinské uvědomění, když Žatkovyč, který se přikláněl k ukrajinství vlivem Hnatjukovým, ještě r. 1896 Ukrajince nazýval „*Rusy*“. (Sám Hnatjuk tyto korektury nemohl provést, protože tenkrát ještě ovládal maďarštinu nedostatečně).

Žatkovyč potom počal psáti do Lvovského „*Dila*“ a jiných časopisů a dokonce chystal se vydávati ukrajinský list na Zakarpátí — k čemuž však následkem velkých obtíží a překážek nedošlo. Hnatjuk mně 14. XII. 1896 psal, že Žatkovyč v prvních svých dopisech ještě užíval čistého „*jazyčija*“, ale že „*nyni jsou v nich stále větší stopy národního jazyka, ač jeho řeč není úplně čistá.*“ (t. j. rusínská). Dalším stykem s Hnatjukem, Frankem a ostatními haličskými Ukrajinci Žatkovyč se stále zdokonaloval v tomto jazyce a ostře odmítal „*jazyčije*“.

To, že psal do haličských ukrajinských časopisů, byla za tehdejších poměrů v Uhrách velká odvaha od Žatkovyče (stejně i od Strypského, který od počátku psal čistou ukrajinstinou) — a k této odvaze ho animoval právě Hnatjukův vliv.

Ale horší to bylo s rozšiřováním na Uherské Rusi toho, co Žatkovyč v Haliči publikoval. Ještě jakž tak se to dařilo mezi tamními moskvofilskými popy (jiné inteligence, která by to tam četla, bylo poskrovnu) pokud to bylo tištěno etymologickým pravopisem. Ale to, co bylo tištěno fonetickým pravopisem, to by byli ti moskvofilové, nenávidějící „*fanatyku*“, odmítli. Uvedu zase jeden doklad: 30. III. 1898 píše mně Hnatjuk: „*Kdybyste soudil, že by Žatkovyčova stat otišťená v II. sv. Etnografičného zbirnyka*“ pod názvem „*Z a p y s k y e t n o h r a f i é n i z U h o r š k o j i R u s i*“ *hodila se Vaším účelům, sdělte mi to a já napíšu Žatkovyčovi, aby Vám poslal asi 10 exemplárů, neboť on i tak je má u sebe a neví, co s nimi udělati.*“ To je jistě výmluvná ilustrace tehdejších těžkých poměrů na Zakarpátí pro práci v ukrajinském duchu mezi inteligentnějšími vrstvami.

Samozřejmě jsem si ty Žatkovyčovy tisky (ještě ve větším počtu) vyzádal a rozdal je v Praze našim předním etnografům a dal do zdejších biblioték.

Ale jiná práce Žatkovyčova měla v Uhrách větší úspěch: přeložil do maďarštiny řadu děl hlavně Iyana Franka, dále Marka Vovčka, Fedkovyče, Nečujev-Levyčkého. Nebyly všechny vydány, protože se jen pro některé našel vydavatel. Ale ty, které byly vydány, přece vykonaly svůj úkol: upozorniti objektivnější lidi mezi Maďary na to, že existuje význačná ukrajinská literatura, a podobně

⁴ Ale toho Hnatjukova dopisu nemám, patrně se ztratil a ještě další asi dva dopisy Hnatjukovy. Daleko více se však ztratilo mých dopisů, psaných Hnatjukovi — dostal jsem jich ze Lvovského státního archivu jen část — snad se některé ještě najdou v jiných archivech.

to bylo s několika Žatkovyčovými maďarskými statěmi o uhersko-rusinském národopisu.

Podobnou práci vykonával vlivem Hnatjukovým i Žatkovyčovým také Strypskýj (kterého s Hnatjukem seznámil Žatkovyč) mezi Maďary, ale i mezi Rumuny, což vedlo k tomu, že r. 1913 byl Strypskýj zvolen členem rumunské akademie věd.

Počas moji návštěvy ve Lvově hovořili jsme o další naší spolupráci, která se pak intensivně projevovала. Hnatjuk byl potom po léta hlavním sprostředkovatelem styků mezi mnou a I. Frankem, který při své rozsáhlé práci neměl času na psaní mnoha dopisů.

Roku 1899 počala v Praze vycházeti revue „Slovanský přehled“, redigovaná velkým přítelem Ukrajinců, Adolfem Černým, která ze všech českých časopisů měla najhojnější statí a stále přehledy o ukrajinských věcech kulturních, politických a sociálních. Hned v prvním ročníku uveřejnila obsáhlou studii Ivana Franka: „Rusínsko-ukrajinská literatura“ (v mém překladu). Byl jsem od počátku spolupracovníkem Slovanského přehledu hlavně pro věci ukrajinské, a informoval jsem Adolfa Černého o Hnatjukově činnosti na Zakarpatí. To dalo Černému podnět, aby si prostřednictvím Ivana Franka vyžádal od Hnatjuka článk o „Uherské Rusi“. Hnatjuk hned se obrátil na mne o některé rady, jak má tuto statí napsati, poslal ji potom, já jsem ji přeložil z jeho rukopisu i byla otištěna rovněž v prvním čísle časopisu, r. 1899 pod názvem „Rusini v Uhrách“. To už měl Hnatjuk svůj jasný pohled i důvěru v budoucnost Zakarpatských Ukrajinců, která se zakládala na důvěře v tamní lid. Nemusím ještě zdůrazňovati, že jsem tuto Hnatjukovu víru v budoucnost ukrajinského národa v Uhrách plně sdílel.

Hnatjuk mi často posílal své práce, abych je dodával českým etnografům a slavistům. První byla zásilka jeho knihy „Lirnyky“, kterou jsem dal mezi jinými i dru Zibrtovi, jenž o ní napsal pěknou recenzi v etnografické revui „Český lid“; tuto i jiné jeho práce, které mi Hnatjuk posílal (vydání knižní i v časopisech, zejména „Žytje i Slovo“, „Zapysky Naukovoho tovarystva im. Ševčenka“, „Etnohrafičnyj zbirnyk“ a pod.), doručoval jsem dalším českým vědcům, zejména universitním profesorům Horákovi, Polívkovi, Niederlemu, Máchalovi, Gollovi a jiným, kteří o nich referovali v českém tisku a nejvíce profesor Polívka, který Hnatjukovo etnografické dílo nazval „velkolepým, jakému není rovno žádně jiné v celém Slovanstvu.“ Toto moje prostřednictví ovšem trvalo jen do mého odjezdu do Vídně r. 1900, kdy potom korespondenci s nimi a s redaktorem „Slovanského přehledu“ udržoval Hnatjuk přímo. Jeho práce byla vysoko ceněná i všemi shora jmenovanými i řadou dalších českých vědců a to vedlo k tomu, že byl r. 1905 jmenován členem-korespondentem „Národopisné společnosti československé“.

Hnatjuk mne systematicky informoval o kulturních a politických věcech ukrajinských v Haliči; podle toho jsem psal články a zprávy do časopisů českých, hlavně do „Času“ (zejména také o „krvavých volbách“ haličských z r. 1897. při nichž polské úřední kruhy dopouštěly se neslychaných násilí a falsifikátů, aby znemožnily zvolení Franka a některých jeho stoupenců za poslance do říšské rady rakouské); zasílal mi nové spisy Frankovy a sbírky jeho básní, čehož jsem použil k napsání první české podrobnější studie o životě a celém velkém dile Ivana Franka; studie vyšla ve dvou číslech „Čase“ k jubileu 25-leté literární činnosti Frankovy.

O jednom druhu těchto zásiłek zmíním se zvlášt: R. 1897 vycházel v Praze časopis pokrokové mládeže chorvatské, která zde studovala, „Hrvatska Misao“

(Chorvatská myšlenka), jehož jsem byl redaktorem a spolupracovníkem. Na základě mých zkušeností z pobytu ve Lvově a v Haliči, uveřejnil jsem v pěti číslech tohoto měsíčníku studii „Selské hnutí v Haliči“, kterou si ode mne chorvatští přátelé vyžádali, když z mých vyprávění seznali, že poměry selského lidu v Haliči jsou obdobné poměrům v Chorvatsku: v obou zemích selský stav tvořil tenkrát přes 80 % národa, a byli to sedláci hlavně s malým pozemkovým majetkem a částečně zproletarisovaní a utiskováni velkostatký (i některými pozůstatky feudalismu) a celým tehdejší sociálním řádem — na rozdíl od českých zemí, kde převládala střední a větší selský majetek, takže česká „agrární politika“ nemohla být vzorem pro budoucí práci pokrokových chorvatských studentů mezi lidem. Zato akce Frankovy radikální strany mohly jim být vzorem výborným, o čemž je přesvědčila zmíněná moje studie. Psal jsem v ní o různých směrech polského selského hnutí, ale zvláště o programu a činnosti ukrajinsko-rusinské radikální strany Frankovy, a při tom podal i celkový přehled poměrů ukrajinského národa v Haliči a v Uhrách. Chorvatští studenti vyžádali si pak ode mne, abych jim opatřil tisky radikální strany, zejména její „Chlopskou bibliotéku“, kterou vydávali Franko a Pavlyk. A tu byl zase prostředníkem Hnatjuk, který mi poslal několik zásilek těchto tisků, když je dostal od Franka — některá zásilka se musila opakovat, protože první záhadně na poště zmizela a nebyla mi dodána; patrně si této akce všimla policie tehdejšího reakčního režimu v Haliči a chtěla tento styk znemožnit, což se jí však nepodařilo. A tak Franko a jeho směr získali si velký vliv jako už dříve na pokrokovou mládež českou, nyní i na chorvatskou českým prostřednictvím. Franko, Pavlyk a Hnatjuk jeví velký zájem o „Hrvatskou Misao“, kterou jsem jim posílal, o čemž svědčí mnoho zmínek ve Hnatjukových dopisech. Příští rok vycházel jako pokračování „Hrvatske Misao“ (které byl maďarskou vládou odňat postdebít do Chorvatska) nový měsíčník „*Nova Doba*“, který byl už orgánem „sjednocené pokrokové mládeže chorvatské, srbské a slovinské“ a tak se vliv Frankova směru rozšířil i na další jihoslovenské země. I v tomto novém listu psal jsem o ukrajinských věcech, což opět budilo zájem a potěšení mých ukrajinských přátel, a zvláště také Hnatjuka vzhledem k jeho cestám do jižních Uher a projektované cestě do Chorvatska, jak to už bylo uvedeno v první části této stati.

S druhé strany jsem zase já posílal Hnatjukovi etnografickou literaturu českou, učebnice a slovníky češtiny, slovenčiny a chorvatštiny a díla z české beletrie, z nichž hodlal Hnatjuk vybrati některá ku překladu do ukrajinštiny a vydati je pak v publikacích Frankem a jím založeného vydavatelského spolku. Ale nedošlo k tomu, patrně pro obtíž překladu, když Hnatjuk sám přece jen se nenaučil česky natolik, aby mohl překládat české knihy s jazykovými finessami, a také nenašel jiného překladatele. A tak v publikacích Vydavatelského spolku byly z češtiny vydány jen některé práce Karla Havlíčka-Borovského v překladu Ivana Franka.

V časopisu „*Studentský sborník*“ jsem uveřejnil stať o ukrajinském školství a studentstvu, která byla kompilací informací od Hnatjuka samotného a stati Sydora Holubovyče, kterou mi Hnatjuk poslal. S uveřejněním tohoto mého článku byl spokojen a tlumočil mi též spokojnost Holubovyčovou, ale za to nikoli s jednou větou stati, kterou jsem uveřejnil v kalendáři studentského spolku „*Slavia*“ — dle konceptu, jejíž mi poslal Hnatjuk. Pojednávala o podobném tematiku jako vzpomínutý článek ve „*Studentském sborníku*“, ale byla mnohem obsírnější a podrobnější. Hnatjuk v ní píše o tom, jak polský režim omezuje ukrajinské

školství v Haliči a uvádí křiklavé příklady nespravedlivosti polského režimu ve věcech ukrajinského školství. Všechny tyto oprávněné stesky Hnatjukovy jsem do stati pojmul, ale vyslovil jsem na konci naději, že se tyto poměry zlepši, až zvítězí mezi Poláky pokrokové směry, jaké se tenkrát objevovaly v polské mládeži, a že si potom tyto pokrokové generace, ruská a polská „*podají ruce přes hříchy svých otců*“.

Hnatjuk mi poděkoval za uveřejnění tohoto článku, ale napsal mi v dopisu z 25. VI. 1897, že nesdílí tuto mou naději v novou generaci polskou: „*Jednu větu v článku napsal jste tak, jak já bych to nikdy nenapsal, protože je to v rozporu s mým přesvědčením. Nevěřím v žádnou demokracizaci polskou, celý jejich demokratism je jen móda . . . u nich jsou šlechtické názory tak zakořeněny . . . že by k jejich vykořenění bylo potřeba celých pokolení . . . S polskými socialisty by bylo Rusinům možno se nějak snášeti, aspoň nyní, ale bude-li to tak i nadále, bude-li pokračovati k lepšímu, to teprve uvidíme.*“

Toto byl jediný případ za celého mého styku s Hnatjukem, kde se projevil nesouhlas mezi námi, ale ten neměl na naše přátelství nijakého nepříznivého vlivu, jak o tom svědčí velký počet dalších jeho dopisů, stejně srdečných jako byly dosavadní. Přes svůj nesouhlas s touto mou jednou větou rozdál Hnatjuk kalendáře „Slávie“, jež jsem mu poslal, svým přátelům a také do knihovny ukrajinského studentského spolku „Akademična hromada“ a jiných lvovských biblioték.⁵

V listě z 20. VI. 1897 mi napsal: „*Vaše změna v moji stati*“ (t. j. v jeho konceptu, dle kterého jsem uveřejnil článek v kalendáři „Slávie“) — „*není nic strašného; každý kdo mne zná, ví, že já bych ji takto nezakončil*“.⁶

⁵ Tato malá „aféra“ mezi námi potřebuje vysvětlení, jak k ní došlo:

Nepřipuštění Ivana Franka na docenturu na lvovskou universitu a vzpomenuť „krvavé volby“ haličské, vyvolaly hluboký otřes v duši Ivana Franka, otřes zcela pochopitelný. V tomto rozjitém duševním rozpoložení napsal do vídeňského týdeníku „Die Zeit“ článek o Mickiewiczovi pod titulem: „*Poeta zrady*“. Tento článek vyvolal ohromné pobuření v polské veřejnosti a časopisectvu, které uveřejňovalo prudké útoky na Franka a vyslovovalo rozhořčení, že takový „pomlouvač“ Poláků a jejich největšího básníka je spolupracovníkem polského deníku „*Kurier lwowski*“. To vedlo k tomu, že Franko musil opustiti tuto redakci, která mu byla do té doby hlavním zdrojem existenčním a ocitl se následkem toho v bídě. Tu bych připoměl, že tenkrát právě Hnatjuk vyvolal velikou a zdařilou akci v ukrajinské veřejnosti, která měla zajistit Frankovi existenční prostředky.

Ve svých statích ku Frankově jubileu r. 1956 vylíčil jsem, že i čeští přátelé Frankovi nesouhlasili s jeho článkem v „*Zeitu*“, vytýkali mu nespravedlivost vůči Mickiewiczovi, ale omlouvali ho (zvláště článkem Macharovým v „*Čase*“) křiklavými nespravedlnostmi polskými, jichž byl Franko obětí.

Tedy v takovéto situaci napsal mi Hnatjuk, (kterému rovněž byla zamítnuta habilitace za docenta lvovské university) citované věty, které mne však nepřesvědčily, a já jsem dále doufal v nápravu postoje nových generací polských vůči Ukrajincům, ale mě důvody nepřesvědčily Hnatjuka, který mi napsal, že neznám Poláky všestranně, a kdybych se s nimi stýkal už od školních let, přesvědčil bych se, že „oni jsou všichni fariseové“, že Franko měl „plný důvod psáti o „wallenrodismu“, neboť Poláci jsou jim téměř prozáklí“, a že jsou „*Reinecke Fuchs mezi Slovany*“ atd.

⁶ Průběhem let však na rozčlenění, které Frankův článek v obou národech vyvolal, se více-méně zapomělo, a Franko i Hnatjuk zase spolupracovali s pokrokovými Poláky, a Hnatjuk speciálně velmi intenzivně s polskými etnografy a slavisty, jak to podrobně líčí M. T. Jacenko ve své knize na str. 242—253.

Ovšem toto se týkalo hlavně ukrajinské a polské činnosti vědecké. Na poli politickém a národně-politickém i ve věcech školských (na př. polský odpor proti zřízení ukrajinské university ve Lvově) trvaly rozpory s Poláky nadále, i po skončení první světové války, kdy mnohé čistě ukrajinské kraje zůstaly v rámci nově sjednocené polské republiky; i tu se Poláci

Ještě o jedné zajímavé věci bych se zmínil z Hnatjukovy korespondence: Hnatjuk počátkem roku 1898 zjel na tehdejší ruskou Ukrajinu, do Kyjeva a napsal mi 6. III. 1898: „Po několikadenním pobytu přesvědčil jsem se, že co nevykonají haličtí Rusíni pro povznesení naší kultury, to Ukrajinci na Ukrajině jistě nevykonají, ač je jich tam tak velký počet. Oni se na p'no sžili s myšlénkou, že není-li jim možno pracovati „legálně“, raději nic nedělají, a do práce „nelegální“ nechtějí se pouštěti, ačkoli jiné národy v Rusku, často i desetkrát slabší počtem celou váhu kladou na nelegálnost, a práce se jim dobře daří. Nám nezbyva než mávnouti nad nimi rukou aspoň do té doby, než v Ha'iči nevzrosteme a nestaneme se větší silou. Pak snad spíše oni nás budou následovati.“

Připomínám při tom, že Franko, Pavlyk a Hnatjuk přes to posílali na Ukrajinu „nelegálně“ (v uzavřených dopisech nebo — a to hlavně — přenášením spolehlivými posly přes hranice) své publikace.

V dalších dopisech děkuje mi Hnatjuk za zázilky většího počtu exemplářů mého překladu „*Boa constrictor*“, které ve Lvově rozdal a věnoval několika bibliotékám, potom za zázilku Rozvodova překladu „*Ukradnu'tého štěstí*“ a mého článku o Frankovi v „Čase“, napsaného k jubileu 25-tého výročí Frankovy literární činnosti, a konečně podrobně zprávy o chystaných oslavách tohoto výročí, v jejichž pořádání měl Hnatjuk hlavní úlohu. Chystal jsem se těchto oslav zúčastnit, ale když první projektovaný termín byl by kolidoval s oslavami Kotljarevského a byl proto stanoven téměř o měsíc dříve, nemohl se jich bohužel zúčastnit, pro což jsem v té době byl vázán jinými úkoly v Praze. Přispěl jsem k nim aspoň svými zprávami v českém tisku o jejich průběhu (dle sdělení Hnatjukových), dále tím, že jsem si od něho vyžádal klíše Frankovy fotografie pro „Slovanský přehled“, jehož redaktor Adolf Černý se k mé radosti mohl oslavy Frankova jubilea zúčastnit a tím, že k jubileu byl poslán I. Frankovi blahopřejný telegram, podepsaný T. G. Masarykem, J. Herbenem a mnou.

V několika dopisech z r. 1899 mi sděloval Hnatjuk zprávy o mých haličských ukrajinských přátelích a jejich činnosti a o tom, že ruský profesor Florinskij uveřejnil v kyjevských „Universitetských Izvěstijach“ polemiku (ve smyslu protiukrajinském) proti Frankova článku o ukrajinské literatuře ze „Slovanského přehledu“.

Tím končí moje *pražská* korespondence s Hnatjukem, pokud se mi zachovala, a dochází k období *videňskému*, kdy moje styky s ním zeslábly.

Bylo to zapříčiněno tím, že od roku 1900 byl jsem pražskou obchodní a průmyslovou komornou vyslán ve funkci ředitele oddělení pro zahraniční obchod na pět let do Vídně, potom vyslán na dlouhodobé misse do ciziny (celý Balkán, tehdejší ruské Polsko, Německo, Itálie, Švýcarsko, Belgie). Moje pracovní zaneprázdnění bylo tak veliké, že na literární a kulturní věci — a to i ukrajinské zbyvalo velmi málo času.⁷

dopouštěli útisku a nespravedlivosti proti Ukrajincům (byť né tak křiklavých jako Rusové za carského režimu), a tu se ukázalo, že Hnatjuk měl mnoho pravdy ve svém úsudku o Poláčích, byť i ne (dle mého názoru) pravdu úplnou.

⁷ M. T. Jacenko ve své knize o Hnatjukovi zařadil mne omylem mezi etnografy (patrně ho k tomu vedly zprávy o mém záujmu o Hnatjukovou etnografickou činnost, o mém šitení znalostí o ní v českém prostředí atd.). Etnografem jsem však nikdy nebyl, nikdy jsem v tomto oboru nepracoval. Studoval jsem práva, a to hlavně obor ekonomický, a zamýšlel jsem se věnovati národohospodářské práci. Takž jsem nebyl činným literárně nebo jako literární kritik. Moje sympatie ukrajinské, hlavně styky s Ivanem Frankem, ovšem mne vedly k tomu, že jsem za *studentských let* překládal z ukrajinštiny a psal o ukrajinské literatuře.

Ve „vídeňské“ době vyměnili jsme si s Hnatjukem jen několik málo dopisů, které se s celým materiálem mé tehdejší české, jihoslovanské atd. korespondence ztratily po mém návratu do Prahy. (Byly uloženy na půdě obchodní komory a za světové války byly spáleny v mé nepřítomnosti).

Všechno to neznáméná, že bych byl za vídeňské doby ztratil zájem o ukrajinské věci *literární* — leccos jsem stačil přečísti a diskutovati o tom hlavně s básníkem J. S. Macharem — přítelem Ivana Franka — který sídlil ve Vídni, ale nestačil mi už čas, abych o tom psal, nebo je překládal.

Můj styk se Lvovem — s Frankem a Hnatjukem — obstarávali hlavně poslanci Frankova směru ve vídeňském parlamentě. Jarosevyč a Okunevskij, se kterými jsem se častěji stýkal a dle jejich informací poslal řadu zpráv do českého tisku o *politických* věcech ukrajinských.

Navštěvoval jsem při tom některé podniky ukrajinského akademického spolku „Sič“ ve Vídni, hlavně jeho oslavy Ševčenka, a v tomto spolku, jakož i v českém studentském spolku jsem se přičinil o to, aby byla od nich zaslána rakouskému ministerstvu školství petice za zřízení ukrajinské university ve Lvově; to bylo podporou velké akce, kterou rozvířil právě Hnatjuk, jenž o ní napsal i dva články do „Slovanského přehledu“.

Akce Hnatjukova pro ukrajinskou universitu došla velikého ohlasu a podpory zejména v Čechách — ale pro odpor polských vládních kruhů nedosáhla za doby rakusko-uherské svého cíle; ukrajinská universita ve Lvově byla zřízena až za Sovětského režimu a byla pojmenována „Universitou Ivana Franka“. Ale zásľuh V. Hnatjuka o boj za uskutečnění tohoto cíle nelze zapomenuti.

Za první světové války nastalo úplné přerušení mých styků s V. Hnatjukem, jelikož jsem byl povolán do rak.-uher. vojska; z něho jsem desertoval r. 1916 do Itálie, a tu ovšem žádný styk s Haliči nebyl možný. Po skončení války jsem žil v Paříži ve své úřední funkci, svěřené mi československou vládou až do roku 1926. Moje pracovní zatížení v té době bylo ještě daleko větší, než před válkou, takže jsem neměl čas sledovat situaci v ukrajinském kulturním dění.

Po návratu do Prahy v roce 1926 — tedy téměř po dvanácti letech, počítám-li od počátku války — a převzetí funkce generálního sekretáře Národní demokracie, musel jsem se nejdříve po nějakou dobu v nových poměrech řádně orientovati a do své nové funkce zapracovati. Pak jsem teprve mohl pátrat po svých přátelích ukrajinských a jihoslovanských.

A když jsem se dověděl o Hnatjukovi, byla to pro mne nesmírně žalostná zpráva, že se nachází už na smrtelném loži, a vzápětí došla zpráva o jeho smrti, která mne nesmírně vzrušila, a nejvíce mně bylo líto, že jsem se už ani písemně nemohl s ním rozloučiti . . .

Zůstal jsem věren odkazu Franka a Hnatjuka, i když jsem se stal generálním sekretářem strany národně-demokratické, která podporovala moskvofilský režim na Zakarpatí. Vedl jsem uvnitř strany boj proti tomuto jejímu zaměření — ale nezvítězil jsem.⁹

Teprve, když jsem se r. 1931 sám vzdal uvedeně funkce (zakarpatské věci byly jedním z několika důvodů mé resignace) měl jsem ruce volné a od té doby jsem vedl hlavně v časopise „*Fronta*“ systematický boj proti vládnímu fedrování reak-

⁹ Nesouhlasu se stanoviskem strany a jejího předsedy dr. K. Kramáře, dal jsem výraz i veřejně: r. 1920 vyšla publikace k jubileu 60-tých narozenin dra Kramáře. Je tam i moje stať, ve které jsem výslovně zdůraznil, že nesouhlasím s jeho stanoviskem v otázce ukrajinské. Tento můj projev vyvolal tenkrát jistou sensaci.

ního moskvofilství na Zakarpatí a pro vítězství ukrajinského rázu ve veřejné správě, školství atd. Tato moje činnost byla v duchu V. Hnatjuka.

V těchto svých statích připomněl jsem velikou buditelskou práci, kterou vykonával na Zakarpatí Hnatjuk, a která našla odezvu v tamních lidech, jak se to ukázalo mohutnou účastí lidu na veřejných záležitostech, jakmile po válce spadly maďarské okovy, na jeho účastí při volbách do národních rad na Zakarpatí atd.

Vedle zmíněné činnosti pro ukrajinství na Zakarpatí pracoval jsem ukrajinisticky i v jiných směrech; byl jsem na příklad r. 1938 předsedou komitétu, který uspořádal největší a nejskvělejší oslavu Ševčenskova v Praze, jakou nepředčila žádná jiná, která by byla pořádaná dříve i později a v této činnosti pokračoval jsem i po druhé světové válce.

Na drahého přítele Volodymyra nezapomínal jsem ani tenkrát a světlá jeho památka doprovází mne i dnes mojí životem, diktuje mi i nyní mé ukrajinistické práce, a bude mne provázet do posledních dnů mého života . . .

— — —

Jako dodatek budiž mi dovoleno citovati pasáž z nekrologu o Hnatjukovi, jejíž uveřejnil universitní profesor J. Polívka v slavistickém sborníku „Slavia“ (1926, roč. V, str. 821—2): „*Sběratelská a vydavatelská práce Volod. Hnatjuka byla ohromná . . . Nebylo jí rovné po rozsáhlých oblastech slovanských a pochybují, nalézá-li se u jiných národů etnograf, který by byl vyvíjel stejnou, horlivou a výtěžky svými tak bohatou činnost. Tím obdivuhodnější jest duševní energie V. Hnatjukova, že to byl muž tělesně chorý, od mladých let stížený těžkým plicním neduhem, který po desetiletí, od r. 1903 po osudné cestě někdejších jižních Uhrách, téměř ani nepouštíel svůj příbytek. Generace budou čerpati z přebohatých materiálů, jim nasbíraných a vydaných, a na jejich základě doličkovati velkou tvořivou sílu jeho národa.*“ A „Slovanský přehled“ (1926, str. 647) končí nekrolog (v němž oceňuje i jeho politickou činnost) větou: „*Smrt jeho znamená těžkou ztrátu pro ukrajinskou etnografii i pro slovanskou vědu vůbec.*“ K nekrologu je připojena Hnatjukova fotografie — ta, kterouž jsem opatřil r. 1899 k jeho článku „Rusini v Uhrách“.

РЕЗЮМЕ

Франтішек Главачек : Мої зв'язки і співвирці з Володимиром Гнатюком

Спогади 90-річного чеського наукового і громадського діяча відносяться до початків збирацької і видавничої діяльності В. Гнатюка — другої половини 90-х років м. ст.

Автор познайомився з В. Гнатюком посередництвом Івана Франка, який 1895 р. відвідав Прагу і зустрівся з Ф. Главачком, як з перекладачем його творів на чеську мову. Наступного року Ф. Главачек вирішив поїхати на деякий час у Львів, щоб віч-на-віч познайомитись з українськими справами, які тоді були в центрі його уваги. В зв'язку з цією поїздкою розпочалось жваве листування між ним і В. Гнатюком. За порадою В. Гнатюка, Ф. Главачек по дорозі у Львів зупинився на Закарпатській Україні і відвідав кількох тодішніх представників культурного і громадського життя (*Жатковича, Гебса, Мустишовича*), пропагуючи всюди ідеї Франка і Гнатюка, зокрема про необхідність підтримування зв'язків між закарпатськими і галицькими українцями.

У Львові автор провів 6 тижнів, будучи в щоденних стосунках з *В. Гнатюком, І. Франком, М. Павликом* та ін. Разом з Гнатюком відвідував деякі лекції у Львівському університеті та удосконалював в знанні української мови. Між ними виникла міцна дружба, яка продовжувалась і після повернення Ф. Главачка в Прагу. Ф. Главачек інформував Гнатюка про події в чеському культурному, політичному і громадському житті, перекладав на чеську мову його статті і публікував їх в чеській пресі, зокрема в ж. «*Slovanský přehled*», вислав йому чеські, словацькі та інші книжки, поширював серед празьких науковців його публікації. В свою чергу В. Гнатюк систематично повідомляв Главачка про новості в українському літературному, культурному і політичному житті, рекомендував йому кращі твори української літератури для перекладу (зокрема твори І. Франка) тощо.

В 1900 р. Главачка на довший час відряджено у Відень. Його листовні зв'язки з В. Гнатюком слабшали, а перша світова війна перервала їх зовсім.

Спогади спираються на численні цитати з листів Гнатюка, які розкривають невідомі або маловідомі моменти з його життя. Багато місця приділено науково-дослідній, громадській та національно-освітній праці В. Гнатюка на Закарпатській Україні, в Східній Словаччині, Бачці та Банаті.

SUMMARY

František Hlaváček : My Contacts and Co-Operation with Volodymyr Hnatuk

The reminiscences of 90 years old František Hlaváček refer to the beginning of V. Hnatuk's activity as a collector and publisher, i. e. the second half of the nineties of the last century.

The author's acquaintance with V. Hnatuk was made through Ivan Franko, who visited Prague in 1895 and met him as a translator of his stories into Czech. In 1896 the author visited Lvov with an en route stop in the Carpatho-Ukraine following Hnatuk's advice. In Lvov he stayed for six weeks and was almost in daily contact with V. Hnatuk, I. Franko and M. Pavlyk. After his return to Prague his correspondence with Hnatuk was intensified: F. Hlaváček used to inform him about the news in Czech cultural, political and social life, translated his articles into Czech and published them, especially in the periodical „Slovanský přehled“, he used to send him Czech books and made his publications popular in the Prague scientific circles. V. Hnatuk in turn used to inform him about the Ukrainian affairs, recommended him books suitable for translation (especially those by Franko), etc. In 1900 F. Hlaváček was sent to Vienna for a longer time. In this period his correspondence with Hnatuk lost its intensity and the 1st World War brought about its end. The reminiscences are based on numerous quotations from Hnatuk's letters. Much attention has been devoted to Hnatuk's research work as well as his political and educational activity in the Carpatho-Ukraine and in Eastern Slovakia, especially to his contacts with J. Žatkovič and H. Strypskyj.

Translation by L. Hřebíčková

ZUSAMMENFASSUNG

František Hlaváček : Meine Kontakte und Zusammenarbeit mit Volodymyr Hnatuk.

Die Erinnerungen des 90-jährigen František Hlaváček beziehen sich hauptsächlich auf die Angangsperiode der Sammler- und Herausgebertätigkeit V. Hnatuks — auf die Hälfte der neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts.

Durch die Vermittlung Ivan Frankos wurde der Verfasser mit V. Hnatuk bekannt. Franko besuchte 1895 Prag und begegnete ihm als Übersetzer seiner Novellen ins Tschechische. 1896 besuchte der Verfasser Lwow und auf Anraten Hnatuks machte er unterwegs einen Besuch in die Karpathoukraine. In Lwow hielt er sich 6 Wochen auf und pflegte täglichen Verkehr mit V. Hnatuk, I. Franko und M. Pavlyk. Nach seiner Rückkehr nach Prag wuchs sein Briefwechsel mit V. Hnatuk. F. Hlaváček informierte ihn über die Neuerscheinungen im tschechischen kulturellen, politischen und gesellschaftlichen Leben, übersetzte seine Arbeiten ins Tschechische und veröffentlichte sie, besonders in der Zeitschrift „Slovanský přehled“. Er schickte ihm tschechische Bücher und popularisierte seine Publikationen in Prager wissenschaftlichen Kreisen. V. Hnatuk informierte ihn wieder über die ukrainischen Angelegenheiten, empfahl ihm Bücher zur Übersetzung (besonders die Frankos) usw. 1900 wurde F. Hlaváček längere Zeit nach Wien entsandt. In dieser Zeit erschlaffte seine Korrespondenz mit V. Hnatuk und der erste Weltkrieg setzte ihrem Briefwechsel ein jähes Ende. Die Erinnerungen stützen sich auf zahlreiche Zitate aus Hnatuks Briefen. Viel Aufmerksamkeit wird der wissenschaftlichen Forschertätigkeit und der politischen Erziehungsarbeit Hnatuks in der Karpatoukraine und in der Ostslowakei gewidmet, besonders werden seine Kontakte mit J. Zatkovič und H. Strypskyj hervorgehoben.

МИКОЛА МУШИНКА

Володимир Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини

Наприкінці XIX ст. в Західній Україні, зокрема Галичині, відбувається великий розвиток української літератури, науки й культури взагалі. На арену громадського і політичного життя виходять такі діячі, як І. Франко, М. Грушевський, В. Стефаник, М. Павлик та ряд інших. Їх творчість була відома далеко за межами України. Українська мова завоювала тут міцні позиції не лише в художній літературі, але й в науці і стала загальноживаною, особливо після заснування Наукового товариства ім. Шевченка. Цього не можна сказати про Закарпаття та Пряшівщину, де і надалі панував жорсткий національний гніт з боку угорського уряду. Закарпатська інтелігенція була майже півністю мадяризована, а ті скремі особи, які не піддалися мадяризації (О. Духнович, О. Павлович, Ю. Ставровський, І. Сильвай, А. Крालицький та інші), свідомо відмежовувались від української літературної мови і вважали своєю літературною мовою — російську. Та оскільки російської літературної мови на Закарпатті майже ніхто не знав, при її практичному застосуванні виникло так зване «язичіє» — суміш церковнослов'янської, російської, угорської і народної мов. На такій мові видавались книги, календарі, газети, рівень яких був дуже низький. Отже, не дивно, що коло споживачів такої «літератури» було дуже обмеженим: простий народ її не розумів, а інтелігенція користалась переважно угорською літературою, яка була в той час на багато вищому рівні.

Австрійсько-угорським властям такий стан був до вподоби, і вони робили все, щоб запобігти поширенню прогресивної демократичної думки на Закарпатті і Пряшівщині. Це їм вдавалось не без успіху.

З другого боку, українські, зокрема галицькі культурно-освітні діячі час від часу вказували на жахливі умови національного, соціального і політичного розвитку т. зв. «Угорської Русі», закликали до культурного об'єднання закарпатських українців з галицькими, збачаючи в цьому єднанні початок майбутнього політичного об'єднання всіх українських земель. Поштовх до тісніших зносин між галицькими й угорськими україн-

цями дали подорожі М. Драгоманова на Закарпаття в 1875—76 рр., результати яких з'явилися не зараз, оскільки консервативізм закарпатської інтелігенції, головним чином в питанні мови, був настільки міцним, що подолати його було майже неможливо.¹

20 років після своєї першої подорожі на Закарпаття М. Драгоманов заявив: «Є одна частина нашої спільної батьківщини, котрої я не можу забути ніколи, немов пораненого брата. Це Угорська Русь. Овідавши двічі (а 1875—76 рр.) ту сторону, я пересвідчився, що там про простий люд або ніхто не дбає, або беруться до нього такими способами, котрі зарані засуджені на невдачу... Позаяк я був першим українцем, одвідавши Угорську Русь і позаяк я побачив, що вона одрізана духовно навіть од Галичини, більш, ніж Австрія од Європи, -- то я собі дав Анібалову присягу працювати для того, щоб прив'язати Угорську Русь до нашого національно-демократичного і поступового руху, в котрому лежить її єдиний порятунк. Нещасливі пригоди відрізали мої початки... Із того часу ні один українець, ні галичанин не взявся поповнити мої заходи і ні сам не пробував що-небудь робити для закарпатських братів...»²

Для багатьох українських інтелігентів, в тому числі і для В. Гнатюка, ця заява була безпосереднім пштовхом до глибшого зацікавлення «Угорською Руссю».

*
* * *

Коли було надруковано промову М. Драгоманова, Володимир Гнатюк вивчив на першому курсі філологічного факультету Львівського університету. Він настільки зацікавився Закарпаттям, що протягом короткого часу старанно вивчив всю доступну літературу, присвячену «Угорській Русі», а під час літніх канікул того ж 1895 р., разом з своїм другом Роздольським, вперше поїмав на Закарпаття, відвідавши найсхідніші його райони.

Наступного, 1896 р. він відвідав «Угорську Русь» двічі. Під час другої подорожі він вперше потрапив на територію Східної Словаччини, пішки йдучи по маршруту: Великий Березний — Убля — Кленова — Розтоки — Улич — Збуй — Новоселиця — Стара Стужниця.

Тут він записав багатий фольклорний, етнографічний, історичний та статистичний матеріал. Після повернення у Львів В. Гнатюк познайомив з результатами своїх експедицій Івана Франка та Михайла Грушевського. Останній був тоді його вчителем історії та головою Наукового товариства ім. Шевченка. Вони порадили молодому дослідникові опрацювати в першу чергу фольклорні записи і опублікувати їх в «Етнографічному збірнику НТШ». В. Гнатюк з притаманною йому енергією і працьовитістю взявся за роботу і вже в 1897 р. видав першу книжку свого шеститомника «Етно-

¹ З цього погляду характерна реакція газети «Карпат» на заклик Драгоманова порвати з «язичієм» і повернутись до народної мови: «Драгоманов хоче от нас, щоб мы писали языком слуг, но литература пишется везде для господинов» (М. Драгоманов, Австро-руські спомини, Львів, 1889, стор. 438).

² Відповідь М. Драгоманова на привітання з нагоди 30-річчя його творчої праці. «Народ. Русько-українська радикальна часопись», Львів, 15/III 1895, № 6, стор. 77—84.

Володимир Гнатюк (другий справа зверху) в колі своїх університетських друзів

графічні матеріали з Угорської Русі»,³ присвятивши його М. Грушевському та І. Франкові, «подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжі». Друга книжка цього збірника вийшла в 1898 р.

Ці два томи охоплюють всі фольклорні записи, зроблені В. Гнатюком під час його трьох експедицій на «Угорську Русь». Вони свідчать про його солідну наукову підготовку.

В. Гнатюк свідомо звернув свою увагу на найменш досліджену ділянку закарпатського фольклору — народну прозу. Якщо народні пісні Закарпаття були більш-менш зібрані (Я. Головацький, Г. Де-Воллак, М. Враль), то народна проза залишалась поза увагою дослідників і її майже ніхто не доторкнувся. Таким чином В. Гнатюка можна вважати першим дослідником прозового фольклору Закарпаття і Пряшівщини. Слід відзначити, що записи Гнатюка зроблені на відповідній науковій базі і не мають тих недоліків, якими страждають перші фольклорні збірники інших народів.

Цей багатющий матеріал В. Гнатюк розподілив на 6 груп: 1) *легенди*, 2) *новели*, 3) *казки*, 4) *байки*, 5) *оповідання про історичні особи*, 6) *анекдоти*.

³ «Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка». (Далі — ЕЗ), т. III, Львів, 1897.

На такі основні групи (вживаючи іншу термінологію) розподіляє прозовий фольклор і сучасна фольклористика.⁴

Всі матеріали наведені з точним збереженням діалектних особливостей кожної говірки. «Записуючи свої матеріали, я тримався тої засади, щоби записати все, слово в слово, а не пропустити нічого «ниже тієї коми». Виравді не зникали через те матеріали на красі, стали може затяжкі пересічному освіченому чоловікові до читання, але задержали свою філологічну вартість; а про се ї найбільше розходилося мені».⁵

В невеличкій вступній статті Гнатюк подає короткий огляд своїх подорожей і стислу характеристику закарпатських говірок, зроблену на підставі власних спостережень. Це перша спроба класифікації закарпатських говірок за фонетичними ознаками.

Та В. Гнатюк був далекий від того, щоби свої записи вважати безпомилковими. У вступі до другого тому він писав: «Як ніщо не обходиться без похибок, так само не обійдуться без них і мої матеріали. Деякі з тих похибок мені дуже добре відомі, усунути їх однакж при найщирішій моїй охоті не був я в силі. На те склалася много обставин, та не мало важна між ними й та, що мої матеріали — то перша збірка подібного роду з Угорської Русі... Не диво отже, що я не маючи змоги своїх матеріалів з записаними там же другими особами порівняти, мусив мимохіть спускати ся найбільше на самого себе».⁶

Але не зважаючи на таку самскритичну оцінку, записи В. Гнатюка відзначаються великою точністю і не викликають серйозних заперечень. На них спиралися і такі визначні діалектологи як С. Цзамбел, І. Панькевич, Є. Тимченко, Ф. Жилко та ряд ін.⁷

Наукове значення матеріалів В. Гнатюка полягає ще й в тому, що він не обмежується публікуванням автентичних записів, але до кожного зразка наводить численні паралелі, взяті із 58 джерел, в основному фольклорних збірників різних слов'янських народів.⁸ Таким чином В. Гнатюк залучив закарпатські записи до загальнослов'янського та загальноєвропейського контексту і до значної міри облегшив орієнтацію в цьому багатому матеріалі.

В розділі «Легенди» наведено 51 зразок, записаний від 14 розповідачів, у тому числі від трьох з Пряшівщини, а саме: Михайла Пустая із Збоя (13 легенд), дяка Репса з Ублі (3) та Степана Лабанця з Улича (1).

Це, в переважній більшості, апокрифічні легенди, які на Закарпатті і в Пряшівщині користались великою популярністю вже в XVII—XVIII ст. і потрапляли в цілий ряд рукописних збірників.⁹

На увагу заслуговують також легенди про царя Соломона, які були поширені на всій слов'янській території. Кілька зразків присвячено темі

⁴ Див. «Українська народна поетична творчість», Київ, 1958 та 1965.

⁵ ЕЗ, III, стор. XIII.

⁶ ЕЗ, IV, 1898, стор. VII.

⁷ Детальніше про В. Гнатюка як діалектолога див. у статті *Й. Шелесця* Діалектологічні дослідження В. Гнатюка, стор. 81—95 нашого збірника.

⁸ Ряд паралелей належить І. Франкові, якому В. Гнатюк складає подяку за те, що він дозволив йому користатися своєю багатою бібліотекою.

⁹ Див. напр. *І. Франко*, Апокрифи і легенди, т. II—III, Львів, 1899—1902.

«подорож Христа і святого Петра по світі». Ця тема ще й зараз належить до найбільш поширених в закарпатському українському фольклорі.

Крім цього, серед легенд, записаних В. Гнатюком, є і кілька соціально-побутових казок, напр., «Чи ліпше замелоду, чи на старість мати щастя» (3 варіанти), «Щастя і Нещастя», «Доля богача і білака». Ці тексти В. Гнатюк включив сюди з-за їх тематичної близькості до жанру легенд.

В розділі «Новели» (соціально-побутові казки) наведено 36 текстів, з яких 13 (за кількістю стрінок майже половина) належить Михайлу Пустая, безземельному селянинові із с. Збуї, Гуменського округу.

Михайла Пустая В. Гнатюк вважає одним з кращих казкарів, якого йому вдалось зустріти під час подорожей по «Угорській Русі». «Він оповідав мені цілих шість днів, від рана до вечора, — пише В. Гнатюк, — а коли я шестого дня, примушений обставинами, мусив покинути Збуї і попрощатися з ним, він заявив мені, що пографив би ще пару днів говорити... Очевидно, що се не мала шкода, що я не міг з його пропозиції користатися».¹⁰

В. Гнатюк наводить і автобіографічне оповідання, з якого ми дізнаємось, що М. Пустай, як і його батько, вже з 13 років працював сільським пастухом та батраком, зазнаючи при тому різних образ з боку сільської молоді. Одружившись, він придбав невеличке майно (кілька клаптиків поля), але із злиднів не вийшов. Казкар з гіркою іронією розповідає, як йому вдалось обдурити ексекутера, що за незаплатені податки прийшов забрати в нього останнє майно — 3 кіз.¹¹ Незважаючи на важкі умови життя, М. Пустай був людиною веселої вдачі з виняткським талантом розсвідача. Його казковий репертуар дуже різноманітний: серед традиційних соціально-побутових казок, відомих у різних народів («Дяк-злодій і піп-ворожит», «Жоні правди не казати», «Русин-воєв і цар», «Царевич-злодій», «Про бідного чоловіка і суддю, що любив хабарі») є і цілком оригінальні твори, з якими в інших збірниках не зустрічаємось. До таких належать: «Чудова машина», «Виграв», «Покаране зло», «Дурний дає, мудрий бере» та інші.¹²

Другий том «Етнографічних матеріалів» відкривається фантастично-пригодницькими казками (за термінологією В. Гнатюка — «казки»), яких в книжці нараховується 38. З них ціла одна третина належить знов-таки Михайлу Пустаяві, по одній Репею з Ублі та Петру Ковалю із Збоя. У фантастично-пригодницьких казках М. Пустай розкриває свій талант ще більше, ніж у соціально-побутових та легендах. Кожна з них відзначається великою досконалістю і витонченістю стилю. В одній казці М. Пустай поєднує кілька тематичних ліній. Часто він об'єднує в одне ціле сюжети кількох казок, створюючи таким чином велику епічну картину.

Коментуючи фантастично-пригодницькі казки, В. Гнатюк значно поширив порівняльний апарат. При деяких текстах число паралелей доходить

¹⁰ ЕЗ, III, ст. XIII.

¹¹ ЕЗ, III стор. XIV, XV.

¹² Детальніше про казковий репертуар М. Пустая див. статтю О. Зілянського Володимир Гнатюк і збойський казкар, «Дукля», 1962, № 1, стор. 63—69 та післямову М. Гиряка до збірника «Українські народні казки Східної Словаччини» І, Пряшів, 1965, стор. 208—210. Празька фольклористка Е. Врабцова вирішила простежити за традиціями М. Пустая в сучасності й збрала в с. Збуї багатий матеріал. На жаль, висновків кількарічної збирацької роботи вона досі не публікувала.

В. Гнатюк на літніх курсах української мови для слухачів з Галичини і Східної України в 1914 р. У Львові. Перший ряд: Т. Ревексенюк (другий зліва), І. Бриск, М. Ганкевич, Ф. Волк, М. Грушевський, І. Франко, К. Грушевська, В. Гнатюк, Вітязь Сидяць (справа); І. Труш з дружиною. Другий ряд (стоять): В. Лоринська, І. Липа (7-та), Панаско (5-ий), Л. Гарашків (крайній), Третій ряд: Даварієвський, Г. Курисльницька (3-я зліва), Грушевська (6-й зліва), Хомик, Рудекевич (крайній). Четвертий ряд: Д. Шухевич (4-а справа), Залмайков, Т. Ермі-Бданар, Мозуцьський (крайній)

до 60. Таким багатим порівняльним апаратом може похвалитися лише небагато збірників казок в європейській фольклористиці.

До фантастично-притодницьких казок В. Гнатюк залучив і кілька оповідань демсологічного характеру та міфологічних легенд («Про нечисте місце», «Чому громи б'ють?» та інші).

В дальшому розділі В. Гнатюк с'єднав три жанри: *байки, оповідання про історичні особи та анекдоти*.

Під байками В. Гнатюк розуміє казки про теарин. Вони представлені тут лиш трьома текстами, що відповідає незначному поширенню цього жанру на території Закарпаття і Пряшівщини.

Шістьма текстами представлені оповідання про історичні особи (історичні казки): 4 про Матяша князя (3 з Пряшівщини), одне — про Йозефа II та одне — про Кшута.

В казках про угорського короля *Матяша* (Матвія Корвіна, — 1458 -- 1490) народ зобразив ідеального вселодаря, заступника бідного народу. В одній з них зображено Матяша закарпатським русином, який ніби в дитинстві служив в селі Оріхівці в селянина Галайди. Ставши угорським королем і подолавши цілий ряд внутрішніх і зовнішніх ворогів, — підкреслює розповідач, — «вун тримав руську віру, тримав із народом благочестивым, хранив Угорщину».¹³ В інших казках з іменем «Матяша — короля» пов'язані загальновідомі казкові сюжети.

Анекдоти представлені в «Етнографічних матеріалах» 26 зразками. Найчастішим персонажем тут виступає циган, який удає із себе дурня, але завдяки своїй дотепності одержує перемгу над паном, попом, багатим селянином тощо. («*Циган у монастирі*», «*Цигани косарі*», «*Як циган з паном обідав*», «*Пан і циган на ловах*»).

Кілька анекдотів спрямовані проти лицемірства попів, які з амвона проповідують найвищі моральні принципи, але самі ж їх порушують («*Піп і дік*», «*Піп і поестра*», «*Піп і невіста*»).

Останню групу анекдотів становлять дотепні парафрази на християнські молитви та казки-небилці, які В. Гнатюк називає «*посміховинами*» (стор. 196—197).

Другий том «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» закінчується покажчиком мотивів до всіх текстів та словником діалектних слів.

В 1897 р. В. Гнатюк відвідав «Угорську Русь» у четверте. На цей раз предметом його дослідження був фольклор бачванських українців в *Руському Керестурі* та *Коцури* (теперішня Югославія), які переселились туди в XVIII ст., головним чином з території Пряшівщини.

Тут на протязі двох з половиною місяців В. Гнатюк записав 220 прозових фольклорних творів і 430 пісень та зібрав цілий ряд інших творів. Записи з цієї експедиції становлять другу частину третього тома «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» (пісні),¹⁴ та п'ятий і шостий томи цієї ж публікації (проза).¹⁵

Пісенний матеріал, зібраний під час експедиції в Бачку, В. Гнатюк розподілив на 12 більш-менш принагідних груп за тематичним принципом.

¹³ ЕЗ, IV, стор. 173.

¹⁴ ЕЗ, 1900, т. IX, стор. 117—277.

¹⁵ ЕЗ, 1910—1911, т. XXIX—XXX.

Так, наприклад, ліричні пісні, які стасявлять три четвертини записів, Гнатюк поділяє на такі групи: *ріжні доли, дівочькі пісні, вояцькі пісні, пісні про подружжє життя*.¹⁶ В збірці зовсім оминото обрядові пісні.¹⁷

За генетичним принципом пісенні записи В. Гнатюка можна умовно поділити на три групи: 1) *пісні, принесені бачванськими українцями із їх пераїсної батьківщини, головним чином із Східної Словаччини*, 2) *пісні запозичені від сусідніх народів* (сербів, угорців, словаків, поляків), 3) *пісні, створені в Бачці*.

Найчисленішою є перша група, яка охоплює майже 90 % всіх пісень. Переважна частина з них має паралелі у фольклорі Східної Словаччини — українському і словацькому. Деякі залишили свою старовинну форму, інші збереглися лише в неповному вигляді. Їх історично-порівняльне дослідження могло б привести до дуже цікавих висновків. На жаль, досі ніхто з українських, ні з словацьких фольклористів не зайнявся цією проблематикою.

Надзвичайно цікавою є група названа Гнатюком «*Місцеві пісні*». Вона охоплює 47 пісенних новотворів, переважно із Руського Керестура. Ці пісні є доказом поетичної талановитості бачванських українців і насичним спростуванням теорії занепаду фольклору. В пісенній творчості Руського Керестура знайшла своє відбиття кожна більш-менш важлива подія в громадському житті села: неврѳажай, повинь, розпсділ толоки, вибори, вбнвство, еміґрація за море та навіть такі незначні події, як бійка двох вчителів у шинку, бійка парубків з жандармами, покриття дівчини, заблудження весільного поїзду тощо. Керестурці склали пісні про лікаря, що з людським останнього грсша здирає, про лінивого госпсдари, якому картопля в полі погнила, про сільського старосту, який «*своеї жєні хрїбет луни, а Чигаркі кожух куні*», про священника, дяка, суддю тощо. Після трьох тижнів перебування Гнатюка в Руському Керестурі молодь склала пісню і про нього — «*пана з Галиції, що новти списує*». Марно він намагався встановити, хто є автором цієї пісні, дізнався лише стільки, що її дівки на вулиці співали.¹⁸ Як зазначає сам В. Гнатюк, ці пісні є часто «досить ранаві», неослїфовані, але зустрічаються між ними і «правдиві поетичні перлїни».¹⁹

Майже всі пісні В. Гнатюк записав від жінок. Жаль лише, що він не подав жодних відомостей про своїх співачок, незважаючи на те, що йдеться про співачок дуже талановитих. Так, наприклад, від Юлі Молнар із Руського Керестура він на протязі кількох днів записав 126 високохудожніх текстів.²⁰ В. Гнатюк не наводить навіть вік співачки, але із «*Пісні про мене*»²¹ можемо судити, що вона була незаможньою дівчиною і що була

¹⁶ Такий принциповий розподіл був зумовлений тогочасною практикою при видаванні фольклорних збірок. В пізніших своїх працях, зокрема в «*Українській народній словесності*», Гнатюк застосовував зовсім іншу класифікацію, близьку до сучасної (Українська народна словесність, Відень, 1917, стор. 23—34).

¹⁷ 29 весіл цих пісень бачванських українців потрапило в працю В. Гнатюка «*Весілля в Керестурі*» («*Матеріали до українсько-руської етнології*», т. X, 1908, стор. 1—56).

¹⁸ В. Гнатюк, Руські оселі в Бачці, ЗІТШ, т. XXII, 1898, кн. II, стор. 44.

¹⁹ Там же, стор. 48.

²⁰ Крім того, від неї записано 37 прозових творів (Див. ЕЗ, т. XXIX—XXX).

²¹ ЕЗ т. IX, 1900, стор. 250.

дочкою місцевого перукаря.²² З інших бачванських співачок на увагу заслуговують Марія Бесермені (74 пісень), Марія Стрібер (69 пісень), Юла Левенська (40 пісень), (всі із Коцура) та Ганна Рамач із Керестура (41 пісня).²³

Для фольклористики далеко більше значення мають Гнатюкові записи народної прози з Коцура та Керестура по-перше, тому, що вони є першими записами прозового фольклору бачванських українців, по-друге, тому, що вони за своїм художнім рівнем належать до найкращих записів в українській фольклористиці взагалі.

Якщо вершиною казкової майстерності чотирьох попередніх експедицій на «Угорську Русь» був репертуар Михайла Пустая, якого справді можна назвати класичним казкарем, то під час своєї п'ятої експедиції в селі Коцур В. Гнатюк зустрів трьох таких розповідачів: Осифа Кулича, Імрі Фаркаша та Митра Паленчани.

Від цих трьох оповідачів В. Гнатюку на протязі одного місяця вдалось записати 46 казок, 5 легенд, 14 історичних переказів та 17 анекдотів, загальною кількістю в 370 друкваних сторінок великого формату.²⁴

На жаль, В. Гнатюк ні на цей раз не подав паспортизації та характеристики своїх оповідачів, а із коротких автобіографічних оповідань двох перших маємо дізнатися дуже мало.

Осиф Кулич пройшов тернистою школою життя. На четвертому році після одруження батько прогнав його з дому. Не маючи ні хати, ні поля, він з дружиною на протязі двох років змушений був їздити на заробітки. Під час цих мандрівок в нього вмерло двоє дітей. О. Кулич складав форинт до форинта, щоб хоча б на старість збудувати собі хатину і купити шматок поля. Та із злиднів він не вийшов до останніх днів.

Любов до народної казки він мав з дитинства. Як найліпшого учня, вчитель часто залишав його біля молодших школярів, яким він замість науки цілими годинами розповідав народні казки.

Його репертуар дійсно універсальний: він охоплює буквально всі жанри прозового фольклору (42 текстів). Та найліпшим майстром виявив себе О. Кулич при сповіданні соціально-побутових казок та історичних спогадів. Ці жанри дозволили йому залучити до своїх розповідей реалістичні елементи, часто із свого власного життя.

Біографія Імрі Фаркаша, про якого ми теж маємо лише дуже стислі відомості, подібна до біографії О. Кулича. І він походив з бідної сім'ї, в школі був найліпшим учнем, кілька років служив багатому господареві, а коли втретє захворів, господар звільнив його з роботи, не заплативши навіть домовленої суми.

²² В пісні названо її «Юла байберова»; якби йшлося про старшу жінку, її б назвали «спіною» або «сандю».

²³ Біля кількох текстів співачки не наведені. Оскільки йдеться про сатиричні пісеньки на місцевого священика (№ 363), вчителів (367, 370) та дяка (371), можна припускати, що В. Гнатюк навмисне не назвав імена співачок, щоб не виставляти їх переслідуванню з боку цих людей.

²⁴ Крім того, в Коцурі В. Гнатюк записував фольклорні матеріали ще від десятих інших оповідачів, але їх репертуар ні щодо кількості (22 казки, 12 легенд, 2 історичні спогади та 12 анекдотів), ні щодо числа сторінок (95), ні щодо художньої якості, не дорівнюють загалом трьом.

В. Гнатюк під час лікування в Алянді,
1907 р.

голова увага зосереджена на фантастично-пригодницькі казки (12 текстів), але, на відміну від Фаркаша, казки Паленчанія набагато коротші і не мають такої складної композиції. Крім того, на них в більшій мірі помітний чужий, зокрема угорський вплив.

Оцінюючи художній рівень цих трьох коцузьких казкарів, В. Гнатюк писав: «Кожний хто прочитає уважно оповідання сих трьох оповідачів, мусить признати, що стиль у них такий гарний, такий викінчений, що його не посоромив би ся найбільший артист слова».²⁵

Кращі зразки репертуару цих казкарів В. Гнатюк переклав на українську літературну мову і в 1913 р. видав їх окремою ілюстрованою книжкою,²⁷ щоб таким чином зробити їх доступним не лише для науки, але й для ширшої громадськості.

В *Руському Керестурі* найліпшими сповідачками В. Гнатюка виявились згадувані вже співачки — Юла Молнар та Ганна Рамач. Від них записано 62 прозових творів, з яких дві третини становлять апокрифічні легенди. Великої художньої вартості ці матеріали не мають, тому що здебільшого вони є стислими переказами відомих казкових чи легендарних сюжетів, але мають наукову вартість, зокрема для фольклористики.

Крім того, В. Гнатюк на підставі згаданої експедиції написав ще багато

Репертуар Імрі Фаркаша, на відміну від Кулича, більш одноманітний. В ньому основне місце займають фантастично-пригодницькі казки, і немає жодної соціально-побутової... Фантастично-пригодницьких казок в нього небагато — всього 13 текстів, але щодо кількості сторінок вони займають майже половину п'ятого тома «Етнографічних матеріалів». Деякі з них мають 16—18 сторінок. І. Фаркаш дуже вдало об'єднує в своїх казках різні сюжети, але, разом з тим, вони мають значну динаміку. Для поживлення уваги слухача, казка часто залучає в текст своїх казок жартівливі елементи, переважно із побутового життя.

Про життя трьох коцузького казкаря — Митра Паленчанія Гнатюкові не вдалось записати жодних відомостей, крім того, що він «урядився, був пастухом, підпарубочим, парубком, оженився, газдує й бідує, як може».²⁵ Його репертуар подібний до репертуару І. Фаркаша. І у нього

²⁵ ЕЗ, т. XXIX, 1910, стор. IV.

²⁶ Там же.

²⁷ В. Гнатюк, Народні казки. З образками В. Кобринського, Львів, 1913, стор. 168.

інших праць: «*Весілля в Керестурі*», «*Руські оселі в Бачці*», «*Словаки чи русини?*», «*Поетичний талант між бачванськими русинами*», «*Чи бачванський говір словацький?*» та багато інших.²⁸ Ці статті та матеріали були предметом довгої полеміки на сторінках української, російської, чеської та словацької преси про національну приналежність бачванських русинів та про словацько-українську мовну границю.

П'ята експедиція В. Гнатюка в липні 1899 року відбулась знов на Пряшівщині.

В. Гнатюк на цей раз пройшов цілу територію Східної Словаччини — від *Меджилабірців* через *Свидник*, *Бардіїв*, на *Спиш*. Середина літа була несприятливим часом для збирання фольклорних матеріалів, але, незважаючи на те, йому в одинадцяти селах вдалось записати 62 прозові твори і 152 пісні. Оці матеріали увійшли в першу частину третього тома «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі».²⁹

На відміну від попередніх томів, при класифікації цих матеріалів В. Гнатюк відійшов від *жанрово-тематичного принципу* й угруповував зібраний матеріал за *територіальним принципом*, тобто за скремними селами, починаючи з *Чертіжне* на Лабірщині і кінчаючи *Кремною* на *Спиші*.³⁰

Цим В. Гнатюк «хотів виразно представити читачам поступенний перехід словачення руських діалектів відповідно до того, як вони посуваються зі сходу на захід».³¹

Третій том охоплює такі жанри прозового фольклору: *легенди й перекази* (17 текстів), *казки* (29), *анекдоти* (19), *народні оповідання* (3) та *спогади* (2).

На цей раз В. Гнатюк не зустрів таких визначних народних оповідачів, яким був М. Пустай із *Збоя*, М. Фотул із *Стройної* або І. Фаркаш із *Керестура*. З-поміж 17 казкарів, від яких він під час своєї другої подорожі на Пряшівщину записував фольклорні тексти, на перше місце можна поставити Максима Легоцького із с. *Чертіжне*, від якого В. Гнатюк записав дві легенди та 8 казок. Одну із своїх казок М. Легоцький розпочинає словами: «Бив еден худобний чловеk, такий як я . . .»³² Мабуть тому, що розповідач сам був бідним селянином, в його казках переважають мотиви соціального контрасту, які іноді доходять до їдкої сатири на панів («Як пан біду пізнав», «Газда і піп», «Піп і Іван» тощо).

Такою соціальною загостреністю позначені і казки Петра Бобульського із *Шамброна* та Петра Віри з *Літманової*. Казки інших казкарів не досягають високого художнього рівня. На увагу заслуговують і народні пісні, записані В. Гнатюком в с. *Орябина* від Терези Булик та Христини

²⁸ Див. «Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь», стор. 215—220 даного збірника.

²⁹ ЕЗ, 1900, т. IX, стор. 1—116.

³⁰ Поза цими матеріалами В. Гнатюк подав ще фольклорні записи із «пословачених» українських сіл: *Мальцова* і *Кружльова*, Бардіївського окр. Щодо першого села, В. Гнатюк мав повну рацію — в говірці Мальцова дійсно переважають словацькі елементи, але це не можна сказати про говірку с. Кружлів, яка й досі зберігає всі особливості української лемківської говірки. Тут В. Гнатюк допустився помилки: він записав лише одну казку від дочки місцевого вчителя М. Лукач, яка залучила до своєї мови цілий ряд словацьких елементів і тим дезорієнтувала В. Гнатюка.

³¹ ЕЗ, 1900, т. IX, стор. 2.

³² ЕЗ, IX, стор. 8.

Михні. Щодо кількості (140 текстів), це й досі найбільша добірка пісень одного села.

Шосту і останню експедицію в «Угорську Русь» В. Гнатюк здійснив навесні 1903 р., повертаючись з лікування на острові Корфа. На цей раз він відвідав українські колонії в Банаті. Як зазначає сам Гнатюк, ніколи він не мав стільки прикростей і перешкод з боку «всемогучих сільських нотарів, які не лиш місцевому мужикові хочая показати свою власть, але й чужинцеві»,³³ як під час цієї експедиції. Із півтора десятка населених пунктів, які Гнатюк відвідав, лише у двох він мав більш-менш сприятливі умови для записування, а саме в с. *Семлак* та в с. *Німецький Перег*, Арадської stolниці. В цих двох селах В. Гнатюк записав 29 казок, 3 легенди та 3 історичні спогади.³⁴

Ці записи Гнатюка увійшли в 4 том «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі».³⁵

Для історії Пряшівщини ці матеріали мають неабияке значення тому, що всі вони записані від українських переселенців колишньої Шариської stolниці та Спиша. Ці переселенці прийшли «на Мадяри» в 40-х роках XIX ст., переважно із сіл *Вірлих*, *Ядлова*, *Дубова* (нинішнього Бардіївського округу) та *Якуб'яни* на Спиші. В. Гнатюк ще мав нагоду зустрічатися з людьми, що родилися на Пряшівщині. Про причини переселення розповідає один з переселенців Осип Гій так: «Наша руська віра пришла ту з горниці. Там было барз тяжко, плани роки били, ай била мірянка там, та пособирали землю пансве, а газдїм дали там, де плана земля била. Газдове не могли там жити, та шя розишли по швьїті».³⁶

Спочатку переселенцям жилось не так вже погано, але згодом і тут настало класове розшарування селянства не на користь переселенців. «Тепер шя шитко попсовало, — продовжує О. Гій. — Земля дорога, худобни люди не можут собі купити, бо не маюч зачь, мушят шя траншти на великих газдів, а плат, псрція велика, не можут старчити платити... Як буде далє так ішло, то тот люд не буде мочи на швьїті вижити».³⁷

В такому дусі розповідає про сучасний стан банатських переселенців й інший оповідач В. Гнатюка, Андрій Гудак: «Уж тепер так вишло у мадярськеї країні, же уж не познаюч руснака лем за говедо».³⁸

Сам В. Гнатюк, характеризуючи населення Семлака, пише: «Переважно вони всі бідні. Замітне те, ще між ними багато оповідачів і коли по селі розійшлася поголоска, що я записую казки та ще й плачу за те, то хоч прстї люди як не довірливі, не знаючи, на що се пишеться, зголошувалися до мене один по другім, щоб «записатися говрити».³⁹ На жаль, час не дозволив В. Гнатюку записати весь репертуар даного села.

Із зібраного матеріалу найбільше значення мають казки, які, як і в попередніх томах, В. Гнатюк поділив на дві групи: казки (*фантастично-при-*

³³ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. XV.

³⁴ Крім того, до одній казці він записав у селах Нір-Ачад та Нодьлак, а 2 історичні спогади в с. Ейр-Шелід.

³⁵ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. XXI + 248.

³⁶ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. 219.

³⁷ Там же.

³⁸ Там же, стор. 218.

³⁹ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. XIII.

годницькі) і новели (соціально-побутові). З-поміж них виділяються казки трьох найталановитіших казкарів: Ілька Галайда, Андрія Гудака та Осипа Гія. Респертуар цих казкарів носить на собі помітні сліди угорського та румунського оточення, але в своїй основі він має всі характерні риси українських казок Пряшівщини, тому їх не мав би оминути жоден дослідник нашого фольклору.

Жаль, що В. Гнатюк не наводить, з яких українських сіл Східної Словаччини походять його казкарі. Якщо не рахувати коротких автобіографічних оповідань найвизначніших казкарів, про які ми згадували, то в усіх шести томах «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» нема жодної індивідуальної характеристики. Цим В. Гнатюк сплатив данину тодішній фольклористиці, яка недосцінювала роль індивідуальних носіїв фольклору. Відомості про вік, соціальний стан, професію, побут в інших місцевостях, грамотність та інші дані стали б у добрій пригоді не лише фольклористам, але й рядовим читачам. Це є найосновніший недолік монументальної збірки В. Гнатюка, на якій вже в 1898 р. звернув увагу чеський фольклориста Їржі Полівка.⁴⁰

«Етнографічні матеріали з Угорської Русі», що охоплюють понад 1700 сторінок друку і містять 485 зразків прозового фольклору та 583 пісні, є йі до сьогодні неперевершеним збірником закарпатського фольклору. Разом з тим, вони є й неосцінним джерелом для дослідження закарпатських діалектів та інших ділянок народної культури.

Треба підкреслити ще факт, що В. Гнатюк збирав фольклорні матеріали в тодішній «Угорській Русі» за надзвичайно важких умов. Всі експедиції він здійснював на «свій власний кошт і ризико».⁴¹ Лише в 1899 р. Наукове товариство ім. Шевченка виплатило йому 60 зл. «на покриття коштів наукової подорожі на Угорську Русь»⁴² та в 1900 р. він одержав стипендію в 200 зл.⁴³

Кли перші експедиції В. Гнатюка пройшли без серйозних перешкод з боку місцевих властей, то його останні подорожі викликали опалу угорських органів. В 1902 р. було навіть видано секретний указ арештувати В. Гнатюка при його найближчій появі в Угорщині. Приводом до арешту В. Гнатюка була ось яка пригода:

В 1902 р. В. Гнатюк написав невеличку статтю про Ю. Венеліна-Гуцу,⁴⁴ в якій нагадав, що 89-річний брат Венеліна живе у Великій Тибаві на Закарпатті у великих злиднях. Статтю було перекладено на болгарськ. й російську мови, і на її підставі болгарські колоністи в Одесі та деякі росіяни зібрали між собою 200 карб. і посередництвом Гнатюка вислали їх братові Гуци в Тибаву. Для угорських властей цей факт був достатнім доказом того, що В. Гнатюк є «московським емісаром». В газеті «*Magyarország*» появилась гостра стаття, спрямована проти В. Гнатюка, а за нею слідував і наказ арештувати його при першій появі в Угорщині. На щастя,

⁴⁰ »Národopisný sborník Československý«, Прага, 1898, кн. III, стор. 131.

⁴¹ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. IV.

⁴² Протокол засідання відділу ПТШ від 3 липня 1899 р., ЗІПШ, т. XXXI—XXXII, 1899, кн. V і VI, стор. 2. (З Товариства).

⁴³ Там же, т. XXXIII, 1900, кн. I, стор. I. (З Товариства).

⁴⁴ ЗІПШ, т. XLVII, 1902, кн. 3, стор. 4—6 (Misc).

друзі В. Гнатюка, особливо Ю. Жаткович, своєчасно попередили його про небезпеку, і він свою чергову експедицію здійснив в іншу область.⁴⁵

Найбільших перешкод з боку угорських властей В. Гнатюку довелося зазнати під час останньої експедиції в «Угорську Русь», в області Банату, влітку 1903 р. Тут майже в кожному селі було його викликано в поліцію, а після розмови з «новтарушем» його прогнали із села або унеможливили спілкуватися з народом.⁴⁶

Від 1903 р. й доти поганій стан здоров'я В. Гнатюка згіршувався. Він цілими тижнями був прикований до ліжка і цілими місяцями не міг виходити з кімнати. Але незважаючи на важку хворобу, він до останніх днів свого життя не перестав цікавитися Закарпатською Україною, «що з її трагічною долею лучила його й трагедія його власного життя».⁴⁶

Якщо брати до уваги стан здоров'я, матеріальні труднощі та штучні перешкоди з боку угорських властей, то не можна не дивуватися великій енергії, залізній витримці та наполегливій працьовитості В. Гнатюка, завдяки яким йому протягом піввіччя короткого часу вдалося зібрати і видати такий колосальний матеріал.

В. Гнатюк дуже добре усвідомлював собі значення «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі». Він записував і видавав ці матеріали не лише тому, щоб збагатити фольклористику, але й тому, щоб конкретно допомогти закарпатським українцям вийти із духовної темряви на світлий шлях національного відродження. Свою передмову до перших двох томів він закінчує словами: «Нарешті висказую своє бажання, щоб отця книжка попавши в руки угорських русинів в 100-літній ювілей відродження нашої літератури, дала початок до відродження літератури в народній мові і на Угорській Русі. Се й буде найбільше щастя для мене, яке коли могло би мене подібати!»⁴⁷

На жаль, В. Гнатюку не пощастило дожити до здійснення цих його

⁴⁵ ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. V—VI.

⁴⁶ Про один з таких випадків розповідає В. Гнатюк у передмові до 4-го тома своїх «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»: «Ледви скінчив я (записування казки — М. М.), як у школі з'явився поліцаї і заявив, що «пан новтаруш» зиває до себе мене й учителя... По протоколі нотар заявив мені, що мене арештує. Я запитав, за що, але не дістав відповіді. Тоді я заявив, що гожуся на арешт, але домагаюся зараз післяця, який заміє би мені телеграми до Львова і Будапешта... Нотар подумав щось і заявив, що увільняє мене, але з тим, щоби я зараз вийшов з села... Два кілометри за селом напала нас злива і протягом десяти мінут промочила до сорочки. Так прала нас і далі. Промоклий і змерзлий дістався я до села, але де знайти нічліг? Питаю одного господаря — не хоче. Кажу їхати до коршми — дуже огидна... Поступаю до учителя, але він не хоче вийти з хати розмовитися. Йду до попа — каже, що не може, буде мати гостей... Нарешті, надходить якийсь газда і бере мене до себе. Ледви переночував я з курятами, гусятами і качатами разом, бо вночі дістав сильно гарячку. Не знайшовши і на другий день ні ліпшого поміщення, ні вікту, найняв я знов фіру і вийшов до села Песейлак... Але тут мене спіткало те саме, що в попереднім... Таким чином пір-ачидський нотар урятував від мене Угорщину і заслужив вповні на титул «rater patriae», бо по поверті до Галичини почала розвиватися в мене доволі швидко наслідком перестуди грудня недуга і я відтді не тільки не вибирається більше на Угорщину, але і в Галичині не робив екскурзій та й не маю надії робити» (ЕЗ, 1909, т. XXV, стор. X—XI).

⁴⁶ М. Тарасенко, Культурно-громадська праця В. М. Гнатюка. «Записки Історично-філологічного відділу УАН, кн. 10, стор. 225.

⁴⁷ ЕЗ, III, стор. XX.

світливих ідеалів, хоч певний вплив ці матеріали мали на літературну діяльність Жатковича, Стрипського, Ставровського-Попрадова та інших.

В. Гнатюк надіявся, що його «Етнографічні матеріали» послужать поштовхом для дальшого збирання фольклору самими закарпатськими українцями. Для того він розіслав свій збірник разом з іншими працями багатьом студентам, священникам, учителям, з якими довелося йому зустрічатися. Але результати цього заохочування були дуже мізерні. Так, напр., «слушатель богословія» із Пряшева відповідає В. Гнатюкові на його заклик: «При всякой хорошей охоте я не возможен на то, чтоб с вами удовлетворительно корреспондовал, ибо мси теологические студии то не допустят».⁴⁸

Подібним способом відповів йому і інспектор шкіл *Юлій Хома* з Пряшева: «Письмом Вашим я очень почтенным чувствуюсь, но жаль! Желаниям Вашим удсветворити не могу, пснеже я, и так як гимназический законоучитель и як второй инспектор народных школ наших чрезмерно занят...»⁴⁹ Деякі інтелігенти безцеремонно повертали В. Гнатюкові його книжки з образливими листами та лайками. Про один з таких випадків згадує В. Гнатюк в своїй статті «Світлі духи на Угорській Русі»: «Один з тих (закарпатських інтелігентів — М. М.), професор духовної семінарії в Унгварі, котрий представлявся мені в розмові не лиш страшним патріотом, але й мучником за справу народну, звернув мені сю відбитку (працю В. Гнатюка — М. М.) сейчас назад нерозітнену з такою допискою на титульній картці: «Вашей «фанетики» я не одобряю. Благодарю. Будьте здоровы. Дим[итрій] Г[ебе]й». Що я собі міг подумати на таке? — зауважує В. Гнатюк. — Пожальвав тих бідних питомців, що мають такого світлого професора, тай тільки».⁵⁰

Коли В. Гнатюк попросив записувати фольклор письменника *І. Сильва* і запропонував йому свої «Етнографічні матеріали з Угорської Русі», одержав від нього слідуочу відповідь: «Издаваемой Вами книги Вы мне не присылайте, мне довольно муки причинило одно прочтание Вашего самостояйного письма, а не еще целой самостояйной книги. Между нами не может быть никакого общего дела, потому оставьте меня в покое».⁵¹

Певним контрастом до подібних листів закарпатських «інтелігентів» є лист селянина із с. *Орябина*, Попрадського округу, *Миколи Сополіги* від 17-го березня 1900 р. «Тоту книжку, котру Ви изволили послати, барс есть доволен с нею и красни Вам благодарит».⁵² Я Вас барзо красні прошу, абысте ласкавы были и мені тыж народовіщаніе препослати рачили. Колько буде коштовати, то заплатим».⁵³

Закарпатська преса прийняла книжку В. Гнатюка дуже стримано та навіть вороже. На перший том «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» відгукнувся *Є. Сабов* цілим рядом наївних зауважень щодо точності записів, якими хотів принизити науковий рівень праці. *Є. Сабов* обвинувачує В. Гнатюка в «тенденційності», в незнанні закарпатських діалектів тощо.

⁴⁸ Лист *К. І. Раковського* В. Гнатюку від 6 грудня 1898 р. Рук. відділ Львівської наукової бібліотеки (далі — РВ ЛНБ), фонд Гнат. № 481, п. 21.

⁴⁹ Лист. *Ю. Хома* В. Гнатюку від 29 червня 1897 р. Там же, фонд Гнат. 585, пап. 25.

⁵⁰ «Буковина», 19 квітня 1897, рік вид. XIII, № 87.

⁵¹ ЛНБ, 1899, кн. IX, стор. 170.

⁵² М. Сополіга напевно пише від імені якогось Гнатюкового казкаря.

⁵³ РВ ЛНБ, Гнат. 520, пап. 22.

З другого боку він не міг не визнати заслуги В. Гнатюка в тому, що той видав *перший* збірник народної прози закарпатських українців. «И так, — лише він, — в этнографическом стншении труд В. Гнатюка заслуживает полной признательности, особенно и потому, что он с большим затруднением добился того, что у нас, домашних писателей, было под руками. В. Гнатюк попередил и пристыдил нас собранием и изданием *нашего сокровища*»⁵⁴. Але все це не перешкоджає Є. Сабову авторитативно заявити від імені всієї закарпатської інтелігенції: «Ни один из нас не признает (авторитета — М. М.) В. Гнатюка»⁵⁵.

В. Гнатюк не міг залишитися байдужим до обвинувачень Є. Сабова і в тій же газеті опублікував свою відкриту відповідь рецензентові.⁵⁶ В ній він переконливо спростовує всі обвинувачення на його адресу і переконливо доводить, що Є. Сабов, критикуючи В. Гнатюка, ніколи не був у селах, в яких записано фольклорні матеріали і не знає цих місць: «Пусть г. Сабов проверит на месте, тогда с полною признательностью склонюсь перед ним...»⁵⁷

Спротестуючи обвинувачення Є. Сабова в тенденційності, В. Гнатюк заявляє: «Ведь какую же я мог иметь тенденциозность путешествия по Угорщине и собирая материалы? Собрать возможно большее количество материалов, напечатать их и тем самым доказать, что Угорская Русь еще не совсем помядырилась, что там живут русины, что она не утратила характерных черт угрорусского народа, что Угорская Русь представляет интерес не только для этнографии, но и истории, филологии и археологии... Печатаю собранные мною материалы, я хотел с одной стороны обратить внимание ученых на Угроскую Русь, с другой самих угорских русинов. Пусть интеллекты знают, какие богатства скрыты в том простом народе, который они презирают и ненавидят, пусть откроют те богатства, пусть укажут ошибки своих предшественников и тем сильнее заявят, что хотят быть русинами. Что касается авторитета, то только могу сказать, что никогда не страдал манисей величия и не считал себя авторитетом. Я буду весьма благодарен, если кто-нибудь укажет мне мои ошибки»⁵⁸.

Ні рецензент, ні редакція не змогли на відповідь. Своє ставлення до статті В. Гнатюка редакція висловила у численних репліках, які включила прямо в текст його статті. Наприклад, коли В. Гнатюк пише, що на Закарпатті потрібно засновувати школи не з угорською, а з «українсько-руською» викладовою мовою, редакція з жахом заявляє: «Сохрани господи!», коли В. Гнатюк закликає заснувати кафедру української мови при університеті, редакція протестує: «Не желаем украинских кафедр!». Обмеженість редакції доходить до того, що вона ігнорує всю українську літературу словами: «Такой нет в мире, хотя некоторые пытаются создать такую, полонизуя русский язык!»⁵⁹

⁵⁴ «Листоук», 1898, рік инд. XIV, стор. 5, № 8, стор. 42.

⁵⁵ Там же.

⁵⁶ Оскільки редакція категорично відмовлялась друкувати будь-яку статтю українською мовою, а сам В. Гнатюк не хотів, щоб його статтю було перекладено «до фонціківського язичя», він написав свою відповідь по-російськи.

⁵⁷ «Листоук», 1898, рік. XIV, № 10, стор. 117.

⁵⁸ Там же, 1898, № 9, стор. 103—105.

⁵⁹ Там же, № 9, стор. 101.

Із злобними і несбурнтованими нападами виступив проти «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» польський критик Здзярський.⁶⁰ Але й цю «критику» В. Гнатюк не залишив без відповіді. В огляді журналів за 1899 р. він спростовує тенденційні зауваження польського рецензента і вказує, що рецензія Здзярського «вказує цілий ряд фраз, на які не тільки не можна згодитися, але навіть признати їм яку-небудь дійсну підставу».⁶¹

Та з найбільшим обуренням напала на «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» церковна газета «*Душпастир*», якій не до вподоби були зокрема апокрифічні легенди — «перарібки з біблійної історії на хлопський лад».

Обурення рецензента «о. Ю. Д.» доходить до того, що він радить всім батькам, які мали неозережність купити цю книжку, замкнути її в схрему шафу, і зверху вималювати череп з означенням «смерть», як це роблять в аптеках.

Крім апокрифічних легенд, його обурення викликають такі соціально-побутські казки, як «*Дурний піп і його наймит*». На адресу книжки і її автора він силе сбралливі епітети, як «огида», «друкована погань», «брак вкуса» тощо. Свою рецензію він закінчує словами: «Хіба же не шкєда грешєй на таку погань, — бо інакше се діло годі назвати... От я махнув книжкою в піч, щоби більше не читати, та й о тім не писати.»⁶²

Зате в наукових колах «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» здебули дуже позитивну оцінку. Академік Аг. Кримський в своїй рецензії на перші два томи «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» пристрасно захищає В. Гнатюка перед нападами Сабова та «*Душпастиря*», вказуючи на антинауковість їхньої «критики». «Треба сподіватися, — пише він, — що Наукове товариство ім. Шевченка не надасть ніякої ваги таким рецензіям і друкуватиме наукові праці по-науковому».⁶³

Дуже прихильно відгукнулись на «Етнографічні матеріали» Михайло Грушевський⁶⁴, польський славіст О. Брюкнер,⁶⁵ шведський лінгвіст О. Брех⁶⁶, Ф. Колєсса⁶⁷ та інші.

Майже кожна книжка «Етнографічних матеріалів» викликала ґрунтовні позитивні рецензії в чеській пресі. Лише Їржі Поліпка присвятив «Етнографічним матеріалам» В. Гнатюка 40 стор. рецензій. На перший том відгукнувся Ч. Зібрт в ж. «*Český lid*».⁶⁸ Він дуже високо оцінює наявність порівняльного

⁶⁰ «*Wisła*», т. XIII, 1899, стор. 316—317.

⁶¹ ЗІПТШ, т. XXXIX, 1901, кн. I, стор. 74—75. (Наук. хрон.).

⁶² «*Душпастир-Церковна часопис*. Орган тов. св. апостола Павла». Львів, 28. II. 1898, № 3 і 4, стор. 94.

⁶³ Аг. Кримський, Розвідки, статті та замітки. Київ, 1928. — Збірник Історично-філологічного відділу УАН, № 57, стор. 219.

⁶⁴ «Літературно-науковий вістник» (далі — ЛНВ), 1898, кн. VII, стор. 54.

⁶⁵ «*Lud*», 1904, т. XI, стор. 359—363.

⁶⁶ «*Archiv für slavische Philologie*», 1900, т. XXI.

⁶⁷ ЛНВ, 1910, кн. I—III, стор. 475—476.

Пізніше Ф. Колєсса вказував: «Цими матеріалами й розвідками Гнатюк, можна сказати, відкрив Закарпатську Україну для українського громадянства й української науки; він дав змогу вперше пізнати не тільки багатство народної творчості на українському Закарпатті, але й поклав основи для вивчення тамошніх українських говірок... Це одю з найважливіших досягнєнь В. Гнатюка, його найбільша заслуга. (Ф. Колєсса, Історія української етнографії. Рукопис, стор. 506, цитовано за М. Яценком).

⁶⁸ «*Český lid*», Прага, 1898, рік вид. VII, № 6, стор. 73—74.

апарату після кожного запису. І. Полівка в рецензії на той же перший том⁶⁹ окремо розглядає кожний текст і доповнює його новими порівняльними даними. На підставі такого аналізу він приходить до висновку: »Jest to kniha velmi důležitá i vzácná jako pro etnografa, hlavně folkloristu, taktéž pro linguistu«.⁷⁰

В такому плані розглядає та оцінює він і другий,⁷¹ третій,⁷² четвертий⁷³ та п'ятий⁷⁴ томи. Майже в кожній рецензії І. Полівка підкреслює високу наукову вартість зібраного матеріалу, називаючи Гнатюка »neumorným etnografem«, »neunavným sběratelem a vydavatelem maloruských tradic lidových«, »znamenitým etnografem« тощо.

Виходячи з жанрової і мовної близькості українських казок Східної Словаччини до словацьких, І. Полівка пізніше залучив їх повністю до своєї п'ятитомної праці »Súpis slovenských rozprávok« (Мартін, 1923-1932). Всі вони перекладені на словацьку мову і біля жодної не наведено ні місце запису, ні ім'я оповідача та записувача, ні назви джерела, яка б вказувала на українське походження казок. Таким чином, ці записи помилково вважають словацькими не лише рядові читачі, але й спеціалісти, недостатньо обізнані зі справою.

*

Крім «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», В. Гнатюк на підставі своїх закарпатських експедицій написав і цілий ряд інших наукових праць, в яких прямо чи непрямо звертався до закарпатського фольклору.

Так, наприклад, на підставі фольклорних матеріалів, зібраних під час своєї другої подорожі на території Пряшівщини, він написав свою ґрунтовну історично-діалектологічну працю «Русини Пряшівської єпархії і їх говори», друга частина якої містить фольклорні зразки з одинадцяти сіл Пряшівщини.

Під час своєї першої експедиції на Пряшівщину, в липні 1896 р., В. Гнатюк записав у селі *Убля* дві пісні про еміграцію в Америку від селянки Олени Дяк: «Записавши ті пісні, — пише В. Гнатюк, — я був певний, що вони лиш є перші вістники пісень цілого нового циклу».⁷⁶ Повернувшись в Галичину він почав присвячувати переселенським пісням посилену увагу і на протязі короткого часу зібрав їх кілька десятків. Головним джерелом для нього була американська українська газета «Свобода», в якій майже щодня друкувалися заробітчаські пісні, складені й записані простими робітниками — переселенцями із Закарпаття, Пряшівщини та Галичини. Зібравши таких пісень 45 і долучивши до них 15 тузлульських пісень про громадські справи, В. Гнатюк опублікував їх на сторінках ЗНТШ під назвою «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності».⁷⁷

⁶⁹ »Národopisný sborník Československý«, Praha, 1898, рік вид. III, стор. 107—113.

⁷⁰ Там же, стор. 107.

⁷¹ Там же, стор. 130—138.

⁷² Там же, 1901, рік вид. VII, стор. 211—217.

⁷³ »Národopisný věstník Československý«, Praha 1910, річ. V, № 1—2, стор. 85—86. »Archiv für slavische Philologie«, Berlin, 1910, річ. 31, № 4, стор. 594—603.

⁷⁴ Там же, 1912, рік вид. VII, № 4, стор. 86—90.

⁷⁵ Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (далі — ЗНТШ), т. XXXV — XXXVI, 1900, кн. III і IV, част. 3, стор. 1—70.

⁷⁶ ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI, стор. 2.

⁷⁷ Там же, стор. 1—37 та т. LII, 1903, кн. II, стор. 38—67.

Це перша праця про відбиття заоксанської еміграції в слов'янському фольклорі та як така, має дуже важливе теоретичне значення для фольклористики, тому що в ній зафіксовано тексти негайно після їх виникнення. В. Гнатюк розподіляє пісні про еміграцію на три цикли: а) північно-американський, б) бразилійський, в) канадський.

Такий розподіл може здаватися принагідним, але він органічно виростає із матеріалів, зібраних В. Гнатюком. Пізніше, коли еміграція набирала все більших розмірів і заробітчани в пошуках заробітку переселялись із одної американської країни в іншу, цей розподіл втратив своє обґрунтування.

Переважаюча частина пісень про еміграцію записана від «угорських» русинів, головним чином, переселенців з Пряшівщини. До такого висновку можна прийти лише на підставі дослідження мови окремих пісень, тому що під піснями наведено лише імена записувачів (час від часу і співаків), але майже ніде не згадано про місце їх походження. Сам В. Гнатюк підкреслює, що пісні, складені угорськими русинами, значно багатші від галицьких і щодо структури вірша, і щодо мелодики. Якщо галицькі пісні мають майже виключно коломийковий вірш, то пісні, складені угорськими русинами, мають різноманітну форму.⁷⁸

Ще більшу різноманітність знаходить В. Гнатюк в змісті переселенських пісень, в багатстві їх мотивів. «Коли перейдемо їх поодинокі, то знайдемо в них відгуки всіх важливіших подій з життя емігрантів, почавши від хвилі постанови виїзду, а скінчивши на повороті емігранта до краю».⁷⁹

В. Гнатюк справедливо зауважує, що головною причиною еміграції, підкресленою в багатьох піснях, є «економічний та політично-національний утиск селян із боку тих, що мають у своїх руках владу і силу в старім краю».⁸⁰

Пісні про еміграцію та інші громадські справи послужили В. Гнатюку матеріалом для відповіді на спірне теоретичне питання: чи розвивається народна творчість в нову добу або занепадає? Це питання цікавило вчених з самого початку збирання фольклору. Переважаюча більшість старших збирачів (П. Лукашевич, О. Павловський, М. Цертелєв, П. Куліш, М. Костомаров) вірила в неминучу загибель народної творчості.⁸¹

Пізніші фольклорні експедиції повністю опростували «нігілістичні» твердження П. Лукашевича та інших, але теоретичне обґрунтування проблематики «вимирання фольклору» на підставі фактичного матеріалу подав лише В. Гнатюк.

У вступній статті до «Пісенних новотворів» він пише: «Що пісні взагалі гинуть так само, як і повстають, та що вони не можуть бути вічні, се певне і про се ніхто не може сумніватися... З цього боку отже справедливі

⁷⁸ ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI, стор. 11.

⁷⁹ Там же, стор. 13.

⁸⁰ Там же.

⁸¹ П. Лукашевич, наприклад, видаючи зібрані ним українські пісні, був переконаний, що його збірник — останнє видання українських пісень: «Проезжайте всю Малороссию вдоль и впоперек, — писал він — и я ручаюсь вам, что вы не услышите ни одной национальной песни... Через двадцать лет мы будем отыскивать настоящие их голоса (українських пісень — М. М.) в Галичии или в Венгрии у карпаторуссов» (П. Лукашевич, Малоросійське и червонорусское народные думы и песни. Петербург, 1836. Цит. за Гнатюком, стор. 4—5).

нарікання тих, що обстоюють за гадкою вимирання пісень. Та зовсім не оправдані нарікання на загальний загиб народної творчості... Не можна собі навіть уявити, щобби така хвиля у мільйонного народу могла коли прийти. Доки нарід жие, доти його жите мусить мати конкретні форми на зверхи, які мусять об'являтися і в його народній поезії. Цілковитий загиб народної поезії означав би і загиб народа.»⁸²

Правда, Гнатюк далекий від того, щоб ідеалізувати новітню народну творчість. Він визнає, що «еміграційні пісні не мали часу навіть сшифуватися, в них багато ще хиб, навіть не раз брак риму і ритму через їх молодий вік», але, незважаючи на те, вони не уступають традиційному фольклорові.⁸³

Цими поглядами В. Гнатюк наблизився до марксистського розуміння народної творчості, сформульованого пізніше М. Горьким та радянськими фольклористами.

Під час своїх еспедицій в «Угорську Русь» В. Гнатюк поруч із збиранням фольклорних матеріалів звертає увагу теж і на старі рукописні збірники, які, зокрема в XVIII—XIX ст., були тут дуже поширені і до значної міри заповнювали нестачу друкованих немальйарських книжок. Їх переписуванням займалися не тільки інтелегентні люди, але й прості селяни. Сам В. Гнатюк не мав часу спеціально розшукувати подібні рукописи, а, як сам зазначає, звертав увагу лише на те, «що упало само в руки». Незважаючи на те, йому вдалось буквально врятувати від неминучої загибелі кілька цінних рукописів. Ось що пише він про один з таких випадків: «Я, приміром, виратував один такий дуже цінний збірник від загибу тільки через те, що взяв його з кухні знайомого священника, де картками з нього підпалювано вже в печі. Коли б був я там прибув на тиждень пізніше, з рукопису певно вже не було б сліду».⁸⁴

Із кожної еспедиції на Закарпаття В. Гнатюк привозив у Львів кілька цінних рукописів. Частина з них він передав І. Франкові, який використав їх в працях: «*Карпаторуська література XVII—XVIII в.*»,⁸⁵ «*Апокрифи і легенди*»⁸⁶ та інших.⁸⁷

Віршовані твори із рукописних збірників В. Гнатюк залучив до своєї

⁸² ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI, стор. 9.

⁸³ Там же, стор. 10.

⁸⁴ ЗНТШ, 1902, кн. 2, т. XLVI, стор. 10.

⁸⁵ ЗНТШ, т. XXXVII—XXXVIII, 1900, кн. V.

⁸⁶ Львів, 1898—1902, т. I—III.

⁸⁷ Для Присящини найціннішими з-поміж цих знахідок є два рукописні збірники із с. Літманова, Попрадського окр. Перший з них (рукопис А) сягає до поч. XVIII ст. і на 218 сторінках містить 44 твори, писані переважно прозою. Це, головним чином, життя святих та різні проповіді. Але є гут і кілька чисто народних творів (напр. *спритча о Правді і о Криаді*, стор. 221—225). Із другого збірника (рукопис Б) збереглося лише 36 листів, але, як зазначає І. Франко, для науки цей рукопис має особливе значення вже тому, що весь він писаний народною мовою. (І. Франко, *Карпаторуська література XVII—XVIII в.*, ЗНТШ, 1900, кн. V, т. XXXVII, стор. 61—64). Перебуваючи в с. Орябина, Попрадського окр., В. Гнатюк показав літманівський рукопис одному тамтешньому «дрітареві». Той уважно оглянув рукопис і сказав, що в нього теж був такий же рукопис, але цілий, в якому не бракувало ні одного листа. Та він віддав його якомусь дякові у Пурилові на Буковині. В. Гнатюк після повернення в Галичину довго розшукував цей рукопис, але безуспішно. (ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. 2, стор. 8).

грунтовної праці «Угороруські духовні вірші»,⁸⁸ яка охоплює 225 пісень та віршів найрізноманітнішого змісту.

Ці твори безпосередньо до фольклору не належать, вони складені переважно невідомими авторами, головним чином, сільськими дяками та нижчим духовенством. Деякі з них є переробками чужих текстів. Але вони настільки близькі до місцевої народної творчості, що без їх вивчення не обійдеться жоден дослідник закарпатського фольклору. Книжка відкривається ґрунтовною вступною статтею, в якій автор спростовує хибний погляд, що закарпатська література зародилась лише в XVIII ст. На підставі багатого фактичного матеріалу Гнатюк доводить, що вже в XVI—XVII ст. в «Угорській Русі» існували всі форми віршів відомі в XIX ст. Вже в XVI—XVII ст. на Закарпатті, в порівнянні з іншими народами Австро-Угорщини, був дуже високій ступінь освіти. Рукописна література, писана під значним впливом народної творчості і народної мови, була тоді на вищому рівні, ніж література XIX ст., коли вона майже повністю відірвалась від народного ґрунту не лише щодо змісту, але й щодо мови.

Найкращою ілюстрацією до сказаного у вступі була друга частина публікації, в якій подано список 14 новознайдених рукописних збірників і надруковано їх тексти. Тексти подано автентично із збереженням всіх особливостей мови, ритміки, стилю тощо. До багатьох зразків додано численні паралелі із українських та іншомовних збірників подібного характеру. Із території Пряшівщини «Угороруські духовні вірші» містять лише кілька текстів, головним чином, дяківських прещальних пісень на похороні з рукописного збірника О. Ладжижського, вчителя у В. *Липику*, Попрядського окр. Подajući опис великолипницького рукопису, В. Гнатюк наводить цікаву деталь, яка помагає зрозуміти характер і послання рукописних пісеньників. Він пише: «Тамсінні селяне жадають, щоби ці пісні співано їм в церкві в часі великого посту (чи співають їх і при мерці — не знаю). Коли б як, що буває заразом там і учителем, як звичайно в Угорській Русі — не хотів їх співати, тоді не міряють добре роківщини, не дозипують до верха. Коли ж співає, то дають навіть понад те, що належиться. Зрозуміється, що дякові залежить на роківщині, тому майже кожний з них або знає ті пісні напам'ять, або має їх переписані і співаючи їх, піддається висвній волі громади.»⁸⁹

Крім пісень із рукопису О. Ладжижського, «Угороруські духовні вірші» містять ще 8 пісень, виписаних В. Гнатюком з рукописного збірника в с. *Мальців*, *Бардіївського* окр.

Друга частина монументального збірника В. Гнатюка охоплює «рукописи із Бачки і Сріму» (стор. 119—266). В ній подано опис 7 рукописів і опубліковано 127 духовних пісень. Всі рукописні збірники складені в XIX ст. в Бачці та Сріму, але велике значення вони мають і для історії культури Пряшівщини, тому що значна частина опублікованих духовних пісень походить з батьківщини бачванських і срімських українців — Східної Словаччини. Багато з них живе в усній традиції населення Пряшівщини до наших днів.

⁸⁸ ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. 2, стор. I—68, т. XLVII, кн. 3, стор. 69—164 та т. XLIX, кн. V, стор. 165—275. Вийшли теж окремою книжкою.

⁸⁹ ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. II, стор. 20.

Духовні вірші, на думку В. Гнатюка, «були тим етапом, який приготував відродження нашої літератури на чисто народних основах».⁹⁰

Даючи таку високу оцінку напівнародним духовним віршам, він в той же час з великим обуренням ставився до спроб духовенства ще в ХХ ст. складати подібні вірші, друкувати їх нікому не зрозумілою «язическою мовою» і, таким чином, морочити голови темних селян. В рецензії на пісеньник *В. Велькенберга «Новыи побожны пѣсни ѳпустыни до Пресвятой Дѣвы Маріи Божой...»*⁹¹ він писав: «Вже самий дивовижний, кепський і незрозумілий наголовок оцієї брошурки вказує, що початок її мусить сягати якогось темного — і то дуже закутка. І справді: ся брошурка сфабрикована на Угорщині... і призначена для духовної поживи в першій лінії Угорської, а опісля й Галицької Русі».⁹²

На адресу автора цієї «поезії» він саркастично зауважує: «Автор хоч уміє читати, то все таки він неписьменний, а про його «поезію» — шкода й балакати. Він мабуть, і писав лише для «гешнефту», бо чому його не зробити, коли можна? Коли темні селяни дають піддурюватися, чому з сього не скористати?»⁹³

Крім «Угроруських духовних віршів», В. Гнатюк описав ще й інші закарпатські рукописи, з яких на перше місце треба віднести «*Угроруський співаник Івана Грядилевича*»⁹⁴ та «*Збірник Петра Колочавського*».⁹⁵

Описом стародавніх рукописів В. Гнатюк хотів спростувати погляд про низький ступінь освіти серед широких мас населення: «Надіємось, що таких рукописів знайдеться ще більше попід курні стріхи та що вони змінять у значній часті погляд на некультурність наших селян та брак охоти до просвіти» — писав він в 1922 р. — «Факт, що селяни переховують рукописи сотнями літ, передають із батька на сина, а не хочуть розставитися з ними, хіба в надзвичайних випадках, свідчить якраз про щось інше. Коли ж значний процент селянства потопає в глибокій безпросвітності і темноті, се треба приписати виключно політичним і соціальним відносинам, серед яких доводилося йсму не з власної вини жити.»⁹⁶

Ми вже згадували, що намагання В. Гнатюка засохити закарпатську інтелігенцію до записування фольклору були в переважній більшості безуспішні. Тому він дуже прихильно ставився до кожного почину, спрямованого на збирання фольклору. Так, наприклад, 1899 р. він передрукував у ЛНВ залик М. Врabelя записувати народні місцеві пісні для нового видання, разом з його методичними вказівками для записувачів.⁹⁷

Ще раніше він дуже критично висловився про його збірник «Руский соловей», незважаючи на те, що М. Врabelь був його другом.⁹⁸

Далеко прихильніше оцінив Гнатюк другий фольклорний збірник *Ми-*

⁹⁰ ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. II, стор. 1.

⁹¹ ЛНВ, 1901, кн. X, стор. 7.

⁹² Там же.

⁹³ Там же.

⁹⁴ ЗНТШ, т. LXXXIX, кн. II, стор. 46—90.

⁹⁵ «Науковий збірник тов. «Просвіта» в Ужгороді, т. I, Ужгород, 1922, стор. 229—233.

⁹⁶ Там же, стор. 233.

⁹⁷ ЛНВ, 1899, кн. X, стор. 39.

⁹⁸ Rusini v Uhrách, »Slovanský přehled«, 1898, рік вид. I, стор. 423—424.

хайла Врabelя — «Угороруські народні співанки.»⁹⁹ Цю книжку він вважає найкращою публікацією всієї закарпатської літератури, незважаючи на те, що й вона не позбавлена цілого ряду недоліків.¹⁰⁰ Вказавши на ці недоліки, В. Гнатюк пише: «Збірка має величезну вартість для самих угорських русинів. Се перша книжка на Угорській Русі, в якій зібрано частину багатого фольклора тої країни, се перша книжка, яка завдає удар усім москвофільським теоріям із минулого віку про єдність угорських діалектів із російською мовою, про один літературний «руський» язик — до якого, мимоходом сказавши, вони ніколи не дійшли і вже не дійдуть; се книжка, з якої слід усім помадарценим русинам учитися писати нею, а не тим варварським жаргоном, який у них загніздився і якого не можна було досі знищити. Угорські русини повинні зрозуміти раз, що їх спасення тільки в тім простім народі, на який вони так згідливо поглядають... Маємо надію, що ся книжка дасть почин до подібного звороту і тому її цінимо, а д. Врabelі дякуємо, що її видав».¹⁰¹

Треба зауважити, що такі натхненні рецензії про закарпатські книжки виходили з-під пера В. Гнатюка дуже рідко.

В 1903 р. він опублікував рецензію на »*Powieści spiskie*« *Л. Малиновського,*¹⁰² що містять і записи з Остурні, Попрадського окр. На думку В. Гнатюка, ці матеріали не мають великої фольклорної вартості, зате вони дуже важливі для діалектології. В. Гнатюк повністю мав рацію, коли писав: «Я певний, що філологи, пізнавши діалект Остурні, відмовлять її селянам права руськості».¹⁰³ Ще й досі можна зустрінутись з розбіжностями в питанні національної належності громадян Остурні.

Дуже позитивно оцінив він статтю польського етнографа Здзярського »*Sovólka w Sanockiem*».¹⁰⁴ яка на підставі спадщини Жеготи Паулі подає опис купальських звичаїв в «Угорській Русі».¹⁰⁵

Важливим внеском в закарпатську фольклористику є розвідка В. Гнатюка »*Запропащена збірка угороруських казок*».¹⁰⁶ Про цю збірку повідомив Гнатюка німецький фольклорист Й. Больте (за посередництвом І. Полівіки). Больте в спадщині професора Берлінського університету Р. Келлера знайшов список 32 українських казок першої половини 19 ст. В. Гнатюк встановив, що ці казки походять з «Угорської Русі», а саме із земплинського або ужгородського комітатів. В своїй статті він подав сюжетні окремих казок з посиланням на існуючі паралелі. Він висловив гіпотезу, що Келлер міг одержати збірник казок (або список їх назв) від одного з перших дослідників «Угорської Русі» — *Бідермана*, але й той, здається, не записував казки сам, а одержав їх від якогось закарпатського інтелігента. В. Гнатюк вів довгі розшуки цієї збірки, але потрапити на її слід йому не вдалось і вона досі невідома.

⁹⁹ В. Гнатюк, Угро-русски народны співанки. Издад М. Врabelь. ЛНВ, 1901, кн. VII, стор. 9—10. ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 35—39.

¹⁰⁰ ЗНТШ, т. XLIX, 1902, стор. 39.

¹⁰¹ ЛНВ, 1901, кн. VII, стор. 10.

¹⁰² ЗНТШ, т. LIII, 1903, кн. III, стор. 45—47.

¹⁰³ Там же, стор. 47.

¹⁰⁴ »Lud«, 1899, т. V.

¹⁰⁵ ЗНТШ, т. XXXIX, 1901, кн. I, стор. 75.

¹⁰⁶ ЗНТШ, т. CXVII—CXVIII, 1913, стор. 235—243.

В. Гнатюк часто звертався до фольклору «Угорської Русі» також у своїх теоретичних працях. Тим він підняв фольклор Пряшівщини і Закарпатської України до загальнослов'янського рівня.

Будучи прихильником порівняльної школи у фольклористиці, він намагався простежити за процесом міграції окремих сюжетів. Це питання він найкраще розв'язав в праці «*Легенда про три жіночі вдачі (Причинок до історії вандрівки фольклорних мотивів)*».¹⁰⁷ В цій праці досвідчений фольклорист порівнює чотири варіанти маловідомої легенди про походження жінки від тварини: 2 закарпатські, сербський і арабський. (Один із закарпатських варіантів В. Гнатюк записав в с. *Літманова*, Пестрадського окр., від оповідача Петра Віри). На підставі аналізу цих варіантів В. Гнатюк висловлює гіпотезу, що мотив легенди зародився в Індії, звідкіля перайшов до арабів, араби передали його туркам, турки — сербам і хорватам, а від них перейняли цей мотив закарпатські українці.¹⁰⁸

Мандрівці пісенного фольклору присвячена ґрунтовна і вичерпна праця В. Гнатюка «*Пісня про покритку, що втопила дитину*».¹⁰⁹

Праця написана за зразком «Студій над українськими народними піснями» Івана Франка, на підставі сумлінного аналізу 29 друкованих варіантів одної з найпоширеніших українських балад про покритку-дитозгубницю. З них 3 — з «Угорської Русі».¹¹⁰ Автор не обмежується лише українськими варіантами, але наводить численні паралелі майже з усіх слов'янських народів, зміст пісень порівнює з історичними фактами, народним псбутом, судовими протоколами тощо. На підставі такого всебічного і вичерпного дослідження народної балади, В. Гнатюк дійшов до висновку, що вона зародилася в кінці XVI або на поч. XVII ст. в горнистих областях Галичини, а звідтіля поширилася на схід і захід.

*
* * *

Вже з поданого огляду фольклористичної діяльності В. Гнатюка, спрямован. на вивчення найзахідніших українських земель видно, що В. Гнатюк в історії закарпатської фольклористики займає одне з найпочесніших місць.

Багатогранна спадщина В. Гнатюка ще під час його життя викликала подив і щире захоплення у багатьох слов'янських вчених. Так, наприклад, один з передових чеських фольклористів акад. *Іржі Горак* 40 років тому писав про В. Гнатюка: »*Budoucnost z úžasem stane před jeho dílem tak rozsáhlým a mnohostranným. Jako sběratel a vydavatel kritické skřibie stojí Volodymyr Pinačuk na jednom z nejvýznamnějších míst nejen v soudobem Slovanstvu ale i mezi evropskými sběrateli vůbec*«. ¹¹¹ Така оцінка антропи не перебільшена і вона відноситься передусім на закарпатські матеріали В. Гнатюка.

¹⁰⁷ ЗНТШ, т. ХСVII, 1913, стор. 1—12.

¹⁰⁸ ЗНТШ, т. ХСVII, 1913, стор. 5 та 12.

¹⁰⁹ «Матеріали до української етнології», т. XIX—XX, Львів, 1919, стор. 249—289.

¹¹⁰ Аналізуючи варіант, записаний *О. Павловичем* на *Маковиці*, Гнатюк зазначає, що Павлович «прикрасив» народну баладу, додавши до неї ціле закінчення. Але одночасно він підкреслює, що це закінчення дуже вдало відтворює народні погляди й антропи не суперечить духові фольклору (див. стор. 328).

¹¹¹ Лист І. Горака дирекції НТШ від 19/X 1926, Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 3 с. 309, оп. 1, зв. 19, єд. зб. 421.

Ще й сьогодні фольклористів цікавить питання: як же В. Гнатюкові на протязі порівняно короткого часу, в складних польових умовах, самому, без якої-небудь технічної апаратури, вдалось зібрати такий колосальний матеріал?

Попробуємо відповісти на це питання на підставі коротких заміток самого В. Гнатюка, розкиданих у вступних до його фольклорних збірників, в його листах та інших матеріалах.

Перша запорака успіху В. Гнатюка полягала в його солідній теоретичній підготовці. Ізучивши на Закарпатті, він вивчив не лише всі праці про т. зв. «Угорську Русь», але й численні фольклорно-етнографічні збірники та методичні посібники. Звичайно він вже дема накреслював точний план своєї подорожі, в якій пізніше, згідно з обставинами, вніс коректури на місце дослідження.

Приймаючи в незнайоме село, В. Гнатюк в першу чергу заходив до священика, учителя або нотаря, яких інформував про мету свого приїзду. Таким способом він уникав конфліктів з місцевими властями, діставав перші відомості про характер села, імена оповідачів та співаків. Священик та вчитель, які мали в закарпатських селах авторитет, допомагали В. Гнатюку нав'язати контакт з селянами та подолати їх первісне недовір'я до його праці.¹¹²

Правда, сільські інтелігенти не завжди виходили йому назустріч.¹¹³ В такому разі В. Гнатюк нав'язував контакт з населенням безпосередньо, але майже ніколи не досягав успіху.

Після візиту в священика, учителя та нотаря В. Гнатюк заходив у корчму або в якусь сільську хату та заводив з селянами розмову про буденні явища з їхнього життя. Часто читав їм народні оповідання з друкованих збірників та художні твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, які завжди носив з собою.¹¹⁴

Згодом він висвітлював селянам мету свого приїзду і значення фольклорних записів для науки. Селяни спочатку відносились до нього з недовір'ям, вбачаючи в ньому «пана», який хоче чимось пошкодити їм, але Гнатюку, звичайно, дуже швидко вдавалось запоювати їх довір'я. Та, як згадує сам В. Гнатюк, вони майже ніколи не зрозуміли вартість фольклору: й оскільки інтуїтивно відчували в ньому «добраго чоловіка», склали про нього найфантастичніші легенди. Найчастіше вважали його *принцем Рудольфом*, який прийшов подивитися на убоге життя закарпатських русинів і не раз приходили до нього з найрізноманітнішими скаргами на

¹¹² Під час перших трьох експедицій В. Гнатюка найбільше допомогли закарпатські священики: Ю. Жаткович, Е. Егрешій, О. Митрак, Матяцько, Мустьянович, Грибовський та вчитель Репей із Ублі (ЕЗ, т. III, 1897, стор. XX); в 1899 р. на території Пошівщини найбільшим його помічником був письменник Ю. Ставровський-Попрадов із Чергіжого (ЗНТШ, т. XXXV—XXXVI, 1900, кн. III—IV, стор. 31); в Баччі дуже приязно прийняли його М. Врабель та М. Губаш (ЕЗ, т. XXIХ, 1910, стор. VII та ЕЗ, т. XXV, 1909, стор. IV). М. Врабель допомагав В. Гнатюкові також при укладенні плану його останньої експедиції — в Бачат (ЕЗ, т. XXV, 1910, стор. VI).

¹¹³ Там же, стор. XIV—XV.

¹¹⁴ Див. його грацію «В справі літературної мови підкарпатських русинів», стор. 19—27 нашого збірника.

панську несправедливість, високі податки тощо. Зрозуміла річ, що Гнатюк ніколи не зловживав довір'ям селян.¹¹⁵

Встановивши контакт з населенням, він наймав окрему кімнату, покликав туди одного або кількох оповідачів чи співаків і домовився з ними на умовах записування. Звичайно, кожному інформаторові він платив невелику суму грошей, і записував від нього цілий день або й кілька днів. Він намагався охопити весь репертуар носія фольклору, хоч не завжди йому це вдалось.

При записуванні В. Гнатюк дотримувався дуже строго режиму, записуючи звичайно від 8-ої години ранку до 8-ої години вечора з годинною перервою на обід. В записуванні він мав таку зручність, що встигав досливно зафіксувати любую розповідь, зберігаючи при цьому фонетичні особливості говірки.

Зрозуміла річ, що така інтенсивність дуже вичерпувала його сили, але він ніколи не закінчував працю раніше домовленого строку. Після удару 8 години він переривав працю навіть в середині речення і продовжував наступного дня знов точно о 8-ій годині.¹¹⁶

Лише завдяки такій працьовитості та залізній волі Гнатюку вдалось записати таку велику кількість матеріалів, яка викликає подив навіть у найдосвідченіших збирачів фольклору.

Умови для записування в кожному селі були інші. В деяких селах (напр. *Семлаку*) казкарі самі приходили «записатися» говорити, в інших він на протязі кількох днів не знайшов доброго оповідача.¹¹⁷

В одному із земліньських сіл (мабуть в Чертіжному) Гнатюк почав записувати казку від селянина в домі священника. Через годину селянин зробили бунт, мовляв «оповідач із священником хочуть запродати громаду».¹¹⁸ В іншому селі його вважали антихристом, агентом еміграційної компанії, єврейським торговцем (Гнатюк мав борідку) тощо.¹¹⁹ Таке ставлення до В. Гнатюка було спричинене в першу чергу низьким ступнем освіти населення і їх бідним соціальним станом.

Часто траплялось, що казкар обіцяв Гнатюку розповісти казки на протязі кількох днів, але після двох-трьох казок чи пісень його репертуар вичерпався. Один з таких випадків молодь Руського Керестура майстерно описала в пісні:

Ніна Янканіна¹²⁰ вона так думала,
Же вона будзе знац голем і за мещяц,
А вона так знала — едно дополдня,
А вецка гварела: панє я не годна!¹²¹

Цікаво зауважити, що В. Гнатюк майже всі матеріали записав від

¹¹⁵ ЕЗ, т. V, 1899, стор. III; ЗНТШ, т. XXII, 1898, кн. II, стор. 52—63. 31-річний австрійський престолонаслідник Рудольф, син цісаря Франца Йосифа, застрілився в 1889 р. в Маєрлінгу біля Відня. Простий народ не вірив у його смерть, тому на протязі довгих років творив про нього найрізноманітніші легенди.

¹¹⁶ ЕЗ, т. XXIX, 1910, стор. III.

¹¹⁷ ЕЗ, т. XXV, 1909, стор. XIII—XV.

¹¹⁸ ЕЗ, т. VI, 1899, стор. 1.

¹¹⁹ ЗНТШ, т. XXII, 1898, стор. 52—53.

¹²⁰ Оповідачка та співачка Марія Янкань. Записано від неї 3 пісні 5 легенд та 2 короткі соціально-побутові казки.

¹²¹ ЕЗ, т. IX, 1900, стор. 250.

найубогіших селян, серед яких він знайшов і найліпших своїх казкарів (*Пустай, Фаркаш, Кулич, Паленчані, Віра, Гуляші, Гудак, Гій*).

Із своїми оповідачами він утримував зв'язок і після повернення у Львів. Майже кожному з них він вислав збірники з надрукowanими їх матеріалами. Проз це свідчить його багате листування, яке зберігається в Львові і охоплює листи від 800 кореспондентів. Часто він із своїми збірниками вислав книжки українських класиків (*Т. Шевченка, І. Франка, С. Рудницького, В. Стефаника* тощо).¹²²

Лише так можна пояснити цю велику популярність, яку мав В. Гнатюк серед закарпатського населення.¹²³ Бували випадки, що селяни, від'їжджаючи на заробітки в далеку Америку, брали з собою книжки В. Гнатюка як найдорожчий скарб, а повертаючись, приносили їх назад.¹²⁴

Та багата і різноманітна спадщина В. Гнатюка, спрямована на дослідження Угорської Русі, зокрема Пряшівщини, досі ще належно не оцінена. Її ґрунтовне вивчення з боку етніографів, мовознавців, істориків, літературознавців, етносмієв та дослідників національного питання скаже нам постать В. Гнатюка ще в яскравішому світлі. А за таке комплексне вивчення спадщини В. Гнатюка треба взятися ім скоріше.

Володимир Гнатюк з сім'єю: син Юрко, дружина, дочки Ірина та Олександра

¹²² В. Гнатюк, В справі літературної мови підкарпатських русинів, стор. 24 нашого збірника.

¹²³ Див. М. Ясько, Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. «Наукові записки Ужгородського державного університету», т. XXXIII, 1958, стор. 101—118.

¹²⁴ Див. лист І. Панькевича В. Гнатюкові від 5 травня 1926 р. Приватний архів М. Долницької в Оломоуці.

S U M M A R Y

Mykola Mušinka : Volodymyr Hnačuk — The Important Research Worker of the Prešov Region Folklore.

Volodymyr Hnačuk began to be interested in the so-called „Hungarian Russia” under the influence of M. Drahomanov since the first year of his studies at the Lvov University. He visited Eastern Slovakia for the first time during his third expedition to Trans-Carpathia in 1896. At that time he discovered an excellent popular story-teller, whose name was Michal Pustaj, at a small village called Zboj, the district of Humenné. In 1899 Hnačuk travelled through nearly the whole region of Eastern Slovakia — from Medzilaborce, through Makovica and Bardejov up to the Spiš region. He also collected a good deal of folklore material during this visit. In 1897 and in 1903 he visited the East Slovakian emigrants in Batchka and Banat (which now are parts of Yugoslavia and Rumania respectively). The results of his expeditions were summed up in six volumes of his work „The Ethnographical Materials of Hungarian Russia” (1897—1911). This work is the richest collection of Trans-Carpathian folklore up to now.

The author mentions the individual expeditions, he examines the methods of the research in the field made by V. Hnačuk, and points out the response to his materials in Trans-Carpathia and in scientific circles. He analyses also some other Hnačuk's works, in which he makes use of the folklore material of the Ukrainians from Eastern Slovakia, especially such works as „Rusyny Prjašivskoji jeparchiji i jich hovory”, „Pisemni novotvory v ukrajinsko-ruškij narodnij slovesnosti”, „Uhroruški duchovni viršy”, „Zapropaščena zbirka uhroruških kazok”, etc.

Translation by Michal Frank

ZUSAMMENFASSUNG

Mykola Mušinka : Volodymyr Hnatuk — ein bedeutender Forscher der Volkskunde des Prešover Gebietes.

V. Hnatuk begann sich unter dem Einfluss M. Drahomans schon als Hörer des ersten Jahrganges der Lwower Universität für die sog. „Ungarische Ukraine“ zu interessieren. Während seiner dritten Expedition in die Karpathoukraine im Jahre 1896 besuchte er zum ersten Mal die Ostslowakei. In der Gemeinde Zboj, Kreis Humenné, entdeckte er einen hervorragenden Volkserzähler: Michael Pustaj. Im Jahre 1899 durchwanderte Hnatuk fast das ganze Gebiet der Ostslowakei von Medzilaborce über Makovica und Bardejov bis zur Zips. Auch dieses Mal sammelte er reichlich volkskundiges Material. Im Jahre 1897 und 1903 besuchte er die ostslowakischen Auswanderer in der Bačka und im Banat. (im heutigen Jugoslawien und Rumänien.) Die Ergebnisse seiner Forschungen fasste er in seiner sechsbändigen Arbeit unter dem Titel „Etnografični materialy z Uhorskoj Rusy“ (1897—1911) zusammen; eine Arbeit, die bis heute noch die reichste Sammlung der Karpathoukrainischen Volkskunde aufzuweisen hat.

Der Verfasser behandelt die einzelnen Forschungsreisen, prüft die Methode der Terrainarbeit V. Hnatuks und weist auf den Widerhall seiner Materiale in der Karpathoukraine und in der wissenschaftlichen Welt hin. Er analysiert auch andere Arbeiten Hnatuks, besonders diejenigen, die volkskundliche Daten der ostslowakischen Ukrainer umfassen, vor allem „Rusyny Prjašivskoji jeparchiji i jich hovory“, „Pisenni novotvory v ukrajinsko-ruskij narodnij slovesnosti“, „Uhoruški duchovni viršy“, „Zapropaščena zbirka uhoruškych kazok“ u. a.

Діалектологічні дослідження В. Гнатюка

I.

Володимир Гнатюк займався не тільки фольклором, етнографією і літературознавством, але віддав він у своїх роботах певну данину й діалектології. Його діалектологічні дослідження, присвячені вивченню карпатської групи південно-західних українських говорів, появлялися майже одночасно із роботами таких діалектологів, як *І. Верхратський*¹ та *О. Брох*², що перші клали наукові основи їх опису і характеристики.

Питанням характеристики й оцінки південно-західних українських говорів присвятив В. Гнатюк такі свої роботи:³

1. *Руські оселі в Бачці*, ЗНТШ, т. XXII, Львів, 1898;
2. *Русини Пряшівської епархії і їх говори*, ЗНТШ, т. XXXV—XXXVI, Львів, 1900;
3. *Словаки чи русини?* ЗНТШ, т. XLII, Львів, 1901;
4. *До бойківського говору*, ЗНТШ, т. XLVIII, Львів, 1902;
5. *Чи бачванський говір словацький?* ЗНТШ, т. LXIII, Львів, 1905;
6. *Останки аориста в нашій мові*, ЗНТШ, т. LXIV, Львів, 1905;

Ці роботи В. Гнатюка є спеціальними його розвідками в галузі української діалектології. Певні діалектологічні питання висував він і в рецензіях на роботи окремих мовознавців, а саме:

1. Рец. *О. Брох*, Studien von der slovakisch — kleinrussischen Sprachgrenze

¹ *Werchratskyj*, Übbber die Mundart der Maramoroscher Ruthenen, Stanislau 1883; його ж: Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів, ч. I. Говори з наголосом дивжимим, ЗНТШ, т. XXVII—XXX, Львів, 1889; ч. II. Говори с наголосом сталим, ЗНТШ, т. XL, XLIV, XLV, Львів, 1901.

² *Broch*, Zum kleinrussischen in Ungarn, »Archiv für slavische Philologie«, т. XVII; його ж: Zum kleinrussischen in Ungarn. II. Der Dialekt von Ubyla, »Archiv für slavische Philologie«, т. XIX; в новій переробці ця книга вийшла п. н. «Угросорское наречие села Убли (Землинського комитата)», Петербург, 1899; його ж: Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn, Kristiania, 1897.

³ Список робіт подаємо в хронологічній послідовності так, як вони появлялися друком.

im östlichen Ungarn, Videns Rabsselskabets Skrifter. II. Historick — filosofiske Klasse, 1897, r. 5, Kristiania 1897; ЗНТШ, т. XXVIII, Львів, 1899.

2. Рец. Ф. Карский, Белоруссы, ЗНТШ, т. LXVII, Львів, 1907.

3. Рец. S. Czambel, Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. oddelenie: Osnovy a iný materiál rečový. (1. čiastka: Východoslovenské nárečie), Martin 1906, ЗНТШ, т. LXXVIII, Львів, 1907;

В. Гнатюк говорив про деякі діалектологічні питання і в своїх рецензіях на фольклорні записи інших авторів, як наприклад, в рецензії про збірник пісень М. Врабеля⁴ та у вступних замітках і передмовах до «Етнографічних збірників», в яких публікував свої етнографічні та фольклорні матеріали, а також висловлював їх у своїй кореспонденції з різними вченими.⁵

Як бачимо, всі наведені діалектологічні роботи В. Гнатюка, крім одної рецензії, присвячені південно-карпатським українським говорам. Ці говори Гнатюк знав надзвичайно добре. Їх територію пройшов він хрест-навхрест. Побував він на території південно-карпатських українських говорів кілька разів, а саме: протягом 1895 — 1896, 1897 — 1898 і 1903 року,⁶ збираючи фольклорний матеріал і взагалі матеріали з духовного життя південно-карпатських українців.

Спеціально матеріал для діалектологічних досліджень Гнатюк ніколи не записував, записував він фольклорний матеріал, але записував його так, щоб з нього мали користь не лише фольклористи й етнографи, але й діалектологи. Маючи у себе такий матеріал, Гнатюк не міг не виступити з питаннями, що відносились до діалектології. Якщо додамо до цього ще тогочасні культурно-історичні намагання України, втручання В. Гнатюка у царину української діалектології стане нам зовсім ясним.

II.

1. Хронологічно першою роботою В. Гнатюка, яку ми віднесли до числа його діалектологічних досліджень, була стаття «Руські оселі в Бачці». По своїй суті ця стаття з діалектологією не має нічого спільного. В ній не знаходимо ніякого мовного аналізу, ніяких зауважень про мову бачванських колоністів, а лише констатування того, що бачванці — це русини (українці). До діалектологічних робіт ми віднесли її тому, що це стаття, якої не можна обминути при аналізі діалектологічної спадщини В. Гнатюка. Ніколи не будучи діалектологічною, вона дала поштовх до написання різних інших робіт і виступів не лише її авторові, але й іншим вченим. На підставі цієї статті у Гнатюка зародилися наступні його роботи, які виходили з неї, як намагання спростувати чи довести інші погляди.

2. Основною діалектологічною роботою Гнатюка є його робота «Русини Пряшівської єпархії і їх говори». Це робота, у якій найчіткіше і найповніше виявлена наукова методологія вченого, робота, в якій найоб'ємніше вияв-

⁴ Угро-руски народні співанки. Издал М. Врбель, т. I. Співанки Мараморошки, Будапешт 1901. ЗНТШ, т. XLV, Львів, 1902.

⁵ Див. М. Мушинка, Кореспонденція В. Гнатюка з І. Паньковичем, опубл. в цьому збірнику.

⁶ Вячеслав Камінський, Угорська Україна в етнографічних працях В. Гнатюка, «Записки історично-філологічного відділу ВУАН», кн. XXV, Київ, 1929 р.

лені його діалектологічні принципи, робота, кращу від якої в галузі діалектології Гнатюк ніколи більше вже не написав.

Робота «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» складається з двох частин. У першій її частині Гнатюк подав короткий нарис існування Пряшівської єпархії від її заснування 1817 р. до кінця XIX ст. Одночасно він розглянув релігійну диференціацію українців Пряшівської єпархії, розглянув стан її шкільництва і національні відносини на її території. Подаючи до всього цього важливі статистичні дані, Гнатюк у цій статті далі накреслив загальну картину діалектного розгалуження на території єпархії. Разом з тим він порівняв українські і словацькі говори і висунув кілька своїх діалектологічних узагальнень. У другій частині роботи Гнатюк навів свої говіркові записи із 12 сіл, додавши до текстів говірки кожного села досить детальну її характеристику.

Говори Пряшівської єпархії (південно-карпатські українські говори Східної Словаччини) в наведеній роботі В. Гнатюк поділив на дві групи: на говори «руснацькі» і «слов'яцькі», які теж вважав він українськими. При цьому поділові він виходив із полуження, що все населення єпархії, крім польського, уторського, німецького і словацького в Гермері, є руським, тобто українським. Таким чином, Гнатюк вважав українським все населення Східної Словаччини, в тому числі і ту його частину, що явно є словацькою, а згідно з тим і говірки єпархії українськими, що сьогодні нікому ні в гаду не прийде робити. Робив це Гнатюк в основному на підставі приналежності населення єпархії до обряду за схемою: хто належить до східного обряду — українець і мова його українська, а хто не східного обряду, його мова не українська. Зрозуміло, що такий критерій визначування мовних відносин на території єпархії не надійний і на ньому годі було спиратись діалектологів, бо він взагалі не враховував мовних даних. Годі було його вживати ще й тому, що згадана територія в мовному відношенні повністю відкрита зовнішнім мовним і культурним впливам сусідніх мов і народів. От такі були основні положення В. Гнатюка, з якими він виступив у названій роботі. Їх Гнатюк намагався точно проводити в роботі, дотримуватись їх і за всяку ціну бажав він довести їх правильність, як і правильність своєї діалектологічної концепції взагалі.

Виділивши в своїй роботі українські «руснацькі» і українські «слов'яцькі» говори, Гнатюк намагався дати картину їх взаємного співвідношення. З цією метою він визначив і навів подібності і різниці між ними. Українськими «руснацькими» говорами він назвав говори «з чистою українською мовою» (стор. 9), а українськими «словенськими (слов'яцькими)» говорами, говорами, носії яких говорять «більш або менше пословаченою мовою» (стор. 9). Носіїв цих говорів Гнатюк назвав «слов'яками», які, на його думку, є українцями, а не словаками. В «слов'яцьких» говорах В. Гнатюк відмітив великі словацькі впливи.

Порівнюючи далі обидві групи говорів («руснацькі» і «слов'яцькі»), Гнатюк у названій роботі сказав, що між ними «нема також ніякої сильної різниці» (стор. 15). Трохи далі в роботі він написав: «Оба діалекти мають той самий внутрішній склад і майже ту саму лексику» (стор. 15).

Говорячи про різниці між ними, Гнатюк відмітив, що «вони не тикають внутрішнього складу мови» (стор. 15) і що вони є результатом того, що «словацька і польська мова мали сильніший вплив на діалект слов'яків,

ніж руснаків» (стор. 15). В обох наведених групах говорів Пряшівської єпархії Гнатюк помітив риси, які їх споріднюють більше з галицькими лемківськими говорами, ніж із словацькою мовою.

Між «руснацькими» і «слов'яцькими» говорами В. Гнатюк визначив такі спільні ознаки:

1. Наявність наголосу на передостанньому складі.
2. Метатеза в однакових словах, напр., коприва і покрива, гавран і гарван, Гаврило і Гарвило тощо.
3. Форми альокуції ви та они, тобто «викання» та «оникання».
4. Втрата слів, як гаразд, булка, гречка, жорна, крісло, майно, могила, сорок, чемний, швец тощо.
5. Дієвідмінювання дієслів на -ати: -ам, -аш, -ат; -аме, -ате, -ають.
6. Вживання під впливом словацької мови палатального ч'.
7. Спільне вживання деяких іншомовних слів.

Ці мовні явища «руснацьких» говорів В. Гнатюк вважав найважливішими їх спільними ознаками. Якщо піддати їх глибшому аналізу, можна бачити, що помічені вони не найчасливішим оком, що не всі вони характерні і такі типові, якими їх вважав вчений. Інші дослідники, що вивчали південно-карпатські українські говори після Гнатюка, знайшли цих рис далекі більше і описали їх далекі глибше і повніше. Четверта і сьома ознаки говорів, наведені Гнатюком як спільні, не є структурними, а шоста ознака подана у нього не так уже достатньо, бо не всі дієслова на -а в українських говорах Східної Словаччини мають відмічені флексії.

Далеко більше відмінних ознак, ніж подібних, знайшов Гнатюк при порівнянні «руснацьких» і «слов'яцьких» говорів. Перерахував він у роботі «Русниги Пряшівської єпархії і їх говори» такі відмінні ознаки:

1. Зміна приголосного д в складах де, ди, ді, дя, дь в дз, а приголосного т в складах те, ти, ті, тя, ть та в інфінітивних формах у ц в «слов'яцьких» говорах, чого немає в «руснацьких».

2. Вимова приголосного з в складах зе, зи, зі, зя, зві, зли, злі, зні як м'якого ж' (тобто жекання), а вимова приголосного с в складах се, си, сі, ся, сві, свя, сли, слі, сні як м'якого ш' в «слов'яцьких говорах», чого знов немає в «руснацьких». Крім цього, в «руснацьких» говорах у наведених складах після приголосних з і с відчувається й. Одночасно відмітив Гнатюк жекання і шекання в деяких складах (наведених, крім зе, зи, зли, се, си, сли) і в «руснацьких» говорах.

3. Тверда вимова приголосних л і н перед голосними о, и в «руснацьких» горах на відміну від «слов'яцьких», де вони вимовляються м'яко. У «слов'яцькому» говорі цю рису Гнатюк вважав наслідком впливу польської або словацької мов.

4. Наявність у «руснацьких» говорах голосних і та ы і їх диференціювання у вимові, чого у «слов'яцьких» немає.

5. Рефлексія праслов'янського ǣ в «руснацьких» говорах в і, а в «слов'яцьких» у дифтонг іе або е, що за Гнатюком теж є словацьким мовним впливом.

6. Вимова йотованого а на місці праслов'янського ǫ в «руснацьких говорах», а в «слов'яцьких» вимова голосних е, або а. В деяких випадках відмітив Гнатюк у слов'яцьких говорах рефлекс ǫ йотоване а, напр., язїк, вйазац.

7. Наявність у «руснацьких» говорах повноголосних форм **-оро-**, **-оло-**, **-ере-** і їх відсутність у «слов'яцьких». Відсутність повноголосних форм у «слов'яцьких» говорах Гнатюк теж пов'язував із впливом словацької і польської мов.

8. Зміна голосного **о** в закритому складі в **і** в «руснацьких» говорах, а в «слов'яцьких» лише в **у**. Крім цього, В. Гнатюк помітив в «руснацьких» говорах Спишу рефлекс **о** в закритому складі **и**. Помітив він і рефлекс **ь**, проте зауважив, що про нього «особисто не міг переконатись» і що подає факт з другої руки. При цьому Гнатюк іще зауважив, що в говорах Мукачівської єпархії є рефлекс закритого **о**: **у**, **і** та **и**. Як бачимо, Гнатюк відмітив не лише монсфонт **і<о**, але й відтинки **у<о**.

9. Відмітив Гнатюк у «руснацьких» говорах вставне **о** (в суфіксах **-ок-**, **-оть-**, **-ог-**, **-ол-**, **-он-**), яке випадає в непрямім відмінках на відміну від «слов'яцьких» говорів, у яких в наведених випадках виступає голосний.

10. Наявність після шиплячих у словах **чорт**, **чорний** в «руснацьких» говорах голосного **о**, а в «слов'яцьких» говорах голосного **е**. Цю ознаку в «слов'яцьких» говорах Гнатюк теж пов'язував із впливом польським і словацьким.

11. Відмітив Гнатюк у «руснацьких» говорах спрощення груп приголосних **тл**, **дл**, яке виявляється у формах **крило**, **шило**, **мотовило**, **кропило** на відміну від «слов'яцьких», у яких це спрощення не відбулося і виступають форми з **тл**, **дл**, напр., **шідло**, **крідло**, **мотовідло**, **кродідло**. Проте певне вживання форм із **тл**, **дл** відмітив він і в «руснацьких» говорах, напр., **мидло**.

12. Зміна приголосного **л** перед голосними **а**, **о**, **у**, і приголосними в нескладові **ў** або в «руснацьких» говорах, чого знов немає у «слов'яцьких».

13. Наявність у «руснацьких» говорах дисимілятивних форм **кісто** (тісто), **скіна** (стіна), **кіло** (тіло), **розгілити** (розділити), **сварба** (свадьба), **неборе** (небоже), які в «слов'яцьких» говорах виступають як **цеста**, **сцена**, **цело**, **роздзеліц** тощо.

14. Приголосний **р** в іменників на **-ар** в «руснацьких» говорах м'який, напроти як у «слов'яцьких» він твердий.

Далі В. Гнатюк помітив ще такі відмінні риси між «руснацькими» і «слов'яцькими» говорами:

15. Закінчення іменників середнього роду в «руснацьких» говорах **-е**, а в слов'яцьких **-о**. Напр., **поле** (польо і пол'е?), **яйце** (яйцо?), **лице** (ліцо), **місце** (месцо і место).

16. Відлієслівні іменники в «руснацьких» говорах закінчуються на **-а**, **-'а**, а в «слов'яцьких» на **-е**, **-'е**, напр.: **писаня**, **шитя**, **житя** (пісаньє, шіце, жіце), за аналогією до яких появились за Гнатюком в «слов'яцьких» говорах ще форми типу **сумєньє**, **льсьєце**, **шьмеце**.

17. Іменники, які вживаються тільки у множині, в «руснацьких» говорах мають флексію **-и** або **-і**, а в «слов'яцьких» мають **-е**, напр., **граблі**, **ножиці/граблє**, **ножніце**.

18. Закінчення в «руснацьких» говорах прикметників **ч. р.** в однині **-ий**, **-ого**, **-ому**, а в множині **-і**, а в «слов'яцьких» говорах **-і**, **-его**, **-ему** в однині, а в множині **-е**; іменники **ж. р.** в «руснацьких» говорах мають флексії **-а**, **-ой** в однині, а в множині **-і**, а «слов'яцькі» говори мають флексії **-а**, **-ей** в однині, а в множині **-е**.

19. Як подібну до попередньої різниці відмітив Гнатюк в обох групах говорів різне відмінювання займенників. В «руснацьких» він відмітив форми його, йому, тому, тої (тої), мойого, мойому, мойі, твого, твому, твої, а в «слов'яцьких» їм відповідають форми його, йому, тего, temu, tote, мойого, мойему, мойі, твого, твоему, твоей. Ті самі різниці відмітив Гнатюк і в енклітичних формах займенників.

20. Перша особа однини дієслів у «руснацьких» говорах закінчується на -у, -ю, а в «слов'яцьких» говорах на -м. Закінчення -м у першій особі однини в «руснацьких» говорах Гнатюк відмічає тільки в дієслів на -ати.

21. Дієслова в третій особі однини та множини в «руснацьких» говорах мають флексію -т або -ть. В «слов'яцьких» говорах цієї флексії немає.

22. Різниці у дієвідмінюванні допоміжного дієслова бути.

23. В «руснацьких» говорах вживається відносний займенник што, у «слов'яцьких» займенник що, який за Гнатюком міг виробитися під впливом як польської мови, так і словацького чо.

24. Різняться «руснацький» і «слов'яцький» говори і в лексиці.

У роботі «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» В. Гнатюк нарахував 24 ознаки, за якими «руснацькі» говори відрізняються від «слов'яцьких». Як ми могли бачити, це істотні ознаки. Деякі з них є сьогодні основними критеріями розгалуження слов'янських мов на групу східнослов'янську і західнослов'янську, деякі з них є на одному боці системними явищами української, а на другому боці словацької мов, і, таким чином, дають усі критерії для того, щоб точно визначити, що в говорах українське, а що словацьке. От ці ознаки, які могли бути та які повинні були бути критеріями поділу говорів, Гнатюк не дуже поспішав брати до уваги, хоч і зауважував, що «за якийсь час не буде певно підстав зачисляти слов'яків до русинів, лише до словаків» (стор. 12).

Ознаки, які навів Гнатюк у своїй роботі «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» і які він визначив чи уже як спільні або як відмінні в обох говорах, він як дослідник не узагальнив і не зробив на їх підставі висновки, які б відповідали зібраним ним же самим мовним даним.

При діалектному членуванні і класифікації говорів Пряшівської єпархії (південнокарпатських українських говорів Східної Словаччини) в названій статті Гнатюк взяв до уваги не мовні дані, не те, що мав би брати, а взяв він дані етнографічні, в основному національне самопочуття носія говірки, яке тоді було досить хитке і невироблене. Діалектологічні дані, які б вони не були важливі, відсував Гнатюк на задній план. Цим він припустив висновки, яких жоден діалектолог не сміє робити; проте в такому підході до матеріалу тут у Гнатюка треба добачати й певне раціональне зерно, а саме раціональні тенденції врахування в діалектному дослідженні трьох компонентів — мовного, етнографічного та соціального, які ставить і сучасна наука відносно уможливлення кращого пізнання народної мови. От це в діалектологічному методі В. Гнатюка не відповідає духові науки нашого часу, проте відповідає тим методам і науковим настановам, які часом були панівними тоді у науці.

Друга частина роботи В. Гнатюка «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» присвячена виключно «руснацьким» українським говорам. У вступі до цієї частини Гнатюк висловив думку про перехідні говори між українською і словацькою мовами, але своє твердження він не деталізував і ніяк

не конкретизував. В самих «руснацьких» говорах він відмічав великі відмінності і зазначував, що «в кожному селі, де я був, інший гсвір» (стор. 49). Цю диференціацію в області «руснацьких» українських говірок Гнатюк, як і молодогограматики, пояснював тим, що «на поділ мови... вплинув найбільше неприступний, гористий терен» (стор. 14) і що «ним лишень можна пояснити те величезне число говірок, якого не знаходимо ніде на землях залюднених русинами» (стор. 14).

Після коротких вступних зауважень В. Гнатюк у цій частині своєї роботи подав характеристику гвірок сіл Чертіжного, Шамброна, Сулина, Великого Липника, Орябини, Свидника, Літманової, Якуб'ян, Кремпах, (Кремна) Кружльової та Мальцова щодо фонетичних і морфологічних властивостей.

З територіального боку в роботі «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» В. Гнатюк дав характеристику гвірок із більш-менш суцільної території Старолюбівнянщини та характеристику досить віддалених від Старолюбівнянщини гвіркових пунктів (*Чертіжного, Свидника, Мальцова і Кружльової*). До характеристики кожної з гвірок Гнатюк подав і тексти, так що його характеристику можна конфронтувати із ним же записаними текстами. В цьому відношенні слід зазначити, що записані Гнатюком тексти дають більші можливості характеристики гвірок, ніж він сам їх використав.

Закінчуючи огляд роботи Гнатюка «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» і її оцінку, підсумовуємо, що в південно-карпатських українських говорах В. Гнатюк помітив не лише звичайні рефлексії голосного *o* в закритому складі, але й рефлексії носового голосного *u*, а та *i^o* та помітив цілий ряд рис і властивостей окремих гвірок, які існують лише в окремих із них і які творять їх специфічну вартість. В цьому відношенні для кожного сучасного дослідника гвірок названих населених пунктів Гнатюк дав приклад досить детального гвіркового аналізу, на який і сьогодні можна ще спиратись. Подана Гнатюком характеристика гвірок окремих сіл і сьогодні може бути добрим поштовхом до створення монографій про окремі гвірки або їх групи та поштовхом до створення робіт, які б підсумовували історичний розвиток наведених гвірок за пройдене півстоліття, тобто роботи, спробою якої була робота П. Бунганича «Гвірка села Вублі в порівнянні з її записом О. Броха 1896 р.»⁹

В центрі уваги роботи В. Гнатюка «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» були проблеми відношення «руснацьких» говорів до «слов'яцьких» та характеристика деяких гвірок із території «руснацьких» говорів. Для дослідників і взагалі для дослідження українських говорів Східної Словаччини важливіша друга частина його роботи. Гнатюк робив би кориснішу роботу, якби далі продовжував свою роботу в напрямі, що його видно у другій частині названої статті. Але в нього переважили ідеї, які він висунув у першій частині роботи, а саме: взаємовідношення «руснацьких» говорів до «слов'яцьких» і обмотивовування погляду, що «слов'яцькі» говори є українськими не за мовними даними, а етнографічними та фольклорними.

⁸ В наш час детально ці рефлексії пояснив В. П. Латта в роботі: «Рефлексії носових і українських говорах Восточної Словаччини», »Sbornik Fil. fak. Univerzity Komenského, Philologica«, 11—12, Bratislava 1959—1960.

⁹ П. П. Бунганич, Гвірка села Вублі в порівнянні з її записом О. Броха 1896 р., ж. «Дукля», № 1, Пряшів, 1956 р.

Цими проблемами Гнатюк на шкоду науки не перестав цікавитись, а продовжував їх висувати і далі в інших своїх роботах.

3. Другою роботою Гнатюка, написаною ним на підставі тих же міркувань, що й попередня робота, була його досить велика стаття «Словаки чи русини?». Ця робота Гнатюка в розумінні суто діалектного дослідження з діалектологією теж має досить мало спільного. Вона появилася у вченого не в результаті його діалектологічних занять, а як відповідь на рецензії його роботи «Руські оселі в Бачці», в якій він розглянув життя і побут колоністів із кол. Північної Угорщини (теперішня Східна Словаччина) в Бачці в оселях Керестур, Коцур, Старий Вербас, Новий Сад та інших і в якій цих колоністів, не прсаналізувавши їх мови та подавши зразки їх народної творчості, просто відніс до русинів (українців). Найважливішими рецензіями і відгуками на цю статтю Гнатюка були рецензії проф. Соболевського та проф. Пастрнека. Соболевський у своїй рецензії під назвою «Не русские, а словаки»,¹⁰ розглянувши статтю Гнатюка «Руські оселі в Бачці» та інші записи із бачванської території, висловився, що бачванський говір словацький, пишучи, що бачванці «говорять досить чистим словацьким говором із незначною домішкою руського і польського елементу».¹¹ Це своє твердження Соболевський побудував на підставі того, що: «У них (бачванських русинів) нема зовсім повноголосся; т переходить у ц; старе ѣ звучить або як великоруське і або як е; старинне і та ы звучать як великоруське і; малоруської зміни е та о у відомих випадках на і, и, за винятком кількох слів, немає. Зате вимовляють вони разом із багатьома іншими словаками кожне м'яке д, т, з, с як дз, ц, ш, ж; . . . форми третьої особи обох чисел без ть: могу».¹² Так само як Соболевський, і Пастрнек у своїй рецензії на сторінках журналу »Listy filologické¹³ виступив із твердженням, що бачванський говір — словацький. Він писав у своїй рецензії: «З численних зразків народної мови показується однак, що то словаки, які своє рідне (цотацьке) наріччя незвичайно чисто переховали . . .»¹⁴ Пастрнек у рецензії на роботу Гнатюка «Руські оселі в Бачці» навів 11 ознак, вибраних із Гнатюком записаних текстів. На їх підставі бачванський говір він відніс до словацької мови. На доказ свого твердження навів Пастрнек такі ознаки: наявність ц, дз замість праслов'янських ть, дь; відсутність л епентетичного; наявність сполучень *trat, tlat*; наявність сполучення *дл*; перехід *т, д* перед м'якими приголосними у *ц, дз*; перехід *с, з* перед м'якими у *ш, ж*, які, на його думку, є лише грубшою вимовою первісних *сь, зь*; наявність рефлексів носового «<а та е; рефлексія довгого е (ѣ) в і; заміна складового р сполученням *ар та ер*; наявність незмінного *л*; в дієслів першої особи флексія *-м*, яка є і в інших словацьких говорах».¹⁵ Такі ознаки бачванського говору навів Пастрнек у своїй рецензії на статтю Гнатюка «Руські оселі в Бачці». На їх підставі зробив він такі висновки: «Ця коротка характеристика вистачить, на мою думку, на доказ,

¹⁰ О. Соболевський, Не русские, а словаки, ж. «Этнографическое обозрение», Москва, 1898, № 4, стор. 147 — 149.

¹¹ Цит. із Соболевського за названою роботою Гнатюка.

¹² Цит. із Соболевського за названою роботою Гнатюка.

¹³ Listy filologické, Praha 1898, z. 5.

¹⁴ Цит. за роботою В. Гнатюка.

¹⁵ Цит. за роботою В. Гнатюка.

що мова керестурських колоністів словацька. Із-за того праця п. Гнатюка стає дуже важливим... дуже бажаним внеском до словацької діалектології.»¹⁶ Оці дві рецензії цих двох слов'янських філологів, одного росіянина, а другого чеха, викликали появу статті Гнатюка «Словаки чи русини?». В цій статті Гнатюк сбірнував твердження своїх опонентів і ще раз виступив із своєю думкою про те, що бачванський говір український. Він детально зупинився на кожному закиді Соболєвського і Пастрнека і дав їх спростування. Наявність 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 рис, наведених Пастрнеком, Гнатюк відмітив в українських говорах, а саме у говорі замішанців, який був описаний Верхратським, і так само у говорі долівським та в інших південно-карпатських українських гвсрах.¹⁷ 11. рису Пастрнека відмітив Гнатюк у галицьких говорах, про 3 сказав, що вона є залишком староруської мови. Так спростувавши твердження проф. Соболєвського та Пастрнека, Гнатюк у статті «Словаки чи русини?» написав: «Як бачимо з того, філологічні висновки проф. Пастрнека та проф. Соболєвського не дуже так промовляють за те, аби говір бачванських русинів уважати без застереження... словацьким». (стор. 16). Полемізуючи далі із своїми опонентами, Гнатюк у бачванському говорі відмітив аж 60 мовних ознак (зміни окремих звуків, вставні звуки, явища асиміляції і дисиміляції, явища палаталізації і диспалаталізації, поява протетичних приголосних, занепад окремих приголосних, наголос тощо), які властиві й іншим українським говорам. Наводячи їх у цій своїй роботі, Гнатюк зауважив: «...діалектологія наша не оброблена ще, відповідно на цілیم своїм просторі, ... досліді, пороблені на всій полові, де стикаються русини із словаками і поляками — східна язиково група з західною — дали б результати, що ще більше промовляли б проти думки проф. Пастрнека та Соболєвського» (стор. 21).

Крім полеміки із своїми опонентами, В. Гнатюк у статті «Словаки чи русини?» подав ще детальний огляд літератури про бачванських русинів, історію їх колонізації у Бачці і разом з тим торкнувся питання про національну приналежність уніатів Східної Словаччини (Пряшівської єпархії), йдучи слідами, визначеними ним в роботі «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» і враховуючи всю літературу про них, яка з'явилася у той час (дискусія про них на сторінках журналу »Slovenské pohľady« за 1895 р. між редакцією журналу і Мішиком, погляди якого Гнатюк прийняв і оцінив як найоб'єктивніші і найправдивіші).

В діалектологічній концепції В. Гнатюка стаття «Словаки чи русини?» є нічим іншим, ніж намаганням відстояти свою концепцію перед опонентами, відстояти свої погляди про бачванців і обґрунтувати свій погляд на мову населення західних південно-карпатських областей, які висунув він раніше у статті «Русини Пряшівської єпархії і їх говори».

4. Такий же самий характер, як вищенаведені роботи, має дальша стаття Гнатюка, за назвою якої «Чи бачванський говір словацький?» можна думати, що вона насправді розроблює питання діалектології. Але й вона не є такою. У ній Гнатюк так само твердить, що основа бачванського говору

¹⁶ Цит. за роботою В. Гнатюка.

¹⁷ Див. І. Верхратський, Знадобі до пізнання угорсько-руських говорів, ч. I, ЗНТШ, т. XXVII—XXX, ч. II, т. XL, XLIV, XLV, Львів, 1901; його ж: Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV—XXXVI, Львів, 1900; Говір Замішанців, ЗНТШ, т. III, Львів, 1894.

і «слов'яцьких» говорів більш руська (українська), ніж словацька. Але на відміну від попередніх робіт у цій роботі Гнатюк трішки відійшов від позицій, обраних ним у ранішніх статтях і висловився вже, що треба «людність північних комітатів, що говорить говором ідентичним із бачванським, уважати мішаною русько-словацькою так довго, доки докладні і всесторонні наукові дослідні не вирішать інакше. Супроти теперішнього стану науки про людність сеї території ні рішуче зачислювання її до русинів, ні до словаків не має певної підстави» (стор. 10). Як бачимо, немає тут у Гнатюка вже такої впевненості і такої сили, яку видно в його роботі «Русини Пряшівської епархії і їх говори» і частково в статті «Словаки чи русини?». Видно, зауваження опонентів почали трішки розхитувати мовну концепцію В. Гнатюка або скоріше він став рахуватися з ними, що є гарним доказом співробітництва слов'янських учених у галузі діалектології.

Далі у цій статті Гнатюк вказав на аналогічні до бачванського говору явища на українсько-польській і українсько-білоруській мовній смузі, конкретно на аналогічні явища в заблудівському гворі, описанім Потебнею.¹⁸ Оpubлікувавши п'ять пісень із регіону заблудівського гвору і одну бачванську пісню, Гнатюк у цій статті знов прийшов до висновку, що «бачванський, зглядно шариський говір не може бути словацький до степеня, щоби його зачислити рішуче до словацьких говорів» (стор. 10). От це основні думки, які висловив Гнатюк у короткій статті «Чи бачванський говір словацький?», якою завершується у нього цикл окремих статей на діалектологічні теми, присвячені мовним питанням на словацько-українському мовному пограниччю.

5. Крім наведених робіт, Гнатюк займався проблемами із словацько-українського мовного пограниччя ще в рецензіях про роботу О. Броха »Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn«, у якій так само стоїть на позиціях, висловлених ним у вищенаведених роботах. Гнатюк закида Броху зачислювання «слов'яків» до словаків і одночасно їх говору до числа словацьких говорів. Аналогічні позиції займав він і в рецензії про книгу С. Цамбеля »Slovenská řeč a jej místo v rodině slovanských jazykov«. У цій рецензії Гнатюк дав високу оцінку роботі Цамбеля, пишучи про неї, що вона приносить «так багато і так цінного матеріалу для учених, як рідко котра книжка». Далі він писав, що з цієї книжки «може користати не тільки славіст, не тільки словаколог, але й чехіст, україніст і полоніст». В. Гнатюк визнав загальнослов'янське значення роботи С. Цамбеля. Але одночасно в цій рецензії він далі відстоював свої думки на мовну територію Східної Словаччини в дусі попередніх своїх робіт, закидав Цамбелю зачислювання «слов'яків» до словаків, вважаючи їх як у статті «Чи бачванський говір словацький?» уже не українцями, як робив він у перших роботах, а «національною мішаниною», «в якій видно як словацькі, так і руські елементи». Із записів закинув Гнатюк Цамбелю помилки у вимові звука ы.

Цією рецензією на роботу С. Цамбеля В. Гнатюк завершив свої роботи з поля українсько-словацького мовного пограниччя.

Як ми могли бачити, було у цих його роботах багато такого, що сьогодні

¹⁸ А. А. Потебня, Заметки о малорусском наречии, ж. «Филологические записки», Воронеж, 1870.

внаслідок дальших діалектологічних досліджень, внаслідок вдосконалення методів дослідження, запису й інтерпретації матеріалу і взагалі внаслідок розвитку науки ніяк не можна вважати вірним і правдивим. З такого поля зору діалектологічні погляди В. Гнатюка зазнали серйозної критики з боку словацьких мовознавців. Вислідки робіт Гнатюка із словацько-українського мовного пограниччя заперечили Я. Станіслав¹⁹ та згодом Й. Лішка,²⁰ який про дослідження Гнатюка у своїй роботі «До питання походження східно-словацьких діалектів» написав: «Погляд Гнатюка сьогодні взагалі не вистоїть».²¹

б. Південно-карпатських українських говорів ще торкається стаття Гнатюка «Останки аориста в нашій мові». У цій статті Гнатюк останками аориста вважав:

а) Форму дієслова бути (*бых*), яка згідно з ним набирає «формальної подібності до давнього аориста».

б) Дієслівну форму *повіх*.

в) Форми із значенням аориста бачив Гнатюк у формах стисне в речення типу *Стисне сову, сова грийаїчит*.

г) Як форму аориста відмітив Гнатюк форму *побивахом* у віршику «Іван Великовоїнний /за одним махом/ сто душ побивахом (сто душ побиває)».

Ця робота Гнатюка спонукнула докладніше займатись останками аориста в південно-карпатських українських говорах І. Панькевича,²² який своєю статтею про них викликав появу статті Г. Геровського.²³ Оцінюючи названу статтю Гнатюка, скажемо, що його зауваження про останки аориста були доцільними і з ними рахується і сучасна наука, хоч чогось при цьому часто не посилається на нього.

7. Крім цих робіт з поля південно-карпатських українських говорів, написав В. Гнатюк ще одну статтю про бойківський говір під назвою «До бойківського говору». У цій статті, так як у другій частині роботи «Русини Пряшівської епархії і їх говори» Гнатюк дав опис деяких явищ бойківського говору. Подав він у ній форми відмінювання займенника *non*, записавши їх у селі Мшанці і відмітивши в його відмінюванні дуже важливу роль звука *ы* та наголосу, які мають у його відмінюванні диференціуючу роль. Далі у цій статті Гнатюк відмітив ще такі мовні явища:

а) Вживання повноголосних форм типу *терети, умерети, подерети, перети*, тобто форми, що відомі як явища другого повноголосся.

б) Вживання при формах другої особи імперативу придатка *тко*. Напр., *ходи-тко, роби-тко* тощо.

в) форми другої особи імперф. презенса, які в оповіданні мають ітеративне значення минулого часу.

г) Вживання прийменника *струно* (строно) у значенні *з-за, задля та*

¹⁹ J. Stanislav, Původ východoslovenských nářečí, čas. »Bratislava«, IX, Bratislava 1935.

²⁰ J. Liška, K otázce původu východoslovenských nářečí, Martin, 1944.

²¹ Там же, стор. 16.

²² І. Панькевич, Кілька заміток до остатку аориста в закарпатських говорах, ЗІПШ, т. СХLI—СХLIII, Львів, 1925.

²³ G. Gervovský, Zur Behandlung der Lautverbindungen — dl-tl im Südkarpatenrussischen (Ugrorussischen), »Zeitschrift für sl. Philologie«, VI, 1—2, 1929.

вживання прислівника *мере*, що має значення *так*, прислівника *тільма* у значенні *мало*, а прислівника *видиш* у значенні *мабуть*.

Ці явища бойківського говору зазначив Гнатюк, не подавши жодного тлумачення їх вживання чи споріднення з іншими мовними явищами. В цьому відношенні Гнатюк виступає перед нами як діалектолог-сбсерватор, що має мету записати мовні дані для діалектології.

8. Цікавився В. Гнатюк й іншими мовознавчими темами і проблемами В «Записках наукового товариства імені Шевченка» подав він рецензію про книжку Ф. Карського «Белорусськь», яку оцінив він значно позитивно і привітав її вихід як вихід роботи, що має значення й для україністики.

9. Кілька думок діалектологічного характеру Гнатюка знаходимо в його рецензії про книжку М. Врабеля «Угро-русски народні співанки», в якій Гнатюк закинув збирачеві пісень неточність діалектного запису.

Мовознавчі проблеми вирішував Гнатюк у своїх статтях «Ще раз про слово «піп», ЛНВ, Львів, 1905, т. XXXII, кн. 10 та в статті «Як писати займенник ся при дієсловах», ЗНТШ, т. XXX, Львів, 1907. Оскільки ці статті В. Гнатюка нам недоступні, годі подавати їх аналіз.

Працював В. Гнатюк і над діалектологічним словником південнокарпатських українських говорів, але цей словник залишився в рукописі, і ми не мали змоги його бачити й говоримо про його існування на підставі кореспонденції Гнатюка з Панькевичем, що її аналізує на сторінках цього збірника М. Мушинка.

III.

Як показав нам аналіз, діалектологічні дослідження В. Гнатюка, хоч сам автор у центрі свого зору не мав діалектологію, є не роботами дилетанта, а добрим внеском в українську діалектологію. Без них не може обійтися ніхто, хто цікавився і буде цікавитись дослідженням південнокарпатських українських говорів, тому що вони займають місце в розвитку української діалектології, якого не можна абсолютно заперечити чи ним нехтувати. В порівнянні з роботами попередників, вони є кроком у вивченні південнокарпатських українських говорів, без якого не могли б повнитись роботи наступних діалектологів. Роботи Гнатюка знаходили позитивну оцінку в сучасників. Добре їх оцінював сам О. Брех, який закидав Гнатюкові лише те, що він не записував матеріал за методом Сіверса та кілька інших дрібних деталей.

Якщо попередники Гнатюка дали матеріал й опис південнокарпатських українських говорів (І. Бережанин їх загальну характеристику,²⁴ М. Лучкай — опис говору околиці Мукачева,²⁵ Головацький теж загальну їх характеристику,²⁶ О. Огоновський матеріал із названої області,²⁷ а Н. Семенович — звуковий опис, морфологічні і синтаксичні риси і словник²⁸), то Гнатюк

²⁴ *И. Свенцицкий*, Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, ч. 1, Львів, 1906.

²⁵ *M. Lutskay*, Grammatica slavo-ruthena, Budae, 1830.

²⁶ *Я. Головацький*, Розправа о южнарусском язичі, ЗНТШ, т. СІІІ, Львів, 1880.

²⁷ *О. Огоновскій*, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Львів, 1880.

²⁸ *Н. Семенович*, Об особенностях угрорусского говора, «Сборник статей в честь Ламанского», С.-Петербург, 1882.

Володимир Гнатюк...

Уваги про українську гра-
мотику і літературну мову.

Двадцять літ минуло, як ми
з товаришем Ф. Франком укра-
дали тлум Французьки, яку ~~ми~~
маме сільськогосподарськи і на три-
кладок показати, аби і сіль,
форм, зворотів, фраз не на-
лежать уживати в літератур-
ній мові. Тлум сей однак не
здійснив ^{свої} ~~свої~~ ^{здатки} ~~здатки~~
кількімх ~~фрагментами~~ ~~фрагментами~~.

Сторінка рукопису одної з мовознавчих праць В. Гнатюка

спробував дати не лиш список говірок, але й їх класифікацію в найзахідніших областях української мови, чим теж створював ступінь української діалектології, на який нав'язують пізніше Г. Геровський²⁹ та зокрема І. Панькевич³⁰ і інші, роботи яких є ґрунтовними на полі вивчення південно-карпатських українських говорів. Сам В. Гнатюк в галузі діалектології зробив:

1. Зібрав досить велику кількість текстів південнокарпатських українських говорів, в яких зафіксована їх морфологічна, синтаксична і лексична а частково й фонетична структура доби 70 літ тому назад.

2. Спробував подати опис говірок деяких сіл, чим створив у науці пе-

²⁹ G. Gerovský, Jazyk Podkarpatské Rusi, »Československí vlastivěda«, III, Praha, 1934.

³⁰ І. П. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, Прага, 1938.

редумови для написання монографії про говірки окремих сіл. Крім того, він намагався показати словацько-українське мовне пограниччя, причому вело його не мовне чуття, а, як відмітив був Панькевич,³¹ цілий ряд позамовних бажань і прагнень. Спробував ще В. Гнатюк у своїх роботах дати порівняльний опис українських і словацьких говорів.

Внаслідок цього діалектологічні роботи В. Гнатюка повинні бути згадані в кожному огляді історії української діалектології і взагалі історії українського мовознавства. Зокрема повинні бути згадані вони тепер, коли виходить збірник, присвячений його світлій пам'яті.

³¹ Цит. робота, стор. 6.

S U M M A R Y

Jozef Šelepec : Hnat'uk s Dialectological Works.

Volodymyr Hnat'uk examined not only the problems of folklore, ethnography, and literature, but he also solved some dialectological questions. The questions were above all those that dealt with the problem of Carpathian group of south-west Ukrainian dialects. In the centre of his concern were the mutual relations of the Ukrainian and Slovak dialects in the area of the present-day Eastern Slovakia and Batchka in Yugoslavia. V. Hnat'uk wrote some minor papers and reviewed a number of dialectological works of other authors on this subject, and during the last years of his life he was preparing a dictionary of the South-Carpathian Ukrainian dialects. Hnat'uk's dialectological work, however, were not purposeless. They were to support his attitude towards the questions of the national determination of the inhabitants living in the areas he examined.

Translation by Michal Frank

ZUSAMMENFASSUNG.

Josef Šelepec : Hnaťuks dialektologische Arbeiten.

V. Hnaťuk erforschte nicht nur folkloristische, ethnographische und literarisch-wissenschaftliche Probleme, aber er löste auch einige mundartliche Aufgaben. Es ging hier vornehmlich um Fragen der südwestlichen ukrainischen Mundarten der Karpathengruppe. Den Mittelpunkt seiner Beobachtungen bildeten die gegenseitigen Beziehungen der ukrainischen und slowakischen Mundarten auf dem Gebiet der heutigen Ostslowakei und der Bačka in Jugoslawien. Über die Mundartproblematik schrieb V. Hnaťuk einige Teilstudien, eine grössere Anzahl von Rezensionen zu dialektologischen Arbeiten anderer Autoren und in seinen letzten Lebensjahren arbeitete er an einem Wörterbuch der südkarpathischen ukrainischen Mundarten. Hnaťuks mundartliche Arbeiten waren aber zu keinem Selbstzweck verfasst, sie sollten seine Stellungnahme in Fragen der nationalen Zugehörigkeit der Bevölkerung der erforschten Gebiete unterstützen.

Слідами Володимира Гнатюка в Банаті

Як відомо, В. Гнатюк відвідав т. зв. «Угорську Русь» шість разів та зібрав велику кількість фольклорних матеріалів, які друкувались в «Етнографічному збірнику» під загальним «Етнографічні матеріали з Угорської Русі».

Під час шостої експедиції, в 1903 р. Гнатюк відвідав і села на території сьогодишньої Румунії, як *Семлак* (Semlac), *Німецький Перегул* (Peregul Mare), *Надлак* (Nădlac), в яких українці жили поряд з румунами, німцями та словаками.

Хоча умови для збирання фольклору тут були занадто важкими (місцева інтелігенція взагалі не допомагала йому, а мадярські нотаріи майже всюди ставились до нього вороже), Гнатюкові вдалось записати 25 казок, 3 легенди, 7 новел та 4 історичні спомини.¹ Ці матеріали були надруковані в 4 томі «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі».²

В ці околиці, як відмічає Гнатюк, українці прибули в сорокових роках ХІХ ст. головню з Шариша, Спіша та Галичини через важкі умови життя. Але й тут їм жилося важко, у переважній більшості не було своєї землі, повинні були платити великі податки, наслідком чого були змушені до дальшої еміграції (в Болгарію, США тощо).

В деяких селах, наприклад, у *Семлаку* селяни привітно ставились до Гнатюка, старалися в якнайбільшому числі «записатися говорити» йому. Тут він записав найбільше народних творів (16 казок, 2 легенди, 4 новели, 2 історичні спомини) і, якщо б не треба було дотримуватися наміченого плану, Гнатюк міг би записати значно більше.

Народні твори, записані Гнатюком в Банаті, мають подвійну вартість: по-перше, будучи занотовані фонетичною транскрипцією безпосередньо з уст оповідачів, вони допомагають яскравіше виявити синтаксичні, морфологічні

¹ 1 казка і 2 новели походять із с. *Нір-Ачад* та *Ейр-Шеліед* на території Угорської Народної Республіки.

² «Етнографічний збірник», т. XXV, Львів, 1909 (далі — ЕЗ т. XXV):

та фонетичні особливості мови та аналізувати твір з художнього боку. По-друге, оскільки в тих околицях, крім українців, жили румуни, німці, слов'яки та інші, взаємодія і взаємовплив спричинилися до появи цікавих явищ у їх культурі та побуті.

Казки, наприклад, дають цікавий матеріал для порівняльного вивчення цього жанру. На основі цих записів, співставляючи їх з іншими, які належать сусіднім народам, можна встановити певні філіації даних казкових мотивів, встановити деякі запозичені елементи казок тощо. Але для цього потрібно здійснити спеціальне дослідження. Ми вкажемо тільки на деякі аспекти питання, особливо ті, що стосуються румунських та українських казок.

Значна кількість поданих у томі казок — це відомі українські мотиви, зафіксовані в різних збірниках, в тому числі й закарпатських.

Частина з них, будучи широко розповсюдженими в різних народів, мають відповідні паралелі і в румунському фольклорі. Це такі казки, як «*Як чорт відслужував кусник хліба*», (стор. 3—5), «*Як воляк відгадував чортові загадки*» стор. 5—7), «*Зі свинки принцеса*» (стор. 18—22) та ін.

Щодо подібності, досить цікавою є також казка «*Королівна безручка*» (стор. 84-88). Це широковідомий мотив.³ В недавно опублікованій статті головний науковий співробітник Бухарестського інституту етнографії та фольклору К. Барбулеску, аналізуючи цей тип казки в румунському фольклорі (21 варіант), вказує, що румунська казка, як і її інтернаціональні паралелі, складається з 5 епізодів.⁴ Але існують також в румунському фольклорі казки, в яких перший епізод відсутній. Такою є й казка Гнатюка. Її схема розгортання епізодів (1. Муж відходить на війну. 2. Завдяки підміні листів дружині відрубують руки і, разом з дітьми, виганяють з дому. 3. Встромивши кінкти у воду, дружинні виростають руки знову. 4. Муж знаходить дружину, впізнає її) точно вкладається в загальновідому схему.

Найцікавішою щодо порівняльного вивчення є, на нашу думку, казка «Цісаревич і його помічники: голодняк, воляк, змерзлюх» (стор. 61—64), також широко відома у різних народів,⁵ в тому числі й українського⁶ та румунського.⁷ В румунській літературі казка відома під назвою «Білий Аран». Вона прекрасно відтворена класиком румунської літератури Іоном Крянгою.⁸

Як буває завжди у фольклорі, казка має більше варіантів. Так, наприклад, в деяких варіантах розповідається лише про незвичайних товаришів:

³ *Aarne-Thompson 706.*

⁴ Corneliu Bărbulescu, *Analiza istorică a basmului românesc »Fata cu miinile tăiate«* (Ath 706), »Revista de etnografie și folclor«, nr. 1/1966, стр. 27—40.

⁵ Ath 531.

⁶ В. Шухевич, Гуцульщина, т. V, Львов, 1908, стр. 47, 58—59.

⁷ Harap Alb, *Gazeta Transilvaniei*, Anul LV, 1892, nr. 253; *Arhiva Institutului de etnografie și folclor*, Mg. 11.278, 1244a, 14159, 13262, 11015; *Al. Vasiliu*, *Povești și legende*, стр. 54—60; *Spinul ajuns împărat*, »Tudor Pamfile«, Anul IV, 1926, стр. 14—16; *Calendarul gospodărilor*, 1935, стр. 37—38.

⁸ *Ion Greangă*, *Povestea lui Harap Alb*, București, 1938.

В. Шухевич, Гуцульщина, т. V, стр. 58—59; *Foaia interesantă*, Anul I, 1897, стр. 2—6; *Junimea literară*, Anul IV, 1907, *Cernăuți*, стр. 140—142.

Мороза, Голода, Посуху.⁹ Це по суті інший тип казки.¹⁰ В інших говориться про певного царя, який хоче видати свою дочку заміж, але ніхто з женихів не в силі виконати його вимоги. Тоді прибуває син іншого царя з своїми помічниками і виграє.¹¹ Зав'язка третьої категорії варіантів, ближчих до казки, яка нас цікавить, теж відмінна: сини певного царя, не бачивши від давня свого дядька, царя іншої землі, просять батька, щоб той вказав їм дорогу до даного королівства, по якій вони зустрічаються з незвичайними товаришами.¹² Далі казка розгортається по загальносвідомій схемі.

В казці «Цісаревич і його помічники: голодняк, водяк, змерзлюх», записаній Гнатюксом в Банаті, багато елементів (епізоди, назви персонажів, схема розгортання дії і навіть спосіб викладу) у великій мірі співпадають з румунською казкою.¹³ Це, по суті, можна розглядати як дуже близькі два варіанти тієї самої казки. Зміст її такий: живуть два брати-царі. Один має тільки сина,¹⁴ другий — тільки дочку (тільки в румунській казці, в українській нічого не сказано). Другий цар *пише* першому, щоб той послав сина для *королівства*. Виряджаючи в дорогу, *батько радить* синові по дорозі *не розмовляти* ні з ким, але той все-таки трапляє на *злого чоловіка*, який примушує його *зріктися* свого імені і стати слугою злого. Прийшовши до *синього царя*, злий чоловік, якого прийняли як справжнього онука, намагається *позбутися* царевича. Він посилав його *спочатку по салат*, а потім *по дочку зеленого царя*. Під час другої подорожі царевич зустрічається з *незвичайними товаришами*, допомагає *мурашкам* та *бджолам*, які *обіцяють* стати в пригоді. В зеленого царя вони *сплять* в сильно розпаленій печі, *з'їдають* назначену кількість їжі, *випивають* багато напиктів, царевич *вибирає* пшоно та *опізнає* справжню дочку царя. Повернувшись до королівства синього царя, кривда розкривається, злий *покараний*, а царевич, *одружившись* на дочці зеленого царя, залишається царювати на місці свого дядька.

На відміну від румунської казки, в казці Гнатюка тільки два сини, з яких старший вирушує до синього царя, а не найменший, і відсутній епізод перевірки батьком хоробрості синів. В румунській казці злий зачиняє царевича в криницю, в Гнатюка — у пекло. В румунській казці, крім мороза, голоду та посухи присутні й інші незвичайні товариші.

Як бачимо, відмінності між цими двома казками незначні, тексти казок наводять поки що на думку помітного румунського впливу. Тільки ширше порівняльне дослідження цього типу казки могло б встановити точну картину взаємовпливів у даній фольклорній зоні.

Цікаво було б співставити записи Гнатюка з живою фольклорною традицією згаданих місцевостей. На жаль, досі нам не вдалося це здійснити, але думаємо, що можливість ще знайдуться.

⁹ М. Драгоманов, Малорусскія народныя преданія и рассказы, Київ, 1876, стор. 274—278; В. Шухевич, Гуцульщина, т. V, стор. 58—59; Foia interesantă, Anul I, 1897, стор. 2—6; Jurnalul literar, Anul IV, 1907, Cernăuți, стор. 140—142.

¹⁰ Ath 513a

¹¹ Gazeta Transilvaniei, Anul LVII, 1894, nr. 113.

¹² Calendarul pentru: basme pe anul 1877, стор. 80—90.

¹³ Gazeta Transilvaniei, Anul LV, 1892, nr. 253; Ion Greangă, Povestea lui Harap Alb, București, 1938.

¹⁴ Підкреслені елементи точно співпадають в обох казках.

З офіційних даних¹⁵ випливає, що в названих околицях проживають в деякій кількості і зараз, поряд з румунами, німцями, словаками та ін., і українці. В меншій мірі вони зустрічаються і в робітничих центрах Лупени (Lupeni), Петріла (Petrila) та Петрошени (Petroşeni).¹⁶

В 1964 р. одна із випускниць українського відділу Факультету слов'янських мов (Тоторян Марія) писала дипломну роботу про українську говірку із села Перегул Марє. Мсвні особливості підтвердили, що говірка цього села належить до групи лемківських говорів. В ній помітний сильний вплив словацької мови.

З наведених в додатку текстів видно, що деякі звичаї, наприклад, весілля, ще розгортаються за традиційним звичаєм. В ньому присутні також нові елементи. Щодо словесної творчості, не можемо висказати точну оцінку, бо записано в цьому селі лише невелику кількість прислів'їв та приказок (при записі інформатори заявляли, що знають і пісні). Більшість наведених прикладів — це відомі українські прислів'я та приказки, різниця лише в мовних діалектних відмінностях: *Рачі скорей, як пізніше;* *Який стрім, такы ябка;* *Ябло недалеко паде од строма;* *Який рой, такый строй;* *Плане од планого амре.* В окремих випадках помітні переклади приказок та прислів'їв з інших мов, наприклад, з румунської.

Сім років після відвідання Гнатюком Банату (1910 р.) датується початок пізнішої колонізації українців у Банаті, внаслідок чого утворилися сьогоднішні села: Корнуцел-Банат (Cornuțel-Banat), Копачеле (Copăcele), Зоріле (Zorile) — в районі Карансеш та Кричова (Criciova), Чірешул Ноу (Cireșul Nou, в розмовній мові — Черешня), Переу (Piriu, місцева назва — Антолка) та Падурени (Pădureni, місцева назва-Гусарка) в районі Лугож Банатської області.¹⁷

Села Корнуцел-Банат, Копачеле а також присілки Переу та Падурени — компактні українські поселення, а с. Кричова та Чірешул Ноу належать до адміністративної одиниці, в якій більшість становлять румуни.¹⁸

Згідно з науковим планом Факультету слов'янських мов Інституту іноземних мов та літератур при Бухарестському університеті, в якому передбачено вивчення мови та псбуту різних слов'янських національних меншостей на території Соціалістичної Республіки Румунії, восени 1963 р. разом з доктором філологічних наук, лектором Миколою Павлюком ми відвідали ці села. Наступного року (1964) в січні та березні я ще два рази побував у Банаті, щоб доповнити власні спостереження та фольклорні записи.

При цій нагоді не можна було не згадати фольклорні експедиції В. Гнатюка. На відміну від тодішніх умов, у нашій справі дуже багато допомогли

¹⁵ Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930, vol. II, București, 1938, стр. 10—11, 12—13; Recensământul populației din 2i februarie 1956. Structura demografică a populației, București, 1959, стр. 220, 222.

¹⁶ Recensământul general al populației României, 1930, стр. 234; Recensământul populației, 1956, стр. 204.

¹⁷ Indicatorul alfabetic al localităților din R. P. R., București, 1956, стр. 198, 212, 216, 224, 384—558.

¹⁸ Recensământul general, 1930, стр. 404—405; Recensământul, 1956, стр. 220.

нам викладачі місцевих шкіл.¹⁹ Нам вдалося записати на магнітофон²⁰ від понад 50 осіб різного віку велику кількість фольклорних творів (пісень, балад, історичних споминів, розповідей етнографічного характеру).

З мовної сторони зібраний матеріал був опрацьований і представлений доктором М. Павлюком в кількох повідомленнях на кафедрі слов'янських мов,²¹ а деякі висновки увійшли до нариса фонологічних систем українських говорів на території Румунії.²²

В наступних рядках ми спробуємо подати загальну характеристику сучасного фольклорного життя названих сіл Баната.

На основі розмов із старожилками та офіційних документів²³ ми дійшли до наступних висновків: починаючи 1910 р., коли перші переселенці прибули в Банат (вперше в Копачеле), процес формування цих сіл тривав приблизно до 1924 р., коли вважається, що колонізація закінчилась. Українці прибули в Банат із 24 сіл.²⁴

З пізніших переселенців (навколо 1920 р.) жили в 1963 р. Симчик Семен — 74 р., Попович Іван — 73 р. (с. Корнуцел). Росоха Митер — 82 р. (с. Копачеле), Добрак Гриць — 82 р. (с. Зоріле) Брюхович Йосиф — 73 р. (с. Кричова) та інші.

Головною причиною еміграції закарпатців «на доли», як говорив Гнатюку один з його співрозмовників, було нужденне життя. В Банат вони були приведені мадьярськими поміщиками передусім для праці в лісі. В народній традиції розповідається про поміщиків *Вереші* та *Горондія*, що володіли велечезними площами лісу, в якому переселенці важко працювали, щоб виплатити свої клантки землі. Від цих вигнскувачів залишились хіба деякі назви (ліс Горондія, с. Антолка, с. Гусарка). Як згадує 81-річний *Плиска Юра* з с. *Корнуцел*, ці села довгий час були позбавлені освіти: «ліс падав на плечі», а їм не вільно було збудувати школу. Тут був своєрідний ринок для наймання слуг для багатіїв.

Зовсім інше становище цих сіл, як і всієї країни, після визволення Румунії з-під фашистського ярма: в деяких селах (Кричова, Чірешул Ноу, Падурени) існують сільськогосподарські виробничі кооперативи, в інших (Корнуцел, Копачеле, Зоріле) немає природних умов для таких об'єднань. Ці села, як і всі інші цієї категорії, згідно з рішенням ІХ з'їзду Румунської комуністичної партії, отримують велику державну допомогу для їх економічного розвитку.²⁵ Переважна більшість населення с. *Корнуцел*

¹⁹ При цій нагоді висловлюємо сердечну подяку викладачам *Іванові Шмуляку* та *Михайлові Чабруну* з с. Корнуцел, *І. Кімланові* та директорів школи с. Копачеле *Іванові Ліберу*, *І. Собку* та директорів школи с. Зоріле *Іванові Карабіну* за неоціненну допомогу.

²⁰ Сердечно дякуємо Інституту мовознавства Академії Соціалістичної Республіки Румунії за технічну допомогу.

²¹ Система вокалізму українських говірок Баната (1964 р.), Система консонантизму українських говірок Баната (1965 р.).

²² *Н. Павлюк, И. Робчук*, Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии, *Revue roumaine de linguistique*, Tome X, nr. 6, 1965, стор. 595—617.

²³ *Calendarul Românilui*, Saraneş, 1936, Anul XLVIII, стор. 124.

²⁴ *Берегіс Вишній, Березово, Брустур, Верховина, Вишній Студений, Вологс, Вучковос, Ганич, Горб, Довге, Дубове, Лазі, Негрієці, Нижній Студений, Ослави Білі, Ослави Чорні, Пилипци, Подобієці, Поляни, Рунгури, Слобода Рунгурська, Синівер, Торун, Чорний Потік.*

²⁵ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1965.

Банат та Копачеле працює в навколишніх робітничих центрах (Решіці, Каварані, Надрагу і ін.).

Значно підвищився культурний рівень населення: в кожному селі (крім с. Переу — 22 сім'ї) існує восьмирічна школа, яку закінчують всі сільські діти. Велике число молоді закінчило середню освіту, інші закінчили або ще вчаться на різних факультетах. В кожному селі існує будинок культури, де розгортається художня самодіяльність.

Переселення закарпатців у Банат мало місце в період, коли народна творчість знаходилась в повному розквіті. Спустившись «на доли», українці принесли з собою і характерний для даних місцевостей фольклор. Хоча села утворилися з переселенців різних околиць, тематичні та стилістичні відмінності кожної групи переселенців поступово врівнялись, характерні риси фольклору кожного села «округлились». Та ще й сьогодні можна запримітити певну відмінність у тематиці та стилі інтерпретації кожного села. Намагаючись відмітити, чи певні пісні побутують у всіх селах, нам не раз відповідали, що це «копашельська» пісня, а та — «зорільська» й ін.

Трохи відмінне становище с. *Корнуцел-Банат*. Тут майже половина села — «гуцули», а решта — «марамороськи». Між ними, як нам розповідали старжили, ще «дома» були непорозуміння. Прибувши в Банат, вони продовжували жити відокремлено одні від одних: не одружувались одні з одними, не справляли разом жодних народних свят — кожна група справляла свої танець, співала свої пісні, колядки. Нас і зараз під час другої експедиції в Банат, коли люди знали, що ми вже обійшли всі села, питала старенька Симчич Розалія (Рузі), яка знала безліч пісень, чи не так, що їхні (гуцульські) пісні найкращі. Таке становище тривало майже до 1924 р., коли поступово почали встановлюватись відносини між цими двома етнічними групами. Зараз вже ніхто не бере до уваги етнічний характер. Але у фольклорному репертуарі відмінності ще досить помітні, головню в старших людей. Молодь заучує пісні з обох репертуарів, «котрі май файні», але поки що ще невідомо, які з пісень стануть загальноприйнятими. Одна молода жінка, наприклад, співала нам «марамороськи» весільні пісні, а потім зауважила, що «давно» в них на весіллі співали й інші пісні, і проспівала загальновідому весільну західноукраїнську пісню «Доріжечка до Львова, обкладена виноградом навколо», якої варіанти нам вдалося записати і на півночі Молдови.

Переселившись в період розквіту фольклору і осівшись компактними групами (крім с. Кричови та Черешні), між якими не було жодної економічної диференціації, не маючи зв'язків ні з колишніми рідними оселями, а на початку перебування в Банаті ні з навколишніми румунськими селами, ні з містом, традиційна народна творчість продовжувала побутовати до нашого часу майже такою багатою, як і раніше.

В Банаті майже всі люблять співати і знають багато пісень. Нам не треба було докладати великих зусиль, щоб знайти добрих знавців пісень. Випок становлять села *Кричова* та *Черешня*. Знаходячись близько міста Лутож (16 кілометрів), жителі цих сіл майже покинули свої традиційні звичаї. Тут нам не вдалося записати багато, бо хто не знав, а хто просто «встидався» співати традиційних пісень.

В решті сіл цього не помічається. Народна творчість широко побутує, ноїї старшого покоління передають її молодшому. Так, наприклад, ми

бачили як, зібравшись на різдво в сім'ї *Басарабів* (с. Корнуцел), дорослі колядували та (на наше прохання) співали різних пісень, а діти підслуховувались, а потім дві дівчинки проспівали нам гарну традиційну колядку. Тут ми також бачили, як молодь заучувала деякі пісні із зошита. Відомі також «давні» танці. Кілька танцювальних мелодій ми записали від Гладко Марії з с. *Копачеле* (виконаних на дрибні). Поряд з новими, молодь ще танцює й традиційні танці. Так, наприклад, в с. Корнуцел дуже розповсюдженій «*руський танець*», який супроводжується коломийковими куплетами.

Порівнюючи сучасний закарпатський пісенний репертуар²⁶ з нашими записами, ми переконалися, що в Банаті пісенні традиції ще не пішли на упад. Як і на Закарпатті, нам вдалося записати деякі загальновідомі українські пісні, як, наприклад, «*Через річеньку, через болото*», «*Звідти гора, звідси друга*», «*Ой піду я лугом, лугом*», «*Пропала надія, забилось серце*», «*Ци я в полі не калина була*» і ін.

Широко побутує в Банаті й група пісень, що відомі в усіх західноукраїнських областях. Це такі пісні, як «*Червона ружа трояка*», «*Вітер віє, трава шумить, а в тій траві жовнір (козак) лежить*», «*Та летіла зазулечка понад море в гай*», «*Питаєсі дівчина жовняра*», яких варіанти ми записали й на півночі Молдови.

У ще більшій кількості зустрічаються в Банаті й слідуючі дві групи: *пісні міцегово (закарпатського) походження та пісні, що виникли (ще на Закарпатті) на основі запозичення та творчого переосмислення різних мотивів та пісенних елементів фольклору сусідніх народів.*

Записали ми в Банаті також *пісні про Довбуша, Пинтю, Яношіка (Йончіка), Бондарівну (Марієчку), про Кошута, Франца Йосифа* (який ніби скасував панщину) та *пісні про еміграцію в Америку*. Ці пісні або їх варіанти відомі з давніших збірників.

Щодо широкого побутування традиційного закарпатського репертуару в Банаті показовим є той факт, що із 141 пісні поданої в збірнику «*Закарпатські народні пісні*», 37 зустрічаємо і в наших записах. 13 з них²⁷ згоджуються дослівно, в 2 випадках²⁸ у нас відсутні 1—2 строфи на початку пісні, 5 наших записів²⁹ — більш повні («округлені»), ніж закарпатські.

Ми мали змогу порівняти наші записи лише з одним збірником закарпатського фольклору, але можна сподіватись, що в інших збірниках та рукописних фондах Закарпатської України, Пряшівщини та інших західноукраїнських територій тожотних моментів буде набагато більше. Та вже на підставі порівняння наших матеріалів з вищезагаданим збірником можна зробити висновок, що деякі пісні банатського репертуару, наприклад, родинно-побутові, збереглися тут в більш повних варіантах.

Широке побутування традиційного пісенного репертуару видно і з того, що ще й зараз на різних народних святах виконуються обрядові пісні. Так, наприклад, на весіллі, яке відбувається ще за традиційним звичаєм (крім с. Кричови, Черешні та окремих випадків «службових» людей)

²⁶ Закарпатські народні пісні, Київ, 1962.

²⁷ «Закарпатські народні пісні», стор. 57, 61, 74, 86, 87, 89, 103, 124, 145, 159, 207, 208, 227.

²⁸ Там же, стор. 36, 228.

²⁹ Там же, стор. 67, 73, 84, 157, 167.

і триває іноді три дні, кожний момент супроводжується відповідними піснями, відмінними у «мараморошців» та «гуцулів». Так, наприклад, коли починають вити вінок, співають:

в гуцулів:

Лежит берви-бервіночок,
Подай, матінко, іголку,
Та й ниточку шовку,
Аби квіточку вишити,
Марічку прикрасити.

в мараморошців:

Віночок ся зачинає,
Курагов ся шиє,
Тото сьому легіньови,
Най здоровый живе.

А коли роздягають молоду, співають, наприклад, так:

Та Марічко молоденька,
Що ти наробила,
Учера-с була у віночку,
Пині сі завила.

Чія сесе кураговця,
Щто ся розбереає,
То ої того легіника,
Щто жінкы не мае.

Як і на Закарпатті, в Банаті існують пісні (особливо загальновідомі), в яких текст має свою мелодію, але існують й пісні (особливо коломийки), в яких мелодія не стійка. В таких випадках, як ми бачили, виконавці радяться, «який би голос прикласти». Втомившись, виконавець часто змінює мелодію. Якщо пісня довша, виконавець підбирає легшу мелодію. Таких мелодій небагато, вони мають, по суті, в кожному селі різні місцеві варіації, по чому і відрізняється стиль інтерпретації одного села від іншого.

Найбільш розповсюдженими в Банаті є *коломийки*. Поряд з широким побутуванням традиційних коломийок про події минулого, зустрічаються й такі, в яких говориться про дійсність з Банату. Тут слід виділити, по-перше, таку ситуацію, коли виконавець підбирає традиційну коломийку і вставляє в неї, на місці старих, нове явище або географічну назву. Так, наприклад, 67-річна Стецюк Анна з с. *Зоріле*, маючи на увазі важкі умови військової служби в минулому, географічно «локалізує» традиційну коломийку:

Гей там у *Лугоже*
Широкое поле,
Та так тобов обертают
Рекруте-неборе.

Та так тобов обертают,
Та так тобов крутят,
Аж би-с який розуменькый,
Там тя збаламутят.

А Данилюк Ілля з с. Корнуцел так співає про військо в несприятливих умовах:

Ой хлопец, каже, хлопец,
Вікохав ні отец.

Вікутала мене мати
Республіці дати.

В такий спосіб висловлює свої почуття з приводу від'їзду сина вчителювати в Тульчу і Карабін Калина з с. *Зоріле*:

Побий боже машиницю
Та й її колеса,

Она мою дітиницю
У Тульчу повезла.

Але зустрічаються й коломійки або пісні, правда, в меншому числі, які виникли в Банаті. Однією з таких пісень, в якій досить помітний також вплив традиційних мотивів, є пісня «Ой, мати, старенькая», записана зимою 1964 р. Шмуляком Іваном від *Соломи Івана* — 63 р. (с. *Корнуцел*). В ній говориться про відправлення полонених в німецькі концтабори під час другої світової війни.

Більшість банатських новотворів — це жартівливі коломійки, складені в стилі традиційних коломійок, наприклад:

Та коли-м був май молодий
Любив-им сімнадцять,

* * *

Хотів-им ся оженити
Та взяти до себе,
Горді дівки в Копачелах,
Не йшли лиш за мене.

Три з Копачел, дві з Грібешт,³⁰
З Корнуцел дванадцять.

* * *

Горді дівки в Копачелах,
В Зорілах припинші,
Ідім, хлопці, у Охабу,³¹
Там є довгоші.

В усній традиції Банату зустрічаються також запозичені пісні. Давніших запозичень збереглося зовсім мало. Зараз значно більше ніж в минулому сприймаються румунські народні пісні як під час різних контактів з румунським населенням, так і по радію.

Новим явищем у пісенному фольклорі Банату є й те, що деякі пісні, загубивши свою мелодію, співаються з румунською мелодією. Між ними деякі дуже давні.

Румунський вплив досить помітний також в танцях. Не маючи своїх музикантів, українці наймають часом відомі оркестри румунської народної музики з Карансебешу та Лугожу, які виступають і по радію. В такий спосіб поширюються румунські танцювальні мелодії, але часом музикантів заставляють заучувати місцеві танці.

Сучасний пісенний репертуар неоднаково припадає на різні вікові групи його носіїв. Так, наприклад, пісні про опришків, про еміграцію в Америку, про важке життя в минулому, балади співали переважно найстарші віком

До другої категорії співаків, середнього віку, входить переважна більшість осіб.

Серед молодшого покоління подекуди можна зустріти осіб (головно таких, що працюють в іншому місці), які вже не знають традиційних пісень. Деякі з цієї категорії знають багато румунських пісень, намагаються наслідувати певних популярних румунських солістів.

Широко побутує в Банаті й *усна оповідальна творчість*. Але, маючі можливість сонорного запису, ми головну увагу звернули на пісні, хоча була можливість записати і багато казок. Ми і так, «з легкої руки», записали 5 казок.

Відомі в Банаті також *легенди та перекази про опришків*. Поряд з загальнопоширеними усними творами про Довбуша, Пинтю, Шутая ми записали й легенди про румунського опришка Грую Новака та ін.

Найбагатшим видом оповідальної творчості є *історичні спомини*, на

³⁰ Колишня назва села *Зоріле*.

³¹ Назва сусіднього села.

основі яких можна ствердити порівняно точну картину історії заселення цих місцевостей.

Серед інших звичаїв, крім весілля, донедавна (2—3 роки тому) по традиційному відбувалося *колядування*. Тут організувалася «церковна» коляда. В 1964 р., коли ми відвідали Банат, організованого колядування вже не зустріли, але все село ще колядувало: діти за греші, а дорослі, по старому звичаю, в рідні.

Так само «меланку» майже перестали організувати. Нам ще вдалося записати два варіанти меланки. Разом з постуловим згасанням цих звичаїв, перестали практикуватись різні ворожіння та замовляння. Деякі елементи ще зберігаються в силу традиції, «так діди робили».

Зовсім змінився і традиційний звичай відзначати *день посвячення церкви*. Хоча він зараз називається по-румунськи — *ругы* (від рум. *молитися*), майже ніхто не ходить в церкву, а використовується цей день тільки для того, щоб зустрінутись з рідними або знайомими та весело провести час. Подібна еволюція цього звичаю, як і інших, помітна зараз по всіх селах.

SUMMARY

Ivan Rebošapka : Following the Tracks of Volodymyr Hnatuk in Banat

A young Rumanian expert in Slavonic studies touches upon Hnatuk's expedition to the villages Semlak, Nadlak and Peregul Mare in Banat in 1903. Ukrainians live in these villages still today. In 1964 the dialect of Peregul Mare was studied and a strong Slovak influence has been discovered.

Due to the emigration of Trans-Carpathian Ukrainians at the beginning of this century five complete villages have been formed in Banat and the Ukrainians have settled in two other Rumanian villages. In 1963—1964 an investigation into folklore has been carried out, which proved the existence of songs of the usual type, the occurrence of new folk songs, strong Rumanian influence and the gradual disappearance of some folk customs.

Translation by M. Wheelerová

ZUSAMMENFASSUNG

Ivan Rebošapka : In den Fusspuren Volodymyr Hnatuks im Banat.

Der junge rumänische Slawist befasst sich mit der Expedition Hnatuks in die Gemeinden Semlak, Nadlak und Peregul Mare im Banat im Jahre 1903. In diesen Gemeinden leben Ukrainer auch heute. Im Jahre 1964 erforschte man die Mundart der Gemeinde Pregul Mare und stellte dabei starken slowakischen Einfluss fest.

Infolge der Emigration der Karpathoukrainer in den Banat zu Beginn des 20. Jahrhunderts entstanden 5 vollzählige Gmeinden; ausserdem siedelten sich Ukrainer in zwei rumänischen Gemeinden an. Eine folkloristische Erforschung dieser Gemeinden fand in den Jahren 1963—64 statt. Die Existenz des traditionellen Liederrepertoirs, ferner die der neuen Lieder, starke rumänische Einflüsse und ein langsamer Verfall einiger Volksbräuche wurden bewiesen.

Франтішек Тіхий

80

Народився 21 травня 1886 р. в Хіняві біля Брноуна. Університетську освіту здобув у Празі та Лейпцігу.

Після кількарічної педагогічної практики в Чехії він у 1922 р. приїхав до Пришєва та став директором Колегіальної гімназії і вже на поч. 1923 р. його переведено в Ужгород на посаду відповідального редактора першого закарпатського українського щоденника «Русин». Після припинення цієї газети він знов залучився до педагогічної праці, яка стала його тривалим заняттям.

Ще будучи студентом, Ф. Тіхий почав цікавитися українською літературою: перекладав на чеську мову вірші Т. Шевченка, Л. Українки, про українські справи він писав статті у чеську пресу. Його переклад «Єретика» Т. Г. Шевченка мав кілька видань і був дуже позитивно оцінений критикою. Крім того, йому належать переклади І. Даниловича, А. Кралицького, фольклорних творів тощо.

Після першої світової війни Ф. Тіхий почав звертати посилену увагу на Закарпатську Україну, яка стала складовою частиною Чехословацької республіки. Вже 1922 р. він видав в Ужгороді перший самостійний збірник віршів О. Духновича під назвою «Поезії Александра Духновича», який до 1963 р. був єдиним збірником віршів закарпатського просвітителя. Творчості Духновича він присвятив і низьку наукових статей, друкованих в чеській та закарпатоукраїнській пресі.

Крім того, він написав цілий ряд дрібних але рельєфних праць про менш відомих діячів закарпатської культури: І. Базилевича, М. Лучкая, І. Фогороші, М. Балудянського, А. Добрянського, А. Кралицького, Т. Злоцького, І. Даниловича, Ю. Жатковича та багато інших.¹ Та для історії закарпатської

¹ Основні праці Ф. Тішого про Закарпатську Україну та Східну Словаччину наведені у статті М. Мушинки, Франтішек Тіхий — 80 річний. «Дукля», 1966, № 3, стор. 51—53.

культури найбільше значення має його ґрунтовна монографія: *»Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi«*.

Багато уваги він приділяв старим рукописним пам'яткам, з яких найбільше уваги присвятив т. зв. «Московському пісеннику з ХVІІІ» ст.²

В 1927 р. Ф. Тіхий відвідав українські колонії в Югославії. Свої враження від цієї подорожі він описав у праці «Югославські русини»³, в якій дає високу оцінку фольклорно-етнографічних матеріалів В. Гнатюка цієї області та порівнює його висновки із своїми. Ще раніше в некролозі про В. Гнатюка він назвав його «Етнографічні матеріали» *»proměnkou trvalejší ceny... , díelo, které patří k nejzávažnějším publikacím slovanským v obore národopisu vůbec«*.⁴ До матеріалів В. Гнатюка він часто звертався в своїх полемічних статтях про закарпатське культурне життя.

Ф. Тіхий, як ніхто інший, сприяв популяризації закарпатської літератури перед науковим світом, зокрема своїми численними статтями та рецензіями, друкованими на сторінках журналів *»Slovanský přehled«*, *»Slávine«*, *»Časopis pro moderní filologii«*, *»Slovenské pohľady«*. Крім того, він написав серію статей про Закарпаття в чехословацьку енциклопедію — *»Ottův slovník naučný nové doby«*.

Оцінюючи наукові праці Ф. Тішого з сьогоденної точки зору, ми можемо зазначити в них і ряд недоліків, та незважаючи на те, вони ще довго будуть важливим джерелом для пізнання складного розвитку культури закарпатських українців.

Паралельно з дослідженням закарпатської літератури він стежив за розвитком культури майже в усіх слов'янських країнах, відгукуючись своїми статтями на різні події. Дуже багато він зробив для вивчення і популяризації словацької літератури: ще в 1914 р. він видав обширну антологію словацької літератури, в 1928 р. збірник словацької лірики, з-під його пера вийшов ряд статей про П. О. Гвездослава, Я. Краля, Я. Коллара, А. Коллара, Б. Носака-Незабудова тощо.

Колі в 1941 р. фашисти зняли Ф. Тішого з педагогічної роботи з-за «політичної ненадійності», то він заглибився в дослідження спадщини Я. А. Коменського, переклав на чеську мову його «Слово до європеї» та написав ґрунтовну монографію про його життя і творчість (досі не надрукована).

Після війни центром його наукових зацікавлень стала Пряшівщина. В чеській та словацькій пресі він часто публікує рецензії на наші наукові видання. З його статтями зустрічаємось на сторінках «Дуклі», «Дружно вперед», «Наукового збірника Музею української культури», православного календаря тощо. Ф. Тіхий з великим успіхом виступав на обох

² F. Tichý, *Ceskoslovenské písně v Moskevském zpěvníku*, Братіслава, 1931; Ф. Тіхий, *Шарпський пісенник з ХVІІІ віку*, «Дукля», 1956, № 4, стор. 119—123; F. Tichý, *Několik poznámek k světským písním v Moskovském zpěvníku*, «Науковий збірник МУК», т. I, 1965, стор. 223—224.

³ F. Tichý, *Jihoslovanští Rusini (črta informační)*, «Slovanský přehled», 1928, річ. XX, стор. 22—32.

⁴ «Slovenské pohľady», 1926, № II, стор. 680—681.

загальнодержавних конференціях про чехословацько-українські зв'язки (Прийів, 1956 і 1965).

Нам приємно відзначити, що Ф. Тіхий ще зараз дуже уважно стежить за науковим і культурним життям нашого краю і своєю невтомною працею сприяє його розвитку.

Бажаємо йому успіхів у дальшому його житті, сподіваючись, що він і надалі залишиться активним співробітником нашого «Наукового збірника».

М. М.

FRANTIŠEK TICHÝ

Po stopách Volodymyra Hnatjuka v Bačce a Srěmu

Volodymyr Hnatjuk byl prvý, kdo věnoval badatelskou pozornost malému své-
ráznému kmeni jihoslovanských Rusinů, jak se sami nazývají. Vypravil se k nim
o prázdninách 1897 a přebohatý folklórní materiál, který v Bačce a Srěmu
získal, uložil v řadě publikací.¹ V polemice s A. J. Sobolevským a Fr. Pastrnkem
objektivně konstatoval, že jazyk jihoslovanských Rusinů je silně poslovenštěný.²
Jihoslovanští Rusini sami si svou jazykovou otázku rozřešili tak, že se rozhodli
povýšit své nářečí, které si přinesli před dvěma sty léty ze své „dzidovščinu“,
na spisovný jazyk. Básník *Gábor Kostelník*, který v rodném nářečí napsal a vy-
dal básnickou knihu „*Z mojoho valala*“, vytištěnou v Žovkvě 1904 azbukou,
napsal také první mluvnici tohoto nového spisovného jazyka.³

S V. Hnatjukom jsem se bohužel nikdy osobně nesetkal, byl jsem však s ním
v l. 1920—1924 v písemných stycích. Než jsem odjel o prázdninách 1921
do Lvova, ohlásil jsem mu návštěvu. Listovně (Lvov 30. 6. 1921) odpověděl:
«Мені дуже, дуже приємно привитати Вас у себе як дослідника тої україн-
ської землі, що все лежала мені дуже на серці. Можливо однако, що я виїду
трохи на літо, то поверну до Львова аж у вересні».

Nesetkali jsme se. V listě datovanem v Tarnopoli 16. 8. 1921 psal: «Я виїхав
на літо на село і лиш недавно прислали мені суди Вашу картку й статейку
про поеток, тому даруйте, що аж нині відповідаю Вам».

Zato jsem poznal ve Lvově bačvanského básníka Dr. *Gabora Kostelnyka*. Když
jsem roku 1923 v Užhorode zakládal deník »Rusyn«, mohl jsem v prvním čísle
otisknout tento pozdrav: «Редакція, Русина, в Ужгороді. Вітаючи появленіе
новой русской газети на Подкарпатской Руси. Наші сили су маленькі, бо
нас є маленьке число Русинів в СРС, но контакт треба буде подержувати.

¹ Viz: «Бібліографія праць В. Гнатюка про «Угорську Русь», str. 215—220 tohoto sborníka.

² *Словаки чи Русини?* (Причини до вияснення спору про національність західних Русинів), ЗІПШ, d. XLII, 1903, str. 38.

³ *Граматика бачвансько-руської бешеди*. Написал Д-р. *Габор Костельник*, професор
у Львові. (Видатель і властитель: Руське Просвітне Друство, Руски Керестур). Срем-Кар-
ловци 1923, str. 112.

хотяй су обставини тяжкі. О, Михаил Мудри, парох, председатель Руского народного просвітного дружства. Руский Керестур 25/І 1923.»

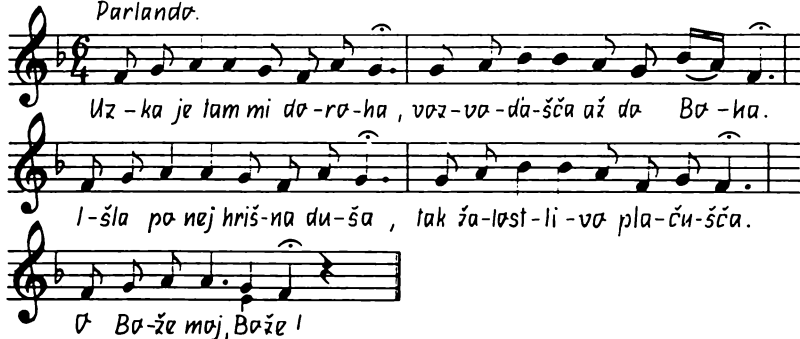
Nevědel jsem — a posud nevím — komu jsme měl za to milé překvapení děkovat. Asi křiževackému řec.-kat. biskupovi Dr. D. Njaradimu, s kterým jsem se v říjnu 1922 setkal v Prešově. Farář M. Mudrého jsem poznal až roku 1927 na „kirbaji“ (posvícení) v Keresturu.

Do 2. čísla »Rusyna« jsem napsal nekrolog o bačvanském etnografovi M. Vra-beľovi, do 8. čísla úvodník o jihoslovanských Rusínech, načež následoval obšírný článek «Бацвански Русини» z pera G. Kostelnyka.

Roku 1927 jsem se o prázdninách vypravil do Bačky a Srěmu s cílem zapisovat po stopách Volodymyra Hnatjuka písňové nápěvy, které do té doby nikdo nezachytil. Měl jsem štěstí, že se mne bratrsky ujal o. Djura Bindas, farář v Kocuru. Sám sběratel písní, měl plně porozumění pro mou práci. Seznámil mne se svým spolupracovníkem Jos. Kostelníkem, mladým doktorem práv, a jen s jeho účinnou pomocí mohl jsem získat v Kocuru, v Keresturu a v srěmském Šidu ochotné a výborné zpěváky. Zapsané písně otiskuji teprve na tomto místě, ač jsem to slíbil již před čtyřiceti roky.⁴

1.

Parlando.

Uz - ka je tam mi do - ra - ha , voz - va - da - šća až da Ba - ha .

I - šla po nej hriš - na du - ša , tak ža - lost - li - vo pla - ču - šća .

♩ Ba - že moj, Ba že !

Strela ju tam Matka boža:
— Dze ty idžeš, hrišna duša? —
— A ja idzem v odsudžeňe,
peklo mi je otvorene. (R.)

— Hrišna dušo, hybaj za mnu!
hrišna dušo, hybaj za mnu,
pojdzem modlic syna svoho,
da odpušči hrichy tvojo! (R.)

Zadurkaly, pokľakaly.
na Petra ši zavolaly:
— Petre, Petre, vozmi kľučí,
vozmi kľučí, chto to durči! (R.)

— A tam durči Matka boža,
za ňu stoji hrišna duša.
— Moju matku dnuka pusce,
hrišnej duši přeč ukažce! (R.)

⁴ Ve svém článku *Jihoslovanskí Rusini*, »Slovanský přehled« XX, 1928, str. 29.

— Synu, synu, synu milý,
odpušć hřišnej duši viny!
— Mamo moja, neodpušćím,
mamo moja neodpušćím, (R.)

bo do cerkvi řechodzela,
ni ře Bohu řemodřela.
— Synu, synu, synu milý,
odpušć hřišnej duši viny! (R.)

— Mamo moja, neodpušćím:
Mojo posty řeposcela,
v řiedřelu ře vře řesala,
kedy veľka služba stala. (R.)

— Synu, synu, synu milý,
odpušć hřišnej duši viny!
— Už jej vina odpušćena
i gu carstvu pristupena. (R.)

Šid, srpen 1927, zpřvala Mária Hornáková (56 let).

Varianty: *Головацький*, Народные песни Галицкой и Угорской Руси, I, Moskva, 1863, str. 234 a 236, ř. 67 a 69 (jsou to pouze zlotky); *Ури:л Meteor (vl. Ivan Silva)*, Песенник, Ужгород 1900, str. 350, ř. 178 (*Узка єсть то вєсьм дорога*); *В. Гнатюк*, Етнографічні матеріали з Угорської Руси, Lvov 1900, III, str. 124, ř. 12 (*Узка драшка до небеси*).

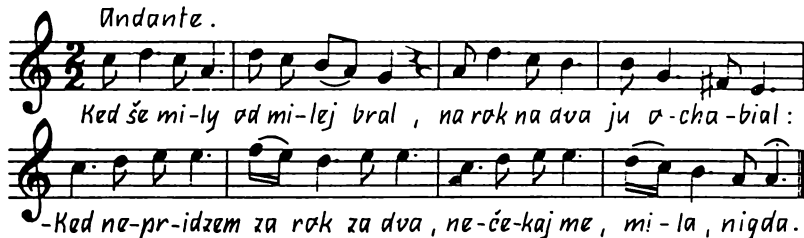
Piseň je daleko více rozřřena v řeských zemřch: *K. J. Erben*, Prostonárodní řeské píšně a řikadla, Praha 1864, str. 504 (*Byla jest louka zelená slzavou rosou skropená*); *F. Suřil*, Moravské národní píšně, Brno 1860, str. 24 a slezský variant na str. 775 (*Byla cesta uřlapaná od samého Kristu Pána*); *Vincenc Prasek*, Vlastivěda slezská I, str. 3 (*Byla cesta utlačěna z toho světa až do neba*).

V řechách je piseň tak zdomáćněla, ře jí *Jan Neruda* užil parodisticky v své proslulé „Ballade o duři Karla Borovského“.

Piseň je značně stará: *K. Horálek* (Staré verřované legendy a lidová tradice, Praha 1948) upozornil na str. 55 na řpalíkovř tisk (Litomyřl 1965), který celý otiskuje: inc. *Byla cesta utlačěná*.

2.

Andante.

Ked ře mi-ly ad-mi-lej bral, na rok na dva ju a-cha-bial:
-Ked na-pr-idzem za rok za dva, ne-će-kaj me, mi-la, nigda.

Za rok za dva ho řekala
a u treci řarovala:
Z pusteř studní vodu brala,
suchu hrušku zalivala.

Jak vona ju zalivala,
hruška bilo rozkvitala:
— Hruško, hruško, rozvivaj ře,
milý, řerco, pribřli ře!

Dze še vžalo, tam še vžalo,
na obložok zadurkalo:
— Či špiš, mila, či ty čuješ,
či me verné očekuješ?

Nešpim, nešpim, ale čujem,
verne ja ce očekujem.
— Vyprovodz me, moja mila!
A ona ho sprovadzila.

Kazal še jej domu vracic:
— Vrac še, mila, vrac še domu,
bo ja vera ne tvoj mily,
lem ja diavol spravedlivy.

Šid, zpivala Mária Horňaková.

Varianty: *Головацький* I, str. 83, č. 40; tentýž II, str. 708, č. 12 (zápis *Alexandra Pavlouče* z východného Slovenska); *Гнатюк*, Матеріали III, str. 128, č. 18; *Ф. Колесса*, На родні пісні з галицької Лемківщини (Тексти і мелодії.) Львів, č. 1929, č. 568 B.

Sušil č. 111, 112; *Sborník slovenských národných piesní* II, Martin 1874, str. 95; *Fr. Bartoš* — *L. Janáček*, Národní písně moravské v nově nasbírané, Praha 1889, str. 80; *Jiří Horák*, Výbor I, str. 24, č. 15; *Fr. Poloczek*, Slovenské ľudové piesne I, 365, var. 158.

Hnatjuk zapsal též prozaickou verzi tohto motívu z Báčky (*Zenich umrlec*, Матеріали V, str. 294). Tento motív je ohromně rozšířen v lidové tradici evropských národů a přešel i do krásne literatury: *Aug. Bürger, Lenore*; *V. Žukovskij, Ljudmila*; *A. Mickiewicz, Uciezka*; *M. Kostomarov, Natalija*; *S. Rudanskij, Beznadija*. V Čechách zpracoval tento motív *K. J. Erben* v proslulé baladě „*Svatební košile*“, která je po umělecké stránce nejdokonalejším ztvárněním této látky; byla zhudebněna v stejnojmenné kantátě pro sóla, sbor a orchestr *Antonínem Dvořákem* (op. 69) a provedena 1886 v Londýně.

Motív „*Zenich umrlec*“ vyvolal v evropské etnografii a literární vědě rozsáhlou vědeckou literaturu, kterou zaznamenal *Hnatjuk*, Матеріали V, str. 296—297.

3.

Andante con moto.

Pa-sol Ja-na tri voly u ha-ju, Pri-šli na-nha haj-ni-ci,
na zelenej a-ta-vi u haju.

ja-god tr-ame zbaj-ni-ci u ha-ju.

— Daj nam, Janičku, šmatu,
spasol ši nam otavu!
— Hej, ja vam šmatu ňedam,
ja še z vami pojednam.

Tak še voni jednali,
až Janička zabili.
Na zelenej pažitii
leži Jano zabity.

Leží Jano zabity,
rozmariju prikrity.
A čože ho zabíc dal?
Ta tot zbojnik kapitan.

Šid, Zpivala Mária Horňáková.

Varianty: Южнославянских русских народных песни. У мену Руского Народного Просвітного Дружства позберали и ушорели Дюра Биндас и Осиф Коетельник, Руски Керестур 1927, str. 100. — V českých zemích a na Slovensku je píseň nesmírně oblíbená. Bedřich Václavěk a R. Smetana uvádějí ve svém „Českém národním zpěvníku“ Praha 1949) osm tištěných zpěvníků, které ji obsahují. Má ji také „Český zpěvník“ Karla Plicky (1940) pod č. 287 a „Lidové písně a tance z Valašskokloboucka“ od K. Vetterla (Praha 1960, ČSAV) pod č. 101 (inc. V tom zelenom úhoří pase tam Janko dva roly). Německý překlad ve zpěvníku „Volkslieder aus der Tschechoslowakei“, Praha 1955, č. 127.

4.

Recitanda.

Taj, Pa-nen-ka zmi-len-na-ho syn-ka nam pa-ra-di-la,
 ob-vi-nuv-ši da jas-li-ček Jeho jest pa-la-ži-la:
 -Nynej, me di-fat-ka, ma-le pa-cha-lat-ka, lem še ce-ši-la,
 tak mu špi-va-la.

Vol a osel naňho dychali,
 Tak mu říkali:
 — Car náš, kral náš
 leží među nami!
 Tak ho vítali.
 Leží nemovljacko,
 rozlične ptašatka
 Jeho chválili
 i vebčili.

Kotryj z svojej velikej milosti
 toje učinil,
 radosc sposobil:
 Poslal syna svoho,
 aby nas spasil.
 Od narozdenia
 žadne potešenie
 nemal náš mily
 Kristus jediny.

Kocúr. Zpívala Ila Sándorová.

Varianty: Гнатюк, Матеріали 111, str. 120, č. 5; týž, Угорськi духовні вірші, ЗНТШ XLVII, str. 145, č. 107; Bindasův rukopisný zpěvník z Bačky, List 34 b, otisk v mých „Čsl. písňích v Moskevském zpěvníku“, Bratislava 1931 na str. 76 n.

Třanovský, Cithara, (1636); Šteyer, Kancional svatováclavský (1683); A. Radlinský, Nábožné výřevy (1889); Bartoš—Janáček, str. 1016, č. 1900 a str. 1033, č. 1925.

5.

Largo.

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in G major (one sharp) and 4/4 time. The tempo is marked 'Largo'. The melody is written on a treble clef. The lyrics are written below the notes. The first line of lyrics is 'Ty ko-cur-sky šty - ry dzva-ny tak nam kraš-ňe dzva-ňely.' and the second line is 'Po-lu-bel ja švar - ne dziv-če, a-le mi ha ňe-da-li.'

Ked ňedali, naj ňedali,
budu voni banovac
Zoberem ja svojo šmatky
ta še pojdzem verbovac.

A tam daľej pri Dunaju,
tam husaroch verbuju.
Pojdzem ja še jim opytac,
co mi za verbunk daju.

Pan kapitan tak poveda,
že mi dukat za dzeň da.
Škoda bulo še zmuchavic,
Najmilešiu zochabic.

Šid. Zpívala Mária Horňaková.

Varianty: Бундас-Костельник, str. 17 — Vitězslav Novák, Slovenské spevy, Praha 1901, č. 22 — vlastní zápis — inc. Ty krakovské čtyry zvony.

Andante.

Nic še mi nie - pa - či , lem ta - ta pri - pra - va :
 čar - na re - ve - ren - da i kan - dra - sta hla - vā .

Darmo me, moj otec,
 do školy davace!
 Nebudze zo mñe pop,
 ani ñedumajce!

Nebudze zo mñe pop
 ani žadny pater,
 by som od oltara
 na dzivčata patrel.

Keď by še trafelo
 i olivo svecie,
 a ja by zabludzel
 za ñevestom šedzie.

Pojsc by še trafelo
 dakdže gu choromu,
 a ja by zabludzel
 k dzievčecu švarnemu.

Kocur. Zpivala Ila Šandorová.

Varianty: M. A. Враль, Русский соловей, Užhorod 1890, str. 112 (zápis Iv. Poluky v Sedliskách); Вундас-Костельник, str. 113.

Allegretto.

Šed - la muš - ka na ko - na - rik , ot - re - sa - la kvet .
 Na čo ši mi , mo - ja mi - la , za - via - za - la švet ?

— A ja ci ho ñeviazala,
 viazal ši ho sam.
 Chtoromu chcem šuhajovi
 moju ručku dam.

Jednomu som ručku dala,
druhomu je žal.
A trecomu som hvarela:
— Ber še mi odtiaľ!

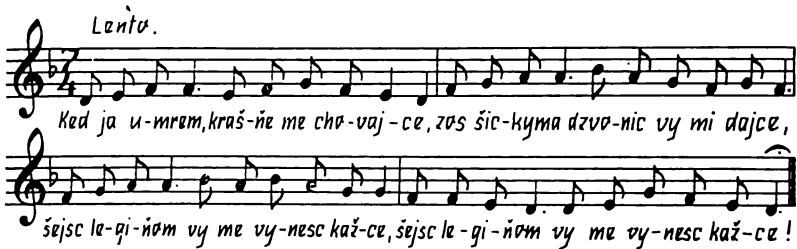
Keď by s tobu svet viazala,
matki žal zrobím.
Ješče som primlada, da ja
od ňej odchodzim.

Síd. Zpívala Mária Horňáková

Varianty: Бундас-Костельник str. 54.

8.

Lento.

Keď ja u-mrám, kraš-ňe me chr-vaj-ce, zos šic-kyma dzvo-nic vy mi dajce,
šejsc le-gi-ňom vy me vy-nesc kaž-ce, šejsc le-gi-ňom vy me vy-nesc kaž-ce!

Naviažce jim na ručky pantličky,
na moj hrobik nasadce ružičky.
Tak jich sadce, žeby še prijaly,

žeby za mnu dzivky banovaly.
Čto ľem prejde, každý še opita:
— Čto tu leží, že ruža rozkvita?

Síd. Zpívala Mária Horňáková.

Varianty: Бундас-Костельник, str. 91; Národní písně, pohádky... lit. odb. spolku „Slávia“ II, Praha 1880, 161; Slovenské spevy II, 162, 220; Karol Salva, Národný spevník, Ružomberok 1897; Bartoš—Janáček, 345, 347.

Andante.

Čar-ný o-či, pod-ce spac, čar-ný o-či, pod-ce spac,
tre-ba ra-na ho-re vslac, tre-ba ra-na ho-re vslac.

Rano, rano, ranečko,
keď vychodzí slunečko.

Prechodzí se po vonku,
ieše chlappcom novinku.

Dze slunečko vychodzí,
tam se mila prechodzí.

Novinočka tak hlaši,
že na vojnu verbuju.

Keď verbuju, budu brac,
čkoda chlappoch na to dac!

Petrovci u Sidu Zpívala Maria Vereš-Hardy.

Varianty: *Бундас-Костельник*, str. 18 a 21. — V Čechách patří táto píseň k nejoblíbenějším. Najdeme ji už v prvém souboru „Českých národních písní“, vydaném *Rittersberkem* v Praze 1825, a má ji *Erben* 148. „Český národní zpěvník“ *Václavka-Smetany* zjistil, že je obsažena (inc. *Cerné oči, jděte spat*) v 57 tištěných zpěvnicích. *Judfichův* „Chodský zpěvník“ VI (Domažlice 1929) otiskuje pod č. 62 variant *Modrý voči, dítě spát*.

10.

Andante.

Po-šol by ja do vas kaž-dy ve-čar, pred va-ši-ma dver-mi
vei-ky ma-čiar. Pre-lož, mi-la, druž-ky, poj-dzem po-ma-luč-ky
kaž-dy ve-čar pre o-by-čaj

Pošol by ja do vas, keď by ja šmel,
 keď by ste mi dali, čo by ja scel:
 Štyri volky v jarme,
 i to dzivče švarne.
 To by ja scel,
 keď by som šmel.

Šid. Zpívala Maria Horňaková.

Varianty: Головацький III/1, стр. 406, ч. 148; Верхратський, Знадоби до пізнання угоруських говорів, ЗІПШ XLIV, стр. 59; Колеса, č. 568 a; Гнатюк (Руські оселі в Бачці) má variant této písně na str. 50 pod názvem «Словацька пісня», avšak považovali ji opylen za pokračování písně «Около Іванки вода тече».

11.

Andante.

Ha - re haj, do - lu haj, me - dzi na - mi Du - naj.
 za - pla - ka - la dziv - če , za - pla - kal i šu - haj.

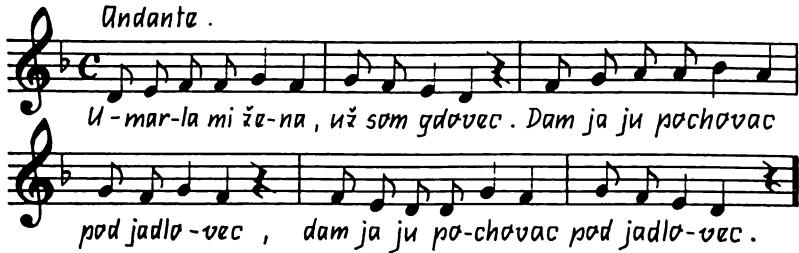
Dzivče zaplakalo,
 že še ňoddalo.
 A šuhaj zaplakal,
 že dzivčatko ňevžal.

— Preto som ce ňevžal —
 bula ši maľučka.
 A teraz podrosła,
 za druhoho pošla. —

— Ňtrebalo patric
 na moju maľučkosť,
 ľem trebalo patric
 na moju pridaľnosť.

Šid. Zpívala M. Horňaková.

Andante.

U-mar-la mi že-na, už som gďovec. Dam ja ju pochovac
pod jadlo-vec, dam ja ju po-chovac pod jadlo-vec.

Vykopem jej jamu po kolena,
bo tam bude ležac moja žena.

Vykopem jej jamu až po šiju,
dam ja ju obsadzic z rozmariju.

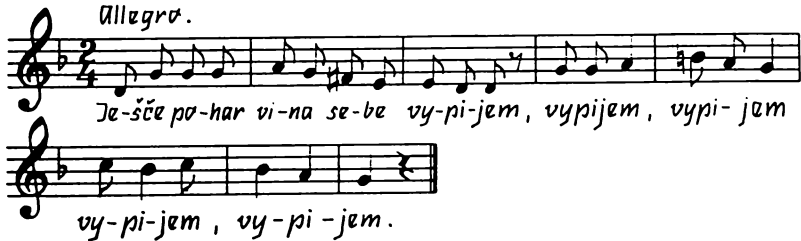
Vykopem jej jamu až do pasa,
bo tam bude ležac moja krása.

Otvera-jee dverka cintorovo,
bo tam bude ležac šerco mojo!

Síd. Zpivála M. Horňáková.

Variánty: *Бундас-Костельник*, str. 91, *Колесца*, č. 368 b; *Pisně světské lidu slovenského* v Uhrich. Pešť 1827, II, 117; *Kollár* *Národné spievanky* I, 268.

Allagro.

Je-šče po-har vi-na se-be vy-pi-jem, vypijem, vypi-jem
vy-pi-jem, vy-pi-jem.

Pojdzem domu, ženu sebe
pobijem,

— Čekaj, mužú, ša ty budeš
banovac,

harčky, misky jej do žemi
potrepem.

dok mi budeš harčky, misky
kupovac!

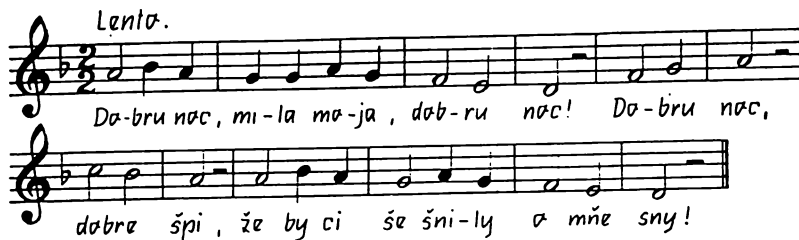
Budžeš na radnicu chodzie
každý dzeň.

tu mi kupiš misok, harčok
jaky scem!

Síd. Zpivala Maria Horňaková.

14.

Lento.

Da-bru nac, mi-la ma-ja, dob-ru nac! Do-bru nac,
dobre špi, že by ci še šni-ly a mňe sny!

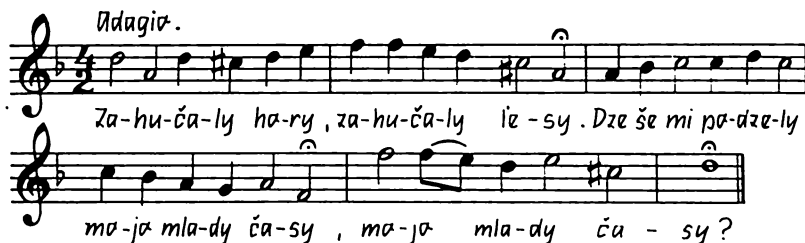
Kocur. Zpivala Ila Sandorová.

Varianty: *Бундас-Костельник*, str. 94. — Táto píseň slovenského pôvodu patrí k najobľibenejším písnim nejen na Slovensku, ale i v českých zemích. Podľa „Českého národního zpěvníku“ *B. Václavka a R. Smetany* ji otisklo 41 zpěvníků. Nejstarší zápis mají „Pisně světské lidu slovenského v Uhrích“ (1827), nejnovejší „Slovenské ľudové piesne“ (Bratislava 1958), vydané *Bélou Bartókom*.

Německý překlad „Volkslieder aus der Tschechoslowakei“, Praha 1955, č. 163.

15.

Adagio.

Za-hu-ča-ly ha-ry, za-hu-ča-ly ie-sy. Dze še mi pa-dze-ly
ma-ja mla-dy ča-sy, ma-ja mla-dy ča-sy?

Mojo mladý časy
nežily krasý,
mojo mladý leta
nežily šveta.

Moja krasna mladosc
prešla mi na starosc,
moja davna radosc
prešla mi na žalosc.

Tot kameň vo vodze
skorej še obraci,
ale moja mladosc
nigda še nevraci.

Síd. Zpívala M. Hajduková.

Varianty: *Врабелъ*, Русскіи соловей, 107; *Гитарок* III, str. 182, č. 60; *Бундас-Костельник*, 89; Písňe svetské lidu slovenského v Uhřích II, 34; *Kollár* I, 69; Sborník slovenských národných piesní, Viedeň 1870, str. 9; *Škultéty*, Veniec slovenských národných piesní, Martin 1874, str. 51; Sušil 402 (565); Bartoš, Moravské národní písně, 1889, 643.; Národní pohádky, písně... (vyd. spolek „Slavia“, Praha 1873, str. 119; Plicka, Český zpěvník, č. 460. Německý překlad „Volkslieder aus der Tsch.“ č. 129. Francouzský překlad otiskl Č Zibrť, Bibliografie českých národních písní, Praha, 1895, str. 117.

Měl jsem vlastně zápisů daleko více, ale ty jsou nyní po tak dlouhém odstupu ztraceny. Cítuji tu nyní ještě jeden svůj textový zápis, a sice paralelně s předlohou. Je to zajímavý doklad, jak vznikají písňové varianty. Rusinsky text mi 1. července 1927 zpíval v *Djurdjevu* u *Kocura* 27-letý *Michal Ramač*.

Ponad brehy konik beží, konik vrany.
Odkiaľ že si, šuhajčičku malovany?
— Odkiaľ som, odtiaľ som,
a rusky syn verný som,
dušo moja!

Pod lipočku, nad lipočku iskerečka.
Odkiaľ že si, mila moja frajerečka?
— Odkiaľ som, odtiaľ som,
a Ruskyňa verná som,
dušo moja!

Zos klitočky dva herličky pošpivuju.
Šak ja Rusnak, ty Ruskyňa, daj mi ručku!
— Ručku ti podávam,
tebe verná ostavam,
dušo moja!

Povedz že mi, dušo moja, čiá budzeš?
Povedz že mi, dušo moja, s kým žic budzeš?
— Už som povedala,
že budzem ľem tvoja,
dušo moja!

Po nábreží konik beží, konik vrany.
Zkadiaľ že si, šuhajčičko maľovaný?
— Zkadiaľ som, ztadiaľ som,
Slovenska syn verný som,
duša moja!

Pod lípkou, nad lípkou iskieriečka
Zkadiaľ že si, moja milá frajerečka?
Zkadiaľ som, ztadiaľ som,
Slovenka rodená som,
duša moja!

Z tej jedličky dve hrdličky na tú lúčku
ja som Slováč, ty Slovenka, daj mi rúčku!
— Ručku ti podávam,
tebe verná zostávam,
duša moja!

Povedz že mi, duša moja, čiá ty budeš?
Povedz že mi, duša moja, čiá ty budeš?
— Už som povedala,
že ja budem tvoja,
duša moja!

Varianty: *Бундас-Костельник*, str. 12. — *M. Chrásteck*, Venice národních písní slovenských, B. Bystrica 1862; Slovenské spevy I, Viedeň 1870; *A. H. Kréméry*; Slovenský spoločenský spevník, B. Bystrica 1871; *Karol Ruppeldt*; Venček slovenských národných písní, Praha 1874; *Karol Salva*, Národný spevník, Ružomberok 1874; *Joz. Škultéty*, Venice slovenských nář. písní, Petrovec 1923.

Volodymyr Hnatjuk si svými pracemi o jihoslovanských Rusínech vybudoval trvalý pomník — aere perennius. Že si zachoval věčnou pamět i v srdcích bačvanského lidu, dosvědčuje veršovaná skladba (inc. *Tot pan z Galiciji, von nouty* spisuje*), kterou Hnatjuk zapsal a otiskl. (Руські оселі, 45 а Матеріали, III, 250 ч. 361).

РЕЗЮМЕ

Франтішек Тіхий : Слідами Володимира Гнатюка в Бачці та Сремі.

В часі від 1920 по 1924 р. Ф. Тіхий був у листовних стосунках з В. Гнатюком, фольклорні матеріали та наукові статті якого його дуже зацікавили. Слідами Гнатюка він пройшов майже ціле Закарпаття та Пряшівщину, а в 1927 р. відвідав українські колонії в Югославії. З фольклору його увагу привернули зокрема народні пісні, на мелодії яких до того часу ніхто не звертав уваги. (Як відомо, *М. Врабель, В. Гнатюк, Г. Костельник, Д. Біндас* записували лише тексти пісень). Ф. Тіхий був першим записувачем мелодій бачванських народних пісень, але його записи досі не були друковані і значна частина з них загубилася.

Ф. Тіхий тут вперше публікує 12 найпопулярніших бачванських пісень з мелодіями, додаючи до кожного зразку численні паралелі із слов'янського фольклору.

SUMMARY

František Tichý : Following V. Hnatuk's Trails at Batchka and Srem.

The important research worker of Trans-Carpathia, who celebrated his eightieth birthday last year, kept in touch with Volodymyr Hnatuk from 1920 to 1924. In 1927 he visited the colonies of Yugoslavian Ruthenians in Batchka and Srem, where he recorded tunes of some local folk songs. He was the first collector of folklore who did so (up to then collectors paid their attention only to the texts of folk songs).

*) nouty — noty, písně

The author publishes fifteen tunes and sixteen texts of various folk songs belonging to his rich collection. This collection was never published, and only a small part of it has been preserved. Each song published in his paper is supplied with variations, especially from Czech and Slovak collections.

Translation by Michal Frank

ZUSAMMENFASSUNG

František Tichý : In den Fusspuren V. Hnatuks in Bačka und Sriem.

Der bedeutende Forscher der Karpathoukraine, der im Vorjahr seinen achtzigsten Geburtstag feierte, stand seit dem Jahre 1920 bis 1924 in schriftlichem Verkehr mit V. Hnatuk. Im Jahre 1927 besuchte er die Kolonien der jugoslawischen Ukrainer in Bačka und Sriem, wo er als erster Volkskundensammler die Melodien notierte (Bisher wurde von den Sammlern nur dem Text der Volkslieder Beachtung geschenkt). Aus seiner reichen, nie veröffentlichten Sammlung blieb nur ein unbedeutender Teil erhalten. Der Verfasser veröffentlicht 15 Melodien und 16 Texte von Liedern verschiedener Art. Bei jedem Lied werden zahlreiche Varianten angeführt, insbesondere aus den tschechischen und slowakischen Sammlungen.

МИКОЛА МУШИНКА

Кореспонденція Володимира Гнатюка з Іваном Панькевичем

Перше знайомство Івана Панькевича з Володимиром Гнатюком відноситься ще до 1904 р. Будучи учнем п'ятого класу львівської польської гімназії, І. Панькевич на одному із засідань нелегального гуртка прогресивної української молоді зачитав доповідь про тоді найменш досліджений куток слов'янської землі — т. зв. «Угорську Русь».

Безпосереднім поштовхом до опрацювання такої теми була для нього брошура *Е. Егана «Економічне положення руських селян в Угорщині»* (Львів 1901) про жахливі економічні умови на Закарпатті з передмовою В. Гнатюка та його ж вступною статтею про Егана.¹

В. Гнатюк, незважаючи на свою завантаженість, уважно стежив за працею І. Панькевича над доповіддю, давав йому не лише поради, але й літературу, головним чином свої праці, присвячені цьому питанню.

Доповіль 16-річного гімназиста про «Угорську Русь» була не лише першим публічним виступом І. Панькевича, але й початком його наукового зацікавлення Закарпатською Україною, зацікавлення, яке пізніше зв'язало його з цією областю на все життя. Немає сумніву в тому, що велика заслуга в цьому В. Гнатюка.

В. Гнатюк заохочував молодого гімназиста і до збирання фольклорних матеріалів у Галичині. За його порадою І. Панькевич почав записувати коломийки в своєму рідному селі. Під час одних канікул йому вдалося записати в *Цеперові* біля 200 коломийок.

Заохочений успіхом в рідному селі, він пішов і в сусідні села: *Запитів* і *Дідачів*, звідкіля теж приніс чимало текстів. В. Гнатюк похвально висловився про записи Панькевича, а в 1907 р. опублікував значну частину з них у третьому томі своєї збірки «*Коломийки*».² Ці записи були першим виступом І. Панькевича в друку.

¹ *І. Панькевич*, Мій життєпис. (Написано 18-го серпня 1957 р.) Рукопис на 16 сторінках. Зберігається в приватному архіві дочки Івана Панькевича Марти Дольницької в Оломоуці, стор. За.

² Етнографічний збірник (далі ЕЗ), т. XIX, 1907.

Вслід за коломийками, Панькевич почав записувати в рідному селі оповідання демонологічного характеру. Десять таких оповідань увійшло в II і III томи збірника В. Гнатюка «Знадоби до української демонології».³

В 1907 р. І. Панькевич закінчив гімназію і поступив у Львівський університет, надавши утримуючи стосунки з В. Гнатюком, який в той час працював секретарем Наукового товариства ім. Шевченка. В університеті І. Панькевича вже не задовольняло лише збирання матеріалу; він пробує піддати його науковому опрацюванню. Вже на першому курсі він написав семінарську працю про українські колядки і щедрівки. Над цією темою І. Панькевич працював цілий рік, досконало вивчаючи всю доступну літературу. І при опрацюванні цієї теми часто консультувався з В. Гнатюком. Доповідь було зачитано на двох засіданнях семінару і відзначено найвищою оцінкою.⁴

В жовтні 1909 р. у Віденському університеті І. Панькевич одержав державну стипендію, але тим його зв'язки з В. Гнатюком не припинилися.

В листі від 5 жовтня 1910 р. Іван Панькевич повідомляє В. Гнатюка, що зробив для нього копію оповідання з ж. »Ausland«, яку йому надсилає Свій лист закінчує словами: «Коли б високоповажаний добродій мали ще які подібного рода справи, то прошу ласкаво до мене з сім звернутися, а я охотно буду служити».⁵

Як свідчить друг І. Панькевича, Тарас Франко,⁶ з яким І. Панькевич у Відні вчився на одному курсі, В. Гнатюк часто звертався до І. Панькевича в різних справах, але, на жаль, довоєнне листування між ними не збереглося. В 1915 р. майже вся колосальна кореспонденція В. Гнатюка була знищена царськими російськими солдатами, які з кабінету В. Гнатюка зробили військову базу.⁷

Довоєнні листи В. Гнатюка до Панькевича теж не збереглися, оскільки Панькевич почав систематично зберігати свою кореспонденцію лише після переїзду в Ужгород.

З довоєнного періоду збереглися лише два листи І. Панькевича до В. Гнатюка, які разом з його післявоєнними листами зберігаються в Рукописному відділі Львівської державної наукової бібліотеки Міністерства культури УРСР.⁸

Але вже і ці два листи дають нам підставу твердити, що між досвідченим учнем В. Гнатюком і молодим І. Панькевичем були тісні стосунки вже до першої світової війни. І. Панькевич інформував Гнатюка про

³ ЕЗ т. XXXIII та XXXIV, 1907.

⁴ І. Панькевич, Мій життєпис, стор. 5а.

⁵ Листи В. Гнатюка до І. Панькевича зберігаються в приватному архіві його дочки Марти Долницької в Оломоуці, яка дозволила мені скористатись ними.

⁶ З Т. І. Франком, колишнім доцентом КДУ, нині пенсіонером, я зустрівся влітку 1965 р. в Києві. Від нього я одержав потрібні інформації.

⁷ Ось, як агадує про це подію В. Гнатюк в листі до директора бібліотеки Кривецького від 7 листопада 1915: «По приїзді (із Криворівні — М. М.) поліз я до Академічного лому подивитися, що сталося з моїми шафами... Як увидів, то аж за голову схопився. З шафів ні сліду, одна велика купа сміття... З моєї переписки, теж гарно попакованої, і яку я думав колись передати до Музея — ні сліду. А ви знаєте, що там було багато цікавих і цінних листів. Згадати хоч приміром лист Франка... Вовка, Лесі Українки, Стефанька, Марковича і т. п.» (Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 309, оп. 1, зв. 68, од. зб. 987).

⁸ Фонд В. Гнатюка, № 432, п. 16.

В. Гітюк в колі визначних діячів української культури в 1938 р.
 Сидять: Михайло Павлик, Євгенія Євротинська, Наталія Іофринська, Ольга Кобиланська, Данило Делюк (Марко Мурша),
 Андрій Чайковський, Кость Цепківський.
 Стоять (в першому ряду): Іван Конач, Володимир Гітюк, Йосиф Максимів, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр
 Калуса, Володимир Делюк.
 Стоять (в другому ряду): Іван Петрушинович, Філарет Ковбаса, Йосиф Кишакевич, Іван Труш, Деміо Лукінович, Микола Івасюк.

свої успіхи в навчанні і в науковій роботі, про свої плани тощо. Так, наприклад, 8 грудня 1913 р. він, дякуючи Гнатюкові за прислані книжки, повідомляє про свій перший успіх в науковій роботі: «Я доволі спізнився з сією заявою моєї полярки, бо хотів заразем і іншу вістку принести високоповажаном пану секретареві. Іменно, я чекав на відповідь Ягіча, чи моя рецензія на статтю Гордінського про псалтири буде поміщена в Архіві. Нині я був у него і він похвалив її та сказав, що в найближчій зошиті помістить її... Тішнить мене, що рецензія дебютанта буде поміщена в Архіві.»

В тому ж листі він повідомляє В. Гнатюка про свій задум продовжити дослідження над *Пандектами Англіа 1307 р.* і про те, що хотів би надрукувати їх в Записках НТШ.⁹

Перша світова війна послабила, а на деякий час і зовсім припинила листування між В. Гнатюком і І. Панькевичем.

Листування між ними поновилося лише в січні 1920 р., після приїзду І. Панькевича на Закарпатську Україну і продовжувалась до самої смерті В. Гнатюка 1926 р.

З цієї кореспонденції збереглись не всі листи, але й те, що збереглося (84 листи і листівки В. Гнатюка та 38 листів І. Панькевича), дає нам яскравий образ про їх взаємини і співпрацю.

Оскільки ця кореспонденція досі майже ніде не згадувалась,¹⁰ то спробуємо розглянути її детальніше, тому що вона є цінним внеском не лише до біографії обох учених, але й матеріалом до вивчення багатьох питань культурного і політичного життя в Закарпатській Україні та Галичині першої половини 20-х років.

Же в першому післявоєнному листі до В. Гнатюка І. Панькевич підкреслював, що він приїхав на Закарпаття продовжувати справу, розпочату В. Гнатюком наприкінці минулого століття. «Гадаю, — пише він, — що надійшла пора, коли Вам приємно буде видіти, що хтось Вашу роботу продовжує, а ще не давно писали Ви про сі справи дуже безнадійно.»¹¹

В. Гнатюк всебічно підтримував кожний почин молодого вченого, тішився з його успіхів і переживав всі його невдачі: був його порадицею не лише в наукових питаннях, але й в особистому житті. В останні роки він сам жив у важких умовах, але зв'язок з Панькевичем він утримував навіть тоді, коли хвороба не дозволила йому писати листи і він змушений був диктувати їх.

⁹ Над рукописом І. Панькевича працював майже два роки і свою статтю опублікував в 123—124 т. «Записок НТШ» 1917 р., переконливо довівши галицько-волинське походження «Пандектів».

¹⁰ Побіжно використав листи Панькевича лише М. Т. Яценко в монографії «В. Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність», Київ, 1964 р. Листи В. Гнатюка досі були невідомими.

¹¹ Лист І. Панькевича від 20 січня 1920 р.

КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НА ЗАКАРПАТТІ В КОРЕСПОНДЕНЦІ І. ПАНЬКЕВИЧА З В. ГНАТЮКОМ

Вже в першому листі до В. Гнатюка І. Панькевич згадує, що на Закарпаття привело його прагнення «спрацювати для своєї».¹² Він наліявся розпочати тут широкую національну пропаганду, здобувши на свій бік інтелігенцію і трудящі маси, розгорнути видавничу справу з широким активом співробітників, розпочати збирання діалектологічного, фольклорного і етнографічного матеріалу тощо. І справді, з небувалим ентузіазмом і енергією він взявся за роботу.

Та вже в перші тижні чекало його глибоке розчарування. Діяльність Панькевича зустріла гострий опір особливо з боку місцевих і галицьких русофілів, які ребили все, щоб вигнати його із Закарпаття, тому що в його діяльності вони побачили велику загрозу своїм русофільським тенденціям.

Та незважаючи на ці труднощі і перешкоди, І. Панькевич на початку 20-х років виконав на Закарпатті дуже велику роботу в справі національній і культурно-світній: видав перший підручник української мови, видавав перший дитячий журнал «Виночок», перший педагогічний журнал «Учитель», краєзнавчий журнал «Подкарпатська Русь», перший науковий збірник, був засновником культурно-світнього товариства «Просвіта», ініціатором збирання історичних, фольклорних, етнографічних і діалектологічних матеріалів. Про всю цю діяльність можна довідатись з його листування з Гнатюком.

25 січня 1920 р. він з гордістю пише, що має «диктаторські права в справах мови», але вже через кілька місяців заявляє: «Мені особисто тут наділо. Треба битися за азбуку так, як то було у нас (в Галичині — М. М.) в 50-х роках. Русофіли не хочуть допустити до народного язика і тому розпочали боротьбу проти всего, що не має російських форм. Я тут ніби щось значу, а ніби нічого. Русофіли стараються всіми силами мене усунути і уважають за найбільшого ворога».¹³

В листах Панькевича все частіше звучать нотки песимізму і безпорадності: «Тут насправді як на селі: ніякої бібліотеки, ніякого культурного центра і ніяких людей... Найшло багато галицьких русофілів і ті кричать... Так тепер б'юся з гадками, що робити. Вертаю бим дуже радо до Львєва, бо хоч робив бим науково...»¹⁴

«Тяжко якось жити в тих 50-х роках минулого століття...¹⁵ Тому всі мої думки біжать до Львова, де такі гарні бібліотеки, особливо НТШ...»¹⁶

¹² Там же.

¹³ Лист І. Панькевича від 4 травня 1920 р.

¹⁴ Там же.

¹⁵ І. Панькевич має на увазі боротьбу за становлення української мови в Галичині в середині XIX ст.

¹⁶ Лист І. Панькевича від 13 липня 1920 р.

«Моє положення тепер дуже тяжке. Приходиться мені відбивати много нападів, якими диригує тепер явно д-р Вергун з Праги.»¹⁷

Такі нарікання пстворюються майже в кожному листі І. Панькевича. Навіть в останньому, який Гнатюк одержав за кілька днів до смерті, читаємо: «У нас все гірше та гірше. Так мені все тут стогидло, що я рад бим десь утечи...»¹⁸

Часто І. Панькевич повідомляє В. Гнатюка про політичні події на Закарпатті, не скриваючи свого незадоволення офіційною політикою чеського уряду. Так, наприклад, інформуючи В. Гнатюка про святкування п'ятої річниці приєднання Закарпатської України до буржуазної ЧСР, Іван Панькевич писав: «Вчора святкували офіційно п'ятиліття прилучення Підкарпатської Русі до Чехословаччини... Свято вийшло нужденно. З села ніхто майже не був. В святі брали участь: війське, ученики і чеські урядовикч. Тутешньої інтелігенції було дуже мало. Говорили бесіадники, офіційально вибрані губернатором.»¹⁹

Повідомляючи Гнатюка про вибори до парламенту, він з задоволенням пише про перемогу комуністичної партії, яка здобула три мандати: «В Празі зрештди вибори великий персполох. З того кедств для нашого народного напрямку, бо вилучили шкільну політику від політики загальної. Комуністи стоять на нашій сторні, з них один був учитель, один робітник і один селянин-гуцул — наші».²⁰

Володимир Гнатюк: (в центрі зверху) в колі своїх знайомих під час лікування в с. Крисорівці, на Гуцульщині. Зліва від Гнатюка: А. Волянський, в 3 ряду докии Олександра та Ірина, вишу син Юрко.

¹⁷ Лист І. Панькевича від 23 вересня 1923 р.

¹⁸ Лист І. Панькевича від 12 серпня 1925 р.

¹⁹ Лист І. Панькевича від 8 вересня 1924 р.

²⁰ Лист І. Панькевича від 31 березня 1924 р.

Володимр Гнатюк в Криворивні, 1910 р.

З великим задоволенням він прийняв перехід комуністичної «Карпатської правди» на українську літературну мову, незважаючи на те, що фонетичний прапопис не відповідав його «етимологічній граматиці»: «А тимчасом, мимо того, що круги правительственні не бажають собі національної свідомості, народна свідомість росте. Нині вже дві часописи виходять чисто по українськи, а то комуністична Правда, а тепер долучилися соціалдемократи.²¹ Волошин остав позаді, та й скоро і не піде вперед... Як даліше діла підуть не відомо. Думаю, що вперед, а не взад».²²

СПІВПРАЦЯ І. ПАНЬКЕВИЧА І В. ГНАТЮКА З ТОВАРИСТВОМ «ПРОСВІТА» В УЖГОРОДІ

І. Панькевич був добре обізнаний з народовецьким рухом в Галичині і, переселившись на Закарпаття, заснування «Просвіти» вважав одним з першочергових завдань. Відкриттю «Просвіти» він присвятив багато часу. На урочисті установчі збори, які відбулись на початку травня 1920 р., зібралось біля 400 селян, але найняті провокатори з русофільського табору «криком не допустили до ведення нарад».²³ 9 травня 1920 р. відбулись другі збори (вже без русофілів), і на них «Просвіту» було офіційно засновано.

²¹ Газета «Вперед» (1922–1938).

²² Лист І. Панькевича від 5 травня 1926 р.

²³ Лист І. Панькевича від 4 травня 1920 р.

Зараз після офіційного відкриття «Пресвіти» І. Панькевич знайомив В. Гнатюка з програмою діяльності її наукової секції: «Вона буде мати за завдання преслідити мову, етнграфію, а головне, видати місцевий словар».²⁴

В. Гнатюк, який був одним з перших почесних членів ужгородської «Пресвіти», гаряче підтримав ініціативу молодого Панькевича, тому що в науковій діяльності «Пресвіти» бачив предсвіження своєї праці на полі дослідження і національного відродження Закарпаття. У відповіді на обрання його дійсним членом «Пресвіти» він писав: «Прешу передати від мене Товариству «Пресвіта» в Ужгороді щирю подяку за таке почесне визначення моєї скромної праці. Жалую дуже, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовжування праці над Угорською Україною та не дозволила мені здійснити того плану, який я колись уклав собі, будучи здоровим. Надіюся однак, що мої плани, депсовнені й розширені, виконають уже самі тамашні уродженці. Незмірно тишуся, що для Угорської України минув довгий період вегетовання та настав новий, що вілє в неї правдиво національну струю життя. Я тепер спокійний за її будучинну, бо вона вже не загине для нашої нації.»²⁵

Завдяки ініціативі І. Панькевича «Пресвіта» на початку своєї діяльності видала кілька науково-популярних книжок зрозумілою народолові мовою, які В. Гнатюк зустрів дуже прихильно,²⁶ але згодом вона потрапила в скрутне матеріальне становище, не одержуючи майже жодної державної допомоги.

В листі від 13 липня 1920 р. І. Панькевич скаржиться: «Неприхильність чеського уряду для нас, українців, велика, а змоглася по петлюрівській орієнтації. Нових не приймають, а зі старими не знаю що буде. А робітників треба дуже багато. Нас кілька носить весь тягар культурно-економічної роботи. Тепер зачала свою діяльність «Пресвіта». Видає книжечки, закладає читальні, повстав вже музей. Є роботи дуже багато, а з авдохтонів лиш кілька робить. Проче вигідне панство. Молоді майже нема... А все-таки вже великий шлях дороги зробився, котра, мабуть, не минє без сліду...»

В. Гнатюк не хотів бути лише формальним членом «Пресвіти». Протягом п'яти років він запропонував до видання п'ять самостійних праць,²⁷ але жодна з цих праць на Закарпатті не вийшла.

Дуже важливу роль в справі об'єднання наукових сил Закарпаття зіграв «Науковий збірник товариства «Пресвіта», всіх 13 випусків якого редагував І. Панькевич (1922—38). В. Гнатюк від самого початку уважно стежив за «Науковим збірником», про який детально інформував його Панькевич.²⁸

²⁴ Лист І. Панькевича від 20 травня 1920 р.

²⁵ Лист В. Гнатюка від 17 червня 1921 р.

²⁶ Див. його рецензію на «Літературні стремління Підкарпатської Русі» В. Бирчака. Видав тов. «Пресвіта» № 2, «Літературно науковий вістник» (далі — ЛНВ), 1922, кн. 1, ст. 86—88. (На першу книжку «Пресвіти» — «О письменном языке подкарпатских русинов» відгукувся Д. Дорошенко. ЛНВ, 1922, кн. V, стор. 185—187.

²⁷ 1) Добірка його старших статей про Закарпаття; 2) «Народні казки»; 3) «Народні новели»; 4) «Українська міфологія»; 5) «Гуцульщина». Детальніше про це див. в останньому розділі.

²⁸ Лист І. Панькевича від 1 серпня 1922 р.

Же в першому номері він опублікував опис *учительного євангелія 1737 р.*, знайденого в с. *Колочава* на Закарпатті.²⁹

Часто він давав Панькевичу конкретні поради, як полішити рівень збірника, зробити його цікавішим, а головне, доступним для широких кіл населення. На його думку, збірник мав би мати три розділи: в першому пропонує друкувати статті про Закарпаття, в другому — інформативні статті про культурне життя на Україні та інших країнах, в третьому — рецензії та хроніку.³⁰ Якщо стежити за виданням збірника після 1925 р., то виявляється, що майже всі пропозиції В. Гнатюка було реалізовано.

І. Панькевич і сам не раз звертався за допомогою до В. Гнатюка. Перший номер «Наукового збірника тов. «Просвіта» він навіть хотів друкувати у Львові, але після повідомлення В. Гнатюка, що друк у Львові коштуватиме понад 2 мільйони марок, він відмовився від свого задуму.³¹

У вересні 1924 р. І. Панькевича разом з В. Бирчаком звільнено з роботи в «Шкільному відділі» і переведено на посаду вчителя Ужгородської гімназії. «Ми сба пішли на жертву русофілам», — пише він В. Гнатюку.³² Але й посада в гімназії не була тривалою, тому Панькевич працював з подвійною енергією, щоб залишити за собою пам'ятник хоча б у формі наукових праць, на випадок, якщо змушений буде залишити Закарпаття: «Як діло не виправиться, то скоро буду за Карпатами і лиш біда, що не буду мав де притулитися у Вас. Для того я викінчую всі свої роботи аби щось позитивного дати із моєї п'ятирічної праці.»³³

Поряд з вчителюванням, Панькевич і надалі залишився редактором ж. «Підкарпатська Русь», завідуючим науковою бібліотекою товариства «Просвіта», редактором «Наукового збірника» тощо.

У своїх відповідях на лист І. Панькевича В. Гнатюк гостро засуджує не лише політику закарпатських діячів Бескида, Гебея, Гагатка,³⁴ Волошина, але й русофільські тенденції Крамаржа та Клефача³⁵. Ю. Яворського він вважає «запеклим ворогом» і дивується, що «чехи такі індивідуа стягують до себе, а українців відтручають».³⁶

МОВНЕ ПИТАННЯ ТА НАУКОВА СПІВПРАЦЯ В КОРЕСПОНДЕНЦІ В. ГНАТЮКА З І. ПАНЬКЕВИЧЕМ

І. Панькевича було покликано на Закарпаття передусім для вирішення мовного питання, яке за постановою Сен-Жерменського договору від 10 вересня 1919 р. мало вирішуватись на підставі «народної» мови.

²⁹ В. Гнатюк, Збірник Петра Колочанського, «Науковий збірник тов. «Просвіта» в Ужгороді». Ужгород 1922, стор. 229—233.

³⁰ Лист В. Гнатюка від 6 листопада 1924 р.

³¹ Лист І. Панькевича від 23 вересня 1923 р. та лист В. Гнатюка від 30 вересня 1923 р.

³² Лист І. Панькевича від 8 вересня 1924 р.

³³ Лист І. Панькевича від 8 березня 1925 р.

³⁴ Лист В. Гнатюка від 1 жовтня 1924 р.

³⁵ Лист В. Гнатюка від 15 червня 1925 р.

³⁶ Лист В. Гнатюка від 1 жовтня 1924 р.

Виходячи з цієї постанови, І. Панькевич на підставі місцевих говірок склав *граматику української мови для закарпатських шкіл*,³⁷ але під тиском консервативної частини інтелігенції змушений був піти на компроміс, передусім змінити первісний правопис на етимологічний.

В. Гнатюк позитивно поставився до намагань І. Панькевича врятувати українську мову для Закарпаття хоч і ціною тимчасових компромісів. В рецензії на *граматику* Панькевича³⁸ він висловив переконання, що «дальший розвій мови на Закарпатті піде своїм природним шляхом, а політичні впливи й симпатії, які доси розбили стільки заколоту в литанчі літературної мови й правописі, зникнуть» (стор. 382). Він дав високу оцінку *граматичі* Панькевича, вважаючи її переломним моментом у встановленні літературної мови на Закарпатті. Підкреслює зокрема факт, що Панькевич взяв за основу своєї *граматики* верховинський діалект, найближчий до літературної мови.³⁹

В 1922 р. Панькевичу було доручено написати *граматику* для старших класів середніх шкіл, про що він сповістив В. Гнатюка.⁴⁰ В. Гнатюк радить йому: «Велику (*граматику* — М. М.) пишть аналогічно до Сімовичевої, бо вона добра й ясна. А як будете її укладати? Чи будете брати за основу місцевий говір і давати порівняння з літературною мовою? Думаю, що так було би найліпше і так найшвидше навчили би ся хлопці літературної мови.»⁴¹ Але видання «великої» *граматики* Панькевича не здійснилось. Замість нього було вирішено перевидати його «малу» *граматику*, але лише з тою умовою, що на обкладинці буде фігурувати ім'я А. Волошина, як співавтора. Волошин був прихильником «язичія» і як «співавтор» вимагав залучення до *граматики* таких форм, як «*быти*», «*ходиме*», «*сем*», «*что*» і т. п. Панькевич з цим не погоджувався: «Я поки що відложив на бік сю справу і жду. Тяжко давати мені на се своз ім'я».⁴²

В. Гнатюк радить Панькевичу погодитись з такими формами, як «*быти*», «*ходиме*», оскільки вони зустрічаються в багатьох закарпатських говірках, але категорично протестує проти форм «*сем*», «*что*», як книжкових анахронізмів, ніде і ніколи не живаних.⁴³

Зради збереження української мови, І. Панькевич і в цьому випадку пішов на компроміс і погодився з деякими вимогами та бажаннями Волошина.⁴⁴

В 1923 р. І. Панькевич вирішив видати на Закарпатті забуту *граматику* Злоцького, рукопис якої зберігався в бібліотеці НТШ у Львові.

Відносно одержання рукопису він вів довге і безуспішне листування з дирекцією бібліотеки, але лише завдяки В. Гнатюку вдалось йому здобути її. В листі до директора бібліотеки Кривецького В. Гнатюк підкреслює

³⁷ І. Панькевич, *Грамматика русского языка для младших классов школ средних и горожанских, Мукачево, 1922.*

³⁸ В. Гнатюк, «Грамматика русского языка для младших классов школ средних и горожанских д-ра І. Панькевича». ЛНВ, 1923, кн. VIII, стор. 381—382.

³⁹ Там же.

⁴⁰ Лист І. Панькевича від 12 грудня 1922 р.

⁴¹ Лист В. Гнатюка від 21 грудня 1922 р.

⁴² Лист І. Панькевича від 1 жовтня 1924 р.

⁴³ Лист В. Гнатюка від 6 листопада 1924 р.

⁴⁴ Лист І. Панькевича від 5 травня 1926 р.

велике значення граматики Злоцького для Закарпаття: «Видрукування там граматики (Злоцького — М. М.) може перехилити побіду в боротьбі на бік українства.»⁴⁵

Може, усвідомивши саме цей факт, чеські власті не дозволили Панькевичу видрукувати граматику Злоцького.⁴⁶

Прихильники русофільського напрямку в мовному питанні (а до значної міри і сучасні дослідники мовного питання на Закарпатті) обвинувачували Панькевича в тому, що він створив свою граматику штучно, не рахуючись з традиціями, які тут були раніше. Таке твердження безпідставне. І. Панькевич був обізнаний з історіографією мовного питання на Закарпатті, вивчивши майже всю існуючу літературу про це питання. В 1925 р. він знайшов невідому граматику Арсенія Коцака, про яку написав ґрунтовне дослідження.⁴⁷ І в написанні цієї праці важливу роль відіграв В. Гнатюк.

І. Панькевичу потрібно було порівняти граматику Коцака з граматикою М. Смотрицького, якої не було ні в Ужгороді, ні в інших чехословацьких бібліотеках, зате вона знаходилася в Львівській бібліотеці НТШ. Одержати цей цінний стародрук за кордон офіційним шляхом було неможливо, і лише завдяки особистим намаганням В. Гнатюка Панькевич одержав граматику Смотрицького.⁴⁸

І. Панькевич інформував В. Гнатюка майже про кожну свою працю та про всі свої наукові задуми та плани, а той охоче допомагав йому чи порадою, чи висилкою літератури, чи якимсь іншим шляхом. Ця допомога була для Панькевича дуже цінною особливо в перші роки його перебування на Закарпатті, коли він лише починав науково працювати.

Попробуємо простежити цю допомогу і взаємну співпрацю на прикладі дослідження «*Тишівської Александрії*».

Першу згадку про «Александрію» знаходимо в листі Панькевича від 4 грудня 1921 р. Він повідомляє В. Гнатюка про свою знахідку і на підставі порівняння «*Тишівської Александрії*» з аналогічною знахідкою В. Гнатюка (опублікованими уривками з Хітарського збірника) висловлює думку, що «перзвід тих Александрій доконаний по другім боці Карпат, т. зн. в Галичині і то з польського ориґіналу».

В своїй відповіді (14 та 26 грудня 1921 р.) В. Гнатюк пише Панькевичеві, що в нього є копія цілої «Александрії» з Хітарського збірника і висловлює охоту вислати її Панькевичу.⁴⁹ При цьому, заперечує його думку щодо перекладу: «Ся повість була в попередніх століттях така популярна і перехована в таких численних списках, що трудно припускати, щоб її перекладено з польського (швидше навпаки!), а не з грецького або старослов'янського тексту.»⁵⁰

⁴⁵ Лист В. Гнатюка до І. Крещецького від 19 липня 1923 р. Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

⁴⁶ Певеличку статтю «Забута граматика руського языка о. Теодосія Злоцького» І. Панькевич опублікував в ужгородській газеті «Свобода» від 1 жовтня 1922 р. № 65.

⁴⁷ І. Панькевич, Словеноруська граматика Арсенія Коцака другої половини XVIII в. Науковий збірник тов. «Провіта» в Ужгороді, т. V, 1927, стор. 232—259.

⁴⁸ Лист І. Панькевича від 23 травня 1925, 17 червня 1925 р. та листи В. Гнатюка від 25 травня, 15 червня, 1925 р.

⁴⁹ Вислано І. Панькевичу 25 лютого 1922 р. (Див. лист В. Гнатюка від 26 лютого 1922 р.)

⁵⁰ Лист В. Гнатюка від 26 грудня 1921 р.

Панькевичу здається думка Гнатюка непереконливою, він посилається на те, що в його рукописі «много технічних виразів польських», які перешуваачі пізніше пристосовували до свого сточення.⁵¹ Правда, ця його думка теді ще не спиралася на глибоке дослідження цієї проблематики.

Відчувуючи це, В. Гнатюк надсилає Панькевичу список літератури та деякі свої і Франкві праці про це питання. Одночасно дає йому ряд конкретних порад. До гіпотези Панькевича про переклад зауважує: «Не знаю, чому Ви вважаєте свій рукопис перекладом із польського... Таки вирази, як *«кдыж»* і т. д. були теді загально уживані.»⁵²

Львог він розшукував для Панькевича рукопис «Александрії» Жатковича, якій теж походив із Закарпаття: «Я переклав її (Александрію — М. М.) Франкві (як і копію Хітарського рукопису), бо він хотів про неї щогь писати, але до того не дійшло... Переглянув я тимчасовий каталог Франквисих рукописів, але там не знайшов Александрію... Може стоить де між рукописами загальної бібліотеки, що лежать не розібранні, але се мого я справити хіба в маю, як тепліє і я зможу піти до бібліотеки.»⁵³

7 березня 1922 р. Панькевич на основі глибокого вивчення літератури і порівняння «Тишівської Александрії» з подібними творами інших народів шпиро визнав помилковість своєї гіпотези щодо перекладу «Александрії» з польської мови: «Прочитавши кілька розділів Александрії, признав Вам слухність, що то твір нашого духа, а не перекладне діло... Стиль, живість оповідання, простота і світгляд цілком нашого народа.»

26 квітня 1922 р. він повідомляє В. Гнатюка, що прочитав всі рекомендовані ним праці про Александрії та вирішив опублікувати новознайденний рукопис в «Науковому збірнику товариства «Пресвіта» з ґрунтовною вступною статєю. «Думаю, що тим списком буде дана можливість порівняти ю з другими текстами, а в кінці прийти до ближшого обговорення мотивів. Я не находив ні одного тексту сербського, чеського і польського, котрий мав би таке свєрідне сброблення і свій рідний характер, як рукопис. Біда лиш, що вона не має початку і в середині находяться вільні місця.»

Ці пропуски Панькевич хтів доповнити на підставі рукопису Жатковича і знов-таки звертається за допомогою до В. Гнатюка: наполегливо просить його розшукати загублений рукопис «Александрії» Жатковича.

Залум І. Панькевича опублікувати повний текст «Александрії» В. Гнатюк зустрів дуже позитивно: «Я хтів навіть перекласти Александрію на теперішню мову і видати скремою книжечкою на популярну лектуру та тепер при дорожнєчї друку, се безнадійна справа.»⁵⁴

Пізніше І. Панькевич хтів навіть поїхати у Львів, щоб познайомитись із старими рукописними пам'ятками бібліотеки НТШ та особисто зайнятись розшуками «Александрії» Жатковича.⁵⁵ Але віднайти «Александрію» Жатковича так і не вдалось. Панькевич це болюче переживав: «Я так хотів би дати повний текст, бо трапляється досра нагода по раз першїй видати таке діло, що вже другї народи давно повивадали.»⁵⁶

⁵¹ Лист І. Панькевича від 31 грудня 1921 р.

⁵² Лист В. Гнатюка від 21 січня 1922 р.

⁵³ Лист В. Гнатюка від 26 лютого 1922 р.

⁵⁴ Лист В. Гнатюка від 24 травня 1922 р.

⁵⁵ Лист І. Панькевича від 7 червня 1922 р.

⁵⁶ Лист І. Панькевича від 1 серпня 1922 р.

«Александрію», яку І. Панькевич назвав «Тишівською», було надруковано в 1-му номері «Наукового збірника товариства «Просвіта»,⁵⁷ разом з працею В. Гнатюка про Клясцигське євангеліє.

100 відбитків своєї «Александрії» Панькевич велів зробити з «українським вступом, призначеним для галичан і України.»⁵⁸

Після закінчення довгої і кропіткої праці над «Александрією» І. Панькевич зайнявся дослідженням закарпатських діалектів, на які В. Гнатюк спрямував його увагу ще на початку 20-х років.⁵⁹

Щоб поглибити свої теоретичні знання, Панькевич в 1923 р. поїхав у Прагу, де під керівництвом проф. *Й. Хлумського* зайнявся експериментальною фонетикою.⁶⁰ Він був захоплений методикою дослідження Хлумського і своє захоплення передав в листі до Гнатюка. Цікаво, що на цей раз В. Гнатюк не схвалив захоплення Панькевича, як це робив іншим разом: «Такі дослідн. як учить їх проф. Хлумський, гарні, але вони, власне, належать до люксусу у філології. Їх досі не робили тим, в кого мова вже всесторонньо досліджена, але коли в нас брак навіть суцільної діалектології, не досліджено синтаксис, наголос і т. д., то з темпом можна ще почекаати.»⁶¹

Чим більше І. Панькевич досліджував закарпатські діалекти, тим більше проблем виникало перед ним. Найбільші труднощі робив йому аналіз морфологічних явищ. Панькевич був далекий від того, щоб робити теоретичні узагальнення без кропіткої польової роботи. На його думку, треба дослідити морфологію кожного села і лише потім робити висновки.⁶² Молодий вчений з надзвичайною впертістю досліджує мову кожного села.

В 1925—26 рр. він здійснив і 4 експедиції в Пряшівщину: «Обійшов я частиню границю словяцько-руську від *Ужгорода* по *Михайлівці*, даліше від *Собранець* по *Ублю*, від *Радвані* до *Меджилаборець*, а тепер ще хочу околицю *Снини* до галицької границі», — пише він В. Гнатюку 12 серпня 1926 р.

Бувало, що під час своїх експедицій він зустрічався з іменем Гнатюка, який у тих же місяцях робив експедиції 30 років тому. Про одну таку зустріч він пише: «В моменті, коли Ви писали до мене, думав і я за Вас. Саме був я в селі *Берестові над Лаборцем* Земплинської жупи, та зайшов до одного селянина студіювати його говір. Коли товариш моєї ескурсії — проф. Д. Зубрицький з *Пряшева* пояснив ціль моєї подорожі, селянин скоро відповів просто: «Я вам не потребую ніч говорити, я Вам дам таку

⁵⁷ Тишівська Александрія з поч. XVIII в. Текст і мовну аналізу подає Др *Іван Панькевич*, «Науковий збірник тов. «Просвіта» в Ужгороді», 1922, № 1, стор. 1—108.

⁵⁸ Лист І. Панькевича від 6 листопада 1923 р.

⁵⁹ Див. напр. лист В. Гнатюка від 12 квітня 1920 р. «Чи Ви познайомилися вже з місцевими говорами і чи сподобались Вам? Правда, що багато в них старини?» В рецензії на граматику І. Панькевича він писав: «Було б бажано, щоб автор опрацював ширше порівняннюю методою місцеві говори і вказав їх багатство та велике значення, яке вони мають не тільки для історичної граматики, але й для студій над українською мовою взагалі» (ЛНВ, 1923, кн. VIII, стор. 282).

⁶⁰ Лист І. Панькевича від 23 вересня 1923 р.

⁶¹ Лист В. Гнатюка від 30 вересня 1923 р.

⁶² Лист І. Панькевича від 5 травня 1926 р. При написанні «Українських говорів Підкарпатської Русі і сумежних областей» він дійсно спирався на аналізі мови понад 500 закарпатських сіл.

книжку, де будете мати все, як у нас говорять і на околиці.» Зацікавлений тим, я не менше здивований тим, кажу, принесіть! За хвилину приніс селянин Вашу працю «Русини Пряшівської єпархії і їх говори». Отворив та каже, читайте, там є село таке, там інше і т. д. Се мене тронуло до глибини, бо такої книжки у селянина я не чекав. Хотів я Вам зараз донести еще з дороги, але не було ні паперу, ні почти, ні марок.»⁶³

Цією вісткою В. Гнатюк був дуже зворушений, але шкодував, що Панькович не записав це оповідання безпосередньо з вуст селянина.⁶⁴

Про результати своїх експедицій І. Панькевич хотів доповісти на засіданні лінгвістичної секції НТШ. Про це він кілька разів писав В. Гнатюку, але чи дійшло до здійснення його задуму, нам не вдалось встановити.

В останні роки свого життя В. Гнатюк працював редактором «Літературно-наукового вістника». Оскільки хвороба не дозволяла йому систематично ходити на роботу, то він змушений був працювати дома, а то таким способом, що з редакції приносили йому матеріал (звичайно, невідредаговані статті або коректури), над якими він працював, часто лежачи в постелі. Як зазначає сам В. Гнатюк, ця праця була «вправді непродуктивною та мало платною», але він мусив виконувати її, «щоб могли вижити.»⁶⁵

Та незважаючи на те, що праця в «Літературно-науковому вістнику» для Гнатюка була лише засобом для існування, він виконував її дуже сумлінно, докази чого знаходимо і в листуванні В. Гнатюка з І. Панькевичем. Він намагався залучити до співпраці з ЛНВ особливо закарпатських діячів, щоб, таким чином, подолати штучну ізоляцію Закарпаття від Галичини. Серед закарпатських кореспондентів ЛНВ був і І. Панькевич.

Від 1923 до 1926 р. за посередництвом В. Гнатюка він опублікував на сторінках ЛНВ п'ять статей та рецензій.

Пишучи критичні статті про закарпатські справи, І. Панькевич до значної міри зазнавав переслідування з боку офіційних органів. Щоб уникнути цього, він писав під псевдонімами. Так, наприклад статтю «Шкільництво на Підкарпатській Україні»⁶⁶ він опублікував під псевдонімом «Обсерватор».⁶⁷

Дуже цікава статейка Панькевича про зв'язки Івана Франка з Закарпаттям, що була написана на особисте замовлення В. Гнатюка від 24 квітня 1926 р. і опублікована в ювілейному номері ЛНВ, присвяченому 10-річчю з дня смерті І. Франка.⁶⁸

В ній І. Панькевич підкреслює і заслуги В. Гнатюка, який своєю діяльністю поклав фундамент нового українського напрямку в закарпатській культурі: «Українофільські симпатії і зворот до народного почалися лише з початком 1900-х років, після екскурсії Вол. Гнатюка на Закарпаття...

⁶³ Лист І. Панькевича від 5 травня 1926 р.

⁶⁴ Лист В. Гнатюка від серпня 1926 р.

⁶⁵ Лист В. Гнатюка до М. Грушевського від грудня 1925 р. «Україна», Київ 1926 р., № 6, стор. 186.

⁶⁶ ЛНВ, 1923, кн. I, стор. 79–84.

⁶⁷ Там же. Вже вживання назви «Підкарпатська Україна» замість офіційної «Підкарпатська Русь» в той час вважалось недоступним і гостро переслідувалось.

⁶⁸ І. Панькевич, Іван Франко і Закарпаття, ЛНВ, 1926 р., кн. VII–VIII, стор. 292–294.

Вол. Гнатюк побіч своїх дослідів над фольклором Закарпаття, своїми особистими зносинами з поодинокими людьми, свідомо працював над порозумінням нашої народної течії, над зрозумінням, що й мова нашого народу здатна стати літературною. далі над тим, щоб і на Закарпатті ішла праця через народ у народ.»⁶⁹

В 1925 р. Міністерство в справах Словаччини заборонило розповсюдження ЛНВ в Словаччині, конфіскуючи кожний номер журналу вже на кордоні.⁷⁰ Приводом для такої заборони була ніби стаття, звернена проти словаків, хоч ніхто не знав, про яку статтю йдеться. Як пише В. Гнатюк, «з заборону ЛНВ або зайшла якась інтрига або все легенда. Ніякої статті в ній не було ні прсти чехів чи словаків, ні прсти держави. В VI кн. 1924 р. надруковані тільки переклади з чеських поетів, а за те, чей же не могло заборонити журнал.»⁷¹

Сам В. Гнатюк писав скарги на всі боки, збирався писати навіть в Міністерство в справах Словаччини, але чи вдалось йому скасувати заборону ЛНВ, невідомо.

В сясу чергу І. Панькевич притягав В. Гнатюка до співпраці в редакційному краєзнавчому журналі «Підкарпатська Русь», що виходив з 1924 р.

Же в першому річнику цього журналу він опублікував на продовження статтю В. Гнатюка *«Гуцули»*.

З 1925 р. «Підкарпатську Русь» видавало «Руське педагогічне товариство». Всна перетворилась в щомісячник, але В. Гнатюк через хворобу не зміг вже брати в ній активну участь.

ФОЛЬКЛОР ТА ЕТНОГРАФІЯ В КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В. ГНАТЮКА З І. ПАНЬКЕВИЧЕМ.

Коли Іван Панькевич приїхав на Закарпаття, в нього ще не було чіткого уявлення про характер його майбутньої праці. Він думав присвятити свої сили розв'язанню мовного питання, але в дослідженні Закарпаття існували тоді такі великі прогалини, що він мусив займатися і літературознавством, і історією, і фольклором закарпатських українців.

Особливо близьке відношення він мав до фольклору й етнографії, а оскільки в нього не було спеціальної підготовки з цих дисциплін, він часто звертався за допомогою до В. Гнатюка, якого вважав не лише спеціалістом в питаннях загальної етнографії й фольклору, але й «найліпшим знатком нашої народної усної словесності.»⁷² Гнатюк охоче йшов назустріч І. Панькевичу.

В перших своїх листах В. Гнатюк подає Паньковичу список робіт, які містять закарпатські матеріали і які йому необхідно знати.

Ці роботи не завжди задовольняли Панькевича. Так, наприклад, про «На-

⁶⁹ Там же, стор. 293.

⁷⁰ Лист І. Панькевича від 23 травня 1925 р.

⁷¹ Лист В. Гнатюка від 25 травня 1925 р.

⁷² І. Панькевич, Подкарпато-руський діалектологічний (обласний) словар. «Підкарпатська Русь», 1923, стор. 24—30.

родные песни Галицкой и Угорской Руси Головацького він пише: «Збірку Головацького я переглянув, але сна дуже маленька. Чи не було би добре розпочати збирання наново? Тут много пісень про Америку. Дальше треба би звернути увагу на колядки, а тих тут много, і на балади.»⁷³ В. Гнатюк прихильно зустрів думку Панькевича: «Етнографічні матеріали, як лиш є кому записувати, нехай записують. Увагу треба звертати на всякі новатори (отже й про Америку), на колядки на обрядки і т. д.»⁷⁴

Часто Панькевич просить у Гнатюка питальники та програми для різних матеріалів,⁷⁵ які Гнатюк охоче висилає.⁷⁶ Інколи Панькевича передруксував надіслані питальники і розсилав сільським вчителям, студентам та навіть селянам.⁷⁷

Хоч програми, питальники Панькевича не мали такого успіху, на який він розраховував, все ж таки вони принесли цікаві результати. Вони дали змогу Панькевичеві вже в 1925 р. приступити до заснування архіву народної пісні при товаристві «Пресвіта».⁷⁸

Селянин із с. Верхні Вєрота Лука Дем'яні (сьогодні відомий закарпатський письменник) на заклик Панькевича записав у своєму селі понад 100 народних пісень.⁷⁹ І. Панькевич вирішив випустити збірку Дем'яна друком і надіслав її для рецензії В. Гнатюку. Перше враження В. Гнатюка від збірки було негативним: «Він мусив пісні не записувати з уст народа, хіба в незначній мірі, а швидше переписати з якихсь друкованих уже любочних видань.»⁸⁰

Щеб переконатись в цьому, він переглянув всі доступні йому видання любочних пісень, але, не власне здивування, переконався, що там нема змінив Дем'яна і на підставі цього встановлення змінив свій перший погляд на збірку Дем'яна, давши йому позитивну оцінку.⁸¹

В. Гнатюк приділяв посилену увагу народному декоративному мистецтву, яке не розглядав як анахронізм, а як живу справу. Він робив дуже багато для популяризації народного мистецтва не лише в Галичині, але й за кордоном.

В 1923 р. він звернувся до Панькевича з пропозицією заснувати в Ужгороді філію виробничої спілки «*Гуцульське мистецтво*», центр якої був у Косові.⁸²

⁷³ Лист І. Панькевича від 26 квітня 1922 р. Панькевич має на увазі лише закарпатські матеріали в збірці Головацького.

⁷⁴ Лист В. Гнатюка від 24 травня 1925 р.

⁷⁵ Листи В. Гнатюка від 20 січня 1920 р., 4 травня 1920 р., 23 травня 1925 р., 12 серпня 1926 р.

⁷⁶ Листи В. Гнатюка від 24 травня 1922 р., 28 травня 1925 р., 18 травня 1926 р., 9 серпня 1926 р., 16 вересня 1926 р. та ряд інших.

⁷⁷ Уже в 1920 р. він склав питальник про ткацтво, на який одержав ряд відповідей з малюнками. (Лист І. Панькевича від 4 травня 1920 р.).

⁷⁸ В 1922 р. на підставі брошури В. Гнатюка «*Українська народна словесність*» він склав програму збирання фольклорних, етнографічних та діалектологічних матеріалів для обласного словника. Відбитки цієї програми він розіслав в усі закарпатські села. (Лист І. Панькевича від 23 вересня 1923 р.).

⁷⁹ Лист І. Панькевича від 17 червня 1925 р.

⁸⁰ Лист І. Панькевича від 7 червня 1922 р.

⁸¹ Лист В. Гнатюка від 28 листопада 1922 р.

⁸² Лист В. Гнатюка від 8 грудня 1922 р. Окремою книжкою записи Луки Дем'яна не було видано, зате частина пісень була надрукована на сторінках «Підкарпатської Русі».

⁸³ Листи В. Гнатюка від 8 травня 1923 р., 28 червня 1923 р., 23 липня 1923 р.

З цією метою він надсилав Панькевичу свою статтю і просить його опублікувати її на сторінках газети «Русин»: «Може, між читачами «Русина» в краю або Америкі знайдеться хто, що схоче приступити в члені спілки, яка розвивається добре».⁸³ В слідуючих своїх листах він пропонує заснувати в Празі постійну виставку гуцульського мистецтва, мотивуючи це тим, що в Празі буває багато іноземців, у яких гуцульське мистецтво могло б викликати зацікавлення.⁸⁴ Але жодна з цих пропозицій В. Гнатюка не була реалізована.

Кореспонденція між В. Гнатюком і І. Панькевичем дає нам можливість заглянути в творчу лабораторію обох вчених і простежити не лише за процесом виникнення окремих праць, але й нездійснених задумів.

Не вважаючи на те, що Закарпаття фактично було причиною життєвої трагедії В. Гнатюка, він ніколи не перестав цікавитися ним. «Ви знаєте, що я інтересуюсь закарпатськими виданнями і бажав би їх мати, а купувати не годен, бо нема за що».⁸⁵

До останніх днів свого життя Гнатюк працював дуже плідно і інтенсивно, але після війни видавнича діяльність НТШ, з-за скрутних матеріальних причин, майже припинилася, і він не мав де друкувати свої великі за розміром твори, як це було до війни.⁸⁶ Це до значної міри впливало і на його наукову продукцію.

Ще до війни В. Гнатюк підготував до друку цикл своїх статей про Закарпаття: «Я хотів видати окремою книжкою *збірку своїх статей про Угорську Україну*, писаних у різних часах, та не було накладця, ну а тепер при незмірній дороговизні нема що й думати про те. А шкода, бо думаю, що така книжка знайшла би собі читачів і викликала серед них зацікавлення Угорською Україною».⁸⁷ В Галичині Гнатюкові не вдалось видати свою збірку, тому він 15 серпня 1921 р. запропонував її для видання на Закарпатті. Але і тут становище не було ліпшим. Тоді він вирішив видати новеличку брошурку, яка б охоплювала найновіші дані про Закарпаття, про його економіку, культуру, політику, промисловість, торгівлю, природні багатства, курортні місця, шкільництво тощо. Гнатюк просить Панькевича подати йому матеріали для такої брошурки,⁸⁸ але хвороба і безперспективність видання не дозволили йому опрацювати задуману брошурку.

Приблизно в той же час він запропонував до перевидання на Закарпатті свої «*Народні казки*» і «*Народні новели*», але їх постигла така ж доля.⁸⁹

В 1924 р. в нього була напівготова книжка про *українську міфологію*. Потребу видання такої публікації він обгрунтовує в листі до Панькевича від 13 червня 1924 р.: «Я вже давно хотів видати *українську міфологію* (популярну, для широких кругів), бо вважаю її дуже цінним остатком нашої старшої культури. І коли Ви переглянете слав'янську міфологію —

⁸³ Лист В. Гнатюка від 8 травня 1923 р.

⁸⁴ Лист В. Гнатюка від 27 вересня 1923 р.

⁸⁵ Лист В. Гнатюка від 18 червня 1926 р.

⁸⁶ Занепад видавничої діяльності НТШ турбував також І. Панькевича, який був дійсним членом товариства від 10 жовтня 1923 р. Того ж року він вислав як «ювілейний дар НТШ» 1500 крон + один долар, а наступного року 170 крон (Див. «Хроніка НТШ у Львові» за 1923—25 рр., № 67—68, стор. 170).

⁸⁷ Лист В. Гнатюка від 10 грудня 1920 р.

⁸⁸ Лист В. Гнатюка від 2 червня 1921 р.

⁸⁹ Лист В. Гнатюка від 10 грудня 1920 р.

чи Махала, чи Нідерлього (що написані найкритичніше), псбачите, що найбільша частина матеріалу, на яким всі олірають ся, наша, *українська*. Тимчасом самі українські ні не знають сього, ні не цінять їх (тому, що не знають). Значну її частину маю готсву (коло половини). Та ще багато треба дописати. Обчислюю, що книжечка формату Видавничої Спільки — мала би 10—12 аркушів друку. Чи не видала б її Ваша «Просвіта», або яка інша фірма, — бо в нас тепер трудно найти накладця. До неї можна би поробити й образки (дещо вже намальовала О. Кульчицька), але се збільшило би значно кошт накладу, бо треба би ще платити за образки і за кліші. Чи можливо се видати в Вас, не знаю, але подаю проект.»

В тому ж листі він пропонує для видання ґрунтовну, багато ілюстровану працю про ґуцулів на 10 аркушів друку. На жаль, жоден з цих задумів не здійснився, головним чином з-за несприятливого матеріального становища товариства «Просвіта».

ПРАЦЯ В. ГНАТЮКА НАД СЛОВНИКОМ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК

Володимир Гнатюк цікавився і закарпатськими діалектами, дослідженню яких він присвятив кілька своїх праць. Вже в перших листах до Панькевича він підкреслював багатство і архаїчність закарпатської мови і заохочував вченого-початківця на її дослідження.

Іван Панькевич поділяв думки В. Гнатюка, приділяючи посиплену увагу зокрема закарпатській лексиці. Та вивчення діалектів не було для нього лише якоюсь академічною справою: на підставі їх ґрунтовного дослідження він хотів довести, що закарпатська народна мова є діалектом української мови, яка повинна запанувати в школах, установах і повсякденному побуті.

Думка видати обласний словник при допомозі сільських учителів виникла у Панькевича ще в 1920 році, але вже на початку він зустрівся з непорозумінням у місцевої інтелігенції. 4 травня 1929 р. він скаржиться В. Гнатюкові: «Редагувати хотів я обласний словар, но як я виджу, помочи від тутешніх учителів ніякої, а сам по селах поки що не могу їхати.»

З подібною байдужістю були прийняті і його закликки, статті та програми, друковані на сторінках ж. «Учитель» та «Подкарпатська Русь».⁹⁰

В. Гнатюк у той час жив у дуже скрутних матеріальних обставинах, про що можна дізнатися з його кореспонденції.⁹¹

⁹⁰ І. Панькевич, Справа нашої правопісі. «Учитель», 1921 р., річ. II, № 5, стор. 70—89. І. Панькевич, Подкарпаторуський діалектологічний (обласний) словар, «Подкарпатська Русь», I, 1923, стор. 24—30. До останньої статті додано ґрунтовну програму, складену за брошурою В. Гнатюка «Українська народна словесність» (Відень, 1917 р.).

⁹¹ Так, наприклад, в листі до свого друга Кривецького він пише: «Я вже сам тільки вегетую, не живу... Ліки страшенно багато коштують і загалом на все дорожнеча, платія як у нас завжди низка, а заробітку нема, бо ніщо не друкується». (Лист від 4 січня 1918 та 26 грудня 1921 р. Архів ЦДІА у Львові, ф. 309, од. зб. 987.)

Двоє дітей В. Гнатюка в той час училися в Чехословаччині — син *Юрій* на Пржібранському гірничному факультеті, а дочка *Олександра* на медичному факультеті Празького університету.⁹²

До 1920 р. подавав їм матеріальну допомогу зять (чоловік старшої дочки *Ірини*), але в 1921 р. він і сам залишився без праці і не зміг їм допомагати. Плата за навчання була досить висока, а курс польської марки у відношенні до чехословацької крони був настільки невигідний, що В. Гнатюк ніяк не міг звести кінці з кінцями: «Мені самому не можна вижити, а не то ще дітей удержати на дорогу чеську валюту», — скаржится він Панькевичу.⁹³

Щоб дати дітям освіту, В. Гнатюк, незважаючи на тяжку хворобу, писав статті в чеські і закарпатські журнали, відмовлявся від лікування, жив до крайності скромно, але і так утримати у вузі двоє дітей йому було не під силу. В 1921 р. він вирішив взяти дочку після другого курсу додому.

Іван Панькевич дуже добре розумів становище свого колишнього вчителя, тому що й сам жив не в кращих умовах. Щоб допомогти матеріально, запропонував йому взяти участь в укладенні словника закарпатських говорів, в основу якого увійшли б власні записи В. Гнатюка та друковані матеріали інших дослідників. Панькевич пізніше мав доповнити словник матеріалами із своїх власних досліджень, а також чеськими еквівалентами і видати його в Ужгороді.

В. Гнатюк очоче погодився на таку пропозицію, тим більше, що над словником міг працювати дома, не виходячи з кімнати, а за гонорар (600 крон від аркуша друку, одержуваних щомісячним авансом) міг хоч би частково утримати дітей в школі.

Починаючи з 1921 р. праця над словником стає найчастішою темою їх листування.

Факт, що В. Гнатюк понад три роки присвятив інтенсивній праці над словником закарпатських говірок, в дотеперішній літературі або замовчувався, або ставився на задній план. Тому ми зупинимось на цьому питанні трохи детальніше.

Конкретна угода про працю над укладенням словника між В. Гнатюком та «Шкільним відділом Ужгородського цивільного управління» була укладена у вересні 1921 р.

В. Гнатюк з притаманним йому ентузіазмом приступив до праці, але вже на початку виникли певні труднощі, пов'язані з контролем праці, транскрипцією, правописом і т. п. Всі ці проблеми, мов у дзеркалі, знайшли своє відображення в листах В. Гнатюка.

Одною з перших проблем було територіальне обмеження словника. Куди мають сягати його границі? «Чи шариський діалект, яким по часті говорять уже в ужгородськiм комітаті, земплинськiм, шариськiм, спіськiм і бачванськiм, втягати (в словник — М. М.) чи ні?» — питає він Панькевича і тут же висловлює свою думку: «Коли б їх втягати, то се збільшило би вдвоє словар; коли не втягати, значить, ми не вважаємо їх українцями,

⁹² *Юрій Гнатюк* після смерті батька працював інженером в Донбасі. Від 30-х років його доля невідома. *Олександра Гнатюк* зараз живе в Парижі. Найстарша дочка В. Гнатюка *Ірина* померла 1966 р.

⁹³ Лист В. Гнатюка від 15 серпня 1921 р.

а тим часом вони самі вважають себе і, як я Вам показував, бачванці друкують уже книжки на своїм діалекті, вважаючи себе «русинами».⁹⁴ Панькевич правильно зауважує, що «критерій для розсудження, чи дане слово наше, чи словацьке не точні і тяжкі... Впливи взаємні ідуть далеко вглиб краю одного і другого.»⁹⁵ Оскільки в той час він не вважає себе ще компетентним рішати таке складне питання, то він звертається за порадою до чехословацьких професорів *Вондрака* та *Травнічка*.⁹⁶

На це В. Гнатюк відповідає: «Дуже добре, що Ви написали до Вондрака і Травнічка, а ще ліпше було би, якби чеська Академія Наук вислала на словацько-українське пограниччя спеціальну комісію злєжену з чехів, словаків і українців для розсліду границі язикової і взаїмних впливів. Її се тепер дуже легко зрєбити, аби тільки входили до неї суб'єктивні люди, а не такі, що конєчно хотіли би поставити на своїм.»⁹⁷

Пізніше В. Гнатюк та І. Панькевич домовились так, щоб закарпатський словник охопив й українські села Східної Словащини.⁹⁸

В матеріалах Гнатюка, незважаючи на сумлінність запису, не передані деякі фонетичні явища, як наприклад, звук «ы». А, на думку Панькевича (і Вондрака), звук «ы» слід обов'язково передати в словнику як «одну з найбільш характерних ознак закарпатських говірок.»⁹⁹

Відсутність звука «ы» в своїх записах В. Гнатюк пояснює тим, що він був на одному місці лише короткий час, протягом якого не встиг прєстєжити цей звук, і пропонує Панькевичеві особисто зайнятись цією проблемою та додатково виправити його записи.¹⁰⁰

Дальшою проблемою, що з'явилася при укладанні словника, було виписування слів із «місяцєсловів» та інших публікацій, виданих «язичієм». В. Гнатюк прєспєнував не залучати цих видань до словника, «бо там така язикєна саламаха, що трудно з нею що порадити... Без них буде словар, правда, менший, але чисто народний, отже й значно вартіший».¹⁰¹ Натомість прєпонує залучити до словника слова із старшої писемності — апокрифів, «*Александрії*», «*Нягівського євангєлія*», духовних віршів тощо. «Всі ті друки подаються більше до *історичного словника*, як до теперішнього, але в них така чиста народна мова (відкинувши трохи зверхньої поволоки), що шкода було би писнути її.»¹⁰²

І. Панькевич поділяє думки В. Гнатюка, але зауважує, що «в матеріалі старшої літератури треба бути обережним і брати лиш такі рукописи, в котрих суть виразні діалектичні признаки.»¹⁰³ Крім того, він пропонує використати твори *Духновича*, *Довговича*, *Кралицького* та інших. «Строго

⁹⁴ Лист В. Гнатюка від 19 жовтня 1921 р.

⁹⁵ Лист І. Панькевича від 21 листопада 1921 р.

⁹⁶ Там же.

⁹⁷ Лист В. Гнатюка від 30 листопада 1921 р.

⁹⁸ Лист В. Гнатюка від 8 травня 1923 р.

⁹⁹ Лист І. Панькевича від 4 грудня 1921 р.

¹⁰⁰ Лист В. Гнатюка від 26 грудня 1921 р.

¹⁰¹ Лист В. Гнатюка від 8 травня 1921 р.

¹⁰² Там же.

¹⁰³ Лист І. Панькевича від 15 травня 1923 р.

беручи, се вже не буде діалектологічний словар, але словар областний в ширшій поняттю сего слова.»¹⁰⁴

Пізніше Панькевич надіслав В. Гнатюку дві збірки поезій *Гренджі-Донського*, з яких В. Гнатюк виписав 356 слів, три брошури *Стрипського* (977 слів), брошуру *Маркуша*,¹⁰⁵ вірші *Злоцького*,¹⁰⁶ книжку *Біленького*¹⁰⁷ та інші видання.

Дуже багато часу забрало Гнатюкові виписування слів із «*Неділі*»: «Я взяв 4 річник. Книжка величезна і дала біг багато матеріалу, як би — не була писана неможливим жаргоном. Я сиджу цілий вечер, а тепер вечери довгі, читаю масу текстів і всею виписати 5—10 карточок!»¹⁰⁸

Значною перешкодою при укладенні словника була його хвороба, на яку він скаржився в багатьох своїх листах: «Як захворував 30 квітня (1922 р. — М. М.) так ось аж тепер устав. Дуже мучила мене астма, я мусив лежати в ліжку і нічого не робити. Дуже мене се прибило, що більше як три тижні я промарнував і не міг псувати вперед словарця.»¹⁰⁹ В 1923 р. він знов скаржився: «На якийсь час мушу зупинити працю, бо набавився я катару сильного і дуже кашляю. Та може воно не довго потягнеться.»¹¹⁰ В 1924 р. стан його здоров'я ще більше погіршав. «По виспльці листа до Вас я захворував (застудився в кімнаті!) і пролежав більше як місяць у ліжку; коли устав, мусив налагоджувати деякі залегли справи і писати одну статтю так, що зі словарної роботи відпало цілком *два місяці*.»¹¹¹

Та незважаючи на ці важкі обставини, В. Гнатюк протягом трьох років виписав діалектні слова буквально із всієї доступної літератури про Закарпаття. Крім своїх записів («Етнографічні матеріали з Угорської Русі», т. I—IV), він використав фольклорні збірники *Я. Головацького*, *Г. Де-Воллана*, *М. Врабеля*, *Л. Дем'яна*, літературні твори, писані народною мовою (*О. Духновича*, *О. Павловича*, *А. Кралицького*, *В. Довговиця*, *Злоцького*, *Г. Стрипського*, *В. Гренджі-Донського*), закарпатські стародруки та рукописні збірники, календарі, газети, журнали, *словник Чопя* та багато інших матеріалів. Слова, виписані з цих матеріалів, досягли цифри — понад 20.000. При цьому до кожного слова була цитата з вказівкою на джерело, наголос, точна фонетична транскрипція, еквівалент у літературній мові тощо.

12 вересня 1924 р. В. Гнатюк за посередництва чехословацького консульства у Львові надіслав словник у Ужгород, але Панькевич одержав його

¹⁰⁴ Там же. Гнатюк у своїй відповіді погоджується з Панькевичем, зауважуючи, що з творів Духновича можна використати лише його драму «Добродітель перевищає багатство». Те саме говорить він і про творчість Павловича: «Навіть вірші Павловича, що писав «по шариськи» (на маковичькому діалекті — М. М.), перероблював хтось у перших річниках (місяцословія — М. М.) на жаргонові, а і в дальших подибується слова, як: *надежда*, *какъ*, *должность*, *должны*, *если*, *солнечны* і т. д., яких я не можу брати до словаря. Коли між такими словами попадеться народне, то й його трудно брати, хіба без цитату, бо якже наводити цитати в язичю?» (Лист В. Гнатюка від 29 травня 1923 р.)

¹⁰⁵ Лист В. Гнатюка від 28 червня 1923 р.

¹⁰⁶ Лист В. Гнатюка від 27 вересня 1923 р.

¹⁰⁷ Лист В. Гнатюка від 23 січня 1924 р.

¹⁰⁸ Там же.

¹⁰⁹ Лист В. Гнатюка від 24 травня 1922 р.

¹¹⁰ Лист В. Гнатюка від 30 серпня 1923 р.

¹¹¹ Лист В. Гнатюка від 28 березня 1924 р.

лише через три місяці. Він мав доповнити його своїми матеріалами та чеськими еквівалентами і здати до друку. Але обставини змінилися до гіршого. В 1924 р. Панькевича було звільнено з «Шкільного відділу» і переведено в Ужгородську гімназію. Та над словником він і тут не перестав працювати, залучивши до співпраці своїх учнів з різних сіл Закарпаття і Східної Словаччини: «Використовую багатий матеріал колядок, пісень, загадок, казок, який доставили мені ученики, а також і матеріал від інтелігентних селян... Дальше сам збираю і буду ще збирати в літі.»¹¹² Чим більше працював Панькевич над словником, тим більше прогалини в ньому бачив, крім того, за принципами лінгвістичної географії, він вирішив до кожного слова давати місце його походження, чого В. Гнатюк не робив, посилаючись на те, що це має бути підручний словар не науковий, а який він і був науковий, то констатування місця походження даного слова пестрібе лише окремим спеціалістам, які це можуть встановити за наведеним джерелом.¹¹³

Справа словника не перестала турбувати В. Гнатюка до останніх днів його життя. Ще 16 вересня 1926 р. (за 3 тижні до смерті), він радить І. Панькевичу: «Робіть через зиму словар тай пускайте в друк, бо щоби дійсно вся праця потому не змарнувалася, а шкода би було. Ідеальної повноти ніхто ще не осягнув тай не осягне, а краще одісля рзбити доповнення і ладити друге видання, як зачинати роботу наново.»

Іван Панькевич так і думав зробити: «Працю над словарем закінчую, бо хочу подати хоть то, що дотепер зібране, бо як я би залишив не видане, то ніхто по мені сего не зробить, а і часи змінються на гірше. Можна би еще много а много доповняти — але помочи не маю ніякої — зданий я майже виключно на себе.»¹¹⁴ Але видати словник йому не вдалось, хоч працював над ним ціле життя і довів кількість карточок до 120—130 тисяч.¹¹⁵

ОБМІН ЛІТЕРАТУРОЮ

Одним з першочергових своїх завдань після приїзду на Закарпаття І. Панькевич вважав заснування української наукової бібліотеки, без якої він не уявляв собі науковій праці. Як завжди в таких випадках, І. Панькевич звернувся за допомогою до свого учителя В. Гнатюка: «Я хочу за всяку ціну якусь малу наукову бібліотеку ту заложити, а видання Товариства (ім. Шевченка — М. М.) були би пранкою основою» — пише він в листі від 4 травня 1920 р.

В. Гнатюк охоче пішов назустріч І. Панькевичу і посередництвом Ште-

¹¹² Лист І. Панькевича від 8 березня 1925 р.

¹¹³ Лист І. Панькевича від 24 березня 1925 р.

¹¹⁴ Лист І. Панькевича від 12 серпня 1926 р.

¹¹⁵ Сьогодні діалектологічний словник Панькевича (разом з матеріалами В. Гнатюка) знаходиться в Інституті світової літератури та мов ЧСАН. Після смерті Панькевича над ним працювали д-р О. Зілинський та А. Куримський. Опрацьовано приблизно 1/3 матеріалу, але його видання не передбачається. Може, справді Панькевич мав рацію, коли 40 років тому передбачав, що без нього словник ніхто не видасть?

фанова передав в Ужгород велику посилку книжок, в основному видання НТШ. Панькевич вже через два місяці (13 липня 1920 р.) з радістю констатує, що «Штефанов привіз багато книжок і нині ми вже маємо поважну бібліотеку при «Просвіті». Ця бібліотека регулярно поповнювалась галицькими виданнями, в свою чергу Панькевич систематично вислав у Львів закарпатську літературу.

В. Гнатюк був особисто зацікавлений в тому, щоб у науковій бібліотеці ужгородської «Просвіті» (пізніше вона перетворилась у Державну наукову бібліотеку) якнайповніше була представлена українська література і, незважаючи на свою хворобу, намагався виконати кожне прохання Панькевича.¹¹⁶

Справа наукової бібліотеки так припала до серця Панькевича, що він не залишив її керування навіть після звільнення з «Шкільного відділу», незважаючи на те, що за свою працю не одержував жодної нагороди.

В. Гнатюк був не лише посередником в укомплектуванні ужгородської бібліотеки. В останні роки свого життя він переслав сюди значну частину своєї особистої бібліотеки. Це було зумовлене двома причинами: 1) Він ще з молодих років мріяв про створення на Закарпатті наукового центру, з якого б місцевою інтелігенцією поширювалась національна свідомість, поширювалась думка про належність закарпатського населення до української нації. Без ссідної бібліотеки, на його думку, такий центр створити було неможливо. 2) Хвороба і несприятливі матеріальні умови, спричинені до значної міри і тим, що двох його дітей вчилися за кордоном (в Чехословаччині) у вищому учбовому закладі, змушували його продавати своє останнє і найцінніше майно — книжки. Ця друга причина була вирішальною.

Попробуємо ближче розглянути внесок В. Гнатюка в побудову *Ужгородської наукової бібліотеки*, оскільки вона зіграла на Закарпатті дуже важливу роль у вихованні наукових кадрів.¹¹⁷

Першу більшу посилку книжок із своєї особистої бібліотеки (46 пакунків) вислав В. Гнатюк в Ужгород наприкінці грудня 1922 р. Ця посилка містила в собі 50 томів *«Известий отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук»*, 20 томів *«Сборника Русского филологического общества»* та десятки інших книжок.

Про причини продажу цих книжок В. Гнатюк пише Панькевичеві в листі від 21 грудня 1922 р.: «Я загалом не продав би книжок, якби не мусив. Я від війни нічого не справляв до хати: не маю ні одяжі, ні білля, все старе понищене, а нового нема за що набуті. Крім того, маю довги, бо

¹¹⁶ Так, наприклад, коли Панькевич ніде не міг роздобути *«Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького*, Гнатюк подав повідомлення в пресу. (Див. лист В. Гнатюка від 10 квітня 1922 р.). На жаль, на це повідомлення ніхто не відгукнувся. Пізніше придбано збірник Головацького від Г. Стрипського. (Див. лист І. Панькевича від 7 червня 1922 р.). Того ж року В. Гнатюк за бажанням І. Панькевича подав у львівській *«Свободі»* оголошення про те, що Ужгородська наукова бібліотека купує всякі книжки і журнали з історії, літератури, етнології тощо (Див. лист І. Панькевича від 9 грудня 1922 р.).

¹¹⁷ В 20—30 роках вона була єдиною науковою бібліотекою на Закарпатті: її книжки служили для написання десятків наукових праць. Після 2-ї світової війни вона стала основою університетської наукової бібліотеки.

платня не вистачає мені на життя, хоч яке воно не вибагливе. Коли отже продам книжки, то мушу всі ті прагалини заповнити.»¹¹⁸

Незважаючи на те, що це були книжки, «яких ніде тепер не можна дістати», В. Гнатюк продав їх на тодішні умови дуже дешево — за 4.900 крон.¹¹⁹

7 грудня 1923 р. він знов висилає в Ужгород сім пакунків з 84 книжками й брошурами. Причини продажу були ті самі: «Я не продав би їх, якби біда не тисла. Я маю таку платню, що ледви стане на тиждень жити, а що в дальших трьох тижнях у місяці рибити?»¹²⁰

В 1924 р. він висилає в Ужгород шеститомний словник польської мови С. Лінде.¹²¹

Кілька десятків книжок вислав він в Ужгород також у 1925 р.

Здоров'я В. Гнатюка з кожним роком погіршувалось, а в зв'язку з тим і його матеріальне становище. В березні 1926 р. він пише І. Паньківчу: «Я лежу тяжко хорий і ще цього року не встав з ліжка... Що до 300 кч, які я винен Пежанському, то я не можу вислати їх йому зараз готівкою, бо кошти злучені з моєю хворобою дуже великі і пожерають кожний зайвий гріш. Натомість вислав я перед двома днями на Вашу адресу «*Енциклопедію слов'янської філології*» для бібліотеки і як дістанете за неї гроші, прошу зараз вирівняти довги добродієві Пежанському, а тимчасом перепросить його. Що до самої енциклопедії, то я її не вислав би, коли б міг зараз звернути гроші Пежанському.»¹²²

У вересні 1926 р. він висилає в Ужгород 19 томів «*Известий АН СРСР*», які разом з іншими книжками після дворічного листування одержав з Ленінграда.¹²³

Володимир Гнатюк до останніх днів свого життя був зацікавлений у тому, щоб усі закарпатські видання потрапляли в Галичину і були доступні хоч би для наукового використання.¹²⁴

Книжки, надіслані в ужгородську бібліотеку В. Гнатюком або за посередництвом його, ще й зараз становлять основу книжкового фонду бібліотеки Ужгородського університету та, мабуть, мало хто знає, якою ціною вони були здобуті.

¹¹⁸ Лист В. Гнатюка від 21 грудня 1922 р.

¹¹⁹ Лист В. Гнатюка від 28 грудня 1922 р. Але В. Гнатюк одержав гроші лише через кілька місяців, в часі найбільшої грошової інфляції, коли «за всі товари, які маю за них купувати, треба вдвоє, а навіть утроє більше платити, як перед місяцем». (Лист від 1 березня 1923 р.). Пізніше він скаржиться Паньківчу: «За попередню продажу книжок мене ганьбили тут, що я так дешево попродав; казали, що теперішні чеські книжки далеко дорожчі.» (Лист від 30 вересня 1923 р.).

¹²⁰ Лист В. Гнатюка від 13 листопада 1923 р.

¹²¹ Лист І. Паньківча від 31 березня 1924 р.

¹²² Лист В. Гнатюка від 15 березня 1926 р. В тому ж листі він пише про те, що в Львові знайомі давали йому за цю енциклопедію 15 доларів, але він вирішив послати її на Закарпаття.

¹²³ Лист В. Гнатюка від 16 вересня 1926 р.

¹²⁴ 25 травня 1925 р. В. Гнатюк пише І. Паньківчу: «Шкода, що ваші видавництва не присилають по одному примірнику ні до «Літературно-наукового вістника», ні до бібліотеки НТШ, а хвасять тільки у себе, щоб ніхто про них не дізнався. Але ж у нас у бібліотечі бувають не лише українці, і не раз добре було би, щоби можна було показати щось із Закарпаття відвідувачам.»

ОСОБИСТІ СПРАВИ В КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

В. Гнатюка з І. Паньківцем зв'язували не лише ділові зносини, які випливали із спільної праці, але й щира людська дружба, яка, мов у дзеркалі, відобразилась в їх взаємних листах.

Листування В. Гнатюка з І. Паньківцем є цінним матеріалом зокрема до біографії останніх років життя В. Гнатюка. Майже половину життя В. Гнатюк був тяжко хворий. Його хвороба погіршилась особливо після першої світової війни, коли він цілими місяцями не виходив з кімнати і цілими тижнями не вставав з ліжка.

В листах Гнатюка цього періоду досить часто звучать скарги на немилосердну хворобу:

«Я цілі вакації перележав, бо мене мучила астма; бувало й по кілька атаків денно. Се дуже погана хвороба і я не бажав би її навіть найбільшому ворогові...»¹²⁶

«Коли я не пишу, то можете бути певчі, що я лежу.»¹²⁷

«По висланню попереднього мого листа ляг я в ліжко і пролежав аж доті. Се звичайна з мого боку стріча весни і така сама осени.»¹²⁸

«Я сиджу тут (в Москалівці — М. М.) уже четвертий тиждень, але увесь той час пролежав, бо хорній.»¹²⁹

«Не сердіться на мене, що я сим разом так спізнився з відповіддю. Та я не розпоряджую тепер собою сам, тільки астма, і ксли вона мені дозволи, тоді я мжу щось зробити.»¹³⁰

«Я лежу тяжко хорній і ще сього року не став з ліжка, тому й не пишу сам.»¹³¹

Це лише незначні винятки з його листів.¹³² Не можна не дивуватися великій енергії В. Гнатюка і його залізній витримці. В умовах тяжкої хвороби він працював над словником закарпатських говорів, робив майже всі коректури ЛНВ, написав десятки статей, підготував до друку ряд книжок і вів листування із сотнями кореспондентів.

В руки Паньківця йшли всі гроші за працю Гнатюка над словником закарпатських говорів, за продаж книжок та гонорари за його статті. З цих грошей він за дорученням В. Гнатюка регулярно посилав щомісячні суми його дітям, які вчилися в чехословацьких вузах. Висилка грошей дітям займає одне з центральних місць в кореспонденції Гнатюка з Паньківцем.

В 1922 р. польські власті арештували сина В. Гнатюка Юрія і йому загрожувала військова служба. Незважаючи на те, що В. Гнатюк жив тоді в скрутних матеріальних умовах, він дає Паньківчю таку настанову: «Якби так сталося (якби взяли Юрка в солдати — М. М.) тоді з грошей

¹²⁶ Лист В. Гнатюка від 7 жовтня 1923 р.

¹²⁷ Там же.

¹²⁸ Лист В. Гнатюка від 17 квітня 1925 р.

¹²⁹ Лист В. Гнатюка від 14 липня 1925 р.

¹³⁰ Лист В. Гнатюка від 1 грудня 1925 р.

¹³¹ Лист В. Гнатюка від 15 березня 1926 р.

¹³² І. Паньківчю глибоко співчував В. Гнатюкові. В 1920 р. він разом із Стрипським запросив В. Гнатюка на Закарпаття: «Добре було би, якби Ви могли на літо сюди приїхати відпочити та освіжих в яким селі, продовжати свою ідею молодих літ.» (Лист від 25 січня 1920 р.) В. Гнатюк привітав такий проект (див. лист від 12 квітня 1920 р.), але незабаром захворів і не міг виїхати.

за словар я лише частину давав би доньці, а решту може б Ви складали на окрему книжечку в банку, щоби на випадок виходу сина була готівкою.»¹³⁴

Не менші турботи в нього були й з дочкою *Олександрою*, яка вчилася на медичному факультеті Празького університету. Вона одержувала стипендію та, крім того, ще й помісячні невеличкі суми посередництвом Патькевича. І ось, в 1925 р., коли Олександра була вже на п'ятому курсі, було видано постанову відібрати стипендію кожному, хто одержує якісь гроші від родичів. Це В. Гнатюка дуже стурбувало, і він пише Патькевичу: «Моя донька є на останнім семестрі і вчиться до ригороза; коли би їй відібрали підмогу мусила б вертати додому, а тут зачинати хіба все від початку. Але я не дочекав би ся, щоб вона тут покінчила студії, бо я що

Дочка В. Гнатюка Олександра

Дочка В. Гнатюка Ірина

раз стаю слабший . . .».¹³⁵

Про різні особисті справи, як про смерть батька, народження дитини, хвороби в сім'ї тощо, сповіщав і Патькевич Гнатюка.

І. Патькевич їздив на свою батьківщину в Галичину дуже рідко, незважаючи на те, що готувався туди майже кожного літа. Причиною цього було те, що польське консульство, настроєне галицькими русофілами, відмовлялось видати йому візу. Польські власті не дозволили І. Патькевичу побувати навіть на похороні батька. І. Патькевич у своїх листах часто домовляється з Гнатюком про зустріч, але чи якась з цих зустрічей відбулася, нам не довелось встановити.¹³⁶

¹³⁴ Лист В. Гнатюка від 21 грудня 1922 р.

¹³⁵ Лист В. Гнатюка від 24 березня 1925 р. На щастя все закінчилось гаразд: Патькевич почав висилати гроші в рекомендованих листах, а не поштовим переводом.

¹³⁶ Листи І. Патькевича від 26 квітня 1922 р., 20 травня 1923 р., 20 червня 1924 р., 17 червня 1925 р., 5 травня 1926 р.

ВИСНОВКИ

У В. Гнатюка була надзвичайно широка сітка кореспондентів, з якими він листувався більш-менш систематично. До першої світової війни він був у близьких відносинах з десятками закарпатських діячів, з яких на перше місце треба поставити *Гідора Стрипського* і *Юрія Жатковича*.¹³⁷

Після першої світової війни листування В. Гнатюка з цими закарпатськими діячами перервалося (Стрипський переселився в Будапешт, а Ю. Жаткович 2 березня 1920 р. помер). Їх місце в листуванні зайняв Іван Панькевич. В. Гнатюк від 1920 р. до останніх днів свого життя одержував від І. Панькевича інформації майже про все, що діялось на Закарпатті. В свою чергу, він повідомляв І. Панькевича про свої особисті справи, про наукові праці, плани на майбутнє і т. п.

Таким чином листування між В. Гнатюком та І. Панькевичем є цінним внеском до біографій обох учених.

Для нас велике значення мають особливо згадки про неоприятливе матеріальне становище, в якому опинився В. Гнатюк в останні роки. Прикований тяжкою хворобою до ліжка, він вибивається з останніх сил, щоб прогудувати сім'ю, забезпечити вищу освіту для дітей та й сам якось прожити.

В. Гнатюк був членом-кореспондентом Петербурської академії наук, академіком АН УРСР та дійсним членом кількох європейських етнографічних товариств. Але в той же час, як свідчать його листи до Панькевича, він змушений був виконувати другорядну редакторську та коректорську роботу, продавати свої найулюбленіші книжки, заощаджувати на одязі, їжі та навіть на лікарствах. Якби не було Івана Панькевича, який притяг його до співпраці над словником закарпатських говірок і таким чином забезпечив для нього хоч невисокий, але систематичний заробіток, то матеріальний стан В. Гнатюка був би ще гіршим.

Незважаючи на несприятливі умови, В. Гнатюк весь час працював дуже інтенсивно і наполегливо. Якби мав де друкуватися, то список його робіт би значно поповнився.

Листування В. Гнатюка з І. Панькевичем кидає нове світло і на початки діяльності І. Панькевича на Закарпатті.

В. Гнатюк своїми експедиціями на Закарпаття («Угорську Русь»)

¹³⁷ Листи Г. Стрипського і Ю. Жатковича (понад 100) зберігаються в Центральному історичному архіві у Львові та в Львівській науковій бібліотеці. Листи В. Гнатюка до них до цього часу не знайдені.

відкрив ці області перед науковим світом, вказавши на невичерпне багатство закарпатського фольклору, а одночасно і на страшенну економічну, політичну та культурну відсталість закарпатського населення і небувалий хаос у мовному питанні.

І. Пачкевич поставив перед собою ще вище завдання. Він не обмежується лише дослідженням народної мови, але вживає конкретних заходів для консолідації мовного хаосу; не задовольняється лише констатуванням культурної відсталості, але приступає до заснування культурно-освітнього товариства «Пресвіта», починає видавати українською мовою перші книжки, підручники, журнали, науковий збірник тощо. Як свідчить його кореспонденція, цю роботу він виконував у жорсткій боротьбі з русофілами, «язичниками» та офіційною політикою чехословацького уряду. В цій боротьбі єдиною моральною опорою для нього був В. Гнатюк.

Листування між В. Гнатюком та І. Пачкевичем дозволяє нам заглянути в творчу лабораторію обох учених — простежити за процесом виникнення окремих наукових праць.

В листах Гнатюка до Пачкевича ми знаходимо цілий ряд фактів про те, що він до останніх днів свого життя не перестав цікавитися Закарпаттям, яке було його найбільшою любов'ю, але й великою особистою трагедією.

SUMMARY

Mykola Mušinka: The Correspondence between Volodymyr Hnatuk and Ivan Paňkevych

I. Paňkevych met V. Hnatuk back in 1904 while attending the Lvov Gymnasium. After leaving for the Vienna University he kept in touch with him and their correspondence increased especially after 1920 when I. Paňkevych came to Uzgorod. There are 83 of Hnatuk's and 38 of Paňkevych's letters left from the period between 1920 and 1926 which bear witness of the close friendship and mutual co-operation of these scientists. At the same time it is an important document of the last years of Hnatuk's life. Hnatuk due to serious illness was kept indoors for several months. His monthly income did not suffice to cover expenses for a single week and Hnatuk furthermore provided for a son and daughter studying at universities in Czechoslovakia. To improve Hnatuk's financial situation Ivan Paňkevych introduced him to the work on a dictionary of Trans-Carpathian dialects but even so he did not overcome his financial difficulties. Hnatuk was forced to sell his last property, i. e. his books. He often had not even enough money to pay postage. Nevertheless he kept up a lively interest in Trans-Carpathian Ukraine up to the last hour of his life, although he could not always publish the results of his work.

The report is followed by 74 of Hnatuk's letters to I. Paňkevych.

Translation by M. Wheelerová

ZUSAMMENFASSUNG

Mykola Mušinka: Der Briefwechsel Volodymyr Hnatuks mit Ivan Paňkevych.

I. Paňkevych machte die Bekanntschaft V. Hnatuks im Jahre 1904 als Gymnasialschüler in Lvov. Nach seinem Abzug an die Wiener Universität blieb er mit ihm im Briefwechsel, der seit 1920 besonders intensiv wurde, als I. Paňkevych nach Uzhorod kam. Aus den Jahren 1920—1926 sind 83 Briefe von Hnatuk und 38 Briefe von Paňkevych erhalten, die von inniger Freundschaft und beiderseitiger Zusammenarbeit beider Wissenschaftler zeugen. Gleichzeitig ist es eine bedeutende Quelle zur Erforschung der letzten Lebensjahre V. Hnatuks, der einer schweren Krankheit halber ganze Monate hindurch nicht sein Zimmer verliess. Sein Monatsgehalt reichte nicht einmal zum einwöchentlichen Lebensunterhalt, wobei Hnatuk seinen Sohn und seine Tochter an Hochschulen in der Tschechoslowakei ernährte. Um seine materielle Lage wenigstens teilweise zu

bessern, bemühte sich Ivan Paňkevč um die externe Zusammenarbeit am Wörterbuch der karpathoukrainischen Mundarten. Doch auch dadurch wurde die finanzielle Einklemmung nicht gelockert. Hnaŭuk wurde genötigt, seinen letzten Besitz, seine Bücher zu verkaufen. Oft fehlte es ihm an Geld für eine Briefmarke. Trotz allem hörte er bis zum letzten Atemzug nicht auf, sich für die Karpathoukraine zu interessieren, doch die Ergebnisse seiner Arbeit konnte er nicht immer veröffentlichen.

Gleichzeitig mit der Studie publiziert der Verfasser 74 Briefe V. Hnaŭuks an I. Paňkevč.

Translation by M. Wheelerová

Листи Володимира Гнатюка до Івана Панькевича (1920 — 1926)*

1

[Листівка]

Львів, 12/IV 1920

Високоповажаний добродію!

Чи Ви дістали мій рекомендований лист і квестіонар та «Світ дитини»?¹ Чому доси не відповіли нічого та чому не висласте своїх видань сюди кілька примірників на мою адресу (рекомендовано)? Я роздав би до бібліотек та редакцій. Прошу сказати се також

* Листи В. Гнатюка друкуємо з незначними скороченнями. Пропущено, головним чином, справи, які повторюються в кількох листах (висилка грошей дітям В. Гнатюка, запитання про фінансові справи, детальні звіти про хід праці над словником закарпатських говірок тощо). Пропущені місця визначні трьома крапками в квадратних дужках. Крім того, ми не друкуємо кількох цілих листівок, в яких повторюється сказане в попередніх листах. Ми намагались зберегти всі основні риси мови В. Гнатюка. Зміни роблено лише в області правопису, а саме:

1) уживання літер сучасного українського алфавіту, отже пишемо: *газда*, *еміграція* (замість *газда*, *еміграція*); *ціна*, *мені*, *всіх*, *ліпший* (замість *ціна*, *мені*, *всіх*, *ліпший*);

2) написання з великої й малої літери: *добродію*, «*Науковий збірник*» (замість *Добродію*, «*Науковий Збірник*»);

3) написання разом й окремо, через ризку й апостроф. *вживання лапок*: *зависокий*, *учити ся*, *коли б*, *по-перше*, *п'ять*, «*Діло*» (замість *зависокий*, *учити ся*, *коли б*, *по перше*, *п'ять*, *Діло*);

4) за сучасними нормами виправлено пунктуацію.

5) авторські скорочення та інші вставки дано в квадратні дужки.

За поради в питанні публікації епістолярної спадщини В. Гнатюка складаємо щиру подяку працівникові Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР А. Німчуку.

Оригінали листів зберігаються в приватному архіві доньки І. Панькевича, Марти Дольницької, якій теж складаємо щиру подяку за дозвіл користатись ними. Одночасно складаємо щиру подяку дочці В. Гнатюка Олександрі Володимирівні за ласкавий дозвіл опублікувати ці листи.

Пояснення малозрозумілих слів та інші коментарі подаємо в примітках. Листи І. Панькевича до В. Гнатюка буде опубліковано в п'ятому номері нашого збірника (1969 р).

редакції «Науки»² й «Правду»¹, бо доси доходить лиш деякі числа. А чи «Світ дитини» не міг би йти до тамошніх шкільних бібліотек?

Яка теперішня адреса Г. Стринського⁴ і чи може що бути з того проєкту, який він подав у листі, щоб я на літо виїхав на побут на тамтой бік у гори? Чи було б там помешканє й вікт⁵ для мене й жінки і по якій ціні? Коли дійсно може що з того бути, то муну знати заздалегідь, аби був час деінде пошукати на випадок, як туди не можна буде поїхати.

Чи Ви познайомилися вже з місцевими говорами і чи подобалися Вам? Правда, що багато в них старини?

Здоровлю щиро і кланяюсь

В. Гнатюк

2

Львів, 10/XII 1920

Високоповажаний добродію!

Я писав до Вас пару разів, але без результату; також звілти листи приходять лиш деякі, а газети майже зовсім не приходять. Пишу проте окружною дорогою на пробу, чи се письмо дійде[...].

Будьте ласкаві постаратися зібрати всі видання (часописи, брошури й книжки), які там у Вас виходять у кількох примірниках для тутешніх бібліотек, редакцій, евентуально приватних осіб та вислати їх рекомендовано до Наук[ового] тов[ариства] на мої руки з зазначенням для кого, а я пороздаю адресатам, та й далі прошу так робити і раз на тиждень чи на два тижні вислати такі посилки. Інакше ми нічого не дістанемо і не знаємо, що там робиться, хіба що подадуть чужі газети.

Чув я, що виїшла географія Угор[ської] України, а друкуються її історія. Прошу не забути мені вислати, а я буду старатися, як тільки буде змога, відвзаємнитися. Я досі не бачив ще ні «Учителя»,¹ ні «Віночка»,² ні інших тамошніх видань, крім кількох чисел «Русь[кої] ливни»,³ що яось тут опинилась. Добре було би для інформації галичан друкувати в тамошніх часописах статейки про те, які і кілько є в Вас шкіл та яка фреквенція, які бурси, які просвітні, економічні й політичні товариства, які мають сили, які є фабрики, копальні і т. д. Се все потрібне для нас, а певно придається і місцевим мешканцям. Я хотів видати окремою книжкою збірку своїх статей про Угор[ську] Україну, писаних у різних часах, та не було накладія,⁴ ну а тепер при неамірній дорожнечі нема що й думати про те. А школа, бо думаю, що така книжка знайшла би собі читачів і виклала серед них зацікавлене Угор[ською] Україно[є].

Що Ви робите? Чи працюєте що науково? Студіюйте місцеві говори, в яких знайдете багато архаїзмів, що придадуться Вам, як колись і сюди повернете. Чи місцеві відносини вже простудіювали? Може би написали що про них ось у віденській «Волі»⁵ або в яким чеським видавництві, чи і в окремій брожурі? Чи писали які відозви⁶ про збиране етногр[афічних] матеріалів, а особливо пісень і оповідань, зв'язаних як-небудь із війною? Я передав Вам два рази свій квестіонар, та не знаю, чи дійшов до Вас. Можете одначе дістати його з Відня.

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк.

ул. Чарнецького, 24.

Високоповажний добродію!

Прошу передати від мене товариству «Просвіта»¹ в Ужгороді щирю подяку за таке почесне відзначення моєї скромної праці. Жалую дуже, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовжування праці над Угор[ською] Україною та не дозволила мені здійснити того плану, який я колись уклав собі, будучи здоровим. Надіюся однак, що мої плани, доповнені й розширені, виконають уже самі тамошні уроженці. Невмірно тішуся, що для Угор[ської] України минув довгий період негетованя та настав новий, що вілле в неї правдиво національну струю життя. Я тепер спокійний за її будучинну, бо вона вже не загине для нашої нації.

Володимир! Гнатюк.

[PS.:] Чому відложили Ви свій приїзд і коли приїдете? Я вже був спитив декого на раду, але тепер відкличу.

З правдивим поваж[анем]

В. Гнатюк

Високоповажний добродію! Львів, 17. VI. 1921.
 Прошу передати від мене Товариству «Просвіта» в Ужгороді щирю подяку за таке почесне відзначення моєї скромної праці. Жалую дуже, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовжування праці над Угор. Україною та не дозволила мені здійснити того плану, який я колись уклав собі, будучи здоровим. Надіюся однак, що мої плани, доповнені й розширені, виконають уже самі тамошні уроженці. Невмірно тішуся, що для Угор. України минув довгий період негетованя та настав новий, що вілле в неї правдиво національну струю життя. Я тепер спокійний за її будучинну, бо вона вже не загине для нашої нації. Волод. Гнатюк.

Листівка І. Паньківичу від В. Гнатюка.

Високоповажаний добродію!

Я буду дома і дуже радо поговорю з Вами та постараюся, щобн ще дехто явився, що цікавиться тамопіпми відносинами. Дуже мені було би приємно, якби Ви привезли мені матеріали до брошурки про Угор[ську] Україну, яку я хочу написати, а саме: про шкільництво, пресу, товариства (економічні, культурні, політичні і т. д.), промисл, торговлю, копальні, лічнічі місцевости, фабрики, коли можете їх добути в яких справозданнях, книжках чи часописах. За все буду вдячний. Прошу привезти також географію Григашія і пришівську, народ[ні] пісні Фецинка, а для бібліотеки П[аукового] т[овариства] добудьте конечно словар Л. Чопея. Загалом як є там які цікаві книжки і в чужих мовах, возьміть зі собою.

З правди[и]м поважанєм

5

В. Гнатюк

Тернопіль, 15/VIII 1921

Високоповажаний добродію!

Сиджу другий місяць на селі, а властиво на полі під Тернополем і збираюся 27/VIII вертати назад до Львова. Хотів уже давніше написати до Вас, але думав, що Ви виїхали куди на літо, та тепер певно вже вернете, тому зможу дістати від Вас відповідь. Чому Ви не приїхали до Львова тоді, як писали і чи задумуєте приїхати й коли?

Я маю до Вас дві справи. Про першу я писав до Вас уже давніше, та не знаю, чи Ви письма не дістали, чи що инше, але Ви не відповіли мені. Як Вам відомо, я писав у різних часописах, у різних часах, статі про Угорську Русь, Я думаю, що не зле було би зібрати їх і видати окремою книжечкою, що мала би 10—12 аркушів друку. Чи не знайшов би ся там у Вас якийсь накладець на таку книжку? У Вас і за папір не тяжко і кошти виданя відповідно менші!

Друга справа така: У Пішбраті ходив у шкільнім 1920/21 р. до гірничої школи мій син Юрко, а в Празі на медицину молодша донька Олександра (вона ходила там і попереднього року). Я в 1920 р. мав платні 3441 марок, а в 1921 (від лютого) 2014 марок. Як перемінити ті марки на чеські корони, то бачите, що з того мені самому не можна вижити, а не то що дітий удержувати на дорогу чеську валюту. Удержував їх мій зять (муж старшої доньки), а й мені помагав дещо від часу до часу. Та тепер відносини змінилися, мій зять уже два роки на еміграції, мусів жити з тотівки, тому вона мусіла вичерпатися і тепер він не може вже їх удержувати. Донька буде свого року сидіти дома у Львові, але хотів би я, щобн син не тратив років, бо стратив їх кілька вже на війні і то не в запілю, але все в окопах[...] Чи не можна би йому виробити в Вас яку стипендію? Коли ж ні, то може є в Вас які галичани, що мають у Львові дітий у школі, тоді могли би ми зробити заміну; я взяв би до себе на станцію¹ дитину, а її батько, чи опікун посилав би мому синові відповідну квоту. Та чи знайдеться хто такий? Пишу до Вас се довірочно і прошу про все розвідатися та мені відповісти. Може з того нічого не буде та все ж я хочу бути спокійний, що зробив усе, що міг.

Чи Ви пишете що тепер?

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

Адрес до 26/VIII: Тернопіль, ул. св. Станіслава, 5.

Високоповажаний добродію!

Я чекав на письмо від Вас, але доси не одержав нічого, тому звертаюся до Вас: Коли мою статтю прочитали вже і постановили друкувати, то прошу дуже гонорар за неї розділити на дві половини і першу вислати зараз, а другу 1/9 на адресу: Příbram, III, č. 288: Prokop Diakon (із допискою: «На рахунок В. Гнатюка»).

А чи говорили вже, з ким треба, про словник і чи буде що з того? Якби зі статтю не рішено ще, а рішено про словник, то прошу на його conto¹ вислати тенер 500 к. Звідси попросту не можна вже нічого посилати, бо 1 к. = 76 м. і то не стоїть на місці.

Мій син потратив через війну дуже багато, тому я бажав би, щобі далі не тратив. Як справа з граматикою? Як вийде, прошу прислати її мені і загалом інші книжки, я буду всі реферувати.²

*З правдивим поважанєм
Вол. Гнатюк*

Високоповажаний добродію!

Як раз вислав я до Вас картку і вона розминулася з Вашим листом, на якій відповідаю.

Що до моєї статі, то я не маю нічого проти того, щобі вона трохи полежала, особливо коли дістану кредит на conto словаря. Хотів би тільки знати, чи читав хто її та чи вважає її за відносну для друку в виданнях «Провітти»? На випадок друку думаю, що деякі кліші можна вибрати з «Гуцульщини» В. Шухевича, але мабуть треба буде їх наново зробити з відбиток, бо небогий Шухевич позабрав усі кліші до себе і не віддав їх до смерті, хоч вони були власністю Наук[ового] Тов[ариства] з виїмком деяких, визначених із музея Дзядушеського, що зазначено у споді під ними. Де ж вони ділися по смерті Шухевича, не знаю; можливо що син передав їх до музею Шептицького.

Збірку статей про Угорську Україну треба відложити мабуть аж до часу, як буде можна друкувати в Києві. Зате може схоче яка фірма надрукувати книжечку казок (як: «Баронський син в Америці»¹), то я міг би приготувати її. В справі словаря залучую письмо до Шкільного реферату² і прошу передати його від мене. Що ж до контролю моєї роботи, яка очевидно повинна бути, бо ж Шк[ільний] реферат не знає мене особисто і не може мені вірити на саме моє запевнене, що я роблю, то думаю, що треба зробити так: Ви можете вибрати собі одного або двох людей, до яких маєте довір'є, які приходили би до мене що 10 чи 15 день і дивилися як поступає робота, кілька сторінок переробив я за той час матеріялу. Вислати карточки до Вас не можливо і то доти, доки не скінчу роботи, бо інакше, я не мав би певности, чи яке слово вже виписане, чи ні, чи в одній, чи в більше формах, чи зацитована фраза і звідки і т. д. Як буде скінчена робота, то буде карточок ціла пака так, що посилку треба буде вислати залізницею. Такий спосіб укладу остільки добрий, що як Ви, чи хто інший буде мати свій матеріал, то ті карточки вложиться в відповідне місце між мої і справа скінчена. Думаю, що інакше укладати слозаря не можна. На контролорів можете запросити когось з отсих панів: Др. І. Зілинський,³ Др. М. Кордуба,⁴ Др. Ф. Колесса,⁵ М. Галушницький,⁶ В. Дорошенко,⁷ або кого хочете иншого. Навіть як є тут який чех, відомий Шк[ільному] рефератови, то може й його на другого контролоря запросити.

Словаря Бартоша тут нема; коли Вам залежить на тім, щоби я ним послужився, то прошу прислати мені його на час роботи.

Тепер щодо самої роботи:

1) Я зачну роботу від своїх записів («Е[тнoграфічний] зб[ірник]» III—IV), потім перейду до Верхратського.⁸ Прошу тим часом переглянути «Е[тнoграфічний] зб[ірник]» IX, XXV, XXIX—XXX і сказати, чи їх використувати і наскільки?

2) Чи використати словар Л. Чопєя?⁹

3) Чи виписувати всі мажризми і давати побіч них мажрєвські оригінали, наскільки вони мені відомі?

4) Чи зазначувати частини мови її рід, чи давати відсилачі, звідки зачерплене слово, чи подавати фразеологію і наводити приклади з текстів і наскільки? Се збільшує об'єм словаря, але дає можливість¹⁰ контролю і робить його вартнішим.

5) Чи українське слово, подаване побіч угроруського для поясненя, писати етимологією, чи фонетикою?

Отсі уваги насунулися мені нашвидку, а як зачну роботу то певно буде більше таких річній, задля яких треба буде порозуміватися з Вами.

На conto праці прошу отворити мені кредит, який я буду виключно уживати на удержанє дітїй. По одержанню сього листа прошу вислати на подану вже в картї адресу: Piłbran III, č. 288, Prokor Diakon квоту 600 кор. (на рахунок В. Гнатюка). Заки будуть полагоджені формальности, прошу позичити їх у кого, а потому стягнути собі. Добре було би мені знати до якої висоти признаний мені кредит, щоб я обчислив свій бюджет.

Дуже тішуся, що Вам пропонують катедру в Празі; доцент у Празі повинен не тільки учити студентів і виробляти в них любов до України, але й зазнайомлювати чехів із україн[ською] літературою та культурою і поборювати в них неприяєне для нас москвофільство. Надіюся, що Ви потрафите се робити з успіхом. А Бірчак,¹¹ як стане доцентом у Братіславі, повинен переговити собі за задачу, на спілку з чехами чи словаками розслїдити докладно словацько-українську гранцію, означити територію шарнського діалекту та поріштити раз питанє «русини чи словаки», кермуючись науковими, а не політичними мотивами.

*З правдивим поважанєм
Вол. Гнатюк*

8

[Листівка]

Високоповажаний добродію!

Львів, 5/X 1921

Я вже розпочав роботу. Нарівав кілька тисяч карточок і вже виписав кілька сот слів так, що є вже слова на всі букви. Думаю одначе, що буде далеко ліпше, коли я буду подавати й чеські значіня, а Ви, чи хтось инший опісля тільки переконтролює. Прошу протє добуті чесько-російський і російсько-чеський словар (у браку може бути й польсько-чеський та чєс[сько]-польсь[кий]) та прислати мені рекомендовано, а я буду подавати й чеські значіня. Маю трохи клопоту з «ъ». Чи писати: *души-душъ? одежи — чи одєжъ? их — чи ѣх і т. д.*? Не беру під увагу асиміляції звуків: *с собою = з собов; ш чим = з чим*; так само переголосу: *тибе, лириверся пишу: тебе, переверся*. Чи вислалі квоту до Пішбрату, що я просив?

*З правдивим поважанєм
В. Гнатюк*

Високоповажаний добродію!

Я дістав Ваш лист (разом з офіціальним) і картку та відписую на них нині.

Робота над словарем йде, хоч правда не так швидко, як коли б я був здоровий. Я можу дивно писати 3—4 години. Коли довше сиджу, починаю кашляти і мушу лягати. Тепер стою як раз на 16 ст. III т. «Етн[ографічного] зб[ірника]», отже переробив один аркуш. Не знаю, чи потрафлю¹ до 15/XII переробити цілий том, але буду старатися зробити якнайбільше. Думаю, що дальше робота буде йти швидше, бо доси треба було виписувати майже кожне слово, а чим дальше, слова будуть повторятися і я буду пропускати їх. Щоб Ви бачили, як виглядає моя робота, посилаю Вам кілька карточок. На таких карточках виписую всі слова. До 15/XII буде їх дуже багато і висилати їх треба буде пачкою. Прошу написати до чеського конзуляту в Кракові, бо у Львові нема, (і подати мені його адресу), щоби в грудні відобразив від мене посилку і переслав Вам зараз без задержування. Мені знов подайте дату, коли маю вислати пачку; чи 15/XII, чи щоби воно на 15/XII був вже в Кракові, або в Ужгороді. По перегляді рукопису мусите звернути його мені назад, а на час, як він буде вандрувати, я перерву роботу. Інакше не можна, бо ж я не можу тямити всіх слів, які вже були і мушу все заглядати до карточок, чи було вже яке слово в тім самім, чи іншим значінні, чи не було. Очевидно, як відстану від Вас рос[іійсько]-чеський і чесько-рос[іійський] словар, то перерву виписуване слів, а подаю перше чеські значіння, через що карточки будуть мати інше значіння. При кождім слові мушу давати хоч один цитат тому, що й форма і наголос дуже часто ріжняться не тільки від загальноукраїнських, але й між поодинокими говорами.

Щодо використання літератури, то я беру наперед «Етн[ографічний] збірник» III—IV т., а потому записи Верхратського і аж як вони будуть вповні використані, можна буде говорити про інші. Та все ж загальна лінія мусить бути поставлена, отже: Чи шариський діалект, яким по частині говорять уже в ужгород[ським] комітаті, земплінським, шариським, спіським і бачванським втягати,² чи ні? Коли б їх втягнути, то се збільшило би вдвоє словар; коли ж не втягати, значить, ми не вважаємо їх українцями, а тимчасом вони самі вважають себе і як я Вам показував, бачванці друкують уже книжки на своїм діалекті, вважаючи себе «русинами» і братами жителів «горніци» (себто Подкар[патської] Руси). Се питане Ви рішайте вже самі, а я піду за даними вказівками.

Говір банатських кольоністів («Ет[нографічний] зб[ірнику] т. 25) не сходиться з шариським, тільки з північно-земплінським (лемківським), тому думаю, що його у всякім випадку треба використати.

Всі згадапі доси записи мусять лягти в основу словаря тому, що: 1) вони найкрасше записані; 2) кожне слово можна сконтролювати, бо знаємо, з якої місцевости походить; 3) кожне слово має акцент, що має вагу супроти дуже малого вивчення нашого наголоса. Опісля можна використати: 1) Головацького пісні (з Угор[ської] Руси);³ 2) Де Воллана пісні;⁴ 3) Вральєв, Марамор[оські] пісні;⁵ 4) деякі рукописи, що є тут у нас. Тут треба буде мати вказівки, як і оскільки їх використовувати, як наголошувати і ин. «Неділью»⁶ й «Науку» треба хіба лишити на самий кінець та й то дуже обережно і лише в незначній мірі використовувати, бо ж знаєте, що там повно черковщини, московщини і т. д. Мадярські слова виписую лиш такі, які приходять у матеріялах, бо ж поминати їх не можна.

В правопісі приходять деякі сумніви, при[міром]: *прійати* (чи *пrijати?*); *біблїя* (чи *библїя?*), *царїста* (чи *царство?*), *відьги* (чи *вѣдѣти?*), *гáзда*, *нігде* (не мож писати: *газда*, *нигде*) і т. д. Та думаю, що сі дрібниці легко усуне той, хто буде займатися друком словаря.

Переписати вірші Духновича могу поручити якому студентови, що зможе ходити до бібліотеки й сидіти там. Напишіть одначе, який він дістане гонорар (від аркуша друку, чи як) і чи зі всіх видань має переписувати (й утрусських, наскільки вони є)[...]

З правдивим поважанем

Володимир Гнатюк

10

(Листівка)

Львів, 30/X 1921

Високоповажаний добродію!

Чи дістали мій лист, в якім я залучив на взір кілька карточок словаря? Чи гроші вже вислали до Пшібрау? Коли ні, то прошу дуже на 1/XI вислати за жовтень 600 к і за падоліст 600 к. Робота поступає все наперед. Доси переробив я вже 40 ст(орінок). Шкода, що не маю ще рос[ійсько]-чеського словника, щоби відразу писати й чеський текст; добре було би, якби Ви були поручили книгарни вислати його впрост до мене.

З моїх «Народ[них] казок»¹ і «Народ[них] новель»² з обр[азками] В. Кобринського с вже тільки по сто з чимось примірників, тому можна думати про нове видане. Як уважаєте, чи не можна було б видати їх у Празі або в Ужгороді в якій формі, евентуально додавши ще по кілька оповідань? На попередний лист прошу не забути відповіді

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

11

Львів, 13/XI 1921

Високоповажаний добродію!

Я вислав Вам іще тамтого місяця лист, а опісля картку (30/X) та доси не дістав ніякої відповіді і не знаю, чи Ви дістали їх, чи ні. Тимчасом порушив я там цілий ряд справ, дуже важних для мене, яких порішене хотів би мати якнайшвидше.

Найпильніша для мене справа грошева, бо мій син жие з позичок, які я обіщав -- відповідно до Вашого письма -- звернути з кінцем жовтня (600 к.) і початком падоліста (600 к.) а доси не звернув і не маю ні від Вас повідомленя, що Ви вислали, ні від нього, що він дістав. Прошу проте дуже постаратися, щоби ті 1200 к. він дістав і написати чи і в грудні так довго треба буде чекати? Адресуйте: Příbram, Prokip Diakon stud[em] h[un]t[er]in[ho] inžin[ýrství]. Він уже передасть їх, куди треба.

Що до словаря, то він поступає постійно вперед, хоч поволи. Доси переробив я 67 сторінок. Зразу за вечер виписував я слова тільки з 1 сторони, потім двох, трьох, а тепер уже й чотирьох. Та хоч число сторін збільшилося, то число слів майже однакове (з 4 ст[орінок] виписав я 67 слів) і тепер треба тратити більше часу на виписане слова, як давніше, бо все треба перекидати карточки й контролювати, чи воно вже не виписане. Така маніпуляція (читане тексту, виписане слова й фрази, контроля) забирає коло 4 минут від одного слова. По сім можете обчислити, кілько часу піде на працю, а не знаю, чи далше не буде тратитися ще більше. З залучених карточок Ви могли переконатися, як виглядає моя робота. Тепер залучую ще кілька. Шкода, що доси не дістав я словаря (рос[ійсько]-чеського), щоб міг повписувати чеські значіння на зладжених уже карточках що потриває кілька день, і виписувати далі. В росій[ським] академічнім словарі

майже при кождім слові подаються цитати і не раз досить багато; я обмежуюся на один, а коли подаю інші, то щоб зазначити іншу форму, інший наголос або інше значіня. Жерела, які я хочу прочитати, подав я в попереднім листі, тому не подаю їх тут наново. Прошу висловити про них свій погляд. Так само про банатський говір («Ет[нографічний] збір[ник]», т. 25) і шарнєський («Ет[нографічний] збір[ник]», т. 9). Інші довідався я, що сього місяця засновується тут чеський конзулят. Прошу віднести до нього, щоби пакет зі словарем вислав Вам зараз і не держав у себе та подати мені термін, коли словар йому доручити. На час висилки дальша робота буде перервана, бо без зроблених уже карточок дальша робота не можлива. В Вашім інтересі буде, щоб рукопису не задержувати довго.

Я просив Вас також запитати яких накладців, чи не хотіли би зробити другого видання «Народніх казок» та «Народніх новель», яких є ще в продажі коло 200 і коло 100 примірників усього. Поки зладило би ся нове виданє, ті примірники будуть вичерпані. Коли знайшов би ся накладець, то прошу подати умови, під якими він готов би друкувати їх. Я міг би збірки трох розширити в разі потреби, а може накладець схотів би дати також нові кліші.

Чи читали вже мою статю про гуцулів і чи вона припадає Вам? Коли ні, то я пізнійше напишу Вам, що зробити з нею.

Чи вже повиходили всі збірки »Podkar[patská] Rus«, що виходять заходом Сокола? Коли так, то може розбудете для мене рецензійні примірники, а я постараюся написати щось про них, як буде де друкувати.

Я не рекомендую кожного письма, бо коштує багато, та хотів би знати, чи ще й тепер попадають письма. Коли так, то хоч важтійші треба буде рекомендувати.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

12

Львів, 30/XI 1921

Високоповажаний добродію!

Тепер письма йдуть дуже поволі, тому Ваш лист дістав я аж учора. Дякую за висилку грошій і прошу третю рату вислати тепер із початком грудня.

Словар усе посувається наперед, хоч признаю, що поволі. Доси перейшов я 108 сторінок. Остатніми днями зі зміною погоди я почав кашляти і дістаю атаки астми, тому менше можу робити, але думаю, що як погода усталиться, се зміниться і я знов піджену пропущене. Ви не написали нічого про росій[сько]-чеський словар. Може Ви не бажаєте, щоби я давав чеські поясненя; коли так, то напишіть. Коли ж бажаєте, то прошу написати до якої пражської книгарни, щоби вислала мені такий словар впрост від себе. Думаю, що було би ліпше, якби я подав значіня, а хтось тільки сконтролював; будуть одначе й такі слова, яких у словарі чеськім не буде; ті я лишу без пояснень, а хтось подописує.

Коли Вам ходить тільки про контролю роботи, то я дуже радо пішла словарєч раз на місяць, чи кілька Ви забажаєте, до конзуляту. Не знаю тільки, від коли зачинає функціонувати тут конзулят, бо в газетах була тільки загальна звістка, що буде. Може Ви довідаєтеся і повідомите мене. А коли б він був аж від нового року, то чи чекати доти, чи такі вислати Вам цього місяця (грудня), коли саме? А яка адреса краків[ського] конзуляту? Може би вислати тільки до нього і зараз він звернув би, поки буде у Львові? Я крім сього постараюся почислити карточки і напишу Вам, кілька їх є. Жерела буду використовувати наперед ті, які я подав, а про інші ще буде час поговорити. Дуже добре,

що Ви написали до Вондрака¹ і Травнічка,² а ще ліпше було би, якби Чеська Академія Наук вислала на словацько-українське пограніччє спеціальну комісію, зложену з чехів, словаків і українців, для розлади границі язикової і взаїмних впливів її се тепер дуже легко зробити, аби тільки входили до неї об'єктивні люди, а не такі, що конечно хотіли би поставити на своїм.

Чи читали Ви статю дра А. Бонкала в »Ungarische Zuhrbücher« п[ід] наз[вою]: »Die ungarländischen Ruthenen«? Отже, він доказує, що руснаки не автохтони, тільки зайді і го досить пізнї. Я хотїв би про сю його статю щось написати, та не маю де. Може би дати до »Slavii«? Та не знаю, хто її буде редагувати і чи бажане там моє співробітництво, та коли журнал зачне виходити. Як маєте про се які відомости, напишіть.

Доси трафилося мені кілька таких слів, яких я докладно не зможу пояснити. Чи могу я виписати їх (і вказати сторінки) і просити Вас, щоби Ви запитали місцевих людей про докладне їх значіне?

Як же будете мати часу написати більше, то прошу бодай картокою повідомити мене, чи вислати словарець до Кракова на випадок, як тут не можна буде його показати, і в яким терміні, бо я хочу бути точний.

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

13

{Листівка}

Львів, 14/XII 1921

Високоповажаний добродію!

Лежу хорий і пишу картку в ліжку, тому її перервав працю. Як встану і зачну писати, повідомлю Вас. Доси маю 3.068 карточок. Коли рахувати 50 слів на сторону (одно слово а поясненєм = 1 стрічка, цитат = друга стрічка, 25 слів = 50 стрічок одної шпальти, стілько ж у другій шпальті), то се давало би приблизно 61 стор[інку] друку. Конзуль має приїхати завтра, лиш не знати, коли почне урядувати. Як лише почне, я зараз вистарюся [про] посвідку і вишлю Вам разом із квітом. Копію «Александрії» з Хітар[ського] зб[ірника] маю в себе. Легенд скажу пошукати, але не ручу чи знайдуться. Перекладів із чеських та москов[ських]¹ поетів є досить (я просив Дорошен[ка] зробити спис), але окремих збірок мало. Їх можна би з журналів попереписувати, коли б зате заплачено. Студенти радо будуть переписувати. Більше напишу пізнійше. Дякую за висилку грошей; я її видоблю.

З правдив[им] пов[ажанєм]

В. Г.

14

Львів, 26/XII 1921

Високоповажаний добродію!

Ви певно дістали вже потвердженє¹ від конзуля, що оглянув роботу і знайшов таке число карточок, як я був подав Вам (поверх 3 000). Швидше не можна було зробити, бо він тільки що приїхав і не мав іще уладженого бюра.² Тепер посилаю Вам квіт на вислані гроші. Я думаю, що найліпше вважати і зачислювати вислані гроші «на conto», бо тепер

трудно очислити докладно, кілька буде друку; остаточне обчислене повинно бути аж тоді, як книжка буде надрукована. Жалюю дуже, що цього місяця я не міг нічого робити через астму, та тепер мені вже легше і я маю надію, що сімні днями возьмуся назад до праці. Зате як потепліє, буду працювати інтензивно і дожену занедбане, бо жадної іншої роботи не буду приймати, доки не скінчу сеї. А чи рату за грудень Ви вислали, бо доси не маю вістки, що її одержали.

З того, що Ви не пишете нічого про чеський словар, догадуєся, що Вам залежить певно на тім, щоби чеські поясненя давав хто инший. Я остаточно не можу мати нічого проти того, добре було би одначе урядити се якось так, щоб се роблено в порозуміню зі мною, бо багато слів може дістати невідповідні поясненя. Деякі слова, при яких не дав я собі пояснень у рукописи, тепер і я сам не можу докладно пояснити. Я подаю їх окремо і вказую місце, звідки вони взяті, та прошу розпитати місцевих людей, щоб вони пояснили; потім прошу мені прислати. Як будуть і далі такі слова, я вишлю їх Вам пізнійше.

Самозвук «ы» не просліджений у мене докладно, бо я в негоднім місці був закоротко, щоб се міг всесторонню прослідити. Та думаю, що се не має ваги в словарі, зладженім етимол[огічною] правописю, а не фонетичною, в якій на «ы» треба би звернути спеціальну увагу. Наскільки я завважав, то «ы», вступає найчастіше по співзвукх: г, к, х; б, в, м, н; по інших подекуди зовсім невинстає, а подекуди слабо. Зрештою, коли Ви сією справою зайнялися, то Ви розслітите її найліпше, маючи змогу бути на місцях і прислухуватися вимові людей довший час. У словарі буде зазначено всюди сторона тексту, а під моїми текстами і Верхр[атського], усюди подане село, отже і всюди можна справдити, звідки слово походить. Ліпше було би видавати словар фонет[ичною] правописю — як се зазначує й Вондрак та думаю, що й сеї сповнить свою службу.

Я вже писав Вам, що маю копію хітар[ської] «Александрії» та що есенгуально можу Вам її переслати для ужитку. Ся повість була в попередних столітх така популярна і перехована в таких численних списках, що трудно припускати, щоби її перекладано з польського (швидше навпаки!), а не з грецького або старослав'янського тексту. Та побачимо при порівнюваню текстів. Відбитки легенд я не маю крім одного, примірника, зате вистарався⁵ я XVI т. «Записок», який по використаню прошу передати до бібліотеки «Просвіти». Його вишлють Вам разом з новими «Записками» для Вас.

Збірки, в яких є переклади з чеських та московських поетів, а які можна певно ще набути бодай антикварично, такі:

П. Граб(овський), *Доля*, 1897 (ст. 94—112).

П. Граб(овський), *З тіюччи*, 1896 (ст. 94—118).

П. Граб(овський), *З чужого поля*, 1895.

О. Білоусенко, *Вінок*.

Рилсєв, Войнаровський (вид[анє] «Просвіти»)

Гребінка, *Полтава* Пушк[іна], (Збір[ник] творів),

Махар — перекл[ад] О. Луцького (1921)

Гавлічєк — перекл[ад] І. Франка (Вид[авнича] спілка).

Багато перекладів є по журналах, особливо в «Л[ітературно]-И[ауковому] Віст[нику]» Лермонтов, Майков, Пушкін, К(онст[антин]) Р(оманов), Рилсєв, Соловйов, О. Толстой, Фет, Надсон, Некрасов, П. Якубович; Ганка, Галєк, Махар, Врхліцький і ин.), «Зорі»,³ «Укр[аїнський] хаті»⁴ і т. д. але наскільки не маєте їх у бібліотечі, то хіба скажете переписати. Переписувачів я знайду Вам межі студентами, які за гонорар зроблять усє добре.

Сеї лист почав я писати перед двома днями; ставлю на нїм нинїшю дату і висилаю. За той час моє здоровля поліпшилося так, що завтра задумую продовжувати роботу.

Слова для пояснень вишлю вже другим разом, бо тепер ідуть до міста і забирають лист.

Повідомить, чи одержали сей лист.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

15

Львів, 15/І 1922

Високоповажаний добродію!

Я дістав Вашу картку і дякую. «Записки» вислала Вам канцелярія 5/1, між ними й т. 16, який по використанню прошу передати до бібліотеки «Просвіти». Думаю, що Ви дістали їх уже; коли ж би ні, значить, що вони десь пропали. В такім разі повідомить мене, а я скажу, щоб їх зареєстрували. Копію «Александрії» перешлю Вам дуже радо, але може би то зробити через консулят, бо боюся, що рукопис може пропасти. Про се повідомить мене, що думаєте.

Словар роблю дальше[...] Перший том дасть проте понад 4.000 слів. Коби швидше проминули зимні місяці, в яких я перестуджуюся по причині вадливої будови печі, то надіюся, що тоді робота буде йти швидшим темпом. Прошу сього місяця знов вислати на адресу Дякона⁵ 600 к., бо як гроші не прийдуть, то там бувають різні неприємности.

До Братислави має приїхати як доцент Євген Перфещський,¹ мій добрий знакомий, а певно й Ви з ним знакомі через Ягіча. Порозумійтеся з ним, що до відповіди Бонкалови,² бо Том[ашівськ]ий³ ледви що напише, а як напише, то не буде збивати Боїк[ала], бо він також має такі погляди, що закарпат[ська] українська територія належить до нової колонізації. З етнограф[ічної] точки погляду вона одначе не може бути молодша від заселення українцями Галичини, бо коли б так було, тоді українці представляли би на тій території острівці, а не збиту масу, між якою власне чужинці творять острівці.

Ще про «Александрію». В бібліотеці П[аукового] т[овариства] і[мені] Ш[евченка] є також її рукописи, лиш не знаю кілько. Мусять бути і в Нар[одному] домі.⁵ Загляньте до опису рукописів Св'єнціцького.⁴ На Україні є їх багато. Чи працю Істрина про «Александрію» маєте?

Залучую лист проф. Вондрака і кілька карточок.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

16

{Листівка}

Львів, 21/І 1922

Високоповажаний добродію!

Я казав шукати ще за X т. «Записок» і коли би знайшовся, вислати Вам. Там я подав опис рукопису (хітарського), а Франко зміст поодиноких розділів «Александрії» і легенд. Коли хочете щось писати про «Алекса[ндрію]», то мусите мати праці: 1) А. Веселовський, *Из истории романа и повести*. 2) Истринь, *Александрія русе[ких] хронографов* (1893). 3) С. Гаєвський, *Українські списки «Александрії»* («Записки Українського науков[ого] тов[ариства] у Києві»). «Алекса[ндрія]» виступає або як самостійний роман (при[іром] хітар[ський] рукоп[ис] і тоді ходить під назвою «сербської редакції», або

у зв'язку зі всевітньою історією (у хронографах). Укр[аїнських] рукописів є багато, як побачите з праці Гаєвського. Не знаю, чому Ви вважаєте свій рукопис перекладом із польського; хітарський не перекладений з польського, як показує мова; такі вирази, як *кдыжэ* і т. д. були тоді загальною уживані. Чи маєте нове видане грамтики В. Сімовича і чи напишите що про неї? Коли починає виходити »Slavia« в Празі?

Чи вже вислали за сей місяць рату до Пшібраму? Чи написали до конзуляту в справі пересилки копії «Александрії»?

З правдивим поважанєм
В. Гнатюк

Львів, 26/II 1922

17

Високоповажаний добродію!

Я відписую так пізно тому, бо хотів роздобути Вам 10 т. київських «Записок», де є стаття С. Гаєвського про рукописи «Александрії». Та се мені не вдалося, бо з бібліотеки не вишлють, а дублета не знайшов Дор[ошенк]о, про що я просив його і що він усе відкладав по причині зима. Лишається хіба відписати статю, що має 12 сторін, або може хто в Празі має сей том. Може поручите кому відписати? Також переглянув я тимчасовий каталог Франкових рукописів, але там не знайшов «Александрії», хоч у нього була. «Александрія» Жатковича.¹ Називається так тому, що мені прислав її пок[іийний] Ю. Жаткович, а я передав її Франкови (як і копію хітарського рукопису), бо він хотів про неї щось писати, але до того не дійшло. Свою копію ледве відобрав я щось аж 1920 р., бо перед тим не хотіли мені видати, хоч як бачите, копія писана мою рукою. а де рукопис Жатковича не знаю. Може стоїть де між рукописами загальної бібліотеки, що лежать нерозібрані, але се зможу я справити² хіба в маю, як потепліє і я зможу піти до бібліотеки. Рукопис Жатковича походив з Угорщини, а хітарський з нашої Бойківщини.

Зі словарем представляється справа так: [...] Доси маю слів 5.228. Коли би приймिति 50 слів на сторінку, як я писав давніше, то було би вже тексту назвиж¹ 10 аркушів друку. Розуміється, що чим далі поступаю, то все менше припадає слів на сторінку, які випишу, хоч то залежить також і від оповідача. А чи Ви вже порозумівалися з ким щодо чеського тексту? Бо я коли б дістав рос[ійсько]-чеський словар, то виписав би й так тільки ті чеські слова, що були б в словарі, а інші полишив би. Та про те є час думати. В залучену посилаю Вам на карточці слова, яких я не можу докладно пояснити, і прошу запитати про них автохтонів та потім звернути мені мою карточку з їх поясненнями

Та вписую грошій дякую і прошу пам'ятати про дальше.

Як будете мати уложену програму «Науков[ого] збірника», то прошу повідомити мене; мені вправді ненаручно відірватися від словаря, та все ж може б я хоч маленську статейку (2—3 сторінки) прислав Вам.

Чи Ви знаєте, що в Керестурі (давню: Bacz-Keresztur) заложилося «Просвітне товариство», яке видало вже два календарі (на 1921 і 1922 рік) та два шкільні підручники? Книжки писані бачванським (шариським) діалектом, а в сьогорічнім календарі є стаття про те, що вони мають дві назви: «руснаці» і «українці». Варто, щоб Ви увійшли з ними в зносини так само, як і з нашими емігрантами в Босні.

Чи дістаєте правильно «Світ дитини» і його книжечки та як Вам подобається? Може б Ви порекомендували його тим, що бажують у рідній мові читати, а не мають що?

Вчора вислав я Вам копію «Александрії». Як дістанете, напишіть.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

Р. С.:

В письмі до шк[ільного] реферату, яке вишло пізнійше, подам від аркуша ціну 600 кор. тому, що словарна праця багато вимагає затрати часу, а малій пропорціонально дає вислід. Якби за той час писав статі, то написав би кілька разів більше.

В листі до д-ра Б[ирняка] просив я його і Вас, зібрати трохи матеріалу з народніх уст про відміну власних імен — осіб і топографіч[них] назв — закінчених на самозвуки, особливо і (Бігарі), и [др. Броди], у (др. Барбулеску), с (Шульце, Гайне), також о (Рамбо) — чужого походження. Між нашим народом живуть чужинці, народ знає їх імена і відміняє — есентуально українізуючи їх — і ніякий наш селянин не скаже: йду до Шульце, я винен гроші Бігарі (Нярадї, Ергеші), сусідю з Барбулеску і т. д., як говорять і приказують писати в літер[атурній] мові деякі учені наші. Я хочу про те написати статейку, тому дуже буду вдячний за доставлений матеріал, який зрештою і Вам пригодиться.

А що з Вашою граматикою?

Вол. Гнатюк

18

[Листівка]

Львів, 27/III 1922

Високоповажаний добродію!

Піни місяць, як я написав до Вас і просив повідомити, чи дістали Ви колію «Александрі». Коли не дістали, напишіть, щоб я зареклямував, бо як промине речиньц¹ то пропаде рукопис.

Вже скінчив я 4 т. «Ет[нографічного] зб[ірни]ка», що дав лише 1713 карток. Разом маю 6.316 карток. Тепер беру Врабеля, опісля Головацького (тільки угр[о]р[уські] пісні), аж потім Верхратського[...]

Чи за сей місяць гроші вислани і коли?

Прочитав книжечку В. Бирчака² і думаю написати рецензіюку в «Л[ітературно]-н[ауковому] вістику», що почне виходити від 1. мая. Може Ви напишете що до нього? А що з Вашим проєктованим збірником науковим, буде, чи не буде? Що з Вашою Граматикою? Коли пічне виходити орган славістики в Празі? Чи вже повиходили всі випуски »Podk[arpacká] Rus«, читані в чеськім «Соколі»? Я хотів би про них написати щось у ЛНВ.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

19

[Листівка]

Львів, 10/IV 1922

Високоповажаний добродію!

Поки прийшов Ваш лист, я взявся виписувати слова з Врабеля (вже перейшов 140 ст.), потому возьму Голов[ацького], а опісля Верхр[атського]. В піснях є багато таких слів, яких нема в прозі. Акценти даю такі, як у нас, бо інакше годі, а без акцентів якось ніяково. Доси маю поверх 7.000 слів. Робота все посувається, хоч поволі.

До наук[ового] зб[ірни]ка міг би я дати опис учитель[ого] евангелія з 1737 р. колодавського попа Петра з Марамороша, в якім є апокріфи, невідомі Франкови, і зо два

виймки з нього. Чи придатне таке для Вас, бо я не знаю характеру плянованого збірника? Рукопис дістав я 1909 р. від Івана Матвійчина з Колодчави в заміну за книжки, післані йому. Містить 23 проповіді, між ними: «Слово про збурене пекла» — з остатками римованих віршів. Коли се придасться Вам, подайте термін, до якого треба вислати Вам рукопис, але не дуже близький.

Дорошен[енк]а трібно заохотити, щоби шукав між неупорядкованими дублетами за Голова[цьки]м. Найліпше дати сповістку в «Гр[омадському] віст[нику]»,¹ а я думаю, що хтось зголоситься. Як хочете, я дам оповістку і скажу прислати до себе оферти.² А кілько можна дати за всі 4 томи? Чи гроші сього місяця вислані? Дякую за поясненя слів і прошу дальші.

З правдивим поважанєм!

В. Гнатюк

20

[Листівка]

Львів, 26/IV 1922

Високоповажаний добродію!

Я не відписав Вам зараз, бо дуже був зайнятий. Проф. Вейнгарт нехай напише до ІТШ,¹ зазначуючи, що в Бр[атиславі] вчать ся й укр[аїнц]і, а певно дістане все, що не вичерпане.

З рукописами справа буде вже поладнана,² бо від 1/V починає урядувати в бібліотечі І. Кривецький,³ з яким я говорив про се, і він зробить, що треба. Його попрошу контролювати, чи є дублет Голова[цького], але найліпше дати апонс³ до газети, а хтось певно зголоситься. Уповажить когось дати апонс.

Чи не могли б Ви змінити термін приїзду на червень, або вересень, коли я буду, бо хотів би особисто бачити Вас й поговорити, а при кінці червня хотів би виїхати десь на село!

Коли Ваш задуманий збірник не буде чисто науковий, тільки популярно-науковий, тоді моя статя, про яку я писав, непридатна для нього. Про се повідоміть мене у свій час. Чую, що в маю має вийти «Slavia». Дуже цікавий на неї Дальшу рату прошу вислати з початком мая.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

21

Львів, 24/V 1922

Високоповажаний добродію!

Не знаю, чи дістали Ви мою картку, що я вислав до Відня і в якій я писав про «Записки» для бр[атиславського] університету. Виділ¹ ухвалив дати від 20 т. (бо попередні вичерпані) з опустом 25 %. Тому нехай проф. Вайнгарт напише або впрост до Тов[ариства] або на мої руки.

Я швидше не міг написати до Вас, бо як захорював 30/IV, так ось аж тепер устав. Дуже мучила мене астма, я мусів лежати в ліжку і нічого не робити. Дуже мене се прибило, що більше, як 3 тижні я промарнував і не міг посунути наперед словарця. Мав я ще 30 ст. з Врably і був би скінчив та не повелось. Думаю, що завтра скінчу і зараз возьмуся до

Головацького. У Головацького є доволі багато угорських пісень, але вони розкидані по всіх томах і на різних місцях, тому трудно в їх числі зорієнтуватися. Я зробив собі окремих список і зараз приступаю до виписування слів.

Я дав до «Громадського вісника» анонс про збірку Головацького і словар Партицького.² Та досі не дістав я ніякого зголошення. Був в антикварині Громницького і примірював Головацького, але його взяв Дорошенко до бібліотеки Наук(ового) товариства ім. Шевченка за 20.000 м., бо бібліотечний примірник пропав у часі війни, як я тепер довідався, а так само із бібліотеки Франка. Чув я, що має і примірював Щурат;³ може через когось, що добре живе зі Щуратом, можна б було його дістати, але він певно зажадає доброї заплати. Словар Партицького я дістав від одного знаомого, але він не подав ціни, лише сказав, «що гадаєте», отже ставляйте ціну Ви. Книжка лежить у мене і може аж Ви заберете з собою, як приїдете.

Хочу тепер повели прочитати Колоначаське учит(ельне) свант(еліе) і зладити короткий його опис та дати з нього дві виїмки (які маю готові). Прошу написати, доки мушу надіслати рукопис, бо до 1/VI, як Ви перше писали, не всією вже.

В залученню посілаю Вам запрошенє до співробітництва в ЛНВ, хоч я помістив Вас уже по одержанню листа на окладниці межі співробітниками. Як будете мати щось коротеньке, то надішліть. Великих річей нема де містити. А що говорять у Вас про І кн.? На другий тиждень буде готова II кн.

Від 1/V урядє вже в бібліотеці І. Кривецький. Я говорив із ним і він обіцяв мені повибирати з пак рукописів і приладити до ужитку.⁵ Як скінчить роботу, скаже мені, чи є рукопис «Алексаидрії» Жатковича. Я думаю, що варта наші тексти опублікувати. Я хотів навіть перекласти «Алексаидрію» на теперішню мову і видати окремою книжечкою на популярну лектуру, та тепер, при дорожничій друку, се безнадійна справа.

На першу статю Бонкала я написав рецензію (уємну). Цікавий я на II і III частину, але досі не бачив їх. Може привезете з собою, як будете їхати, коли до того часу не роздобуду деінде. Звертаю Вашу увагу на статю Л. Нідерлого в »Národop[isném] věstníku Českos[lovenském]« № 2 за сей рік, — у тій самій справі. «Народные пѣсни, послдовичи и поговорки Угор[ской] Руси» та «Свадьба на Угор[ской] Руси». А. Дешка надруковані в «Записках Рус[ского] Географ[ического] Общества», т. I, С[анкт]-Петербург 1867, ст. 671—706. — «Угоррусские нар[одные] пѣсни» Г. Де-Воллана у тих же «Записках», т. 13 вип. I, СП. 1885.

Етнографічні матеріали, коли лиш є кому записувати, нехай записують. Увагу треба звертати на всякі новотвори (отже й про Америку), на колядки, на обряди (гри при мерци) і т. д. Не знаю, чи Ви бачили учительський календар на 1922 р., що вийшов у Коломиї. Там є мій квестіонар про записуване воєнних оповідань, пісень і вірувань. Може й Вам придав би ся, то я постарав би ся [придбати] один примірник для Вас.

Може б ті чеські видавці, що видавали книжечки про »Podkarp[ataskou] Rus«, прислали на мої руки по і примірюнку? Я старав би ся хоч короткі рецензійки подавати на них у ЛНВ.

Залучую квіт, на вибрані гроші, як Ви бажали.

Чи Бирчак задоволений з рецензії на його книжку? А чи він пришле що до ЛНВ? Може б він, або Ви написали статейку про шкільництво на Закарпатю?

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

[Листівка]

Львів, 2/VI 1921

Високоповажаний добродію!

Я дістав аж нині Ваше письмо з 22/VI, в яким згадуєте про опис колоч[ауського] рукопису. Коли Ви його не дістали доси, то повідоміть мене зараз, щоб я зареклямував, бо вислав уже давно.

Я приступив до писень Де-Воллана. В нього так багато помилок (злі і фальшиві записи), що я мушу все справляти, а в передмові зазначу се. (Я вже справляв дещо у Врably, але там не багато).

Тішуся, що будете видавати кварталник.¹ Кліші до «Гуцулів»² с в Музею Шепт[ницького] (з «Гуцульщини» Шухевича), а зі статі Волка в ІТШ. Варто би написати статейку про деяких [дослідників] Закарп[атської] Україн[и], приміром] Де-Воллана!

Вашої статейки не бачив, бо сюди не прислали її мені. А чи Ви мою про Бонкала вже прочитали і годитеся з моїм поглядом? Може б Ви приїхали до Львова так, що були б і на початку вересня, бо я дуже бажав би бачитися з Вами.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

[Листівка]

Шешори, п. Пістинь, 7/VIII 1922

Високоповажаний добродію!

Ваш лист дістав я аж нині, тому пишу картку зараз, щоб Вас іще застала. Як приїдете до Львова, повідоміть мене, а я напишу більше. Я верну до Львова перед 1/IX, тому робіть так, щоб ми конечно побачилися та щоб Ви не тільки оглянули роботу, але щоб ми також постановили щось певне, що робити з текстами шариського діалекту та близькими до нього, які приходять у 3 т. моїх записів («Етн[ографічний] зб[ірни]к» т. IX) та у 2 т. Верхрат[ського], які я відложив, а на які приходить тепер черга. Я вже маю понад 10.000 карточок (= 200 ст. друку). А що буде з чеським перекладом слів?

Гроші, про які згадуєте, привезіть зі собою.

З конспекту збірника бачу, що він буде дуже інтересний, лиш коби угороруські статі видруковано народною мовою. Як переконуюся зі словаря, народня угороруська мова доволі богата, але місцеві патріюги не знають її докладно.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

[Листівка]

Львів, 14/IX 1922

Я дістав уже обчислене коштів друку. Один аркуш друку з папером, уже без огляду на рід письма (латинка, кирилиця), формату «Збірників» секцій (приміром] Грушев[ського] «Історії Укр[аїни] — Русн») буде коштувати 140 тисяч м., отже 15 арк. у 600 прим[ірни]ків коштувало би 2,100.000. Перед друком треба зложити половину грошей. До кінця року збірник вискладають. Пробку паперу можу прислати на бажане.

Гроші, що прийдуть ще за сей місяць, а 1/X за жовтень, прошу вислати на адресу: Praha, II, Stěpánská, 49, II/p. Ivan Rudnyckij (d)ja Mukoly). Про дальше повідомлю[...].

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк, Львів, ул. Чарнецького, 24

25

[Листівка]

Львів, 21/IX 1922

Високоповажаний добродію!

Прому синові виплатити 200 к., а коли б потрібував конечно, то 250 к., а решту прошу вислати до Праги на подану адресу. Дуже прошу приготувити гроші за жовтень, і вислати 1/X на подану адресу, бо там приїде донька і буде потрібувати на вписи, помешканє і т. д. Чи будете збірник друкувати тут, чи у себе? За місяць не можуть його вискладати, але я наляг би на приспішенє. 1 кг. паперу коштує 800 м.!

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

26

[Листівка]

Львів, 2/X 1922

Високоповажаний добродію!

«Співаник» і календарі прийшли; Крив[ецький] вишле вам «Лѣтопись» і «Записки» т. 102 (101 т. не прийшов). Я сиджу далі над Верхратським і він забере мені ще багато часу. Не гнівайтесь, що статя про шкільництво ще не йде; є стілько статей і їх автори так доповідаються друку, що треба їх перше позбутися. У всякім разі статя піде. Дякую за передачу синові 200 к. Не знаю досі, що таке сталося. Чи решту вислали до Праги і чи на 1/X вислали за жовтень? Моя донька виїхала туди 1/X, а що я не міг їй нічого дати від себе, то вона опинила би ся в прикрім становищі, поки дістане підмогу.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

27

Львів, 9/XI 1922

Високоповажаний добродію!

Діставши письмо зі шкільного відділу в справі перекладів слав'янських поетів, я перервав на кілька днів роботу над словарем і почав переглядати «ЛНВ», «Зорю», «Неділю»,¹ та збірки поезій тих поетів, що перекладали (Франка, Щурата, Лепкого, Грабовського, Старицького, Яричевського й інших). Шкода тільки, що я не дістав докладніших інструкцій. В перекладах, приміром, переважає лірика і то еротична; що саме брати з неї для школи — я не знаю добре, бо не вчу, отже робив вибір зовсім по своїй думці, і вибрав мало що. При тім виявилось, що найбільше перекладів з російських поетів, потім польських, і досить іще з чеських; за те з полудневослав'ян[ських] дуже мало. «Зорю» переглядав я від 1893 р., дальше не хотів іти, бо поза 90-і роки мова тільки в деякого

не перестаріла нині. Наших клясиків я помину, бо з них Ви самі можете вибрати, що Вам треба — «Руська письменість» у Вас є. Вибране давав я зараз переписувати, а опісля перечитував переписане і робив поправки, де було треба. На залученій картці списані ті переклади, які я скажу переписати, коли Ви скажете, що вони потрібні. Нічого не брав я з Кралеводворської² і Зеленогор[ської]¹ рукописи, бо не знаю, чи се подають іще в читанках. Коли так, то може возьмете Руданського[...]

Я писав до Вас дві картки, але Ви не відповіли нічого. Дорош[енк]о не знайшов доси «Історії Підкар[патської] Руси»; не знаю, чи нема її зовсім, чи як є, не лежить де між невписаними брошурами, якби так знати автора, то я вже післав би там когось пошукати. Про «Александрію» я писав Вам, що в обох бажаних виданнях є лише тексти, без розвідок, а Ви таких мабуть не казали висилати, як мене запевнювано.

Стаття *Observatora*⁴ буде надрукована в VIII кн. Прошу Вас дуже написати рецензію на «Граматику» В. Сімонова до ЛНВ — очевидно популярно, для широкої публіки. Крім того може Ви, чи хто інший, написав би невеличку статтю (на 8—10 ст. друку) про теперішнє становище укр[аїнського] елементу в Чехії⁵ та про вигляди для нього на будуче; про цілість чеської політики тепер супроти українців та що чехи задумують робити на будуче. Стаття була би бажана ще цього місяця (до 25/XI). Як стоїть справа з друком «Збірника»? Чи багато видрукували і коли вийде? Чи «Дзвінок»⁶ з УПТ⁷ вислано Вам? Я переказував до них. Чи у Вас є «Вінок» О. Білоусенка?⁸ З нього можна взяти багато матеріалу до читанок із нижших клас; так само зі «Світа дитини» і його видань. Чи дістали картку, де я писав Вам про А. Файгла, торговельного конзуля чеського консуляту? Як вийде «Історія Підк[арпатської] Руси», пришліть один примірник, а я буду шукати за тим, чи се не переклад.

Словар поступає далі, хоч поволіше як літом, де я міг сидіти цілий день на дворі і лиш сим займатися. Як би не був перервав тепер для прочитування перекладів для Вас, був би довів уже до 14.000, а так маю 13.800 карточок. Думаю, що 2 аркуші друку буде з них (то за вересень-жовтень).

Прошу долучену карточку передати д-ру І. Ц[ьоканови].

Здоровлю щиро і кланяюсь

Вол. Гнатюк

28

Львів, 28/XI 1922

Високоповажаний добродію!

Я писав до Вас 4 рази (2 картки і 2 листи) і ні на одне письмо не дістав відповіді[...]

Чи Ви дістали лист, де я просив Вас написати рецензію на граматику В. Сімовича¹ до ЛНВ і чи Ви зробите се та коли? А говорили з ким про інші статейки до ЛНВ і чи буде що з того? Чи Ваша граматика вже вийшла? А що чувати з друком «Наукового збірника»? [...]

Збірник пісень Луки Дем'яна² не вдається³ до друку. Він мусів пісні не записувати з уст народа — хиба в незначній мірі — а швидше переписати з якихсь друкованих уже лубочних видань. Я пошукаю за ними, може найду, хоч у нас у бібліотеці таких видань мало. А чи в ужгор[одській] «Просвіті» нема таких місцевих (старших) пісеньників?

З правдивим поважаньм

Волод. Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Лист із 1/XII дістав, а попереднього ні, тому дивувався, що на два листи і дві картки Ви нічого не відповіли. Чи передали Ви д-ру Бирчаку ту записку, де я написав, що ще можна переписати, якби було треба, та мої думки про гонорар для переписувача? А чи багато з переписаного подається до читанок? Мені трудно було самому робити вибір без інструкції, тому робив, як знав. Було би мені приємно, якби не багато переписаного віднало.

Відсилаю збірку пісень Л. Дем'яна зі своєю рецензієюю і прошу передати їх у рефераті.

До «Слободи»¹ даю оголошене про закупню книжок. Рівночасно залучую від себе спис книжок, які я можу продати, бо се переважно видання Російської Академії Наук, які є в бібліотеці Наук[ового] тов[ариства] і я можу кожної хвили дістати їх. «Сборник»² — як знаєте, се грубезні томища, разом 20; «Извѣстія»³ менші, разом 50 томів; усіх книжок 105 томів. Я прошу Вас порозумітися з ким треба, і назначити на них ціну. Воли при пересилці займали би цілу скриню. Не знаю лиш, як би їх пересилати. Може би було можна передати їх до консуляту?

І. Кривецький якраз тепер перебирає дублетні і списує та годиться, щоб їх продати до Ужгорода. Тільки перебірка і спис потриває довшій час. Я казав, щоб він спис переслав частинами, з чим він згодився.

Квіт і письмо до реферату вишлю перед 20/XII. Тоді також жінка понесе карточки до консуля, щоби побачити їх і вислав посвідку. Чи можна буде розпочати друк словяри 1923 р., не вмію тепер сказати. Знаю, що робота тепер йде поволіше, бо треба на кожне слово дивитися, чи воно вже є в карточках, чи ні, бо пам'ятати не годен, що виписано, а чого ні. Через те я досі не скінчив II тому Верхратського, але сього місяця мушу скінчити. Трохи стратив я часу на читані перекладів також, а тепер на перегляд збірників лубкових пісень: Білоуса,⁴ Улсінга, Блюя, Качковського,⁵ бо думав, що звітти брав щось Дем'яна, але показалося, що ні.

Прошу на Сімовича докладнішу рецензію, а також на Кожмінову.⁶ Хто вона така і де нійшла її книжка? Чому така дорога? Е. Перфецького праць не маю. В «Книжці»⁷ підписано мене через помилку. І. Кривецький має свій примірник: В. Ягич, «История славян[ской] филолог[ии]». Може продати її, коли шк[ільний] реферат хоче.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Посилаю в залучену спис книжок, які хочу продати. Ціни подавав я так, як Ви радили[...]. Коли б ціни видалися зависокі, то прошу поставити свої побіч і мені спис унерутити. Чи не відітис би ся шк[ільний] реферат до тутешного консуляту і не попросив, щоб у нього зложити книжки? Вислати перепасками дуже багато клопоту, бо ж то було би більше, як 50 перепасок, а я до того не виходжу з хати! Та як не буде иншої ради, то я найму когось, щоби поробив перепаски та подавав. Я загалом не продав би книжок, якби не мусів. Я від війни нічого не справляв до хати, не маю ні одежі, ні біля,¹ все старе понищене, а нового нема за що набути. Крім того маю довги, бо платив

не вистачає мені на жите, хоч яке воно невибагливе. Коли отже продам книжки, то мушу всі ті прогалини заповнити. Я маю ще деякі книжки, але вони стоять у змінній передпокою і я не можу перебрати їх, хіба навесні, як дожию та як шк[ільний] реф[ерат] буде ще тоді потрібувати. Кривецький не хоче вже Ягіча продавати. Дублеті він обцяв продати, але їх вибір і перевірка, чи не потрібні вони в бібліотеці, потриває довший час, тому спис їх предложити Вам аж за кілька тижнів.

Рівночасно залучую квіт на вибрані гроші за словар і потвержене конзулі. По одіному рахунку вийшло мені, що є вже поверх 14.000 карточок, а по другим о 500 менше. Я подав те менше число, бо ліпше, щоби при контролі показалося більше, ніж менше. Я з Верхратським не можу покінчити, бо він часто повторяє ті самі слова і я вічно мушу перекидати карточки, чи вже є таке слово, що забирає багато часу, а дає мало результату. Крім того в нього багато слів без цитатів і я мушу подавати їх наголо. Може при дальших авторах знайду цитати, то доповню. Залучую також рахунок від аркуша і прошу передати шк[ільном] реф[ерату] а лист до д-ра В. Бирчака — йому.

Гроші за переписуванє (500 к.) долучите до грошей за книжки, коли реферат купити їх, і перешлете разом мені. Може б їх реферат переслав конзулятові, а конзулят виплатив мені *чеськими корунами*? Почтою не можна їх переслати, ані через банк, бо тут виплатили би їх польськими марками, а я того не хочу. Як би се було неможливе, хоч не думаю, то тоді я заряджу інакше. Книжки прошу уважати за хуплені, бо я доставляю їх, і асигнувати гроші можна тимчасом у треті руки (виплатити Вам, або зложити в банку на закупно кунг).

За статтю я питав Крив[ецького], але він не відповів доси, бо не може зловити Щурата. Найліпше, Ви пришліть статейку, а вона як не піде до них, то піде до дальших «Занисок», або якби Ви того не хотіли, я скажу звернути її Вам.

Мого сина арештували поляки і держуть уже місяць. Боюся, що возьмуть його силою до війська, бо він з побороного річника.² Якби так сталося, тоді з грошей за словар я лише частину давав би доньці, а решту може б Ви складали на окрему книжечку в банку, щоби на випадок виходу сина була готівка. Проте напишу пізнійше, як вясниться справа. А що Ви думаєте і чи згодитеся не се?

Справа з Рудн[ицьким]³ уже вяснена і він повідомив мене про все. Як граматика вийде, надішліть мені. Велику пишть анальогічно до Сімовичевої, бо вона добра й ясна. А як Ви будете її укладати? Чи будете брати за основу місцевий говір і давати порівняня з літературної мови? Думаю, що так було би найліпше і так найшвидше навчили би ся хлопці літературної мови.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

P. S. Я таке понаписував в однім листі, бо в нас почта знов подорожіла і я мушу щадити.

Високоповажаний добродію!

Вчора перед другою годиною дістав я Вашу телеграму і зараз казав пакувати книжки. Зроблено всіх 46 перепасок і нині рано (28/XII) подано всі рекомендовано. Не знаю, як довго будуть вони йти. Кошти опакованя, робітник для пакованя і висилка на почту та порто вносять разом 150 ч. к., книжки — 4.907 ч. к., разом 5.057 к., на яку то суму

залучую квіт. Прошу гроші піднести і 4.000 ч. к. вложити на книжечку в банку, а решту вислати мені сюди або грошовим листом, або через тутешній консулят, коли се можливе, у кожнім разі тільки так, щоб я дістав ч[еські] кроки, а не польські марки. Якби Вам було трудно се зробити, то повідоміть, а я заряджу інакше [...]

Чи на афоні у «Свободі» заголосив хто ще книжки на продаж? Перепрошую за клопоти і бажаю веселих свят та щастливо нового року.

З правдивим поважанням

Володимир Гнатюк

32

Львів, 22/І 1923

Високоповажаний добродію!

Переслаю перепишаний наново рахунок і уповажені[...]

Тому що тепер непевні часи, то я заздалегідь прошу Вас ось про що. Якби між нами не було поштового получення,¹ тоді без мого окремого поручення можете зі зложених у банку грошей виплатити моїй старшій доньці Ірині Косаревичевій² що тепер живе в Берліні, і якби звернулася до Вас, 1000 к. Так само 1.000 к. могли б Ви виплатити на бажані молодшій доньці Олександрі,¹ студ[ентці] медицини в Празі. Коли перерви не буде, тоді я сам звернуся до Вас у своїм часі з просьбою вислати сюди або туди певну квоту [...]

Що Вам вислати титулом гонорару за статейку в ЛПВ? [...]

З правдивим поважанням

Володимир Гнатюк

33

Львів, 10/ІІ 1923

Високоповажаний добродію!

Дякую за прислану рецензію і прошу до дальшої книжечки прислати рецензію на граматику Сімовича, бо вона вже досить запізнена. Що до назви «Підкарпатська Русь», то ми мусимо її замінити на «Україна», бо так ухвалив редакційний комітет на домагане читачів і ми не можемо плити проти струї. Чехам це однаково, чи ми «Русь», чи «Україна», а закарп[атські] автохтони її так не читають ЛПВ, а коли б знайшлися такі, що хотіли би читати, то певно й їх сей термін не разив би.¹

Як велика буде об'ємом «Підкарпат[ська] Русь», що Ви хочете видавати і на кілька поділили б Ви мою статтю про гуцулів та що хотіли б Ви в ній змінити? Коли се тільки дрібні зміни, що не змінюють сутні річі, то робіть їх і статтю друкуйте. Коли б Ви бажали більших змін, то може ліпше було би, щоб я їх бачив? Полишаю зрештою все до Вашого осуду. Як будете потребувати дальше яких статей, то прошу заздалегідь мене повідомити, тому що я маю мало часу, та й подайте теми, на які бажано мати Вам статі.

Що до Колочав[ського] збірника, то думаю, що хоч невеликий виїмок, а все треба б дати, 3—4 сторінки більше або менше не зробить таке коштів багато, а все ж дасть пізнати мову збірника і підносить його вартість та й вартість опису.

Возняковн переказав про друк статі.

З Кресецьким я говорив про дублетн. Він заявив, що йому фізично не можливо зробити тепер щось з дублетами, бо там, де вони лежать, нема приступу, і тепер змрно. Доки не потепліє, доти він не буде до них братися. Значить, справа рушиться аж десь коло мая.

Перед пару днями вислав я «Просвіті» «Записки» і долучив для Вас і для дра Бирчака свою відбитку. Прошу відобрати їх звітн.

Коли можна надіятися виходу «Наук[ового] збірника»? А Вашої граматикн для шкіл? Чому Бирчак не вислав своїх читанок до ЛПВ як я просив? Та ж вартн їх бодай занотувати в нас.

Чи пришлете мені замітки про відмінюване чужих імеників на -і, -и, -е, -у? Я дуже хотів би написати статью на сю тему, бо в нас сих імеників тепер не відмінюють (чого в народній мові нема), а натомість відмінюють прислівники: максимум, мінімум, -а, -ови і т. д.!

Словар поступає все наперед, хоч поволн: та скоро продовжиться день, то й я більше годнн зможу працювати, тоді робота піде швидше. Дуже багато задав мені праці Верхратський, бо він в однім місци подає саме слово, без фрази; я випишу, читаю далі, а там с фраза. Тоді мушу вишукувати карточку, витягати з в'язки, дописувати фразу, вкладати назад і се заімає багато часу так, що нераз заледви 20 карточок за вечір зладжу. В кождім разі сього року мушу начерпати матеріал, але до друку не буде можна приступити [...]

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

34

[Листівка]

Львів, 1/III 1923

Високоповажаний добродію!

Як там стоїть справа з грішми за книжки? Се для мене дуже велика шкода, що я не дістав їх швидше, бо тепер за всі товари, які маю за них купувати, треба удвоє, а навіть утроє більше платити, як перед місяцем. Чи вислали що сини днями? Найблишчу посилку шліть на адресу *Praha, Nusle, Jaromírova 26, Микола Саєвич* [...]

Чи пришлете рецензію на Сімовича до 15/III?

Що то за книжка: *Ф. Лессек, Правк Подкарпатской Руси*? Чи вартна? Чому ужгородські книжки не висилають до ЛПВ-а? Ми ж би давали рецензії, а як ні, то бодай занотували, через що книжка розходила б ся і в нас потрохи.

Чи дістали письмо мое попереднє?

Що зі «Збірником»? Коли друкуєте кварталышк?

Чи взяли з «Просвіті» мою відбитку?

З поважанем

В. Гнатюк

35

[Листівка]

Львів, 23/III 1923

Високоповажаний добродію!

В картці з 17/III пишете: «Завтра висилаю окреміи лист». Я не дістав доси нічого! ...]

Чи зібрали який матеріал про відмінюване чужих імен? Коли надішлете рецензійку? Чи пришлете свою граматику, бо 'Бирчак читанок не хоче вислати.

Збірник представляється добре. «Русина»¹ читаю і вважаю його не злим органом. А хто такий Гренджа?² Чи Стринський сидить далі в Будапешті і не хоче переноситися до Ужгорода? А не знаєте де Бонкало?

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

36

{Листівка}

Львів, 26/IV 1923

Високоповажаний добродію!

{...}

Не знаю, чи може Ви хорі, чи що інше таке, чи картки не дістали, бо їй нічого не пишете вже майже півтора місяця[...]. Прошу по одержанню сєї картки вислати гроші за цвітень, а як можна, то вже і за май рівночасно.

Від свят престали присилати «Русина» до ЛНВ. Не знаєте, чому?

Чи маєте в Ужгороді «Нягівське учит[ельне] еванг[еліє]», що видав А. Петров перед війною?

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

37

Львів, 8/V 1923

Високоповажаний добродію!

За 9 день буде два місяці, як я дістав Вашу картку, в якій писали Ви, що «завтра» висилаєте довгий лист. Від тої пори я не тільки листа не дістав, але навіть картки і не знаю, що діється з Вами, чи Ви хорі, чи виїхали куди, чи не хочете відзиватися? А тимчасом я маю деякі важні справи, яких без Вас не могу полагодити. Пишу по порядку.

Чи Ви вислали за цвітень і за май рату до Праги?[...]

Друга справа: В залученю посилаю витисок¹ своєї статі про «Гуцульське мистецтво»² в Косові. Прошу дуже попросити редакцію «Русина», щоби переддрукувала (як хоче, може трохи скоротити) і мені те число прислала. Може між читачами «Русина» в краю або в Америці знайдеться хто, що схоче приступити в члени спілки, яка розвивається добре, господарить обережно, отже вкладане в неї капіталів на поширене — не представляє ризика[...]

Тепер справа зі словарем: Я скінчив виписки з «Пісень» Головацького (тільки угорські тексти) і вибрав усе ж 1.186 слів. Потім узяв «М'ясяцесловъ» переглядати[...] але там така язикова саламаха, що трудно з нею що порадити. Чи не таке буде і з іншими угорськими виданнями й газетами? На перегляд їх піде мабуть більше часу, як буде варта осягнений результат. Без них буде словар, правда, менший, але чисто народний, отже й значно вартійший. Я спинив наразі дальший перегляд календаря до Вашої відповіді, а тимчасом роблю виписки зі своїх матеріалів («Етн[ографічний] збір[ик]» т. XI) зібраних у Земплині, Шароші, Спішу, звідки є вже й так матеріали

з Верхрат[ського]. (Верх[ратський] дав з обох томів 5.703 карт). Опісля хочу використати т. XXV (матер[іали] з Банату — лемківські), а з Бачки лишу всі на боці, як ми давно умовилися.

Прошу одначе порозумітися, з ким треба, ось про що: Я хотів би використати до словаря угоруські тексти в «Апокріфах» І. Франка (особливо Ст. Теслевецького), Ваше видане «Александрії» та свої «Угоруські духовні вірші» (лиш дещо з них). Правда, всі ті друки подаються більше до *історичного словника*, як до теперішнього, але в них така чиста народ[ня] мова (відкинувши трохи зверхньої поволоки), що шкода було би поминути їх. Так само треба би тоді використати й Пятів[ське] євангеліє, що видав Петров,¹ не знаю тільки, чи є де у Вас примірник його. А може є в Празі? Як я чув, то сам Петров живе в Празі, можна б у нього розвідати. Треба б також переглянути ті видання Стрипського, що Ви прислали до перегляду Вознякови. Поза тим з газет можна б переглянути тільки народ[ні] пісні та оповідання, наскільки їх знайду. Прошу дуже прислати мені про се своє рішення.

Від великодня «Русин» перестав приходити до «ЛП Вістника». Чому?

Чи будете друкувати мою статтю про гуцулів, коли й де?

Надіюся, що Ви вкінці обізветесь. Чи вже маєте план на II т. «Паук[ового] збірника»?

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк

38

Львів, 29/V 1923

Високоповажаний добродію!

[...] Про дату приїзду (до Львова) повідоміть дра К. Студинського (ул. Хмельовського, 15), як голову фільол[огічної] секції, подайте титул свого реферату¹ і попросіть, щобин на той час скликав засіданє секції. Я хочу виїхати на село (Соколівка, п. Косів) у другій половині червня (докладно ще не знаю дати), тому добре було б, якби Ви приїхали коло середини червня. Прошу з собою взяти також ті книжки, які я повинен використати, а яких у нас нема: вірші Павловича (вид[анє] Полівки), драму Духновича (іншими його творами не можна користуватися, так само Довговича, Кралицького і ин.), видання Стрипського (його переклад брошури про шовківницю), Скубеча, Дем'яна та інших, що писали народньою мовою. Я стою на тім становищи, що ліпше нехай словар буде менший та щобин інвентаризував чисту народню мову, ніж більший і мав у собі жаргонові слова. Я переглянув 36 «Місяцеслововъ»² Общ[ества] св[ятого] Вас[илія] В[еликого] і хоч стратив багато часу на читаню і перегляданю різних пустих річій, то переконався, що звітти можна дуже мало що взяти. Навіть вірші Павловича, що писав «по-шарнські» перероблював хтось у перших річниках на жаргонові, а і в дальших подибують слова, як: *надежда, какъ, должность, должны, если, солнечны* і т. д., яких не могу брати до словаря. Коли між такими словами попадеться народне, то й його трудно брати, — хіба без цитату — бо якже наводити цитати в язичю? Що инше стара література («Александрія», апокріфи і ин.); там, думаю, цитати можна потрохи зміняти в користь народ[ної] мови, бо коли там побіч себе стоять форми пр[иміром] *ходиль* і *ходив*, то я знаю, що тільки друга народня, а перша — се дань тодішній літерат[урній] мові, яку можна без шкоди відкинути. Прошу про се поговорити з компетентними чинниками, щоб я знав, як застосуватися. Рукописи, які я мав би використати, привезіть також.

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

Чи передрукує «Русина» мою статтю про «Гуц[ульське] мист[ецтво]»? По вашій реклямації прислано ЛНВ-у ч. 76 «Русина», і на тім концю. За рецензію дякую. Може Ви або Бирчак дасте які рецензії на місцеві виданя?

39

Львів, 28/VI 1923

Високоповажаний добродію!

Завтра рано виїзжу до Соколівки, п. Косів, вیا Коломия. Туди прошу вислати мені книжечки, про які ми говорили. Отже вперед «Місяцословя», яких нема в нашій бібліотеці, а саме на рік: 1880, 89—93, 95, 97, 902, 909, 915—917, 919 і всі дальші, які були. Крім того брошури, що Ви записали собі, і другий випуск віршів Гренджи-Донського, бо дошні я не дістав їх. Я відшукав іще брошури: «Что хочет народна партія» (Ужгород, 1896) та три брошури про шовківництво в народн[і]й мові, що переклав Г. Стрипський: 1) «Дванадцять запоізаній шовководства», 2) «Як садити яперку»,¹ 3) «Як розвести яперку». Вони виїшли також латинкою (мадарською), і є в мене.

В залученю посилаю квіт за побрані гроші. Рецензія на Сімон[ич]а зложена, але з браку місця не пішла до 7 кн., піде до дальшої.

Шукаючи тепер за брошурами про яперку (моркву), побачив я, що маю ще рід книжок, які міг би відпродати, як колись іще шк[ільниц] реф[ерат] буде купувати. Між іншим маю ось що: 1) Багато відбиток із видань НТШ, які є бібліограф[ічною] рідкістю, бо їх друкувалося від 25—50 прим[ірників]. Буде їх понад 50. 2) Польський словар Ліндога (II вид.) у 6 вел[иких] томах; 3) Білоруськ[ий] словар Носовича; 4) Ним[ецько]-русск[ий] словар (ред. «Слова», 1867); 5) Річники старої «Правди»² і «Ruth[enische] Revue»³ та «Ukr[ainische] Rundschau»⁴; 6) Барсов, Слово о полку Игоря (3 томи); 7) Кілька праць Бодуена і ще деякі. Подрібніи виказ я міг би зладити по феріях, якіи було треба. Маю також багато книжок «Просвіти» — і календарів (тепер вичерпаних) та київських брошур. Але вони мабуть Вам непродатні.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

40

Соколівка, 23/VII 1923

Високоповажаний добродію!

Виданя «Просвіти», що Ви казали вислати, я дістав. Словарець поступає. Обі збірки Гренджи-Д[онськ]ого дали 556 слів (238 + 318). Тепер випишую з трьох брошурок Стрип[ського] про моркву та шовківництво. Ще мушу мати ті, що Ви прислали Воз[няк]ови.¹ Чи вже виїшов Ваш кварталник?

Чи знайшовся аматор² на хрест? Можете його продати в межах 300 — 250 к. (подаю найвишшу і найнишшу ціну, яка залежить від цін кукурудзи; гуцули продають усе по цінах кукурудзи). Чи говорили про «Гуц[ульське] мист[ецтво]» з д-ром Ц[ьоканом]³ і чи можна буде zorganizувати у Вас філію або бодай заступство? Добре було би зробити се тепер, поки я тут. Думаю, що килими мали б у Вас збут, бо гарний виріб

і солідний, з чистої вовни, що потривас їй 50 літ. Від осені хоче «Гуц[ульське] мист[ецтво]» отворити школу і вже внісло подане⁴ о дозвіл та збирає складки на дім.

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

41

Соколяка, п. Косів, 7/VIII 1923.

Високоповажаний добродію!

По одержаню останнього Вашого письма, віднісся я зараз до Кривецького в справі рукописи Злоцького¹ і маю вже відповів, що справа полагоджена. Шкода, що Ви підразу не звернулися до мене; регламін² забороняє видавати рукописи навіть у Львові додому, а не то за границю, крім того референт бібліотеки супротивлявся висилці, а Кр[ивецький] на свою руку не хотів поступати і аражувати собі референта. Та в усім може знайтися вихід, як і сталося. Ще легше було скопіювати рукопис і вислати Вам, їй дешевше коштувало би тим більше, що Ви і в Ужгор[оді] мусите її копіювати, бо ж з оригінала не будуть складати, він через те знищив би ся [...]

П. Катря Гриневичева,³ відома Вам із ЛІІВ-а і з окремо виданих збірок, просить мене запитати Вас, чи не видала би Ваша «Просвіта» або яка инша фірма збірки її оповідань (числом 22), в об'ємі 10—12 аркушів друку; з 15 ілюстраціями Ю. Панкєвича. Всі оповідання з часу війни, коли населенє прифронтових полос вигонювало в концентраційні табори в глибину Австрії її спосіб писаня відомий Вам, то ж не потрібую про нього писати. В кожнім разі збірка заслужує на виданє, коби лише знайшовся видавець. Як знайдеться, нехай подасть на Ваші руки свої умови.

А як стоїть справа з Вашим кварталником? Чи багато видруковано моєї статі? Не могли б Ви його прислати мені сюди?

Словар поступає все наперед, але хоч я тут на селі поза ним не роблю нічого більше, то поспішити з ним не можна [...]. Маю надію, що до повороту до Львова ще назбираю 1000 слів та що разом дійду до 19.000, а десь коло падолїста до 20.000 слів. Ще прошу прислати мені поезії О. Павловича (внд[анє] Полівки). Поезії Лухновича я вже прочитав, але ними не можу покористуватися, бо вони писані страшним язичієм. Тільки «Добродѣтель превышает бог[атство]» використаю. А чи зрєблено відбитку з «Нашої оборони» зі статі про лікарські рослини? Коли ні, то прошу вислати мені ті числа, де була статя, бо там багато термінів [...]

З правдивим поважанем

Володимир Гнатюк

Буду тут до 27/VIII, опісля вертаю до Львова.

42

(Листівка)

Львів, 30/VIII 1923.

Високоповажаний добродію!

Я вислав Вам з Соколяки лист та не знаю, чи Ви дістали його, бо доси не маю відповіді. Я запитував у нім про деякі важні для мене справи. Словар довів я до

18.000 слів. Чим більше слів, тим поволіше йде робота, бо занадто багато часу йде на контроль, чи яке слово писане вже, чи ні. Крім того якийсь час мушу зменшити працю, бо набавився я катару сильного і дуже кашляю. Та може воно не довго потягнеться. А коли я зможу дістати дальшу квоту і кілька? Що Ви робили через вакації?

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

Коли Ви дістали мій лист, то прошу відповісти на порушені там питання.

43

Львів, 27/IX 1923

Високоповажаний добродію!

Не знаючи, що з Вами діється, що так довго мовчите, я вислав учора рано картку з занитом до д-ра В. Бир[чак]а, а нині дістав Ваш лист і зараз відписую. Мені було тепер остільки нильно, що на 1/X треба деякі закупна¹ поробити на зиму дітям, отже й грошій треба, а я не маю звідки інде дістати, тільки від Вас [...]

Вірші Злоцького я дістав, але їх не можна брати до словаря, бо ж там страшене язичіє, крім кількох остатних сторінок, на яких ледви знайдуться такі слова, що їх нема ще в місяц. Павловича не дістав досі. Я посуваю словар усе наперед хоч потрохи, бо кожде слово треба тепер контролювати, що забирає багато часу. Якраз тепер скінчив я брошуру Стрипського-Бѣльського: «Записки из Верховины» (1892). Йому редакція позміняла мову на: *ходила полный* і т. д., хоч він так ніколи не писав, тому я позмінив на *ходив, повний*, ... Матеріалу маю ще досить, а крім того «Наука» й «Шеділя» та ще кілька календарів — не тикані. Очевидно, я буду робити, доки буде можна, а як не буде можна, перерву, коли скажете і попрошу консулянт, щоб Вам увесь рукопис переслав. Він се зробить, бо я нитав тамтого року.

Про друк «Наукового» збірника поговорю з управителем друкарні і загляну до рукопису Андрулі,² та Вам напишу за кілька день. Тоді пришло Вам також спис тих книжок, які можу продати.

Вас знов прошу повідомити мене, чи видав би хто в Ужгороді книжечку оповідань К. Гриневичевої, про що я запитував ще з Соколівки та коли Ви з собою не забрали хреста до Праги і не передали його Гульці,³ прошу при найблизшій нагоді через когось певного передати на адресу: Rudolf Hůlka, Praha-Vinohrady, Nitranská 11. Він уже буде знати, що з ним зробити. А чи говорили з д-ром Цюканом про «Гуцульське мистецтво», про евантуальне засноване філії в Ужгороді та уладжене поспіійної вистави в Празі і що він на те сказав? Тепер крім килимів зачнуть виробляти ліжники; крім того будуть вишивки й деревляні різьби. Правда, що всі вироби не дешеві, але треба брати на увагу що вони: 1) ручні, отже не можуть бути такі дешеві, як фабричні; 2) стилеві; 3) з доброго матеріалу; 4) гарні. В Празі бував багато чужинців, отже якби чехи не купували, то вони певно купували би.

А на агітацію Вергуна⁴ не можна винайти ніякого ліку?

Кревецький дуже розгнівався, побачивши в передмові Злоцького згадку про граматику і заявив, що більше не буде Вам ніяких рукописів видавати.

З правдивим поважанем

Володимир Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Вслід за попереднім листом висилаю другий, полагодивши всі Ваші бажання. І так:
1) Я переглянув рукопис Андреллі, пописував написи на окремій карточці і посилаю Вам.

2) Говорив з управ[ителем] друкарні і він подав такі інформації:

Склад і друк гражд[анським шрифтом] стимол[огічним правописом] в 1000 прим.

16 ст	2.800.000 м[арок] п[ольських]
папір (1000) прим. . × 16	900.000 м[арок] п[ольських]
	<hr/>
	3.700.000 м.

друк кириллицю коштує 40 % більше;

друк нот коштує 200 % більше;

Сі ціни (за склад і друк) обов'язують до 6/Х; майже щомісяця вони підносяться на 50—70 %, відповідно до спадку марки і до зросту доріжні, яку виказує статистич[ний] уряд у Варшаві. Для Вас зріст коштів байдужий, бо разом із ним росте вартість корони. Доки в друкарні нема рукопису, не можна сказати, як довго потриває друк. Коли мішані письма то 15 аркушів треба пересічно складати 3 місяці. Склад кириллиці іде поволіше, нот іще поволіше. Багато залежить також від числа, якості й поспіху корект. Друкарня друкує тільки за готівку, (не на кредит) в міру поступу друку, задатку жадає 10 мільонів марок п[ольських]. Ви мабуть не будете друкувати 1000 прим[ірників] (може 500?), тоді кошт буде відповідно низший за папір і за друк (склад той сам).

3) На залучених карточках посилаю список книжок, які могу продати. Крім них маю ще багато відбиток російських (від різних росії[ських] учених) і українських із видань НТШ. Не списую їх тут, бо се забире багато часу, а не знаю чи бібліотека схоче купити. Всі вони білі круки, бо знаєте, що відбиток друкується 50—100 прим[ірників], або й менше. Коли бібліотека заявить охоту купити, тоді спису їх і пришло з означенням ціи. Маю також багато дрібних видань київських (популярних) і львівських (видання «Просвіти» й ин.) та американських, але не знаю, чи вони подаються до Вашої бібліотеки. Коли вона збирає україника, то повинна їх мати, а коли ні, то обійдеться без них. Не знаю, чи купити біб[ліотека] словар Ліндога¹ (коли не має), бо він дорогий; один том приблизно такий як у Грінченка, що коштували перед війною в оправі 40 к. (= 300 к. ч.). Коли б так цінити Ліндога, то вийшло би 1.800 к. ч. За попередню продаж книжок мене ганьбили тут, що я так дешево продав; казали, що теперішні чеські книжки далеко дорожчі, а я попродав такі, яких ніде тепер не можна дістати (і в Росії), отже повинен був жадати більше. Я думаю, що Ви в сім напрямі подасьте мені найліпшу раду. Особливо при відбитках тяжко дати собі раду з цінами. Вашу увагу зертую на Барсова, Кабалевського, Порфирева, Галехова, Бодуена, Льоренца, Карського. Окреме місце займає рідка (вже перед війною) брошура Венеліна.² Загалом — думаю — мої книжки варті і нема між ними звичайного мотлоху. По перегляненню списку прошу мені його звернути, бо я не лишаю собі копії.

Чи не треба Вам в Ужгороді доброго складача, бо тепер у Львові можете легко дістати, тільки щоби мав заповнене мешкане. В нас друкарська криза зростає, тому багато зсцерів³ відних [...]

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк

Такі досліди, як учить їх проф. Хлїмський¹ гарні, але вони пластино належать до люксемусу у фільмології. Їх добре робити тим, в ко(о мова вже всесторонньо досліджена, але коли в нас брак навіть суцільної діалектології, не розслідувана синтакса, наголос і т. д. . . , то з темпом можна ще почекати. Тому друкуйте свою статю, не вдаючися тепер у такі тонкості.

45

[Листівка]

Львів, 19/X 1923

Високоповажаний добродію!

Я ніякого листа сього місяця не дістав від Вас і коли Ви вислали, то видно, читає його хтось інший, а не я. Коли в нім був спис книжок моїх і пропав, то дуже мені прикро, бо наново складати його, значить для мене — стратити два дні часу і змучитися. Прошу ще раз написати подрібно все, що писали і відповісти на мої запити в попередних листах. Друкарська тарифа знов підскочила, але Вам се байдуже, бо й вартість корон зростає. Від Крилов(ськ)ого¹ трудно добитися чого, бо він усе каже: «Хотять — най друкують, а не хотять — то ні». Хіба Ви предклали від себе пропозиції? Я в кожнім разі передам Крилов(ськ)ому Ваше бажанє і Вам відповім опісля.

Квіт пришло у найближшій листі. — Про книжки прошу написати докладніше чи й белетристика може бути (Достоевський, Лермонтов, Міцкевич). При словарі Ліндого я помилюся в рахунку; він значно низший.

«Вїнецъ» Павловича дістав нині. Я тепер сиджу над «Мѣсяцословом» з 1911 р. В останніх річниках є більше статей нар[одною] мовою і я використовую. Вас вибрали 10/10 дійсним членом² і В. Бирчака також. Він мусить одначе поплатити вкладки за всі воєнні роки; відтепер ні він, ні Ви не будете платити. Очікую листа. Для певності зарекомендуйте.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

46

Львів, 13/XI 1923

Високоповажаний добродію!

Посилаю Вам спис книжок і брошур, які я можу продати. При всіх відбитках і чужих виданнях, подані ціни. При визнанях Наук[ового] тов[ариства] ім. Ш[евченка] не подано, бо Ви певно їх маєте. Як не маєте, то ціни подам такі, як числить книгарня. Відбитки в чиселю трохи дорожше, але як Ви поглянете на них, побачите, що всі вартні, а крім того — се ж білі круки. Ви знаєте, що відбиток друкується 25 — 50 прим. і такої збірки, як я oferую,¹ не знайдете більше ніде. Я не продав би їх, якби біда не тисла. Я маю таку платню, що ледви стане на тиждень жити, а що в дальших трьох тижнях у місяці робити? [. . .]

Спис книжок не є ще для офіціального ужитку, тільки для Вашого приватного. Для офіціального ужитку зроблю новий тоді, як Ви сей звернете зі своїми увагами. Рекомендуйте тільки лист, щоби знов не пропав, бо я нового спису не міг би вже швидко зробити. Я дуже мучуся, коли прийдеться лазити по шафах та згинатися.

Посилаю також квіт і виказ карточок з усіх перероблених досі книжок. Сього тижня дійду до 20.000 карточок. Напишіть, чи вистарається і пришлете ті книжки, яких мені

бракує (по використанню зверну їх, а що буде можна, передам до бібліотеки П[аукового] т[овариства]) [..]

Яка урядова інституція у Вас на Підк[арпатській] Русі збирає всі друки? Чи могло би відістися наше НТШ до неї з просьбою, щоб доставляла по 1 прим[ірнику] нашій бібліотечі, есенуально в заміну на дублети?

Чи дістали «Хроніку» і брошурки (мою² й Крен[ецько]го?)¹

Членські грамоти друкуються тепер і незадовго Ви її Бирчак дістанете їх. Вкладка вносила 10 к. річно, отже за попередні роки вистачило би зложити якийсь еквівалент Бирчаків (бо Ви мало що винні).

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

47

Львів, 8/XII 1923

Високоповажаний добродію!

[..] Вчора вислав я на адресу шкільного виділу сім перенасок, в яких має бути 84 номери книжок і брошур. По одержанню прошу мене повідомити, чи все дійшло в порядку. Тепер залучую рахунок за книжки і за пересилку, яка тепер у нас дуже дорога, як се то бачите з наліплених марок.

«Подкарп[атську] Русь» (ч. I) дістав: я нині, отже по висилці попереднього листа. Пришліть також до бібліотеки. Представляється не эле, тільки друкарських похибок багато.

Чи хрест передали вже до Праги? Як там наладжуються у Вас тепер відносини під новим режимом?¹

З правдивим поважанем

Волод. Гнатюк

48

Львів, 23/I 1924

Високоповажаний добродію!

У нас почта так подорожля, що я мушу обмежитися у своїй кореспонденції й буду тепер далеко рідше писати, як давніше, з чого — надіюся — Ви не будете незадоволені. Що ж, чи дістали Ви вже словар? Чи «Нау[овий] збірник» уже вийшов? А 2 ч. «Подк[арпатської] Русі» друкують вже також? Що буде виходити на місці «Русина» і коли та під чиею редакцією? Як Вам поводитися під новим режимом і чи дуже відчувати його? [..]

Тепер про словар.

Скінчивши Біленького,¹ «Пам'ятки стар[шого] письменства», я забрався до «Недѣлі». Я взяв IV річ[ник] з 1901 р. Книжка величезна і дала би багато матеріалу, якби... не була писана неможливим жаргоном. Я сиджу цілий вечер — а тепер вечери довгі — читаю масу текстів і всією виписати 5—10 карточок! Се чиста страта часу. Таке мав я минулого року з календарями; річники від початку до 90-их років треба було переглядати і тратити час, але ні слова з них не виписати, бо це було не можливо; описля трафлялися 1—2 статейки, з яких дещо можна було взяти, і вже аж від 1908 р. міщено більше статій в народній мові, які я всі використав. Та се вплинуло на зменшене числа карточок. Тепер як я перегляну до кінця 1901 р. возьму остатний, який є в нас у комплекті, з 1913 р. і коли в нім не буде красша мова, то дальше треба буде зрештувати

з «Педфлі» і перейти до «Науки», може там більше статій буде в народи[їй] мові. Загалом робити словар із такого матеріалу і неприємна і марна робота та дуже непоплатна² ні для мене, ні для реферату шкільного, який може подумати, що я хочу його надувати. Лінше робити з такого матеріалу, як у Головацького, Верхратського, Врabria і т. д. Біда лише, що нема його вже більше.

Може Ви подасьте які свої уваги що до сього?

Як скінчилася справа з братом?

Читали Ви статью Круш(ельницького) в «Нов[їй] громаді»³ про шкільництво на Підкарпаті? Може Ви пришлете яку статейку до ЛНВ? Може Бирчак буде мати що, може ще хто? Чи запитували в Братиславі про висилку універс[итетських] видань до наших бібліотеки?

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

49

Львів, 28/III 1924

Високоповажаний добродію!

Щось Ви стали тяжкі тепер до писання, коли ще сього року ні разу до мене не відізналися. Я писав до Вас при кінці січня. По висилці листа до Вас я захорував (застудився в кімнаті) і пролежав більше як місяць у ліжку; коли ж устав, мусів поладжувати деякі залеглі справи і писати одну статью, так що зі слонарної роботи випало цілком два місяці і я аж тепер наново починаю братися до неї. Тому я й не писав дальше про «Педфлю», чи можна буде її використовувати, чи лишити. Як перегляну ще один річник «Педфлі», тоді візьму на пробу «Науку», може в ній буде більше матеріалу. Та й ще маю невикористані поезії О. Павловича.

Чи вийшов Ваш «Науковий збірник»? Бо я не чув нічого про нього. А другий випуск Вашого журналу¹ друкується і чи там буде кінець моєї статі? Чи Ви маєте зносини з Книвом і чи дістаєте звідти які книжки (видання Академії Наук?). В «Записках» Академії П[аук] вийшли дві праці, цікаві для Вас, обі В. Ганцова: 1) «Характеристика польських дифтонгів», 2) «Діалектологічна класифікація укр[аїнських] говорів». Від Вас можна вислати рекомендовано книжки до Києва. Висліть до Ак[адемії] П[аук] (Володимирська 54) оба томи «Науков[ого] збірника» в обмін за «Записки істор[ично]-філол[огічного] відділу», а вони певно вишлють Вам.

Я дістав від д-ра Ф. Тихого² запросини написати статью про зносини закарп[атських] українців із галицькими від 1914 р. до збірника в честь А. Черного.³ До сього нема одначе тут матеріалів (у бібліотеці нема навіть станіслав[ських] газет із 1919 р., де друкувалося про закарпат[ську] делегацію, що туди приїздила) та й час вони визначили неможливі. Я дістав лист 27/III, а статья мала би бути до 1/IV!

Чи Ви писали до Вайнгарта⁴ і згадували йому про висилку видань університету до бібліотеки ІІТШ?

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк

[Листівка]

Львів, 7/IV 1924

Високоповажаний добродію!

Наші листи мабуть розминулися, бо я вислав свій 28/III, а Ви 31/III і не згадуєте в нім іще про висилку 500 к. донці до Праги [...]

«Збірника Просвіти» я не дістав досі і не бачив. Приїс тільки мені вже по висилці до Вас листа, Ф. Колесса відбитку (вийшла дуже гарно!) і з того бачу, що і збірник вийшов. Якраз кінчився ЛІІВ і я занотував відбитку межі надісланими книжками. Чи в «Подкарпатській Русі» буде вже кінець моєї статі?

Я сиджу вже знов над словарем і переглядав далі «Педдлю». За вечер ледви встиг написати 15 карточок (із своїх матеріялів я випишував 50—60 карточок, з інших 30—40) [...]

*З правдивим поважанєм**Вол. Гнатюк**[Листівка]*

Львів, 26/V 1924

Високоповажаний добродію!

[...] Вчора дістав я 2 ч. «Подкарпатської Русі». Презентується не эле. Чи їде хто від Вас на з'їзд слав'ян[ських] гео- і етнографів?¹ Від нас бажало їхати 2 особи, але досі не дістали пашпортів. Чи Залоз[ецький]² в Ужгороді? Попросіть, щобі знов прислав яку статю, бо попередні віддрукувані. А може Ви що могли би прислати й Бирчак? Може хоч які рецензійки? В однім харк[івським] журналі прочитав я статю про родівник (artikel) в укр[аїнській] мові. Автор уважає означен[им] родівником (заім[енник] той, неозначеним який в деяких випадках. Що Ви на се? Тепер вийшов тут «стилістичний словар» І. Огієнка.³ Як побачите його, не забудьте написати про нього свої вражіння. Що Ваша «Просвіта» приготовляе до друку? Чи вже приготовляється що до III т. збірника і коли думаєте його друкувати? У нас тепер друк страшно дорогий, о 200 % більший, як перед війною.

*З правдивим поважанєм**В. Гнатюк*

Львів, 13/VI 1924

Високоповажаний добродію!

[...] Тепер що до словаря. Я хотів піддержати його ще через вакації, бо за ті два літні місяці, де не буду займатися иншою роботою, міг би його значно підігнати та й вирівнати ті два місяці сьогорічні, що я пропустив, то через хворобу, то опісля через вироблюване залеглостий. І загалом не знаю, як з тими місяцями зробити, тому полишаю вже Вам децизію¹ в тім напрямі. Крім того сьогорічний результат роботи не може

йти ніяк у порівняннє з давнішими. Походить се звідси, що перше читав я тексти (крім «Мѣсяцеслова») самі українські, а тепер кацапщину,² з якої треба дуже багато *бескорисного* читати тому, що не можна нічого вибрати на цілїм радї сторїнок. То ж коли давнїйше я за вечер вибрав 35—50 слів, тепер 10—15. Два річнїки «Недѣлі» (4 і 16) забрали менї приблизно три місяцї часу, а виписав я з них 1.114 слів. Коли дивитися на час, то мало слів, але коли дивитися на більшу повнїсть словаря, то все ж се доволї значне число слів. Надїюся що до кінця місяця доведу до 22.000 слів. Будуть се одначе слова дійсно українські, або чужї, принятї на Закарпатю, а зовсім не буде кацапських [...]

Брошури Стрипського я не дістав, але вона прийшла до бібліотеки. Я позичив собі її і хотїв також використати до словаря, але прочитавши, переконався, що з неї можна взяти хїба спис слів, який є при кінци. Поза тим кацапщина. Яґ побачите Стрипського, скажіть йому, що я зробив великі очі, побачивши сю його брошуру, бо ж вона заперечує неї його попереднї писаня. Він закривається що ніби то обороняє «місцеву» мову, яка не є ні великоруська, ні українсько-польська, але *малоруська*. Та се сипанє піску в очі. Чи не тому він і не прислав менї своєї брошури, що соромився мене? [...]

Звертаюся до Вас іше з одною пропозицією. Коли я відішлю словар, то мушу зайнятися якоюсь іншою роботою. Я вже давно хотїв видати *українську мітологію* (популярну, для широкїх кругів), бо вважаю її дуже цінним остатком нашої старшої культури. І коли Ви переглянете слав'янську мітологію — чи Махала,³ чи Пїдерлього⁴ (що написанї найкритичнїйше), побачите, що найбільша частина матерїалу, на якім вони опираються, наша *українська*. Тимчасом самї українці ні не знають свого, ні не цїнять (тому, що не знають). Значну її частину маю готову (коло половини). Та ще багато треба дописати. Обчислюю, що книжечка формату Вид[авничої] спілки — мала бї 10—12 аркушів друку. Чи не видала б її Ваша «Просвіта», або яка инша фірма, — бо в нас тепер трудно найти накладця. До неї можна бї поробити її образки (дещо вже намальовала О. Кульчицька), але се збільшило бї значно кошт накладу, бо треба бї ще платити за образки і за кліші. Чи можливо се видати в Вас, не знаю, але пїдаю проєкт.

Друга така пропозиція: Не знаю, чи моя статя про гуцулів зацікавила про них читачів. Коли так, про що Вам не тяжко довідатися, то чи не було бї користне, якби я сю статю розширив так, щоб вийшло коло 10 арк[ушів] друку та чи не було бї добре видати її також окремою книжечкою у Вас із образками? До галицьких і буков[инських] гуцулів можна бї взяти деякі образки з праць Шухевича⁵ і Кайндля,⁶ а до закарпатських уже старав бї ся хтось в Ужгороді. Коли б такі книжечки підходили під програму «Просвіти» і вона схотїла їх видати (розуміється фонетикою, тоді можна бї їх і тут продавати), то напишіть менї і подайте умови, а я радо взяв бї ся за працю.

Як випав конгрес? В «Дїлі»⁷ допис була дуже недокладна. Як вийде справозданє⁸ з'їзду, добре було б вислати його до Акад[емії] Наук у Київі, де цікавляться з'їздом — про що менї писали — хоч і не могли прийхати.

Якже представляються у Вас тепер відносини? Йдуть до красшого, чи до гіршого?

З *правдивим поважанєм*

Волод. Гнатюк

Високоповажаний добродїю!

Якби Ваш лист був прийшов один день пізнїйше, я був бї вже словар вислав, бо вже

почав пакувати і вже жінка ходила до консуляту. По Вашім письмі я пакував даліше словар, але вже до валізи, щоб забрати його на село і використати ще те, що буде можна. Я на самім остатку почав виписувати слова зі словари Л. Чопея і переконуюся, що в нього є ще досить слів таких, яких у мене нема (а в мене вже було 22.000). Думаю, що словар перейде 25.000 слів, а з тою Чопея дасть 4—5.000 слів. Шкода тільки, що вони без усяких цитатів. Наголося я даю наші, а коли Ви почуєте відмінний, то даєте й його; тоді слово буде мати подвійний наголос, як і багато наших, пр. *чолбвік* (зах.) і *чоловік* (схід.). Як верну до Львова, вишлю з початком вересня все, що до того часу зроблю. Рукописи не буду переглядати, бо й часу не стане. Використаю тільки Вашу «Александрію» і Павловича, наскільки буде можна, а есентуально євангеліє няговське[...]

Рецензії на Ганцова прошу прислати (на Стрипського також). Шкода, що «Просвіта» не може друкувати чогось більше. Що ж, чи центральні власти навіть їй відмовляють помочи? Чи слово губернатора таке важке, що від нього залежить існуванє товаристів і осіб (українців)? — Про з'їзд географів і етнографів доси не було докладнішого справозданя. Може б Ви на підставі чеських газет написали статю, або поручили комусь написати до «Діла», бо в нас нічого не знають про нього поза тим, що було про його відкриття.

Дуже добре було би, якби Ви зробили екскурзію до Шароша і Спиша і справдили ті записи, які вже доси були. Се була би цікава й цінна річ.

«Стару Україну»¹ прошу відослати книгарни, коли ніхто не купує. В нас тепер усі видана дорогі, хоч по чеських бачу, що й вони не дешеві.

Гроші Дяконови прошу вислати *зараз* по одержанню сього письма. Якби з якої причини Ви не могли вислати, прошу повідомити мене *зараз* карткою на адресу: В. Г. Дім проф. Е. Старжинського. Заліщани (Zaleszczyki). Я сього літа буду в Заліщанках.

Бажаю Вам веселих вакацій і остаю

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

54

Заліщани, 11/VIII 1924

Високоповажаний добродію!

Я сиджу над словарем і за кілька день скінчу Чопея. Я не припускав, що він дасть так багато слів. Усіх буде з нього коло 8.000, отже мало що не третина. При тім я пропускав русизми, а взяв лише трохи застарілих слів, бо при браку інших, зачерпнених із закарпатських жерел, можна буде послугуватися й тими тимчасом. Перешагну се слова абстрактні та зачерпнені з мови інтелігентів, проте доповняють добре слова, виписані з народніх жерел. Усіх слів у моім словарци буде до 30.000. Коли Ви додасте ще різні терміни, уживані в школі на Закарпатю, але в народній формі, то словарем зможе послужитися і кожний ученик і кожний інтелігент, який ще не опанував настільки мови, щоб міг нею свобідно говорити й писати. Чи то Ви будете його редагувати, чи хто инший? А хто буде давати чеський переклад? Коли доповните його своїм матеріалом, то його можна буде відразу зачати друкувати, скоро буде переклад букв а і б. Поки складачі вискладають сі дві букви, перекладач приладить в і т. д. Я вертаю з кінцем місяця до Львова і з початком вересня словар передам до консуляту. А де будете його друкувати? Коли в Ужгороді, то треба заздалегідь постаратися про добрі черенки. Добре було би, якби я міг читати одну коректу[...]

Чи робили які екскурсії і куди? З яким результатом? Чи вже стабілізували Вас і як із Пешком?¹ До якої партії причисляє себе Гебей² і де подівся Пап? Чи Г. Стрипський є в Ужгороді і яка його адреса? Чи Бескид³ лишається і далі на своїм становищі? Які у Вас є ще цікаві новини?{...}

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

55

Львів, 7/IX 1924

Високоповажаний добродію!

Я повернув до Львова і був би вже передан словар, але моя жінка захорувала і нема кому літи до конзуля. Як тільки вона встане, я зараз полагоджу сю справу. Боюся тільки, щоб словар не йшов дуже довго до Вас, бо кур'єр часто не їздить і словар може лежати в конзуляті. В кождім разі я возьму посвідку віддачі словаря і вишлю її Вам. Він буде важити коло 14 кг. і має 30.000 слів (надвишка піде на можливі висортваня та помилки в рахованю). Чолей дав дуже значне число слів, бо 8.844. Школа тільки, що при них нема ніяких цитатів, ні не сказані жерела, звідки їх зачерпнено. Не знаю, якіні плян друку словаря; чи будете його ще збільшувати і наскільки, чи тільки давати чеські поясненя і друкувати. В останім разі треба приготувати тільки перший аркуш до друку, а поки його вискладають, приготувати другий іт. д. Хто буде перекладати і хто буде мати головну редакцію? Чи можу я вести одну коректу?

Де Ви були в вакації і що робили? Чи виїшов дальший випуск «Подк[арпатської] Руси»? Як Ваша справа? Чи дістали мій лист із Заліщик? Чи докінчили свою працю? Які дальше Ваші пляни?

Прошу хоч коротенько карткою повідомити мене, як там представляється мій рахунок, бо мені десь закинулася карточка з рахунком і не можу її наразі віднайти, а мене натискають за грішми. Як можна, то прошу вислати тепер 300 к. на адресу: Й. Дякона до Пшібраму і мене про се повідомити. Пишу коротко, бо не хочу занадто обтяжувати листа.

Залучую поясненя, потрібні для словаря.

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

56

(Листівка)

Львів, 13/IX 1924

Високоповажаний добродію!

Я писав Вам, що моя жінка захорувала і хоч словар запакував до висилки, не міг нічого зробити з ним, поки жінка не встане. Нині була вона в конзуляті і дістала відповідь, що як покаже письмо з реферату, щоби конзулят переслав словар, він перешле, інакше ні. В понеділок піде жінка з Вашим письмом з пред вакацій, але не знаю, чи воно вистане, чи може схотять офіціального. Найкоротша дорога була б — вислати поштою, але боюся, щоб не ушкоджено в дорозі, або й не пропав рукопис. Коли в понеділок заявлять, що не приймають рукопису, то я не буду висилати, лише задержу аж до Вашої відповіді, евентуально до одержання урядового письма з реферату.

Ваш лист останній одрежав, а рівночасно певно й Ви одержали від мене. Чи вислали на адресу Й. Дякона (Příbram III/79) нову посилку грошей?

Збірник ювілейний¹ почали складати і перестали, бо нема грошей. Очевидно, що цього року він не вийде. Добре було б, якби Ваші школи попросили до ЛПВ свої звіти.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

57

Листівка

Львів, 1/X 1924

Високоповажаний добродію!

Чи дістали мою попередню (з 7/IX) картку, де я писав, чому не вислав словар зараз по 1/IX? А чи тепер уже він на місці? Я передав його 12/IX., але зразу робили там труднощі, ждали урядового письма, та нарешті задоволилися Вашим із перед вакацій. Я дуже цікавий, чи він уже є і в яким стані, бо я старався його якнайліпше запакувати. Думаю, що дійшов добре. Як буде треба ще яких пояснень, то я напишу. Так само до передмови треба буде мені щось написати.

Тому, що тепер справа зі словарем покінчена, прошу при нагоді, як будете мати трохи вільного часу, представити стан моїх рахунків із цього року, бо мені десь загубилася одна карточка і я не можу дійти до кінця, кілька я вибрав, а кілька Ви вписали мені. Заразом прошу вислати тепер моїй доньці 250 к. на адресу: Alexaandra Hnatjuková, studentka mediciny, u pani Hladikové, Praha-Vinohrady, Halkova 52.

Що нового коло Вас? Чи маєте багато праці? Чи чули, що в Липську приготовляється до друку слав'янська енциклопедія в німецькій мові? Чи знаєте, що відновлено «Archiv für slavische Philologie» також у Липську та що вже друкується перша книжка? Чи Ви даєте що до «Slavii»?¹

Бажаю Вам усього найкращого і остаю з правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк.

58

Львів, 6/XI 1924.

Високоповажаний добродію!

Дякую за висилку грошей мин[улого] місяця моїй доньці. Буду просити при кінці цього місяця вислати їй знов 250 к. так, щоби вона дістала їх на 1/XII тай опісля вислати кожного місяця по 250 к. перед першим [..].

Чи прислали вже рукопис словаря з Праги? Чому ніхто з реферату не поургує¹ або не поїде по нього? Аби ще не пропав де і тоді зроблену вже роботу треба би зачинати заново.

Рецензійки присилайте і на обі праці Ганцова і на працю Курилової,² але не великі, по 1—2 ст. не більше. І. Зилінський не збирається писати ніяких рецензій.

Справа з ЛПВ не управильнена тому, бо аж недавно передав адреси передплатників Паліїв.³ Адміністратор дістав поручене вислати книжку передплатникам просто. Як би се було невигідне, треба би знов шукати якогось заступника. Але хто в Ужгороді є такий, що схотів би піднятися заступництва?

Друк ювілейного збірника вже розпочався за гроші, що вплинули по трохи з вкладок. Обчислений друк так, що книжка повинна вийти у цвітінні 1925 р.

Я дістав записки до співробітника до »Carpatorossica«⁴ і написав дру Тихому, що я загалом не можу багато писати з причини своєї хвороби, однак від часу до часу написав би щось та лише в таких разі, коли становище редакції не буде московське таке, як займають Vondrák, Niederle і інші чехи, не згадуючи про Крамаржа,⁵ Кльофа⁶ і ин. List писав я з кінцем жовтня і досі ще не маю відповіді. Коли не буде ніякої, то се буде також *відповідь* і тоді я очевидно не міг би до того журналу нічого посилати. На мій погляд Ви повинні тепер свій «Науковий збірник» трохи зреформувати і зробити його інтереснішим для широких кругів (але не популярним!). Ви повинні завести в ним три розділи: 1) В однім давати статі й матеріали, що відносяться до Закарпаття і мають на меті інформувати не тільки місцевих, але й інших українців про національно-культурне життя Закарпаття. Тут треба би містити й огляди, що досі зроблено для вистудіювання Закарпаття (щось подібне до праці Францева,⁷ що колись друкувалася в РФВ.⁸) і подавати дезидерати,⁹ що належить робити ще в яким напрямі. 2) В другім розділі інформувати місцевих українців про національно-культурне життя українців на інших територіях та інших слав'ян, наскільки воно стоїть у зв'язку з українцями або інформує про щось, гідне наслідування. 3) У третім розділі давати рецензії і хроніку. На видане такого річника повинна «Пресліта» дістати субвенцію від держави, тому нехай внесе до парламенту через якогось посла (Печаса)¹⁰ підопідну петицію, або до міністерства освіти. Я думаю, що чехи такої субвенції не відмовлять.

Що до граматики, то я думаю, що Ви можете згодитися на місцевій говір, але дійсно народній, отже евентуально й: *быти, ходиме*, та в ніякій разі на: *в сем, что*, бо отаких народніх форм нема, тільки: *сім, што*. В нотках¹¹ тоді треба значити, що в загально-українській літературній мові пишеться тільки: *бути, ходимо, сім (сьому)*, що і т. д. Коли на се Волошин¹² не згодиться, тоді нехай він видає свою граматику, а Ви робить свою наукову роботу, яка дасть пізніше вислід.

Чи Юліян Яворський¹³ у Празі, чи може привандрував на Закарпатте? Се запеклий наш ворог, ще гірший як Гагатко.¹⁴ Цікаво, що чехи такі індивідуа стягають до себе, а українців відтручують.

До якої партії зачисляє себе о. Д. Гебей, народовой? Чи він буде що українцям помагати? Чую, що президент Масарик жертвував 100.000 к. на Народноій дім в Ужгороді. Коби лиш ті гроші не дісталися в кацапські руки!

Кривецький допитується, чи ще потрібний Вам рукопис, що Ви визначили?

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

Високоповажаний добродію!

[...] Проф. Д. Дорошенка [...] попрошу, щоб написав на оба тому «Наукового зборника» рецензію до ЛНВ-а, якої досі не зладив ніхто. Від дра Тихого дістав я повідомлене, що мої побоювання що до »Carp[ato]rossica« не мають основи, тому я згодився на співробітництво, хоч воно більше теоретичне, бо я маю інші роботи, з якими не годен дати собі ради. Чи бачили Ви »Národop[isný] věstník českos[lovenský]« за сей рік? Там таке роз-

писався якийсь др. Гусек¹ [...] у рецензії на дві збірки про Підкарпатську Русь, що аж мені дивно, як таку річ пропустив Полівка,² чи Гєрак.³ Варто би про те їм написати.

Що нового коло Вас? Чому не обзивається?

З правдивим поважанєм

Вол. Гнатюк

60

[Листівка]

Львів, 17/XII 1924

Високоповажаний добродію!

Чому не обізнетеся ні словечком? Чи прийшов уже словар, чи ще ні і чи хто запитував про нього? А чи гроші, вписановані за Вас, прийшли вже? Кели прийшли, то прошу вислати з них зараз по одержаню сеї картки 150 к. на адресу: Jurij Hnatjuk, cand. ing. mont, Příbram II, 71. При кінци місяця прошу вислати знов 250 к. на адресу доньки, Alex[andra] Hnatjukova, stud. med. Praha II, Trojaňova 20/ u p[an]i Hkové — так, щоб вона мала їх на 1/1. Про висилку прошу опісля мене карткою повідомити, щоб я знав, як стоїть справа і не журився. Чи Д. Дорош[енк]ови¹ можете вислати до Праги «Наук[овий] зборник» з тим, щоб він написав рецензію для ЛНВ? Коли так, то я попрошу, щоб написав рецензію. Чи є хто такий в Ужгор[оді], щоб на місце Палієва занявся збиранем передплати для ЛНВ-а? Чи III т. «П[аукового] зборн[ика]» вже вийшов? Чи «Просвіта» видала що нове? Чи Вам потрібний ще рукопис із бібліотеки, бо Крев[ецьк]ий вже в мене допитується про нього.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

61

[Листівка]

Львів, 20/XII 1924

Високоповажаний добродію!

Вже по висилці попередної картки дістав я письмо від доньки, в яким повідомляє мене, що дістала від Вас гроші *телеграфічно*. З огляду, що вона має тепер деякі більші видатки, прошу її вислати *по одержаню сеї картки* (а не аж на 1/1) 400 к. (а не 250 к., як я писав у попередній картці). Синюви лишається та сама квота 150 к., отже разом 550 к. Заразом прошу Вас, коли ще не виплачена квота, висигнована¹ Вами, поургувати її виплату в моїм імені, вибрати і вложити на книжечку, щоб було з чого дальше дітям вислати.

Чи пришлете рецензійки для ЛНВ, і коли? Чи Ви писали що до »Slavii«? Чи знаєте, що в Берліні готовлять до друку слав'янську енциклопедію в нім[ецькій] мові? Що робите поза школою? Чи вже скінчили свою працю про говори? Де обертається тепер Г. Стринський і яка його адреса?

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Дякую за лист і за останню висилку грошій. Сим разом прошу вислати 250 к. рекомендованим значайним (не грошевим) листом за зворотним реценсієм на адресу: Aleksandra Pnatjuková, stud. med. Praha-Vinohrady, Šafaříkova 3/III u p[ani] Brantove. Прошу вислати листом тому (прошу о довірчність!), бо всім студентам, які дістають що-небудь від родини, чи звідки, *відбирають підмоги*. Моя донька є на останім семестрі і вчиться до ригороза;¹ коли б їй відібрали підмогу, мусіла б вергати додому, бо я не міг би там її ніяк удержати, а тут зачинати хіба все від початку. Але я не дочекав би ся, щоб вона тут покінчила студії, бо я щораз стаю слабший . . . Через те й не написав швидше до Вас.

Тішуся, що Ви дальше працюєте над словарем. Думаю одначе, що се зовсім непотрібна робота зазначувати при словах села. По-перше — се ж має бути підручний словар, а не науковий. По-друге, коли б він навіть був науковий, то констатоване, де яке слово уживається, потрібне хіба спеціялістам, а не загалови. Але спеціялісг має цитат і загляне до оригінала, коли се йому буде потрібно. Крім того при значній більшості слів не можна зовсім подати сід, бо в жерелах не вказано, де вони записані. Отже що осягнете, коли позазначуєте лише подекуди села? Стратите багато часу, тай стілько.

Чи Ви дістали вже ЛІВ і всі книжки? Бо я нераз скажу, а в адміністрації забудуть і на тім скінчиться тому, що я не виходжу і не можу сконтролювати, чи моз порученя виконано. В. Палійв є тепер у кингарни ПТШ, але не вважаючи на ургент,² не дав доси адрес і ми *не знаємо*, хто передплатував ЛІВ., чи зложив передплату, чи ні. На запит, хто заборонив ЛІВ., відповів, що міністер для Словаччини (але за що? Цікава заборона!); а що Підж[арнаська] Русь підлягає тому міністрови, то заборону розтягнуно (хто?) і на неї. Ми висилаємо тепер ЛНВ до Праги, Ужгорода, Мукачєва й Берегова і рекламацій нема, значить, книжки доходять.

Гроші прошу вислати зараз по одержаню листа.

[Лист не підписаний]

Високоповажаний добродію!

По висланю попереднього мого листа ляг я в ліжку і пролежав аж доси. Се звичайна а мого боку стріча весни і така сама осени. Тепер уставши, пишу отсих кілька слів[. . .]

Чи бачили новий »Slov[anský] přehled«¹ і малпу славіянства? Отже ми й щині фігуруємо там як «малоруси». Певже нема кому з наших емігрантів вплинути навіть на такі «ліберальні» круги, щоби вони признали нас українцями і як таких трактували? Бо видно, що в чехів навіть лужицькі серби більше значать від українців, їм же не заперечують національної самостійності!

Надіюся, що в найближшій часі дістану від Вас письмо, в яким буде відповідь також на запити попереднього листа. А що там із горожанством Алискєвична² й інших наших людей?

Бажаю Вам веселих свят і остаю

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Я не мав від Вас так давно нічого, хоч вислав Вам лист і дві чи три картки, що вже подумав: Ви, певно, не дістаєте їх. І ось, сього місяця вже навіть не просив, щоб Ви вислали доньці 250 кор., а написав їй, щоби сама звернулася до Вас, бо Ви певно моїх писем не дістаєте. Діставши нині Ваш лист, відписую зараз і прошу вислати в рекомендованім листі 250 кч. на адресу Alexandra Hnařuková, Praha, Vinohrady, Chorvatská 1398, u r[an]i Šemberové. Прошу також повідомити мене, кілька ще у Вас лишається на книжці. Знаю, що фонд вичерпується, донька ще не скінчила студії, з 430 к. годі удержатися і мені нова жура, де роздобути гроші, щоби їй заповнити ще на кілька місяців такі квоти, як Ви посилали...

Та се Вам не цікаве. Простіть за балаканину.

З заборною ЛНВ-а або зайшла якась інтрига, або все легенда. Ніякої статі в ній не було, ні проти чехів чи словаків, ні проти держави. В VI кн. — 1924 надруковані тільки переклади з чеських постів, а за те чейже не могли заборонювати журналу. На інтригах оперті також всякі поголоски про ЛНВ, а їх вислів знайдете у статі М. Рудницького,¹ одного з кандидатів на редактора ЛНВ-а, в «Ділі» з тамтого тижня. Виляти можна кожну людину і кожну річ, але зробити щось далеко тяжче. ЛНВ не приносить ніяких надзвичайних річей, ні з белетристики, ні з науки, але чи они появляються може поза ним? ЛНВ не відгукуються на всі нові події в літературі і науці, се правда, але як се osiąгнути, коли він не має чим оплачувати гонорари, а не має чим, бо мало передплатників, а мало передплатників, бо наші люди не звикли читати, а ще менше купувати книжки чи журнали. Оце *circulus vitiosus*, і доки він буде існувати, ніякі поважніші товариства в нас не будуть можливі. Що до Грица², то він був прислав величезну статтю про якісь три французькі романи, якими захоплювався (я не читав статі) і наводив цитати, але такі порнографічні, що якби ЛНВ був би надрукував, був би відразу зарізався. По звороті рукопису писав, що не гнівається, але тепер, видно, роздумався інакше.

Книжки Заклинського з оповіданнями про давнину,³ так само праці Перфецького я не бачив. Видань «Просвіти» так само. Шкода, що Ваші видавництва не присилають по одному примірнику ні до ЛНВ-а, ні до бібліотеки НТШ, а квасять тільки у себе, щоб ніхто про них не дізнався. Але ж у нас, у бібліотеці бувають не лише українці, і не раз добре було би, щоби можна було показати щось і з Закарпаття відвідувачам. Чув я, що й Богдан Заклинський⁴ видав якусь географію, за яку має дисциплінарку, але й її не бачив. А чи «Науковий збірник» я дістану?

Що до програми збирання пісень, то прошу переглянути мою «Усну словесність»,⁵ може звідти собі передрукуєте дотичний вступ, а коли хочете, щоб його переробити, то напишіть у яким напрямі і до якого часу. Я тепер дуже зайнятий, але пізніше радо перероблю, що вкажете.

Чи рецензію на книжку Заклинського пришлете до ЛНВ-а? Рецензії на Ганцова прошу зробити вже у ферії. ЛНВ кажу Вам вислати V-VI кн. (чи так?) та дальші.

Ювілейні «Записки» друкуються, але дуже поволі, бо нема грошей. В справі Смотрицького⁶ найліпше напишіть до Студ[инсь]кого,⁷ а він зможе Вам позичити так, як Злоцького і його Крев[ець]кий не буде чіпати. Думаю, що так ліпше, бо Возняк певно повідомив Крев[ець]кого про Ваше письмо і як я зажадаю тепер граматики, він здогадається,

що я пишу не для себе. Та коли б Ви не хотіли з якоїсь причини звертатись до Студ[инськ]ого, то повідоміть мене, а я буду старатися якось визначити, коли Кривецький дасть.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

65

Високоповажаний добродію!

Львів, 15/VI 1925

Думаю, що Ви маєте граматику Смотрицького. Коли я тільки сказав йому, щоб позичити мені її, він зараз відновив, що то для Вас, бо Возняк говорив йому про те. А він не хоче за границю позичати книжок, бо дійсно що її тепер пропадають. Перед роком, прихизром, берлінська Staatsbibliothek замовила одну велику книжку (кніжське виданє). Він вислав рекомендацію. Недавно вминається, а бібліотка відповідає, що вона не дістала книжки. Він реклімає на поchtі і приходить із Берліна відповіди, що книжку доручено тоді й тоді. Він посилає знов лисьмо із сими датами і чекає на відповіди, та досі її нема, і книжки нема, а як її не віднайдуть, буде зрекомплектоване ціле виданє («Архив Юго-западной России»¹). Та Студ[инськ]ому він не може відмовити, то ж видав на його реверс² і її вислав. Мусите тільки звернути за почту, а назад іще мито, бо від оправних книжок, навіть не купованих вони стягають мито.

Ювілейний збірник друкується поволі і восени, перед зборами — що будуть у надолісті — шйде з друку. Буде доволі великий.

Про обидві праці Ганцова прошу дуже в часі фєрії зладити рецензії. А може схочете ще й про книжку Курилової: «Уваги до сучасної української літературної мови?» Може знаєте які чеські виданя, цікаві для нас, на які могли б написати рецензійки? А чи не написали б Ви, або чи не попросили б кого иншого, щоб написав до ЛІПВ-а статью про полігично-культурне становище Підкарпатської Русі? Се була би цікава річ для наших читачів.

Я дістаю уже «Науковий збірник» III, і дякую. Добре було би, якби мені прислали і популярні виданя, бо тут мабуть нема в нікого, а часом треба на них хоч подивитися. Про мене знають, що я займався все Закарпатем, тому як кому треба якої книжки, звертаються за ними до мене швидше, ніж до бібліотеки.

Чи «Підкарпатська Русь» виходить сього року? Я не бачив ні одного числа, а з минулого року не дістаю я ч. 3. Як би можна їх дістати, то я просив би. А що чувати з «Sagathogosisa»? Чи вже що вийшло, чи ні? Чи Стрипський сидить в Будапешті і служить далі в музею, чи ні? Мені треба се дуже знати.

Деякі угородські газети пишуть то дуже оддавна, що Бєскид іде в дубину, а він все сидить і шкодить українцям, де може. Читали ми тут, що партія Крамаржа і Кльофача допомагаються від правительства заведеня в урядах і в школі «русского» язика. Здається, що то поволі йде до того.

В попереднім листі (з 25/V) подав я Вам відповіди на деякі Ваші запити і сам питав про дещо. Прошу вже разом відповісти на тамтой і на сей лист. Не знаю, кільки ще лишається у Вас грошей. Здається, що ще вистанє при кінці сього місяця вислати донці (на ту саму адресу в листі) 250 кч. на липень, та якась дрібниця повина зістати на серпень. Прошу дуже повідомити мене про стан того рахунку.

О. Петрова вибрала тепер філологічна секція дійсним членом. Чи Ви переписуєтесь з Перфецьким? Він пише до мене тоді, як чого потрібує, а як я чого потрібую і пишу, то він не відповідає.

На ферії хочу цього року поїхати до Косова, можливо, що цього тижня. Та Ви адресуйте до Львова, мені звідси перешлють.

З правдивим поважанем

Вол. Гнатюк

66

[Листівка]

Москаліва, 14/VII 1925

Високоповажаний добродію!

[...] Я сиджу тут уже четвертий тиждень, але увесь той час пролежав, бо хорий. Пнині другий день, що встаю потрохи та полагаю переписку. Чи Ви виїдете куди, чи лишаєтеся весь час дома? Прошу не забути за рецензійки, а може приладити би і яку статейку для ЛПВ. Як Вам подобалася остання подвійна книжка? Що чувати а «Carpatica-Russica»? Чи не виходить? Що нового коло Вас?

З правдивим поважанем

Вол. Гнатюк

67

Львів, 7/X 1923

Високоповажаний добродію!

Звертаю ся до Вас із великою проською, хоч не знаю, чи не схочете мене за неї осудити. Та річ у тім, що справа *дуже пильна і невідкладна*, а звідси я не маю змоги її так швидко полагодити

Хочу просити Вас, щоб Ви добули чи приватно у знайомих, чи в кредитовій інституції, чи на своє ім'я, чи на яке инше, 1000 (тисячу) корон чеських і вислали *якнайскоріше* на адресу: Marie Lozynská Villa »Marie«, Všenory u Prahy, для Г[натюк]а. Я або зперну їх із процентом, який буде визначений у трьох ратах: $\frac{1}{11}$, $\frac{1}{12}$ і $\frac{1}{1}$ (дата висилки звідси), або могу вислати книжки, подані на окремій карточці під 1—8, яких ціна одначе перейде 1000 крон]. Книжки ті зможете відступити шкільному рефератови. Зараз міг би я одначе вислати тільки книжки під 1—3 і 5—8, а під 4 («Извѣстія») пізнійше, а то ось чому. Я мав їх у себе, але що різні люди домогалися їх, я на просьбу Кривецького передав їх до бібліотеки, зате має лістати нові, які Акад[емія] Наук має прислати Наук[овому] товариству ім. Шевченка. Як тільки пришло, я зможу їх вислати. З уваги одначе на «російські порядки», се може потривати ще 2—3 місяці. До тої пори треба би було отже чекати.

Прошу дуже не відмовити мені сеї просьби. Коли б Вам самим було тяжко се зробити, то може поміг би д-р. Цюкан, або инший галичанин, що мене знає. За мене ніхто ще в житю не платив ні векся, ні довгу, то ж і Ви не бійтеся, що б мали через мене несприємности. Зрештою стоїте зі мною в зносинах кілььма літ і знаєте мене з цього боку. В кожнім разі по одержаню цього листа повідоміть мене картою, що зробите, щоб я знав, як далі поступити.

Де тепер В. Бирчак і яка його адреса? Він не прислав іще біографії до «Хроніки»,¹ яка тепер іде до друку. Попросіть, щоби прислав не відкладаючи, бо далі не можна тягнути.

Ви обіцяли прислати мені кілька рецензій до ЛНВ. Коли вони готові, то присилайте, щоб ми могли піти до XI кн., що тепер складається.

Був у нас Мурко,² вертаючи з Петербурга з ювілею Акад[емії] Наук. Він сказав, що Ак[адемія] Наук не буде вже продовжувати енциклопедію славян[ської] фільології, бо не має на се грошей (Луначарський³ загалом не признає славістики і позносив її в університетах), зате в Празі вийде щось подібне в 10 томах під редакцією Мурка, але з відмінним пляном. У Липську,⁴ знаєте, що буде виходити багатомова енциклопедія слав[янської] фільології під редакцією проф. Фазмера по-німецьки.

Чи на моїм конті у Вас лишилася ще яка дрібниця, чи вже все вичерпане?

Де Ви були через вакації і що робили? Я цілі вакації порележав, бо мене мучила астма; бувало її по кілька атаків денно. Се дуже погана хвороба і я не бажав би їй навіть найбільшому ворогови. Тепер атаки рідші, але дуже мало можу сидіти і працювати.

А я таки не дістав одного числа «Подк[арпатської] Руси» з моєю статєю. Чи можна буде його дістати? Чи Ви прочитували в ЛНВ-у мою статтю про ІТШ?

Чому не напишете від часу до часу? Коли я не пишу, то можете бути певні, що я лежу, але Ви, Богу дякувати, здорові! Чому також до ЛНВ-а ніхто від Вас не пише?

З правдивим поважанем

Володимир Гнатюк

Прошу ще раз про відповідь карткою, як полагодите справу позички.

68

Львів, 17/X 1925

Високоповажаний добродію!

Дякую дуже, що Ви були такі добрі і вислали зараз тих 500 к., бо я тут ніяким чином не міг добути. Коли вислати дальші, я повідомлю Вас окремо. В залученю пересілаю спис книг, які вишлю, як тільки дістану від Вас повідомлене, щоб вислати. Признаюся Вам щиро, що я продаю їх тільки під натиском обставин, інакше я ніколи не зробив би того [...] Прошу взяти притім на увагу, що деякі книжки оправні, а всі такі, яких не можна дістати за ніякі гроші, бо їх нема.

Коли б Ви справили які ціни, то зверніть спис і я перепису наново — але тільки в випадку, якби Ви уважали ціну якої книжки високою. Коли ж поправили б на мою користь (на висшу), тоді можете спис дати кому переписати і предложити управі бібліотеки, а мене повідомити ex post. На обіцяний лист чекаю.

Чи Ви змінили помешкане і як Вам тепер адресувати?

З правдивим поважанем

В. Гнатюк

69

{Листівка}

Львів, 7/XI 1925

Високоповажаний добродію!

Я дістав Ваш лист із 14/X і зараз відповів на нього (17/X). Опісля написав я до Вас іще 28/X, але й на те письмо не маю відповіді, як і на попередні, та не знаю, чи

Ви дістали обидва листи і чи маю вислати книжки, чи ні. Прошу проте повідомити мене про се. За попередню висилку дякую дуже і прошу ще вислати до Подєбрад те, що я просив.

Життєпис піде до «Хроніки», а фотографію передав я, як Ви бажали, д-ру К. Студинському. Незадовго вишлю Вам «Записки» і «Архів».¹ Ювілейні збірники складаються і повинні би до грудня вийти.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

70

Львів, 1/XII 1925

Високоповажаний добродію!

Не сердьтеся на мене, що я сям разом так спізнився з відповідю. Та я не розпоряджую тепер собою сам, тільки *асма*, і коли вона мені дозволить, тоді я можу щось робити.

Дякую дуже за висилку грошей. Не знаю тільки, кілька я Вам тепер винен, бо Ви крім позичок давали ще якісь інші гроші з давнішого рахунку, тому прошу сей рахунок вести й далі, а при нагоді повідомити мене про висоту довгу. Не знаю, що буде з оферованими книжками. Коли їх візьмуть, то довг можна буде відразу вирівнати (кому треба, з процентами); коли б їх не взяли, — що особисто для мене було би гірше, тоді мусив би я довг потрохи звертати, починаючи від січня. Тоді éventуально зможу і щось дати на conto Вашого рахунку в книгарні. Я хотів се зробити вже сього місяця, але я мусив купувати долари для віддачі і хоч дістав їх по курсі 5,20 зол., платив тепер по 10,50 зол. (більше як 100 %) і тому не стало вже мені грошей на що инше. Та я маю ще надію, що книжки куплять (якби треба з цін щось попустити, то прошу повідомити мене) і Ви вирівняєте довг одним махом. Також прошу зарезервувати місце для «Известий», бо як вони прийдуть із Петербурга, я зараз зможу їх вислати.

Поздоровляю Вас із власним домом та з одержанем горожанства. Думаю, що тепер зможете вже спокійно працювати, що певно вийде на користь місцевого українського населеня. А чи заноситься по сих виборах на які зміни в Ужгороді і чи Бєскид піде вже раз на емеритуру?¹

Чи пришлете обіцяні рецензії, а може й яку статю? Може б і Бирчак написав яку статю, ось, приміром, новості чеської літератури, або про одного якого визначнійшого чеського (чи иншого) письменника? Ми вже хотіли ЛНВ застановити, але трохи прибуло нових передплатників і постановлено видавництво продовжувати. Та супроти спадку золотого, не знаю що дальше зробиться.

Справу книжок прошу ургувати.

З правдивим поважанєм

В. Гнатюк

71

(Листівка)

Львів, 23/XII 1925

Високоповажаний добродію!

Ще 2/XII вислав я до Вас лист, але не знаю, чи Ви дістали його, бо досі не маю відповіді. Писав я там про свій довг і про книжки, побіч інших справ. Якже з книж-

ками? Вислати їх, чи може не хотять їх і можна віддати кому іншому? Прошу написати мені виразно, бо поки я звернуся і дістану відповідь, то час якійсь проминє і коли довг треба буде звертати, я не зможу його вислати, а не хотів би бути причиною яких-небудь неприємностей.

В нас і досі тяжко дістати книжки з Києва та інших українських міст. Мені, при-міром, вислано IV т. «Історії української літератури» — М. Грушевського більше як два місяці тому і доси я не дістав його. Через те всі тамешні книжки уходять тут за білі круки. Чи вже скінчили свою працю? А як справа зі словарем, усе ще відпочиває? Що чувати зі збірником «Просвіти»? У Києві тепер збільшується науковий рух і збільшуються видавництва. То не знати, чи можна буде їх легше діставати.

Бажаю Вам веселих свят і щасливого Нового року.

З правдивим поважанєм

Володимир Гнатюк

72

Львів 15/III 1926

*Високоповажаний добродію!*¹

Я лежу тяжко хорий і що сього року не вставав із ліжка, тому й не пишу сам. На Ваш рахунок зложив я у книгарні 370 кч., на що посилаю Вам квит у залученю. Що до 300 кч., які я висів Пежанському,² то я не можу вислати їх йому зараз готівкою, бо кошти залучені з моєю хворобою дуже великі і пожерають кожний зайвий гріш. Натомість вислав я перед двома днями на Вашу адресу «Енциклопедію славянської філології» для бібліотеки і як дістанете за неї гроші, прошу зараз вирівняти довг добродієві Пежанському, а тимчасом прошу перепросити його, що ще якийсь час мусить потерпіти на вирівнан. довгу.

Що до самої енциклопедії, то я її не вислав би, коли б міг зараз звернути гроші Пежанському. Я хотів продати її разом з іншими книжками і тому пустив її по низшій ціні, тимчасом всі тамті книжки відкинули, хоч між ними є праці Боуена, Жданова і Францева, які представляють немалу вартість.

У попереднім рахунку, висланім до Вас виходила ціна енциклопедії на 350 кч., але тепер я піввислив на 400 кч., коли інших книжок не беруть. У мене хотіли знакомі взяти її, коли довідалися, що я продаю і продати за 15 доларів, але я вважав себе уже зв'язаним і не зробив сього. Рахунок за енциклопедію посилаю також на Ваші руки.

Чи зладили ті фільольогічні рецензійки, що обіцяли? Вони тепер придали би ся. Як Вам подобаються сьогорічні книжки ЛНВ? Через що Цюкани викладають (позатим що подано в «Ділі») і коли і куди він виїздить. Якби його побачили, прошу передати йому від мене привіт.

Як стоїть справа зі словарем? Чи посувається наперед? Чи є у Вас які охочі особи, що хотіли би записувати етнографічні матеріяли? Я дістав тепер кілька ріжних квестіонарів із Києва і міг би вислати на Вашу адресу з тим, щоб їх відписано собі і оригінали мені звернено. Прошу про се повідомити мене. Чи бібліотека буде ще купувати які книжки?

З правдивим поважанєм

Волод. Гнатюк.

· [Копія машинопису]

Високоповажний панс!

В зв'язку з десятилітніми роковинами смерті Івана Франка, редакція «Літературно-наукового вісника», який редагував Покійний від 1898 до 1907 року, має намір присвятити його пам'яті по змозі особіну книжку. До книжки увійдуть наскільки добудемо, спомини, листи, стагі, замітки тощо.

Стагі можуть бути присвячені як цілості творчості Франка та його світоглядюви, так і зосібна Франкови, як постюви, політикови, публіцистови ученому й людині.

Отсим звертаємось до Вас із просьбою взяти участь у проєктованій книзі.

З огляду на короткий час, який відділяє нас від 28 мая, дня смерті Франка, дуже просимо Вас, дати якнайкорше відповідь, чи могли би Ви причинитися до вишануваня нашим журналом пам'яті великого покійника, — та на яку тему, якого розміру статью могли б Ви прислати, і до якого часу.

З правдивим поважинем

Д.м. Донцова,¹

В. Гнатюк

[Дописка рукою]

P. S.: Посилаю запросини і прошу Вас і може Ви ще кого приєднасте, прислати яку статейку про Франка, щоб і Закарпатс було заступлене.

Чи дістали книжки і лист від мене? Чомусь тепер Ви дуже скупи на письма і багато моїх запитів лишається без відповіді. Дуже хотів би був 'мати відповідь, чи знаєте кого, що хотів би записувати етнографічні матеріали, а я вислав би йому квестіонарі, але Ви не відповіли. А в пісті був якраз найліпший час до записуваня. Я звертався в тій справі до Б. Заклинського, але також не дістав відповіді. А де другий Заклинський, у Берегові? І як до нього адресувати?

Відколи виїхав Паліїв з Ужгорода, те ЛІВ зовсім туди не йде. До Берегова тепер йде 4 примірники, а до Ужгорода ні один, хоч там є професори, адвокати, лікарі-українці і між тим, галичани. Невже ж ніхто з них не годен зложити предплати за ЛІВістник? І нема кому поагітувати за тим? І як не має бути хепсько з нашими видавництвами!

В. Гнатюк

Високоповажаний добродію!

Наперед прийміть слова співчутя з приводу смерті батька. І мене щось подібне стрінуло: у марті помер мій молодший брат у '50-ім році життя, полишаючи малі діти, яким мені хорому — трудно допомгти, хоч бажалось би. Та головою муру не пробити!

Обіцяну статейку про Франка напишіть і присилайте коло 1/VI, щоб можна було помістити її у VII-ій книжці. Про се саме попросіть д-ра Бирчака, щоб і він коло того часу надіслав свою статью.

«Трембити» я не дістав і загалом не дістаю ніяких книжечок від «Просвіти» — хоч, ніби то я є її членом — поза тим, що Ви прислали мені свого часу. А Ви знаєте, що я інтересуюся закарпатськими виданнями і бажав би їх мати. Купувати не годен, бо нема за що. Чув я, що вийшов IV том «Наукового збірника», але не знаю, чи се правда, бо Ви не згадували про се ніде і я не дістав його. «Підкарп[аської] Русь» не бачу. Мені бракує ч. 3 з 1923 р., в яким була моя стаття і я просив Вас кілька разів вислати його мені, але й досі не дістав і не маю у себе цілої своєї статі. До бібліотеки прийшло цього року третє число, як мене поінформовано, більше не було. Як я вишлю Вам квестіонарі,¹ то коротші можете передрукувати, (а як можна й відбитку зробити) у «Підкарпатській Русь». Може зацікавляться сільські інтелігенти, та хоч дещо будуть записувати. Я хотів їх вислати також Богдану Заклинському і ще мабуть у марті написав до нього в сій справі, але не дістав відповіди. Я не знаю, чи звідси не доходять до нього листи, чи що. Як би Ви мали через кого допитати його, чи дістав мій лист і чи записував би що, то я вислав би йому хоч деякі квестіонарі.

Що до ЛПВ, то будьте ласкаві, подати мені адреси, а я скажу вислати на них відозви. Я міг би вислати всі відозви на одну адресу до Ужгорода, коли би звідти хтось хотів розіслати їх. Почту ми оплатили би. Та не знати, чи хтось робив би се, тому ліпше прислати нам адреси, а ми розішлемо відозву.

Мені не відома стаття Охримовича² зі звичаєвого права, може запитаєте його самого, де вона була. Його адреса: ул. Домініканська 11.

Тепер про книжки. Як прийдуть гроші за енциклопедію, то вирівняйте довг у Пежанського і перепросіть від мене, що так довго чекав, та як бачите, я сьому не винен — хіба те, що не маю інших грошній, щоб йому зараз звернути. Перед двома днями дістав я (по довгій переписці і навіть інтервенції знакомих) «Известия Російської Академіи наук» за рр. 1914—1922, разом 19 томів. Їх ціна буде вносити коло 800 кч. Я міг би їх відступити бібліотеці, але коли вона візьме разом і ті книжки, що я пропонував давніше (Галахова, Порфірева, Жданова, Францева, Скабичевського, Болуена — їх списє а десь у Вас). Се ж поважні автори, і правда, крім двох перших — се шкільні підручники, але такі, що в бібліотеці, та ще шкільного відділу придадуться. Як ні, то я зроблю пропозицію кому іншому. Книжки із Сходу тепер дуже тяжко діставати.

Ви могли надіятися, що Ваша граматика не дістане апробати³ коли предложити і Волошини своєю! У нас колись не могли так само дістати апробати підручників крім Барвинського,⁴ або тих, на які він згодився!

З правдивим поважанем

Володимир Гнатюк

75

Львів, 10/VI 1926

Високоповажаний добродію!

Я лежу тяжко хорий і можу лише коротко написати до Вас, та і то не власноручно. Статю Вашу і дра Бирчака дістав і дякую. Зате не дали Ви відповіди на мої запити в попереднім листі. Прошу дуже зробити се додатково. Пересілаю Вам кілька програм до збирання етнографічних матеріалів. Не можу прислати більше примірників, бо не маю. Та Ви можете всі менші передрукувати у своїх виданнях («Підкарпатська Русь», «Учитель»). Про косовицю просив би я по використанню звернути, бо не маю більше ні одного примірника. Думаю, що при списуваню матеріалів знайдеться багато термінів для словаря.

Чи не могли б Ви мені роздобути адреси В. Тулюпи, емігранта з України? З початку року він пробував у Мукачеві.

З правдивим поважанням

Володимир Гнатюк

76

[Листівка]

Львів, 9/VIII 1926

Високоповажаний добродію!

Я лежу далі хороні (вже восьмий місяць), тому ні не міг нікуди виїхати на літо, ні Вам швидше відписати. «Известия» вишлю на Ваше ім'я, скоро дістану від Вас звістку, що Ви дома. А чи можна долучити до них «Известия» — шоста серія, в яких подаються звіти рефератів читаних в Акад[емії] наук? Вони обновилися цього року. Я маю число 1—4 і 7—8 (5—6 заресклямую). В них друкуються також дрібні статі з обсягу математично-природничих наук і інших. Разом з посилкою долучу для Вас три ноні квестіонарі, одержані з Києва. А чи з попередних Ви передрукували вже деякі? Чи не вислати би деяких квестіонарів К. Заклинському? А чи Ви скінчили вже свою працю про діялекти і що робите цього літа? Чи їздили куди і чи не приїдете сюди на короткий час? «Стара Україна»² не виходить. Я дістав третє число «Podk[arpacká] Rus» з першого річника і дякую. Чи не дістав би я ще при нагоді «споминів» Волошина.³ Чи зголозилися ще які передплатники на ЛНВ? Чи невідома Вам теперішня літня адреса М. Саєвича?⁴ Він десь на Закарпаті. Дуже був би вдячний Вам, якби Ви повідомили його карткою, щоб подав мені зараз свою адресу в пильній справі. Як поступає справа зі словарем? Будуть його друкувати і коли? Чи нема вигляду?

З правдивим поважанням

Володимир Гнатюк

77

Львів 16/IX 1926

Високоповажаний добродію!

Дня 13/IX вислав я окремою пачкою на адресу: »Státní vědecká knihovna« двайцять два тома «Извѣстїи Акад[емии] Наук» (комплет за роки 1914—1925). З огляду, що їх дуже трудно дістати загалом, (я мусів близько два роки переписуватися поки видобув їх) та що їх друкується мало, вони в приватній продажі в Петербурзі платяться по п'ять до десяти рублів за том, як мене поінформовано. Думаю проте, що коли я число за том (найменший має 18, найбільший 32 аркуші друку) п'ятьдесят чеських корон, то се не дуже дорого, особливо в порівнянню з науковими теперішніми чеськими книжками. Крім того я мусів оплачувати рекомендовану переписку з Петербурга сюди і до Ужгорода, разом проте виносити рахунок тисяч двіста п'ятьдесят корон. Коли б Ви уважали, що рахунок зависокій, в такім разі не подавайте долученого квіта, лише зверніть мені зі своїми увагами, а я вставляю инший. Звертаю одначе Вашу увагу, що я міг би зробити лиш дуже малій опуст¹ тимбільше, що в мене і тут книжки куплять. Висилаю їх Вам тому, щоб в Ужгороді був

комитет. В цих томах надруковані також всі статі Евг. Перфещького про Угорську Русь. До посилки долучую під окремою опaskoю по два примірники нових квестіонарів з Києва для Вас, що зазначено олівцем. Упiмнiтьсiя за ними. Виплату грошиї і давнiїших і теперiїших прошу якнайбiльше прiспiїшити; раз, щоб я позбувсiя затиєного давно доугу, а друге, щоб мiг новiїшнiї попра[ви]ти. Поговорiть про се з дотичним референтом.

Дуже мене цікавить, чи Ваша словацько-руська язикова границя покривається з мою чи нi і наскiлько та де від неї відскакує. Ви мали бiльше часу і бiльше знайомости, то могли се докладнiїше зробити. Що коштує книжка Гусека про народонiсну границу словацько-руську² та чи могли би Ви єї менi прислати разом зi споминами Волошина?

Дуже тiшуся, що «Русини прiшiївської єпархiї» дiсталися в руки селянина. Шкода тiлько, що Ви не записали докладнiїшого його погляду про них. Я дiстає запросини на наук[овiї] з'їзд до Праги, але не годен взяти в ньому нiякої участи, бо навiть не годен подиктувати якогось реферата, щоб хто иншiї прочитав, а не то самому писати. Я навiть поважних книжок тепер не можу читати крiм газет а подиктувати можу щонайбiльше лист як ось і отсей до Вас. Я далi лежу хорнiї без нiякої поправки. У мене N хорiб і на те вже трудно що порадити. Дехто з наших людiї вибирається на з'їзд, але питали що буде з паспортами, бо дiстати їх у нас україневи дуже тяжко. А чи Вам не видано таки паспорта для виїзду до нас? Робiть через зиму словар та й пускайте в друк, бо щоби дiїсно вся праця потому не змарнувалася, а шкода би було. Идеально повноги нiкого ще не осiягнув та й не осiягне, а краще описати робити доповнення і ладити друге виданє, як зачиняти роботу наново.

Другий примiрник квестіонара може передасте до Бергсаса³ Заклинському. Він має старших учеників, може они запишуть що.

З правдивим поважанем

Вол. Гнатюк

P. S. Чому Ви не прiїхали на «Targi wschodnie» разом з иншими прогульковцями?⁴

78

Львів, 6/XI 1926

Високоповажний пане докторе.

За щирiї слива спiвчутя, висказанi менi листовно, дуже Вам дякую. Зi зворушенням читала я також теплiї слова згадки, присвяченiї Вам у «Свободi»,¹ пам'яти бл[агодiєтельного] п[окiїного] могого мужа.² В листiї своїм Ви зi здивованем запримiчуєте, що послiднiї лист та слова покiїного не зраджували нiякої душевної апатiї або й болю. Так було до кiнця його життя. До послiднiїої хвилi життя не жалiвсiя на нiякі болi, хотiї мусив їх мати, та до послiднiїої хвилi живо цікавивсiя всiм, що дiялося поза домом і в домі. Ще два днiї перед смертю робив коректу «ЛНВiстника». В послiднiї день життя, хотiї часто уже тратив притомнiсть, давав ще рiзнiї розпорядження. Помер спокiїно, так як би заснув.

Що до грошиї, належних за «Известия», то прошу ласкаво по їх вiдборiї³ переслати усiї моїї молодшiї доньчiї в Празi, за що згорiї⁴ дуже дякую.

Адреса доньки: Alexandra Hnatjuková, PRAHA — Nusle, Čestmírova ul. I/II u p. Čizka.

З правдивим поважанем

Олена Гнатюкова

ПРИМІТКИ

¹ «Світ дитини» (Львів, 1920—39) — український дитячий журнал, заснований М. Тараньком.

² «Наука» (Ужгород, 1897—1914 та 1918—1922) — літральна, спочатку двотижнева, пізніше тижнева газета. Редактори: Ю. Чучика, А. Волошин, О. Желтвай, А. Гаджега.

³ «Pravda» — (Ужгород, 1919—20).

⁴ Стрипський Гіядор (1875—1946) — закарпатський мовознавець, історик літератури, збирач фольклору та старовинних письмових пам'яток. Працівик будапештського Національного музею. До 1914 р. був у близьких стосунках з В. Гнатюком, під впливом якого перейшов на українські позиції в мовному питанні. Його ідейні й політичні погляди не були сталими

⁵ вікт — можливість харчування

2

¹ «Учитель» (Ужгород, 1920—36) — педагогічний щомісячник, видаваний «Шкільним відділом цивільного управління» в Ужгороді. Редактор І. Панькевич.

² «Випусок для підкарпатських дѣточок» (Ужгород, 1920—23) — дитячий додаток до журналу «Наш рідний край». Редактори Я. Розвода та А. Маркуш. (Фактичний редактор І. Панькевич).

³ «Руська нива» (Ужгород, 1920—24) — щотижневик «Руської хліборобської партії». Редактор М. Брацайко

⁴ накладець — видавець

⁵ «Воля» (Відень, 1919—21) — суспільно-політичний і культурно-освітній тижневик. Редактор В. Піснячевський

⁶ відозва — звернення, заклик

3

¹ «Просвіта» — українське науково-освітнє товариство в Ужгороді, засноване в 1922 р.

5

¹ станція — тимчасове помешкання в приватній квартирі

6

¹konto — рахунок

² реферувати — звітувати, давати оцінку, доповідати

7

¹ В. Гнатюк, Баронський син в Америці. Вибір народніх казок. Львів — Київ, 1917.
² реферат — відділ.

³ Зілинський Іван (1879 — 1952) — український філолог, професор Краківського та Празького університетів. Дійсний член НТШ з 1917 р.

⁴ Кордуба МIRON (1876—1948) — український історик, голова історично-філософського комісії НТШ, проф. Варшавського університету (1925—39).

⁵ Колесса Філарет (1871—1947) — український фольклорист, музикознавець та композитор, проф. Львівського університету. Друг В. Гнатюка та І. Пацькевича.

⁶ Галушинський Михайло, (1878—1931) — директор Рогатинської гімназії. Голова львівського товариства «Прогрес» (1923—1931).

⁷ Дорошенко Володимир, (1879—1919) визначний український бібліограф. З 1908 до 1914 р. працював бібліотечним НТШ у Львові.

⁸ І. Верхратський, *Знайоми до пізнання угорських говорів*, ч. Б — *Взорці бесіди угорських руснаків*. «Записки НТШ», т. ХІІХ, 1901, кн. VI, стор. 113—224.

⁹ Л. Чопей, *Русско-мадярський словар*. Ужгород, 1883.

¹⁰ можливість — можливість.

¹¹ Бирчак Володимир (1884—1945?) — письменник, літературознавець і педагог. В 20—30 рр. працював на Закарпатті — спочатку в ужгородському «Шкільному відділі», пізніше в Мукачівській гімназії.

9

¹ потрафити — встигнути, зуміти

² втягати — залучити

³ *Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Головацким*, т. I—III. Москва, 1863—1878

⁴ *Угорские народные песни, собранные Г. Де-Волланом*. С-Петербург, 1885.

⁵ М. Врбель, *Угорські співанки*, ч. I, Ужгород, 1901.

⁶ «Недѣля» (Будапешт, 1897—1918) — урядова газета для закарпатського селянства. Редактор М. Врбель.

10

¹ В. Гнатюк, *Народні казки*. Львів, 1913.

² В. Гнатюк, *Народні новели*. Львів, 1917.

12

¹ Вондрак Вацлав (1859—1925) — чеський філолог-славіст, професор Віденського університету.

² Травнічек Франтішек, (1888—1961) — чеський філолог-славіст, професор Брненського університету.

13

¹ московський — російський.

14

¹ потверджене — посвідка

² бюро — контора, канцелярія.

³ «Зоря», (Львів, 1880—97) — двоглиневий літературно-науковий журнал, попередник «Літературно-наукового вістника». Ред. О. Партицький, В. Лукич-Левницький та ін.

⁴ «Українська хата» (Київ, 1909—14) — ліберальний журнал, орган українських молодіжців. Редактори М. Шаповал і П. Богацький.

⁵ вистаратися — придбати.

15

⁵ Дякон Прокіп — друг Юрія Гнатюка, студент Пржібрамського металургійного факультету.

¹ Перфецький Євген (1880—1947) — український історик, від 1922 р. професор Братиславського університету

² Бонкало О., (*1880 ??) — уродженець Закарпаття, філолог і історик, професор Будапештського університету

³ Томашівський Степан — заступник голови НТШ, проф. історії Львівського унів. Автор кількох праць про Закарпаття

⁴ І. Свенцицький, *Опис рукописів Народного дому*, Львів, 1906—11.

⁵ Народний дім — національно-освітній інститут у Львові, центр галицьких москвофілів. Мав багату наукову бібліотеку. Заснований 1849 р.

- ¹ Ю. Жаткович (1865—1920) — закарпатський історик, мовознавець, фольклорист і перекладач. Від 1896 р. до першої світової війни був у тисних стосунках з В. Гнатюком.
² справити — встановити
³ прийняти — прийняти
⁴ назвиж — понад

- ¹ рчинсьць — строк.
² В. Бирчак, Літературні стремління Підкарпатської Русі, Ужгород, 1921.

- ¹ Громадський вістник — одна з тимчасових назв газети «Діло» (Львів, 1880—1939). Виходив 1921—22 р. під редакцією М. Стругинського.
¹ НТШ — Наукове товариство ім. Шевченка в Львові.
² поладаний — поладжений.

- ² оферта — пропозиція.
³ апоне — оголошення
⁴ Крещцький Іван. (1883—1840) — довголітній директор бібліотеки НТШ. Редактор кількох журналів.
¹ виділ — президія, управа
² О. Партицький, Ньмецко-руський словар, Львів, 1867.
³ Щурат Василь (1871—1948) — український літературознавець, фольклорист і пост. Ректор Львівського таємного університету.
³ ужиток — користування.

- ¹ «Підкарпатська Русь» (Ужгород, 1924—36) — краєзнавчий та педагогічний журнал. Редактор І. Панькевич.
² Стаття В. Гнатюка, надрукована в ж. «Підкарпатська Русь» (1923, № 1, 1923, № 2).

- ¹ «Неділя», (Львів, 1911—1912) — тижневий літературно-громадський журнал.
² «Краледворський рукопис» — збірка чеських поезій, підроблених В. Ганкою під старовинні народні пісні XIII ст. Виданий в 1819 р. На українську мову перекладений 1879 р.
³ «Зеленорський рукопис» — чеський підроблений рукопис, пібито з ХІІ в., знайдений 1817 р. Й. Коваржем. Містить у собі суд Лібуші та інші твори.
⁴ «Observator» — псевдонім І. Панькевича.
⁵ Під «Чехією» В. Гнатюк розуміє «Чехословаччину».
⁶ «Дзвінок» — український дитячий журнал, виходив у Львові з 1890 р. під редакцією О. Барвінського.
⁷ УПТ — Українське педагогічне товариство — громадська організація, що діяла в Галичині з 1912 до 1926 р.
⁸ О. Білоусенко — псевдонім українського вченого і політичного діяча О. Лотоцького (1870—1939).

- ¹ В. Сімович, Грамтика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці, Лейпціг, 1921.
² Лука Дем'ян (*1894) — закарпатський письменник-самоук і збирач фольклору.
³ вдавтися — годитися, бути придатним.

- ¹ «Свобода» (Львів, 1897—1939) — орган «Української націонал-демократичної партії». Редактори: О. Борковський, О. Кузьма.

² «Сборник Русского исторического общества» (Москва, 1867—1916).

³ «Известия отделения русского языка Императорской Русской Академии Наук.»

⁴ Білоус М. (*1838—?) — засновник друкарні в Коломиї, видавець популярних народних книжок і журналів.

⁵ Качковський Михайло, (1802—72) — галицький громадський діяч, один із засновників ж. «Слово»

⁶ Кожмінова Амалия (*1786) — чеська етнографка та письменниця. Авторка кількох праць про Закарпаття (напр. «Podkarpacká Rus», Ужгород, 1922).

⁷ «Книжка» (Станіслав 1921—23) — критико-бібліографічний журнал. Редактор І. Ченгя.

30

¹ біле — білизна

² побороний річник — рік призову в армію

³ Рудницький С. (*1877) — український географ, директор музею ІТШ, професор Львівського та Празького університетів. В 1926 р. на запрошення радянського уряду переселився в Харків

32

¹ получене — зв'язок

² Ірина Косаренич (1896—1965) — найстарша дочка В. Гнатюка.

³ Олександра Гнатюк-Пиначевська (*1898) — дочка В. Гнатюка, лікарка, живе в Парижі.

33

¹ Йдеться про назву статті І. Паньківича «Шкільництво на Підкарпатській Україні» (ЛНВ, 1923, кн. I, стор. 79—84)

35

¹ «Русин» (Ужгород, 1920—23) — газета, яка виходила двічі в тиждень за редакцією А. Штефана та В. Гренджі-Донського.

² Гренджа-Донський Василь (*1897) — один з найкращих і найпрогресивніших письменників Закарпаття. Редактор українських журналів «Русин», «Наша земля» та ін. Живе в Братиславі.

37

¹ витісок — відбиток

² «Гуцульське мистецтво» — кооперація для виробництва предметів народного прикладного й декоративного мистецтва в Косові

³ Петров Олексій, (1859—1932) — російський славіст, дослідник історії й культури Закарпаття. З 1922 р. жив у Празі.

38

¹ реферат — доповідь

² місяцеслов — календар

39

¹ шперка — морква

² «Правда» (Львів, 1867—70, 1872—80, 1884, 1888—98) — народовецька газета у якій співпрацювало багато прогресивних східноукраїнських письменників.

³ «Ruthenische Revue» «Відень, 1903—05) — німецький журнал про українські справи. Редактор Р. Сембратович.

⁴ «Українische Rundschau» (Відень, 1906—14) — німецький журнал про українські справи. Редактор В. Кушнір.

40

¹ Возняк Михайло (1881—1964) — український історик літератури. Автор понад 500 наукових праць. Був у близьких стосунках з В. Гнатюком та І. Паньківичем

² аматор — любитель.

³ Цьокан Ілля (*1887) — галицький громадський діяч, після Першої світової війни жив на Закарпатті.

⁴ подане — заява.

¹ Злочиний Теодосій (1846—1926) — закарпатський священник; письменник і збирач фольклору. В 1883 р. склав граматику закарпатської мови по-угорськи

² регламін — статут.

³ Гриневич Катря (1875—1947) — письменниця і громадська діячка. Редакторка журналі «Дзвінок» та «Українське слово».

¹ закупна — покупки.

² Андрула-Росвітівський Михайло (1637—1710) — закарпатський письменник-поет, борець проти унії.

³ Рудольф Гулька — перекладач творів українських письменників на чеську мову. В 20-х роках жив на Закарпатті. Видав альбом рисунків закарпатських народних церков.

⁴ Вергун Дмитро (*1871) — російський філолог, редактор ж. «Славянський век» у Відні (1900—05) та «Новое время» в Петрограді (1907—17). Доцент Московського університету (1919) та ректор Ризького народногo університету (1921). З 1922 р. жив у Празі та на Закарпатті, якому присвятив ряд праць москвофільського характеру.

¹ S. Linde. Słownik języka polskiego. Львів, 1854—60.

² Венелін-Гуца Юрій (1802—39) — уродженець Закарпаття; історик, філолог і етнограф. Один з перших істориків Болгарії.

³ зecer — наборщик.

⁴ Хлумський Йозеф (1871—1939) — чеський філолог, професор експериментальної фонетики Карлового університету.

¹ Криловський Іван — управитель друкарні НТШ.

² Дійсним членом «Наукового товариства ім. Шевченка».

¹ offerтувати — жертвувати

² В. Гнатюк. Науковe товариство ім. Шевченка (1873—1923). Львів, 1923.

³ Кривецький І., Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1923.

¹ В. Гнатюк має на увазі вибори в 1923 р.

¹ Біленький — псевдонім Г. Стрипського.

² неплатний — нефективний.

³ «Нова громада» (Відень, 1923—25) — прогресивний прорадянський журнал українських емігрантів в Австрії.

¹ «Підкарпатська Русь».

² Тихий Франтішек, (*1886) — чеський вчений, автор численних праць про культуру Закарпаття та редактор кількох періодичних видань.

³ Черні Адольф, (1864—1919) — чеський етнограф, літературознавець. Засновник і довірчий редактор ж. «Slovanský přehled» (1898).

⁴ Вайнгарт Мілош (1890—1939) — чеський філолог-славіст, професор Братіславського та Празького університетів.

¹ З'їзд слов'янських географів та етнографів у Празі (1924 р.).

² Залозецький-Сас В., (*1896) — український історик мистецтва. Викладач вузів Празі, Берліна, Відня.

³ Огієнко Іван, (*1882) — український лінгвіст та громадський діяч, професор Кам'янського та Варшавського університетів. Зараз митрополіт Іларіон в Канаді.

52

¹ децизія — рішення.

² «Кацапшиною» В. Гнатюк іронічно називає «язичіє» закарпатських москвофілів.

³ Machál J. *Slovanské bájesloví*. Praha, 1907.

⁴ Niederle L. *Slovanské starožitnosti*. Praha, 1903—1925.

⁵ Шухевич Володимир (1860—1915) — український етнограф, письменник, публіцист. Редактор кількох журналів. Найважливіша праця — «Гуцульщина» (5 томів).

⁶ Кайндль Раймунд (1866—1930) — професор австрійської історії в Чернівецькому та Грацькому університетах. Написав ряд етнографічних та історичних праць про Буковину, Галичину й Закарпаття.

⁷ «Діло» (Львів, 1880—1939) — найстарший і багато років єдиний український щоденник. Редактори: В. Барвінський, А. Горбачевський, І. Белей, В. Охримович та ін.

⁸ справозданє — резолюція.

53

¹ «Стара Україна» (Львів, 1924—25) — науково-популярний журнал, присвячений історії та культурі України.

54

¹ Пешек Йозеф, (1872—1924) — з 1920 р. завідувачий «Шкільним відділом цивільної управи Підкарпатської Русі».

² Гейбей Дмитрій, (1864—1931) — адміністратор ж. «Листоку». Автор кількох статей з церковної історії.

³ Бескид Антон (1855—1933) — з 1923 р. губернатор Закарпатської України, прихильник москвофільського напрямку.

56

¹ Присвячений І. Франкові.

57

¹ «Slavia» — чеський славістичний журнал, заснований 1922 р. Перший редактор М. Мурко.

58

¹ поургувати — домагатись сповення обіцянки.

² О. Курилова, *Уваги до сучасної літературної мови*. Київ, 1924.

³ Паліїв — завідувачий книжковим магазином в Ужгороді.

⁴ «Sapthagorosisca» — науковий журнал, запропонований Ф. Тіхим та Вайнгартом 1923 р. Пропозицію ніколи не було здійснено.

⁵ Крамарж Карел (1860—1937) — голова першого чехословацького уряду та народно-демократичної партії. Українській національності заперечував право на існування.

⁶ Клофач Вацлав (1862—1942) — засновник Чехословацької соціалістичної партії, міністр народної оборони (1918—20), заступник голови сенату (1920—38).

⁷ Францев В. А., (1867—1942) — вчений слов'янознавець, професор Варшавського і Празького університетів.

⁸ РФВ — «Русский филологический вестник» (Варшава, 1879—1917).

⁹ дезидерат — вказівка.

¹⁰ Нечас Яромір (*1888) — секретар директорії Закарпатської України, та депутат соц.-дем. партії. Автор кількох книжок про Закарпаття. Прихильник українського напрямку.

¹¹ нотка — примітка.

¹² Волошин А. (1874—1946) — директор Ужгородської учительської академії (1917—38). В 1924—29 депутат парламенту, пізніше голова «автономного карпато-українського уряду», а згодом і «президент» т зв. «Карпато-української держави». Автор кількох підручників та наукових статей.

¹³ Яворський Ю. (*1873—?) — український літературознавець русофільського напрямку дослідник Закарпаття. Редактор «Научно-літературного збірника Галицько-руської матиці». 1920 р. смігрував з Києва і жив у Празі.

¹⁴ Гагатко — закарпатський русофіл. — редактор ж. «Русская земля» (1922).

63

¹ «Slovanský přehled» — чеський літературно-науковий журнал, об'єднуючий кращі сили слов'янського світу. Заснований 1898 р. А. Черним. Виходить досі.

² Адіськевич Антін (1870—1949) — директор Берегівської, Ужгородської та Велико-оличківської гімназій. Автор багатьох педагогічних праць та шкільних підручників.

64

¹ Рудницький М. (*1889) — український письменник та перекладач із західних літератур.

² Грицай О. (1881—1954) — український журналіст, критик, письменник і перекладач. В рр. 1914—45 жив у Відні.

³ Заклинський К., *Паровні оповідання про давнину, Пряхів, 1925.*

⁴ Заклинський Богдан (1886—1946) — учитель початкових і середніх шкіл в Галичині та на Закарпатті, автор шкільних підручників, збирач фольклору.

⁵ В. Гнатюк, *Українська народня словесність, Відень, 1917.*

⁶ І. Паньківський, *потрібен був рукопис граматики М. Смотрицького для порівняння з граматику А. Коцака.*

⁷ Студинський Кирило (1865—1941) — український літературознавець, проф. Львівського університету.

65

¹ «Архів Юго-Западної Росції» (Київ, 1859—1914) — видання історичних документів і літературних пам'яток України (35 томів у 8 серіях).

² реверс — порука.

67

¹ «Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка». Редактор В. Гнатюк.

² Мурко Матія (1861—1952) — словінський філолог, літературознавець і фольклорист. Дійсний член НТШ з 1914 р., з 1920 р. проф. Карлового університету.

³ Луначарський Анатолій, (1875—1934) — перший народний комісар освіти СРСР.

⁴ Липско — Лейпціг.

69

¹ «Українсько-руський архів» — орган історично-філологічної секції НТШ (1906—1921).

70

¹ смертура — пенсія.

72

¹ Листи 72—78 написані рукою дружини В. Гнатюка — Олени.

² Пежанський Володимир — суддя в Ужгороді. Зараз живе в Кошицях.

73

¹ Донцов Дмитро (*1883) — вчений, політик, публіцист; теоретик українського націоналізму, головний редактор ЛНВ від 1922 по 1932 р.

74

¹ кпестіонар — питальник.

² Охримович Володимир (1870—1931) — доктор прав, адвокат у Львові та голова статистичної комісії НТШ. Редактор газ. «Діло».

³ апробата — ухвалення.

⁴ Барвінський Олексій (1947—1927) — видатний педагог, історик, громадсько-політичний діяч. Автор серії підручників для українських шкіл та статей на педагогічні теми. Ініціатор запровадження фонетичного правопису та терміну «українсько-руський».

76

¹ Заклинський Корній (1859—1966) — український історик, літературознавець, фольклорист. 18 років працював в Березівській гімназії, після війни жив у Празі.

² «Стара Україна» — літературно-науковий щомісячник, виходив у Львові 1924—25 рр за ред. І. Кривецького.

³ Волошин А., *Спомини. Ужгород, 1923.*

⁴ Савєвич Микола — студент, пізніше викладач гірничого факультету в Пржібрамі, де вчився син В. Гнатюка Юрій.

77

¹ *опуст* — знижка.

² Dr. Ján Púsek, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy.* Братіслава, 1925.

³ Берєгсас — *Берєгсас*, м. Закарпатської обл. УРСР.

⁴ прогульковець — турист.

78

¹ «Свобода» (Ужгород, 1922—38) — закарпатська щотижнева газета, яка виходила замість «*Пісуки*». Редактори: А. Волошин, В. Желтвай, Ю. Сопко.

³ підбір — *перев'язтя, одержання.*

⁴ згори — *заздалегідь.*

Бібліографія праць Володимира Гнатюка про „Угорську Русь“¹

- Дещо про Русь Угорську. «Радикал», Львів, 1895, № 2, стор. 14—19, № 3, стор. 26—30.
- І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячліття. «Житє і слово», Львів, 1896, т. V, кн. 1, стор. 1—9. (В співавторстві з І. Франком).
- Юрій Жаткович. «Діло», Львів, 1896, № 263, стор. 1—2.
- Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. I, Легенди и новелі, «Етнографічний збірник» (далі — ЕЗ), т. III, Львів, 1897, стор. XX + 236.
- Угоруські повини, «Житє і слово», 1896, т. VI, кн. II, стор. 124—130.
- Угоруська мізерія, «Житє і слово» 1897, т. VI, кн. I, стор. 46—62.
- Угоруські календарі, «Житє і слово», 1897, т. VI, кн. IV, стор. 329—335.
- Світлі духи на Угорській Русі, «Буковина», Чернівці, 1897, № 80, 87, 88.
- Темні духи на Угорській Русі, «Буковина», 1897, № 81.
- Рец. Andrzej Kucharskiego relacya z naukowej podróży po Slowacyi (Spiżu) 1827 roku («Lud», 1896, стор. 1—5). «Записки Наукового товариства ім. Шевченка» (далі ЗНТШ), т. XX, 1897, кн. VI, стор. 35—38 (Бібл.).

¹ Під поняттям «Угорська Русь» розуміємо території, заселені українським населенням в рамках колишньої Австро-Угорщини, тобто територію Закарпатської України і Пряшівщини, а також українські колонії в Бації та Банаті (теперішня Югославія та Румунія). Інколи для означення цієї території вживаємо і сучасний термін «Закарпаття», хоч він не є повністю ідентичний з колишнім терміном «Угорська Русь» (здебільшого під ним розуміють лише територію Закарпатської області УРСР).

Бібліографія охоплює не лише збірники фольклорних матеріалів, наукові праці, статті, рецензії та замітки, присвячені безпосередньо «Угорській Русі», але й інші праці В. Гнатюка, в яких використано закарпатські матеріали та статті, які хоч би побічно торкаються закарпатських проблем. Праці подано в хронологічному порядку. Бібліографія не є вичерпною. Вона не охоплює ряд дрібних статей, рецензій та заміток, друкованих поза виданням Наукового товариства ім. Шевченка.

Частину бібліографічних даних взято із книжки М. Т. Яценка: «Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність», Київ, 1964, стор. 280—286.

Більш важливі праці зазначені курсивом.

Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. II, Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти, ЕЗ, т. IV, 1898, стор. VIII + 254.
Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині), ЗНТШ, 1898, т. XXII, кн. II, стор. 1—58.

Ответ г. Сабову на его критику «Етнографічного збірника» № III, «Листок» (1/V) 1898, № 9, стор. 100—105 та № 10 (5/V), стор. 117.

Рец. Dr. Raimund Friedrich Kaindl. Aus der ungarischen Marmarosch. Volk-wirthschaftliche Skizze (Beilage zur Allgemeinen Zeitung, München, 1898, N. 50). ЗНТШ, т. XXVI, 1898, кн. VI, стор. 45—51 (Бібл.).

Рец. O. Broch, Zum Kleinrussischen in Ungarn («Archiv F. sl. Philologie», т. XVII), ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI, стор. 37 (Наук. хр.) та (т. XIX), ЗНТШ, т. XXVI, 1898, кн. VI, стор. 31 (Наук. укр.).

Хроніка і бібліографія [Рецензія на ж. «Листок», «Наука» і «Неділя»]. «Літературно-науковий вістник» (далі ЛНВ), 1898, кн. V, стор. 132—140.

Rusíni v Uhrách, »Slovanský přehled», Прага, 1898, № 5, стор. 216—220 та № 9, стор. 418—427.

Передне слово [до збірника галицько-руських анекдотів], ЕЗ, т. VI, 1899, стор. I—XII.

Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів, ЛНВ, 1899, т. VII, кн. IX, стор. 162—178.

Число русинів на Угорщині, ЛНВ, 1899, кн. VI, стор. 199—200; «Буковина», 1899, № 67, стор. 1—2.

Нова збірка угро-руських пісень, ЛНВ, 1899, кн. X, стор. 39.

Польські рецензії на видання нашого Товариства, ЛНВ, 1899, кн. X, стор. 37—38.

Hungarico — Ruthenica, ЗНТШ, т. XXVIII, 1899, кн. II, стор. 29—38.

Олях Броч, ЛНВ, 1899, кн. V, стор. 121—136.

Рец. Studien von der slovakische — kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn von Olaf Broch (Mit einer Karte). Videns Rabselskabets Skrifter. II Historisk — filosofiske Klasse. 1897. N. 5, Христіанія, ЗНТШ, т. XXVIII, 1897, кн. V, стор. 38—42 (Бібл.).

Словацький опришок Яношик в народній поезії, ЗНТШ, т. XXXI—XXXII, 1899, кн. V—VI, стор. 1—50. (Передруковано в зб. В. М. Гнатюк, *Вибрані статті з народної творчості*, Київ 1966, стор. 96—137).

Рец. Вразіння з Угорської Руси — Івана Петрушевича, ЛНВ, 1899, кн. I, стор. 52—61.

Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. III, частина I (Західні угорсько-руські комітати), і ч. 2 (Бач-Бодрогській комітат), ЕЗ, т. IX, 1900, стор. IV + 284.

Русини Пряшівської єпархії і їх говори, ЗНТШ, т. XXXV—XXXVI, 1900 кн. III—IV, стор. 1—70.

Віче угорських Русинів, ЛНВ, 1900, кн. X, стор. 68.

Рец. М'сяцословъ на 1900 год, ЛНВ, 1900, кн. III, стор. 215.

Рец. Проф. Брікнер про видання Наукового Товариства ім. Шевченка, ЛНВ, 1900, кн. VII, стор. 61—62.

Рец. І. Олаф Броч, *Угросурське нар'ччє села Убли (Земплинскаго коми-*

- tata*). (Изданіе Отделенія русскаго языка и словесности имп. Академіи Наук С. Петербург, 1899, стор. 117).
2. *Olaf Broch, Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. (Videskabsselskabets Skrifter. II Gist. filosofiske Klasse. Христіянія, стор. 104, 1899), ЗНТШ, т. XL, 1901, кн. II, стор. 24—29 (Бібл.).
- Рец. Prof. Dr. Raimund Friedrich. Kaindl, Etnographische Streifzüge in den Ostkarpathen, Beiträge zur Hausbauforschung in Oesterreich. Mit 74 text-Illustrationen (Mittheil. d. Anthropol. Gesellschaft in Wien, 1898, т. XXVIII, стор. 223—249), ЗНТШ, т. XLI, 1901, кн. III, стор. 38—40 (Бібл.).
- Словацька преса, ЛНВ, 1901, кн. I, стор. 60.
- Рец. Угрсруські календарі, ЛНВ, 1901, кн. III, стор. 216.
- Рец. Календарь для американских русинов на 1901 р. (Видавництво часописи «Свобода»), ЛНВ, 1901, кн. III, стор. 217—218.
- Весславянни із Куликсва, ЛНВ, 1901, кн. IV, стор. 1—2.
- Нові народні пісні, ЛНВ, 1901, кн. IV, стор. 3—5.
- Рец. *Угро-рускии народны спѣванки, т. I. Спѣванки Мараморошки. Издаѣ Михаил Врбель*, (Будапешт, 1901, стор. 320) ЛНВ, 1901, кн. VII, стор. 9—10, ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 35—39 (Бібл.).
- Рец. Прикарпатська Русь в XIX-м. віці в біографіях и портретах ея дѣятелей, с узглядненіем замѣчательных людей, которых 1772 р. застал при жизни, написав... Иван Ем. Левицкій, том I, вып. 4 (Львів, 1901), ЛНВ, 1901, кн. X, стор. 6.
- Рец. Новин побожныи піснѣи ѡтпустныи до Пресвятой Дѣвы Маріи Матери Божой... на памятку уложенныи через Владислава Волькенбарга в Сотмар. Перемышлѣ, ЛНВ, 1901, кн. X, стор. 7.
- Едмунд Еган (некролог)*, ЛНВ, 1901, кн. XI, стор. 19—20.
- Рец. *Францев В., Обзор важнѣйших изученій Угорской Руси*. Из отчета о заграничной командировкѣ (Варшава, 1901, стор. 53), ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 41—46 (Бібл.).
- Рец. *В. А. Францев, Из эпохи возрождения Угорской Руси*, «Научно-литературный сборник», 1902, кн. I, стор. 1—14, ЗНТШ, т. XLIX, 1902, кн. V, стор. 35—39 (Бібл.).
- Словаки чи русини?* (Причинок до внясеня спору про національність західних русинів), ЗНТШ, т. XLII, 1901, кн. IV, стор. 1—81.
- Угроруські духовні вірші*, ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. II, стор. 1—68, т. XLVII, кн. III, стор. 69—164, т. XLIX, кн. V, стор. 165—272.
- Забави при мерці (в праці «Угроруські духовні вірші»), ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 112—113.
- Руська мова в Угорщині*, ЛНВ, 1902, кн. II, стор. 24.
- До бойківського говору, ЗНТШ, т. XLVIII, 1902, кн. IV, стор. 1—3, (Misc.).
- Переклади українських творів, ЛНВ, 1902, кн. VI, стор. 43—44.
- Кілька причинків до біографіі Юрія Гуци (Венеліна) з нагоди століття його уродин*, ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 4—6 (Misc.).

- Роковини уродин Юрія Гуци (Веселіна)*, ЛНВ, 1902, кн. V, стор. 21—22.
 Перенеска редакції, ЛНВ, 1902, кн. V, стор. 32—33.
 Общество св. Василя в Унгварі, ЛНВ, 1902, кн. V, стор. 29—30.
- Rec. Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Umělecká Beseda svým členům na r. 1901 (Прага, 1901, стор. 212), ЗНТШ, т. XLIX, 1902, кн. V, стор. 39—42.
- Еміграція словаків, ЛНВ, 1902, кн. XII, стор. 46.
 Число русинів в Америці, ЛНВ, 1902, кн. IX, стор. 30.
- Пісенні повотвори в українсько-руській народній словесності*, ЗНТШ, т. I., 1902, кн. I, стор. 1—37, т. LII, кн. II, стор. 38—67.
 (Передруковано в зб. В. М. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*, Київ, 1966, стор. 96—137).
- Керестурська хроніка*, ЗНТШ, т. LIII, 1903, кн. III, стор. 5—9.
 [Powieści spiskie Malinowskiego], (*»Materjaly antropologiczno-archeologiczne... t. VI, Kraków, 1903, стор. 91—421*), ЗНТШ, т. LIII, 1903, кн. III, стор. 45—47 (Бібл.).
- Rec. Розбишон, *Для угро-руського народа переребил А. Ив. Волошин*. (Поучительне чтение, ч. 2, Унгвар, 1904), ЛНВ, 1904, кн. III, стор. 184.
- Rec. А. С. Будилович, *К вопросу о племенных отношениях в Угорской Руси*. (СПб. 1904, стор. 15), ЗНТШ, т. LXI, 1904, кн. V, стор. 25—29 (Бібл.).
- Можквфільська наука, ЛНВ, 1904, кн. IX, стор. 177—179.
Погичний талант між бачванськими русинами, ЛНВ, 1904, кн. VI, стор. 175—188.
- Юрій Каткович*, ЛНВ, 1904, кн. X—XII, стор. 206—207.
Чи бачванський говір словацький?, ЗНТШ, т. LXIII, 1905, кн. I, стор. 8—12 (Misc.).
- Остатки асрнета в нашій мові, ЗНТШ, т. LXIV, 1905, кн. II, стор. 1—8.
Мадярська свобода, ЛНВ, 1905, кн. XI, стор. 143—154.
 Старинність колодійки, ЛНВ, 1905, кн. XII, стор. 235—236.
- Из украинских провинции Венгрии*, «Украинский вестник», 1906, № 5, стор. 295—300.
- Зносини українців із сербами, «Науковий збірник, присвячений М. Грушевському», Львів, 1906, стор. 373—408.
- Як писати замієник ся при дієсловах?, ЗНТШ, т. LXXX, 1907, кн. VI, стор. 135—152.
- Rec. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. (Práca d-ra Sama Czambela, I. oddelenie: Osnovy a iný materiál rečový. (1. čiastka: Východoslovenské nárečie). Турчанський св. Мартин, 1906, стор. VI + 624), ЗНТШ, т. LXXVIII, 1907, кн. IV, стор. 220—233.
- Відроджене угорських русинів*, «Буковина», 1907, № 150 (17/XII), «Літературний додаток», стор. 4—5.
- Весіла в Керестурі* (Бач-Бодрогської столиці в полудневій Угорщині). «Матеріали до української етнології та етнографії», Львів, т. X, 1908, стор. 30—81.

- Рец. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis eperjesiensis pro anno domini 1908 (Пряшів, 1908. стор. 318), ЗНТШ, т. LXXXVII, 1909, кн. I, стор. 203—206.
- Угро-руський співаник Івана Грядилевича, ЗНТШ, т. LXXXIX, 1909, кн. II, стор. 46—90.
- Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. IV, Казки, легенди, новели, історичні спомини з Банату, ЕЗ, т. XXV, 1909, стор. XXI + 248.
- Легенда про три жіночі вдачі (Причинюк до історії вандрівки фольклорних мстивів), ЗНТШ, т. XCVII, 1910, кн. III, стор. 74—85.
- Рец. А. Соболевській, К історії малоруського нарв'я (Варшава, 1910, стр. 8. — Відбитка з «Русского филологического Вѣстника»), ЗНТШ, т. XCVIII, 1910, кн. VI, стор. 199—201.
- З Угорської Руси. «Буковина» 1910, № 287, стор. 1—3, № 288, стор. 1—3.
- Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. V, Казки з Бачки, ЕЗ, т. XXIX, 1910, стор. VII + 318.
- Народні оповідання про опришків, ЕЗ, т. XXVI, 1910, стор. XVIII + 342.
- Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. VI, Байки, легенди, історичні перекази, новели, анекдоти з Бачки, ЕЗ, т. XXX, 1911, стор. IV + 355.
- Народні казки. З образками Володимира Кобринського, Львів, «Українсько-руська видавнича спілка», 1913, IX, стор. 168.
- Запропащена збірка угорських казок, ЗНТШ, т. CXVII—CXVIII, 1913, стр. 235—243.
- Безцільні засоби (Кирилиця і русофільство), «Діло», 1915, № 93—95. Невірні інформації, «Діло», 1915, № 54—55 (5—6/X).
- Національне відроджене австро-угорських українців (1872—1880), Відень, 1916.
- Війна і народна поезія (з додатком нових записів воєнних пісень), «Календарик для українських січових стрільців і жовнів-українців на 1917 рік», Відень, 1916, стор. 68—85.
- Українська народна словесність, Відень, 1917. (Передруковано в зб. В. Гнатюк, Вибрані статті про народну творчість, Київ, 1966, стор. 5—36.
- Народні новели, Львів, «Українсько-руська видавнича спілка», 1917, стор. 184.
- Пісня про покритку, що втопила дитину, «Матеріали до української етнології», т. XIX—XX, 1919, стор. 249—389.
- Д-р Гіядор Стрипський, «Вперед», 1919, № 48.
- Літературне товариство ім. Олександра Духновича в Унгарії, «Вперед», 1919, № 73—74.
- Іван Верхратський (некрслог), «Вперед», 1919, № 161—162.
- Підкарпатська чи Угорська Україна? (В справі назви), «Вперед», 1920, № 224; «Народна воля», 1920, № 142.
- Рец. В. Бірчак, Літературні стремління Подкарпатської Русі, (Ужгород 1921), ЛНВ, 1922, кн. I, стор. 86—88.
- Чи закарпатські українці автохтони?, ЛНВ, 1922, кн. III, стор. 269—276.
- Зборник Петра Колочавського, Науковий збірник тов. «Просвіта», в Ужгороді за р. 1922, річ. I, стор. 229—233.
- Праці проф. Е. Перфецького по історії Угорської Русі-України, «Книжка», Станіслав, 1922, № 4—7, стор. 84—86.

- Пісня про неплідну матір і ненароджені діти, ЗНТШ, т. СXXXIII, 1922, стор. 173—224.
- Рец. *Граматика руського язика для молодших клас шкіл середних и горожанських.* Написав др. Іван Панькевич. (Накладом Державного видавництва, Мукачєво, 1922, стор. 112), ЛНВ 1923, кн. VIII, стор. 381—282.
- Гуцули, «Подкарпатска Русь», 1923, № 1, 1924, № 2, стор. 43—50.
- Як постав світ? Народні легенди з історії природи й людського побуту, Львів, 1926, стор. 120.
- Баронський син в Америці.* Вибір народних казок з образками Юліана Панькевича, Львів, 1917, стор. XI + 136.
- Автобіографія В. Гнатюка, «Записки історично-філологічного відділу УАН», 1927, кн. X, стор. 216—218.
- Українські народні казки Східної Словаччини*, т. I, упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряк, Пряшів, 1965, стор. 222.
- В справах літературної мови підкарпатських русинів*, «Школа і життя» — педагогічний додаток журналу «Дружно вперед», Пряшів, 1964—65, № 11—12, стор. 10—11. (в скороченні); «Науковий збірник Музею української культури в Свиднику», т. 3, 1967, стор. 19—25.

Микола Мушикка

ЧАСТИНА ДРУГА

1

2

3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

АНДРІЙ ШЛЕПЕЦЬКИЙ

Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання

Угро-Россов Корнь, Опекун сиротков
И Отец нищих вдовиц, в Свѣтло
Церкви Восточной, Духовенства всегда

Зеркало вселѣ.

Андрій Валковський

В 1967 році минає 235 років з дня народження *Андрія Федоровича Бачинського* (1732—1809), одного з найкращих діячів закарпатської культури XVIII ст., предгачі просвітительського руху на «Угорській Русі» середини XIX сторіччя. На протязі цілого життя Бачинський вів напружену боротьбу за розвиток вітчизняної науки й культури та сміливо відстоював права народу на його традиції.

А. Ф. Бачинський народився 14 листопада 1732 р. в селі *Бенятина*, на Закарпатті, в сім'ї бідного священика. Від батька Андрій Федорович одержав перші основи грамоти. В дуже важких матеріальних умовах він здобував освіту в ужгородському гімназальному училищі та в трнавській семінарії. Після закінчення семінарії він стає клериком мукачівської єпархії. Злиденне життя навчило Бачинського розуміти рідний народ, навчило розуміти потреби свого карпатського краю. Якраз тут і треба шукати коріння його глибокого патріотизму.

В 1756 р. Бачинський був висвячений, але знов повернувся в Трнаву для предсвоження богословського курсу. В 1758 р. його призначено помічником *Г. Сабодоша*, який служив в найбільшому селі мукачівської єпархії — *Дорога*. Тут він прожив 12 років. В 1770 р. мукачівський єпископ Іван

Література: *Ivannicius Basilovitch, Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovits, Cassovia (Кошиці), 1799.*

Іван Раковський, Андрей Бачинський, «Церковная газета», Будин, 1857, стр. 232, 237—239; Пришеї М. Кондратович, Історія Подкарпатської Русі для народу, Ужгород, 1925, стр. 81—84; Евгений Педзельский, Очерк карпаторусской литературы, Ужгород, 1932; Єпископ Андрей Бачинский, «Мѣсяцеслов на 1864 г.»; А. Бачинський, єпископ Мукачевский, «Листок», 1889.

Брадач (1767–1772) назначив його своїм каноніком, а незабаром відправив його до Марії Терезії, щоби вимогти незалежності мукачівської єпархії від ягерських єпископів. Місія Бачинського закінчилась успіхом: вже в 1771 р. римський папа Клімент XIV відокремив мукачівську єпархію від ягерської. Після смерті Івана Брадача (23 червня 1772 р.) за декретами Марії Терезії та римського папи мукачівським єпископом стає Андрій Бачинський. Під час урочистого посвячення Бачинського на єпископа у Відні (травень 1773) Марія Терезія дарувала йому митру, золотий хрест, перстень, саккос та 12 тисяч гульденів.

В 1780 р. А. Бачинський переселився з Мукачева в Ужгород, де незабаром заснував богословську семінарію (1781 р.). Єпархією він управляв 36 років, «оставив по себе несокрушимый памятник как славы, так и благотворительности» («Церковная газета», Будин, 1857).

В історію Закарпаття А. Ф. Бачинський увійшов як автор 5-томної «Біблії» та «Катихизису», як публіцист і громадський діяч.

Іван Франко, торкаючись культурних процесів на Закарпатті, писав про єпископа А. Бачинського: «Мукачевський єпископ Андрей Бачинский собирает вокруг себя значительное число ученых, содействует распространению грамотности среди простого народа, печатанию книг и учебников» (цит. з книги «Поети Закарпаття XVII ст. — 1945», Пряшів, 1965, стор. 608). Іван Раковський писав, що Андрій Бачинський відзначався «превосходными дарованиями ума и прекрасными качествами сердца» (див. «Церковная газета», 1857, стор. 232).

Коли ми говоримо про спадщину Андрія Бачинського, маємо на увазі передусім його послання, частина яких зберігається на Закарпатті, а друга частина на Пряшівщині.

В XVIII ст., коли на Закарпатті австрійський режим нещадно дусив усякий прояв національної культури, послання Андрія Бачинського нагадували про живі творчі сили народу. А. Бачинський не боїться сказати своє слово відверто й сміливо, організує освічених людей на боротьбу проти тьми, виступає на захист народних прав. Про народ говорили чимало діячів культури, але рідко кому з них в період латинізації (XVIII ст.) вдалося сказати так, як це ми бачимо в посланнях А. Бачинського. В них ми відчуваємо його велику любов до народу, турбсту про його культурне піднесення, національне оживлення, матеріальний добробут. В посланні від 1806 р. він писав: «На содержание в свсем составѣ коего-либо рода, и народа не есть большаго, и крѣпчайшаго союза, нежели содержание природнаго, отеческаго, и матерняго своего языка, писма и набоженства». А. Бачинський був одним з небагатьох єпископів, які розмовляли мовою свого народу. Стикаючись з народом, він уважно приглядався до внутрішнього його життя і в своїх посланнях жваво відгукнувся на безправ'я, затурканість і духовну темряву. А. Бачинський мріяв про прекрасне майбутнє Карпат, мріяв про той час, коли в усіх школах Закарпаття та Пряшівщини діти будуть навчатися рідною мовою. Його дуже боліло, що «руски отроци ани читати, ани писати не знают матерным своим руским языком».

На Пряшівщині зберігається понад 300 листів А. Бачинського, писаних латинською та церковнослов'янською мовами (з численними елементами місцевих карпатських говірок). В Пряшівському державному архіві збе-

ІМЕНЕМ СВЯТЫХ АПОСТОЛ ПЕТРА І ПАВЛА
 ПАПІ І ПРАВИТИХ ПІСКОПІВ І СВЯТИХ
 ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО
 ПІСКОПА ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО

ІМЕНЕМ СВЯТЫХ АПОСТОЛ ПЕТРА І ПАВЛА ПАПІ І ПРАВИТИХ ПІСКОПІВ І СВЯТИХ
 ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО
 ПІСКОПА ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО

Александр Сидор
Микола Сидор

ІМЕНЕМ СВЯТЫХ АПОСТОЛ ПЕТРА І ПАВЛА ПАПІ І ПРАВИТИХ ПІСКОПІВ І СВЯТИХ
 ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО
 ПІСКОПА ІНШОГО СВЯТОГО ПІСКОПА АКАДЕМІЧЕСЬКОГО І УСТАВНОГО ПІСКОПА І ПЕРШОГО

Декрет єпископа А. Бачинського про призначення В. Тиркача ієреєм Буковецького монастиря

рігаються послання: № 62/1774-1; 85/1797-8; 85/1797-98; 86/1798-23; 86/1798-116; 87/1799-50; 89/1801-39; 90/1802-130; 90/1802-159; 91/1802-62; 91/1803-66; 92/1804-92; 93/1805-51, 103, 180, 232; 94/1806-130; 94/1806-131; 97/1809-267.

Нижче друкуємо першу частину послань А. Бачинського.

Послання друкуємо з явними мовними опріками, щоб таким чином передати мзу автора. Титли розв'язуємо в дужках [], букви над рядками вносимо в подвоєнні дужки !! //. Церковнослов'янські літери передаємо сучасною транскрипцією.

В дужках розкриваємо і церковнослов'янські цифри.

З технічних причин титли над цифрами не позначаємо.

Послання № 1—4 та 6—10 переховуються в приватному архіві д-ра Івана Шлепещького в Празі; послання № 5 — в Пряшівському державному архіві (№ 92/1802); послання № 11 — в приватному архіві д-ра О. Бескида в Кошицях.

Послання А. Ф. Бачинського*

1

Возлюблений . . . ро = Архи = Діаконе!

Его иже свѣтлоє Кесарево-Ц[а]рское величество всемілостивѣйше сознамити и разгласити повелѣваетъ: же таковыи воины, которыи (:кромѣ иншия тяжкия провинны:) о[т]ъ своихъ Кесарево-Ц[а]рскихъ региментовъ поутикали, миѣ, аще добровольно на своя мѣста, и до свои воемския службы къ региментомъ, понавртаютъ ся то за сіе исвѣрное свое изуть каніс безъ жадныя кары, и школы пріяты будутъ; се же за десять мѣсяцей, то есть: о[т]ъ а Іануарія, до конца октоврѣя сего года по новому календарію числячи. Иначе бо: аще подьтѣм часомъ добровольно не навертутъ ся, кромѣ всякы ц[а]рскыя ласкы жестоко ираномъ воемскимъ каранни будутъ.

Того оубо ради: возл. наша неокладно всѣмъ подсучнымъ своимъ парохомъ тоежде извѣстити да разумѣть, яко да кѣждо въ своихъ матерныхъ, и филияльных ц[е]рквахъ милостивѣйшую сію Кесарево-Ц[а]рскую ласку не токмо разъ, но и болше разъ довольно пре[д]ъ народомъ сознамити, и огласити не замедлитъ, и повиненъ будетъ. Проче при поданномъ Архи-іерейскомъ благословеніи застаю.

Возл. Вашимъ

*Жичливый О[т]ецъ:
Андрей епископъ*

*Въ ОУНГВАРЪ 31 ФЕВРУАРІЯ
АУЧЗ (1797).*

2

Возлюбленни С[ы]нове Парохи!

По премногу оуже прешлыми роками, знакомитъ же: АУЧЕ (1795), днѣ КИ (28) марта: АУЧЗ (1796), днѣ К (20) марта: АУЧЗ (1797) днѣ КІ (30) септемврѣя: и послѣдѣ АУЧИ (1798) днѣ С (6) марта, и Д. (4) септемврѣя предуставихъ возлюбл. вашимъ: како опасно, трезвешно, и бл[а]гоприкладно подобаетъ извѣстно ваше званіе, и избраніе творити, и якоже свое; тако и врученнаго себѣ стада д[у]ховнаго спасеніе содѣловати. Но

* Редакція не бере на себе відповідальність за точність перепису листів Бачинського, оскільки не мала можливість порівняти копії з їх оригіналами.

понеже многїи суть слышатели токмо слова, а не творцы, вѣдущему паки добро творити, и не творящему, болшїй грѣхъ ему есть; Тѣмже оубо якоже ради вѣдущихъ, тако и не вѣдущихъ, да некто ничїимъ же извиняет'ся, предомынутая четирирочная моя оустановленїя на пришлыхъ соборѣхъ паки прочитати, и огласити повелѣваю. П[и]нїѣ же особито слѣдующая обновляю:

А: Иже аще парохъ посему на Соборѣ не прїидеть и по соборѣ абїе до пятнадцатаго дня предъ своимъ Вице-Архидїакономъ достовѣрно не оправдит'ся, тымъ самымъ дѣломъ о[т]ъ с[в]ященнодѣйствїя запрѣщает'ся, и запрѣщенъ ко мнѣ до ОУНГВАРУ поставитися долженъ будетъ.

В: Понеже повелѣнная прешлаго року, дня ӨІ декемврія таблица за овесъ из' части пароховъ, и столечныхъ дяковъ еще и до н[ы]нѣ изъ нѣкихъ Соборовъ мнѣ до рукъ непришла, абы его Пресвѣтлому Кесарево-Ц[а]рскому Величеству показати емь возмогль горливосъ Клїра моего сопомоществованїе; Тогоради до конца м[ѣ]сяца мая изъ кожного Собора Вице-Архидїаконъ таковыя за овесъ таблицы мнѣ не о[т]кладно препослати повиненъ будетъ.

Г: За еже болѣзненно вижду на препосланныхъ мнѣ из' латинскихъ школь таблицахъ: кол' многїи лѣто расли Рускыя отроки ани читати, ани писати не знаютъ матернимъ своимъ рускимъ языкомъ, ещеже нѣкоторїи ани причастїе с[в]ятыхъ тайнъ по своему восточнымъ ц[е]рквѣ обряду не прїемлютъ противу выразнаго на сїе высочайшаго совѣта Ц[а]рскаго разположенїя: Того ради паки обновляю прешлорочное мое о томъ же повелѣнїе: Иначе бо таковыхъ свосго матернаго языка, и набоженства потушниковъ не токмо самыхъ школярей до клїра моего о[т]нюдь не прїиму, но и самыхъ родителей ихъ на тяжкый о[т]гнѣть натягну.

Д: Аще кто изъ пароховъ посему до монастыря под' часъ о[т]пустовъ о[т]идеть, оставше свою парохїяльную ц[е]рквю, и народъ безъ набоженства (:якоже прешлаго року на Воздвиженїе Г[оспо]дїнаго Кр[е]ста шест'десять, и пять пароховъ до монастыря Буковския горы избѣглося:) таковой парохъ не токмо въ самомъ монастырѣ, но и въ своей парохїи на кару о[т]ъ всякаго с[в]ященнодѣйствїя запрѣщает'ся; развѣ тыхъ поближнихъ нѣкоторыхъ пароховъ, котрїи близко на пришломъ соборѣ соборнымъ опредѣлят'ся, и съ своимъ народомъ купно ради помощи, и набоженства прїити возмогутъ.

Возлюбленїи С[ы]нове! Возпомянѣте мало на прешлая, и на н[ы]нѣшня времена: аще бо не вси изъ васъ, хотяи токмо старшїи памятаете: въ якой чести, и въ якомъ составѣ токмо предъ дватцать роками бысть нашъ клїръ парохїальный? П[и]нїѣ же (:Б[о]гу слава, и бл[а]годаренїе:) въ якомъ поставленъ есть? Но понеже день о[т]ъ дне развращенная по всюду наступають времена, съ страхомъ о Г[оспо]дѣ тѣмъ паче возмагайте, досмотрѣвайте, и оуслушуйтеся, яко да не горшое слѣдуетъ на чадѣхъ вашихъ, и между народомъ нашимъ разиращенїе, и О[т]ъ отеческаго нашего набоженства разточенїе, и тако ц[е]рквей запуснѣнїе; но паче да возрастеть всем[н]л[ос]тнѣйшое Б[о]жес, ѣ Ц[а]рское на насъ бл[а]годѣянїе. На еже: при поданномъ Архї-ерейскомъ бл[а]гословенїи zostaю
Возлюбл: Вашымъ

Жичливый О[т]ецъ:

Андрей Епископъ

ВЪ ОУНГВАРѢ КД (24) МАРТА

АДЧӨ (1799).

3

Возлюблен[н]и[и] С[ы]нове Парохїи!

Аще и болше разы оуже на прешлорочная моя оустановленїя Возлюблен[н]и[и]ости Ваша опамятствовахъ, яже и н[ы]нѣ паки обновително огласити повелѣваю; Еднакожь болѣз-

исно знаю, же нахождатся нѣкоторіи, иже аки бы по прескору оустановленіямъ моимъ непослушній себѣ д[у]шевную, и временн[у]ю шкоду чинятъ. Соборови же и другимъ Бл[а]гочестивымъ Парохомъ безъ чести наносить. Стоже ради ко прешлорочнымъ оустановленіямъ Моимъ, яке и пакы погверждаю, и[н]иѣ токмо сія долагаю:

[1]: О иель же мнози, и часократная Пароховъ изъ мѣста на другое мѣсто преселенія начахуся, о[т] толь и Саміи Парохіи запустѣвати, и Наро[д]и не токмо временную, но и д[у]шевную шкоду терѣти зрѣти ся. Того оубо ради обще запрѣщается: абы Парохіи въ Парохіяхъ идрѣбрили; ани за преселенія Своя только рази не оуначали, но паче званіе свое, и д[у]ховную ползу паче нежели временн[ы]и доходы предъ очима имѣли: развѣ еще когда по нуждѣ о[т] Самага Мене Вѣкаріи или В. А[рхи]діаконъ о нѣкоемъ Пароха прѣмѣнній вопрошеть будеть, или тѣже Властитель, тои не обсерванную нужду или ползу Д[у]ховную ради нѣкаго Преселенія Мнѣ предложить, иначе же никакоже, ани да нетруждается ничтоже.

[2]: Идже пакы нѣкому прѣмѣненію, или Преселенію Пароха быти случитися, или по Смерти бывшаго Пароха нынѣ наонадается, тогда В. А[рхи]діаконъ Изобрѣтеніе [Inventory] всѣхъ вещей якоже до Ц[ер]кви, тако и до Парохіалнаго дому належащихъ, якоже: Касу Ц[ер]ковную, оджду, книги, и прочая орудія Ц[ер]ковная, подобно и во домѣ Парохіалномъ, Матрику о[т] котораго року? Протоколь, Столы, Столцы и проч[ее]: ко сему же: земли ороуція, и луки къ Парохіи, или къ Ц[ер]кви принадлежащія изписати, и на три части переписанн[ы]е, и не токмо о[т] В. А[рхи]діакона, но и о[т] наво-настающаго Пароха подписанн[ы]е изготovati повинень будеть, изъ нихъ же едно Изобрѣтеніе [Inventory] мѣстному парохови, ради сохраненія о[т]дати, другое пакы токже В. А[рхи]діаконъ стѣбъ задержати, третее же сѣмо Мнѣ къ Кафедрѣ до Діезеалной Архивы преподати одождается; Сирѣчь: да тако во свое время пришлоеся: Кто? Что? Къ своей Парохіалной Ц[ер]кви, и . . . Парохіи приобрѣте, или погубилъ есть о[т] нея? [3]: Лан: поздѣ времѣи исзаніе сіе случится: Того оубо ради не токмо свободно, но и должно будеть В. А[рхи]діаконогі досмотрѣвати, и во свое время по оуказу Предложеннаго Изобрѣтенія гсещное Состояніе Ц[ер]квей, и Парохіи посѣщати, и тако по сему Кто? Что приобрѣлъ, или погубилъ есть? Мнѣ описати долженъ будеть.

[4]: Оумножишаа беззаконія многыхъ въ Пяствѣ заведѣльхъ Пароховъ, иже ани напочиналі тоя, ани безчести, ани Совѣсти, ани Страхъ Б[о]жій про соблазни, ани ничтоже помагастъ ради поправленія; Того оубо ради дане злоба ихъ, наслѣдуетъ по смерти и на Сынѣхъ ихъ, запрѣщая, и о[т] и[н]иѣ на всегда повелѣваю: абы Сыновъ Своихъ ради полученія Св[я]щенства ани на экзаментъ сѣмо къ Мнѣ, ани до школы Б[о]гословской не: посылали, но иначе яко либо о чадѣхъ Своихъ промышляли, сѣмо бо неприянутъся.

[5]: Понеже нѣкіи нѣкоторыхъ Пароховъ, или дяковъ, или простаковъ С[м]иловъ о[т] Есества не имѣють до школскихъ наукъ дарованія, или о[т] Б[о]га не имѣють до Сану Св[я]щенн[ы]и, и[н]ицкаго званія, но паче же: Еда могутъ ли вси Св[я]щенн[ы]и/и[н]ицами быти изъ толликаго множества Юношества? Вопреки же до цѣлої Діезеїи Потребнійшихъ Ремеслниковъ изъ сегого н[а]боженства о[т] иель невозможно есть обрѣтати, якови суть маляре, ризбари, книгари, златники и проч[іи]: иже всегда потребній суть, и чуждїи кождорочно за сія великую платню приемлють. Сего оубо ради Волюбленностямъ Вашимъ сіе тол полезное, и хвалительное дѣло вручаю и залѣцаю, абы якоже общаго ради Діезеїи, тако и ради особнаго дѣтей своихъ, или Парохіановъ своихъ дѣбра, предпомянутая ремесла, по сему между народомъ н[а]шымъ изъ своихъ чадѣ оукореняли, и оумножилися. Проче же:

[6]: Абы и саміи дяки столечный съ всякаго правила не обставали, повелѣвается имъ, абы кождорочно принаймиѣе разъ, когда о[т] В. А[рхи]діакона во куренсѣ положитися.

на соборъ со своими парохами приходити повиновалися, прежде якоже изъ части науки Хр[и]ст[и]анскія, и изъ оуставу, и изъ напѣлу ц[ер]ковнаго, тако и изъ части нравовъ своихъ о[т] В. А[рхи]д[и]акона соборно испытыванн[ы] быти одолжаются, ради описанія Мнѣ. Аще кто недостойнъ есть дьяконства; обаче В. А[рхи]д[и]акономъ въ семь опаснаго, и . . . орливымъ быти подобаеть, да: не кто ради токмо ненависти, или нѣкого здирства гонѣніе терпѣть, или дане на соборѣ нѣкими ветрѣбными податками отягощается.

[7]: Со великимъ трудомъ, и накладомъ книги церковныя, иныя даже изъ Почаева, иныя же изъ Будина ради Діецесалныя нужды достатчиги оусиловахъ-ся, и[н]ѣ же дарсно здѣ въ Оунгварѣ лежать, аки бы никому же нетрибнѣ были. Повелѣвается бо Возлюбл: Вашемъ, изряднѣ еже В. А[рхи]д[и]акономъ, абы иже въ конхъ церквахъ, или парохіяхъ нужда есть на ц[ер]ковныя, иногда оуже описан[ы] и[н]ѣ, и до Оунгварѣ обрѣтаемыя книги, нео[т]кладно сего еще года себѣ покупавали, и разобрали тѣжде книги.

[8]: Возлюбленнн С[и]нове! Не токмо во потупленіе, но лаче, ѣ по самое оумаленіе день о[т]нѣ дне приходитъ ружчина наша, ѣ отеческое и[а]шое Русское набоженство! Ибо всецѣло юношество за чуждыми, иностранными по свнтѣ разходится языками, и науками, спосто же языка, науки, и набоженства, во которыхъ бы санъ с[вя]щенническій получитьи, и народу своему служити хотѣли, о[т]нюдь, или мало что знаютъ; Того оубо ради пакн пршлорочное мое оустановленіе опамятующе обновлю, абы жаждѣ, никгоже изъ якыхъ либо высокнхъ школъ латинскнхъ школяри кромѣ споса отеческія природныя науки Рускія, безъ которыя невозможно есть въ с[вя]щенствѣ народови своему служити, сѣмо с[вя]щенство просити неаернуль, и неприходиль; лучше бо, и полезнѣе есть въ болшой части Діецесн едино-язычному Рускому, въ своємъ оуставѣ, и наб[о]женствѣ оутвержденному, и по сему въ б[о]гословн просвѣщенному с[вя]щеннику быти, нежели безъ семъ науки, со чуждыми токмо языками между своимъ народомъ соблазнъ, потупу, и оумаленіе набоженства наносити. Черезъ сіе обаче оустановленіе тое отнюдь неозобраню латинскаго, или иныхъ языковъ науки, токмо абы спос: Руское, аки до сагу с[вя]щенническаго нужднѣе средство, безъ негоже с[вя]щенство въ своемъ Рускомъ набоженствѣ получитьи неможе, найпервіе неоставяти, по во томъ выначиги и оутвердиги. Проче же при подапомъ Архи-ерейскомъ Благословеннн zostaю
Воз: Вашимъ

Жичливый О[т]ц[у]:
Андрей Епископъ

ВЪ ОНГВАРЬ КД (24) МАРТА
АIV (1500).

4

Возлюбленн[и]н[и] С[и]нове Парохи, и В. А[рхи]д[и]акони!

Къ прочймъ, яже иногда оустановленн[и]н[и] сутъ, и во единого каждого протоколѣхъ парохіальныхъ записанна быти имѣють, и[н]ѣ слѣдующая долагаются:

А: На оудаленіе частократна между народомъ, и ради согласія между парохами кнждо В. А[рхи]д[и]аконъ да огласитъ пакн соборно нарочитыя праздники, иногда оуже Кесарево-Ц[ар]скимъ повелѣніемъ изданнныя, и здѣ преписаннныя, развѣ которыхъ ани болше, ани меньше народно праздновати да никгоже дерзнетъ; сія же каждый парохъ себѣ да препишетъ.

В: На оутоленіе частократна разпры, и скаргы со взоромъ на шт[о]ларныя, и на рочныя доходы пароховъ, и столечныхъ дяковъ, нужд[н]о мнѣ есть испытно знати по всей діецесн моей где яковнй обычай и[н]ѣ содержитъся? Того оубо ради кнждо В. А[рхи]д[и]аконъ на пришломъ соборѣ ярномъ достовѣрно испытываше да опишетъ мнѣ

о[т]вѣты на приключенныя здѣ вопросы; со записаніемъ еще гдѣ, и во единомъ томъ же соборѣ спосмъ не однако держитъся.

Г: Противъ столечныхъ дьяконъ доносенно мнѣ есть, яко нѣкоторіи со с[в]ятымъ кр[е]стомъ по колядѣ ходятъ: ииші же ради похлѣпствованія со парохіями на меньшую, нежели оустановлено есть, роковину потаємно наймаютъся и про[ч]ее: которая, и симъ подобная прегрешенія подъ кароу низверженія дьякомъ запрѣщаются, его же ради непокорныхъ достоѣрно описати мнѣ повинни будутъ В. А. дѣякони. Подобно

Д: Поразумѣваю яко нѣкоторіи В. А. дѣякони о[т] пароховъ изъ субсидіи ц[а]рской на свою част' себѣ изтѣгаютъ труда ради; ииші же за списки, или за инквизиціи изъ кассы ц[е]рковной платию вымагають, еже обоѣ подъ отягоченіемъ возвращенія всецѣло запрѣщаются; но иже на инквизицію В. А[рхи]дѣякона требуетъ, тои труды его наградити одожджася; развѣ еще что изъ повин[н]ости оурада єго єму надлежитъ.

Є: Возпоминаетъся паки возлюбленостемъ ваш[и]мъ пршлорочное, м[ѣ]сяця февруарія оглаши//п[р]о: Ксаревъ-Ц[а]рское всемилостивѣйшее о[т]гъ глухо-нѣмыхъ промышленіе, на которосъ благосъ намѣрсіе изъ соборовъ доселѣ ничтоже сложившихъ, аще что н[и]нѣ собрати возможно будетъ сѣмо да препощлетъся.

С: За еже субсидія ц[а]рская нѣкоторымъ парохомъ на болше развращеніе житія ихъ служитъ; того ради таковымъ по сему или изъ болшой части, или всецѣло задержитъся: якоиіи суть пьяници, или иже до битки допускаютъся, или иже народъ свой, и малыя дѣти по науцѣ хр[и]стіанской, и во матерной своей науцѣ русской невынаучають; или каля либо оустановленія моя діецецалная не соблюдаютъ. Почему.

З: Послѣдуетъся В. А[рхи]дѣякономъ: абы соборныхъ своихъ пароховъ, и столечныхъ дьяковъ опасно досмотрѣвали, соблюдаютъ ли оузаконенія діецецалная? и не покорныхъ абы мнѣ по совѣсти описали. Но и кромѣ сего, аще не болше, признаніе разъ между трехи м[ѣ]сяцами кѣжду В. А[рхи]дѣяконъ изъ собора своего по оуряду своему извѣстіе [officiorum Relationem:] о тамошнихъ околнностяхъ мнѣ описати одожджася. Проче же при поданномъ Архи-Іерейскомъ бл[а]гословеніи zostaю Возлюбленостемъ Вашимъ

Жиливый О[т]ецъ:
Андрей Єпископъ

ВЪ ОУИГВАРЪ КЄ (25) ФЄВРУАРІЯ
АВВ (1802).

*Возлюбленіи С[в]я[т]ове
Вице-Архидіакони,
и Парохи!*

Времени яряго собора приспѣвающу нѣкая обвинительно иная же ново завѣщательно въ ползу возлюбленостемъ вашимъ, и врученнаго вамъ стада Хри[с]таваго повелѣваю; а сице: а. Понеже нѣкоторіи наі пачеже юнѣшіи Парохи частократ по за преселеніе въ иншую Парохію Унштанциати оунывати не престають, и тако болше о временнихъ своихъ доходѣхъ, нежели о званіи своемъ на С[в]ященство, и о спасеніи Б[о]гомъ назначеннаго себѣ стада Д[у]х[о]внаго пекутся противъ словеси Ап[о]с[то]ла паче своихъ си ищуща, а не яже Хр[ис]та І[с]уса, почесому оуже очевисно въ діецезіи меншіи таковой Парохіи не токмо временнѣ, но и д[у]шевнѣ запустѣвають; сего оубо ради повторително, жестоко запрѣщается; абы никтоже за таковыми Парохіи черянкати, или премѣновати ани оу мене, или побочныхъ моихъ, ани тѣмъ паче оученовыхъ пановъ дожучати не продержалъ памятающе

на словеса Г[осподня]: ищите прежде Пр[ес]вѣтціа Б[о]жїа и правды его, и с сїа вся приложится вамъ!

б: Известно есть съ болѣзнію же въ многихъ мѣстѣхъ малїи дѣти без науки Хр[исти]анской гладомъ д[у]ховнымъ гиблють; въ помѣшанныхъ же с чужою вѣрою мѣстѣхъ и малжествахъ, малїи дѣти въ ереси годуются, въ болшомъ же паки возрастѣ всецѣло о Православной вѣры остулають, а катихизис ради науки малыхъ дѣтей здѣ оу мене даремно лежать, аки бы никомуже не потребїи; того оубо ради каждый Парохъ каждорочно на ярномъ соборѣ Вице -Архідаконови своему правдивый каталогъ всехъ дѣтей Парохїи, и филваловъ своихъ до науки Хр[исти]анской способныхъ, сирѣчь о[т]ьпять до четырїнацять роковъ написанныхъ показати и ходять лина науку Православно-Хр[исти]анскую? или нѣтъ по совѣсти ознамити одолжается; Вице-Архідаконъ паки тоежде по селѣхъ испытывати, и досмотрѣвати повиненъ есть; и паче во ежели въ котрой Парохїи, или грубое въ науци Хр[исти]анской малыхъ дѣтей невѣжество познается, или тѣмъ паче, ежели о вѣри Православно-Хр[исти]анской отступленїе по сему случится, якоже Парохъ за неверженїе, тако и В. А.даконъ за недосмотрѣнїе, или за молчанїе сѣмо на тяжайшїи отвѣтъ, или на что болшо затягнутся.

г. Б[о]гомерзкая древняя злоба въ нѣкоторыхъ странахъ еще и до днесь не вїкоренїся, сїа же въ Ц[еркви] людїе велегласно, или сами с собою, или со Парохомъ своимъ, или и сам Парохъ съ дякомъ, и съ людми собесѣдуетъ, же есть противо достойной чести мѣста С[вя]таго, и Храма Б[о]жяго, что по семь оуподъ да не вуйдетъ, якоже Парохомъ и Столечнымъ дякомъ, токо, чрезъ сїхъ и самимъ Парохїаномъ вездѣ повелѣвается, и ко досмотрѣванїю В. А.дакономъ налагается:

д. О нелѣже вы благому прикладу показоватися, и толѣ на нѣкоторыхъ мѣстахъ, соблазнѣ походить, же нѣкоторыхъ Пароховъ супружницы без чипца, аки бы по дѣвически ходять, оде! нестерпѣмое безчестїе! еже жестоко по сему всячески запрѣщается, и запрещенное быти да извѣстїтся на толико, яко аще коя противо или дома, или индѣ дерзнетъ, В. А.даконъ по первому напоминанїю такуюю особу сѣмо без всякой выгвары ознамити одолжается; абы якъ самъ Парох, тако, и супружница его достойную кару прїяли, тѣмъ же оубо паче:

е. Парохїи сами такожде о такового, вѣхровнаго, или мирскаго, или неприличнаго Санови С[вя]щенїицескому себе одѣванїа да сохраняются; знакомѣтъ же без С[вя]щенїицеской реверенды и без галѣра на публичное мѣсто, или до Церкви, или въ Парохїю свою ради Священнодѣствїа изходити да не дерзають, послѣдѣ:

ж: не довлѣетъ дісцесалнахъ тоя оустановленїа токмо огласити, и слышати, и единому кожному Парохови подобаетъ записати себѣ, сїа оубо Протоколлы каждому Пароху, пмѣти, Вице А.дакону виже завѣсы ихъ, якоже и матрѣкы дозирати подобаетъ. Прочее при подапомъ Архіерейскомъ Благословенїи застаю.

Возлюблен: Вашимъ

*Жичливый О[т]цѣ
Андрей Епископъ*

*Вѣ ОНГВАРЬ А (1) МАРТА
АВВ (1802).*

Возлюбленни Сынове Парохїи!

Єже из' давна желалъхъ, при рукахъ оуже маю Катихисїсъ руски малый, или науку прав[о]славно хрїстіанскую сокращеную ради согласнаго, и безыточного по всей діецесїи

мой малых дѣтей, и всякаго юношескаго лѣторасла оученія, которая книжца всецѣло со оправомъ платитъ десять дудокъ сяже оубо ради:

1. Поисже единого каждого пастыря духовнаго первая, и наибольшая повинность с, малыя дѣти (о[тъ] начатку разума ихъ, отиелъ же всецѣлое будущее духовное житіе ихъ воспитать, научати того оубо ради кѣждо Вице-А.діаконъ во своемъ соборѣ парохіальныхъ и филиалльных церк[в]ней имѣтъ натолико книжиць по десять дудокъ изъ церк[в]ной кассы собравше по[о]т[кладно] сѣмо да препощлетъ; на сей бо часъ болше сихъ книжиць про недостатокъ ихъ препосласѣмо да препощлетъ; на сей бо часъ болше сихъ книжиць, про недостатокъ ихъ препослается неможетъ; по колико бы еще до тогожде собору потребно было? Вице-А.рхіаконъ да опишетъ, ради новопечатанія ихъ, въ типографіи.

2. Пріятыя тьяже книжици, и вную записанья, котрая, до котрой церкви принадлежитъ, Вице-А.діаконъ раздасъ со таковымъ одолжаніемъ, яко аще парохъ, или дякъ тужасъ затратитъ, или подъ часъ преселенія своего о[тъ] церк[в]и о[т]дальити дерзнетъ, намѣсто ея другую намѣстити долженъ будетъ. На же тамо Вице-А.діаконъ бодренно наипаче подъ часъ преселенія позорствовать одолжася .

3. Поразданій наки сихъ катихисны/ хъ, книжиць, кождий парохъ со сопомоществованіемъ дяковъ, якоже парохіальныя тако и филиалныя дѣти обого полу, мужскаго, и женскаго, о[тъ] начатку разума изъ сея книжицы на память по раздѣленныхъ частехъ тако вынаучати да измагася, абы дѣти къ с[в]я[той] исповѣди способны тая, яже имъ суть потребнѣйшая, перѣе знали; посему же дотоль, донелѣже до сану м[а]л[а]н[ска]го достугутъ, абы и прочую науку православно-х[р]истіанскую по дарованію разума и по можности научили, и прже ма[л]женства, абис по заручинахъ экзаменъ оу пароха своего о[т]правили: о[т]иелъ же слѣдусть.

4. Пже хошетъ другаго оучити, перѣе самъ вышачуень имѣтъ быти, сего ради кождый дякъ столечный въ тонже науцѣ х[р]истіанской на память вынаучень быти повиненъ натолико, яко безъ сея науки ни на столечное дякуство несприметъся; вынѣннымъ же столечнымъ дякомъ Вице А.діаконъ позастехъ, о[т] единого, до другаго собору ради экзаминонь научитися назначитъ, и наложитъ. Почесому сие разположеному.

5. Кождый Вице-А.діаконъ въ своемъ соборѣ, егда въ нѣкомъ парохію иги въ филіалъ приидеть не: токмо свободно можеть, но и одолжася о[тъ] тамошнихъ дѣтей науку х[р]истіанскую вопросами и изытовати о[т]иелѣже яно познати, и въ рочную табеллу записати можъ якоже с[т]ѣи мѣстнаго пароха ревнительное дѣ, или неврѣдливое катихисованіе.

Сіе тако что скоріи исполнити на пришломъ же о[с]б[и]н[омъ] соборѣ якоже парохомъ тако и дякомъ огласити повелѣвши, при подан[і]омъ Архи-Іерейскомъ бл[а]гословеніи зостаю

Возлюблен[і]и[омъ] Вашимъ

Жичливый О[те]цъ
Андрей Епископъ

ВЪ ОНГВАРѢ ДІ (14) ІУНІЯ
АВВ (1802).

Возлюбленіи С[в]я[ты]новѣ Парохи!

На сже самъ Г[оспо]дъ Б[ог]ъ одолжася д[у]х[ов]ныхъ пастырей с[в]ященниковъ, подъ грозеніемъ страшливаго горе! абы малыя дѣти на путь спасенія вынаучали: о[тъ] которой должности азъ такожде единого каждого возлюбленностей вашихъ частократно оуже повелѣніями моими возбуждахъ, и того ради книжицу рускій катихисѣс, до всѣхъ парохіальныхъ,

и філіалных ц[е]рквей ради единод[у]шнаго, въ науцѣ хр[и]ст[и]ан[ск]ой согласія опредѣ-
лить: се! и приключенное адъ Кесарево-Ц[а]рское повелѣніе, сію тяжайшую д[у]х[ов]ную
должность одному каждому парохю на совѣтъ налагаеть, сже на пришломъ особномъ
соборѣ В. А. діаконъ вѣсть не токмо парохомъ, но и столечнымъ парохіалнымъ, и філіал-
нымъ дякомъ, на тожде соборѣ созваннымъ огласити повинень будетъ. Тѣмже оубо:

Въ А = хъ: Повелѣвать высочайшее повелѣніе: аби, идеже въ котрой парохіи, или
въ філіалѣ пятдесятъ, или, хотий и менше дѣтей до школы способныхъ нахождаетъ ся,
ежели, аще имѣють фундацію на учителя тамо аби школа матерняя, сирѣчь руская,
наченше о[г]т] а з б у к и началась. И въ истину: аще благо рассмотримъ, не токмо
полезныя, но и сѣло нуждныя быти таковыя матерняя школы признаемъ въ нашомъ
набоженствѣ: ибо иначе не по мнозѣ времени не токмо на с[в]ященство, но ани на
дяковство не возможно будетъ обрѣтати способныхъ.

По В = е: Идеже начнетъ ся матерняя таковая изъ книжки школа, да измагаетъ ся
парохъ родителей, которымъ возможно естъ, возбуждати, на посланіе дѣтей своихъ, до
сей домашной школы. Обаче на сіе изъ книжки школарское оученіе силovati о[т]нюдь
не потребно. Егдаже идеже, аще начнетъ ся таковая матерняя школа, оучитель приходящія
дѣти, по найпервыѣ, и найпаче въ своѣй матерной русской науцѣ, и набоженствѣ учити
одолжастъ ся, и не токмо на читаніи изъ книжки, но и на науку хр[и]ст[и]ан[ск]ую изъ
катикисіса, еще же и на спиванія ц[е]р[к]овное вынауцати повиненъ будетъ: на сже парохъ
тѣстныи школу сію частократно досмотрѣвати имѣеть, абы дѣти не токмо писма, но и доб-
рыхъ правовъ о[г]т] учителя оучилися на сіе же абы и кождорочно въ четыри рочныя
пости, с[в]я[т]ую исповѣдь и причастіе побожно о[т]правляли. Что, абы тако всецѣло о[т]-
правлялося, В. А. діаконъ надзирати, и мнѣ кождорочно, на очиненной таблицѣ шко-
ларной, описати повинень будетъ котораго лучшаго ради полученія сами парохіи, и дяки
прикладомъ своихъ дѣтей, до русской школы, и на науку хр[и]ст[и]ан[ск]ую ихъ
посылающе парохіановъ своихъ да возбуждаютъ.

По Г = е: Вопреки обаче, не по соизволенію токмо родителей, но паче и съ при-
нужденіемъ одному каждому родителю, о[т]цу, и матери, крѣпко повелѣваетъ высочай-
шее Кесарево Ц[а]рское повелѣніе, абы дѣти свои, с[ы]новъ, и дѣвцы до пароха [на
філіалѣхъ же до дяка:] на науку хр[и]ст[и]ан[ск]ую безъ всякыя выгвары посылали, на толико,
яко ежели котрый о[т]ецъ, или мати, розказу сему ц[а]рскому непослушныи, най противныи
будуць, таковыхъ земному панству, или столечному настоятелемъ мѣстныи парохъ,
или В. А. діаконъ на кару оскаржити повинень будетъ. Сего оубо ради высочайшее сіе
повелѣніе аби по соборѣ каждый парохъ въ ц[е]ркви, народно, и повторително вѣсьмъ
родителемъ да огласитъ. Аще же самъ парохъ, или філіалный дякъ, дѣти въ науцѣ
хр[и]ст[и]анской вынауцати лѣнливо пренебрежеть, таковаго В. А. діаконъ по напомѣнаніи
сѣмо о[т]писати одождаетъ ся; иначе бо и самъ В. А. діаконъ каранъ будетъ. Онолѣже
слѣдовательно:

По Д = е: Каждый парохъ, по сему соборѣ, якоже въ парохіи, тако и въ філіалѣхъ
своихъ вѣсь дѣти, хлопци, и дѣвчата, о[т] шесть, до четырнадцать роков, на науку
хр[и]ст[и]ан[ск]ую способныхъ, имена, и прозвиска да изписеть, и по сему каждой неделѣ,
и свиточного дне въ ц[е]ркви, по о[т]правленной вечерни, чрезъ зину же въ домѣ, на
філіалѣхъ же дяки также по вечерни, обаче въ своихъ токмо домѣхъ изъ катикисіса
любобно, и съ всякою кротостію дѣти вынауцати, притѣгати, еще же по возможности, и пода-
рунками оуслаждати въ славу Божію, и свою д[у]шеполезно заслугу да оусилуются
Родители лако сопослѣшно, егда въ предназначенныя дни на вечернѣ залзвонитъ ся, аби
чада своя невозбранно на науку хр[и]ст[и]анскую посылати да не оставяли; иначе бо
котрыхъ родителей чада изъ каталога до науки хыбити будутъ, самохотно таковыхъ, по
мышше реченому повелѣнію оскаржити потребо будетъ. Тѣмъ же оубо:

По Є = є: Согласно сему Епи[скоп]ское мое повелѣніе въ куренсѣ дни дї прешлаго м[н]ісиа іулїа о катихісісахъ описаніос обновително В. А. дїаконъ на томъ же соборѣ, на оуслышаніе всѣмъ парохомъ, и дїкомъ да прочтеть, и къ сохраненїю да накрѣпнтъ.

Возлюбленїи с[в]я[т]и[и] нове! аще кая добродитель первоначалному нашему оучителєви П[а]влу Хр[и]сту изряднѣесть Б[о]гоуоудная, наслѣдникомъ же его пастыремъ д[ух]о[в]нымъ спасителїишая въ истину сія есть, еже малыи дѣти, о[т] начала разума ихъ Б[о]гу воспитовати отклѣжкѣ виситъ всецѣлос будущаго ихъ житїя руководствїе, побожное житїе, хр[и]ст[и]анское бл[а]гоправїе, и всѣхъ должностей . . . яже къ І[с]усу, къ самымъ себѣ, и къ ближнему, исполненїе, еще же и всецѣлаго общества, и общаго добра бл[а]гополучїе, якоже въ преки, про скудость доволнїа сея хр[и]ст[и]анскїа науки малымъ дѣтємъ, въ мнозѣхъ мѣстѣхъ, между народомъ нашимъ глубокое невѣжество, о[т]ступленїе: о[т]ъ православной вѣры, погубленїе развращенїе, и послѣднїа злоба оукоренїе на болшую, и самыхъ д[ух]о[в]ныхъ пастырей съ бл[а]гоурученнїмъ себѣ стадомъ погубель, на толико, яко многїмъ парохомъ на своихъ не порочныхъ парохїановъ оускаржающимися о[т]вѣтовати бы возможно изъ Прем[удрости] аї: зі: Иниже кто согрѣшаєтъ смнїи и мучитъ ся. Еже да не исполнитъ ся на комъ о[т] насъ, насѣте, еже въ насъ, наченше о[т]ъ юности хр[и]ст[и]анскою наукою стадо Божїе, яко да спасителнїмъ трудолюбіемъ вашимъ чрезъ сію малыхъ дѣтей науку насадитъ ся Б[о]гу въ славу новый д[ух]о[в]ный виноградъ, новое назданїе, родъ избранъ, ц[а]рское с[в]ященїе, языкъ с[в]я[т]ь, люди обновленїа. Проче же при поданномъ Архи[ерей]скомъ Бл[а]гословенїи застоа

Возлюбленностьемъ вашимъ

*Жичливый О[те]цъ
Андрей Епископъ*

*ВЪ ОИГВАРЪ, А (1): АВГУСТА
АВВ (1802).*

Возлюбленїи С[в]я[т]и[и] нове Парохи!

Кождорочное д[у]шеспасителная моя къ возлюбленностьемъ Вашимъ разносланная оустановлєнїа многымъ не токмо не ползуютъ ничтоже, но паче предсудѣвають на горшое, на толико, же многїи с[в]ященїици злоприкладнымъ житїемъ своимъ горшїи суть о[т]ъ мїрскихъ людей, пастыріе д[у]ховнїи погубляютъ, и съ собою въ погубель влекутъ урученное себѣ стадо д[у]ховное, не внимающе на страшливое оноу Іерем: Пр[о]р[о]ка о[т]ъ Г[ос]пода горе пастыремъ, иже погубляютъ, и разточають овцы павствы моея, аки бы ани смерти, ани страшному суду Божїю, ани погубели вѣчной не быти Ей Б[о]гу нашему! Конечная, и вѣчная многымъ погубель оуже при дверехъ есть, оуже секира на корени лежитъ, ибо частократнымъ искуствомъ явно, и едва не кождодепно вижду: яко нѣкїи изъ пароховъ народъ свой на долгшїи часть безъ всякаго поученїа ц[ер]ковнаго, ини безъ літургизанїа, ини малыя дѣти безъ науки хр[и]ст[и]анской оставляють, ини паки про временное свое добро, и завзатость соперниковъ своихъ о[т]ъ д[у]ховнаго служенїа отвергають; ини на толико океанно пянствуютъ, же еще явно пянїи суще безъ всякаго правила с[в]ященїицескаго затачающеся, літургизати дерзають, сквернословлять, дають, проклинають, бїютъ ся, супружнїцы своя о[т]ъ себе проганяють, подложнїцы держать, и прочая, яже стыдно есть и глагола[с]ити, океанно творять, котрымъ не довѣсть самыи токмо словами погрозъ, сегб у. р.:

А: Пянїи недостойни суть Ц[а]рской субсїдїи, ани оучастниками изъ ней не будутъ по сему; субсїдїа бо Ц[а]рская парохомъ не ради обогащенїа корчмаровъ, живовъ, но алчущымъ ради хлѣба милостивно опредѣляютъ ся.

В: За сже нѣкїимъ парохомъ не токмо оустановленїя моя діецеціальная, но ани карн не ползуютъ, принуждаются того ради по имени въ всей діецеэин моти, аки несправимыхъ, и о[тъ] всякаго с[вя]щеннодѣствїя о[т]верженннхъ куррентовати. На сже кїиждо да памятується.

Г: Хотїи оуже запрѣщено естъ, абы на ц[ер]рк[о]вную роботу якихъ либо ремеселниковъ, кромѣ соизволенїя моего Спис[ко]скаго писменнаго не прїимати, однакожъ и п[и]с[м]и[н]и еще на многихъ мѣстѣхъ, знакомитѣ малярми, или паче Богомазани ц[ер]квни брыдаются, люде кланяютсѣ, тогѣ оубѣ ради, аще по сему кїи парохъ такового ремеселника, кромѣ писменнаго моего соизволенїя на ц[ер]ковную роботу допустити, самъ шкоду наградити должень будетъ. Но и кромѣ сего: съ малярми, или съ рѣзбарми самъ парохъ, или парохїинс кромѣ вѣдомости, и притомности В. А[рх]ї[д]іакона жадный контрактъ чинити да не дерзнут.

Д: На содержанїе набоженства нашего между народомъ по прикладу предковъ нашихъ не токмо ползати, но и нужно естъ, школы не токмо на чтенїе, но и на пїенїе ц[ер]ковное оустановити, по малѣ бо времени ани способнаго дяка столечнаго не можно будетъ найти. Сего оубѣ ради зѣло бл[а]госовѣтно сотворять Возл. Ваши, аще въ каждомъ соборѣ едну такуюю соборную школу согласнымъ судомъ, и сопомоществованїемъ оустанавливать, идеже не токмо чтенїе, писанїе, и катихизисъ, но и напѣвъ ц[ер]ковный оучити оутвердятся имѣеть.

С: Свѣдомо мнѣ естъ, яко многїи столечнїи дяки нечестно справуютсѣ, бучинствуютъ, и должностъ свою не исполняютъ; сего убо ради В. А.дїякони, аще кого такового достовѣрно по совѣсти, чрезъ инквизицію визнають, въ свое время да премѣняютъ, или низверженїя ради сїмо описати повѣнни будутъ съ инквизицію. Обаче не про самую завязитость, или вражду пароха. Прочее же всѣмъ дякомъ столечнымъ ознамити потребно, яко ведлу приключенной здѣ таблицѣ В. А.дїаконъ кождорочно описанїе ихъ мнѣ препослати повѣнень будетъ.

С: Поразумѣвше, яко въ многихъ мѣстѣхъ, по діецеэин со взоромъ на рочнїя, и на штоларнїя доходы пароховъ, и дяковъ великое естъ разгласїе, и взрядъ, ини бо по выше высочайшаго оузаконенїя, ини же ради прилащенїя себѣ парохїановъ по менше изтѣгати общучь: сего оубѣ ради из описанїя В. А.дїаконовъ большой части обычай діецеэин визнаваше, изъ части же высочайшее оузаконенїе Ц[а]рское предъ очими имѣвше всенародно по всецѣлой діецеэин согласно опредѣляетсѣ, и къ непремѣнному сохраненїю повелѣвается; абы по сему рочнїя, и штоларнїя, се же пароховъ, и дяковъ доходы не иначе, сч: ани больше, ани менше, развѣ токмо, по оуказанной здѣ таблицѣ вымагати, и изугати, и т. р. едному каждому пароховѣ туюжде таблицу дѣля сохраненїя В. А.дїаконъ повѣнень писменно выдати; противу котораго оузаконенїя аще кто по сему парохъ, или дякъ поступити дерзнетъ, таковой тѣмъ самымъ дѣломъ о[тъ] В. А.дїакона достовѣрно мнѣ описанный, мѣсто, и служенїе свое оутратитъ, и до возвращенїя на совѣсты должень будетъ.

З: Понсже не прилично, и ненавѣстно естъ, абы парохы, и дяки за д[у]х[о]вное свое служенїе сами себѣ рочнїя доходы по селѣхъ ходяще изтѣгали, и избирали, паче же и по науцѣ С[вя]таго Ап[о]стола въ (а)· Къ Кор. гл. О всяко достойно естъ, абы парохїане къ живопитанїю тѣлесному, своимъ д[у]ховнымъ дѣлателемъ доходы доброволно воздавали; т. р. кїиждо В. А. дїакона въ каждой собора своего парохїин согласно съ мѣстнымъ парохомъ, и съ первоначальными парохїанами избреть, и поставити двохъ, или трехъ знакомитыхъ честныхъ настоятелей парохїалныхъ, которїи по оглашенїи пароха кождорочно по сему въ назначенный день, или седмицу, якоже на часть пароха, тако и дяка роковину всецѣло [развѣ аще бы о[тъ] кого про оубожество не возможно было:] обратити; и якоже пароховѣ, тако и дяковѣ свою часть воздати, сїи же въ притомности

и себѣ записати повин'и'и'и'и'и' и будутъ. Обаче и сіе здѣ разумѣе'ся, яко предименитымъ собирателемъ труда, и чести ихъ ради парохъ также, и дякъ чстію, и мздовозданіемъ бѣлагодариѣе свое наградити одолжат'ся. Которому діцезальному моему от роковнѣ, и от штголѣ оустановленію, аще кто въ коей парохіи не послушнымъ, и не покорнымъ себѣ по сему покажетъ, тогда самъ В. А.діаконъ такового парохіана свѣтской власти придати имѣть.

И: За еже подъ часъ Б[о]гоявленской коляды многіи, и смутніи случаи припадакъ: тѣмъже оубо отселѣ къ жестокому сохраненію подъ тишкимъ иначе о[т]вѣтомъ опредѣлиг'ся: абы въ навечеріе Б[о]гоявленія не далей, нежели до девятого часа по колядѣ ходити, прочее же на зутра: абы якоже иногда, тако наипаче подъ часъ сего д[у]х[о]вного служенія пароховъ и дяковъ о[т]ъ пянства себе воздержати: абы дякомъ въ мѣсто пароха хожденіе по колядѣ о[т]нюдь подъ низверженіемъ ихъ не изволяти: абы въ заказанный той часъ жаднія музыки не допускати: По иначе въ время днѣи постныхъ, абы никтоже жаднія музыки, и танцы парохіальному своему народовѣ допускати не дерзнуть.

Ө: Что болше, и сіе вѣдомо есть: яко икѣи парохіи женихомъ, безъ причастія С[в]я[т]ѣйшой Евхаристіи, или еще [на большой грѣхъ святотраднаго пріятія малженства:] и безъ слышанія С[в]я[т]ой літургій въ день недѣльный, и с[в]я[т]очный, до пріятія малженства допускаят; сего убо ради абы съ таковымъ прегрѣшеніемъ, сч: безъ причастія, и безъ літургій никтоже до малженства допущенъ был, тврдо запрѣщает'ся.

І: На оумаленіе многыхъ не сѣмо къ кафедрѣ просто належачымъ оускарженіи, и даремныхъ трудовъ повелѣвает'ся, абы, якоже сами парохіи, и дяки знали, тако и парохіаломъ народно извѣстили, же прежде, и первѣе оу соборнаго В. А.діакона своего оускаржатся имѣють, иже, аще самъ таковую-скаргу оутолти не можетъ, тогда съ своимъ околичнымъ, и достовірнымъ описаніемъ сѣмо къ кафедрѣ Архі.діаконовѣ своему, или въ тяжести скарги мнѣ препослати долженъ будетъ, иначе же, да никтоже дерзнетъ: Подобно:

АІ: Со взоромъ на время: не кождоденно, ани не въ дни недѣльные, или празничныя сѣмо до кафедрѣ скарги приношати, или чрезъ людей препосылати подобать, но обычайно на среду, и на пяткъ, въ которы двѣ дни, постоянно конзисторіалній суды каждой седмицѣ держатся будутъ, развѣ, аще бы не о[т]ложная, нужда случилася, или въ среду и пяткъ праздникъ приключил'ся, тогда бо въ предварившій, или въ слѣдующій день поставитися можно: Что абы тако содержался, В. А.діакони парохомъ, парохіи же людемъ своимъ въ ц[е]рквѣ да огласят, и прикажутъ, съ таковымъ наученіемъ: же, хотяи кто въ иной день съ скаргою, или съ инштанцією сѣмо прійдег'ъ, той однакожъ до среды или пятка дождати повиненъ будетъ.

ВІ: Чрезъ частократная пароховъ преселенія опустѣвають парохіи, парохіане отягощают'ся, парохіи же по Пр[о]р[о]честву Іерем: Прр. паче самыхъ себѣ, нежели овецъ Божіихъ пасты желаютъ, и выгледають чрезъ инстанціи. Сего ради якоже не прилично есть, тако и терпѣти сіе не могу, абы парохіи, по своему хогвіию въ парохіяхъ, и въ большыхъ парохіальныхъ доходахъ выбирали, и временное свое добро, паче д[у]х[о]внаго предпокладали; но аще здѣ мѣсто разворит'ся, тогда от заслуженномъ пароховѣ, изъ самаго описанія соборнаго В. А.діакона памятеватися будетъ.

Возлюбленніи С[ы]нове! Д[у]шеспелезная суть вся сія оустановленія моя, токмо да исполняются, ихъ же, якоже и прешлорочныхъ оустановленій моихъ, въ протоколы записаніе, запамятаніе, и исполненіе Возлюбленностемъ Вашимъ, В. А.діаконъ иже досмотрѣніе, на совѣсть налагаю, подѣ онымъ послушаніемъ, еже на Ев[ан]г[еліи] въ время пос[в]ящюнія на Іерейство Еп[иско]пу пріобѣщаете, на послѣдѣ же и сіе приказавше: абы повѣлнія мои, и соборная ваша совѣтованія предѣ чуждити не блядословити, и не разглашати, но паче на с[е]р[дцѣ] таяжде сохраняти, по оному псалмѣсть напомянію: Положи

Г[оспо]ди храненіе оустомъ моимъ, и дверь огражденія о оустоухалъ моихъ. Прочее же при поданномъ Архи-Іерусіскомъ Бл[а]гословіи остаю.
Возлюбленнѣемъ Вашимъ

Жичливый О[т]ц[у]
Андрей Епископъ

ВЪ ОНГВАРЬ, ВІ (12): МАРТА
АЩГ (1803).

9

Возлюбленніи С[в]я[т]ице Парохіи!

Аще и по премногу кождорочно препосылахъ возлюбленнѣемъ Вашимъ по части оустановленія моя діецазальная, по части же душполезная поученія; многимъ однакожь вся сія не токмо ничтоже ползуютъ, но паче предубѣзуютъ во горшая; яко же есть: же нѣкоторіи изъ пароховъ прогиво началннн своя должности наредъ во ц[е]ркви мало, албо и ничтоже наказуютъ: малія дѣти не катихисуютъ: но дни недѣльны, и святочны парохіанозъ своихъ безъ литургіи осгавляютъ: до пнствн, до бнги доуцаются: слозами, и дѣлами злопрнкладное житіе на соблазнъ провадять: нарочно во свѣтской одеждѣ безъ реверенціи не токмо идѣ о[т]ходятъ, но сщ[е] и во ц[е]ркви набоженствѣ, и с[в]я[т]ыя тнны тако дѣйствуютъ: парохіановъ своихъ, аще на кого ярость имѣютъ, народно обличать, или и о[т]ъ самаго с[в]я[т]ищеннослуженія, или о[т]ъ набоженства о[т]вертаютъ: с[в]я[т]ицъ своихъ во огческой своіи русской науцѣ, и во набоженствн мало что, или ничтоже обучаютъ, и оуврждаютъ: временная паче, недели д[у]ховная гонять, и прочая сымъ подобная яже конечно токмо самыхъ пароховъ, но и прученннмъ имъ народъ до разврбелн, и до сложнтся, и до погнбелн прнвождаютъ. На же возвраоще:

Не обновляю сіице давная моя повелѣнія, но обнвнтельно огласнтіи Внце-Архнціаконѣмъ повелнваю, и еднному кождому ко сохраненію крѣпостію оннн присягы, которую подъ часть поспрытнн с[в]я[т]ищенства на с[в]я[т]омъ С[в]я[т]еліи послушаніе, е[п]ископу своему обнцнцаль стѣ, опамннцавше на совѣсть налагаю. Н[ы]нѣ же однакожь слѣдующая завнцнваю:

А-вое: За сже не токмо изъ б[о]жого е[ван]гелскаго закона, но и изъ высочайшаго Кесарево-Ц[а]рскаго повелѣнія еднному кождому парохови началнѣйшая повинностъ есть, малыя дѣти обого полу во катихнстѣ, снрѣчь во науцѣ хр[ис]тнннской не о[т]кладно вынучевати на еже и книжнцы Катихнсісы здѣ при кафедрѣ долодно обрѣтаются: сего оубо ради н[ы]нѣ до всѣхъ діецецин моеіи граничныхъ столицъ или вармеднн такое мое описанъ прошеніе, абы не токмо предпомннцугое высочайшее повелѣніе роднтелемъ, дѣти своя до пароха изъ науку (хрн[с]тнннскую) посылати, обнзннтельно подъ карою огласнтіи, но и всеконечно прнслнтіи, егда аще Внце-Архнціаконъ, или парохъ нѣкоторыхъ роднтелей непослушнхъ на сіе достовѣрно столнчному властелнновн оскаржнтъ.

Обаче разстроннымъ во семѣ, оскарженіи быти подобаетъ парохомъ: абы и возможное время, и оубожество роднтелей, и помннннннн между чуждыми народъ разважнлн, да не како, овцы своя разпудять.

В-торое: Идеже аще во котораго пароха парохнн обрѣтаются народннн, націоналннн, или нормалннн школы [:(до которыхъ длтелей на посыланіе дѣтей своихъ:)] таковыи парохъ кождорочно дважды одождается тамошной школы по прикладу здѣ прнключенному таблицѣ съ надзоромъ Внце-Архнціакона мнѣ препосылати.

Г-тое: Знакомнтая между прочнннн кождаго пароха и сія должностъ быти знаеться, абы

ради тяжкия случайныя нужды крещенія токмо столечнаго своего дяка, но и сѣлскую старую бабу добръ вынаученную имѣлъ до нужнаго крещенія во нуждѣ смерти и во несущствіи с[вя]щенника. Что да благочинно оустановится, и достойно да соблюдется, Вице-Архидіакономъ досмотривати надлежитъ. Обаче по такомъ случайномъ, во послѣдней нуждѣ, крещеніи, егда аще парохъ достоудолжноє познаеть сумнѣнїе, тогда подъ при-лого мь : аще не крещень естѣ: обновити крещеніе одолжается.

Д-тос: Якоже ап[осто]ль о собѣ г[лаго]летъ: вся мнѣ лѣтъ суть, но не вся на ползу . . . ися мнѣ лѣтъ суть, но не вся назидаютъ; тако подобно реши: же с[вя]щенникомъ, наипаче же парохомъ не на ползу, ани на благоприкладное назиданіе, паче же на оунничженіе на поруганіе сана с[вя]щенническаго, и чести его бываеть, егда с[вя]щенникъ, или парохъ между свѣтскимъ народомъ танцуетъ, и играетъ. Тутже оубо неприличнїи, и непристойнїи таковїи предъ народомъ танцы, и ины с[вя]щенникомъ, и парохомъ о[т] селу пещѣло запричаются.

Е-тос: Искуствомъ явно естѣ, же многїи: парохїи, или парохїяны сѣмо до кафедры туждаются прежде недели оу Вице-Архидіакона желаніе свое ознамилїи, или о[т]ъ него лѣкое о достойномъ, или о недостойномъ своемъ предлогу описаніе прїесли; за сѣмо многажми безмѣстно, и двойнасно туждаются. Того оубо ради Вице-Архидіакономъ соборныхъ своихъ пароховъ сїи же парохїановъ своихъ доволно, и выразно во всякихъ случаехъ народно да вынаучать, абы безъ Вице-Архидіаконскаго описанія сѣмо безпорядно не постигали; Вице-Архидіакони же безъ своего писма не посылали.

З-тос: Противо достоннаго дому Г[оспо]данему благолѣпїи многїи парохїи тѣмъ грѣшатъ: яко ани сосуды с[вя]щенныя, ани одежды ц[ерк]вовныя, ани обрусы, ани престолы, ани образы, ани крес[ел]тилицу, ани что либо въ ц[ерк]ви чистотю, и порядно не держатъ; еще же и самыя с[вя]тѣшая таины сврхарїстїи ради болныхъ пренебрегаютъ. Яже вся с[вя]тая по неже не свято, и не достоудолжно сохраняются Вице-Архидіакопъ въ своемъ собори ц[ерк]вы бодренно досмотривати, похибная исправляти, не врежливыхъ же пароховъ сѣмо мнѣ описати повинень будетъ.

З-тос: Извѣщаетъся и повеливаетъся Вице-Архидіакономъ, и парохомъ, абы школяремъ; которїи сѣмо до б[ог]ословскої школы приходити желаютъ сїя предуготовленїи имѣти ознаймѣли:

а: абы матрику, то естѣ свидѣтельство достовирное о законныхъ родителяхъ, о крещенїи, и о миропомазанїи съ подписомъ пароха, или Вице-Архидіакона со собою прїнесли. В: Ище изъ латинскихъ школъ приходять, абы школарное о науцѣ, и нравахъ свидѣтельство сѣмо показали. Г: Иже просто изъ отечествїа токмо приходять, сїи о[т]ъ своего пароха, и о[т]ъ Вице-Архидіакона свидѣтельство запечатанное прїнести о томъ одолжаются: каковыхъ родителей имѣютъ? Коєго сана? и каковаго житїя? Самы паки школарь или женатїи, или неженатїи, каковыхъ естѣ нравъ? Что знаетъ изъ катехїсиса? Что изъ рускаго читанїя? Писанїя, спѣванїя, и изъ оустава ц[ерк]овнаго? Д: Каждый школярь на а день м[ѣся]ця юеврїя до школы сѣмо съ предложенными свидѣтельствами поставитися повинень естѣ.

Прочее: при поданкомъ Архи-Іерейскомъ благословенїи зостая. Возлюбл. Вашимъ

*Жичливый О[те]цъ
Андрей Епископъ*

Въ ОУНГВАРЪ А (1) февр. авт. (1805).

Возлюбленни С(ы)нове Парохи!

Прякъ совзоромъ на епархію мою такую всемілостивѣйшую его Кесарево-У[г]рскаго влччества благодать, еуже наченше о[т]ъ пришлого школарнаго рока по сему его и двадцать клирики высочайшымъ иждивеніемъ, и накладомъ воспитыватися будутъ изъ частиво сей оунгварской, изъ части въ Тирнавской, изъ части во Егерской, изъ части во Пештинской семинаріяхъ.

Обаче.

Понеже изъ сего самаго натолико части раздѣленія, и разсѣванія клириковъ сѣрѣчь изъ латинскихъ школъ паки до латинскихъ семинарій, и до школъ единъ каждый легко поразумѣти можетъ, коль нужное есть прежде пріятія до клирики единому каждому во своей матерной русской науцѣ обученіе, сирѣчь: точно читати, писати, на гласы цѣрковныя свѣвати, ибо аще кто сія прежде клирики не вѣдаетъ, то во латинской семинарій отнюдь ненаучится сія, и тако якій во своемъ набоженствѣ невѣжда, и незнаймо пойшошь о латиновъ, такой и прійдетъ изъ латинской семинарій, слѣдовательно, ани священство воспріяти невозможно, да не иначе самаго своего набоженства губителемъ, и на поруганіе людемъ будетъ, и того ради до родителей своихъ пошлется, донелѣ же во своей нужной Руской науцѣ вынаучится.

Сего оубо ради единому каждому возлюбленностямъ вашимъ, и инымъ родителямъ на совѣсть налагаю, и повелѣваю, абы с(ы)новъ своихъ священство во діецезіи сей пріимати хотящихъ, первѣе, прежде, нежели до клирики во семинарію пріимутся, во своемъ отеческомъ языкѣ, науцѣ, и набоженствѣ вынаучили, и оутвердили, и тако благопредуготовленныхъ во имя Господне, во честь, и славу Б[о]жію, и с[в]я[т]ыхъ его церкве, и во спасительную пользу сѣмо до Оунгвару изъ философіи на первій день м[ѣ]с[я]ца септемврія по н[а]шему календарію, то есть на день новаго лѣта кождорочно ради экзамина со testimoniis, и со матрикуларнымъ достовѣрнымъ свѣдѣтельствомъ препосылати. Прочее: При поданномъ Архі-іерейскомъ благословеніи zostaю Возлюбленностямъ Вашимъ

*Благожливый О[т]ецъ
Андрей Епископъ*

*ВЪ ОУНГВАРѢ КЕ (25) МАЯ
АиС (1805).*

Возлюбленни Синове Парохи!

На содержаніе въ своемъ составѣ коеголибо Рода, и народа не есть болшаго, и крѣпчайшаго союза, нежели содержаніе природнаго, отеческаго, и матерняго своего языка, пис'ма и набоженства, якоже и вопреки искусствомъ, и многимъ прикладами явио есть, яко егда аще которій народъ природнаго началнаго своего языка пис'ма и набоженства лишатся и гнуцатися начинать, абіе тѣмъ самымъ и самый народъ въ различное премѣненіе переходитъ, по новѣстному прикладу и свѣдѣтельству Моравскаго и Ческаго народа, иже о[т]ъ с[в]я[т]ыхъ от[ц]ѣвъ Кирилла и Мефодія пріемше свѣтъ восточнаго бл[а]гочестія, въ началѣ бысть Славено-Русскаго языка, пис'ма и набоженства, послѣдже съ залишеніемъ и премѣненіемъ сего всячески премѣнися. Воз[в]з[в]рите на сосѣдн[и]хъ// заграничныхъ соплеменниковъ нашихъ, не имѣють ли они изъ сего части причины боятися подобнаго со временемъ премѣненія но, что на иныхъ народѣхъ зрѣти, внемли, и бодрствуй ОУГРО-РОССІЙСКАЯ діецезія Мукачовская! да не й тебѣ тое случится

Свѣдѣніи Афанасіа Пустыни!

Въспомни о семъ великомъ доудно Роза, и народа въ еван-
геліи, и блгвоушіймъ еванг. мѣста възвращеніи пророку
васильеву, и Магдаленѣ еванг. въ блв. тѣмъ и сщсудителю
абеле и ивнѣ въ блв. тѣмъ, и блв. тѣмъ въ блв. тѣмъ
забо сза аде, который Маргоу сщсудителю блв. тѣмъ
въ блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю
блв. тѣмъ и сщсудителю блв. тѣмъ и сщсудителю

Сторінка із посланія А. Бачинського.

со злищеніємъ отческою, и матеряго своего языка, и письма. На етово, удаленіи, паче же и съ содержаніи крѣпчайшимъ союзомъ Роза, и народа кашо.

Ся! Возлюбленіи Синосе! по изданіи Катихизиса діалогнаго въ рукъ хъ вашихъ уже находящаяся, готовая съ и Бібліи сирѣчь Книги сщ. Писаніи Русскимъ нашимъ языкомъ изданная; и(и)нѣ оуже двоякимъ побужденіемъ къ оудовольной радости въ чтеніи сщ. Писаніи напоминаю васъ, и одождо: имате бо Книги сщ. Писанія могущаго васъ оумудрити вѣроу въ спасеніе, яже о Христѣ Исусѣ, еже полезо есть къ ученію, къ облеченію, къ исправленію, къ наказанію, еже въ правдѣ да совершатъ будеть Б[о]жій ч[л]овѣкъ на всякое дѣло бл[а]гое уготованъ. Бо къ Тѣмъ, гл. г. ети/x'xi zi, а имате Книги тая на Русскомъ языкѣ; яже слѣдственно частократно, и со охотою чтуще, народу толкуще вѣрныи на чтеніи, и слышаніи его возбуждающе не точію удобѣе народъ въ познаніи истинны приидети, въ добронравіи утвердити, но купно и Матерій нашь языкъ, писмо, народъ, и набоженство соотержати, и подкрѣпити возможетъ.

Сего ради устанавлюю, крѣпко позволяю, да едино кожда церковь парохіална одинъ экземпляръ Бібліи въ пятихъ томѣхъ состояцій себѣ прибрѣтетъ. Но понеже шесть сотъ экземпляры на часть ся діцезіи въ Бузній типомъ напечатаны, и еѣмо до ОУИГВАРУ препосланы оуже суть, тѣмже убо нѣколько экземпляровъ от[ъ] парохіальныхъ церквей останутся, извѣщая, и оувѣщаю, да и вы возл. с[и]нове на часть вашу книги сщ. сщ. писанія въ сей часъ себѣ доставити потщитесь, егда время, и способъ на то имѣте, только паче, позже цѣна ихъ на повторенныи моя къ высочайшимъ мѣстамъ представлени на только уменьшена, и умѣрена есть, яко единъ экземпляръ въ 5 томѣхъ, готовый о[т]правленый дается.

А. Предлатившихъ предъ нѣколько годами церквамъ, или парохомъ шестнадцать илѣме кнѣхъ золотыхъ, въ тоиже цѣнѣ.

В. Предлатившимъ десять, либо девять, за семнадцать.

Г. Предлатившимъ осемъ, или седмъ, за семнадцать золотыхъ, и десять крайцари.

Д. Предплатившимъ пять, четыре, либо три златы, за осмнадцать.

Е. Ничтоже предплатившимъ за осмнадцать златых и трицять крайцари. Слѣдовно первии ничим же болше одоужаются; втории должны еще доплатити по седмъ, или осмъ златыхъ; третии по девять златыхъ, и десять крайцари, либо по десять златыхъ, и десять крайцари; четвертин по тринацять, чстырнацять или пятнацять злат[ыхъ]; послѣднии всецѣло осмнадцать злат[ыхъ] и трицять крайцари низложити должны.

По сему цѣны оуказанію единъ кійждо Вице Архідѣаконъ въ своемъ соборѣ якоже о[тъ] единыхъ кожды предплатившія церкви, или пароха рѣштанцѣю, тако и о[тъ] ничтоже предплатившія единыя парохіалныя церкви или пароха книги сія сщ. писанія купити хотящаго всецѣлою за экземпляръ приходящую цѣну да собереть, и тако изъ всего собора [ниже единой парохіальной церкви остающей:] собранную сумму до послѣдняго апріллѣя текушаго года сѣмо до ОУНГВАРУ до перваго б[о]гословія профессора Міханла Табаковичъ препослеть, подъ утратою предплаченныя суммы, или задержаніемъ субсѣдинъ цѣлаго собора. Далеко о[т]стоящии соборъ въ той часѣ, въ который вся своя суммы, кромѣ всякаго недостатка, принесутъ, возмогутъ и экземпляры своя вся о[тъ] тогожде профессора взяти, блискіи же нѣколко поздиѣ той причины ради, понеже не возможно есть до назначеннаго времени послѣдняго сирѣчь апріллѣя вся экземпляры пристойно оправити. Проче при поданномъ Архіерейскомъ Бл[а]гословеніи зостаю Возлюбленностемъ Вашимъ

ВЪ ОУНГВАРЬ А (1) ІАНУАРІЯ

AwS (1806).

*Жичливый О[те]цъ
Андрей Епископъ*

SUMMARY

Andrej Šlepecký: Bishop of Mukačevo A. F. Bačinskyj and his Messages.

A. Bačinskyj belongs to the most important figures of the Carpatho-Ukrainian literature of the 18th century. His inheritance has not yet investigated thoroughly. Only in Eastern Slovakia, more than three hundred messages of his are to be found in various archives and private collections. These messages are written in Latin and Church-Slavonic introducing a considerable number of Carpatho-Ukrainian dialect expressions. The author has published eleven messages by Bačinskyj word for word. They were addressed to the parsons of his diocese and they make the picture of Bačinskyj's cultural and educational activity more complete. In these messages Bačinskyj pointed out the economic and cultural backwardness of the Carpatho-Ukrainian villages, he appealed to the parsons that they should intensify their work on the cultural enlightenment of the common people, found people's schools, etc.

Translation by L. Hřebíčková

ZUSAMMENFASSUNG

Andrej Šlepecký: Der Bischof von Mukačevo A. F. Bačinskyj und seine Rundschreiben.

A. Bačinskyj (1732—1809) gehört zu den bedeutendsten Gestalten der karpathoukrainischen Literatur im XVIII. Jahrhundert. Sein Nachlass ist bis heute nicht gründlich erforscht. Nur in den Archiven und Privatsammlungen der Ostslowakei befinden sich über 300 seiner Rundschreiben (Sendschreiben) in lateinischer und kirchenslawischer Sprache verfasst (mit transkarpathischen mundartlichen Ausdrücken stark unterfärbt). Der Verfasser veröffentlicht den genauen Wortlaut von 11 Rundschreiben Bačinskyj, die er an die Pfarrer seiner Diözese richtete. Sie ergänzen das Bild über Bačinskyjs kulturelle und erzieherische Tätigkeit. In ihnen weist Bačinskyj auf die ökonomische und kulturelle Rückständigkeit der transkarpathischen Dörfer hin, ruft die Pfarrer zur intensiven Arbeit an der kulturellen Hebung des einfachen Volkes, zur Gründung von Volksschulen usw. auf.

EDMUND HLEBA

Z archívnych dokladov o panslavistickom hnutí na východnom Slovensku

Po porážke revolúcie r. 1848 a po nemalom sklamaní nádeji, ktoré časť slovenských národovcov vkladala do Viedne, dochádza v 60. rokoch k opätovnej aktivizácii slovenského politického a kultúrneho života. Pád Bachovho absolutizmu bol signálom pre nový, sústredenejší nápor slovenských, národne uvedomelých vzdelancov na požiadavku rovnoprávnosti uhorských národov. Čoraz viac vystupuje do popredia snaha mať vlastné slovenské školy, ktoré by boli mocnou oporou v obrannom zápase proti násilnej maďarizácii.

Pozornosť sa sústreďovala i na možnosť utvorenia celonárodnej slovenskej ustanovizne, ktorá by okrem organizačnej kultúrno-osvetovej činnosti bola súčasne hybnou silou v boji za práva utláčaného národa. No založeniu Matice slovenskej r. 1863 a slovenských gymnázií predchádzali udalosti z čias memorandového zhromaždenia zo dňa 6. a 7. júna 1861. Požiadavka osobitosti slovenského národa s právom na vlastný jazyk, vyslovená v Memorande, narazila — ako sa dalo očakávať — na odpor vládnucej maďarskej triedy. No slovenskí národovci usilovali sa nájsť podporu pre svoje požiadavky u ostatných národností Uhorska, medzi inými aj u Ukrajincov východného Slovenska. Dokazuje to i list *Janka Francisciho-Rimavského*, ktorý im píše:

Slávorodí Bratia Rusini!

Podľa uzavretia nášho v národnom slovenskom shromaždení v Turčianskom Svätom Martine dňa 6ho a 7ho Junia 1861 uzneseného činíme tento pripis k Vám, slávorodí bratia naši Rusini, prosiaci Vás dovernou bratskou láskou slavianskou, aby ste prisloveniu tomuto nášmu pozorne a dobrotivo vnímali.

Musíme sa Vám napred dobrotou Božou pochváliť, že večný ten Otec a milovník národov to radostné hnutie dal mužom a ľudu nášho kmena Slovenského sa tak mnohoosobne a mnohočetne ku národnej porade shromaždiť, a to na vyvolania jedného malého, ale samým rydzim slovenským obyvateľstvom obydleného mestečka. To si my za mnoho máme, jednak pre to, že, ako viete, naša národná vec mnohých a mocných má odporníkov doma, ktorí nám večito i to naj-

novinejšie hnutie národnie za zle majú; jednak pre to, že väčšine ľudu v národe našom, tu c. svoje nedbala, tam odstrašnú snevolená, ťažko ku početnejším takým poradám sa sobrat dáva. A tak, že do shromaždenia nášho národného v Sv. Martine na viac tisíc ľudu sa sobralo, pripisujeme to za vďak duchu Božiemu, ktorý aj národ náš v svätých záležitostach národných neodolne osvedomuje.

Spolu Vás prosíme, aby ste slávobratskej myšli Vašej bedlivý pozor obrátili na vyslovenú vo Sväto-Martinskom našom národnom shomaždení, solidárnosti všetkých národov pod Sväto-Stefanskou Korunou, v hájení si práv svojej slobody a národnosti. Lebo za to máme, že myšlienku tú veľikú, dejnú, národnej rovnoprávnosti len tak na životnecie zabezpečíme, keď do spolku tohoto veľikého procesu historického vďaka té národy na vospolné, pomocné konanie, teraz i na potom volat budeme I tak nám Slavianom nikde nikdy sa nič nepodari. Iokial vierou a láskou vzájemnosti slavianskej každý kmen pod Korunou Sv. Stefana tak za všetkých jako za sebä stáť a konať nebudeme. To je u nás Slovákov tak svätá presvedčenosť, že sme si za povinnosť položili, Vám výsledok nášho národného slovenského shromaždenia v Turčianstve Sv. Martine držaného, toť tu pripojené Memorandum na snem Uhorský, predložiť, s nim Vás oboznámim a srdečne Vás poprosim, aby ste Memorandum toto pozornostou Vasou udstojili, a v ňom vysloveným našim národním žiadostam zadostučinence slovom i skutkom vymáhali. Takže i na budúce, čo kolvek na ceste práva a spravodlivosti za obhájenia a svedčenia národnosti našej podľijeme, o tom všem Vás uvedomim a ku slávobratskej stúchnosti doverne povolat neobmeškáme, prosiac Vás týmto za jedno na vždy: aby ste pre všetky veľké a bolestné pamiatky na predešlosť Vašu i našu, pre všetky prorocké upomienky slavoduchov Vašich a našich, pre všetky pevné nádeje na lepšiu budúcnosť Vašu a našu, nás bratov Vašich srdečne Vám oddaných, všahdy a všade Vasou bratskou myslou zastávali, Vašimi junáckymi srdce ami a rukami podopierali.

Následkom uzavretia národného slovenského shromaždenia dňa 6ho a 7ho Junia 1861 v Turčianskom Svätom Martine držaného.

Vilém Paultýn Tóth
zapisovateľ

Ján Francisci
Predseda slov. nar.
shromaždenia¹

Francisciho list je dôkazom toho, že potreba vzájomnej spolupráce jednotlivých národností v Uhorsku pri vybojovávaní základných práv na vlastnú existenciu bola v tom čase nielen veľmi aktuálna, ale i napriek sťaženým podmienkam realizovaná. I keď nádejne rozvíjajúce sa udalosti tohto obdobia viedli k čiastočným úspechom, prejavujúcim sa v založení Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií, predsia nemali ony dlhého trvania. Rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867 čoskoro zasiahlo — a to na najcitlivejšom mieste — skromné výtvarky 60. rokov. Zrušenie gymnázií i Matice bolo už výsledkom stupňujúceho sa maďarizačného tlaku, ktorému na milosť a nemilosť bol vydaný každý iný prejav národného povedomia ako maďarský. Toto národné umrtvovanie nielen zoslabovalo ťažko vytváranú organickú jednotu slovenských národovcov, ale zdcimovalo aj ich rady, vystavené neustálej perzekúcii. Preto v 70. rokoch koncepcia slovenskej orientácie nadobúda opäť prevahu v politickom i kultúrnom živote slovenského národa, posilnená zvlášť zainteresovaním sa Ruska do boja Srbom

¹ Francisci Joannes communicat Memorandum Slavorum congressus Szént Martoniensis 23/9 861; Fond: GKB ŠA — pob. Prešov, 1239/1861

a Bulharov proti tureckému panstvu a pocíťovaná v nejedných reláciách ako slovenská solidárnosť.

Zvýšená aktivita slovenských národovcov vyvolala i väčšiu ostrážitosť maďarských uradov. Župné úrady vydávajú príkazy slúžnym pravidelne podávať zprávy o politickej situácii v obvode ich činnosti. To preto, aby sa vzťahujúce panslavistické hnutie mohlo už v zárodku likvidovať. A tak k perzekúcii a policajnému sledovaniu maďarským úradom „nepohodlných“ osôb dochádzalo i na východnom Slovensku, kde vedomie slovanskej spolupatričnosti pocíťovalo sa obzvlášť silne. Dokazujú to i slúžnovské hlásenia z jednotlivých obcí bývalej prešovskej župy, ktoré za účelom hlbšieho poznania politického ovzdušia vtedajšieho obdobia uvádzame v preklade z maďarských originálov v plnom znení:

Doklad č. 1.

Urodzený p. podžupan!

Podľa dôverne získaných informácií boje na východe znova povzbudli panslavistických agitátorov, aby pokračovali vo vyčinení a lepšie zmýšľajúcich slovenských obyvateľov priviedli na scestie. Preto na základe vyššieho rozkazu vyzývam Vás p. podžupan, aby ste v úvahu prichádzajúcich vrchnostenských úradníkov (slúžnych, mešťanostov miest so zriadeným magistrátom a policajných kapitánov) upravili, aby slavianske agitácie stali sa predmetom najostrejšieho pozorovania.

Obvykle sú známi tí jednotlivci, ktorí sa zaoberajú panslavistickým vyčinením a poburovaním; títo majú byť daní pod policajný dozor predovšetkým a nenápadne.

Očakávam od každého úradníka, od jeho vlasteneckej horlivosti, že svoje povinnosti bude v záujme vlasti najpresnejšie vykonávať a so všetkou energiou buď dbať o to, aby spoluobčania neboli znepokojovaní poburovaním tak na škodu vlasti, ako aj na škodu jednotlivcov.

Konečne príslušní úradníci: majú byť v tom zmysle inštruovaní, aby čím skôr dali vedieť hl. županovi mená im známych panslavistických agitátorov ako aj panslavistické hnutia, a to tak, aby v prípade potreby mohli obdržať zvláštnu úpravu.

Ak by sa nad moje očakávanie medzi hore uvedeným úradníctvom nachádzali aj taki, ktorí by nemohli byť poverení uvedenou úlohou, p. podžupan ich má pomenovať a podať návrh, akými prostriedkami a akým spôsobom by sa ich činnosť mohla nahradiť.

Mindszent 6. nov. 1876

Gr. Csáky Albin²

Doklad č. 2.

Urodzený p. podžupan!

Na Vaše dôverné nariadenie zo dňa 15. nov. 1876 bez čísla mám tú česť nielen úradne, ale i na základe vlasteneckej povinnosti podať pánu podžupanovi nasledujúcu zprávu o panslavistických agitátoroch v okrese Zborov ako aj od istého času mne zverenom okrese svídnickom, a to na základe doterajších poznatkov.

² Sign. PŽ prez. 1876, bez čísla, ŠA — pob. Prešov

Na stopu panslavistickým agitátorom nedalo sa prísť v uvedených dvoch obvodoch ani pri najprísnejšom pozorovaní, vidiecky ľud je všade tichý, stráni sa politických akcií, hľadá si svojich každodenných povinností a na základe viacročnej skúsenosti na tomto vidieku s istotou môžem tvrdiť, že tento dobromyseľný ľud nedá sa len tak ľahko zvieť zo svojej cesty, ak len agitátori nepovedú svoje agitácie do samej krajnosti, náležite je však postarať sa o to, aby panslavistickí agitátori boli ešte v zárodku a okamžite oznámení vrchnosti.

Grécko-katolícke duchovenstvo Makovického okresu je až na malé výnimky verejnou mienkou považované za panslavisticky cítiace, z ktorých vyzdvihnem a uvádzam menoslov tých autorít, ktoré majú najväčší vplyv:

· Alexander Paulovič svidnický,
Jozef Paulovič chmeľovský,
Anton Vislocký vyšnoorlický,
Jozef Kapišinský varadský a
Július Smoligovič bodružalský farár,

ktori verejnosťou boli zbilagovaní ako panslávi, napriek tomu, že proti ich chovaniu politická vrchnosť nemá nateraz žiadnych námietok; zatiaľ uvedení duchovní, očakávajú vývin svetových udalostí a ich vplyv, konajú svoje povinnosti, nápadná je však tá okolnosť, že mladší, teda generáciu terajšej doby je vzdelanejšia, a tak sa zdá na tomto poli nebezpečnejšia ako starší.

Konečne spomeniem v minulom roku sem z Haliča došlého a v Zborove sa usídleného súkromného lekára Ambruša Skirpana, ktorý tu i tam sa vyjadriac prezrádza, že až by sa ťažké časy pre štát dostavili, môže sa so svojou túžbou po veľkej Slávii, pre ktorú získaval by i ľudí, stať nebezpečným, a preto jeho chovanie je sledované s veľkou ostrážitosťou a ak bude pristihnutý pri panslavistickej agitácii, bude z mojej vlasteneckej povinnosti oznámený.

V Zborove 24. nov. 1876

Bartolomej Winkler
slúžny³

Doklad č. 3.

Od slúžneho gaboltovského
obvodu

Urodzený pán podžupan!

Na Vaše nariadenie zo dňa 4. decembra 1876 mám česť oznámiť:

Hoci som už 2. decembra 1876 oznámil, že na území môjho obvodu sú grécko-katolícki duchovní panslavistického zmýšľania, nepovažoval som za potrebné uvádzať ich mená, lebo tak z panslavizmu, ako aj agitácii nemožno ich obviňovať. Pretože pán podžupan praje si uviesť ich mená, uvádzam popri nich v náčrte aj ich charakterové vlastnosti:

1. Michal Chamilla, hrabkovský farár, bol známy ešte pred mojím príchodom ako slavianský cítiaci, hašterivý, ako individuum neznášanlivej povahy a ak sa smiem vyjadriť, charakterove sa nič nezmenil, ba sa to u neho ešte stupňovalo; napriek tomu, že zavže s omámenou hlavou dá najavo svoje panslavistické cítenie, nedal podnet k tomu, aby sa v tomto smere agitovalo, alebo aby bol označený za nebezpečného.

2. Štefan Molčáni, snakovský grécko-katolícky farár, bol podľa mojich bezpečných znalostí vychovávaný ako študent v Prešove v najlepšom smere, no neskoršie vo viedenskom kňazskom

³ Sign. PŽ prez. 1876, bez čísla, ŠA — pob. Prešov

seminári zoznámil sa s mnohými poľskými panslavisticky citiacimi spoločníkmi, ako aj s ideou spojenia všetkých Slovanov, hlásanou ruským kňazom Rajevským. Odchýliac sa od uvedeného správneho smeru, začal si osvojovať idey slovanských národov, ktoré aj sem so sebou doniesol; menovaný jednotlivcov prináleži medzi pokojamilovných, agitácia sa nedá u neho predpokladať, a keď aj prejavuje záujem o spomenutú ideu, nerobi to za účelom poburovania, ale iba v dôvernom kruhu; ináče ide o uzdelaného a sčítaného človeka.

3. Alexandra Janického, malcovského farára, titulárneho kanonika a majiteľa zlatého záslužného križa preto spomínam, lebo ako švagor Adolfa Dobránskeho bol s ním v 50-rokoch v najužšom spojení; teraz je však veľmi tichým človekom, politikou sa vôbec nezaobrá, ale výlučne len takými záležitosťami, ktoré spadajú do jeho kompetencie, a i ja ho poznám ako takého jednotlivca. Často som v jeho dome počul takéto vyjadrenie: „Ja vláde ostanem vždy verný“.

Bardejov 5. decembra 1876

Bornemisza Adam
slúžny⁴

Doklad č. 4.

Od giraltovského slúžneho

Urodzený pán podžupan!

Na Vaše dôverné nariadenie zo dňa 15. novembra 1876 mám česť odpovedať a zároveň ospravedlňujem sa z omeškania.

Tajné poverenie, vyplývajúce z dnešných kritických čias považoval som natoľko za dôležité, že o obyvateľoch môjho obvodu, ich politickom zmyslení a panslavistickom hnutí nechcel som predložiť iba povrchnú zprávu, hoci od bojov na východe starostlivým okom pozoroval som a pozorujem takých jednotlivcov bývajúcich v mojom obvode, ktorí pre svoje panslavistické ctenie stali sa mi známi; mňa terajšie politické udalosti natoľko utvrdili v mojom predsavzatí, že môžem odpovedať písomne čo najpresnejšie o úlohe, ktorá sleduje sväté ciele; pretože som potreboval získať čas pre nadobudnutie vedomostí a teraz sa nachádzam v takej výhodnej situácii, podávam o politickej situácii nezaujato a spravodlivo nasledujúcu zprávu.

Statkári bez výnimky sú najlepší vlastenci, čo môžem povedať aj o rím.-kat. duchovenstve; grécko-katolícke duchovenstvo nie je celkom spoľahlivé a podnecuje k Rusom i v dôsledku svojho vierovyznania; výnimkou je Augustín Hvozdovič, grécko-katolícky farár zo Štefúrova, ktorý už v rokoch 1848—49 bojoval za slobodu ako honvéd, ktorý ma upozorňoval na to, že medzi ľuďom rozširuje sa taká zpráva, že onedlho prídu Rusi a potom vraj obyvateľstvo bude blažené; tieto zprávy rozširujú vraj tunajší jednotlivci, vystrojení preukazmi. Od čias tohoto upozornenia odopieram vydávanie osobných preukazov gr.-kat. obyvateľom obce Hažlín, a to z dôvodov, ktoré si sám vymyslím.

Evanjelické duchovenstvo s výnimkou Júliusa Bartolomeidesa, farára Marhane, je panslavského ctenia; spomedzi nich najväčším panslavom je Emil Droppa, farár z Lopúchova, ktorý sa môže stať nebezpečným už aj preto, že má pekné rozumové schopnosti, zaobrá sa čítaním, dochádza mu panslavistický časopis „Zástava“, kedysi matičný orgán. Tohoto obzvlášť starostlivo sledujem.

Na majetku kurimskom, ktorý tvorí vlastníctvo rytierskeho rádu sv. Jána, sú správcovia Česi, ktorí sú z väčšej čiastky panslaví, prináležia k novej českej strane, predplácajú si „Národné listy“, avšak podľa môjho názoru nie sú nebezpeční, lebo na ľud nemajú vplyv, napriek tomu sú pozorovani.

Čo sa týka pospolitého ľudu, môžem oznámiť, že je dobromyseľný, verejně bremená plní

⁴ Sign. PŽ prez. 1876, bez čísla, ŠA — pob. Prešov

podľa svojich možností, politikou sa nezaobrá, a preto sa nechá viesť tak v dobrom, ako aj v zlom zmere, no pretože sú to ľudia slovenský hovoriaci, veľmi ľahko sa môžu prebudíť najmä u grékokatolíkov doteraz dricmajúce sympatie k Rusom.

Končene nemožno nechať bez povšimnutia tú okolnosť, že v blízkosti môjho obvodu ro Svidníku existuje podľa počutia spolok „Omladina“ pod predsedníctvom poddekania Pauloviča.

V Kurime 31. decembra 1876

Ruprecht, slúžny⁵

Doklad č. 5.

Menoslov osôb, ktoré sú od príslušných slúžnych a mešťanostov označené za panslávskej ctiacich.

M e n o	B y d l i s k o	P o z n á m k a
Nosák Teofil	Sabinov	ev. farár
Nosák Timotej	Sabinov	úradník Gemerskej župy
Rojkovič Štefan	Drienica	gr.-kat. farár
Mráz Alojz	Kyjov	gr.-kat. farár
Dobránsky Juraj	Veľký Šariš	velkošariš. richtár
Ráni Ján	Rokycany	ev. učiteľ
Paulovič Alexander	Svidník	gr.-kat. farár
Vislocký Anton	Ťysný Orlik	gr.-kat. farár
Paulovič Jozef	Chmeľová	gr.-kat. farár
Kapišinský Ján	Varadka	gr.-kat. farár
Smoligovič Július	Bodružal	gr.-kat. farár
Skírpan Ambróz	Zborov	lekár
Biloveský Andrej	Bardejov	občan
Dirhan Samuel	Bardejov	občan
Teplický Pavol	Bardejov	občan
Teplický Imrich	Bardejov	občan
Košalko Jozef	Osikov	r.-k. farár
Kadlečík Ján	Plavница	ev. farár
Beňo Ján	Opiná	ev. farár
Tkáčik Ján	Opiná	ev. učiteľ
Fizeli Fridrich	Obišovce	ev. farár
Kalmári Ján	Obišovce	ev. učiteľ
Hvozďovič Mikuláš	Varhaňovce	gr.-kat. farár
Hroboň Peter	Šariš. Boldanovce	gazda
Chamilla Michal	Hrabské	gr.-kat. farár
Molčáni Štefan	Snakov	gr.-kat. farár
Janický Alexander	Malcov	gr.-kat. farár
Droppa Emil	Lopúchov	ev. farár ⁶

⁵ Sign. PŽ prez. 1876, bez čísla, ŠA — pob. Prešov

⁶ Sign. PŽ prez. 1876, bez čísla, ŠA — pob. Prešov

V závere chceli by sme iba zdôrazniť, že citované doklady z korešpondencie župného úradu so slúžnymi jednotlivých obvodov ním veľmi výrazne dokazujú, že panslavistické hnutie nachádzalo v 70. rokoch 19. storočia živnú pôdu nielen medzi vzdelancami, ale i pospolitým ľudom. Idea slovanskej vzájomnosti a spolupatričnosti bola i napriek širokému registru perzekučných metód mocnou zbraňou proti násilnej maďarizácii, dokumentujúca vôľu utláčaných národností odhodlane bojovať za svoje práva. I ďalší historický vývin udalostí to plne potvrdzoval a na tieto súvislosti chceli sme upozorniť predovšetkým.

РЕЗЮМЕ

Едмунд Глеба : З архівних документів про панславістичний рух на Східній Словаччині

В першій частині автор публікує лист прогресивного словацького діяча Яка Францісці-Римського з 1861 року, адресований закарпатським українцям. В листі говориться про словацькі національні збори в Мартині та про меморандум, який було з цих зборів надіслано австро-угорському урядові. Францісці закликає закарпатських українців підтримати Меморандум та національні вимоги словаків, тому що лише в єдності і солідарності всіх слов'янських народів можна добитися незалежності та національної самобутності для кожного народу Австро-Угорщини.

В другій частині опубліковано секретні повідомлення державних службовців із чотирьох східнославацьких округів про панславістичну діяльність деяких «ненадійних» осіб в 70-х роках минулого століття. Ці повідомлення були писані за інструкцією «Жупного уряду» в Кошицях. В деяких з них наведено списки «панславів», серед яких на перше місце поставлено Олександра Павловича. В останньому документі наведено «список осіб, яких сільські службовці та городничі означили за панславістично думаючих». Список містить 28 імен, головним чином греко-католицьких священників з українських сіл, учителів, лютеранських священників та селян.

SUMMARY

Edmund Gleba : From the Archival Documents on the Pan-Slavistic Movement in Eastern Slovakia.

This is the first printing of Franciszi-Rimavský letter dating from 1861. Addressing the Ukrainians in Eastern Slovakia this outstanding Slovak personality calls for mutual co-operation between the Slovak and Ukrainian peoples in their struggle for essential national and political rights.

Following are five secret reports of the Prešov County subjects from 1876 which supply

information about people with Pan-Slavistic attitudes in individual districts of the former Prešov County and include lists of such persons. They are mostly Greek-Catholics and Evangelic priests, teachers but there are peasants among them as well. The printed documents belong to the State Archives in Prešov.

Translation by M. Wheelerová

ZUSAMMENFASSUNG

Edmund Hleba : Aus den Archivdokumenten über die panslawistische Bewegung in der Ostslowakei.

Der Verfasser veröffentlicht einen Brief Janko Francisci-Rimavskys aus dem Jahr 1861, an die ostslowakischen Ukrainer gerichtet. Der berühmte slowakische Schriftsteller ruft zur beiderseitigen Zusammenarbeit zwischen Slowaken und Ukrainern auf, zum Kampf für grundlegende nationale und politische Rechte.

Im zweiten Teil veröffentlicht er 5 Geheimmeldungen der Angestellten des Prešover Komitats aus dem Jahr 1876, nach welchen diese Nachrichten über panslawistisch denkende Personen Nachrichten zukommen lassen. Gleichzeitig wird das Verzeichnis dieser Personen angeführt. Zum überwiegenden Grossteil sind das griechisch-katholische und evangelische Pfarrer, Lehrer, aber es befinden sich auch Bauern unter ihnen. Die veröffentlichten Dokumente sind dem Staatsarchiv in Prešov entnommen.

ЛИТЕРАТУРОЗНАВСТВО

VLADIMÍR MATULA

A. B. Vrchovský a slovensko-ukrajinské vzťahy na konci tridsiatych rokov 19. storočia

V široko rozvetvenej činnosti popredných predstaviteľov generácie Mladého Slovenska, zameranej na cielavedomé nadväzovanie a pestovanie stykov a spolupráce s ostatnými slovanskými národmi, dostalo sa koncom tridsiatych rokov minulého storočia patričného miesta aj haličským Ukrajincom. Ich rozhodný nápor na rozvíjanie svojej samobytnej národnej kultúry a jazyka ako a prvé úspechy kultúrno-politického hnutia v druhej polovici tridsiatych rokov 19. stor. neunikli pozornosti mladých Slovákov, ktorí ich prijímali s hlbokými sympatiami a úprimnou radosťou.

Pri nadväzovaní a rozvíjaní stykov s haličskými Ukrajincami a ich Lvovským centrom hral významnú úlohu Alexander Boleslavín Vrchovský, v tom čase vedúca osobnosť mladoslovenského hnutia. Vrchovský dobre poznal problematiku národnooslobodzovacieho hnutia v Haliči zo svojej úzkej spolupráce s demokraticky a revolučne orientovanými haličskými Poliakmi, študujúcimi vo Viedni i zo styku s ostatnými viedenskými Slovanmi. Medzi jeho slovanskými priateľmi a známymi boli aj haličskí Ukrajinci, celkom iste napr. Ivan Holovackyj, brat známeho Lvovského dejateľa Jakova Holovackého, v tom čase poslucháč medicíny a kolega blízkeho priateľa Vrchovského, Čecha F. C. Kampelíka.

Vrchovského záujem o haličských Ukrajincov neprestal ani po jeho odchode z Viedne a zintenzívnil sa najmä po jeho príchode do Pešti, kam prešiel po temer jednoročnom plodnom účinkovaní v Bratislave, v lete r. 1837. Tam, v stredisku rakúsko-uhorských Slovanov, v kruhu popredných dejateľov slovanského kultúrneho a politického života okolo Jána Kollára, sa Vrchovskému otvorili nové možnosti pre sústavné sledovanie rozvoja národných hnutí jednotlivých slovanských národov, medzi inými aj národného hnutia haličských Ukrajincov. Vo Vrchovského literárnej pozostalosti sa ako výrečný dôkaz tohto záujmu zachoval výťah z listu J. Holovackého neznámemu adresátovi z 27. XII. 1837.¹ Adresátom listu bol podľa všetkého Srb G. D. Petrovič, ktorý sa v tom čase zdržiaval v Pešti a dopisoval si s J. Holovackým. (V júni 1839 Petrovič odišiel z Pešti do Viedne,

¹ Literárny archív Matice slovenskej v Martine — Archív Slovenského národného múzea (ďalej len LAMS — ASNM), pozostalosť A. B. Vrchovského.

kde študoval právo; od leta 1842 bol profesorom v Belehrade, no čoskoro umrel.)² Ide zrejme o jeden z dvoch listov (datovaných 27. XII. 1837 a 9. IV. 1838), čo spomína Petrovič v liste J. Holovackému z 26. IV. 1838,³ z ktorých sa ani jeden nezachoval. Uverejňujeme preto spomínaný Vrchovského výťah v plnom znení i s charakteristickými ortografickými chybami a nedôslednosťami odpisovateľa.

Ярослав Гловацки — Львів 27-го грудня 837

(Adr. Halitscher Vorstadt No 457 1 4 in Rosaschen Hause im Hofe 1 Stock.)

Русалка зауречена — и не буде помолена, бо, як кажут, декотръ рѣчи були вишиті на рукописи, котра раз була в цензурѣ підписана «damnatu».

Подоля нас в самим началѣ спіткала, не погубила але покрѣпила нас. — — — — —
в Росіи Малоросійское нарѣчіе облюблене — и кільки учених там нимъ займається. — Сіе по дѣлій Южній Руси розширене нарѣчіе (так давнє як и протѣй Словенскі) котримъ около 15 миліонівъ гонорит — котре такъ замчасу почало образоватися, в котримъ тілько старихъ лѣтописей списано — и тілько нѣвокъ було грамотнимъ и книжнимъ язикомъ в южній (Польші підверженій) Руси, на Лигвѣ и Волощинѣ — тоє кажу нарѣчіе перейшовъ різні колѣѣ, бувши понижене негланнимъ и самолюбивнимъ Поляками, и хлоскимъ і грубимъ язикомъ глумлене — теперъ розвиває свою красоту передъ чудуючіміся Словенами. Давнішчу южно-руську Словесностьъ зрінати можно зъ Сербською передъ Доситеомъ Обрадовичемъ, або зъ Велико-рускою передъ Петромъ В.; бо такъ якъ в тихъ язикъ такъ и у насъ употреבלали в мѣшѣхъ Словенскіаго зъ народнимъ. — Али теперъ почалася зовсѣмъ народная Словесностьъ. — Тутъ хочу видѣлжити які книжки нинѣшнихъ временъ видане в тихъ нарѣчю. —

1. Виргиліева Энеида на малоросійскій языкъ перевожена П. Котляревскимъ. С. Петр., 797 — 808 — 809. —
2. *Граммат. Малоросс.* Павловскаго, 818.
3. *Опыт собранія старихъ Малоросс. пѣсен* кн. Цертелева, Сиб. 818.
4. *Малоросс. пѣсни* изд. Мих. Максимовичемъ, Моск. 827.
5. Почасті — *Запорожская Старина*. Харк. 833 — 834. Ч. III.
6. *Малоросс. пословицы*, Харк. 833.
7. *Малоросс. повѣсти* изд. Гриц. Основяненкомъ, Моск. 834.
8. *Украинск. народн. пѣсн.* изд. М. Максимовичемъ, Моск. 830.
9. Господ. Проф. Русской Словесности при Всеучелищи Кіевскомъ М. Максимовичъ має до изданія зборникъ народн. южно-рускихъ пѣсень числомъ більше якъ 2,500. —
10. Від него надѣмся *Южно-русского Словаря и Граммат.*
11. *Паскѣ украинскія казки* Запорожця Искі Матиринки, Моск. 835. Издатель П. Боданскій, котрій зібравъ пѣсень южнорускихъ до 8000 а бѣлорускихъ (на Литвѣ) 2000, написавъ на велико-росс. язичѣ статью.
12. «*О народноі поэзиі Славянскихъ племен*, Моск. 837», переводитъ Шафарика *Slowanski Starožitnosti* на великоросс. языкъ — має издати *Грамматику южноруск. наречія* — и теперъ має відбутъ путешествіе по Словенскихъ краѣнахъ (од) ногомъ обниги катедру Славянскихъ языковъ в Москвѣ котръ катедри заведеніе мають бути такожъ на Всеучелищахъ в С. Петербургѣ, Харьковѣ, и Казани. Яка надѣя для Славян!
13. *Сватань*, Малоросс. опера в III дѣйствіяхъ, Грицька Основяна. Харков. 836. — було представлене на харківскімъ театрѣ кількикрогъ зъ великимъ удоволеніемъ народа.

² Rogov. *К. Студинскій*, Корреспонденція Якова Головацького в літахъ 1835—49, Львовъ 1909, s. 56, 60—61, 109.

³ Rogov. *тамже*, s. 8—9.

14. *Полтава*, поэма А. С. Пушкина, вольный перевод на малорос. язык Е. Гребенка. Спб. 836.
15. Малорос. Васильковская повесть *Тавровский*, соч. Степана Карпенка. Моск. 837. —
16. Малорос. повесть *Плачевная участь ореняго Василькова*, соч. Степ. Карпенка Моск. 837. —
17. З давніших писателів наданій в Малорос. язице: *Убогий Жаворонок*. Пригча Г. В. Сковаді. Моск. 837. —
18. Українскія літениси Харков 835.
19. *Супрасльскія літопись*, содержащая Новгородск. и Киевскую сокращения. Моск. 836.
20. Важне до Истории Южной Руси. На великорос. язице пишут о Южной Руси дуже много. — *Устриялов* в своей *Исторіи Руской*, Спб. 837 обсягає всю Русь у всякій порѣ — а певилучас так Карамзини и други бывало, Южной Руси, коли була під державою Литовскою, Польскою або Австрійскою. —
21. Від П. Гоголя надѣмає *Исторію Малороссіи* повній тобѣ, як Бантинш-Каменского.
22. *Юрій Веселии* издау: *Об источикъ народной поэзии вообще и южно-русской в особености*, Москва, 834.

Много писателів Велико-росс. в своїх романах, повістях и поезіях виставляюг обичаї, життя и проч. Малоросіи. До сих належат: *Гоголь* — *Позорскій* — *Голога* — *Паржний* — *Кулжинскій* — *Маркевич* —, а навѣт геніи Пушкина и Булгарина найшоу в малоросійскій исторіи и обичаях корени для своего великого духа. И у нашій землѣ у Львовѣ любов народности неостинає — постарали ся уже нашѣ Русине о письмо гражданское — надѣмає. то и у нас недавком появляются: *Словарь южно-русскій* — *Слово о полку Игоря* и *Коралсводворска рукопись* на нинѣшним южноруским нарѣчію. — *Руске приповѣдки*. — *Народне письѣ* — може и граматика.

Недавно печатана книжка Зубрицкого: *Rys do dziejow, narodu ruskiego w Galicyi, Lwów*. 837 обяснила много темних мѣсцѣ Исторіи народной и декотрѣ поблуженя справила. — Будьте здоровѣ, майте ся горозд! Поздравяйте милих приятелів и честних защитників Славянскои и розмножителів слави.

Vrchovský si urobil tento výťah z Holovackého listu (podobné odpisy a výpisky si robil aj z listov iných slovanských dejateľov (nielen pre vlastnú informáciu a prehľad o rozvoji národného života slovanských národov, ktorý bol mimochodom naozaj pozoruhodný, ale aj preto, aby o situácii a snaženíach haličských Ukrajincov mohol spoľahlivo informovať svojich priateľov v Bratislave i inde, predovšetkým spoločenov tajného mladoslavenského spolku Vzájomnosť. Urobil tak 26. 11. 1838 v jednom z t. zv. vzájomnostných listov, ktoré boli vlastne súhrnom najnovších zpráv a plnili funkciu akéhosi informačného bulletinu Vzájomnosti.⁴ Ešte predtým Vrchovský poslal mladým bratislavským Slovákom jeden výťahok *Rusalky dnestrovej*, ako dar pre ich knižnicu.⁵ Tak sa mladá generácia slovenskej národne uvedomelej inteligencie v bratislavskom centre slovenského národného hnutia mala možnosť zoznámiť s týmto, rozsahom síce útlým, no svojim významom veľkým dielom, ktoré — podľa slov veľkého ukrajinského demokrata I. Franka — oproti politickému a sociálnemu útlaku, pod ktorým stenal a trpel ukrajinský ľud, stávalo „ďaleký svetlý obraz slobodnej slovenskej generácie“ a to až príliš zreteľne pre svoju dobu.⁶ A že *Rusalka* nele-

⁴ Vzájomnostný list A. B. Vrchovského z 26. 11. 1838 v LAMS — ASNM.

⁵ Porov. vzájomnostný list B. P. Červenáka č. 2, z 1. 1. 1938 v LAMS.

⁶ *Іван Франко*, Публіцистика, Київ 1953, s. 18.

žala v knižnici bratislavského Slovanského ústavu ladom, ale patrila medzi najčítanejšie knihy, svedčí údaj vtedajšieho vedúceho funkcionára mladoslavského hnutia, námestníka profesora československej reči a literatúry na bratislavskom lýceu B. P. Červenáka, podľa ktorého jeho žiaci na skúške 4. júna 1838 čítali a prekladali aj z Rusalky.⁷

Tak, zásluhou neúnavného organizátora slovensko-slovanskej vzájomnosti a spolupráce A. B. Vrchovského, sa mladá slovenská generácia pomerne zavčasu oboznámila s náročným literárnym hnutím haličských Ukrajincov i jeho plodmi.⁸

* * *

Názory A. B. Vrchovského i väčšiny príslušníkov mladej slovenskej inteligencie na národnooslobodzovacie hnutie haličských Ukrajincov boli organickou súčasťou ich slobodomyseľnej a demokratickej orientácie v základných sociálnych a politických otázkach ich doby. Vrchovský i ostatní príslušníci generácie Mladého Slovenska boli nadšenými vyznávačmi slobody a rovnosti, ktoré považovali za základ všetkého zemského blaha a všetkej národnej velebnosti. Pravda, nešlo tu len o slobodu a rovnoprávnosť politickú, ktorú dôsledne aplikovali na potlačené slovanské národy (konkretizujúc ju výsostne demokratickou požiadavkou dobrovoľného zväzku slobodných a rovnoprávných slovanských národov v duchu najlepších tradícií ruského a poľského oslobodzovacieho hnutia), ale aj o slobodu a rovnosť sociálnu. Vieme, že A. B. Vrchovský, blízky priateľ revolučné a demokraticky orientovaných haličských Poliakov, členov tajných revolučných organizácií vo Lvove a Viedni i mladých českých vlastencov-polonofilov, sledoval veľmi pozorne nielen súčasné pokrokové filozofické a politické teórie a živo sa zaujímal o svetové politické dianie, ale rovnako starostlivo si všímal aj ťažké postavenie feudalizmom a národným útlakom zgniaveného poddaného roľníctva, pričom — podľa všetkého — sympatizoval aj s dôsledne demokratickými a revolučnými spôsobmi boja za jeho oslobodenie. A tak sa nám zdá temer symbolickou skutočnosťou, že v jeho literárnej pozostalosti popri výpisoch z povestných Parížskych listov predzvestovateľa ideí Mladého Nemecka, „práporčníka nemeckej slobody“ (F. Engels) Karola Ludvíka Börneho, popri slobodomyseľných básňach a piesňach nemeckých, poľských a iných autorov⁹, nachádzame aj tri ukrajinské (pravda nie v spisovnom jazyku, ale v dosť svojráznej ľudovej hovorovej reči), latinkou a poľským pravopisom napísané básne, obsahujúce okrem pozoruhodného

⁷ Porov. Červenákov vzájomnostný list z 27. VI. 1838 v LAMS. (Publikovaný v Slovenských pohľadoch, roč. 1909, s. 585.)

⁸ Koncom tridsiatych rokov 19. stor. v kruhoch mladej slovenskej inteligencie vôbec výrazne stúpa záujem o ukrajinskú literatúru, predovšetkým o „maloruské“ ľudové piesne. Medzi ich najhorlivejších milovníkov patrili B. Nosák a S. Chalupka. Nosák napr. prednášal na výkonnej hodine bratislavského slovanského ústavu 14. XII. 1839 svoj preklad (z poľštiny!) bližšie neoznačenej „*pisně národní ukrajinské*“ (porov. Dějiny hodin výkonných..., zápis XXVII. zasadnutia zo 14. XII. 1839. LAMS — ASN.M. Archiv Společnosti česko-slovanskéj). V levočskej *Jitřenke* zas uverejnil preklad (opäť z poľštiny) *Balládky lidu Ukrajinského*. S. Chalupka v liste priateľovi A. B. Vrchovskému 1. XII. 1839 vyznával, že strávil „nejednu rozkošnou hodinu“ pri maloruských dumkách, ktoré sa podobajú na staršie slovenské piesne „jako zpěv jednoho ku zpěvu druhého slavíka“. (Porov. Slovenské pohľady, roč. XXXIV, s. 381. M. Мольнар, Словаки й українці, OUL-SPN, Bratislava — Prešov, 1965, str. 39—40, 224.)

⁹ Vo Vrchovského pozostalosti sa nachádza celý rozsiahly rukopisný zborníček tejto poézie pod názvom *Co kto líbí*, obsahujúci na 24 stranách veľkého fóliového formátu 183 rozličných, zväčša poľských básní a piesní, medzi nimi niektoré s povstaleckou tematikou sú zamerané silne proticársky.

realistického obrazu ťažkého postavenia haličského roľníka, jeho túžob a sympatií s poľskými povstalcami i vyslovene revolučno-demokratické výzvy k ozbrojenému boju proti feudálnym utláčateľom a ich fyzickej likvidácii. Básne sú zapísané v malom zošitku¹⁰ a majú tieto názvy: *Kyjw (Kijow)*, *Zatužim* (s poznámkou: *spiewa się na nutę Koby tak tobi jak teper mini*) a *Ukraina*.¹¹ V prvej básni autor rozpráva svojim krajanom, deťom a vnukom starú povest o vzniku mesta Kijeva, ktorý vyrástol nad Dneprom, kde vzbúrení roľníci, čo povstali proti ruskému cárovi-utláčateľovi, z radosti nad jeho smrťou (utopil sa spolu so svojimi sluhami v Dnepre a len tak unikol spravodlivej pomste ľudu), a z radosti nad svojím víťazstvom spálili svoje primitívne zbrane — koly a kyje. Druhá báseň a či pieseň je zúfalým nárekom poddaného ukrajinského roľníka, zbaveného pôdy, gniaveného celým systémom feudálnych povinností a národnostným útlakom, výpočtom jeho bied a útrap. Popri živelnej túžbe po spravodlivosti a myšlienke o rovnosti ľudí, pozoruhodná je v básni najmä idea bratského sväzku utláčaných ukrajinských roľníckych mäs s poľskými revolucionármi, bojujúcimi aj za ich záujmy, s tými, čo ich chceli oslobodiť „od cisárov a pánov“, čo chceli zlikvidovať „panščynu-zderanynu“. No najzaujímavejšia je tretia báseň. V nej autor naplno rozozvučal strunu hlbokej triednej nenávisť ľudových mäs voči svojim utláčateľom, otvorene vyslovil svoje revolučno-demokratické krédo vo výzve k „*právu kosy*“, t. j. k ozbrojenému revolučnému boju ako jedinej ceste k sociálnemu oslobodeniu haličského roľníka.

Podrobnejším štúdiom týchto pozoruhodných materiálov antifeudálnej revolučno-demokratickej masovej agitácie sme zistili, že ide o odpisy básní haličského revolucionára-demokrata Kacpera Cigglewicza, jedného z významných predstaviteľov radikálne-demokraticky orientovaných účastníkov tajných revolučných organizácií v Haliči, ktorí sa v polovici tridsiatych rokov minulého storočia pokúšali nadviazať bezprostredné spojenie so širokými ľudovými, predovšetkým roľníckymi masami a získať ich pre revolučný národnooslobodzovací boj.

K. Ciglewicz, pôvodom Ukrajinec, bol úprimným stúpencom myšlienky spoločného poľsko-ukrajinského boja proti sociálnemu a národnostnému útlaku. Aktívne sa zúčastnil na poľskom povstaní r. 1830/31 a po jeho porážke sa vrátil do Sambora, kde ako súdny praktikant zorganizoval so študentov gymnázia tajný revolučný krúžok. V r. 1834 sa zoznámil s *Ignacyom Kulczyńským*, členom tajnej revolučnej organizácie *Združenie poľského národa* (Stowarzyszenie Ludu Polskiego). Ten ho získal pre revolučnú propagandu medzi miestnym roľníctvom a poradil mu, aby ako básnik písal pre ľud jeho vlastným jazykom. Ciglewicz skutočne napísal niekoľko takých básní, mnohé z nich na nápevy známych ľudových piesní, ktoré v početných odpisoch kolovali medzi drobnou šľachtou a inteligenciou a ich prostredníctvom sa dostávali k svojim adresátom — ukrajinským roľníkom. Z existujúcich prameňov a literatúry¹² poznáme názvy i obsah niektorých Ciglewiczových básní. On sám vo svojej autobiografii spomína piesne „*Zatužim*“ „*Rekrutka*“, „*Vandrivnyj*“, „*Molitva*“ a „*Červon-Kohut*“. Okrem toho v poľskom emigrantskom almanachu *Noworocznik demokratyczny* (Rok

¹⁰ Porov. LAMS — ASNM, pozostalost' A. B. Vrchovského.

¹¹ Okrem spomínaných troch ukrajinských básní je tu aj poľská báseň „*Butny*“.

¹² Je to predovšetkým práca *J. Horoskiewicza*, Kacper Ciglewicz, *żywot, prace i cierpienia*, uverejnená v *Gazete Narodowej*, Lvov, 1886, č. 227—33, ďalej štúdia *Ivana Franka Ševčenko herojom polskoj revolucijnoj lehendy*, v čas. *Żyte i slovo*, t. I, Lviv 1894, s. 392 a n., ako aj práca *S. Kieniewicz* *Konspiracje Galicyjskie (1831—1845)*, Warszawa 1950, a i.

drugi, Paryž 1843, s. 298—304) boli uverejnené tri básne Cięglewicz: už spomínaná „Zatużim“, ďalej „Znaję bidu waşu“ a „Kosari“. Neskôr v r. 1894 Ivan Franko, ktorý odtlačil básne z parížskeho almanachu, uverejnil z úsnej tradície ešte verše „Dali, bratja, v ruky kosy“ a spomína aj básen „Doky Nimec psami jichaw“.¹³ Uverejnená básen „Zatużim“ (Oj role ż bidna, kervavizno moja, čomu ty ne mojeju . . .) je totožná (až na menšie odchýlky a zjavné ortografické chyby, vzniklé pri prepisovaní z neznalosti pôvodného jazyka básní) s nami uvádzanou básňou toho istého názvu. Básen „Ukraina“ vo Vrchovského pozostalosti je — s istými odchýlkami v refréne a s vynechaním jednej strofy — totožná s Cięglewiczovou básňou „Kosari“. Pokiaľ ide o tretiu básen „Kyjyw“, nemôžeme na základe nám dostupných prameňov určiť celkom jednoznačne jej autora. Napriek tomu však na základe celého jej charakteru usudzujeme, že pochádza takisto z pera K. Cięglewicza, prípadne patrí niektorému z jeho nasledovníkov.¹⁴

K. Cięglewicz bol v r. 1837 v súvislosti s odhalením samborského tajného študentského krúžku uväznený, no čoskoro sa mu podarilo z väzenia ujsť. Poldruha roka sa skrýval na rôznych miestach na haličskom vidieku a pokračoval v revolučnej demokratickej agitácii. V tom čase napísal po ukrajinsky aj svoju „Instrukciu pre učiteľov dedinského ľudu“ (t. j. revolučných propagandistov a agitátorov), ktorá patrí medzi najvýznamnejšie diela poľskej revolučno-demokratickej propagandy.¹⁵ Koncom r. 1838 sa Cięglewicz znova dostal do rúk polície, bol odsúdený na 20 rokov ťažkého žalára, odkiaľ ho vyslobodila iba revolúcia r. 1848.

Cięglewiczove verše, ktoré sa dostali až k nám, do rúk mladej, protifeudálnej a revolučne naladenej slovenskej inteligencie, kde našli úrodnú pôdu a živý ohlas, odtláčame v plnom znení, tak ako sa zachovali v pozostalosti A. B. Vrchovského.

K Y J Y W (K I J O W)

Oj szkodaby ludeńkowie, onukowie! dity!
Wist z dalekych lit, bez tiamky marni zahubyty.
Wist tuju do sercia myni did mij klau,
Szczobym jeju takož wam perekazau.

Szcze nim namy neska nimci lychy pohanialy,
Nim Polak sia y Rusyn sia wiczni pobrataly,
Nim jakyj kniaz ruskyj tutka panuwau,
W naszym kraju Car cy kryl jakis buwau.

¹³ Porov. c. d., s. 393.

¹⁴ Jedným z takých bol vodca samborských študentov *Michał Popiel*, ktorý podľa Cięglewiczowho vzoru zložil agitačnú básen „*Rusyn na praznyku*“, zakončenú heslom: „wytnim Nimeciv a ścaslywych dżdem wikiv.“ (Porov. S. Kięncwicz, c. d., s. 157).

¹⁵ Podrobný obsah tejto *Instrukcie* uvádza *I. Zanewić* v kn. *Znesene panščyny v Halyčyni*. Lviv, 1896, s. 67—77. Spomína ju aj *I. Franko* v cit. štúdií, s. 397—9. Cięglewiczovu *Instrukciu* preložil do poľštiny pod názvom „*Nauka dla ľudu*“ a rozširoval ju príslušník pohraničnej stráže *Jan Gudziak*, zakladateľ tajnej revolučnej organizácie *Towarzystwo Pomocy*. Neskôr, v štyridsiatych rokoch 19. stor. sa v podobnom duchu niesla revolučno-demokratická agitácia *J. Goslarsa*, *P. Sciegnného* a i. A v podobnom duchu, pod priamym poľským vplyvom, napísal *J. Francisci* v r. 1847 aj svoju revolučnú brožúru *Zrkadlo pre lud slovenský*. (O tom podrobnejšie *V. Matuľa*, *Snahy o prehlbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia (1845—1848)*. Historický časopis VI, 1958, č. 2, s. 202—223.)

A buw Car toj, cy tam kryl toj, ot hej usi cary:
Kazdyj rik zroka podatki nazderau do mary,
A doribky wsiaky ludońkom zachlau,
Wsich na swoju wsluhu, hej imania hnau

Ne pasayi za na wyderkas szczo nesty neznajesz
Ze sia nyszczym zakropyty holodnyi nemajesz
Ze wyzerat tobi z ostatnoj soroczky
Hriszne tilo czerez mnohyji diroczky.

Bo wid ditka sia lutoho, borže widokstywbys',
I wid ditka borže slozu płaczom wymaczywbys',
Wid kaminiu borže łaskus' wydajkau
Nizes' sorce Cara prisbanii zmiakczau.

Duha z stawu wodu pyła, taj neznala hodi,
Taj zabraklo horlom duhy wodynky uwodi,
Tak wsiakych bidakiw Car obder lutyj
Ny sypakom bilsze wykryczau z ludy.

Taj Car hadau, szczo dorobok swij lude schowaly.
Ta sipaky mužom oko icdno wyberaly,
Zelizmy newistom Cycky wypalaly
Szob Cariowy wsiakij schowok swij skladaly.

Pryszlo marno wsim u switi razem pohybaty,
Bo ne smilijes widstupyty wid gruntu y chaty
Boby z tebe zywciom sotni pasy derto,
I kyrwawe tilo siloju na tertu.

Alesz Caria uriadnyky, sluchy, sipakowe
Szczaslywyji ludzkom kryvdom zyly hejpanowe
Kazdyi z nych pobryniau hriszmy jyw y pyw
Bo Car sia rozbojom z wsiakymy dilyw.

Czym hlubiszsze bolisnijsze nuzda terpka siahla
Ty micnijsze ludy meze sobom razem spriahla
Nad nuzdom kazdoho wsiakijy plakaly
Wsihej bratci ruki sy podaly.

W jeden klubok namotausia myr ludy nieszczasných,
Szczo tyzni u roci tak tam buło mist prekrasných,
Jak mnoho u noczi zaswytaje dniw,
Tak mnoho wtot klubok zamotalos' seliw.

Odze lude czerniawoju zahalom ruszyly
Baby, chlopy — kosy, koly i topory, wyly
Sznur ludy na Cara tiahnuw czerez kraj
Az po czorne more, po Dniepr y Dunaj.

Tiahly lude hej zurawy czerez sela mista,
Z nyma mussiw wystupyty cy chlap cy newista,
Chito znyma neyszow Cara laty krow,
Tot zelnaw sia switom bo smert znaszow.

Chat, seliw y mist svojich lude sia zatikly,
Wsio swoje i czuzyie spalyly posikly,
A wpered nyich wtikau Car lutyj hej hrim
Wzad nyich promińny hraly lunny, dym.

Po Dniepr wtiecez Car hej medwid pered wowkiw turmom
Dnieprom plyne, taj sipakiw potopaje hurmom.
Lipsze tobi Care, szeczoz' tam potopau
Nyż szeczobys' sia ludzk-ij pimsty doczekau

Tamka sluzbu božu krepko widspiawu władyka
Y poklony byla cila czerniawa welyka,
Narid padau Boha pokolom kryżom
Szczoz ze woroženko pohybau Dnieprom.

I z radosty slozy laly ludeńky szczasnyji
I na iedno misce zwerhly koly swoji, kyjy,
Molyly sia szczob sia Car tu nerodyw,
Spalyly na popil kupu wsiu kyjiw.

Na miscy tym Kyjyw wzris z zolotyma bramy
U Kyowi sotni cerkwy z 300ma bramamy,
K nebu wyzerajut sotnyma wezami
Tysiacz domiw stojit s krasnyma dachamy.

Z A T U Ż I M

(spiewa się na nutę Koby tak tobi jak teper mini)

Oj roleż bidna, kierwawszczyzno moja! czomu ty nemojeju?
Za tebe roblu, za tebe placzu, a ne zwu tia swojeju.
Pańskiy lan szczo deń, za tebe szczo tyżeń hirkim potom zliwaju,
Za tebe szczo rik, za tia sia wes' wik jak wil wjarmo wprihaju,
Za tebe otec, ja szcze molodec, za tebesmosia muczyly,
Za tebe mij did, za tebe praid jak woly vse robyly;
I tiahnu jak wil, szczo maju syl, any tia widrobyty,
I podatok daju, y placzu szczo maju, any tia widkupyty.
Oj Paneż mij Pane, koliż tomu stane, ta kolyż tomu hodi?
Pusty nas z Pańszczyzny, pusty nas z danyny, pusty nas u swobodi.
Twerdyi kamini, na zymnyi rini — a slozami pitnijut;
I skaly zimniiji i skaly twerdyi zdrojami slozy lijut,
A ty to pania czolowik jak ja, a nyszto tia ne wzruszyt?
Ty tak matir mau, ty tak hrudy ssau, sloza tia newskruszyt?
Pit sia wyliwaje, tило rozpadaje až do kosti żywoji —

Wid nuždy naszoji, wid muki hirkoji ne zmiakly hrudy twoji?
 Panak lulku kuryw y czelo zachmuryw, szczo wy choczeće chanyi?
 Z waszoj pańszczyzny, zwaszoj danyny, diliu sia z cisariamy.
 Szczo Pan ne zidre, cisar zabere, nam syrotom bidneńkym.
 Pany z nas kaftany, cisary soroczky drut zdorobkom cieleńkym.
 Ny znajdesz otuchu, ny znajdesz wysłuchu ukolo swojej bidy,
 Treba wsze kiedaty naszy bidny chaty, yty z torbany w didy.
 Pokyljes' molod, pracuj choc holod, staryj w zebry ruszajesz,
 Pokyl syly sut, wbrańcia tia wedut, na rekruta stawajesz,
 Koly yty ne wstyhnesz y rukom ne dwyhnesz, sid pid selom pil hmerły,
 Aż dast szczo kmet swij, szczo mu szcze pan mij i cisar newyderly,
 Jak rekrut nuždaj, y sebe marnuj y wpowłoci lita.
 Zričaj sia myfenky, witecia y sestrenky, brata y wsioho swita,
 Czerez dwajcet lit, zabud na wes' swit, zabud szczoś czołowikom,
 Jak każut zderaj, jak każut zabyčaj, każut bud rozbiynkom,
 Koly Nimci pjut, koly szalijut, hrajut sobi w karty,
 Ty musysz deń w wes', po noczy jak pes stojaty na warti.
 Wy to Polaky, naszy swojaky, były sia z Cysariamy.
 Oj wy sia były szczo bysmy widżyly staly sia wam bratamy;
 Wy nas wid paniw, wy wid cisariw chotily ste widbyty,
 Wy to pańszczyznu, wy zderanynu chotily ste zhubyty,
 Ale wy bratoniky, naszy sokolonky, na wijni wbyty zmarly,
 Was zwijstkom jak chmary, worohy cisary, jak smokowe pozerly,
 Kolysmo drymaly, wyśte wojowaly za naszu dolenu
 A teper żadna ne lije dusza za was jednu szłozenku.

UKRAINA

Zaloriw swit myru myru

3

Na czerniawu myru czas'

Dzwin posmertnyi Carim panim

Nechyj wczne propade

Zastolnaje wicznyi raz.

Kto nam putu ukowau

Kto wid zemli lokit zris'

Kto nam pracu i dorobok

Hej do kis — Hej do kis'

Aż do tyla zrabuwau.

Nuż skatynu etc.¹⁷

2.

4

Zadudnijut hory stepy

Hodi bilsze panuwaty

Wid wilnosty holosa

Koho meczom dosiahnem

Mecz y woheń na worohiw

Komu w pimsti za newolu

Hromy sklyczem z nebesa.

Kosu w hrudy zaženem.

Nuż skatynu w ohnia stis'

Swit zakryje stali lis'

Nuż do kis — Nuż do kis'¹⁶

Naszch kis — Naszch kis'¹⁸

¹⁶ I. Franko uvádza v tejto slohe odlišný refrén: „Míru, vstaň, do šťastja-ś vzris! Do kis! do kis! do kis!” (Cit. štúdia, s. 395).

¹⁷ U Franka za touto strofou nasledujú verše: „Do nevynnych talys' slozy, riky juchy potečut, / De brjažčaly naši putu, spisy, kosy zabrjažčut, / Swit zakryje staly lis. Do kis! do kis! do kis!” (Tamže, s. 395).

¹⁸ Namiesto tohto refrénu u I. Franka čítame: „Dalij, myru! Voroh bis pemortviye z blysku kis.” (Tamže.)

5.

Win w swobodі z chłostom wruci
Tebe Boha zabywau
Bos' tam dolu wilnost twoju
Szczastiu jeho darowau.
Nuz skatynu wolnia etc.

6.

Hura myru! sine neba
Holos szczast'ia rozibie
Hory stepy zadudnijut
Peklo strachom zawyje
Wilnym budesz prawom kis'
Hej do kis' — Hej do kis'.

РЕЗЮМЕ

Володимир Матула : А. Б. Врховський та словацько-українські взаємини наприкінці 30-их рр. XIX ст.

А. Б. Врховський — передовий діяч т. зв. «молодословацького» руху був у стосунках також з українцями, між іншим, з Іваном Головацьким. В його спадщині збереглася копія листа Івана Головацького невідомому адресатові, в якому говориться про події в українському культурному житті та наведено список найважливіших українських книжок. Автор публікує його повністю. В другій частині подає тексти та аналіз трьох досі невідомих українських революційних віршів: «Київ», «Затужу» та «Україна». Їх авторство приписує К. Ціглевичу.

SUMMARY

Vladimír Matula : A. B. Vrchovský and the Slovak-Ukrainian Relations at the End of the Thirties of the Last Century."

A. B. Vrchovský, the leading personality of the Young Slovak movement, kept on good terms also with Ukrainians, among them with Ivan Holovacký. In his inheritance Holovacký's letter addressed to an unknown man from the year 1837 has been preserved which has been published by the author in the full version. In the second part the author has analysed and published, in full, three Ukrainian revolutionary poems: „Kyjov“, „Zatužim“ and „Ukrajina“. The alleged author of these poems is according to Vrchovský K. Cieglovíč.

Translation by L. Hiebičková

ZUSAMMENFASSUNG

Vladimír Matula : A. B. Vrchovský und die slowakisch-ukrainischen Beziehungen zu Ende der dreissiger Jahre des 19. Jahrhunderts.

A. B. Vrchovský, die führende Persönlichkeit der jungslowakischen Bewegung, pflegte auch Kontakte mit den Ukrainern, unter anderen mit Ivan Holovacký. In seinem Nachlass wurde ein Brief vom Jahre 1837 an einen Unbekannten adressiert, aufgefunden. Diesen veröffentlicht der Verfasser in wortgetreuer Wiedergabe. Im zweiten Teil analysiert und veröffentlicht er wortwörtlich drei ukrainische revolutionäre Gerichte: „Kyjov“, „Zatužim“ und „Ukrajina“. Als Verfasser dieser bezeichnet er K. Cieglovíč.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ВОЛОДИМИР ГОШОВСЬКИЙ

Спроба генези одної лемківської-весільної пісні

Найбільш характерною рисою традиційного українського народного весілля з боку його музичного оформлення є виконання своєрідних обрядових пісень, відомих під назвою «ладкання» або «ладканки».¹ Ладкати починають жінки-свашки (рідко — дружки) під час плетіння вінків в домі молодої і закінчують — в останній день весілля, на гостині в домі молодого, перед початком обрядового танцю, званого «молодничий» або «гайналь». Між ладканням звичайно співають інші весільні пісні. Таким чином, ладкання стає своєрідним лейтмотивом українського весілля. Якщо взяти до уваги тільки музичне оформлення весілля, то його можна притрівняти з музичною формою рондо, де ладкання стає головною партією, а інші весільні пісні — епізодами.

В змісті ладкання відображені всі події весільного ритуалу з відповідними «коментарями» свашок або гостей. Наспів є імпровізаційно-речитативного складу з вільним ритмом та з «розширеними» ритмічними одиницями, які стають опорними точками мелодичної лінії. Характер мелодії сумний, меланхолійний.²

Структура вірша переважно вільна, речитативна, 7 — 9-складова з рухомою цезурою.³ Строфа дворядкова з римою або асонацією, інколи також з внутрішньою римою, але довжина рядків не завжди однакова.⁴ Деякі типи ладкання починаються заспівом «Ой лежать (лежаль) берви, бервінковий він (бервінкові)», який виконується на початку групи куплетів, пов'язаних тематичною спільністю відповідно до даної дії весільної гри.⁵

Крім весільного ладкання, відомого майже на всій етнічній території

¹ В народі не кажуть «співати ладканки», але — «ладкати».

² Див., наприклад, пісні № 38 а-г, 39, 46 в збірці Ю. Костюка [11].

³ Наприклад, 7-складовий вірш може мати форму: 4 + 3, 3 + 4, 5 + 2, 2 + 5.

⁴ Зустрічаються, означе, типи ладкання з правильною трьохколінною структурою вірша (4 + 4 + 3 або 5 + 5 + 7).

⁵ Див., напр., № 9 а-г в збірці Ф. Колесни [7].

Україні [10], зустрічаються в окремих етнографічних районах також такі обрядові пісні, які мають правильну 8-ми або 12-тискладову структуру вірша (4 + 4 або 6 + 6) та відмінний від загальноукраїнського ладання характер наспіву.⁶ Ці пісні або співаються під час окремих дій весільного ритуалу поруч з ладканням, або виконують функцію ладкання і повністю його замінюють. До них належить, між іншим, також досліджувана нами лемківська весільна пісня. Оскільки вона виконується з різними текстами (в залежності від обряду) та не має своєї народної назви, ми будемо її умовно далі називати «*весільною співанкою*».

1. ВЕСІЛЬНА СПІВАНКА СЕРЕД УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ.

З загальної кількості наспівів весільних обрядових пісень, записаних на Пришівщині та відомих нам з друкованих джерел, більше одної чверті (26,8 %) становлять варіанти весільної співанки.⁷ Вже цей чисельний показник переконливо свідчить про її велику розповсюдженість в цьому краї. Межа її поширення охоплює в основному етнографічну територію Лемківщини, поза якою вона зустрічається тільки епізодично. Натомість варіанти весільної співанки відомі серед частини словаків, чехів (меравів) та угорців.

Всі тектонічні елементи варіантів наспіву можна поділити на постійні і перемінні. Перемінні елементи характеризують, з одного боку, музично-діалектні відмінні, з другого — індивідуальні варіанти співців.

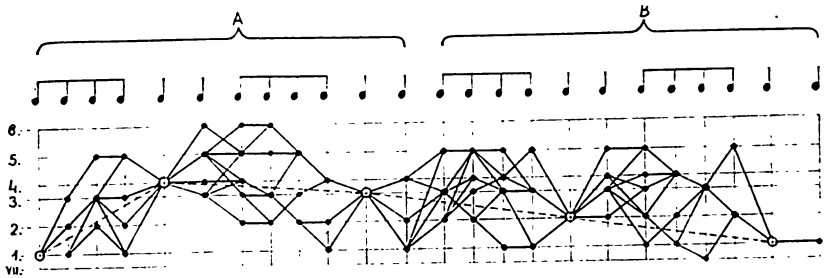
До постійних елементів весільної співанки відносяться: 12-складова ритмічна структура вірша з цезурою посередині (6+6), двочастинна мелодична форма — АВ, ізоритмічний рисунок трьох останніх фраз періоду (ритмічна модель $\frac{2}{4}$ $\bullet\bullet\bullet\bullet$ | $\bullet\bullet$) з характерним «хорейчним» закінченням — $\frac{2}{4}$ \downarrow \uparrow початок та закінчення мелодії на тоніці ладу та висхідний рух мелодії на початку, а низхідний — в кінці періоду. Ладова основа наспіву — мажорний тетра-пентахорд з головними устоями на 4—3—2—1 ступенях ладу (в низхідному русі). Остання рима є найбільш характерною для весільної співанки і послідовно зустрічається у варіантах наспівів, що були записані далеко за межами Лемківщини, серед словаків та угорців.⁸ Ці устої утворюють своєрідний інтонаційний кістяк, навколо якого розгортається хвилеподібний звуковисотний контур всієї мелодичної лінії. Насочно це оригінальне явище показано на наступній мелограмі, на якій охоплено 35 варіантів наспіву (українських, словацьких та угорських), що становить 58,3 % всіх відомих нам записів.

⁶ Наші новіші записи та дослідження весільних пісень показують, що теза Ф. Колесні ((10), стор 132) про поширення ладання на всій етнічній території України потребує уточнення. Існують цілі райони, де не тільки відсутній термін «ладання», але й невідомі пісні цього типу.

⁷ [6], № 91; [11], № 40, 40 а — н, [18]; [19], № 265, 275, 277, 282. Всього — 22 варіанти. Загальна кількість варіантів весільної співанки (українських, словацьких, чеських та угорських) — 60.

⁸ Тільки в незначній кількості варіантів спостерігається відхилення (в 1—2 фразах) від цієї загальної норми.

РИСУНОК № 1.

В залежності від перемінних елементів наспіву можна виділити два основні типи весільної співанки на Пряшівщині. Тип «А» — наспів в дводольному метрі з чотирма ізоритмічними фразами:

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 1.

Andante [11], № 406

Ви-ди-рай-ся , си-ну в ща-сли-ву го - ди - ну ,
же-бись со-ді ви - брал і го-дру га - зди-ню.

Тип «Б» — відрізняється від попереднього зміною ритміки в першій фразі. В кінці цієї фрази утворюється ритмічне «звуження», в зв'язку з чим виникає трьохдольність:

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 2.

Larghetto [11]. № 403

Що тв-ді, Ми-хайле , що тв-ді ся ста - ло ,
же тв-є. на - род - ствє так ти на-бнє - ба-ло

Відмінність обох типів полягає також в русі мелодичної лінії кінцевих фраз. ТИП «А» має переважно низхідний рух від 5 ступеня до тоніки, ТИП «Б» — від 4 (3 або 2) через 4 до тоніки ладу.

Тип «Б-2» (різновидність ТИПУ «Б») має в першій фразі мелодичний устій на 2 замість 4. 4 ступінь з'являється тільки на початку другої фрази:

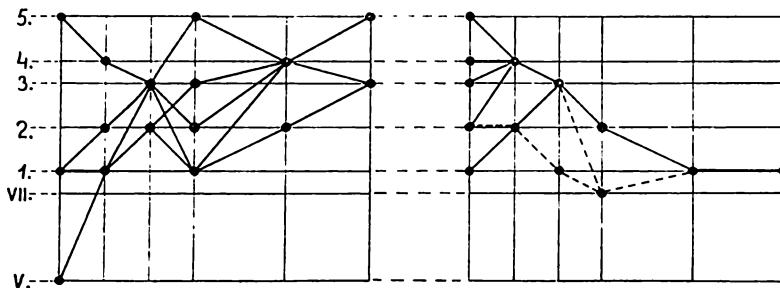
НОТНИЙ ПРИКЛАД № 3.

Чекай ти, За-ніч-но, бу-дем ти пла - ка - ти...

Тип «В» — наспів в трьохдольному або перемінному метрі — відомий тільки з запису Ф. Колесні з села Цигелка [6] № 91. Оскільки цей тип поширений в галицькій Лемківщині, його розглянемо нижче.

З усіх чотирьох фраз наспіву найбільшу статичність виявляє остання, а дещо меншу — перша. На наступних мелограмах показані мелодичні лінії першої та четвертої фрази усіх 22 варіантів весільної співанки з Пряшівщини:

РИСУНОК № 2.

Згадані вище явища можна розглядати як типові для весільної співанки, тобто — її норми. Відхилення від цих норм спостерігаються в індивідуальних варіантах наспівів.⁹ Очевидно, коли пісня виконується колективно під час весілля, то всі ці індивідуальні риси стираються. Але сила колективного народного музичного мислення проявляється і в згаданих 14

⁹ Див. [6], № 91; [11], № 40 в, ж, н; 40 к, и, і; 40 м, л; [19], № 265, 282; далі [16], № 101, 102, 104; [8], № 576, г та ін. Не слід також забувати, що можливі тут і неточності в нотатії пісень, схоплених «на слух», а також друкарські помилки. Це стосується зокрема пісень [2], № 23; [16], № 101; [19], № 275.

викликає потребу зробити статичною *третю* фразу. Таким чином, мелодична лінія прийнятні однієї з фраз стає рисою спільності всіх варіантів.

Переважає більшість варіантів весільної співанки має викристалізовану форму куплетної пісні з чітким ритмом. В спокійному ліричному наспіві відсутня мелодична розспівність окремих складів. Однак в деяких варіантах ([11], № 40а, 40д, 40ж; [19], № 275,* 277) є елементи речитативної імпровізації, розспівності складів та »rubato« — риси, які притаманні весільному ладканню.

2. ВЕСІЛЬНА СПІВАНКА В БУВШІЙ ГАЛИЦЬКІЙ ЛЕМКІВЩИНІ, НА ЗАКАРПАТТІ ТА СЕРЕД УКРАЇНЦІВ В ЮГОСЛАВІЇ.

На етнографічній території галицької Лемківщини зустрічаються тільки типи «В» (в трьохдольному метрі) та «В-2» (в перемінному трьох-двобольному метрі).¹⁰

ПОТІЙНИЙ ПРИКЛАД № 4.

$\text{♩} = 100$ с. Вільхівці, [18]

До-по-мож нам, бо - жа , і ти бо - жа ма-ти,
в щасли-ву го - ди - ну бе-сі-ля за - ча-ти.

Ритмічну перемінність: $\frac{3}{8} + \frac{2}{4}$ можна розглядати як сліди еволюції двобольного ритму весільної співанки типу «А» під впливом, правдоподібно, польських народних пісень з оберко-мазурковою ритмікою.¹¹ Наспівні виявляють велику закономірність мелодичного руху в останніх трьох фразах, натомість в першій — буває інколи низхідний мелодичний рух від 5 ступеня, як у варіанті з села. Цигелка [6] № 91.

[8], № 57 б.

І - де - ме , і - де - ме

* Розміщення тактових рисок в пісні спірне.

¹⁰ [8], № 58а, б, в, г, 57; [13], № 1422; [18].

¹¹ Цю ритміку мають польські весільні пісні з 12-складовою структурою вірша, наприклад. [5], III, № 25, 58, 66, 67, 73, 74, 77, 82, 84, 96, 101, 105; VI, № 29, 30, 95; XX, № 83, 91, 154. Разом з тим, в збірках Кольберга можна знайти і весільні пісні у дво-

В закарпатських варіантах весільної співанки типу «А», які поширені виключно на визначеній території західної частини області, помітні такі місцеві діалектні відміни наспіву: 1) ритмічне розширення четвертої восьминної ноти в кожній фразі ритмічної моделі, у зв'язку з чим утворюється трюхдольність — $\frac{3}{4}$, або угруповання перших трьох нот у тріолі (у дводольному метрі) — $\frac{2}{4}$, або, нарешті, тріольна ритмічна пульсація в усіх фразах — $\frac{6}{8}$. 2) Розширення амбігусу до сексти. 5 та 3 ступені ладу відіграють роль тимчасових мелодичних устій (елементи гармонічного мислення).¹²

ПОТНИЙ ПРИКЛАД № 5.

Andantino [7], № 12 *с.*

Ко-ли на-ша За-ня го ко-ча сі - да - ла ,
сьо-ім пай-та-шеч-кам пач-ні дя-но - ва-ла .

$\text{♩} = 92$ *с. Новоселиця, [18]*

Ві він-ку луй , він-ку , зе-ле-ний дер - він - ку ,
бу-вий ся ми бу - вий вщас-ли-бу го - дин-ку .

З території українських поселень в Югославії маємо тільки чотири варіанти, з яких три записані від одної співачки з Коцури.¹³ Сримський варіант (№ 3) та два варіанти з Коцури (№ 101, 104) збігаються з наспіваними з Пряшівщини, пісня № 102 належить до типу «В» — з галицької Лемківщини. В мелодичній лінії наспівів помітні деякі порушення загальних норм весільної співанки.

дольному метрі з мелодичною формою АВ (або А А^с) та в мажорному ладі, але побудова мелодії докорінно відрізняється від лемківської весільної співанки [5], III, № 79; XI, № 57. Всі ці пісні слід вважати вищим симбіозним. Варто зауважити, що форму, структуру та ритміку згаданих вище весільних пісень мають також деякі польські балади [5], I, стор. 27—70.

¹² [7], № 12 а, б; [2], № 20 а, б, 23. (Цей варіант з села Кальник помилково надрукований в мінорі). [18].

¹³ [16], № 3, 101, 102, 104.

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 6.

[16], № 3.

Ма-мо ма-я , ма -- ма , я ше на це бо - лам ,
чи я не ви - рос-ла , не-ди же ше о-дам?

Весільна співанка у бачко-сримських українців мало поширена.¹⁴ В ньюму середовищі вона певолі втрачає свої характерні ознаки.

3. ПІВНІЧНО-ЗАХІДНА ЕТНІЧНА ТЕРИТОРІЯ УКРАЇНИ.

Серед українських весільних пісень з *Холмищини*, що були записані Л. Сенчиком [14], знаходимо також два варіанти весільної співанки типу «А» (стор. 64, № 3 та стор. 69, № 21). Вони своїм мелодичним контуром, гол. чинем в заключній фразі, мало відрізняються від відомих нам настівів з Лемківщини.

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 7.

[14], № 21

До-щик на-кра - па - є , зя-рі за-ви - ба - є .
Наш ми-лий до - жа , зя-рі за-ви - ба - є .

Заслуговує уваги зміщення головних мелодичних устоїв в перших двох фразах на слабкі долі тактів. Щодо структури періоду, то холмський варіант являє собою унікальний приклад весільної співанки з приспівом, який відомий також в українських та білоруських колядках типу «А-2».*

¹⁴ Це стверджує в листі місцевий знавець фольклору проф. Он. Тимко.

* Див. В. Гошовский, Фольклор и кибернетика, «Советская музыка» № 11, Москва, 1964, стор. 78 та нотний приклад № 4 (К. Квітка, Укр. нар. мелодії, № 167). Ця структура зустрічається також в деяких російських весільних піснях, напр., в пісні «Ну-ка, кумушка, мы покумимся» із збірки Н. Римського-Корсакова, 100 русских народных песен, № 50.

Після приспіву (рефрену) «*наш милий оже*» слідує заключна фраза, яка є повторенням другої; мелодична форма — *abc'b'*.

Варіант з села *Ременів*, на Львівщині, що знаходиться в збірнику *Роздольського-Людкевича* [13], № 244, хоч і належить до ліричних пісень, має багато спільних рис з весільною співанкою. Можливо, що йдеться про еволюцію весільної пісні у ліричну.¹⁵

ПОТІЙНИЙ ПРИКЛАД № 8.

Allegretto [13], 244

По-під ліс тем-нень-кий йде до-щик грід-нень-кий,
до-роща тем-нень-ка, йде ми-ла пісі - нень-ка.

Амбітус наспіву досягає октави і тим самим тетраходно-пентаходна ладова основа весільної співанки була перетворена в сучасній мажор.

Єдиний *волинський варіант* із збірки *Кольберга* [4], № 35 має формальні риси спільності з весільною співанкою, які проявляються у формі, структурі, ритміці та звукоряді. Основні ладові устої мелодичного кістяка збереглися тільки в першій та останній фразі. В наспіві переважає 4 ступінь, натомість 2 — відіграє тільки другорядну роль. Початок з 4 та стрибок з 4 на нижній ввідний тон в кадансі — явища нетипові для весільної співанки.

Мала кількість варіантів весільної співанки на згаданій території пояснюється не відсутністю записів (адже ми маємо багато збірок західно-українського фольклору), але тим, що вона поза межами етнографічної території Лемківщини майже не зустрічається.

4. ВЕСІЛЬНА СПІВАНКА У СЛОВАКІВ, ЧЕХІВ ТА УГОРЦІВ.

З *словацької* етнічної території маємо тільки три варіанти з сіл *Баєров* та *Вельке Залужіце* ([12], III, № 521, 714, 718), але не виключено, що цих пісень є більше в словацькому фольклорі, принаймні вздовж української етнографічної території. Найбільш спорідненим з лемківською весільною співанкою є варіант з села *В. Залужіце*.

¹⁵ Аналогічне явище є і в моравських піснях [17], стор. 146.

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 9.

$\text{♩} = 184$ [12]. № 714

Da-lej, Mar-čo, da - lej, da - lej gi ko - sce - loj ,
 bu-dzeš še pri - sa - hac na mar-mor ka - me-ňoj .

Заслугою уваги третя фраза наспіву — характерна песпівка з мінорним нахилом: 2—3—4—3—2—3 (ля-сі-до-сі-ля-сі), — яка зустрічається тільки в закарпатських та уторському варіантах.¹⁶

Другий варіант з того ж села (№ 718) своїм мелодичним змістом значно відрізняється від попереднього та від еталону лемківської весільної співанки. Тільки в останній фразі маємо знову типовий низхідний рух 5 — 1. У варіанті з Баєрова (№ 521), що належить до типу «Б», національне музичне мислення проявляється тільки в першому реченні наспіву.

П'ять чеських варіантів весільної співанки походять зі Східної Моравії.¹⁷ Їх спільність наочно проявляється у формі, структурі, ритміці та в мажорному ладі, але з боку мелодики ясно помітні специфічні національні риси музичного мислення (хроматизм, гармонічне затримання в кадансах 2—1 тощо). Натомість співпадають з весільною співанкою деякі мелодичні звороти та устої.

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 10.

[15], стор. 441.

Ty Kar-lov-ski zvo-ny o - ny rěk-ně zvo-ňa ,
 už to - bě, dě - več - ko , tvůj vi - na - ček zvo - ňa .

Варіант з села Прушанки не тільки виявляє більшу спорідненість з українськими наспівами, але й своєю імпровізаційною манерою виконання («rubato») та пропляжністю нагадує українське весільне ладкання.

¹⁶ Див. [2] № 20 б, 23; [3], № 112 (вар.).

¹⁷ [1], № 812, 827, 875 (883d); [15], стор. 441; [17], № 118 (лірична пісня весільного походження).

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 11.

[1], № 812.

Ka-ma-rád-ko mo-ja, už se bu-du vda-vať,
ej už ta ja ne-bu-du na tra-vi vo-lá-vať.

Угорські варіанти весільної співанки були записані в трьох селах (Пустофолу, Фюзеррадавнь та Мікогазо), що розташовані недалеко від себе в північній Угерщині, між ріками Бєдрог та Горнад.¹⁸ Налєжать вони до типів «А» та «Б» і своєю мелодикою по суті нічим не відрізняються від весільних співанок з Пряшівщини та Закарпаття. Крім того, ритмічне угруповання тріолями, ритмічне розширення четвертої воьмінної ноти у фразах та домінуюча роль 6 ступеня в другій фразі наближає їх до закарпатських варіантів. Специфіка угорського народного мислення проявляється тільки в пунктирному ритмі.

НОТНИЙ ПРИКЛАД № 12.

poco perlendo e rubato

[3], № 113.

Id-va-rom, id-va-rom, szép ke-rek id-va-rom,
nem se-pri már tőb-bé az én-győn-ge ka-rom.

Інші угорські варіанти мають риси імпровізаційної розспівності, як в українських весільних ладканнях (напр., № 108, 109, 111).

5. ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ.

Насамперед слід в'яснити, чи весільна співанка є одною з пісень весільного обряду, чи типом весільного ладкання, первісний наспів якого еволюціонував пізніше у пісню, яка виконувалась під час окремих дій весільного ритуалу.

¹⁸ [3], № 108, 109, 111, 112, 113.

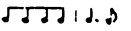
НОТНИЙ ПРИКЛАД № 13.

$\text{♩} = 126$
 Ні - ги - май, ма - ліч - ко $\text{♩} = 116$ го - го - ре но - лі - сь, $\text{♩} = 112$
 $\text{♩} = 126$ $\text{♩} = 138$ $\text{♩} = 144$

$\text{♩} = 120$ $(\text{♩} = 108)$ [18]
 до ми ті ве - зе - ле ве - ли - ку квар - тицу.
 $\text{♩} = 112$ $\text{♩} = 138$ $\text{♩} = 104$
 (riten.)

Підсумовуючи дані аналізу, можна припустити, що весільна співанка була первісно особливим типом східнослов'янського ладкання. Це підтверджується кількома фактами: 1) в деяких селах етнографічної території Лемківщини вона ще й тепер виконує функцію ладкання. 2) наспів весільної співанки знаходимо серед обжинкових пісень ([19], № 294, село Кальна Розтока). Як відомо, в багатьох районах України наспіви обжинкових пісень співпадають з весільним ладканням, т. зв. «обжинкове ладкання» ([9], стор. 66). 3) Деякі українські, чеські та угорські варіанти, як на це вже було на відповідних місцях роботи вказано, мають імпровізаційно-розспівний характер наспіву, притаманний саме весільному ладканню.

Ці самі риси має і неопублікований наспів весільної співанки з села *Руська Порубка* (Межилабірського округу), що зберігся на грамофонній пластинці французької фірми «Пате» (Pathé frères, № 1508—1509) з 1929 року. (Див. нотний приклад № 13 на стор. 271).

Хоч пісня виконується чоловіком, в ній ясно виступають на перший план імпровізаційність, стиль «rubato» та відсутність викристалізованого ритмічного еталону — $\frac{2}{4}$ — риси, які не характерні для більшості варіантів весільної співанки пісенного типу, але властиві ладканню.

Кому ж належав цей особливий тип весільного ладкання?

Меліогеографічні дані показують, що 1) осередком поширення весільної співанки є етнографічна територія бувшої Лемківщини. (Див. карту).

2) Весільна співанка не виявлена на Закарпатті поза східною та південною межою, визначеною нами на карті.¹⁹ 3) Територія її поширення на Закарпатті не становить один суцільний музичний діалект. 4) В угорських селах Закарпаття, які знаходяться в зоні весільної співанки та вздовж її південної та південно-східної межі, варіанти не були виявлені.

Ці факти переконують нас в тому, що весільна співанка не належить до так званих «міграційних пісень» і не була запозичена навіть українцями, що живуть в найближчому сусідстві з зоною поширення. Тому угорські варіанти з північної Угорщини можуть свідчити тільки про асиміляцію на цій території українського населення Лемківщини.²⁰ Так само поширення варіантів весільної співанки на Моравії не можна, на нашу думку, приписувати наслідкам волоської колонізації. Здається, що цей пісенний тип виявляє деяку спорідненість з моравськими весільними піснями 12-складової структури і в значній мірі відповідає мелодичному складу цих пісень. Тому можна припустити, що пісні типу весільної співанки побутували на Моравії і до волоської колонізації внаслідок еміграції східнослов'янського племені з області Вігорлату на захід.

Отже, запрошується гіпотеза, що весільна співанка — первісно тип весільного ладкання — була створена лемками або їх безпосередніми предками — протолемками — східнослов'янським племенем, мабуть, відомими нам з історії білохорватамлі, що жили десь в районі етнографічної території Лемківщини. Очевидно, що підтвердити або спростувати цю гіпотезу можна буде тільки після створення пісенних каталогів в Чехословаччині, Польщі та в УРСР, виявлення нових варіантів та обстеження території їх поширення. Наявність в деяких селах двох різновидів весільних обрядових пісень: весільного ладкання та весільної співанки (в темпі *giusto*) — можна пояснити тим, що в даних селах асимілювалися протолемки з іншим східнослов'янським племенем.

¹⁹ Західна частина Закарпаття була спеціально обстежена за допомогою питальника.

²⁰ Можливо, що і словацькі варіанти з сіл Баєров та В. Залужице виникли в результаті асиміляції лемків в словацькому середовищі.

Примітка:

При перевірі нотних прикладів у статті В. Гошовського були виявлені наступні помилки, які з технічних причин не можна було усунути:

1. В нотному прикладі № 1 на стор. 263 в 4 такті за 4 нотою повинна бути пов'язана з нею нота *fis*¹ у формі шістнадцятинного форшлагу.

2. У прикладі № 6 на стор. 267 в 3 такті 2 нота повинна бути *h*¹.

3. У прикладі № 9 на стор. 269 в 5 такті 2 нота повинна бути *h*¹.

4. У прикладі № 11 на стор. 270 4 половинна нота *a*¹ 2 такту повинна бути четвертинною, а в 4 такті замість половинної ноти *c*² повинна бути половинна нота *d*².

ЦИТОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- [1] *F. BARTOŠ — L. JANÁČEK*, *Národní písně moravské*, Praha 1901.
- [2] *Д. ЗАДОР — Ю. КОСТЮК — П. МИЛОСЛАВСЬКИЙ*, Народні пісні подкарпатських русинів, Ужгород, 1944.
- [3] *L. KISS*, *Lakodalom, „A magyar népzene tára”*, t. III A, Budapest 1955.
- [4] *O. KOLBERG*, *Wolyń*, Kraków 1907.
- [5] *O. KOLBERG*, *Lud*, serya I, Warszawa 1857; s. III, Warszawa 1867; s. VI, Kraków 1873; s. XX, Kraków 1887.
- [6] *Ф. КОЛЕССА*, Народні пісні з південного Підкарпаття, «Науковий збірник т-ва «Провіта», II, Ужгород, 1923.
- [7] *Ф. КОЛЕССА*, Народні пісні з Підкарпатської Русі, «Науковий збірник т-ва «Провіта», т. 13—14, Ужгород, 1938.
- [8] *Ф. КОЛЕССА*, Народні пісні з галицької Лемківщини, «Етнографічний збірник НТШ», т. 49—50, Львів, 1929.
- [9] *Ф. КОЛЕССА*, Українська усна словесність, Львів, 1938.
- [10] *Ф. КОЛЕССА*, Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті, «Науковий збірник т-ва «Провіта», т. 10, Ужгород, 1934.
- [11] *Ю. КОСТЮК*, Українські народні пісні Пряшівського краю, кн. I, (Братіслава), 1958.
- [12] *F. POLOCZEK*, *Slovenské ľudové piesne*, sv. 3, Bratislava 1956.
- [13] *Й. РОЗДОЛЬСЬКИЙ — С. ЛЮДКЕВИЧ*, Галицько-руські народні мелодії, ч. I—II, «Етнографічний збірник НТШ», т. 21—22, Львів, 1906, 1908.
- [14] *Л. СЕНЧУК*, Пісні з Холмщини і Підляся, «Матеріали до української етнології НТШ», т. 16, Львів, 1916.
- [15] *F. SUŠIL*, *Moravské národní písně*, Brno 1860.
- [16] *О. ТИМКО*, Наша пісня. Збірник народних і популярних пісеньок югославянських русинів, кн. I—III, Руски Керестур, 1953, 1954.
- [17] *K. VETTERL, Z. JELÍNKOVÁ*, *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka*, č. II, Praha 1960.
- [18] Фонди фольклорного кабінету Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка, УРСР.
- [19] *Ю. ЦИМБОРА*, Українські народні пісні Східної Словаччини, кн. II, (Пряшів), 1963.

ZUSAMMENFASSUNG

Wolodymyr Hoschowskyj

Ein Versuch der Genese eines Hochzeitsliedes der Lemken

Unter den Hochzeitsliedern der Ukrainer in der Ostslowakei ist ein besonderer Typus verbreitet, dessen Varianten nicht nur im ganzen Gebiet der Lemky-Siedlung in den Karpaten, sondern auch in der Westukraine, bei der Slowaken, Tschechen und Magyaren bekannt ist. Die gemeinsamen Züge der Varianten sind folgende: die 12silbige Versstruktur (6+6), zweiteilige Melodieform (AB), vier isorhythmischen Phrasen (Model — 2,4) mit der trochäischen Endung () und eine Dur-Tonart. Die wellenartige Melodiekurve beginnt und endet auf der Tonika und in der Mitte stützsich auf die 4—3—2 Stufen der Tonreihe (Fig. 1).

Auf Grund der Rhythmik unterscheiden wir drei Haupttypen des Hochzeitsliedes (Nb. Nr. 1, 2, 4). In den westukrainischen Gebieten (Transkarpatien, L'viv und Wolynien), sowie auch im Chelm-Gebiet (Polen) und bei den Ukrainern in Jugoslawien, weist das Lied eigenartige Dialektmerkmale auf, die in der Rhythmik und in der Melodiekurve sichtbar sind (Nb. Nr. 5, 6, 7, 8).

Die slowakischen und tschechischen Varianten sind mit den ukrainischen eng verwandt, obwohl sie durch das nationale musikalische Denken des Volkes stark beeinflußt sind (Nb. Nr. 9, 10, 11). Dagegen unterscheiden sich die ungarischen Varianten von den ukrainischen Prototypen nur durch den „punktierten“ Rhythmus (Nb. Nr. 12).

SCHLUßFOLGERUNGEN

1. Das untersuchte Lied gehörte ursprünglich zu dem Typus der „Ladkanja“ (eine rezitative Art der ukrainischen Hochzeitsbrauchslieder), später aber wurde es in ein Brauchslied, das nur bei gewissen Szenen der Hochzeitsrituale gesungen wurde, und schließlich in das lyrische Lied umgewandelt.

2. Die Kartographierung der Varianten zeigt, daß das Zentrum des Vorkommens des Liedes das ethnische Gebiet der Lemken in den Ostkarpaten (Ostbeskyden) ist, woher es sich auch verbreitet hat.

3. Da das Lied zweifellos uralter Herkunft ist, kann man voraussetzen, daß es möglicherweise sogar den Protolemken — dem ostlawischen Stamm der Weißkroaten — gehörte.

11. 11. 2023

12. 11. 2023

13. 11. 2023

14. 11. 2023

15. 11. 2023

16. 11. 2023

17. 11. 2023

18. 11. 2023

19. 11. 2023

20. 11. 2023

21. 11. 2023

22. 11. 2023

23. 11. 2023

24. 11. 2023

25. 11. 2023

26. 11. 2023

27. 11. 2023

28. 11. 2023

29. 11. 2023

30. 11. 2023

31. 11. 2023

1. 12. 2023

2. 12. 2023

3. 12. 2023

4. 12. 2023

5. 12. 2023

6. 12. 2023

7. 12. 2023

8. 12. 2023

9. 12. 2023

10. 12. 2023

11. 12. 2023

12. 12. 2023

13. 12. 2023

14. 12. 2023

15. 12. 2023

16. 12. 2023

17. 12. 2023

18. 12. 2023

19. 12. 2023

20. 12. 2023

21. 12. 2023

22. 12. 2023

23. 12. 2023

24. 12. 2023

25. 12. 2023

26. 12. 2023

27. 12. 2023

28. 12. 2023

29. 12. 2023

30. 12. 2023

31. 12. 2023

Старовинна колядка з Лабірщини

Народна колядка (різдвяна величальна пісня переважно світського змісту) є з історичного й естетичного погляду одним із найбагатших і найцінніших жанрів українського фольклору. В ній збереглося не тільки багато цінних свідчень про старовинний побут і світогляд; ціла естетична система колядки, виразно стабілізована вже в XVI—XVII століттях, репрезентує в найчистішій формі старший стильовий тип у розвитку народної пісні, заснований на послідовному використанні замкнутої системи засобів (символіка, постійні епітети, ритмічно-синтаксична конгруенція й паралелізм, композиційна трихотомія, модифіковані повтори, оздобний рифрен).¹ Значна кількість записів колядок з української території дозволяє вивчати цей жанр уточненими методами. І все ж його вивчення — тільки в початках; після праць *Потебні*, *Ящуржинського*, *Коробки*, *Сосенка*, *Свенціцького*, *Карамана*, *Ф. Колесси*, що підходили до колядок завжди тільки з певної звукової перспективи, немає продовження.

Крім частини новосколонізованої території на південному сході України, лемківська діалектна область по обох боках Карпат є на українській етнічній території єдиним місцем, де не записано народних колядок загальноукраїнського типу (з ритмічним розміром 5 + 5 та його модифікаціями). Крайніми пунктами в напрямі на захід, де занотовано такі ксядкн, є на північному боці Карпат *Дошно* й *Волгошова* біля *Риманова*, *Вислік Долішній* та *Горішній*.² На півдні Карпат такі пункти відповідно: *Габура*, *Калинів*, *Красний Брід*, *Вишині Чабини*, *Збудська Біла* й *Радвань*.³

¹Замітки про стилістичний тип колядки — в моїй статті: *Stará ukrajinská píseň o vojvodovi Stefanovi a její význam pro dějiny slovanské lidové písně*, „Slavia“, 29, 1960, 1, стор. 92—93. Пор. ще працю Ф. Колесси: *Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті*, «Науковий збірник т-ва «Просвіта» в Ужгороді», т. 10, стор. 121—148, та книгу П. Карамана (Carapan): *Obrzęd koledowania u Słowian i u Rumunów*, Kraków 1933.

²Головацький П., 81; Верхратський. *Про говор галицьких лемків*, 285—286; Ф. Колесса, *Народні пісні з галицької Лемківщини* («Етнографічний збірник», т. 39—40), 356; J. Falkowski — В. Pasznyi, *Na pograniczu lemkowsko-bojkowskim*, Lwów 1935, 95—98.

³*Українські народні пісні Пряшівського краю* I, 79; М. Шмайда, *Колядки*, «Нове життя», 1964, № 50, додаток.

На захід від цієї лінії, що досить точно покривається, з певним відхиленням на захід, із лінією переходу рухомого наголосу в постійний, колядок цього типу, здається, не виявлено. Але записи в збірнику Я. Головацького (*Народные песни Галицкой и Угорской Руси*) документують присутність дуже багатого всгнища колядкової традиції безпосередньо далі на схід — у районі між ріками *Ославою* й *Солинкою*. Там, у селах *Кальниця*, *Суковате*, *Середнє*, *Репедь*, *Ославиця* записано понад 50 естетично й історично цінних текстів, що їх Головацький опублікував переважно на початку II тома свого збірника.⁴ З тих же місць походять унікальні записи царинних пісень, що своєю естетикою також зв'язані з колядками й білоруськими волочечними піснями, і одночасно деякими мотивами нагадують південнослов'янські сбрядсаї пісні весняного циклу. Це все дає підставу припускати, що давніше колядки українського типу були відомі у західній частині лемківської території, звідки витіснила їх пізніше хвиля релігійної колядки, подібно, як це трапилось у південній Польщі, де в часи, коли почался збирання фльклорних матеріалів, тільки місцями зберігалися світські колядки старинного типу. Старі колядки загинули, здається, разом зі своєю ритуальною основою — інституцією групового колядування дорослих, замість якого в лемків з'явився західний вертеп (бетлем) і ходження дітей зі звіздою (зрєю). Все ж цікаво, що границя старовинних колядок приблизно згідна з пучком мовних ізоглос, що відмежовують від себе бойківський і лемківський говори (наголос, м'яке закінчення 3-ої ос. множ. -ть, м'який суфікс -ський, закінчення пот. рлг. adj. *молэд'і*, *стар'і*, закінчення 3-ої ос. одн. мин. часу *ходив*, *мав*). Здається, що тими місцями проходила якась важлива етнографічно-побутова межа, яку детеперішні дослідження народної культури ще не розкрили.

На території Східної Словаччини колядка десятискладового типу репрезентована (наскільки це можливо встановити на основі існуючих записів) невеликою кількістю сюжетів, записаних лише в декількох селах (крім названих, що в Лабірській долині, ще в *Пихнях* (вузький, розкладений текст), *Прислопі*, *Кальній Розтоці*, *Кленовій*, *Руській Воловій*, *Дубраві*, *Іновці*, тобто майже виключно вже на території укаючого діалекту. З персхідної смуги між границею укаючого діалекту й Лабірцем (крім Пихнів) записів немає. Це наводить на здогад, що колядкова традиція в Лабірській долині може мати тісніший зв'язок з традицією Сянїччини, ніж з закарпатською традицією бойківською. Виявляється, що це справді так. Нам відомі тільки дві колядки, що псв'язують Лабірщину зі східною Снинщиною: *ластівка будить господаря, заповідаючи колядників* (Шмайда 3, 6 — записи з *Прислопа* й *Красного Броду*); *дівчина губить волів* (Іновець УНП I, 80; *Дубрава* УНП II, 225; запис з *Виш. Чабин* у авторському архіві). Зрештою репертуари обох областей різні. Колядки східного району (*три небесні сили гостями в господаря* УНП II, 223; *Гнатюк*, *Колядки I*, 171—172; *троякий хосен у чашах* УНП II, 224; Шмайда 3; *Гнатюк I*, 182—187; *бог читає святі книги, шукаючи постів*, Шмайда 5; Головацький II, 7, 41; *господар, оточений слугами, рахує добро*, УНП II, 225; *Гна-*

⁴ Автором записів був імовірно польський етнограф і поет В. Поль.

тук I, 14, 150; юнакові-переможецьві пропонують дарунки, Шмайда 10; Головацький II, 54; Гнатюк II, 13, 42—58; югас трубить на три труби, Шмайда 11; Головацький II, 59; Гнатюк II, 81—86) виявляють дуже значні текстові розходження в порівнянні з галицькими. На цій території були записані й сюжети, яких немає в збірнику Гнатюка (*мати божа колише малого Христа*, Шмайда 4; *дівчини купують дарунки*, Шмайда 9; *три ангели пильнують дитину в колосці*, Шмайда 12; *орендаря, успішною в торгівлі, кличе рабін на розмову*, Шмайда 12). З усього видно, що репертуар цих сіл зв'язаний з окремою закарпатською традицією, що, на жаль, ще повністю не досліджена.⁵

Зате в записах з Лабірської долини знаходимо в кількох випадках дуже виразні текстові спільності з репертуаром сяницької області в Галичині:

дев'ять синів віють збіжжя на пелєвні: Колесса, Нар. пісні з Підкарпатської Русі (1938), 58; Шмайда 8 (записи з Радвані й Красного Броду) — Головацький II, 70 (запис із Кальниці);

дев'ять дівчат шиють у світлонці хустки: Шмайда 9 (Красний Брід) — Головацький II, 71 (Кальниця); Верхратський, Про говор лемків 378 (Туринсько);

дівчина губить волів і кличе родину на допомогу: неопублікований запис Ф. Віца з Виш. Чабин у авторському архіві — Головацький II, 75 (Репель); пор. більш далекий текст із східної Снінщини в УНП I, 80, 225.

хлонець просить Бога, щоб порівняв гори й долини, даючи тим можливість побачити милу: УНП I, 79 (Габура); запис О. Сухого з Білої в авторському архіві — Головацький II, 79 (Середнє).

Ці подібності знову підтверджують здогад, що Лабірська долина, якою проходив важливий торговельний шлях з Галичини й де навколо краснобрідського монастиря концентрувалось культурне життя широкого району обабіч Карпат, була вертатами, якими проникали пісенні скарби з північного боку Карпат на південь. Не сумніваємось у тому, що докладніший аналіз інших формацій обрядової пісні (весільних, хрестильних, жнивварських, весняних пісень) доповнить це помічення новими елементами.

Між колядками лабірсько-лемківської групи звертає на себе увагу одна, записана в *Габурі й Збудській Білії*:

*Порівнай Боже гори-долини рівненько,
Жебы ся было до мого няньця, до моеї мамці видненько.*

*А ци ся видно, ци ся не видно — не дэбаю,
Я свого няньця, я свою мамцю по голосонці, по бесідонці познаю.*

Збудська Біла. зап. О. Сухий, 1951 (авторові передав того ж року Ф. Віцо).

⁵ Автор цієї статті готує до друку зведене видання закарпатських колядок за матеріалами, зібраними І. Паньківцем.

Потований текст із *Габури* (теж у записі О. Сухого) має на вступі доланий дворядковий мотив:

*Із-за горононьки два голубоньки гуркочут, сї, гуркочут,
На долиноньці дві зозуленьки лєн берут.*

*Порівнай, Боже, гори-долини рівненько, сї, рівненько,
Жебы ся было до мого нянька, до мойой мамкы видненько.*

*А ци ся видно, ци ся не видно — не дэбаю, сї, не дэбаю,
Я свого няньця, я свою мамцю по голосоньку, по бесідоньці спознаю.*

Українські народні пісні Пряшівського краю, I, 79.

Дана колядка була відома на Закарпатті в районі від Лютої й Турянської долини аж по Свалявщину й Мукачівщину. Варіант з *Турянської Пасіки* своєю композиційною побудовою дуже близький до габурського. Він різниться від нього тільки заміною антропоморфного мотиву в другому рядку й вилищенням згадки про батька:

*Ой на гороноці два голубонці гуркають,
А на долині дві зозулички кукають.
Зрунай, Богоньку, гори й долини руненько
Чей бы мені ся до мой мамкы видненько.
Ой хогь видненько, хогь невидненько — не дбаю,
Я свою мамку по голоскови спознаю.*

*Турянська Пасіка, від Івана Гоzi зап. Степан Чайківський
(з матеріалів І. Панькевича).*

Дуже подібний (з заміною часів у першому двовірші) варіант із Ракова надрукував Ф. Колесса в «Народних піснях з Підкарпатської Русі» (Наук. збірник т-ва Просвіта в Ужгороді, т. 13—14, стор. 56/104. У варіанті з Лютої (Ф. Колесса, *Народні пісні з південного Підкарпаття, Ужгород 1923*, стор. 50) бракує, подібно як у тексті з Білої, першого двовірша: мати замінена батьком (няньком).

В трохи іншому оформленні виступає наша пісня на Мукачівщині й Свалявщині. Тут її зміст повторюється кілька разів, прикладаючись до поодиноких членів родини: *мамці, ненька, сестры, брата, миленького* (Грибівці, від Олени Гузинець зап. Ю. Рідорман, з матеріалів Панькевича), *чи нянька, мамкы, сестры, братка, милы* (Голубинне, Линтур, *Угро-русские коляды*, 34—35). Таким закінченням пісня набуває еротичного визвуку. Але її основний текст майже не відрізняється від вище наведених; і тут живуть поряд себе форма зі вступним дистихом:

*На гороноці два голубонці гуркають,
А на долині дві зозулички кувають (Грибівці)*

і форма без нього (Голубинне).

Пісня була добре відома і в українській Галичині; два записи походять з місць порівняно близьких до лабірської долини. Текст із *Середнього* в Сянічині (27 км у повітряній лінії від Габури) приносить зміну передусім у вступному двовірші:

А на горойці два голубойки ячмінь жнуть,
А в долинощі дві зазулейки лен беруть.
Порівнай, Боже, горы-долины рівнейко,
Чей бы си было до мого татця виднейко.
Ей ци виднейко, ци не виднейко — не дбаю,
Свого татцейка по голосойку, в темнім лісойку спізнаю.

В дальших частинах співають таким же способом про мамцю, братцейка.
сестройку, милого.

Головацький II, 79.

В *Ходовичах* біля Стрия вступна строфа зазнає нової модифікації:

Ой попід гору дві зазуленьки ячмінь жнут,
А трета Гауці понад береги льон бере.

Етнографічний збірник XI, 15⁶

В окремих строфах пісні тут теж вичерговують себе *батенько, матікна, браччик, сестричка, милий*. В цьому варіанті немає характерного поширення ритмічного розміру паристих віршів (або останнього вірша) на один п'ятискладовий сегмент, що його ми зустріли як в записях із Лабірщини, так і з Середнього.

З Галичини відомі ще два вузькі варіанти з *Дашави* на Івано-Франківщині та іншого невідомого місця (*Етнографічний збірник XXI, 44*), що по-різному формують текст вступного двовірша:

Там на гороньці дві соколоньці ячмінь жнут,
На долиноньці дві паняночки льон беруть.

Там на горойці дві соколойці ячмінь жнут,
А на долині дві зазулейки льон берут.

Є ще текст з *Городниці* Гусятинського пов. на Поділлі, в якому пісня має циклічний характер, але вилишено в ній середню строфу з мотивом рівняння гір і долин:

Там на гороньці дві зазулоньці кувало,
Там *Марусенька* при долиноньці лен брала.
Ой чи ся видно, ой чи не видно — не дбаю,
Я свого батенька в нічку *темненьку* спізнаю,
В *темнім лісочку* по голосочку пізнаю.

Потім співають про *матінку, братчика, сестричку* й *милого*.

Гнатюк, Колядки II, 251.

Іншим способом редуковано наш текст, включений у іншу пісню, в *Старяві* на *Переміщині*:

Там на гуройці дві дівчинощі ічмінь жнут,
А в дулінощі дві дівчинощі лен бірут.
Зрїмнай жи Божи торї з дулами рїмнейку,
Жибї сі било ду мої *Касї* виднейку.

Записала М. Пшпюрська 1929 р.

⁶ Паралельно існувала в *Ходовичах* форма, подібна до тієї, що в збірнику Головацького.

У варіанті з *Львівщини (Колядки та щедрівки, Київ 1965, 318)* вступ виглядає ще інакше:

Там на гірощі дві зозульські в ячмені,
А третя Талуля під гірощками льон бере.

Сюжет розвивається в циклі: *братік — сестричка — милий*.

Подібний початок був записаний далі на північ у Сокальському повіті.

За горою дві зозулі ковало,
А третя Касуня край дороги лен брала.

B. Sokalski, Powiat sokalski 199.

Попробуємо зробити висновки з наведеного порівняння:

1. Пісня складена з трьох мстивічних оснсв; кожна займає одну строфу. Друга й третя основи пов'язані між собою логічно; перша ж не має з останніми видимого змістового зв'язку. Тому не можна дивуватись, що вона найчастіше випадає з тексту пісні. Але її присутність у більшості варіантів, що походять з різних віддалених місць від Поділля по Закарпаття й Пряшівщину, показує, що цей мотив уже давно був пов'язаний з текстом пісні. Здається, що він належав до категорії мандрівних орнаментальних мотивів; паралельно знаходимо його в тексті іншої любовної колядки («Прийшов милейкий під воротейка. занукав», Kolberg, *Dziela wszystkie*, 35 (Przemyskie), 22—23; запис М. Пшенюрської зі Старяви, частину якого тут цитовано). Його корені можна шукати у алегоричній жнивній пісні, де він становить органічний вступ до сюжету (Головацький IV, 203), його ж поява в нашій колядці зв'язана мабуть з прагненням обрамувати обнажений діалог епічним мотивом праці, звичайним для колядок.

2. Орнаментальний характер вступного двовірша сприяв його частішому перетворенню. Вільно замінюються символічні постаті пташок-дівчат (*голубки, зозулі, соколи*). Дальший розвиток прямує то до яснішого розкриття антропоморфного значення образів (вар. з Городниці, Львівщини, Старяви, Дашави, Холович), то до дослівної зооморфної інтерпретації тих же образів, вираженої дієсловами «кукають», «гуркають» у закарпатських варіантах. Варіант із Габурні займає в цьому розвитку посереднє місце.

3. Основний семантичний масив пісні має, навпаки, дуже стабільний характер. Існують три основні різниці між варіантами:

- а) пісня може бути простою, або — частіше — циклічною,
- б) фінальним об'єктом її сюжету можуть бути *батько й мати* (варіанти з Лабірщини й Турянщини), але значно частіше це *милий* або (винятково) *мила*,
- в) звертає на себе увагу територіальне поширення ритмічної модифікації в паристих віршах (додавання слів «по бесідонці», «в темнім лісочку» в Сянїчині й Гусятинщині), яке показує на те, що цей елемент мав свою історичну санкцію.

Якщо з текстового погляду лабірські варіанти стоять посередині між галицькими й закарпатськими, то аналіз мелодії габурського варіанту розкриває його спорідненість з варіантом з Холович біля Стрия. Її мінорна основа є характерним для обрядових мелодій підвищенням IV ступеня (cis) різко відбиває від мелодики інших варіантів, записаних у Галичині Роздольським, а на Ужанщині Колессою. Порівняймо:

Дашаба (ЕЗ, XXI, 44)

Люта (Колесси, Нар. пісні з півд. Підкарпаття, 50)

Забура (УКН I, 79)

Ходовичі (ЕЗ, XI, 15)

Колядка є жанром зі строго визначеною структурою поетичного образу. Коли порівняємо нашу колядку з пересічним колядковим текстом, вразить нас її естетична неконформність. В колядках дівчині даний майже завжди епічний образок з її життя: змальовується її праця чи дозвілля, її зустрічі

з рідними й женихами. Важливу роль грає в них величальний елемент, що реалізується широким описом краси дівчини, її сядгу й поведінки. Героїня колядки проявляється в колі тих, що подивляють її або допомагають їй. Діалог у дівочих колядках завжди зарамкований лаконічним епічним малюнком.

В нашій колядці дівчина не виявляє ніякої активності; її змістом є лірична пряма мова, адресована ритерично тому, кого співак вважає володарем над людською долею. Її метою не є об'єктивне вславлення дівчини, а вираз особистих почуттів. Проти колективізму й епічності типової колядки тут переважає індивідуалізований ліризм.

Від маси величальних колядок нашу пісню відрізняє також ритмічна форма. Проти формули 5+5+ рефрен, що характеризує більшість колядок, тут знаходимо формулу 5+5+3 без рефрену. Дальшим «неколядковим» знаком цієї пісні є її послідовна римованість; зате архаїчна колядка побудована на принципі синтаксичного паралелізму рядків, що тільки принагідно виражається римсю чи асонансом.

Особливо добре видний інтимно-ліричний характер нашої пісні тоді, коли відділимо від неї вступний орнаментальний двівірш. В такому вигляді, без цього двівірша, ми знаходимо нашу пісню в польському популярному друкуві 1615—1620 рр. *»Nowe pieśni dworskie«*. У транспозиції на український правопис вона виглядає так:

*Да зрувнай Боже гори-долини рувнейко,
Да щоби-сь мені до моєй Касі виднейко.
Положу лавку через муравку до неї,
Лавка широка, река глибока до неї.*

*Да бодай ті гори-долини пропали,
Що мні Касині оченьки порвали.
Да хотяй увижу, |хоть не увижу,| не дбаю,
Коли я [свого та] миленького по голосі [по]знаю.*

*Чи я ді тобі не говорила, Матею:
Наклади мені на очі землі жменюю.*

K. Badecki, Polsku liryka mieszczańska, Lwów 1936, 187.

Механічне й бездумне причеплення останнього двівірша, що не має ніякого зв'язку з рештою тексту, свідчить, здається, про те, що в час надрукування наша пісня була вже добре відомою: такі «вдосконалення» появляються найчастіше в текстах пісень з великим поширенням. Про тривання її популярності свідчить факт, що на кінці того ж століття її ще раз передруковано в збірнику *»Pieśni u wesola uciecha«* (Badecki, op. cit. 329). Але сила її мотивів найкраще виявила себе в тому, що їх внесено як складовий елемент у тексти інших сучасних пісень. Ще в кінці 17-го століття ті самі чотири вірші, що стануть основою пізніше записаної колядки, появляються з певними змінами в складі іншої пісні пісенникового репертуару:

Oy rozwiázaw sia moy czerewiczek na nozie,
 Oy zażurył sie moy milenki w dorozie.
 Oy zawieźu ja moy czerowiczek na nozie,
 Rozweselic sie moy milenki w dorozie.
 Oy posłuź bo ia szese koniczenkow, siodmy woz,
 A osmoho wozniczenka, szczop prywios.
 Rowнай ze Boże hory, doliny rownienko,
 Pryniesi Boże koho ia lublu borzdienko.
 Oy choc y rano, choc y nie ranenko, nie dbaiu,
 Ia swoho holubonka po holosenku poznaiu.

Возняк, Матеріали до історії української пісні і вірші I, Львів 1913, 33.

Елементи тієї ж пісні використано в 18-му столітті при створюванні тексту «двірської» пісні про те, як слуга добровільно зрікається своєї дівчини в користь свого пана, що також любить її. В записі, поміщеному в збірнику Головацького (I, 291), ця пісня починається:

Порівнай, Боже, гори і долини рівненько,
 Щоби ся було до дівчиноньки видненько.
 Ой ци видненько, ци не видненько — не дбаю,
 Кого я люблю — по голосоньку спізнаю.
 Поставлю я кладку через муравку з дуброви,
 Бо у дівчини чорні очонька і брови.

В порівнянні з текстом поч. XVII століття тут тільки замінено власне ім'я дівчини і модифіковано в сентиментальному стилі зміст останнього двовірша, що в первісній пісні стояв на іншому місці. Дуже подібний текст має варіант у збірнику Чубинського (*Труды* V, 1067). Наведених рядків майже без зміни появляється в тексті пісні «Дівчина душа не хоче книша» в закарпатському збірнику У. Грядєлевича з поч. XIX ст. (ЗНТШ, LXXXVIII, 153).

Вступний мотив нашої пісні (з модифікованим розгорненням, що його знаходимо вперше в пісні кінця 17 століття, опублікованій Возняком) дуже поширився в польському фольклорі. Тут він посвяляється як своєрідна лірична інвокація, поставлена на початку або на третьому місці тексту, в декількох споріднених піснях, що змальовують тугу дівчини за неprisутнім коханцем. З первісної пісні відпала гармонійна пуанта (*навіть голос милої заспокоює тугу*); замінено ролі ліричних героїв (висловлюється дівчина про хлопця). Дальший зміст розгортається у вільно пов'язуваних строфах, що можуть замінюватись іншими:

Porównaj Boże góry z dolami,
 Niech będzie równiosienko.
 Przyprawdź, Panie, moje kochanie
 W niedzielę raniusienko.

Ach, czy w niedzielę, czy nie w niedzielę,
 Nie dbam, choć konika strudzi.
 Bo moje serce strapione wiele,
 Najnieszczęśliwsza ja z ludzi.

Aj, niema sianka, tylko owsianka
 Na tém szerokiém polu:

Przyprowadź, Boże, kogo ja kocham,
Na wronym koniu.

Jedzie Jasięko, jedzie nadobny
Przez zieloną dąbrowę.
Rozpuścił cugle, rozpuścił złote
Konikowi na głowę.

Nie taki mi żal tych złotych cugli,
Com je opuścił;
Bardziej cię mnie żal, dziewczyno,
Com cieble opuścił.

I ta liliła w ogródeczku, co przedtém bujała,
Teraz nie buja.
I ta dziewczyna, co przedtém hulala,
Teraz nie hula.

*K. Wójcicki, Pieśni ludu Białochrobatów I, 158
(німічне Мазовше)*

Перші дві строфи повторюються з невеликими змінами в іншому записі з Мазовша (Kolberg, *Dziela wszystkie* 25, стор. 40), з Добржинської області (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej II, 49), Шлеська (Bystroń, *Pieśni ludowe z polskiego Śląska I, 256*). В інших варіантах збережена тільки перша строфа, що переходить на третє місце пісенного тексту (початок пісні: »Wyjechał w pole, krzyknął na konie«, Kolberg, op. cit. 26, 236 та »Oj, jedzie, jedzie Jasię nadobny«, Kolberg, op. cit. 2, 26), або втримується на початку (Kozłowski, *Lud, Warszawa 1869, 79*).

Без змін входила перша строфа і в текстні новіші, лаконізовані, з яких випав уже й слід мотиву «не дбаю»:

Porównaj, Boże, góry s dolami,
by było równiośnieiko,
przyprawdź Panie moje kochanie
w niedziele raniusieiko.

Kiedy przyjedzie, niech z konia zsiędzie,
a niechże mnie nie budzi,
bo moje serce strapione wielce
od tych pogańskich ludzi,

Chleba pozycę, soli pozycę,
Zawse-ć je oddaę musę,
skaral mnie Pan Bóg złym przyjacielem,
ja z nim biedować musę.

O. Kolberg, *Dziela wszystkie* 28 (Mazowsze V), 191.

В іншій, південнопольській пісні з Ропчицького повіту, географічно найближчій до української території, появляється, хоч і в перетвореній формі, втрачений у попередніх піснях мотив пізнання милої по голосу:

Urównej Boze moje podwórze,
zeby byuo równusieńko,
przyprawdź Panie moje kochanie
w poniedziałek raniusieńko.

Rozleciauy się siwe gouębie
uoj po rosie, po rosie,
po cemżeś poznau Józio Teklusie —
ujj po guosie, po guosie.

Rozleciauy się siwe gouębie
uoj po dębie, po dębie,
po cemżeś poznau Józio Teklusie —
uoj po gębie, po gębie.

Zbjór wiadomości do antropologii krajowej XIV. 43.

Варто зазначити, що в одному з записів (від Нового Двора та Закрочима в Мазовії, Kolberg, *Dziela wszystkie 25*, стор. 40) польська пісня зберегла, здається, старинні риси мелодії, що зв'язують її з мелодією, відомою на Лабірщині.

Якщо на українській території первісна лірична пісня стала колядкою, то цитовані польські пісні входять у склад весільного репертуару. У функції весільної пісні, з доповненнями іншого характеру, наш сюжет появляється в Пружанському повіті на білорусько-українському мовному пограниччі:

Равняй, Божа, горы-даліны равненька,
Пріяси, Божа, майго Ясенька раненька.
Хоць раненька, хоць ні раненька — ня дбаю,
Я свайга мілага па галасочку пазнаю.
Ні па галасочку, то па станочку,
А ні па станочку, то па белым лічаньку,
Па каню вараненькім, па сядлу залаценькім.

Романов, Материали по этнографии Гродненской губернии II, 13.

Сам мотив рівняння гір і долин став у пісенній традиції настільки популярним, що в різних перетворених формах появлявся і в інших польських та українських піснях:

A równajcie się, góry, padoly, równajcie,
A zjeżdżajcie się me przyjacioly, zjeżdżajcie.

Gloger, Pieśni ludu 79; Kolberg, op. cit. 18, č. 93.

Зровняй, Боже, гори з долиною,
Злучи мене з тою дівчиною.

Zbjór wiadomości do antropologii krajowej VII, 181.

Рімнай, Боже, рімнай верхы з долінамі,
Зрімнай, Боже, зрімнай пышну челядз з намі.

Орябина, Етнографічний збірник IX, 75.

Кебы на зринналі горы з долінамі,
Жебы я віділа Пряшев мальованый.
там же

З'являється в інших піснях і кінцевий мотив нашої пісні:

А я свого миленького і по шагу познаю.
кобзарська пісня, Кисвская старина 77, стор. 311.

Пасла Мариня вороне стаде,
В тім гаю, я Марусеньку по голосу пізнаю (рефрен)

збірка Ходиковського, Гнатюк, Колядки II, 220⁷.

Багатий матеріал про мандрівку пісенної теми, що його пощастило в даному випадку зібрати, приводить до наступних висновків:

1. Колядка, відома на Лабірщині, зв'язана своїм текстом тісно з еротичною піснею початку 17-го століття, набагато тісніше, ніж польські й українські необрядові пісні з тими ж мотивами, що створювались у 17 та 18 століттях, і тісніше, ніж аналогічна білоруська пісня.

2. В колядковому тексті редуковано склад мотивів до тих, що найбільш необхідно зв'язані з собою. В деяких випадках додано орнаментальний вступ про працю на полі або спів птахів, що своїми епічно-трудохими мотивами можливо наближував нашу пісню в свідомості пізніших виконавців до колядкового стилю.

3. Поважною смисловою інсвацією в колядковій версії є перетворення пісні чисто еротичної, спрямованої до жінки, в пісню родинну, де називаються часто поряд з милим, а іноді й без нього інші члени родини.

Ми звертали увагу на особливість ритмічно-композиційної побудови нашої пісні в порівнянні з типовим виглядом колядки.

В західноукраїнській області жили поряд себе два різні ритмічні типи колядок:

- а) 5+5 з коротким рефреном (*Гей дай Боже; Ой раненько; Ой лелія: Святий вечір*),
- б) 5+5+3, в якому остання ритмічна група, інтонаційно зв'язана з попередніми, була частиною рефрену, що простягався на цілий наступний вірш, виповнений музичною респонсією:

*Ой в ліску, в ліску, на жовтім піску. (Зелена,
Зелена яблїнь червої ябка зродила.)*

Перший тип майже виключний у східних українських Карпатах (Гуцульщина, східне Закарпаття), другий тип найбільш поширений і найба-

⁷ В інших варіантах цієї пісні появляється рефрен: *Під бором, бором, під зелєнєцьким явором.*

гатшій в західній частині української Галичини, на території на захід від Львова, що має свій особливий музичний стиль і свої відмінності в пісенному репертуарі. Цей трьохчленний тип представляє, здається, зріліший етап розвитку колядки, як це показує і збільшення мелодичного амбіту в колядках з такими рефренами (секста, секста зі спідньою секундою або квартою, септима).

До цього типу стоїть близько ритмічна форма нашої пісні. З музикаль-ного боку йдеться про зовсім подібну двочленну й шестиколінну структуру, що охоплює два текстові рядки. Але інше в нашій пісні розміщення мовного матеріалу; вона не має рефрену, словесний зміст розгортається у ній без затримок, тоді коли в звичайній колядці того ж ритмічного типу чотири ритмічні коліна (одне з непаристого вірша й цілий паристий вірш) виділяються на оздобний рефрен, що часто не має безпосереднього зв'язку з рештою тексту й дозволяє виконувати пісню хором. Ця різниця показує, що за своїм походженням наша пісня — сольна і що вона і з формально-ного боку не вкладається без решти в рамки колядкової традиції.

Пісні трьохколінної побудови характерні для певної стадії розвитку пісенного стилю. Кінцеве трьохскладове коліно з одним довгим тоном вносить у них елемент ритмічної різномірності й мелодичного збагачення, що допомагає краще виразити ліричний настрій. Цим розміром складено ряд сьбрядових і несьбрядових пісень, що своєю ліричною атмосферою вказують на новіше походження. Сюди належать, наприклад, колядки:

Ой вже зацвили вишні-черешні від сонця (надвірна дівчині; Голєвський II, 143; Чубинський III, 319; Гнатюк, Колядки I, 11; II, 117; ЗНТШ СХІV, 134; Lud IV, 89; Етнографічний збірник 39—40, № 346 *з*).

Ой добрий вечір, гречная панно, до тебе і под. (Етнографічний збірник 21, № 152; Гнатюк, Колядки I, 9—10).

Пішла дівчина в Дунай по воду, я за нью (Етнографічний збірник 39—40, № 346 *а*; Гнатюк, Колядки II, 157).

Аналогічні естетичні компоненти має розмір 4+4+3 у весільних та весняних піснях; згадаймо хоч би пісні: *Ой зацвили фіялоньки, зацвили; Залетіли білі гуси понад сад; Кому ж ти ся, Мариньонко, кланяеш; Мої милі огірочки вже цвітуть, чи польську пісню* «Jabloneczka» (*A wieśnię ja rani Bogu służyła*). Варто вказати, що всі оті пісні, на відміну від більшості українських обрядових пісень, мають повно розвинуту систему рим. Це насуває здогад, що пісні цієї групи сформувалися найраніше протягом 17 століття, а то й пізніше. Якщо ж узяти під увагу, що зразки необрядових пісень тієї ж ритмічної форми, не виключаючи нашого випадку, відомі вже з ранішого часу, то залишається зробити висновок, що естетичні здобутки тогочасної несьбрядової пісні були перенесені до сфери обрядових пісень, щсб збагатити її. Інтересно, що всі оті пісні мають еротичний характер; деякі з них співалися як навірні колядки, тобто в тій частині обряду, до якої взагалі вільніше проникали різні неконформні елементи. Дослідження нашої пісні підтверджує думку П. Карамана (*Obzęd koledowania u Słowian i u Rumunów*, 91), що «любовні сцени в колядках взагалі пізніші» і що «в пізніші часи в кожного народу створювалися нові колядково-сротичні теми» (там же, 69). Саме ж збереження нашої колядки в лабірській області у вигляді, найбільш близькому до тексту з початку

17-го століття, свідчить про: 1. давність деяких пісенних форм у цьому районі й потребу вивчати їх, 2. живий зв'язок цього району з сянисько-добромильським центром народної пісенності, що через специфічні соціально-побутові умови (густе, незаторкнене міграціями заселення; віддаленість від центрів новішого продуктивного розвитку) відіграв поважну роль у збереженні різних традиційних елементів пісенної культури до часу, коли вона стала об'єктом наукового вивчення.

ZUSAMMENFASSUNG

Orest Zilynskyj: *Altes Weihnachtslied (Koliadka)* aus der Laborec-Gegend.

Das mundartliche und volkskundliche Gebiet der Lemken ist auf dem Gebiete des ukrainischen Ethnikums der einzige Ort, wo die Tradition des Weihnachtsliedes im Volksmund nicht gewahrt wurde. Die Grenzpunkte des Gebietes, auf welchen diese Weihnachtslieder verbreitet sind, liegen in Habura, Zb. Belá und V. Cabiny im Tal des Laborecflusses. Hier wurde ein kurzes lyrisches Weihnachtslied aufgezeichnet „Mache, o Gott, die Berge und Täler gleich“. Dieses Lied wurde in der Karpathoukraine, in verschiedenen Teilen des ukrainischen Galiziens, nicht zuletzt im Grenzstreifen zwischen der Westukraine und Weissruthenien bekannt. Seine Motive wurden im ukrainischen und polnischen Folklor zum Ausgangspunkt für die Komposition anderer Lieder. Im polnischen Volksdruck „Nowe pieśni dworskie“ aus den J. 1615—1620 erscheint dieses Lied als populäres nicht rituelles Lied. Sein Übergang in die Reihe der religiösen Lieder rief Veränderungen in ihrem Inhalt und in ihrer Form hervor. Die Entdeckung ihres nicht rituellen Ursprungs führt zu Schlussfolgerungen über die Verbindung zwischen den spät entstandenen westukrainischen Weihnachtsliedern und der Tradition der lyrischen, nicht rituellen Lieder. Letztere beeinflussten das Weihnachtslied, indem sie die erotische Thematik und neue Prinzipie des Strophenbaues hineintrugen.

SUMMARY

Orest Zilynskyj: *An Old Carol from the Laborec Region.*

The dialect and ethnographic region of Lemky is the only place of the Ukrainian ethnic territory where the tradition of the folk carol has not been recorded. The outer points of that part of the Ukrainian territory in which such a literary formation can be found are Habura, Zbudská Belá and Vyšné Čabiny in the Laborec valley. The old lyrical carol „God, Level the Mountains and Valleys“, which had been written down for many times in the Carpatho-Ukraine, in various parts of the Ukrainian Galicia and even on the border of the West Ukraine and Byelorussia, was, among others, taken down here, too. Its motifs became the starting points for the composition of other Ukrainian and Polish folk songs. It appeared as a non-ceremonial

folk song in the Polish popular print „Nowe pieśni dworskie” („The New Court Songs”) from the years 1615–1620. Its transition to the category of ceremonial songs brought about certain changes in its contents and form. The discovery of the non-ceremonial origin of the song leads to the conclusion that there are certain mutual connections to be seen between the earlier layer of the West-Ukrainian carols on the one hand and the tradition of the lyrical non-ceremonial song on the other hand. The latter having had a special influence on the carol by introducing into it especially erotic themes and new principles of strophic composition.

Translation by Ludmila Hřebíčková

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for consistent data collection practices and the use of advanced analytics to derive meaningful insights from the data.

3. The third part of the document focuses on the implementation of data-driven decision-making processes. It provides a framework for how to integrate data into the organization's strategic planning and operational decision-making.

4. The fourth part of the document addresses the challenges and risks associated with data management and analysis. It discusses the importance of data security, privacy, and the potential for data bias or misinterpretation.

5. The fifth part of the document concludes with a summary of the key findings and recommendations. It emphasizes the need for a continuous and iterative process of data collection, analysis, and decision-making to drive organizational success.

Дещо про Михайла Вrabеля (1866 — 1923)

I. СПОМИНИ МЕЛАНІЇ РОМАНОВОЇ, СЕСТРИ МИХАЙЛА (+ 13/IX 1964. 90 літ).

Михайло Вrabель народився в Земплинській жупі, Гуменському окрузі, с. *Вишава*. Там його батько Андрій був дякоучителем; жив на тому місці 35 років і всі його діти там родилися. Дітей було від першої жінки семеро: Юліанна, Катерина, Юрій, Мішко, Меланія, Андрій, Ольга.¹

Михайло вчився в Ужгородській преспарандії. Був учителем у *Чемернім* в Земплинській жупі, недалеко Вранова. Потім був призначений вчителем у Бачку (нинішня Югославія), в село *Руський Керестур*. Там сдружився з донькою керестурського півце-учителя — учителькою Марією Дзюнею. Було в них четверо дітей: Надя, Серафіна, Іван та Федір.

В Керестурі Михайло учив по-руськи. Там було 6 учителів, з яких четверо походили від Бардієва (Габор, Гудак, Козма і Лаборж).

Першим священником, якого я запам'ятала, був майбутній ужгородський спіскуп Юлій Дрогобецький. Михайло їздив з ним у Рим.

З Руського Керестура Михайла переведено в Будапешт, де він був редактором «Неділі» та видавав книжки до науки дітям.

«Сидить медвідь на колоді» — його твір, і «Коби-м була біду знала».²

Брат підписувався також псевдонімом Іван Газда. Добрий був брат. Мав много книжок. Умер Михайло в Будапешті. Я довго мала його портрет, але потім взяв його син Степан в Будапешт.

До цих споминів додаю те, що мені розказував в 1921 році управитель школи в *Ракові* Іван Попович:

Михайло Вrabель до війни приїжджав на канікули із Будапешту в сусіднє село Богдан. Його діти завжди говорили українською мовою і це

¹ Ще було від другої жінки 17 дітей — разом 24.

² Це народні пісні із Вrabлевих збірників.

дуже дивувало його знайомих, які питали, навіщо він учить дітей непопулярній мові; вони ж, мовляв, ніколи не зможуть користатися нею. На це Врabelь відповідав: «Прийде час, коли тут все буде руське».

2. ВРАБЕЛЬ ЯК ФОЛЬКЛОРИСТ. ПЕРША ЗБІРКА.

Народними піснями Михайло Врabelь почав цікавитися в другій половині вісімдесятих років. В 1887 р. в ж. «Листок» (№ 8) появилася перша його пісня «У саді вишнина». В наступному році в тому ж «Листку» (№ 3) Врabelь надрукувані далші дві його пісні: «Попуд ліси, попуд гори» і «Ой лучка, лучка, лучка зелена».³

Поряд з фольклорними заняттями молодий дослідник займався і історією Закарпаття. Плодом праці була його розвідка про Закарпаття і унію, написана по-угорськи.⁴ Крім того, в угорському журналі «Etnographia» Врabelь 1891 р. помістив невеличку розвідку про бачванських русинів,⁵ в якій подав опис вечорниць, весілля та навів кілька пісень.⁶ В тому самому журналі надрукував Врabelь і «Народні перекази про короля Матвія» (№ 4, стор. 160).⁷

Але найбільше значення для історії закарпатської культури має його збірник «Русский соловей» (Ужгород, 1890), який розглянемо детальніше.

Збірник розділено на дві частини. В першій (стор. 7—94) перемішані народні пісні із штучними та перекладами; в другій (стор. 95—164) подано лише народні пісні.

Книжку «Русский соловей» Врabelь склав в Руському Керестурі, правда, приїжджаючи сюди, він приніс з собою записи пісень з інших областей Закарпаття, зокрема із Східної Словаччини. Про це свідчать вже перші рядки його передмови: «Я задумал, по разным околицам и на разных русских нарѣчьях мною собранья пѣсни... издати». Крім того, він мав численних співробітників в різних областях, яких заохочував до збирання пісенного фольклору.

Перша частина Врabelєвого збірника — це антологія закарпатської поезії та фольклору. Вона є начебто продовженням Духновичевих трьох альманахів «Поздравленіє русинов» (Пряшів, 1850, 1851, 1852), з яких Врabelь передрукував 9 віршів: О. Духновича, Т. Подгаєцької, А. Янкури, М. Кригер-Добрянської та М. Нодя.

³ Першу і третю пісні автор пізніше передрукував у збірку «Русский соловей».

⁴ M. Vrabely, A magyarországi Ruthenek és az unio. A budapesti névencsképzés egyh. iród iskolájának 61 évfoly. munkálatai. Budapest 1888.

(Надруковано у «Працях клериків духовної семінарії» в Будапешті, річник 61).

⁵ Magyar néprejz Tártaság, стор. 338—343.

⁶ О. Андриєвський, Бібліографія літератури з українського фольклору, том I, Київ, 1930, стор. 409.

⁷ Там же, стор. 545.

⁸ «Русский соловей». Народная лира или собрание народных пѣсеней на разных угорских нарѣчьях. Собрал и издал М. А. Врabelь, Унгвар, 1890, стор. 176.

Крім того, перша частина Врабелевої збірки містить ще кілька віршів, підписаних і невідданих поетів. З них на перше місце треба поставити два коломийкові вірші Петра Кузм'яка із Керестура про скасування панщини в 1848 р.⁹

В одному з невідданих віршів вражає своєю художньою формою й ідейним змістом образ «смутої дівчиці, прекрасної як горлиця», яка «прийшла русских братей от сна возбудити» (стор. 42). Цей вірш перекликається з бачванською піснею, опублікованою В. Гнатюком в «Угрюмських духовних віршах» (Львів, 1902, стор. 196): «*Во церков вступает дівица прекрасна, як зоря червела, красна яко луна Над сонце ясна, сія ест Марія*».

Відгомоном Духновичевого «Вручання» можна вважати невідданий вірш «*Святим звуком*», з якого було взято епіграф для цілого збірника:

Русский мой прадід, прамати, от вік-віков я русин,
Руску матер обнимати должен благородный сын.
Кому закон любви свят, тот Русь любит, тот мой брат,
Каждый ізмінник проклят. (стор. 73).

Та найцікавішою є невіддана пісня «*Думи мої*», відгук на Шевченкові поезії. Як і в Шевченка, автор питається дум, куди їх подіти і звертається до них з проханням:

Наших милых братів ревними словами мило привітайте,
Дружеську гостину з ними направляйте.

Потім автор відхиляється від Шевченкової думки і висловлює надію в світле майбуття:

А як стара слава, наша рідна мати
Воскреснет, двигнеться, будем царствовать,
Будем царствовать на славнім престолі,
Тогда будет конец нашей сумной волі (стор. 24–25).

З-поміж невідданих штучних пісень на увагу заслуговує ще довга пісня «*Ганча*», складена із 17 частин, закінчення якої нагадує популярну пісню Дионісія Бонковського з Поділля «*Чи є в світі молодиця як та Гандзя білолиця?*» Складена вона мабуть якимсь студентом.

Із народних пісень найбільшу групу становлять бачванські. Їх в першій частині 10, у другій — 83. Крім того, тут надруковано 14 земплінських, 4 мараморські і одна берегівська.

Є у збірнику і західноукраїнські пісні. Упорядник підкреслив, що лише ті «галицькі» пісні помістив, які співаються і в Закарпатті. В збірнику їх нараховується 16. Є між ними також східноукраїнські, як наприклад «*Ой не ходи, Грицю*» Марусі Чурай з XVII ст.

Прегарна пісня «*За Немань іду*» Степана Писаревського (*1839) в «Солов'ї» названа «*На войну іду*».¹⁰ Є тут і галицько-закарпатська пісня

⁹ «*Прилетіла зозуленька тай стала кукати*» (стор. 61) та «*Співай, жаворонку, всело по полю*» (стор. 71).

¹⁰ «Пісні та романси українських поетів», Київ, 1956, т. I, стор. 42, т. II, стор. 12.

Олексія Заклинського «Там де Черногора сумно угрів край витає» та популярна тоді пісня Юліяна Добрилєвського (1760—1825) «Дай же, Боже, добрий час». Є мандрівні пісні, що співаються і в інших слов'ян та переробки загальноукраїнських пісень на бачванський лад: «Журилася понадя» (стор. 32); «Не буду я женитися» (заг. укр. «Тече вода з-під горада»); «Прийди, шугаю, до нас» («Дівча в сінях стояло») і т. д.

В збірнику надруковано і 7 перекладів сербських та хорватських пісень. Хто робив ці переклади, не відомо, але, мабуть, сам Врабель, тому що під першою з них («А чия то горедина», стор. 11—12), знаходимо підпис «Воробей».

Жанрово-тематичний склад пісень «Русского слов'я» дуже різноманітний: основну групу становлять ліричні пісні, але є там і кілька цінних народних балад та історичних пісень. На жаль, Врабель не наводить авторів окремих пісень. Лише на одному місці він згадує, що значна частина пісень, співаних в Бачці, походить від бідного, неграмотного селянина А. Горняка, який складав народні пісні на всякі теми та веселив ними «руську дружину», тобто співольну гостинну громаду керестурців.

Даліко уважніше, ніж до співаків, відносився М. Врабель до збирачів народних пісень, які доставляли для нього матеріали. В «Руському слов'ю», крім самого упорядника, їх наведено 17 (в дужках зазначена кількість опублікованих пісень): Левканич записував пісні у Врабелевому рідному селі *Вираві* (3); Подивка — учитель, пізніше інспектор — в *Свиднику* та *Седликах* (5); О. Павлович — в *Свиднику* (2); Скиба — в *Давидові* біля Врансва (1) та *Фіртка* — в *Меджилабірцях* (1).

«Руський словей», як зазначає Врабель в передмові, було складено «на везваніс отличніиших бачванско-русских братьев, чтобы мей Соловей увеселял сердца русской дружины». Тут же він дякує бачванцям за те, що вони дали йому матеріальну підтримку при виданні. Ще до виходу книжки, в Руському Керестурі і Ксцурі було замовлено 84 примірників.

Дальші збирачі пісень це вже бачванці. З *Керестура*: Петро Кузьм'як (4), Гаврило Гудак (3), А. Лабсш мол. (1), М. Джуна (Дзюна) (1), народний поет А. Горняк (1), Марія Бучко (4), І. Ляцко (3), Федір Мудрий (1). З *Коцури*: М. Сабсва (1), М. Кашєвська (1), Ючкі (1), Н. Губаш (9), Г. Сегедій з *Петровців* в Срмі (3). Зібранця неписьмених пісень можна приписати М. Врабелю.

Відсутність певної системи при упорядкуванні збірника була зумовлена тим, що первісно Врабель задумав його як репертуарний збірник для закарпатських любителів співу. Тому він залучив до нього ряз популярних на Закарпатті штучних пісень. Пізніше він додав до них збірку оригінальних народних пісень із Бачки, Закарпаття і Пряшівщини.

Та незважаючи на численні недоліки (відсутність паспортизації, класифікації, штучний правослів'я «Русский словей») був книжкою, яка на протязі довгих років користалася великою популярністю в усіх українських землях Закарпаття: вона доставляла матеріал для співу рідних пісень не лише самодіяльним хором гурткам, але й широкій громадськості в найважчих часах національного й політичного гноблення. Вона має велике значення і для історії закарпатської літератури, як книжка, що нав'язує і розвиває нитку поезії від пряшівських альманахів до дев'яностих років і дає новий поетичний матеріал, ближчий нашій народній справі, як твори Метеора,

Фенцика, Попрадова, яких Врабель не подає зовсім. Посередництвом спільної пісні він зближує Закарпаття з Західною Україною.

На «Русский соловей» появилася 6 рецензій.¹¹

Іван Франко оцінив дуже строго Врабелеву збірку: «Ця невеличка книжечка, в котрій поміщено 188 пісень, не має яко цілість ніякої наукової вартості. Видавець помішав в ній пісні книжні, нові і старші, з піснями народними, зібраними в різних сторонах Угорської Русі... Врабель уменшив ще вартість своєї збірки тим (лишаючи на боці зовсім немудрий правопис, що затирає особливості народних говорів), що при великій часті пісень не зазначив, де і від кого вони записані. Та все-таки дещо цінне є і в цій збірці, головню ж цінна в ній збірка пісень бачванських русинів. З тих сторін досі не було майже ніяких записів етнографічних і для того Врабелю належиться подяка за подання хоч невеличкої збірки пісень бачванських русинів. Додаю, що пісні розкинені по книжці без ніякого порядку».¹²

З цією Франковсю рецензією можна повністю погодитися, коли стати на становище тогочасної української та загальносерб'янської фольклористики. В мене становище дещо відмінне: я оцінюю Врабелеву збірку з точки зору історії закарпатської літератури й культури. А як така, вона має незаперечні вартості.

Зразком наукового опрацювання бачванської народної поезії може послужити збірник В. Гнатюка, що охоплює 430 пісень.¹³

3. ДРУГА ЗБІРКА: УГРО-РУССКИ НАРОДНЫ СПЪВАНКИ. ИЗДАЛЪ МИХАИЛЪ ВРАБЕЛЬ. ТОМЪ I. СПЪВАНКИ МАРМАРОШСКИ. БУДАПЕШТ, 1900, СТОР. 320.

Випускаючи у світ свій другий фольклорний збірник, Врабель змінив принцип видання в напрямі більшої науковості. Як радив Франко, до кожної пісні він додав основну паспортизацію. Тільки транскрипцію йому не вдалось виправити, хоч і її в дечому поліпшено. «Йому не вдалося передати докладно діалектичні прикмети. У правописі плутанина» — писав Володимир Гнатюк про нову Врабелеву збірку.¹⁴

І класифікацію Врабель докорінно змінив. Як видно із заголовка, упорядник хотів видавати закарпатські народні пісні у кількатомній серії за територіальним принципом. Мармароські співанки мали бути початком такої серії та, на жаль, дальші томи не вийшли.

¹¹ 1) «Наука», Унгар, 1890, № 8; 2) «Новый Галичанин», Львів, 1890, № 18; 3) «Червона Русь», Львів, 1890, № 203; 4) *Leon Wasilewski*, „Wisla”, 1890, т. IV, стор. 935; 5) *В. Поретц*, «Киевская старина», 1892, стор. 459—474; 6) *І. Франко*, «Житє і слово», т. I, Львів, 1894, стор. 303; (Дип. *О. Андрієвський*, Бібліографія літератури з українського фольклору, том I, Київ 1930, стор. 388).

¹² «Житє і слово», том I, Львів 1894, стор. 304.

¹³ *В. Гнатюк*, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Бач-Бодрогський комітат. «Етнографічний збірник», 1899, т. IX, стор. 117—277.

¹⁴ «Записки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові», том XLV, 1902, кн. I, стор. 35 — 39 (Бібл.).

Збірник охоплює пісенний матеріал із 28 мармурських та 2 мукачівських сіл,¹⁵ записаних 41 записувачем.

В порівнянні з «Русским солов'єм» «Угро-русски сп'ванки» є значним кроком вперед.

Домінуючим жанром на цій території Мармароцини є *коломийка*. Аналіз збірки пісень показує, що із її 869 пісень, коломийковим ритмом співається 835. В цілому збірнику є тільки 27 «шумск», 2 веснянки, по одній пісні з ритмом колядковим, обжинковим та щедрівковим та два кракес'яки.

Правда, в коломийковому ритмі зустрічаємо цілу шкалу різних варіацій і передано ним пісні різних жанрів; крім ліричних ще й сьбядові, історичні, балади тощо.

З *історичних пісень*, опублікованих в збірнику, на перше місце слід поставити цікавий варіант пісні про турецького жениха, в якій вина за похнення і смерть Анці приписується їй же самій, а не братові Івану, як в інших варіантах (стор. 102).¹⁶

Сімдесят і сім літ, як була помова,
Вбили царя Константина, а цариця вдова (стор. 314).

Далі є в «Співанках» історична пісня про здобуття турками Царгороду: відома і в Західній Україні.

Славний опришківський ватажок Довбуш має у «Співанках» дві пісні. І смерть опришка Івана Томащука викликала преграну історичну пісню (стор. 271). Дальші пісні того ж жанру розказують про австрійсько-турецькі та інші війни: бій над рікою Савою (стор. 167), війна в Боснії (стор. 172), «Кочутова війна», переплутана з турецькою (стор. 194), війна Франца Йосифа, невідомо з ким (стор. 197). Народній кмітливості не вимкнувся факт, що в численних австрійських війнах найбільше тинуло «руснаків», та що вже їх небагато лишилося. Пісня питається цісаря, як буде воювати, коли не стане українців; цісар відповідає:

Буду я лиш воювати з жидми тай з поляци,
Докля мені повиростуть сироти русняци (стор. 156).

Близькими до історичних є й *рскрутські пісні*, які змальовують соціальну сторінку австро-руського мілітаризму:

Богацькі ся викупують та йдуть газдовати
А сироти сирохмани воину ноювати (стор. 208).

До найулюбленіших жанрів на Закарпатті належать балади. Їх в «Угро-руських співанках» дуже багато. Є тут балади про струєння парубка дівчиною (стор. 144, 186, 282, 273), смерть невістки від свекрухи (145, 147, 175), вбивство чолсвіка жінкою (280), балада про тройзілля (179, 192), чолсвіка-розбійника (105), матір-покритку (139), зрадливу жінку (242,

¹⁵ Боронява, Нанково, Липшанська Поляна, Гнанічі, Рекита, Терещул, Вульхівці, Іски, Великий Бичків, Малий Бичків, Ясіня, Теребля, Горінчово, Іза, Хуст, Річка, Косівська Поляна, Красно-Бистрое, Крачуново, Драгово, Вишня Руна, Кошельово, Липша, Волове, Колочава, Терново, Грушево, Монастирєць, Дусина й Кучава.

¹⁶ Повніші варіанти цієї пісні див. в моїй праці «Відблєски давнини», «Подкарпатська Русь», Ужгород, 1930, стор. 65–76.

253, 258), невдячну дочку (286), причарування коханого з війни (317), нещасне одруження (173, 271) тощо.

Тематично на балади нав'язують *ліричні, побутові та любовні* пісні, які становлять найбільшу групу. Вони змальовують всякі деталі життя населення української Мармарощини. В них стрічаємо не раз влучні спостереження про цій люд, його нещасну долю, образи вірної любові, зрадливого кохання тощо.

Значення обох Враблевих збірників для закарпатської культури полягає ще й у тому, що вони були доступні широким масам, тоді як збірники Головацького, Де-Воллана, складені на вищому науковому рівні, були тут бібліографічною рідкістю, оскільки вийшли в Росії.

Оцінюючи другу збірку Врабеля, В. Гнатюк писав: «Такої книжки, зложеної в цілості народною мовою, не мали досі угорські русини.»¹⁷ І справді в період посиленої мадяризації Враблева збірка показала скриті життєдарні сили закарпатського народу, здібного творити справжні перлини народної творчості.

4. ВРАБЕЛЬ РЕДАКТОРОМ

Під кінець XIX століття австро-угорський уряд надумався під тиском національно-визвольного руху видавати урядову газету для національних меншостей. Це мав бути переклад угорського популярного господарського журналу *»Nepiar»*. Нова щотижнева газета для українського населення почала виходити 1897 р. в Будапешті під назвою *«Недѣля — поучительно-господарська газета для утро-русского народа»*. (Виходила також угорською, сербською, словацькою, румунською та німецькою мовами). Першим її редактором був Коломан Демко.

В 1899 р. редактором «Недѣлі» призначено Михайла Врабеля, і він її редагував 20 літ.

Урядові газети для народних меншостей виходили в різних державах і їх метою було інформувати найнижчі маси населення в урядовому дусі. Крім того політичного спрямування, вони мали ще й культурне значення, яке залежало передусім від здібностей і характеру редактора.

Михайло Врабель, який виріс в сільському середовищі, а в селі працював також після закінчення ужгородської учительської семінарії, був добре обізнаний з культурними і політичними потребами закарпатського села. Правда, служба в урядовому органі зв'язувала йому руки і він не міг перетворити «Недѣлю» в якийсь революційний протнугорський орган. До того його політичне переконання ніколи не дійшло. Та незважаючи на те, він надав «Недѣлі» народний дух в тодішньому розумінні цього слова. В газеті було опубліковано багато господарських розвідок для закарпатських селян, а також статей з історії, культури і громадського життя Закарпаття.

¹⁷ ЗІПШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 35 (Бібл.).

Позитивну оцінку цьому журналу дав В. Гнатюк в статті «Русини в Угорщині»: «Від часу, коли Врабель взявся за редагування «Неділі», виявляються в ній статті цікавіші і мова в ній уконсолідувалася, хоча б до тої міри, що вона вже не є такою мішаниною, як під час бувшого редактора Водички. Мова ця ще не є чисто народною, але все ж таки опирається о народну мову і є зрозумілю простому народові. Можна сподіватися, що на «Неділі» навчиться угорський селянин читати і звикне до читання настільки, що коли пізніше потрапить йому в руки ліпша газета, він не буде вже байдужим до неї, але буде старатися підтримати її, навчиться із неї чомусь новому і це буде великою заслугою «Неділі» і її редактора».¹⁷

В 1916 р. угорський уряд забронив вживання азбуки та навіть в українських школах Закарпаття було запроваджено латинику. Тоді і «Недѣля» була змушена виходити латинським шрифтом (з угорською фонетикою). В 1918 р. газета припинила своє існування.¹⁸

Майже одночасно з «Недѣлю» в 1897 р. почала виходити інша закарпатська газета «Наука» — орган товариства Василія Великого.

Таким способом закарпатський український селянин протягом 20 років мав до вибору дві популярні газети. Щодо ціни вона була низькою: річна передплата «Науки» була 4 К, а «Недѣлі» 3 К. Обі газети були редаквані народною мовою, але розуміння тої народної мови було різне, так що траплялось там багато статей і номерів, яких сьогодні ніхто не назвав би рідномовними ані грамотними. Але на ті гіркі й бідні часи й вони мали певну вартість.

Те саме можна сказати про культурний рівень обох газет. Розуміється, що положення «Недѣлі», як урядового органу, було ліпше, як «Науки». Але користь із «Недѣлі» була б без порівняння менша, коли б її редактором був якийсь мадярон. «Наука» мала більше свободи і навіть при жорсткому цензурі могла інформувати народ дещо інакше, як урядовий орган.

Розуміється, що коли ми тепер згадуємо Врабеля як редактора добрим словом, то маємо на увазі не статті, в яких вихвалялася слава корони св. Степана, але ті, в яких редактор з власної ініціативи писав про наш народ та його життя.

5. ВРАБЕЛЬ ЯК АВТОР ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

Для піднесення народної освіти на Закарпатті в 1866 р. було засновано в Ужгороді «Общество Василія Великого», яке розгорнуло активну видавничу діяльність. Та після кількох успішних акцій ця діяльність обмежилася лише на видавання календарів. Для пожвавлення діяльності товариства

¹⁷ »Slovanský přehled«, 1899, № 9, стор. 424.

¹⁸ А. Волошин, Спомини, Ужгород, 1923, стор. 84—85.

¹⁹ Г. Брацайко, Дескілько слів за угро-руське протонародне життя і поезію, Львів, 1908, стор. 7.

на його загальних зборах 23 грудня 1896 р. було вирішено видавати існуючу газету «Науку» та книжки для широким мас населення, не зважаючи на те, що для такої праці не було ні друкарні, ні фондів. Першою книжкою виданою «Обществом» був «Буквар» М. Врәбеля.²⁰

З букварями та взагалі шкільними підручниками бували на Закарпатті усякі скоки. В 1880-их роках угорське міністерство дозволило видрукувати шкільні підручники в мовах кількох народів, а для українських шкіл чистою народною розмовною мовою Березанщини, в збірці Ласлова Чопея. Із зміною міністра настав інший час і шкільні підручники Чопея вже більше не видавалися, прийшли підручники москвофіла Фенцика. Коли ж і цих не стало, товариство «Василія Великого» видало буквар Врәбеля.

Класичні і сучасні педагоги основним принципом навчання вважають принцип рідної мови.

Хлоп в головах закарпатських людей, які ніколи не вивчали як слід рідну мову і не плекали її довів до того, що вони не знали котра їх рідна мова: церковнослов'янська, українська, російська чи якась інша? Це питання не було ясним і для Врәбеля. Він навчав в своєму букварі відразу двом мовам: народній і церковній. Народну мову мішає з російською та церковною і виходить в нього справжнє «язичіє». З мішанини тих трьох мов має дитина навчитися читати й писати. На стор. 53—54 наведено три азбуки: «письменная азбука», «гражданская азбука», «церковная азбука». В порівнянні з українськими книжками Чопея буквар Врәбеля — це крок наперед: Чопей брав тільки народну мову і не вводи́в трьох азбук нараз. Через те буквар Врәбеля тричі важчий для засвоєння.

Врәбель цілком без потреби вводить форми, яких нема ні в народній ні в церковнослов'янській мвах: «Весною дни *должайши*, а ночи *корстчайши*.» На літеру «э» він дає три приклади чужим дітям, які тільки починають вчитися азбуки: *эхо, экватор, экзамен*. (Чопей писав їх з *е*.) і в шкільних підручниках і в «Словарі» в 1883 року). Введено чимало інших, незрозумілих дітям російських слів, як: *мальчик, кошка, ёздок, чулок, община*. Деякі віршики повністю взяті із російських букварів: *Козутик, п'янушк, золотий, гребенёк, масляна головонька, шелкова бородонька*.

Однак є в букварі досить багато щасливо вибраних прикладів із найближчого оточення та з місцевого фольклору, поданих більш-менш народною мовою. Ось кілька прикладів (передаю новим правописом): *Чи гарзд ци добрі? Ци есть дачто на поді? Хижа не пуста, вариться капуста. Заяченьку сіренький, заяченьку маленький. Прийди до нас ночувати, Нас маленьких колисати! А на горі лен, лен, на долини мак, мак, Горкі наші маковиці, насієме так, так. Куриця ци несет яйця? Солнина ци доста насолена? Если все гарзд, погостимися враз. Сорюка, сорока, кашу варила, на порозі скакала, гостей сзывала, гости на двор. каша на стол. Едному дала, другому дала, третєму дала, четвертому не достала. А ти спал, крупи не драл, воду не носил, дрива не колол, і в пец не топил, кашу не варил. Ш-ш-ш-ш полетіли, на дерево сіли, там і кашу ззіли.*

На увагу заслуговують і закарпатські прислів'я та приказки, залучені в буквар: *Прийдет на пса мороз (48). Разумний а босо ходит (49). Все*

²⁰ Букварь. Составил Михаил Врәбель. Издан обществом св. Василія Великого. Изданіе первое. Въ Унгарѣ, 1898.

одно, хоть камень у голову, хоть голову у камень (69) Не пхайся туда, де ты не треба! (69). То не забудь: кедь дадут, бери, кедь бют, утїкай! (77). Мудрой мало говорит, но много творит (69). На білому світі без науки мудрої, пропадет, сгинет народ темний, нерозумний (65).

Таких вдало підібраних прикладів є в букварі більше. Врабель залучив у буквар також уривки із популярних пісень: *“Ой ну-ну, розаселім родину. Колар з дуба повалився. У сусїда оборози.* В цих прикладах найбільша цінність букваря, а не в таких далеких абстрактних прикладах, як: *Фарисей і митарь анидоста в церковь* або: *Єгоже мѣрюю мѣрите, возмѣрится вамъ.*

Як бачимо, в букварі Врабеля, як і його фольклорній та редакторській праці поряд з явними недоліками можемо зустрїтися і з цілим рядом світлих сторїнок. Якраз в цій світлій сторїнці діяльності Врабеля полягають його великі заслуги в розвитку народної культури південно-карпатських українців.

SUMMARY

Kornel Zaklinskyj : Some Facts about Michal Vrabel (1866—1924)

The work of the late Czechoslovak expert in Ukrainian studies consists of five parts.

The first part contains the reminiscences of Michal Vrabel by his sister Melania Romanova and by Ivan Popovič, the headmaster of the secondary school at Rachov.

The second part treats of Vrabel's earliest scientific interests and gives a detailed analysis of his collection „Russkyj solovej” („The Russian Nightingale”).

The third part is devoted to his other collection „Uhorusski narodni spivanki” („The Ugro-Russian Folk Songs”).

In the fourth part the author touches on Vrabel's activity in the „Nedila” („The Week”), whose editor-in-chief he was for 20 years.

The concluding part consists of an analysis of Vrabel's „Bukvar” („The Primer”), pointing out its merits and demerits.

Translation by P. Urban

ZUSAMMENFASSUNG

Kornel Zaklinskyj : Studie über Michael Vrabel (1866—1924).

Die Arbeit des unlängst verschiedenen tschechoslowakischen Ukrainisten hat 5 Teile:

Im ersten Teil erinnert sich der Verfasser an die Geschwister Vrabels, an Melanie Romanová und an den Direktor der Mittelschule in Rachov, an Ivan Popovič.

Im zweiten Teil verweist er auf Vrabels erste wissenschaftliche und Sammlerintressen und analysiert seine Sammlung „Russkyj solovej” („Die russische Nachtigall”).

Der dritte Teil ist seiner zweiten Sammlung gewidmet „Uhorusski narodni spivanky” („Russische Volkslieder in Ungarn”).

Im vierten Teil würdigt er seine zwanzigjährige Tätigkeit als Chefredakteur der Regierungswochenzeitschrift: „Nedila” („Die Woche”).

Abschliessend analysiert er seinen „Bukvar” („Fibel”) und wertet seine positiven und negativen Seiten aus.

NADEŽDA ŠURKALOVÁ

Príspevok k štúdiu príbuzenského systému v obci Ruský Potok*

Práca je napísaná na základe materiálu z terénneho výskumu v roku 1965, ale zozbieraný materiál týka sa v prevažnej miere konca minulého a začiatku nášho storočia, čo je dané vekom informátorov.¹

Obec Ruský Potok nachádza sa v blízkosti československo-sovietsko-polskej hranice, 55 km od okresného sídla Humenné. Najbližšia obec, s ktorou má Ruský Potok komunikačné spojenie, je vzdialená 7 km. Po hospodárskej a kultúrnej stránke patrí medzi najzaostalejšie obce Východoslovenského kraja. V priemere na jedno hospodárstvo pripadá asi 1 ha ornej pôdy. V obci je značné percento negramotných, a to aj u mladšej generácie. Stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie nezískal žiadny obyvateľ.²

* Príspevok je časťou diplomovej práce, úspešne obhájenej na Katedre etnografie a folkloristiky Filozofickej univerzity Karlovej v Prahe 1966 r. Vedúca diplomovej práce — kandidátka historických vied Soňa Šucová. (Πρσιμτίρκα πειρακιίη).

¹ Informácie mi poskytli títo obyvatelia Ruského Potoka: Andrejková Helena č. d. 78, Andrejková č. d. 69, Haranič Ján č. d. 63, Chamura Leopold č. d. 3, Janková Eva č. d. 56, Korkobec Vasil č. d. 18, Kovalová Anastázia č. d. 9, Koval Vasil a Kovalová Anna č. d. 23, Luco Vasil č. d. 8, Múdry Michal č. d. 10, Paraska Juraj a Parasková A. č. d. 22, Parasková č. d. 30, Parasková Anastázia č. d. 33, Paraska Vasil č. d. 36, Parasková Helena č. d. 45, Parasková Júlia a Parasková H. č. d. 47, Paraska Štefan a Parasková Helena č. d. 64, Parasková Mária a Parasková Júlia č. d. 66, Paraska Stanislav a Parasková Anna č. d. 77, Riľak Fedor č. d. 28, Ružanič Ján č. d. 70, Topolančinová Mária č. d. 30, Vajdová Helena č. d. 66, Zičanová Anna č. d. 21.

Uvedení informátori sú skoro všetci vo veku od 40 do 70 rokov.

² Dnešný počet obyvateľov je okolo 500 ľudí. Hlavným zamestnaním obyvateľstva je poľnohospodárstvo. Väčšinu poľnohospodárskej pôdy zaberajú lesy a pasienky, ornej pôdy je v katastri obce iba okolo 100 ha. Táto pôda je rozdelená medzi 80 súkromne hospodáriacich roľníkov takto: 27 roľníkov vlastnú pôdu do 1 ha, 45 do 2 ha a iba 8 ich vlastnú 2—2,5 ha. Samotné podmienky pre poľnohospodárstvo sú nepriaznivé aj zo zemepisného a klimatického hľadiska (značne kopcovitý terén, nízka bonita pôdy). Vedľajšia zárobková činnosť sa sústreďuje na sezónne práce predovšetkým v českých krajoch, kam v zimnom období odchádzajú pracovať najmä mladi. Niekoľko ľudí pracuje v lesnom závode v Ulíči. Iba jeden robotník je zamestnaný v závode Vihorlat v Snine. (Informácie poskytol bývalý tajomník MNV V. Riľak.)

V obci sa nachádza 84 domov, v priemere na jeden dom pripadá 5—6 ľudí. Stavby sú

V minulosti hospodárske, sociálne a kultúrne pomery boli oveľa horšie, pretože značná časť pôdy patrila maďarským statkárom, boli menšie zárobkové možnosti a takmer žiadna komunikácia.³ Tovarové hospodárctvie pri nízkej extenzite bolo temer vylúčené, a tak získavanie zárobkov bolo výsledkom len krátkodobých sezónnych prác, predovšetkým mužov. Pretože rodinný majetok poskytoval aspoň životné minimum, ktoré nebolo zaručené inde, trvalý odchod mužov z dediny bol pomerne zriedkavý.

Podobne to bolo aj v prípade žien, ktoré ako pomocné sily mali málo možností nikde trvalo zakotviť, prípadne uzavrieť manželstvo. Nemalú úlohu tu zohralo tak u mužov ako aj u žien ich psychické založenie.

Táto nielen geografická a hospodárska, ale i spoločenská uzavretosť obce prispievala v nemalej miere k tomu, že obec svojou povahou bola endogamná.⁴ Vďaka tomu okruh členov jednotlivých príbuzenských skupín bolo možné tak z otcovej línie, ako i z matkinej zachytiť v samotnej obci, na pôde ktorej sa aj vyvíjala väčšina vzťahov medzi nimi.

Predmetom príspevku je štúdium príbuzenských skupín v skúmanej obci, ich štrukturálne vymedzenie a stručné charakterizovanie na základe interaktivít, ktoré medzi členmi týchto skupín vznikajú.

ŠTRUKTURÁLNE ZLOŽENIE PRÍBUZENSKEJ SKUPINY

Príbuzenská skupina, čiže sociálna skupina vzniká na základe princípu príbuzensva v skúmanej obci je označovaná termínom *rodina*.⁵ Členovia tejto príbuzenskej skupiny sú podľa stupňa príbuznosti rozmiestení do troch podskupín. Prvá, ktorú tvoria najvzdialenejší príbuzní, je označovaná ako *daleka rodina*, za ňou nasleduje *blízka rodina*, súčasťou ktorej je *čelad*.⁶ Príbuzenská skupina je vytváraná na základe bilaterálnej descendentie, ktorá nie je dôslednou kombináciou patrilineárnej a matrilineárnej descendentie, ale eliminuje časť patrilineárnych a časť matrilineárnych príbuzných obidvoch rodičov.⁷ *Rodina* je ohraničená vždy vzhľadom k *ego*. Nepredstavuje iba pokrvcu príbuzenskú skupinu,

väčšinou trojpriestorové, ale u starších domov strela som sa aj s dvojpriestorovým a dokonca aj s jednopriestorovým členením domu. V súčasnosti sa rozrástá počet nových stavieb, zhotovovaných väčšinou z nepálených tehál („valkov“).

³ Podrobnejšie o minulosti a súčasnosti Ruského Potoka vid *Mychajlo Dubaj*, Z chroniky našich síl, Rušský Potik. „Družno vpered“ 1966, č. 10, str. 22—23.

⁴ Obec bola uzavretá pred prítivom cudzieho obyvateľstva, takže partneri, ktorí uzatvárali sobáš, pochádzali väčšinou z Ruského Potoka. V sobášnej matrike od roku 1853 až do roku 1953 som zaznamenala iba 14 prípadov (z celkového počtu okolo 200 sobášov), kedy obvykle žena bola z inej dediny.

⁵ *Príbuzenstvo* — uznávanie vzťahov z legalizovaného manželstva. Príbuzenskú skupinu tvorí pokrvcu príbuzní (genealogickí), ašinitní príbuzní a umelí príbuzní.

Pokrvcu príbuzní — osoby, ktoré odvodzujú pôvod od spoločného genealogického predka

Ašinitní príbuzní — osoby spriaznené sobášom.

Umelí príbuzní — osoby spriaznené kmetstvom.

⁶ V miestnom nárečí slovo „čelad“ používa sa aj vo význame „mládež“.

⁷ *Descendentia* — odvodzovanie príbuzných.

pretože zahrnuje aj afinitných príbuzných, čiže príbuzných spriaznených sobášom. To znamená, že okrem pokrvných príbuzných zahrnuje aj afinitných príbuzných a ich genealogických príbuzných.

Konkrétne štrukturálne zloženie príbuzenskej skupiny, čiže *rodiny* je nasledovné: v prvej vzostupnej generácii sú to rodičia spolu so všetkými svojimi súrodencami a potomci súrodencov otcových a matkiných rodičov (čiže prvostupňoví bratanci a sesternice rodičov). V druhej vzostupnej generácii sú otcovi a matkini rodičia spolu so súrodencami v mužskej i ženskej línii a v tretej vzostupnej generácii sú to rodičia otcových a matkiných rodičov. Generáciu ego tvoria všetci jeho súrodenci, prvostupňoví bratanci a sesternice, to znamená deti otcových a matkiných súrodencov a druhostupňoví bratanci a sesternice, čiže vnuci a vnučky súrodencov otcových a matkiných rodičov. Z uvedeného vidno, že v horizontálnej línii, tejto generácie maximálne vymedzenie kollaterálnych (bočných) príbuzných ego siaha po druhostupňových bratancov a sesternice.

Moji informátori vedeli svoju genealógiu doviesť maximálne do tretej vzostupnej generácie, to znamená do generácie rodičov otcových a matkiných rodičov, avšak nezriedka som sa stretla, že si pamätali iba prvú a druhú vzostupnú generáciu.

Zostupné generácie zahrňujú deti ego a všetkých potomkov v mužskej i ženskej línii príbuzných generácie ego, to znamená potomkov všetkých jeho súrodencov, prvostupňových a druhostupňových bratancov a sesterníc (okrem vnukov a vnučiek prvostupňových a druhostupňových bratancov a sesterníc).

Ako už bolo spomenuté, *rodinu* netvorí iba pokrvní príbuzní, ale zároveň aj afinitní, to znamená, že okrem uvedených pokrvných príbuzných členmi príbuzenskej skupiny sú aj ich manželskí partneri (okrem manželských partnerov potomkov prvostupňových a druhostupňových bratancov a sesterníc). Avšak príbuzní afinitných príbuzných sa už do *rodiny* nepočítajú, čiže oni tento príbuzenský okruh uzatvárajú. Ale v prípade, že člen *rodiny* uzavrie manželstvo (s nepríbuznou osobou), má to za následok rozšírenie jeho príbuzenskej skupiny o celú *rodinu* manželského partnera, takže uzavretím manželstva sa stáva členom dvoch príbuzenských skupín.

Ak sa pozrieme na štrukturálne zloženie jednotlivých podskupín v rámci príbuzenskej skupiny vidíme, že najvzdialenejší príbuzní, ako už ukazuje samotný termín, patria do *dalekej rodiny*. Sú to z pokrvných príbuzných: rodičia otcových a matkiných rodičov, súrodenci otcových a matkiných rodičov a druhostupňoví bratanci a sesternice, všetci s manželskými partnermi, ako afinitnými príbuznými. Zostávajúci príbuzní sú členmi *blížkej rodiny*, okrem členov *čeladi*. Sem patria aj umelí príbuzní, ktorí sú tiež členmi príbuzenskej skupiny. Sú to krstní rodičia (niekedy aj ich rodičia a ich deti) a podobne aj kmotrovcí.

Tretia podskupina je v obci označovaná ako *čelad*. Je to nešpecifikovaný termín pre dve odlišné formy rodiny, a to rodinu rozšírenú a rodinu individuálnu.

Fokiaľ ide o vymedzenie individuálnej rodiny, je to prakticky jasné. Jej členmi sú otec, matka a ich slobodné deti. Zložitejšie je to v prípade rozšírenej rodiny, ktorá okrem uvedených najbližších príbuzných zahrnuje aj ďalšie osoby.

V Ruskom Potoku som zistila dva typy rozšírenej rodiny: a) rodiny rodičov a detí, b) rodiny súrodencov.

Minimálnu hranicu rozšírenej rodiny tvoria aspoň dve individuálne rodiny. V prvom prípade sú to obvykle rodiny rodičov a ich ženatých synov. Keď všetci synovia po svadbe ostanú v rodičovskej rodine, tvoria maximálnu hranicu rozší-

renej rodiny, keď iba jeden — minimálnu. Konkrétne teda rozšírenú rodinu tvoria: otec, matka, ich nečatení synovia a slobodné dcéry a ženatí synovia spolu so ženami a deťmi. To však neznamená, že túto rodinu nemôžu v ojedinelých prípadoch tvoriť aj rodiny rodičov a vydatej dcéry. Takéto zloženie rodiny je obvykle jej maximálnou i minimálnou hranicou. Stáva sa to vtedy, keď v rodine nie je žiadny mužský potomok, alebo ak aj existuje, je neschopný hospodáriť (nedospelý, defektný), a preto táto rodina je nútená prijať cudzieho mužského člena. Za akých podmienok dochádza k tomu zo strany ženichovej? Je to obvykle v tom prípade, keď v jednej rodine žijú viacerí bratia v takých majetkových pomeroch, ktoré im neumožňujú ostať a založiť rodinu v rodičovskom dome. To znamená, že ak muž prijíma matrilokálnu rezidenciu, vedú ho k tomu obvykle lepšie majetkové pomery v rodine jeho ženy. Ktorý z bratov opúšťal rodičovskú rodinu nie je možné jednoznačne určiť, ale vo väčšine prípadov bol to niektorý z mladších bratov (prípadne aj niekoľkí).

Vidíme, že opúšťanie rodičovskej rodiny mužskými potomkami nebolo pravidlom, naopak, temer výlučne rodičovskú rodinu opúšťala vydatá dcéra. Preto z rodičovskej rodiny budeme eliminovať všetky vydaté dcéry, respektíve sestry, čiže rozšírenú rodinu súrodencov, ktorá vzniká po smrti rodičov, budú tvoriť rodiny nerozdelených bratov a ich slobodní súrodenci.

Z uvedeného vyplýva, že najvzdialenejšími príbuznými v rozšírenej rodine boli prvostupňoví bratanci a sesternice. Týmto stupňom príbuzenstva je vymedzená maximálna hranica tejto formy rodiny. Je to dôsledkom toho, že v skúmanej obci sa zásadne rozšírené rodiny delili skôr, než bratanci či sesternice si založili svoje vlastné rodiny. Keby k tomu deleniu v uvedenom čase nedošlo, znamenalo by to, že v rozšírenej rodine by spolu žili aj druhostupňoví bratanci a sesternice a z rodiny nerozdelených bratov, ktorá z hľadiska najmladšej generácie vystupuje ako rodina nerozdelených otcov, by sa potom stala z hľadiska tejto generácie rodinou nerozdelených starých otcov. S tým som sa vo svojich materiáloch vôbec nestretla, pretože sa delba vždy uskutočňovala skôr, než si prvostupňoví bratanci a sesternice založili svoje rodiny. Presne stanovíť, kedy k tejto delbe v rámci tohto časového úseku dochádza, nie je možné. Vplývajú na to faktory ekonomické, populačné (nehody kvôli nerovnomernému počtu detí v jednotlivých rodinách) a o istej miery aj znášanlivosť určitých členov rodiny.

Pri delbe rozšírenej rodiny, ktorú sme charakterizovali ako rodinu nerozdelených otcov, dochádza k vydeľovaniu jednotlivých individuálnych rodín, ktoré však po čase uzatváraním manželstiev sa opäť môžu rozrásť na rozšírené rodiny prvého typu, to znamená na rodinu rodičov a detí a po smrti rodičov na rodinu nerozdelených súrodencov.

Z uvedeného štrukturálneho rozboru rozšírenej rodiny vyplýva, že v priebehu svojho vývoja nezahrňuje vždy rovnaký počet príbuzenských typov. Preto ani hranica *blízkej rodiny* nie je stabilná, ale mení sa v závislosti od zmien v *čeladi*. Maximálnu hranicu *blízkej rodiny* tvoria všetci blízki príbuzní okrem členov individuálnej rodiny a minimálna hranica je daná max. hranicou rozšírenej rodiny.

Nakoniec je nutné podotknúť, že ani pre jednu z uvedených podskupín v rámci príbuzenskej skupiny nie je početnosť ich členov charakteristickým znakom. To platí tak pre *daleku* či *blízku rodinu*, ako aj pre rodinu individuálnu a rozšírenú. Početnosť je závislá na počte uzavretých manželstiev a na populačných faktoroch, preto napríklad individuálna rodina s veľkým počtom detí môže byť početnejšia než rozšírená rodina s malým populačným prírastkom.

PRÍBUZENSKÉ VZŤAHY.

Slovným vyjadrením príbuzenských vzťahov je príbuzenská terminológia (viď tabuľku č. 2), ktorá vyjadruje predovšetkým normu chovania, čiže normované vzťahy, vyžadujúce sa od osôb, ktoré túto príbuzenskú terminológiu užívajú.

Z hľadiska použitia príbuzenských termínov je možné rozlíšiť termíny referenčné (ak hovoríme o príbuznom v 3. osobe, čiže referujeme) a termíny používané pri oslovení. Oslovenie člena príbuzenskej skupiny v skúmanej obci sa deje dvojakým spôsobom: buď sa oslovuje príbuzenským termínom, alebo iba krstným menom. Vekove staršie osoby v rámci príbuzenskej skupiny sú vždy oslovované príbuzenským termínom (výnimku tvoria súrodenci, ktorí bez ohľadu na vek oslovujú sa rodným menom a tykajú si). Vrstovníci a starší mladších oslovujú rodným menom (okrem kmotrovcov, ktorí sa oslovujú vždy termínom — *kum, kuma*). Vekový aspekt sa prejavuje tiež vykaním a tykaním. Platí tu zásada starším osobám vykať (o nich sa hovorí v 3. osobe mn. č. — oni) a všetkým mladším a vrstovníkom tykať (opäť okrem kmotrovcov, ktorí si vždy vykajú).

Ale pri oslovení nepoužíva sa vždy termín, ktorý prísluší osobe podľa stupňa príbuznosti. Dominantnú úlohu tu hraje vekový aspekt, ktorému sa prispôsobuje aj terminológia. Napríklad, vekove staršia sesternica sa oslovuje ako *tuľka*, bratanec ako *vujko* či *stryko* a pod. V týchto prípadoch dochádza k rozdielom v príbuzenských termínoch používaných pri oslovení a termínoch referenčných.

Príklady, kedy príbuzenské termíny nezodpovedajú príbuzenskému stupňu nachádzame aj u terminológie *dalekej rodiny*, ktorá od terminológie *blízkej rodiny* nie je dôsledne diferencovaná. Samostatné termíny existujú iba pre priamych genealogických príbuzných, t. j. pre *pradida* a *prababu*. Pre ostatných príbuzných sa používajú termíny z oblasti *blízkej rodiny*.

S preberaním terminológie sa stretávame predovšetkým u osôb, ktoré uzavreli manželstvo a ktoré úplne preberajú príbuzenskú terminológiu svojho partnera, okrem terminológie príslušníkov rodiny (v zmysle *čeladi*), ktorých označujú odlišnými termínmi (napríklad *diviř. zovica* atď.).

Ako už bolo uvedené, príbuzenská terminológia je slovným vyjadrením vzťahov, ktoré vznikajú na základe opakovaného chovania medzi príbuznými v rámci príbuzenskej skupiny, respektíve podskupiny a ktoré danú skupinu charakterizujú.

Prvá podskupina, čiže *daleka rodina* je charakterizovaná tým, že medzi jej členmi nevznikajú žiadne interaktivity ekonomického charakteru, ani tesné vzťahy osobné, ktoré sú viac-menej formálne a prejavujú sa predovšetkým príležitostnými návštevami, eventuálne účasťou na rodinných oslavách a pod. Podstatnú úlohu tu hrá citová stránka, t. j. osobné sympatie a antipatie jej členov, od ktorých závisia prípadné interaktivity.

Blízka rodina v porovnaní s *dalekou rodinou* je charakterizovaná hlbšími a trvalejšími osobnými vzťahmi, ktoré vyúsťujú predovšetkým v pociť príbuzenskej súdržnosti. Tieto osobné vzťahy sa prejavujú v dvoch rovinách, reprezentovaných rôznymi príbuzenskými líniami. Matrilinéárnu líniu ženských príbuzných charakterizuje predovšetkým solidárny postoj voči príbuzným v takých životných situáciách, ktoré si vyžadujú pomoc, kdežto patrilineárna línia mužských príbuzných je charakterizovaná prevažne vzájomnou rivalitou v majetkových otázkach, ktorej výsledkom sú časté osobné konflikty. Ako v predošlej podskupine, tak aj v tejto neexistujú prakticky žiadne ekonomické vzťahy, ktoré by určovali charakter osob-

ných vzťahov, ovšem za predpokladu, že pri delbe rozšírenej rodiny, prípadne pri ženbe synov v individuálnej rodine, dôjde u príslušníkov rodiny k definitívnemu ekonomickému osamostatneniu.

Najúžšou príbuzenskou podskupinou je rodina — *čelad*, zahrňujúca pod tento pojem dve formy rodiny. Nakoľko v rámci tejto podskupiny vznikajú najtesnejšie vzťahy, venujem ich analýze viac pozornosti. *Čelad* na rozdiel od predchádzajúcich podskupín vzniklých iba na princípe príbuzenstva, je integrovaná aj rezidenčne, čo vyplýva z povahy funkcií, ktoré rodina plní. Je to predovšetkým funkcia ekonomická, ďalej sexuálna, reprodukčná a výchovná. Z hľadiska foriem rodín tieto funkcie splňala individuálna rodina za predpokladu, že nebola súčasťou rozšírenej rodiny, ktorá na seba preberala funkciu ekonomickú a čiastočne aj výchovnú. Pri plnení týchto funkcií medzi jednotlivými členmi rodiny vznikali vzťahy, ktoré odrážali postavenie členov v rodine.

Pri popise príbuzenských vzťahov v rámci rodiny budem vychádzať zo vzťahov ekonomických, ktoré sú najzávažnejšie z toho dôvodu, že ekonomika vystupovala ako základná existenčná podmienka, prejavujúca sa predovšetkým v majetkových otázkach, v kooperácii práce a v konzume.

Nakoľko hlavným zamestnaním obyvateľov Ruského Potoka bolo poľnohospodárstvo, vlastníctvo pôdy spolu s hoväzím dobytkom predstavovalo základný výrobný prostriedok. Rodinný majetok bol pokladaný členmi rodiny za kolektívne vlastníctvo či už rodiny individuálnej, alebo rozšírenej.

Vzťah členov k rodinnému majetku je možné rozložiť na tri zložky, a to: na právo vlastnícke, právo dispozičné a právo užívania majetku. Vlastnícke nároky na rodinný majetok, ktoré je možné sledovať pri delbe rozšírenej rodiny a v individuálnej rodine pri ženbe synov boli v Ruskom Potoku približne do prvej republiky diferencované tak pohlavne, ako aj generačne. V praxi pohlavná diferenciácia znamenala, že dcéry nemali rovnaké vlastnícke právo na rodinný majetok ako synovia, resp. sestry a bratia. Museli sa však zúčastňovať na poľnohospodárskych prácach, čím mali zaistené potrebné zaopatrenie, kým sa nevydali. V čase svadby dostali od rodiny veno, ktoré pozostávalo z výbavy (periny, odev a pod.) a z určitého podielu z rodinného movitého majetku (krava, voly), na ktorý mali rovnaký nárok ako synovia. V prípade, že sa nevydali, mohli ostať v rodine až do smrti. V poslednej dobe (asi od 20. rokov nášho storočia) prejavovala sa tendencia aspoň čiastočne zrovnoprávniť dcéry so synmi aj v otázke podielu z nemovitého majetku. Avšak podiel dcéry z nemovitého majetku sa obvykle nevyrovnal podielu, ktorý obdržal syn, predovšetkým keď sa to týkalo poľa. Napriek tomu bolo zaužívané, že synovia si vo väčšine prípadov nechávali sestrinu pole i sestrin podiel z rodičovského domu, čo docielili tak, že sestram tento podiel aspoň v približnej hodnote vyplatili v peniazoch. Bolo to jediné možné východisko pri nízkej výmere poľnohospodárskej pôdy a väčšom počte súrodencov. Stretla som sa s prípadom, kedy ženy svoje nároky na tento podiel ani neuplatňovali, pretože majetkové pomery rodiny boli také nepriaznivé, že požiadavok podielu sa i tak nemohol realizovať. Napríklad M. Parasková pochádza z ôsmich detí, z ktorých šesť bolo dievčat. Doma ostal iba jeden z bratov, druhý musel ísť na prístavky, pretože majetok nebolo možné rozdeliť už ani na dva diely. Za takýchto podmienok vyplatenie majetku všetkým podielníkom, teda i sestram, bolo prakticky nemožné.

Generačná diferenciácia pri vlastníckom nároku na podiel z rodinného majetku sa prejavovala až s odstupom jednej generácie. To znamená, že najmladšia

generácia mala nárok na podiel z majetku až vtedy, keď si otcovia, ktorí si boli navzájom bratmi, rozdelili majetok svojho otca. Ak bolo pravidlom, že rozšírená rodina sa delila skôr než sa z rodiny nerozdelených otcov stala rodina nerozdelených starých otcov, potom k delbe rodinného majetku muselo dochádzať skôr, než sa vnukovia ozrenili. Majetok sa musel deliť na toľko častí, koľko bolo prvých nerozdelených súrodencov-bratov (sestry budeme zatiaľ eliminovať vzhľadom k tomu, že uplatňovanie nároku žien na podiel z rodinného majetku je jav neskorší a nie celkom dôsledný), pretože títo bratia boli si navzájom rovni. Uvediem príklad rodiny Paraskových. Otec Peter mal štyroch synov, medzi ktorých rozdelil majetok tak, že každý z nich obdržal $\frac{1}{4}$ z celého majetku. Túto štvrtinu prvý syn Ivan musel rozdeliť medzi svojich dvoch synov, Vasil musel podeliť štyroch synov, Andrej dokonca piatich a Michal synov nemal. To znamená, že pôvodná štvrtina majetku sa v ďalšej generácii rozdelila v prvom prípade na dve poloviny, v druhom na štyri diely a v treťom až na päť dielov.

Podobne ako boli diferencované nároky členov rodiny na podiel z rodinného majetku, bolo diferencované aj dispozičné právo. Predstavený rodiny, hoci vystupoval ako nominálny vlastník rodinného majetku, nemohol svojvoľne nakladať s majetkom, ale musel tolerovať názory a návrhy všetkých dospelých mužských členov rodiny. Toto právo však nevyklúčovalo prípadne konflikty kvôli majetku. Dochádzalo k tomu najmä v prípade viac-menej svojvoľného zákroku zo strany predstaveného rodiny, a to vtedy, keď pozbavil syna nároku na podiel, alebo nerovnomerne rozdelil majetok. Často toto počínanie bolo zdôvodňované nepouľahlivosťou synov, nedostatočnou pracovnou morálkou, hádkami a pod.

Treťou zložkou majetkového vzťahu členov rodiny bolo právo užívania majetku. Kým predošlé zložky boli charakterizované diferencovanými nárokmi vo vzťahu k majetku, právo užívania majetku bolo pre všetkých členov rodiny rovnaké, bez ohľadu na vek a pohlavie.

Z uvedenej analýzy majetkových vzťahov vyplýva, že iba mužskí dospelí členovia rodiny boli plnoprávnymi členmi, a iba na nich sa vzťahovali všetky práva alebo nároky na rodinný majetok.

Z majetkových vzťahov v rodine vyplývajú pracovné povinnosti, ktoré sa prejavujú v kooperácii a delbe práce jej členov. Skutočnosť, že všetci členovia mali rovnaký nárok na užívanie rodinného majetku zaväzuje ich ku kooperatívnej práci, ktorá by udržovala a zveľaďovala rodinný majetok. Boli to predovšetkým práce súvisiace s poľnohospodárstvom, chovom dobytká a práce v domácnosti.

Delba práce v rodine bola determinovaná niekoľkými faktormi: predovšetkým bola to biologická diferenciácia medzi mužom a ženou, vek spojený s fyzickou zdatnosťou, rozdiely medzi pokrvnými a afinitnými príbuznými, autoritatívne postavenie predstavených rodiny a spoločenské postavenie mužov a žien. Respektovanie pohlavných diferenciácií sa prejavovalo v prvom rade v základnej delbe práce medzi mužom a ženou. V závislosti od toho, kým sú tie či oné práce vykonávané, je možné rozdeliť ich do dvoch základných skupín: práce vykonávané prevažne mužmi, čiže mužské práce a práce, ktoré vykonávajú z väčšej miery ženy, čiže ženské. Práce, ktoré sa vzťahovali na mužov boli výlučne spojené s poľnohospodárstvom a chovom dobytká a tieto sa ešte redukovali na náročnejšie práce, ktoré vyžadovali väčšiu fyzickú silu (oranie, kosenie, zväzanie hnoja, sena a pod.). Naproti tomu ženy, nielenže obstarávali všetky práce v domácnosti, včítane opatery detí, ale veľmi aktívne sa podieľali na poľnohospodárskych prácach a pri chove dobytká. Napriek tomu, že muž, ako dedič určitého podielu z ro-

dinného majetku bol najviac zainteresovaný v jeho prosperovaní, jeho množstvo pracovných povinností v porovnaní s množstvom povinností žien bolo relatívne menšie.

Dalším kritériom v delbe práce je vek spojený s fyzickou zdatnosťou. Zapojenie detí do pracovného procesu nebolo určené iba ich vekom, ale aj fyzickou vyspelosťou. Bolo sprevádzané zaučaním detí do práce v rámci ich výchovy. Približne do 10.—11. roku opatera a výchova detí bola záležitosťou iba samotnej matky. Ich pracovná náplň bola zameraná na nenáročné, pomocné práce na poli a v domácnosti (kopanie, hrabanie, plenie, pomoc pri varení, upratovanie a pod.), ale najviac sa deti uplatňovali pri pasení dobytky. Počínajúc približne 11.—12. rokom aj u detí už pozorujeme základnú špecializáciu na ženské a mužské práce. Od tejto doby do ich výchovy zasahoval aj otec. Prejavovalo sa to predovšetkým zaučaním synov do jednotlivých pracovných úkonov v rámci mužských prác (kosenie, orba, siatie, zapriahanie a pod.)⁶ Starostlivosť o dcéry bola ponechávaná aj naďalej matke, ktorá sa starala o rozvitie ich pracovných schopností. Zaučala dcéry prevažne do domácich prác (varenie, šitie, vyšívanie, pradenie, tkanie, z poľných prác to bolo sadenie, žatie a pod.), ktorých ovládanie bolo pre mladé dievča nevyhnutné, vzhľadom k tomu, že sa vydávala do cudzej rodiny. Vydajom a odchodom z rodičovskej rodiny mladá žena strácala priamy kontakt so svojou matkou, u ktorej nadobudla určité pracovné návyky a dostávala sa obvykle pod vplyv mužovej matky. *Svokra* nielenže nemusela byť spokojná s prácou nevesty, ale často od neviest vyžadovala väčšie pracovné vypätie než od svojich dcér. Napríklad A. Kovalová hovorí, že *zovici* sa mali doma dobre, ieho im *svokra* (ich matka) nedávala toľko robiť ako jej (*neveste*). Ženy, napríklad tomu, že ich bolo v rodine viac, neboli v práci špecializované. Vykonávali vždy tú prácu, ktorá im bola určená gazdinou. Podobne aj v prípade mužských členov rodiny pracovné zadelenie záležalo predovšetkým od rozhodnutia predstaveného rodiny.

Výrazné rozdiely v pracovnom zadení bolo možné pozorovať u predstavených rodiny, u ktorých tieto rozdiely boli podmienené nielen vekom, ale predovšetkým ich autoritatívnym postavením, ktoré v rodine mali. U *svokry*-gazdinej, ako najstaršej a najväznejšej zo žien pracovné zadelenie sa pohybovalo väčšinou v oblasti domácich prác (hlavne varenie, s pribúdajúcim vekom skoro výlučne varenie) včítane čiastočnej opaterou detí. Podobne si prácu vymedzoval aj predstavený rodiny, ktorý bol v (ťažších) prácach časom vystriedaný synmi.

Pri delbe práce v rámci rodiny určitú úlohu hralo aj postavenie mužov a žien v spoločnosti. Výrazom toho bolo presné vymedzenie tých ženských prác, ktoré muž vzhľadom k svojmu spoločenskému postaveniu nevykonával, ako napríklad, varenie, šitie, zametanie izby, okopávanie, nosenie vody a pod., kým ženy v prípade potreby vykonávali aj práce mužské (niektoré ženy vedeli kosiť, orať atď.).

Delbu práce v rodine môžeme pozorovať aj z hľadiska spôsobu získavania obživy, pretože okrem prác vykonávaných na rodinnom majetku, členovia rodiny sa z finančných i majetkových dôvodov účastnili aj krátkodobých sezónnych prác, a to predovšetkým v lesoch a na žatvách mimo obec. O nominovaní členov rodiny na sezónne práce rozhodoval predstavený rodiny. Sezónne práce v lesoch boli výhradne mužskou záležitosťou, na ktoré odchádzali muži v zimnom období.

⁶ Informátori uvádzali, že 12—13-roční chlapci kosili už trávu, 17—18-roční kosili obilie, orali a pod.

Ďalšou možnosťou získania nielen peňazí, ale i poľnohospodárskych produktov (hlavne obilia) boli žatevné práce v oblasti severného Maďarska a v Čechách, ktoré mali masový charakter a trvali niekoľko týždňov. Takmer z každého domu šli pracovať dvaja, traja alebo i viacerí členovia rodiny. Muži kosili, zatiaľ čo ženy hrabali a viazali obilie do snopov. Nakoľko práca žien nebola tak fyzicky náročná ako práca mužov, mohli ju vykonávať už 14–15-ročné dievčatá. Našlo to svoj odraz aj v odmeňovaní, ktoré u žien bolo asi o polovicu menšie než u mužov a z toho dôvodu mužská pracovná sila bola viac hodnotená aj v rodine.

V individuálnej rodine redukovala sa deľba práce — za predpokladu, že deti ešte neboli zapojené do pracovného procesu — výlučne na deľbu medzi mužom a ženou. To znamená, že jedna žena a muž museli obsiahnuť práce, ktoré v rozšírenej rodine boli rozdelené medzi všetkých jej členov. Z toho dôvodu informátori uvádzali, že život v rozšírenej rodine po tejto stránke bol ľahší. Anna Kovaľová demonštrovala to na prípade z vlastnej skúsenosti: pretože doma nemala nikoho, kto by jej opatroval dieťa, musela ho brať so sebou do poľa aj v nepriaznivom počasi. Dieťa sa nachladilo a zomrelo.

Spoločné stravovanie, čiže konzumná jednota je ďalším charakteristickým znakom *čeladi*. Konzumná separácia je vždy dôsledkom majetkovej deľby či už u jednotlivcov, alebo celých rodín. To znamená, že ak jednotlivé rodiny sa začínajú v rámci rozšírenej rodiny samostatne stravovať, ide už osamostatnené rodiny aj po majetkovej stránke. S prípadmi delenia produktov, čiže samostatného stravovania ako medzistupňa medzi kolektívnym hospodárením a hospodárením v individuálnej rodine som sa nestretla.

Realizácia nediferencovaného nároku na užívanie rodinného majetku všetkými členmi rodiny je najmarkantnejšie práve v konzumnej jednote. Stravovanie mali zaistené nielen deti a starci, ale i duševne či fyzicky defektní príbuzní, teda nezávisle na tom, či boli zapojení do pracovného procesu alebo nie. Avšak práve táto skutočnosť vyvolávala konflikty medzi príbuznými, vyplývajúce z rozdielov v počte pracovných síl a v počte konzumentov. Preto napríklad bratia žijúci v jednej domácnosti, u ktorých bol markantný rozdiel v počte detí, pomerne rýchlo sa rozdelili na nátlak toho z bratov, ktorý mal menej potomkov.

Príprava jedál v rozšírenej rodine bola obvykle výsadou samotnej *svokry-gazdinej*. Pri podávaní na stôl pri väčšom počte členov sa často uplatňovalo pravidlo — najprv mužom, potom ženám (prípadne jedli spoločne, ale ženy z nedostatku miesta pri jedení iba stáli) a zvlášť deťom, ktoré jedli na zemi, s miskou na nízkom stolčeku uprostred. Predstavený rodiny sedel obvykle zavrch-stolom, defektní alebo prestárli členovia často pri jedení nesedávali za stolom spolu s ostatnými. Mnohé informátorky uvádzali, že sa pri *svokre* nikdy dosýta nenajedli, preto nejedna nevesta chodievala sa najesť k svojej matke a výhodu mali tie, ktoré sa nevydali ďaleko do rodičovského domu. Keď *svokra* vo svojej funkcii gazdinej bola vystriedaná nevestou, čiže ich vzájomné postavenie sa zmenilo v neprospech *svokry*, nevesta jej často odplácala tým istým.

V čase poľných prác, stravu na pole nosievali obyčajne nevesty. V prípade, že aj nevesty pracovali ďaleko priniesla jedlo sama *svokra*, eventuálne deti. Helena Topoľančinová trpko na tieto časy spomína. Mužom na lúky musela skoro ráno nosievať raňajky a včas doniesť aj obed. Avšak keď ona pracovala na poli, *svokra* doniesla obed až o štvrtej hodine, čo neprispievalo k harmonickým vzťahom medzi týmito dvoma ženami.

Z uvedeného rozboru konzumnej jednoty vyplýva, že aj napriek rovnakému

právu členov na užívanie majetku dochádza i tu k určitým diferenciam, ktoré odrážajú rozdielne postavenie jednotlivých členov v rodine.

Ďalšia funkcia rodiny, ktorá je splňaná výlučne individuálnou rodinou, je funkcia sexuálna. Regulácia pohlavného styku v rámci rodiny sa prejavovala v zákaze incestných stykov so všetkými jej členmi, okrem manželského partnera, nielen v obidvoch formách rodiny, ale aj v *rodine dalekej* a v *rodine bližšej*. Napriek tomu, že manželstvo s príbuznou osobou z oblasti *dalekej rodiny* z obavy pred defektným potomstvom bolo považované za nevhodné, často sa vyskytovalo.

Predmanželský styk bol tolerovaný, avšak v manželstve sa vyžadovala vernosť, predovšetkým u žien. Porušenie tohto pravidla bolo často sankcionované fyzickými trestami. Sexuálne otázky zrejme nehrali primárnu úlohu pri zakladaní rodiny, dôkazom čoho boli manželstvá uzatvárané predovšetkým z majetkových dôvodov, často aj z donútenia. Na uzavretí manželstva boli obvykle viac zainteresované rodiny manželských partnerov, ako samotní partneri. Preto sexuálny život v takýchto manželstvách často nebol výsledkom vzájomnej náklonnosti obidvoch partnerov, ale bol chápaný ako súčasť manželských vzťahov a núnosť z reprodukčných dôvodov. Napríklad Anastázia Parasková k manželskému vzťahu so Stanislavom Paraskom bola donútená po otcovej smrti svojím bratom. Manžela nikdy nemala rada, predsa však mali osem detí. Poznám však prípad, že žena z averzie voči svojmu mužovi chodievala spať do rodičovského domu. Aj v prípade druhých manželstiev dostačujúcim dôvodom pre ich uzavretie bola časť alebo materiálna stránka, napríklad vlastníctvo domu, kam sa mohla vdova či vdovec uchýliť. Podobne sororát bol preferovaný predovšetkým z majetkových dôvodov, ako aj preto, že deti z prvého manželstva dostali za matku príbuznú osobu. Napr. *pristaš* Stanislav Vajda, keď ovdovel a rodičovský dom vyhorel, vyriešil obidve otázky sobášom s manželkinou mladšou sestrou. Vedľajšiu úlohu sexuálnych dôvodov pri uzavieraní manželstiev by mohli dokazovať aj veľké vekové rozdiely niektorých manželských partnerov (dvadsať-tridsať i viac rokov) a tiež manželstvá s defektnými partnermi.

Z toho vyplýva, že ak dvaja partneri zakladali rodinu, dominantnú úlohu pri tom hrali majetkové otázky a sexuálny život bol druhoradou záležitosťou, v ojedinelých prípadoch dokonca úplne anulovaný.

Zo sexuálnej funkcie rodiny vyplýva ďalšia funkcia, a to reprodukčná. Napriek tomu, že so zvyšujúcim sa počtom potomkov v rodine znižovala sa jej celková životná úroveň, počet štyroch detí bol považovaný za nízky (priemerne sa v jednej rodine narodilo sedem detí, z čoho jedna tretina zomrela do 5–6 rokov). Neplodnosť bola vysvetľovaná ako zásah čiernej mágie. Napríklad Helena Topolančinová uvádzala, že veštica jej predpovedala osem detí, avšak *svokra* jej „počarovala“, preto deti vôbec nemala. Ak nevesta porodila prvé dieťa, hlavne syna, jej postavenie v rodine sa čiastočne zlepšilo (vo vzťahu k *svokre* sa to prejavovalo napríklad v tom, že mladú matku nenaháňala do práce, nevyvolávala časté hádky a pod.), avšak s pribúdaním detí, hlavne ak rozdiely v ich počte sa u jednotlivých rodín prehľbovali, vznikali konflikty, ktoré boli často podnetom k deľbe rozšírenej rodiny.

S reprodukčnou otázkou tesne súvisí výchova detí v rámci rodiny. O cieľavedomej výchove za účelom rozvinutia rozumových schopností dieťaťa nie je možné hovoriť. Výchova detí rodičmi sa redukovala predovšetkým na osvojenie si určitých spoločenských návykov (oslovenie, pozdrav a pod.) a na zaučanie detí do jednotlivých pracovných úkonov. Pri opatere a výchove malých detí

značnú úlohu hrali aj starší súrodenci. V rozšírenej rodine do výchovy sa zapájali aj *svokra* a *svokor*, ktorý mal právo v prípade neposlušnosti trestať fyzickými trestami nielen najmladších členov rodiny, ale i všetkých ostatných.

Plnenie základných funkcií rodiny (sexuálnej, reprodukčnej, výchovnej a predovšetkým ekonomickej) predpokladá jednotu rodiny aj po stránke rezidenčnej. Nakoľko *rodina* je exogamná (zákaz sobáša medzi príbuznými) jeden z manželských partnerov musí opustiť rodičovský dom. Z hľadiska toho, v čom dome novozaložená rodina bývala, je možné rozlíšiť v skúmanej obci predovšetkým dva rezidenčné typy: patrilokálny (keď žena býva v dome muža) a matrilokálny (keď muž býva v dome ženy⁹). Ako pravidlo pre novozaložené rodiny v tejto obci vystupoval patrilokálny typ rezidencie, ktorý je tesne spätý s patrilokálnou rozšírenou rodinou. Nakoľko každá rodina bývala v jednej obytnej miestnosti, v rozšírenej rodine s väčším počtom členov, pociťoval sa značný nedostatok obytného priestoru. Pretože v izbe mohli byť maximálne tri posteľe, na ktorých spávali starší členovia rodiny, prípadne novomanželia, v lete sa ostatní príslušníci rodiny uchyľovali do komory, senníka a pod. a v zime sa tiesnili na peči, laviciach a na zemi. Takýto nedostatok priestoru sa obvykle nepociťoval v rozšírenej rodine s matrilokálnou rezidenciou ani v individuálnej rodine.

Podobne ako konzumná separácia, i zmena rezidencie bola vždy dôsledkom majetkovej delby. Pri delbe rozšírenej rodiny, spravidlanej vydelovaním jednotlivých individuálnych rodín, bytová otázka sa často riešila prispôbením komory na obytnú miestnosť (postavenie pece), neskoršie aj vybudovaním nového domu. V rodičovskom dome ostával obvykle najstarší syn s odôvodnením, že najviac pracoval, ovšem nebolo to dôsledné. Stávalo sa, že aj po majetkovej delbe rodiny bratov ostávali z bytových dôvodov určitú dobu naďalej bývať v spoločnej miestnosti rodičovského domu. Prítom jednotlivé rodiny mali striktné vymedzený obytný priestor, napríklad jedna rodina obývala pravú polovicu, druhá ľavú. Podobne sa delili aj o užívanie pece a hospodárskych budov. Z toho vyplýva, že majetková delba nebola vždy spravidlanej zmenou lokality, hoci samotná zmena lokality bola vždy dôsledkom majetkovej delby.¹⁰

Napriek tomu, že bolo pravidlom, aby ženatí synovia ostávali doma, majetkové pomery ich niekedy nútili uzatvárať manželstvá, ktoré viedli k prijatiu matrilokálnej rezidencie, hlavne ak v rodine bolo viac mužských potomkov (na poradi nezáležalo, ale obvykle z domu odchádzal niektorý z mladších súrodencov, prípadne viacerí). Na druhej strane ženy (vždy najmladšie) prijímali *pristašov* vtedy, ak nemali mužských súrodencov (okrem nedospelých a defektných). Skutočnosť, že *pristaš* v novej rodine bol nepostrádateľnou pracovnou silou umožňovala mu získať lepšie postavenie v tejto rodine, než aké mala nevesta v patrilokálnej rozšírenej rodine.

Rodičia v starobe napriek tomu, že by mali ostať bývať vo vlastnom dome, niekedy sa sťahovali k dcére. Dochádzalo k tomu z toho dôvodu, že v ich dome funkciu gazdinej prevzala nevesta, ktorá na starosť svokrovcom odplácala všetky kvrdy, ktoré jej oni spôsobili. Stretla som sa dokonca s prípadom, že *svokra*

⁹ Pokiaľ sa vyskytoval bilokálny typ rezidencie, keď rodina sídlila temer výlučne na pozemku rodiny muža, skoro nikdy neprišiel do úvahy hneď po svadbe, podobne ako aj neolokálny typ, ktorý bol veľmi zriedkavý.

¹⁰ Spoločné bývanie jednotlivých rodín aj po majetkovej delbe malo iba dočasný charakter, do vybudovania nového obydli.

po mužovej smrti nenechala doma ani jedného z dvoch synov, ale prijala k dcére *pristaša*, len aby doma nemala nevestu.

Podobne ako predošlé vzťahové aspekty, aj otázky rezidencie nachádzali svoj odraz v postavení členov rodiny. Prijatie tej či onej rezidencie ovplyvňovalo postavenie členov rodiny už tým, že uprednostňovalo jednu časť príbuzných ostáv v rodičovskom dome, teda aj v rodičovskej rodine a tým zaisťovalo výhodnejšie postavenie pred tou časťou príbuzných, ktorí museli lokalitu meniť a do rodiny svojho manželského partnera prichádzali ako cudzí členovia, t. j. afinitní príbuzní.

Z analýzy rodinných vzťahov, ktoré vznikali v procese realizácie funkcií rodiny v uvedených podmienkach vyplýva, že postavenie členov danej príbuzenskej podskupiny nebolo rovnaké.

Každá osoba ako člen podskupiny vyvíja určité aktivity vzhľadom k osobe inej. Členstvo v rodine je možné získať faktom narodenia sa tam, alebo uzavretím manželstva. To znamená, že samotné tieto fakty umožňujú danej osobe zaujať určité postavenie, ktoré je možné diferencovať z hľadiska: 1) pohlavia, 2) generácie, 3) pokrvného alebo afinitného príbuzenstva. Ale jednotliví príbuzní ako členovia príbuzenskej podskupiny vystupujú zároveň aj ako nositelia určitých osobných vlastností. Vzniká otázka, či aj tento faktor ovplyvňoval dané postavenie členov v rámci rodiny. Ak sa pozrieme na konkrétne príklady vidíme, že otec mal právo potrestať aj fyzickým trestom svojho syna napriek tomu, že tento bol po fyzickej stránke zdatnejší. Matka sa dala viac najesť vlastnej dcére než neveste, hoci nevesta mohla mať väčšie pracovné schopnosti, ktoré sa aj prejavovali v lepšom pracovnom výkone. Schopná a pracovitá žena musela rešpektovať aj muža pijana, ktorý viedol majetok k úpadku.

Z toho je zrejme, že postavenie jednotlivých členov v rodine bolo závislé predovšetkým od faktorov vyplývajúcich z členstva v danej príbuzenskej podskupine a môžeme ho vyjadriť v troch dimenziách: 1) nadradenosť, 2) podradenosť, 3) rovnocennosť. Toto hierarchické postavenie zisťujeme pomocou frekvencie rozhodovania a ovplyvňovania aktivít jednej osoby druhou. Každá osoba môže rozhodovať iba z tých pozícií, ktoré získala faktom narodenia a uzavretím manželstva, to znamená z hľadiska pohlavia (muža alebo ženy), generácie (staršej alebo mladšej) a príbuzenstva (pokrvného alebo afinitného).

Vzájomné postavenie členov rodiny znázorňuje nasledovná tabuľka, ktorá vyjadruje, ktorý člen, z akých pozícií má právo rozhodovať alebo ovplyvňovať aktivity iného, čiže kto je komu nadradený. Podobne sa dá z tabuľky odvodiť aj podradenosť a nadradenosť.¹¹

	gen.	pohl.	príb.
oto	o m ob obž os 1, 2 d	om m obž os 1, 2	om m obž
o	d	m obž os 1, 2	m obž
ob	d	m obž os 1, 2	m obž
om	o m ob obž os 1, 2 d		m obž
m	d		
obž	d		
os 1, 2	d		m obž
d			

¹¹ Vysvetlivky skratiek použitých v tabuľke:

oto — otcov otec
om — otcova matka
o — otec
ob — otcov brat

os — otcova sestra
m — matka
obz — otcovho brata žena
d — deti

Termíny sú uvádzané z hľadiska EGO.

Z uvedenej tabuľky vidíme, že postavenie členov danej príbuzenskej podskupiny bolo nasledovné:

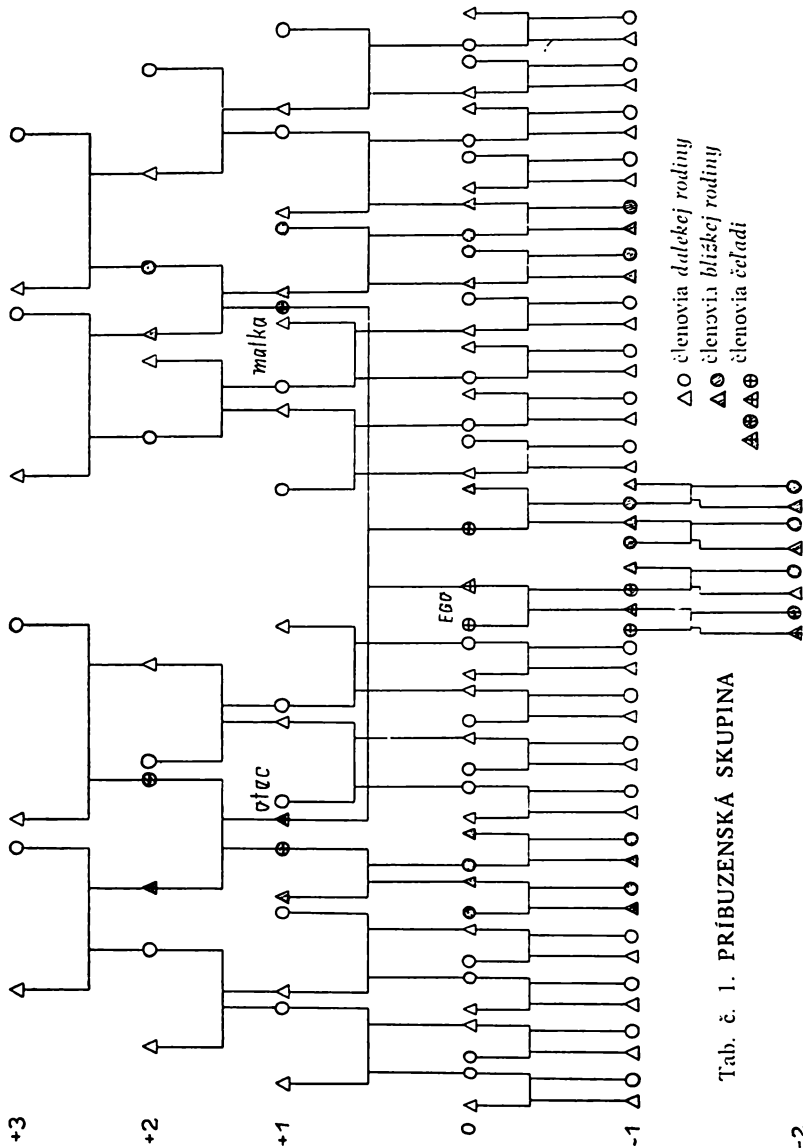
- Nadradení boli: *generačne starší nad mladšími, muži nad ženami*¹²
pokrvne príbuzní nad afinitívnymi príbuznými.
- Podradení boli: *generačne mladší starším, ženy mužom, afinitívni príbuzní pokrvným príbuzným.*
- Rovnocenní boli: *muži pokrvne príbuzní v rámci jednej generácie, ženy pokrvne príbuzné v rámci jednej generácie, ženy afinitívne príbuzné v rámci jednej generácie, deti.*

Čím určitá osoba mala viac tých pozícií, z ktorých sama mohla rozhodovať, tým z menej pozícií mohli rozhodovať o jej aktivitách iní členovia a tým zároveň získavala vyššie postavenie. To znamená, že ten člen rodiny, ktorý bol najstarším genealogickým príbuzným, mal v rodine najvyššie postavenie, pretože mohol zo všetkých pozícií rozhodovať o aktivitách iných členov, zatiaľ čo o jeho aktivitách nerozhodoval nikto, čiže vystupoval ako predstavený rodiny (v našom prípade bol to otcov otec). Na druhej strane ženské príbuzné, o aktivitách ktorých mohli rozhodovať tak muži, ako i starší členovia, ale aj príbuzní, voči ktorým ony vystupovali len ako afinitívne príbuzné, mali z dospelých členov najnižšie postavenie, pretože mali právo rozhodovať iba z pozície starších voči deťom (v našom prípade boli to nevesty — M a OBŽ).

Mieru nadradenosti a podradenosti v rámci tohto postavenia je možné určiť diferencovaním pokrvných príbuzných na lineárnych a kolaterálnych a afinitívnych na afinitívnych *ego* a na afinitívnych pokrvných príbuzných *ego*. Miera nadradenosti je väčšia nad príbuznými lienárnymi a afinitívnymi *ego* než nad kolaterálnymi a afinitívnymi príbuznými pokrvných príbuzných *ego*. Napríklad hoci otec a otcov brat mali nadradené postavenie voči ženám a deťom, predsa však otec mal väčšie právo rozhodovať o aktivitách svojej ženy a detí, než o žene a deťoch svojho brata.

Uvedené postavenie členov danej príbuzenskej podskupiny demonštrované na rozšírenej rodine prvého typu platí ako norma len za určitých podmienok (vek, stav, fyzická zdatnosť a pod.). V priebehu vývoja rodiny, umieraním jej členov, narodením sa nových, uzatváraním manželských a vekom, postavenie jednotlivých členov sa menilo. Napríklad, u predstavených rodiny (Oto a OM) pozorujeme, že ak dosiahli vek okolo 65 rokov ich postavenie sa menilo v ich neprospech. Postavenie nevydatej otcovej sestry (OS) mohlo (v závislosti od jej osobných kvalít) klesnúť pod úroveň postavenia nevesty (M alebo OBŽ) atď. To znamená, že tu nedochádzalo iba k zmenám nadradenosti a podradenosti v rámci uvedeného normovaného postavenia osoby ako člena danej príbuzenskej podskupiny, ale dokonca aj presahovalo tento rámec.

¹² Čo sa týka stupňa dôležitosti jednotlivých pozícií v tomto štádiu vývoja rodiny na prvom mieste, ako sa ukazuje, stojí generačný aspekt, preto muži boli nadradení ženám len vtedy, ak neboli generačne mladší.

Tab. č. 1. PRÍBUZENSKÁ SKUPINA

* * *

Príbuzenskému systému na východnom Slovensku doposiaľ nebola venovaná takmer žiadna pozornosť. I keď príspevok nevyčerpáva celú problematiku v skúmanej obci, predsa snáď bude aspoň čiastočným prínosom k štúdiu tejto tematiky.

Pri skúmaní príbuzenských vzťahov a postavenia členov v rámci danej podskupiny stretávame sa so značnou variabilitou. Napriek tejto variabilite bolo možné stanoviť určitý komplex vzťahov medzi jednotlivými členmi príbuzenských podskupín a určiť normované postavenie členov rodiny v jej určitom časovom úseku. V budúcnosti bolo by potrebné ďalej skúmať odchyľky od tohoto normovaného postavenia a ich zmeny v priebehu vývoja rodiny, ako aj príbuzenskú terminológiu. Výskum príbuzenského systému bolo by treba rozšíriť aj na ďalšie obce východného Slovenska, pretože len na základe širšieho porovnávacieho štúdia danej problematiky bude možné dospieť k hlbším teoretickým záverom.

Tab. č. 2

PRÍBUZENSKÁ TERMINOLÓGIA

Pokrvní príbuzní (lineárni):		oslovenie:
+4	pradedo \emptyset	
	prababa \emptyset	
+3	dedo <i>pradido</i>	
	baba <i>prababa</i>	
+2	starý otec <i>áido</i>	<i>didu</i> (vy)
	stará matka <i>baba</i>	<i>babo</i> (vy)
+1	otec <i>naňo</i>	<i>naňu</i> (vy)
	matka <i>maty</i>	<i>mamo</i> (vy)
0	brat <i>brat</i>	krstné meno (ty)
	sestra <i>sestra</i>	krstné meno (ty)
-1	syn <i>syn</i>	krstné meno (ty)
	dcéra <i>dička</i>	krstné meno (ty)
--2	vnuč <i>syniv a dičkin syn</i>	krstné meno (ty)
	vnučka <i>synova a dičkina dička</i>	krstné meno (ty)
-3	pravnuč \emptyset	
	pravnučka \emptyset	

Súhrnne názvy:

+3	prarodičia \emptyset	0	súrodenci \emptyset
+2	starí rodičia \emptyset	-1	deti <i>dity</i>
+1	rodičia <i>rodiči</i> (zriedka)	--2	vnúčatá \emptyset

Pokrvní príbuzní (kolaterálni):

+1	otcov brat	<i>stryko</i>	<i>struku</i> (vy)
	matkin brat	<i>vujko</i>	<i>vujku</i> (vy)
	otcova sestra	<i>ťutka</i>	<i>ťutko</i> (vy)
	matkina sestra	<i>ťutka</i>	<i>ťutko</i> (vy)
0	otcovho brata deti	<i>stričanyky</i>	krstné meno (ty)
	matkinho brata deti	<i>ujkovy dity</i>	krstné meno (ty)
	otcovej sestry deti	<i>ťučiny dity</i>	krstné meno (ty)
	matkinej sestry deti	<i>ťučanyk, řučanka</i>	krstné meno (ty)
	bratove deti	<i>bratňaky</i>	krstné meno (ty)
	sestrine deti	<i>sestrynci</i>	krstné meno (ty)

Afinitní príbuzní (kolaterálnych príbuzných):

+1	žena otcovho brata	<i>stryna</i>	<i>stryno</i> (vy)
	žena matkinho brata	<i>vujčina</i>	<i>vujčino</i> (vy)
	muž otcovej sestry	<i>řido</i>	<i>řidu</i> (vy)
	muž matkinej sestry	<i>řido</i>	<i>řidu</i> (vy)
0	žena brata	<i>řougoryňa</i>	krstné meno (ty)
	muž sestry	<i>řougor</i>	krstné meno (ty)
	žena syna	<i>nevista</i>	krstné meno (ty)
	muž dcéry	<i>zjal</i>	krstné meno (ty)

Príbuzní muža (ženy):

0	muž	<i>muž (gazda)</i>	krstné meno (ty)
	žena	<i>žena (gazdyňa)</i>	krstné meno (ty)
-1	mužov otec	<i>svekor</i>	<i>ňanu</i> (vy)
	mužova matka	<i>svekra</i>	<i>mamo</i> (vy)
0	mužov brat	<i>diviř</i>	krstné meno (ty)
	mužova sestra	<i>zovica</i>	krstné meno (ty)
-1	ženin otec	<i>svekor</i>	<i>ňanu</i> (vy)
	ženina matka	<i>svekra</i>	<i>mamo</i> (vy)
0	ženin brat	<i>řougor</i>	krstné meno (ty)
	ženina sestra	<i>řougoryňa</i>	krstné meno (ty)

oslovenie:

РЕЗЮМЕ

Нядіа Шуркала : До родинної системи в с. Рувькній Потік

Це частина дипломної праці випускниці Філософського факультету Карлового університету, теперішнього працівника Свидницького музею української культури. Авторка робить аналіз родинної системи одного з найвідсталіших українських сіл Східної Словаччини.

Спираючись на результати польового дослідження, вона виділяє три родинні групи щодо ступеня спорідненості їх членів: 1) *далека родина*, 2) *близька родина*, 3) *челядь*.

Ендогамний характер села дозволив авторці подати досить точний структуральний склад даних родинних груп і визначити найгніпніші взаємозв'язки, які виникають між окремими членами цих груп. Найбільше уваги вона приділяє третій групі — сім'ї, в рамках якої визначає права, обов'язки та взаємне становище її членів.

SUMMARY

Nadežda Šurkalová : A Contribution to the Study of Family Relations in the Village Ruský Potok.

The paper is part of a graduation thesis of a student of the Charles' University in Prague, now working at the Museum of Ukrainian Culture. The author investigates the family relations in one of the most backward Ukrainian villages in Eastern Slovakia. On the basis of research in the field the author defines three family groups according to the degree of relationship among its members. They are: 1. distant family (distant relatives), 2. close family (close relatives), 3. clan (family).

The endogamous character of the village made it possible to arrive at a fairly accurate description of the structure of these family groups and to determine the most frequent occurrences of interactivity among the individual members of these groups. The closest attention is paid to the smallest group — the family, and an account is given of the rights, duties and position of the members.

Translation by M. Wheelerová

ZUSAMMENFASSUNG

Nadežda Šurkalová : Beitrag zum Verwandtensystem in der Gemeinde Ruský Potok.

Es ist dies ein Teil der Diplomarbeit der Absolventin der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag. Gegenwärtig ist sie Mitarbeiterin im Museum für ukrainische Kultur. Die Verfasserin analysiert das Verwandtensystem in einem der rückständigsten ukrainischen Dörfer der Ostslowakei. Auf Grund der Terrainforschung unterscheidet die Verfasserin drei Gruppen von Verwandten, was den Grad der Verwandtschaft ihrer Mitglieder untereinander betrifft. Es sind das: 1. *die weitere Familie* (weitere Verwandte), 2. *die engere Familie* (nahe Verwandte), 3. *die Familie* (die Familie). Der endogame Charakter der Gemeinde ermöglicht ihr eine ziemlich genaue strukturelle Zusammensetzung der gegebenen Verwandtengruppen zu zeichnen und die am häufigsten vorkommenden Interaktivitäten zu bestimmen, die zwischen den einzelnen Mitgliedern dieser Gruppen entstehen. Die grösste Aufmerksamkeit widmet sie dem engsten Verwandtenkreis, der Familie. Im Rahmen der Familie weist sie auf die Rechte, Pflichten und gegenseitige Stellung ihrer Mitglieder hin.

АНДРІЙ КУРИМСЬКИЙ

До видавання діалектних матеріалів

О. Перші видання матеріалів «з уст народу» Пряшівщини, зібрані і по-різному підготовлені до друку різними працівниками¹ та плановані нові видання (чи перевидання) доводять потребу виробити спільні для всіх принципи підготовки таких текстів до друку. У цій статті даємо пропозицію таких принципів, маючи на увазі видання популярне, не призначене виключно для лінгвістів.²

І. Окремі говірки, як і кожна літературна мова, — це, як відомо, окремі структури, між якими може існувати різний ступінь взаємного переливання (як щодо елементів системи, так і щодо функціонування цих елементів), а в залежності від цього і різний ступінь подібності. Єдиним способом видання діалектних матеріалів Пряшівщини (і фольклорні матеріали є теж матеріалами діалектними), який впливає з наведеного положення, є такий, що в максимальній мірі респектує особливості говірок і тих сіл, де той чи інший матеріал був зібраний. Передача певного змісту, первісно вираженого засобами однієї структури, засобами структури іншої — це по суті переклад, і при оцінці такого видання необхідно застосувати критерії, вироблені для оцінки перекладу взагалі; донесення певних вартостей до більшого колективу людей за посередництвом перекладу досяга-

¹ *З уст народу*. Прислів'я, приказки, заклинання, загадки, примовки Закарпаття, Пряшів, 1955; *Українські народні пісні Пряшівського краю*, т. I, Пряшів, 1958; *Українські народні пісні Східної Словаччини*, т. II, Пряшів, 1963; *Народ скаже — як зав'яже*. Збірник прислів'їв, приказок та образних висловів українських трудящих Східної Словаччини, 1954; *Українські народні казки Східної Словаччини*, I, 1965, *Українські народні казки Східної Словаччини*, II, 1966.

² При підготовці до друку пам'яток мови до кінця 18 ст. слід керуватися М. М. Пещак, В. М. Русаївський, *Правила видання пам'яток української мови XIV—XVIII ст.*, Київ, Видав. АН УРСР 1961. Необхідно ще виробити принципи перевидання західноукраїнських текстів (значить, і текстів з Пряшівщини та Закарпаття) з XIX та початку XX ст., писані за різними правописами. Провідним при цьому мав би бути принцип якнайбільшого наближення правопису оригіналу до правил правопису сучасної укр. літературної мови при якнайточнішому збереженні всіх особливостей мови оригіналу.

ється за рахунок мови оригіналу, тобто за рахунок уможливлення всебічного значення і мовознавчого, опрацювання видаваного матеріалу. Замінування (незрідка, на жаль, і довільне) деяких елементів одної структури елементами іншої структури при збереженні певних елементів вихідної структури можна розглядати — в залежності від кількісного і якісного взаємовідношення елементів цих структур у тексті — як шлях, що веде або до поступового (хоч і повільного, але природного) запанування у суспільній практиці цієї іншої структури, або до створення нової, досі не існуючої структури, яку (залежно від різної констеляції певних не мовних умов) можна називати новою літературною мовою, мовною сумішшю чи «язичієм». Якщо такий підхід можна ще толерувати, напр., на «Сторінці на діалекті» у «Новому житті», то у публікуванні діалектних матеріалів він абсолютно не підходить, а таке псевдження з мовними фактами не допустиме.

2. План вираження певної мовної структури може реалізуватися в усній або письмовій формі. Обидві ці форми маніфестуються елементами своїх алфавітів (усна — звуками, письмова — літерами). Основною проблемою при підготовці діалектних матеріалів до видання є однозначне й адекватне нередуковане звукової маніфестації у маніфестацію літератури (синтаксис, лексика і морфологія залишаються при цьому без змін), а в популярному виданні (для більшої легкості читання) необхідна і певна редукція звукового багатства.

Провідним принципом, за яким була вироблена пропозиція алфавіту літер для письмової передачі звукової маніфестації будь-якої говірки Пряшівщини і правил правопису, був принцип якнайбільшого наближення цього алфавіту і правил правопису до алфавіту і правил правопису української літературної мови, при збереженні всіх характерних особливостей окремих говірок.

2. 1. Алфавіт літер: *а, б, в, г, ґ, д, дз, е, ж, дж, з, и, ы, і, і́, і́́, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ґ́, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, я, ь, ' (апостроф).*

2. 2. Правила вживання окремих літер.

1) літерою *а* означається звук «а», крім випадків, коли звук «а» чути після м'яких приголосних включно «й», напр. *ангел, баба, тета* і т. д., але *няньо, яма, шміяти шя, межа* і т. д.; див. теж правило 5 під 2.4;

2) літерою *в* передається білабіальний і лабіодентальний звуки «в», «в» та нескладове «ў», напр. *твуй, розуміву, вітер, був, завтра, лавка* і т. д.; див. теж правило 1 під 2.3;

3) літерою *г* передається проривний, дзвінкий, задньоязичний звук «ґ», який чути, напр., у словах *ганок, гачі, гута, гвер* і т. д.; на відміну від літературної мови, де дві різні фонемі і їх різні реалізації («ґ» та «г») означаються одним знаком *г*, ми розрізняємо ці два звуки і на письмі;

4) літерою *е* означаються звуки «е» та звужене (наближене до «и») «ѐ», крім випадків, коли ці звуки чути після м'яких приголосних включно «й», напр. *ангел, тепер, був-ем, теперь (тѐпѐр')*, *двері (двѐр'і)* і т. д., але *третє, синє, еден, был-ем, твоє* і т. д. Літера *е* пишеться і там, де чути навіть звук «и», якщо в інших формах цього слова або в похідних від нього словах тієї самої говірки на місці «и» виразно звучить «е», напр. *мені (мин'і), бо (мѐне)* і т. д.;

5) літери *є, ю, я* вживаються як для означення звукосполучення «йе», «йу», «йа» в рамках одного слова, напр. *єден, твоє, Юрко, яма* і т. д., так і для

означення сполучення м'якого приголосного (крім «й») з наступним «е», «у», «а», напр. *третє, літню, нюс, кошо, вожю, літня, няньо* і т. д.; про правопис *є, ю, я* після *ж, ш* див. правило 1 та правило 2 під 2.4;

6) літерою *и* передається звук «и» (крім випадків, зазначених у правилі 4 під 2.2 та у правилі 5 під 2.5.), напр. *бити, на землі, на кості, синови* і т. д. та звук «иє» (обнижений і наближений до «е», але відмінний від «є»), напр. *ани (аниє), синови (синовиє)* і т. д.; див. теж правило 4 під 2.4;

7) літерою *ы* означається задній, нелабіалізований, середнього піднесення голосний «ы», який чути, напр., у словах *быти, добрый, кычки, хыжа* і т. д.;

8) літерою *і* передається звук «і» (незалежно від того, чи попередній приголосний звучить м'яко чи твердо), крім випадків, коли «і» чути після «й» (див. правило 9 під 2.2.), напр. *бабі, хлопці, у селі, сіни, ніс, печі, хлопчиско* і т. д.; див. теж правило 4 під 2.4;

9) літера *ї* вживається для означення звукосполучення «йі» в рамках одного слова, напр. *їсти, майти, її, твої* і т. д.; див. теж правило 2 під 2.4;

10) літерою *й* передається звук «й» (якщо в рамках слова після нього не йдуть звуки «с», «у», «а», «і» (та нескладове «ї», напр. *його, великий, най, ей, а й він* і т. д.;

11) літерою *о* передаються звуки «о» та звужене (наближене до «у») «о̆», напр. *робити, ходжу, хожю (хож'у), косов (косо̆у)* і т. д.;

12) літерою *у* означаються звуки «у» та «ў» (задній, широкий, проміжний між «ы» та «с» звук), крім тих випадків, коли ці звуки чути після м'яких приголосних включно «й», напр. *кунь, стұл, хлопцү* (род. мн.), *глубокий, туцько, курка (кур'ка), кожух (кожү'х), капуста (капү'ста), але нюс, люде (лү'де), юха* і т. д.;

13) літерою *ў* передається «лабіалізоване і», яке чути в говірці села Звала в словах типу *кўнь, стўл, нўп* і т. д.;

14) літерою *ц* означаються (як і в укр. літ. мові) звукосполучення «шч», напр. *щастя, щутка, щур* і т. д.; див. теж правило 2 під 2.4.

15) буквосполученням *дз* передається дзвінкий, середньоязичний африкат «дз», напр. *дзьобати, дзвін*, а буквосполученням *дж* — африкат «дж», напр. *джвакати, виджу, ходжу* і т. д.; див. теж правило 2 під 2.4;

16) знаком *ь* означається м'якість попередніх приголосних (крім приголосного «й»), напр. *нього, трьох, кінь, робить, шоловік* і т. д.; докладніше про вживання *ь* див. правило 3 під 2.4;

17) про вживання апострофа див. правило 6 під 2.4;

18) всі інші літери вживаються для передачі відповідних їм звуків; див. теж 2.4.

2. 3. Уточнення правил уживання деяких літер для збереження особливостей окремих говірок.

Відповідно до мови і згідно з правилами, наведеними під 2.2 та 2.4 послідовно передаємо і на письмі:

1) звук «в», який чути в деяких говірках Спишу на місці «л» в тих самих словах літературної мови або інших говірок Пряшівщини, напр. *говова, вопата* і т. д.;

2) звуки «ш'», «ж'», які чути, напр., в говірках Бардівщини в словах типу *шіно (ш'іно = сіно), шміяти шя (ш'міяти ш'а = сміятися), жіля*

(жі'л'а = зілля), кошу (кош'у або кош'у = кошу), вожу (вож'у або вож'у = вожу) і т. д. та які чути (напр., в говірці села Новоселиця) на місці «ч», «дж» інших говірок Пряшівщини або на місці «ч», «ж» в літературній мові, напр. шоло (ш'оло = чоло), шоловік (ш'оловік = чоловік), нушь (нуш' = ніч), шерешня (ш'ерешн'а = черешня), межя (м'єж'а = межа) і т. д.;

3) альтернації «і» — «о» (піп — попа), «у» — «о» (пуп — попа), «ю» — «о» (пійп — попа), «ы» — «о» (пып — попа); «о» — «ө» (сон — сну); «е» — «і» (нести — ніс), «е» — «у» або «іу» (нести — нюс, печі — п'юк), «е» — «ө» (день — дня); чергування «к» — «ч» або «ш'» — «ц'» (рука — ручка або рушька — руці), «г» — «ж» — «з» або «ж'» (нога — ножка — носі або ножі), «х» — «ш» — «с» або «ш'» (муха — мушка — мусі або муші), «с» — «ш» або «ш'» — «с'» або «ш'» (косити — кошу або кошо — косять або кошат), «з» — «ж» або «ж'» — «з'» або «ж'» — (возити — вожу або вожо — возять або вожат), «д» — «дж'» або «ж'» — «д'» (ходити — ходжу або хожю — ходять), «ст» — «шч'» або «ш'ш'» — «с'т'» (мастити — мащу або машю — мастять) «т» — «ч'» або «ш'» — «т'» (вертити — верчу або вершу — вертять), «п» — «пл'» або «пії» (купити — куплю або куп'ю) і т. д.;

4) різні т. зв. протетичні приголосні, напр. *вобраз, волень, на востро, Гамерика, йишый* і т. д., але, напр., *они, оріх* і т. д.;

5) псдвоення приголосних, напр. *воколлярі, пшьоллярь, школлярь, аышый* і т. д., але, напр. *жытя, нашіня, вышый* і т. д.

2. 4. Доповнюючі правила правопису.

1) я, ю, є після ж, ш пишуться тільки тоді, коли літерами ж, ш передаються м'які приголосні, які чути в словах типу *шаста, кошу, взяти, вожо* і т. д. та які чути на місці «ч», «дж» в інших говірках Пряшівщини або на місці «ч», «ж» в літературній мові, напр. *межя, сажя, шерешня, вешор, шотка, лшяць* і т. д.;

2) після *дж, щ, ч* ніколи (незалежно від того, чи відповідні звуки даної говірки тверді чи м'які) не пишеться я, ю, є, і, ь, напр. *ходжу, джаворонок, орджок, джекет, щур, щутка, шастя, нуч, час, нучов, чуо* і т. д.

3) ь не пишеться:

а) якщо попередній приголосний звучить твердо;

б) після м'якого приголосного, якщо за ним іде «і», «а», «е», «у» (на письмі і, я, є, ю);

в) після приголосних б, п, в, ф, м, ж, дж, ч, щ; після м'якого «ш'» пишеться в тільки у тих випадках, коли «ш'» чути на місці «ч» у тих же словах літературної мови або інших говірок Пряшівщини і коли після такого ш не йдуть і, я, ю, є, напр. *бушьок, машька, шоло* і т. д.;

г) між м'якими приголосними і взагалі між приголосними (крім позиції після л), якщо за ними йдуть я, ю, є, і, ь та між подвозними приголосними, напр. *смїх, шміх, світ, швіт, сніг, сонця, лляти, школлярь* і т. д., але, напр., *сільський, сільський, пальці* і т. д.;

4) на місці обниженого «іш'» або «іш'» пишеться та літера, яку в цьому слові у даній позиції вимагають правила правопису літературної мови, напр. *ходитьи (ходитьи'), синові (сывові' або сывові')* і т. д.;

5) на місці переднього (наближеного до «е») «ä» пишеться та літера, яку в цьому слові у даній позиції вимагають правила правопису літератур-

ної мови, напр. *нянько взяли н'ягь яець (н'я̀н'ко вз'яли пйа́т' йя́йе́ц')* і т. д.;

6) апостроф пишеться після будь-якого приголосного, якщо після нього в рамках слова чути звукосполучення «йа», «йу», «йе», «йі», напр. *в'язати, пір'я або піра, Мар'я або Маря* і т. д.;

7) в усіх говірках Пряшівщини дзвінки і глухі приголосні у певних позиціях не розрізняються, тобто в позиції перед глухими приголосними або перед павзою чути тільки глухі, а в позиції перед дзвінками приголосними — тільки дзвінки; в таких випадках пишеться та літера, яка відповідає звукові, що його чути в позиції перед голосним або в позиції перед непарним, щодо позиції дзвінкість — глухість приголосних в інших формах того самого слова, в похідних від нього словах або в аналогічних конструкціях, напр. *дуб (дуп) бо на дубі (на дуб'і), під нецом (піт нецом) бо під амбелом (під амбрелом), великдень (велигдє́н') бо великодня (великодн'а), в Празі (ф Праз'і) бо в нього (в н'ого) з Петром (с петром), бо з Анцьом (з ан'ц'ом)* і т. д. Префікси пишуться так, як цього вимагають сучасні орфографічні правила літературної мови;

8) слова іншомовного походження пишуться так, як звучать, отже пишемо *гокей*, а не *хокей* і т. д.,

9) усний текст розбивається на слова (написання слів разом, окремо, через дефіс) відповідно до сучасних правописних норм. Але в говірках Пряшівщини існують явища, які не охоплює правопис літературної мови; відносно них пропонуємо:

а) частку *ся* (або її варіанти *са, шя*) писати завжди як окреме, самостійне слово і лишати її на тому місці в тексті, на якому її вжив інформатор;

б) релікти дієслова *бути* у формах минулого часу, які можуть стояти після будь-якого слова в тексті, писати завжди через дефіс з попереднім словом, напр. *быв-ем дома, был-ем дома, дома-м был, бо-м боса, были-зме з місті* і т. д.;

10) велика буква пишеться відповідно до вимог сучасного правопису літературної мови;

11) розділові знаки вживаються за вимогами сучасного правопису літературної мови; кома не пишеться перед сполучником *а*, якщо його вжито у функції єдиального сполучника, напр. *як хліб а вода, то нема голода*.

3. Зразки передачі усної мови на письмі.

Новоселиця: Шо мала місяць носити і тілну корову д ня взяли. Не мав шо дати-ем, знаете, а-м ім гварив так, жебы ня місяць пошекали та ім дам корову. А вни пришли другый день і взяли корову. Вна знае. А я пак то вже а її до Праги голосив. Так повіли, же не сміли брати тілну корову. А з Пряшова пак вышов аж до мене та са звідавав, же як то было. Так и так было того.

— Та — гварить — вни самі корову не взяли, вы дали корову.

Но та праві так было, же вни не уд'язали самі корову, шо бы-м гварив, же вни. Але гварили, — бо мав-ем ші дома дві, ту третю — та гварили, же мі заберуть ушыткой, кедь не дам корову. Но так я са бояв, же мавуть узяти дві, ушыткы забрати, то ралше берьте сі корову, дайте мі покуйі. То знаете, то баламута...

Н. Комарник: ...а памбіг ня фшыгкого минул. Тамту войну-ем воювал, в тій войні-ем был ту за дев'ят тыжни міджі фронтами. Но ранило ня руку, фест ня кус ранило, но але то лем ня ранило, а, дякувати богу, не стало шя мі нич. Пришол-ем по

ній війні, зробил-ем таку сдну, еден тот ту г Комарнику. Та приду по ній війні з Руска — по та я шя робил, же то я великий, же то-ем мудрый — та шандаре зберают ту од люди лашки, яку воємску кошулю. Люде погорены, бідны. Зберают та зберают. Што за? Я пришил з пушков домів. Што за, што та? Та фшяди берут. П'ят-шыст шандарів там в касарни та берут од люди.

— А де того кладут?

— Та ту — повідат — рыхтарь ест та поный сыпанец ест.

— Ест там повный сыпанец? Фі!

Та я вышил надверь: пу!, пу!, пу!

— Люде, поте!

Тай люде за мною, тай пришил ту рыхтарьови.

— Сыпанец отворьте!

— Янічку! та ты бы, та што то ты?!

Бух понад рыхтаря, тай рыхтарь хпал. Вышла баба надверь, віділа —

— Уйку, уйку! та сте забиты!

А уйко не забитый, я його не забил, лем зо страху. Та сте забиты. Тай и уйкови нич не было, уйко хтік на третій валал, а учіна гмерла зо страху.

Убля: Та так якось-зьме са родили, шо я в новембру, а вун... вун са все сміс: не думай, ні, Марь, же-сь од мене молодша много, лем еден рук. Та бо я і так выпадаву, я выпадаву на десять старша д нього. Вун пришов захований такой. Но я, знаєте, же я з дітми жила, ніт? Та шо то, шо я могла... Я лем кебы дітвак мав, а я... я лем кебы вно сытой было. Йойой... Ходила-м до жыду доіти корову. Так у суботу гварю: діти, не спите, бо я вам принесу колач. Тот хліб такой, шо теперь є хліб, а тогдый був колач. Та я до двох жыду ходила, тай выдтам фалаток і выдтам фалаток мі дали хліба, то-ем принесла, вже мене чекавуть. Вечеря файна, ні?, колач із молоком. Но видите, так то было. Землі-м мала, але на землі было трсба гроші накладовати, а не было выдки.

SUMMARY

Andrej Kurimský:

Comments on Publishing Dialect Texts.

Considerable discrepancies have been observed in the transcription of dialect texts in the editorial practice in the Prešov region. In order to arrive at a uniform method of transcribing dialect texts, the author has summed up the results of his investigations in the field of the Ukrainian dialects of Eastern Slovakia into principles which should be obligatory for all the editors publishing dialect texts of our region. Specimens of three most characteristic regional dialects of Eastern Slovakia are given at the end.

Translation by P. Urban

ZUSAMMENFASSUNG

Andrej Kurimský: Zur Herausgabe von mundartlichen Materialien

Bei der bisherigen Verlegerpraxis in Prešov ist eine grosse Uneinigkeit bei der Transkription der mundartlichen Texte zu vermerken. Um diese Uneinigkeit zu beseitigen, hat der Verfasser auf Grund seiner langjährigen Forschertätigkeit auf dem Gebiet der ukrainischen Mundarten der Ostslowakei die Grundsätze ausgearbeitet, die für alle mundartliche Materialien aus unserem Gebiet veröffentlichende Redaktionen und Herausgeber verpflichtend sein sollten. Zum Schluss zeigt der Verfasser Proben aus den drei charakteristischen Mundartgebieten der Ostslowakei.

МИКОЛА ШТЕЦЬ

Газета „Слово народа“ в боротьбі за українську мову в Східній Словаччині на початку 30-х рр.

Після розпаду Австро-Угорщини українське населення Закарпаття і Східної Словаччини опиняється в складі буржуазної Чехословаччини. Знов ставиться питання національної приналежності, питання літературної мови цього населення. В 20-х рр. у Східній Словаччині існували два основні напрямки в національному і мовному питаннях: «москвофільський» чи «русифіліський» і «руський» чи «русинський». Прихильники першого відстоювали погляд, що населення Пряшівщини — «русьское», отже, воно повинно прилучатись до російської культури, російської мови тощо. Прихильники «руського» напрямку заявляли, що місцеве населення становить окремий «руський народець», з окремою «руською» мовою (насправді «язичієм»), що не має нічого спільного ні з російським, ні з українським народами. Буржуазний чехословацький уряд підтримував мовні й релігійні сварки, бо вони відволікали увагу українського населення від основного — соціального питання і, крім того, сприяли асиміляції місцевого українського населення.

Комуністи Закарпаття вже в 1926 р. проголошують національну єдність з українцями Східної і Західної України та Буковини. Вони переключаються в своєму друкованому органі «Карпатська правда» на загальнонародну українську літературну мову і таким чином розв'язують у своїх рядах так зване «мовне питання». Комуністи Закарпаття послідовно борються за впровадження української літературної мови в школи Закарпаття і в культурне життя взагалі. Отже, Комуністична організація Закарпаття очолює прогресивний український напрямк у національному і мовному питаннях Закарпаття. Вона роз'яснює трудящим, що національне визволення неможливе без соціального визволення, що мовне питання не є основним на Закарпатті, що мовні сварки викликав і їх штучно роздмухував сам буржуазний уряд, що так зване «мовне питання» служило засобом дезорієнтації українського населення, засобом асиміляції і т. п.

На жаль, така робота не проводилась серед українського населення Східної Словаччини. Комуністи Мукачівського крайкому партії вказували на

те, що згадану вище роз'яснювальну роботу необхідно проводити і серед українського населення Східної Словаччини.¹

В 20-х рр. на Пряшівщині не була висловлена думка про національну єдність українського населення Пряшівщини з українцями Східної і Західної України, Буковини та Закарпаття. Лише на початку 30-х рр. частина місцевої української інтелігенції групується навколо газети «Слово народа» і заявляє про свою належність до українців Радянської України, Галичини та Закарпаття.

«Слово народа» («народно-просвітна новинка») — перша українська газета на Пряшівщині. Виходила двічі на місяць у Пряшеві (з 14 грудня 1931 р. до 1 серпня 1932 р.). Газету редагував комітет. Відповідальним редактором «Слова народа» була місцева письменниця Ірина Невицька.

Спочатку газета не мала чіткої політичної орієнтації. У редакційній замітці першого номера вказувалось, що «Слово народа» «не буде політизовати, не зв'язує до жадної партії».

«Слово народа» ставило перед собою такі основні завдання: піднесення національної свідомості («національно культурне озвідомення»), розвиток місцевої української літератури і освіти, захист рідного українського слова.

Газета, подібно як і просвітянські друковані органи Закарпаття, ставила перед собою лише культурно-освітні питання, намагаючись залишитись осторонь від основного — соціального питання. Але відомо, що преса не може залишатись позапартійною. Не могло нею залишитись і «Слово народа». Воно теж змушене було висловитись до одного з найбільш хвилюючих питань — питання господарської кризи. В той час як комуністи виступають проти зниження заробітної плати робітників, вимагають від держави допомоги господарюючим, «Слово народа» пояснює причину кризи русинів невмінням розумно господарювати, і тому бачить можливість усунення кризи в розумному господарюванні, в ощадності (мається на увазі скромніший одяг дівчат і жінок, скромніші весілля в українських селах і под.), бо коли «будемо мудро газдувати, і менше витратити на марнотратчі річі . . . тоді настане і в домі і в нашій народі ліпший час і ліпше життя».² В іншому номері газети зазначається, що причиною голоду «русинів-українців» є вони самі, зокрема інтелігенція, яка з-за мовного питання не бачить голоду населення і разом з ним байдуже відноситься до господарських питань, дотримуючись настанови: «як было, най так і буде», «що я можу зробити?» (1932, № 8). Усунути голод, як пише газета, можна лише тоді, коли з допомогою чехословацького уряду «начнемо роботу ми самі! А то, на чисто націоналістично культурнім ґрунті начнемо будувати нашу економічно кооперативну будучність!» (1932, № 8). Зрозуміло, що причина голоду русинів полягала не в «нерозумному господарюванні», і усунути важке економічне становище українців організацією «націоналістичних кооперативів» не можна було. Але вже ставлення до згаданого питання вказує, на якій політичній платформі стояла українська інтелігенція, що групувалася навколо цієї газети.

Політична дезорієнтованість частини місцевої інтелігенції, а нерідко

¹ SÚAR f PMV XR. 20/4—39.

² «Слово народа», Пряшів, 1931, № 1. Далі після цитат із «Слова народа» в дужках зазначається лише рік і номер газети. Мова і правопис газети зберігаються повністю.

й проста аполітичність (як це мало місце у відповідального редактора «Слова народа»), очевидно, були причиною того, що на сторінках газети з'являються і замітки українських білоемігрантів та місцевих націоналістів, у яких, наприклад, негативно оцінюються національна і господарська політика радянської влади на Україні, тенденційно висвітлюються і деякі інші політичні питання.

На підставі згаданих явно непрогресивних заміток чи поодиноких націоналістичних гасел газета і діяльність в цілому сцінювалась раніше негативно. На нашу думку, ця оцінка одностороння. Ми не маємо наміру давати загальної оцінки газети, хочемо лише на підставі аналізу ставлення газети до т. зв. мовного питання вказати, що поряд з наведеними вище негативними моментами газета друкує цілий ряд демократичних, прогресивних думок, вимог, закликів, поглядів, як, наприклад, такий, що на Пряшівщині живе українське населення, що воно повинно називатись єдино правильною назвою «українець» і вживати як літературну українську мову. Отже, в питанні літературної мови і національної приналежності «Слово народа» стоїть на одній платформі з прогресивними силами Закарпаття. Саме в цьому плані діяльність місцевої української інтелігенції гідна уваги.

Перш за все необхідно вказати, що згадана інтелігенція відстоювала «культурну і національну єдність цілого нашого русько-українського народу на Словаччині і Підкарпатській Русі в Чехословаччині, в Галичині під Польщею, на Буковині і Бесарабії, в Румунії і на Русі-Україні в числі 45 мільйонів душ» (1932, № 3). Поряд з цим, вона виступала проти так званих «москвофілів», які не визнавали окремого українського народу, його історії, культури і мови, вважаючи українців лише плем'ям «великорусського» народу, а їх вою — одним з діалектів російської мови. «Слово народа» викриває ці реакційні погляди, вказуючи на «національно-культурну самостійність руського народу з його самостійною літературною мовою, культурою й історією...» (1932, № 3). Саме з цього випливає й одне з основних завдань народовецького руху — «з честію признаватися до свого народу, гордитися своїм народним іменем і культурою, в якій жие наш народ», дати їй «почесне місце у своїм домі, школі і публічному життю», обороняти рідне слово, намагатись повернути інтелігенцію «до народу», щоб вона «до свого народу зблизилася і утворила з ним один нерозривний національний організм» (1932, № 3).

Виступаючи за українську мову як літературну мову українців Пряшівщини, «Слово народа» посилається на таких авторитетних педагогів, учених, письменників тощо, як Коменський, Ломоносов, Шафарик, Котляревський, Шевченко й ін., на думку яких, «народ може двигнутися (розвиватися — М. Ш.) тільки на своїм язика! А література і культура має бути поставлена на чисто народнім фундаменті» (1931, № 1). Така вимога єдино правильна й актуальна і в наш час.

Газета з перших номерів виступає як проти «москвофільського», так і проти «русинського» мовного напрямків. «Потупляли нас про нашу бесіду, — пише газета, — що ми говоримо на «і» — він, піду, сніг, ніст і т. д.»; вживання української мови вважали «неможливим, дурним ділом, і натисковали нам тяжкого, майже незрозумілого велико русько-московського язика і літератури, — або якусь старославянську руську мішанину, на якій в світі нигде не говориться» (1931, № 1).

Вслід за комуністами і демократичною частиною української інтелігенції Закарпаття «Слово народа» вживає не лише українську літературну мову, а й новий український правопис на фонетико-морфологічних засадах. «Слово народа», — пише газета, — буде написане на нашій мові з фонетикою, то є легко без йорів «ъ» по-перше, бо так пишуть всі наші браття, по-друге, «ъ» не пишеться вже ані в Росії... по-третє, фонетика є легка, а як в зеркалі показує красу нашого язика» (1931, № 1). Цим самим газета випередила й окремі закарпатські періодичні видання (наприклад, «Наш рідний край»), настанови й таких учених, як І. Паськевич, що в той час дотримувались ще старого, дещо спрощеного, етимологічного правопису. Слід підкреслити, що питання правопису було не стільки філологічним, скільки політичним питанням. З цього приводу комуністична газета «Карпатська правда» писала: «Коли наші трудящі будуть могли тим же самим правописом розумітися з трудящими масами Радянської України і побачать, що газети в Україні так же писані, як і наші, єдність з українським народом буде поглиблюватися, наша доля буде вузько зв'язана з долею Радянської України.»³ Ось чому в роки жорсткої асиміляторської політики велике значення мало впровадження єдиного фонетичного правопису, який повинен був покласти основи культурного, а згодом і політичного об'єднання всього українського народу».⁴

Асиміляторська політика правлячих буржуазних кіл, «русинські» та «москвофільські» намагання частини місцевої інтелігенції вимагали систематичної і продуманої оборони рідного слова, рідної культури. «Слово народа» намагається проводити цей захист у кількох планах. Насамперед газета друкує ряд статей про минуле українців Пряшівщини, про визначні постаті України тощо. Ці статті мали на меті «пробуджувати національну свідомість місцевих українців. В таких замітках, як, наприклад, «Дещо о забутий нашій історії та літературі» (1932, № 1), «Кілька слів о подкарпатських русинах після 1526 року», (1932, № 2), «Походження, назва і мова нашого народу» (1932, № 3), «540 літній ювілей приходу князя подільського Федора Корятовича на Підкарпатську Русь», (1932, № 4), «Як жили русини на Спишу» (1932, № 4), «Тарас Шевченко» (1932, № 6), «Мова Остурні», «Русини Підкарпаття після 1526 року. Релігійні боротьби і кроваві дні у Пряшеві» (1932, № 7) «Старі написи в церквах Маковиці. Свідки нашої народної мови з XVII — XVIII століття» (1932, № 7) й ін. на конкретному історичному матеріалі газета намагається довести положення, що на Пряшівщині споконвічно живе українське населення, що причинною запізненого національного відродження була майже повна відсутність світської інтелігенції (якщо знайшовся якийсь урядовець українець, то нерідко обставини змушували його затаїти свою національну приналежність до русинів-українців), а духовенство, яке по церковній лінії було зв'язане з народом і мало б культивувати народну мову, цього теж не робило.

Газета приділяла багато уваги й правильній назві місцевого населення. Відомо, що на Пряшівщині найдовше збереглася стара назва «русин», «русски люде», «руснаци» і т. п. Назва «українець», «український» була

³ «Карпатська правда», 1927, № 33.

⁴ Там же.

тут мало поширена. Саме тому газета в кількох замітках вказувала, що згадані назви дуже давні і ними називали не тільки українців Пряшівщини й Закарпаття, але й українців Галичини, Буковини та України. Одним з доказів такого твердження є й те, що в Парижі студентам з України в XIV ст. записували »natione Ruthena de Kiovia« або »natione de Ucraina« (1932, № 3). Поряд з цим «Слово народа» вказує, що паралельно з назвами «Русь», «русин» тощо здавна вживалась й інша назва «Україна», «український». Автор замітки Е. К. наводить уривки з Іпатівського списку літопису, в якому в зв'язку з смертю Володимира Ігоровича зазначається: «О нем же украинна много постана» (1187 р.); на іншому місці під 1213 р. зроблено такий запис: «Данило . . . ѡха с братом і пріа Берестини и Оугровск и Берещини и Столпъ Комовъ и всю оукраинну» (1932, № 4). В одному з останніх номерів газети вказується, що назвою «Україна» в минулому називали не лише Галичину, Буковину, Правобережжя чи Лівобережжя України, а й Закарпаття. Ще в 1662 р. єзуїт Свастіян Міллей писав до краківського єзуїта Матвія Міткєвича: »Novit Reverentia Vestra hanc Munkacsiensem Ukrainam, quantacungue ea est, adhuc esse schismaticam«. (Зна-ла Ваша преподобність, що та Мукачівська Україна, яка велика вона є, до цього часу є схизматичною). Отже, «для нас, — пише газета, — це питання ясне; ми були українцями, є українцями і умremo українцями» (1932, № 14).

Боротьба за право вживання для місцевого населення назви «українець» була важливим політичним питанням. Адже в ті роки буржуазний чехословацький уряд забороняв уживання назв «українець», «українська» мова. У відповіді Міністерства внутрішніх справ від 15 листопада 1929 р. № 52.897 1926/6 на заяву «Союза Підкарпатських Руських студентів» у Празі, в якій «Ссоюз» просить дозволу переіменувати себе на «Союз Підкарпатських Українських Студентів» говориться: «... згадані постанови статуту «Союзу», в яких згадується про «українське культурне життя», про «українське населення в ЧСР», про «українське студентство в ЧСР» є протизаконні, бо означення мови й національності як «української» є неправильне й протиставиться законним постановам, на підставі яких національність і мова Podkarpatských Rusů позначається як російська, малоруська або русинська . . . У вищезазваному означенні приховуються протидержавні цілі з огляду на відомі змагання, за утворення єдиного територіального українського тіла».⁵ Буржуазний уряд при переписі населення на Закарпатті дав таку вказівку комісарам, що проводили перепис: «На Підкарпатті українців, крім емігрантів, не існує й не смієте записувати українцем нікого, крім емігрантів».⁶ Отже, населенню Закарпаття й Пряшівщини дозволялось називати себе лише «руськими», «руськими» чи «руснаками». Чому буржуазія боляса цієї назви? «Тому, — пише «Голос життя», — бо буржуазія боїться, аби працююче населення Підкарпаття, яке говорить українською мовою, дізналось, що воно є невідірваною частиною 40-мільйонного українського народу, який у своїй переважній більшості вже прогнав своїх і чужих панів і тепер на Радянській Україні нечуванню бистротою

⁵ Журнал «Голос життя», Ужгород, 1930, № 3 — 4, стор. 3.

⁶ Там же, № 16, стор. 2.

будує фабрики — велетні, колективні господарства, будує свої школи і свою культуру».⁷

Газета «Слово народа» усвідомлює собі той факт, що місцева народна мова тріх відрізняється від мови галичан і від загальнонародної української літературної мови; вона зауважує, що українська мова має *три основні групи діалектів*, до однієї з яких належить і «карпатське наріччя». Проте всі ці наріччя «дають підвестися під одні граматичні правила» (1932, № 4). Саме це дає певну підставу твердити, що місцеві говірки Пряшівщини — українські. Як зразок одного з українських діалектів Східної Слсваччини газета наводить записи пісень села Остурні, яку вважає останньою «русинсько-українською цитаделлю» під Високими Татрами.

Досліджувана газета розпочала дуже корисну справу — збирання написів на старих книгах, церквах тощо. Ці старі написи повинні були підпирати думку про те, що українська мова на Пряшівщині має свої давні традиції. Автор (д-р В. С.), який коментує наведені в газеті написи, закликає читачів «йти до наших красних стародавніх церков, а коли будете перед їх образами молитися, читайте і мову нашого народа з XVII — XVIII століття, а тоді переконаєтеся — хто ми і чії ми діти» (1932, № 9). Крім того, ці написи, свідки нашої народної мови, вказують, що вже наші предки намагались уживати фонетичний православис. «Деякі наші люде, переважно старші, — зазначає газета, — ніяк не можуть ще позбутися «йорчків» і твердих знаків, страшенно бояться фонетичного правопису, а найбільше двох букв «і» (з точкою), а вже борони боже з двома точками «і». Ті самі люде ходять до церкви, а не добачують, які написи на наших старинних образах та такж в інших місцях церкви... Ті написи писані гарною народною мовою, а правопис їх є близький до теперішнього фонетичного письма. Розуміється, що буква «ѣ» в давнину все читалася як «і». Для ілюстрації наведемо кілька записів з різних сіл:

«РОКУ 1729 МЦА ІЮНЯ ДНЯ 16 ЦЕРКВА ЗГОРЪЛА: РОКУ 1730 ЗФУНДОВАНА ЗА СТАРАНЕМЪ И НАКЛАДОМЪ ІЛІА КОГОТЪ ФЕДДОРА НІКЛОВСКОГО КОМІСАРА МАКОВИЦКОГО: СИМЕОНЪ АНДРІОВСКІЙ ПРЕЗВІТЕРЪ НІКЛОВСКІЙ» (НАПИС У с. НИКЛЬОВА).

«СІЙ БРАТА ДАЛ ЗРОБИТИ РАБЪ БОЖІЙ МАНУСЪ МАЦКО ИЗ ЖЕНОЮ СВОЕЮ, Р. Б. 1737». «ДАЛЪ ЗЮБИТИ РАБЪ БОЖІЙ КОПЧА ХРАМЪ... ДО ВЕСИ НИЖНОГО МИРОШОВА... Р. БОЖІЙ 1744...» (НАПИСИ НА ІКОНОСТАСІ ЦЕРКВИ В с. НИЖНІЙ МИРОШІВ).

«СІЙ ОБРАЗ ДАЛЪ ЗМАЛЮВАТИ РА... РОКУ БОЖОГО 1677...» (С. ДОБРОСЛАВА).

Наводячи зразки народної української мови XVII — XVIII ст., автор замітки зауважує, що нащадки прадідів «русинів-українців» не досить старанно берегли і розвивали дорогоцінний скарб — свою рідну мову. «На жаль, суть у нас ще люде, — пише редакція газети в меморандумі до єпископа, — виховані в старих мадьярських традиціях, не звикнуті до самостійного народнього життя, і тої назви (*українець, український*) відчужуються, але се правду, народ і його язик не змінить — котрий дохо-

⁷ «Голос життя», 1930, № 16, стор. 2.

дить до тої свідомості, що маючи своє живе народне слово, то не може двипатись і постояти на ідеях «всеросійщини», ... але мусить розвивати свою власну руську культуру, бо московська культура і язык хоч великий і багатий, є про нас... тяжкий, якого наш народ ніколи не присвоїть собі, але культ його у нас здержує прогрес поступу...» (1932, № 5). Поряд з цим зауважується, що в меморандумі неприродним і ворожим явищем є так зване «русинство» з локальним «руско-старославянським языком», який не є культурою живого слова, бо такої мови ніхто в світі не вживає, крім незначної кількості інтелігенції (зокрема на Пряшівщині), яка намагається створити якусь спеціальну локальну «літературу» і «мову», посиляючись на традиції минулого сторіччя. «Слово народа» правильно зауважує, що мовна практика окремих письменників минулого не є серйозним аргументом для того, щоб ігнорувати живе слово народу, щоб заради фантазії кількох людей відирватися від життєдайного ґрунту, засуджуючи себе на «народну смерть». Саме тому «народовці» гостро протестували проти штучної мови — «язичія», яким друкувалась газета «Русское Слово», яке («язичіє») впроваджувалось в окремі школи як викладава мова.

Результатом обох мовних орієнтацій — «москвофільської» і «русинської» було те, що учні на протязі довгорічного навчання мало чого навчилися, бо вчителі замість того, щоб дітей вчили рідною мовою, марнували час на засвоєння російської чи «русинської» («язичія») мови, «спричиняючись до того, що діти й надалі залишались відсталими руснаками» (1932, № 5).

Поряд із замітками, які в історичному плані довели, що на Пряшівщині споконвічно живе українське населення, що воно розмовляє українською мовою, що з-за несприятливих умов у цієї частини українського населення пізно розпочалось національне відродження, яке до 1945 р. не завершилось, бо з боку правлячих кіл воно зазнало чи не найбільших шкод, газета друкує й ряд статей (наприклад, «Організуймесь» (1932, № 2), «Чого хочуть народовці?» (1932, № 3), «Хто винен» (1932, № 4), «Одвертий лист... до Єпархіальної влади в Пряшєві» (1932, № 5), «До праці» (1932, № 6), «Наша чергова праця» (1932, № 1) і под.), в яких висувались основні актуальні завдання, що їх необхідно було негайно виконати.

Одне з основних завдань, яке неодноразово і правильно висувала газета, — необхідність відстоювання культурної і національної єдності «руського» населення Пряшівщини з українцями Закарпаття, Галичини і Радянської України. Визнання цієї єдності в ті часи жорстокої асиміляції, мовної і національної дезорієнтації було дуже важливим і прогресивним явищем. Це положення вимагало від «народовців» необхідності відстоювати самотність українського народу, його культури, історії і мови. Як відомо, в той час на Закарпатті і в Східній Словаччині реакційне «москвофільство» і «русинство» не визнавало самотність українського народу.

Згадані настанови, як зазначає газета, можна здійснити лише при умові, що інтелігенція, яка вийшла з народу, знову наблизиться до нього, боротиметься за піднесення національної свідомості, проти асиміляторських намагань з різних боків. До цієї справи газета радила залучати молодь, яка б для «великої народної ідеї» потрудилася, працювала, жила і вмирала (1932, № 3). За таку роботу «народовці» не обіцяли нікому жодної

нагороди. На їх думку, найбільшою для всіх нагородсю повинні були бути здорові плоди цієї роботи.

Отаку роботу на ниві народній газета називала «народовецькою працею», яку на Пряшівщині розпочав ще Олександр Духнович (звідси і назва української інтелігенції — «народовці») і продовжувачем її вважало себе і «Слово народа».

Слабкість роботи української інтелігенції газета бачить у відсутності координації всієї культурно-освітньої справи з одного центру. На Пряшівщині такою організацією повинна була стати «Просвіта», яку тут за зразком закарпатської «Просвіти» було засновано 14 жовтня 1930 р. Її засновниками й активними діячами були: М. Маційович, М. Кизак, Д. Зубрицький, І. Невицька, Е. Андрейкович, Е. Бігарій, Й. Дюлай, А. Качмар та ін. «Просвіта» ставила перед собою такі завдання: *заснування читалень у селах, організація драматичних, хорових та музичних гуртків, читання лекцій з культурно-освітньою тематикою, оборона рідної мови й культури*. У цій галузі на початку 30-х рр. було досягнуто певних успіхів, проте досі діяльність «Пресвіти» на Пряшівщині не досліджена і не оцінена.

Багато уваги «Слово народа» приділяло сучасному станові мови українського населення Пряшівщини. Воно вказувало на жахливі наслідки мовної політики в школах, де навіть в одному класі навчання провходилося на кількох мовах (українською, російською чи «язичієм»), незважаючи на те, що населення скрізь говорить виключно народною українською мовою. Народна українська мова Пряшівщини має певні особливості у вимові і наголосі. Крім того, в ній наявна значна кількість іншомовних лексичних елементів (словацьких, чеських, німецьких, угорських). Такий стан народної мови газета пояснює кількома причинами: 1. українське населення, що віками було відірване від свого національного пня, жило в інших державних об'єднаннях, змушене було засвоювати певну кількість слів мови пануючої нації; 2. українська мова в цій території віками зазнавала утисків з різних боків і не мала можливості нормального розвитку; 3. значна частина місцевої інтелігенції «зросійщена», «змадьяршена» в минулому відцуралась від своєї рідної мови й перейшла на служіння до своїх панів.

Отже, «бідна, сбшарпана мова народа, — як згадується в одній із заміток газети, — знайшла свій притулок лише під селянською стріхою (бо лише простий селянин і робітник заховав здобутки української культури). — стиснена до життєвих розмірів сільського хлібороба і робітника, в мові якого відбивається життя, природа і його історія та всі переживання, всі болі, надії і стремління до ліпшої долі» (1932, № 2).

Поряд з цим «народовецька» інтелігенція вказує, що в мові українського народу існують значні діалектні відмінності. Саме тому необхідно і в Східній Словаччині вживати зразкову українську літературну мову, яка б сприяла єдності всіх українців (1932, № 2).

Газета вимагала організованої і свідомої боротьби за те, щоб у місцевих школах провходилося навчання «на нашій руській мові», «щоб з нами кожний говорив по-руськи», щоб «священники проповідували нам на зрозумілій, чистій народній мові!» (1932, № 2). Така вимога вважалась пер-

шою ознакою національної гідності і свідомості місцевого українського населення.

Програмою щодо постановки основних питань у справі літературної мови є замітка «Наша чергова праця». В ній вказується, що місцевому населенню потрібна освіта, потрібне «живе добре слово». Шкільна молодь повинна здобувати освіту на рідній мові. Українське населення повинно мати друковані органи на рідній мові. «Народовецька» інтелігенція ставила ці вимоги тому, що школи в українських селах і містечках Східної Словаччини були словацькі або «москвофільські». Лише в невеликій кількості сіл, де працювали національно свідомі вчителі, навчання проводилось українською мовою. Отже, на думку «народовців», основне завдання полягало в тому, щоб «спасати нашу молодь от денаціоналізації», щоб бідним талановитим дітям відкрити шлях до середніх і вищих учбових закладів (1932, № 11). Для реалізації висунутих пропозицій газета пропонує відкрити курси материнської мови по всіх закутках Пряшівщини і створювати національні інтернати по всій республіці, де зосереджується українська шкільна молодь. Щоб дати можливість дітям бідних батьків учитись у середніх школах і вузах, «народовці» радять створити товариство «Рідна школа», яке б фінансувало талановитих студентів. Редакція газети «Слово народа» і товариство «Пресвіта» взяли на себе ініціативу проведення підготовчої праці і скликання конгресу для заснування згаданого товариства. Проте згадані пропозиції не здійснились. Причиною цього було перш за все те, що «Слово народа», яке висунуло цю пропозицію, незабаром само через матеріальні труднощі перестало виходити. Іншою причиною було йте, що трудячі Пряшівщини в роки важкої економічної кризи вважали нерéalьною цю пропозицію і підтримували погляд, який висувала Комуністична організація Закарпаття, що діти бідних батьків повинні вчитись на державні кошти.

«Слово народа» приділяло чималу увагу художній літературі, зокрема аналізові її мови. Газета зауважує, що лише одного таланту для того, щоб бути справжнім поетом не вистачає; необхідно, крім того, прекрасно володіти літературною мовою, технікою віршування, мати ширший світогляд. В той час на Закарпатті і Пряшівщині було багато поетів, але, як відмічає газета, 98 % з них не володіло українською літературною мовою. Писати вірші діалектом, на думку газети, це все рівно, що писати вилами по воді. Це твердження ілюструється прикладом поетів Галичини, що в 50-х рр. минулого сторіччя написали цілі томи «поезій», але вони нині забуті саме через те, що були написані діалектом чи «язичієм». Тому газета вимагала від поетів писати такою мовою, щоб їх вірші були зрозумілі як в Ужгороді, так і в Харкові, Мукачеві, Києві чи Одесі. А такою мовою може бути лише загальнонародна українська літературна мова. Для того, щоб її опанувати, газета радить вчитись мови у кращих українських поетів — Тичини, Рильського, Сосюри, Бажана та ін., читати чудові переклади О. Бальзака, Е. Золя, В. Гюго, А. Франса тощо.

Мова — це ґрунт, будівельний матеріал поезії. Мова, як відмічає Ю. Гренський у «Лісті юнній поетесі з понад срібної Тиси», — це те, що в малярів барви, у композиторів ноти. Отже, поет, що не знає мови, навіть коли б у нього був талант, не створить нічого. Йому бракуватиме засобу до виявлення свого таланту, бракуватиме того, без чого поезія не може

бути поезією (1932, № 14). «Брак досконалого знання літературної мови, — як зазначає Гронський, — це перша половина причини, чому Прикарпаття до тепер не дало ані одного поета» (1932, № 14).

З метою допомоги місцевим українським письменникам засвоїти загальнонародну українську літературну мову газета мала намір заснувати при редакції українську книгарню, в якій місцеві автори змогли б купувати кращі твори української і перекладно літератури. Водночас ця книгарня мала стати осередком, в якому молоді автори одержували б поради та вказівки від досвідчених авторів. Проте ця й інші правильні пропозиції не здійснились.

На відміну від таких «русофільських газет, як «Русское слово» чи «Народная газета», в яких місцевий фольклор підправлявся і видавався за російський, «Слово народа» друкує кращі зразки *місцевого фольклору*, як, наприклад, пісню «Коли мурували білу Маковицю», пісні села Остури про руйнівників господарства і пед., підкреслюючи той факт, що місцевий фольклор — український (незалежно від наявності в мові певних особливостей), що зразки окремих жанрів місцевого фольклору поширені на всій чи майже всій території, де живуть українці.

Як зазначалось вище, «Слово народа» — це першій українській друкований орган на Пряшівщині. Саме тому необхідно подати хоча б загальну мовну характеристику цієї газети.

З самого початку слід зауважити, що редакційна рада намагалась видавати газету загальнонародною українською літературною мовою. Мова газети — це вже не народна мова «Букваря» О. Духовича чи інших місцевих письменників минулого сторіччя, що перебували писати народною мовою. Вона не подібна й до «язиччія» газети «Русское слово», що друкувалась в той час теж у Пряшеві. Мова «Слова народа» наближається до рівня мови прогресивних закарпатських видань — «Карпатської правди», «Голосу життя», «Працюючої молоді». Щоправда, правильність мови газети обумовлена, з одного боку, рівнем знання мови редакторами, дописувачами, з другого боку, свідомою заміною окремих рідковживаних чи маловідомих слів загальнонародної української мови словами, поширеними на Пряшівщині, наприклад, *язик* (замість *мова*), *новинка* (замість *часопис, газета*), *вопрос* (замість *питання*), *заказ* (замість *заборона*), *молодіж* (замість *молододь*) тощо.

Зрозуміло, що в її лексичному складі знайдемо чималу кількість місцевих слів, запозичень із словацької і чеської мов, інколи новдалих калюк тощо. Все це легко зрозуміти, коли уявити собі конкретну ситуацію того часу: дописувачі й редактори здобули освіту в «русинських» школах, в яких викладалось всяко, лише не по-своєму, по-українськи. Отже, усвідомивши собі національну приналежність з Україною, вони самотужки засвоюють загальнонародну українську літературну мову. Проте для такого засвоєння літературної мови тут бракували потрібні передумови: наявність основної філологічної літератури (словника, граматики і правопису), наявність середніх шкіл з правильною українською літературною мовою викладання, наявність відділень української мови на факультетах вузів, обмежена кількість художньої літератури українською мовою тощо. Коли взяти до уваги всі ці обставини, то сьогодні дивуємось, як тодішня небагаточисленна українська інтелігенція зуміла досить швидко й порівняно добре опанувати

українською літературною мовою, відкинути існуючі погляди (згідно з якими книжки, газети тещо можна було друкувати лише панською мовою, якою тут вважалась російська мова, або «язичіє») і вперше розпочати друкувати газету «хлопською» мовою.

У складі лексики газети можна виділити кілька груп:

1. слова загальнонародної української літературної мови, що наявні і в українських говорах Східної Словаччини, які стансвлять основу лексичного складу;

2. слова української літературної мови, які раніше на Пряшівщині рідко, або майже зовсім не вживались, наприклад: *січень*, *лютий* і інші українські назви місяців), *викладова мова*, *батьки*, *боротьба*, *відділ*, *питання*, *вимова*, *знуцання*, *зміст*, *взаємовідносини*, *запалистий*, *що, це, бути*, дієприслівники *осуджуючи*, *говорячи* й ін.

3. запозичені слова із словацької мови, які приймають відповідне фонетичне і морфологічне оформлення, рідше без такого оформлення, наприклад: *обсадити місце* (словацьке *obsadil miesto*, літературне *зайняти посаду*), *виучувати* (*vučovať*, *викладати*, *учителювати*), *подаритися* (*podaril sa*, *вдатися*), *чайовий вечерок* (*čajový večerok*), *відказатися* (*odkázal*, *посилатись на когось чи щось*), *под веденєм* (*pod vedením*, *під керівництвом*), *узнання* (*uznanie*), *школа домовництва* (*škola domovníctva*, *курси для домогосподарок*), *винос* (*výnos*, *розпорядження*) і ін.

4. «русинізм», як, наприклад: *одвічальний редактор* (літературне *відповідальний редактор*), *нечитальний підпис* (*нерозбірливий підпис*), *будучність* (*майбутність*), *природознаніє* (*природознавство*), *построєніє* (*побудова*) і под.

5. діалектизми, наприклад: *днесь* (літературне *сьогодні*), *обичай* (*звичай*), *гвер* (*рушниця*), *точка програми* (*номер програми*), *припад* (*випадок*), *газда* (*господар*), *парада* (*нарядність*), *псжичка* (*позика*), *представляти*, (*увяляти*), *лапати* (*ловити*), *посвяткувати* (*відзначити*), *набити* (*зарядити*), *требало* (*потрібно було*), *най* (*хай*) та ін.

У мові газети дотримуються всі основні фонетичні особливості української мови, що її відрізняють від інших східнослов'янських (і слов'янських) мов: 1. чергування *о*, *е* з *і*, 2. наявність звука *и* на місці давніх *ы*, *і* (у діалектній мові в окремих випадках зберігається це *ы*: *дым*, *хыжа*, *мы*), 3. перехід *е* в *о* після шиплячих та *й* (у говірках ця заміна відбувалась теж неюслідовно, порів. *його*, але *шестый*), 4. наявність звукосполучені *ов* на місці давньоруських *ѡл*, *ѡл* між приголосними (*жовтый*), 5. звук *і* на місці колишнього *ѣ* (*лѣс*), 6. наявність повноголосних форм (*корова*), 7. *я* замість давніх *-ье*, *-ие* в словах типу *життя* й ін.

Редакція газети керувалась новим виданням «*Найголовніших правил українського правопису*» («Видавництво української молоді в Празі», 1925 р. Це передрук «Українського правопису» АН УРСР, Київ, 1921 р.). Проте в газеті наявні певні відхилення від цього правопису (зумовлені, мабуть, правописними настановами граматики І. Панькевича,⁸ якою на Пряшівщині теж користувались) і деякі діалектні особливості, як, наприклад:

⁸ І. Панькевич, Граматика руського языка для молодших клас школ середних и горожанських, Прага—Братіслава, 1922.

1. невживання апострофа після губних та *p* перед *я, ю, є, ї*; імя, бють, зїзд, память, обовязок;

2. послідовне вживання проривного *г* в словах іншомовного походження: філологія, параграф, жаргон;

3. непослідовність у чергуванні приголосних: французький, праський, але паризький;

4. передача на письмі окремих дієслівних форм так, як вони вимовляються, порушуючи морфологічний принцип українського правопису, наприклад: *порушується, згадується, зозначається, наближається, простягається, гнесья*;

5. написання *я* після *л* у словах іншомовного походження: *кляса, проклямація* й ін.

У граматичній будові зустрічаємо ряд форм не лише спільних для літературної мови і місцевих українських говорів, але й невживаних або рідко вживаних літературних форм, наприклад:

1. закінчення *-юю, -сю, -сю* в орудному відм. одн. іменників I відміни: *вірюю, невадчасю, колегією* (порів. діалектне *віров* або *віром*);

2. флексію *-ови, -єви* (рідше *-ові, -єві*) поряд з *-у, -ю* в давальному відм. одн. іменників чоловічого роду II відміни: *народови, міністрови, вчителєві* (исрив. діалектне *коньови, вчительові, Андрійові*);

3. закінчення *-ої, -ьої* в родовому відмінку одн. прикметників жіночого роду; *світової, відомої, могутньої* (порів. діалектне *світової, зеленої*);

4. закінчення *-мо* в дієсловах I-ї особи мнжини: *будемо, хочемо, говоримо* (діалектна форма: *хочеме, будеме*);

5. наказна форма: *покажім, ідіть, робіть, прстестуймо* (порів. діалектне *покажме, покажте, идьме, идьте* і под.);

6. дієприслівники: *починаючи, кажучи, зважаючи* (у місцевій народній мові дієприслівники зустрічаються в дуже обмеженій кількості).

Зрозуміло, що в газеті зустрічаємо й певні порушення граматичних правил, наприклад, такі форми, як *панове, рсдичей, меншствів* і ін.

«Народовецька» інтелігенція, яка групувалася навколо досліджуваної газети, виконала значну позитивну діяльність у плані збереження, захисту і поширення рідного українського слова на Пришівщині. На жаль, після припинення друкування «Слєва народа» до визволення не було створено подібного центра чи друкованого органу, який би прсдєвжував цю діяльність. Таке становище сприяло ширенню «москєвєфільських» і «русинських» намагань.

У Східній Словаччині склалися несприятливі умови для розвитку української мови. Лише в наш час українська літературна мова набуває можливість загального поширення.

SUMMARY

Mykola Štec: The Newspaper „Slovo naroda“ (The Word of the People) in the Struggle for the Ukrainian Literary Language in Eastern Slovakia at the Beginning of the Thirties.

There were two directions in the national minorities and the language problem in Eastern Slovakia in the twenties: the pro-Moscow and the Ruthenian direction. The Ukrainian direction, whose positions in the Trans-Carpathian Ukraine were considerably strong especially due to the Communist Party, was practically non-existent here. It was not until the beginning of the thirties that a small group of intelligentsia, gathered around the „Slovo naroda“, publicly professed their adherence to the Ukrainian orientation. The paper existed for half a year only (1931–32) and it attempted to solve the national minority problem apart from the social problem; that was why it did not influence the masses of the people. Nevertheless, being the only Prešov paper that rightly understood and explained the national minority problem in the period of the First Republic, its significance in the cultural history of Eastern Slovakia is unquestionable. It brought out topical articles on the history, literature and folklore of the Ukrainians of Eastern Slovakia. The language of the paper was fairly pure, the deviations from the literary Ukrainian occurring mainly in the vocabulary, in the use of dialect words, Slova-kisms, etc.

Translation by P. Urban

ZUSAMMENFASSUNG

Mykola Štec: Die Zeitung „Slovo naroda“ (Volksstimme) im Kampf für die ukrainische Literatursprache in der Ostslowakei zu Beginn der 30 er Jahre.

In der Nationalitäten- und Sprachfrage existierten in der Ostslowakei zu Beginn der zwanziger Jahre zwei Richtungen: die moskaufreundliche und die ukrainische. Die ukrainische Orientierung, die dank der Kommunistischen Partei in der Karpatho-ukraine eine genug stabile Position hatte, existierte hier fast nicht. Erst zu Beginn der dreissiger Jahre bekannte sich eine kleine Gruppe der Intelligenz, um die Zeitung „Slovo naroda“ geschart, öffentlich zur ukrainischen Orientierung. Die Zeitung erschien nur ein halbes Jahr (1931–32); auf die Volksmassen verfehlte sie ihren Einfluss auch darum, weil sie die Nationalitätenfrage getrennt von der so-

zialen behandelte. Für die Kulturgeschichte der Ostslowakei haben sie eine grosse Bedeutung als einzige Prešover Zeitung, die zur Zeit der ersten Republik die Nationalitätenfrage richtig erfasste und erklärte. Auf ihren Seiten erschienen aktuelle Artikel aus der Geschichte, Literatur und Volkskunde der Ukrainer der Ostslowakei. Die Sprache der Zeitung war verhältnismässig rein. Abweichungen vom Schrift-ukrainisch waren in der Lexik, im Gebrauch von mundartlichen und slowakischen Redewendungen usw.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in financial matters. This section also outlines the various methods and tools used to collect and analyze data, ensuring that the information is reliable and up-to-date.

2. The second part of the document focuses on the implementation of these practices across different departments and teams. It provides detailed instructions on how to set up systems for data collection and analysis, including the selection of appropriate software and the training of staff. This section also addresses the challenges that may arise during the implementation process and offers strategies to overcome them.

3. The final part of the document discusses the ongoing monitoring and evaluation of the implemented systems. It highlights the need for regular reviews to ensure that the systems are still effective and that any necessary adjustments are made. This section also includes a summary of the key findings and recommendations from the project, providing a clear path forward for future improvements.

НАШІ ЮВІЛЕЇ

До 50-річчя Федора Іванчова

Ім'я Федора Васильовича Іванчова, 50-річчя якого наша громадськість відзначила 17 жовтня 1966 р., добре відоме серед українського населення Східної Словаччини та Закарпаття. Ми знаємо його і як письменника, і як журналіста й громадського діяча. Відомий він передусім увагою до своїх співвітчизників і тим, що відбиває у своїх творах їхнє життя, проблеми, зацікавлення. У кожному з численних оповідань, нарисів тощо Ф. Іванчова читач неодмінно знайде правдиве відображення якогось з вищезгаданих моментів. Це стосується і більш, і менш вдалих його творів, і написаних «серйозно», і гумористичних або з елементами гумору. Щирість — одна з найхарактерніших рис Ф. Іванчова-письменника. Навіть у тих оповіданнях, які літературознавці зовсім обгрунтовано вважають схематичними, а, отже, невдалими, він не відступив від цього свого принципу і писав так не тому, що хотів, припустімо, здобути сумнівний успіх, а тому, що вірив у справедливість утверджуваного ним ідеалу, а інакше утверджувати його не вмів. (Це стосується, зокрема, деяких його оповідань про колективізацію з першої післявоєнної збірки *«Підіймається хлібороб»*)*

Так само щиро вірив Ф. Іванчов у те, що його рідна мова — російська, коли починав свій шлях в літературі. І тепер, готуючи до друку свою збірку *«Вдалину з-під солом'яної стріхи»*, в якій підсумовано майже все, ним зрештене, не менш щиро сказав з приводу п'єси *«Обманство»*: «Та це ж українська мова, тільки змінили правопис»... Справді, герої п'єси — закарпатські селяни і говорять вони переважно *по-народному*, тобто одним з діалектів української мови...

* Окремими виданнями вийшли такі п'єси і збірки Ф. Іванчова: *«Обманство»*, Ужгород, 1936; *«Что посеешь, то и пожнеш»*, Ужгород, 1937; *«Подъ соломенной стріхой»*, Ужгород, 1938; *«Підіймається хлібороб»*, Пряшів, 1954; *«Отакі діла»*, Пряшів, 1957; *«Грішні душі»*, Пряшів, 1961; з нагоди 50-річчя письменника у Пряшіві вийшла збірка його вибраних творів *«Вдалину з-під солом'яної стріхи»*, 1966.

Ф. Іванчов зобразив життя двоєнного Закарпаття не лише у згаданій п'єсі та в написаних по-російськи раних оповіданнях. Він звертається до нього також пізніше, коли знову почав писати, але вже по-українськи, мислю своїх батьків. Живі малюнки минулого закарпатського села, у своїй перенажній більшості, відбивають нужденність, вимушену відсталість селянина, неписьменність, а часто й затурканість. Показує письменник і жалюгідний стан шкіл, і змалдьризваних вчителів. Проте для нас у цих присвячених минулому невеликих сповіданнях та нарисах особливий інтерес являє собою образ типового карпатського хлопця, що виріс у холоді та голоді, під солом'яною стріхою, і володіє лише єдиним скарбом — чистим серцем, відкритим для добра і правди. У ньому бо, в цьому хлопцеві — запорука майбутнього краю.

Читач марно шукав би якогось такого героя-хлопчика в одному з оповідань Ф. Іванчова. Його нема, але його характеристика досить відчутна в усіх сповіданнях, присвячених дітям. Це вже секрет стилістичної манери автора. Пишучи від свого імені про шкolu і вчителів, наприклад, він водночас дає відчуття, якими вони поставали перед очима своїх учнів, тобто, як учні їх бачили. А з твору «Як ми колядували» довідуємося, що з найбільш раннього дитинства виховувались у сільських хлопців не тільки працелюбність і сумлінність («Цілісінькі три тижні колядки сукали, готувались до коляд...» — а хіба ж не можна було б заспівати їх сяк-так?), не тільки чесність, а й почуття збов'язку. Коли один з колядників сказав, що загубив торбинку з грошима, він уже більше не смів бути напарником хлопців. Всім йому *майже* вірили, але «не могли... ризикувати нехай і таким невеличким, принагідним заробітком». Ось яке це відтворено стилістичними засобами: «Ми то й повірили, що може, Грицько *насправді* загубив мішок. А може, й брехав, хоч ніколи цього не рибив. Але гірше з тим, що тепер ми *всі троє* скажемо своїм мамам?» Категоричне: «Ми то й *псвірили*», — відразу ж пом'якшується словами «*може*» та «насправді». Потім те саме слово вживається в іншому контексті: «А *може*, й брехав...». Проте сенсом сповідання є те, що з'ясування правди в даному випадку не важливе. Важливішою виявляється вимога життя, вимога бідності, яка однаковою мірою стосується *всіх трьох* колядників. Мами бо, пускаючи їх колядувати, наказували: «Іди, сину, щось заколядуй, аби хоч чимось поміг на нові «батьски»... Так письменник і в цьому оповіданні, і в інших неспрям, але переконливо змальовує, як і під впливом яких факторів відбувалось формування характерів сільської дітвори.

Не багато користі принесла цим хлопчикам «освіта» в сільській школі. Вчили їх і по-мадьярському, і по-церковно-слов'янському, і взагалі не вчили, а більше били. Проте уроків життя та непомітних нібито впливів окремих чесних людей, які потрапляли часом у села (переважно вчителів), виявилось досить, щоб вони, коли почалась фашистська окупація, не вагались обрати шлях боротьби проти неї і знали, що їм по дорозі з Радянським Союзом.

У нерівних художньою майстерністю, але все ж переконливих та цінних завдяки життєвій правді, яка лежить в їх основі, оповіданнях про окупацію та участь закарпатців у другій світовій війні образ українського хлопця з гірського села знаходить свій дальший розвиток. Ф. Іванчов не шукає виняткових характерів; псбудова його оповідань залишається дуже простою.

Лише в лексикі з'являється щось нове — слова і вирази, які дала йому війна, фронтова обстановка. Часто він використовує у своїх творах цілі фрази, які широко вживались на фронті. подекуди такі вирази здаються зайвими, навіть шаблонними, але подекуди з їх допомогою автор домагається неабияких художніх ефектів у відтворенні атмосфери фронту, життя солдатів в окопах, а також у наданні якогось особливого відтінку природності, негероїчності героїзму бійців, які не вагаючись ішли в бій, хоч навколо них гинули їхні друзі і хоч така ж доля могла чекати на них самих. Ось один з прикладів такого вдалого сплучення типсової для Ф. Іванчова, ми сказали б — побутово-гумористичної манери письма з піднесеним широким виразом: «*Та і вирішили вони зі зброяю в руках вдарити в груди загарника*» («Пригода бійця Юрка Ляшка»). Фраза ця в оповіданні не випадкова. Оповідання і серйозне, і водночас в його основі лежить курйоз. Юрко, дужий і відважний парубок, був проти свого бажання призначений у військову частину комірником. Погім його «підвищили» на «борщоноса». Дисциплінованість не дозволяла солдатві заперечувати. І все ж його мрія — потрапити на передву автоматником — здійснилася в результаті покарання за недисциплінованість (заблукав, відставши від тсаарішів, куди не слід було).

Позитивними рисами оповідань і нарисів Ф. Іванчова про період окупації Закарпаття, про втечу людей в Радянський Союз, про їхній вступ там у Чехословацьку військову частину та, нарешті, про участь у боях проти фашизму є вдале відображення обставинки й атмосфери, за яких відбуваються події, і особливо — відтворення образів їх учасників. Власне, долі героїв цих сповідань зливаються в одну долю, образи — в один узагальнений образ, і ми бачимо життєві шляхи й основні риси характерів тисячі закарпатців у важливий період історії, коли вони шукали порятунку для себе і своєї батьківщини у допомозі братів на Сході.

Цей шлях був також шляхом самого Ф. Іванчова. І він тікав від фашистів до Радянського Союзу, і йому там спочатку не довіряли, і для нього порятунком і осягненням мети в тій період була змога вступити в армію генерала Свободи. Він пройшов з нею в боях аж до Праги і міг у нових умовах воєнного навчання та боїв спостерігати за людьми, серед яких виростав, з якими колись товаришував.

У творчості Ф. Іванчова поруч з оповіданнями, нарисами, спогадами тощо про давніше й недавнє минуле, про те, що він пережив сам і що бачив навколо себе колись, з'являється і з'являється творчі із сучасною тематикою, злюбденню. Причому серед останніх чим далі, тим більше переважають гумористичні й навіть сатиричні. На зміну притаманному письменникові м'якшому й спокійному докстру, обумовленому і викликаному його любов'ю до людей, дедалі частіше приходить глум, обвинувачення декого зі своїх сучасників у кар'єризмі, міщанстві і просто обмеженості та навіть підлесті (наприклад, «Ті, що гасять, коли їм пече»). І тут не можна не повернутися до того, з чого ми починали. Ширість Ф. Іванчова, його любовне ставлення до людей і віра в те, що їхнє сучасне та майбутнє за соціалістичного ладу в Чехословаччині залежить передусім від них самих, надають своєрідного звучання і його сатири. І там, де слово письменника картає особливо гостро, найпричипливіший критик марно шукав би очор-

нювання, або, як іноді говориться, обплывування дійсності. Зате він легко знайшов би інше: правдивість і доброзичливість.

Гадаємо, з попереднього викладу зрозуміло, що сучасне в творчості Іванчова — це життя українського населення у Східній Словаччині. Він пише про нього і звертається безпосередньо до нього. І хочеться вірити, що письменник завжди знаходитиме спільну мову зі своїм читачем.

Л. Мольнар

Мікулашу Йорданові 75 років

7-го червня 1967 року академічному маляреві Мікулашу Йордану минуло 75 років. Своєю діяльністю й обдарованістю він став одним з визначних східнословачьких художників, творчість якого частково пов'язана з культурою нашого українського етносу. Художник-ювіляр як пейзажист і фігураліст пройшов також реставраторську освіту і став офіційним малярем колишньої Пряшівської греко-католицької єпархії, займаючись одночасно і культсвим мистецтвом та реставраторською працею. Працюючи на згаданій ділянці, він врятував від занепаду чимало визначних художніх пам'яток в багатьох містах і селах Словаччини. Займаючи посаду єпархіального маляра, М. Йордан, таким чином, пов'язав свою діяльність з такими попередниками, як *Таполі, Міровський, Крижановський, Манкович, Й. Міклошик-Змії* та з іншими художниками культової тематики.

М. Йордан належить до тих постатей східнословачького культурного життя, людська доля і художня діяльність яких тісно пов'язана з загальним суспільним розвитком Східної Словаччини. Він приріс передусім до свого рідного міста Пряшева, ставши одним з виразних представників образотворчого мистецтва серед старшої генерації, яка в часі між двома світовими війнами та в післявоєнний період в провінційних умовах дуже тяжко добивалась свого визнання в суперництві із завживаним традиціоналізмом.

М. Йордан народився 7-го червня 1892 р. в багатодітній сім'ї пряшівського кахельника, який вже з дитинства прививав йому любов до образотворчого мистецтва.

В 1912 р. йому вдалось поступити в Будапештську Академію мистецтв, де він незабаром став улюбленим студентом *Теодора Земплені*. Від нього Йордан здобув основні відомості з малювання і живопису. Докладну спеціальну освіту, спрямовану на малювання копій, він здобув у відомого копіста *Едварда Балла*. Перша світова війна на чотири роки перервала його успішне навчання в Академії мистецтв, але пензля з його рук не

вирвала. Ще під час війни, в 1917 р., він бере участь у прашівській виставці.

У наступних виставах в Пряшеві (1918, 1921, 1926, 1927) його картини (поряд з картинами Ю. Терека та Е. Ракоші) займали одне з перших місць. Значним успіхом вони користалися також на виставках в Кошицях, Комарні, Будапешті та Братиславі. Одною з кращих його робіт цього періоду була картина «Кониця сіна», що знаходиться в Словацькій національній галереї в Братиславі.

М. Йордан брав участь також в огляді руського (русинського) мистецтва (Пряшів, 1927 р.) своїми фольклористичними картинками.

В роки другої світової війни творча діяльність М. Йордана була спрямована передусім на реставрацію картин в бувших греко-католицьких церквах Пряшівської єпархії. При цій роботі він врятував для української та словацької культури багато чудових пам'яток, одержавши за це високу нагороду і загальне визнання.

Дуже обширну виставочну активність М. Йордан розгорнув після визволення, коли умови для художнього життя і в Пряшеві були сприятливіші, ніж у попередні роки. Він брав участь майже в усіх членських виставках східнославацького філіалу Спілки чехословацьких художників. Його твори часто репродукувались в каталогах, в пресі та в спеціальних репродукціях. Багато його картин потрапило в галереї та музеї Праги, Братислави, Кошиць, Пряшева, Сабинска, Бардієва, Свидника, Попраду та інших міст. За свою діяльність М. Йордан одержав чимало нагород та почесних звань.

Оцінкою художньої творчості М. Йордана займалось вже багато авторів не лише на сторінках періодичної преси, але й у поважних монографіях, в яких його творчість розглянуто в загальнославацькому контексті.

Мікулаш Йордан: «Біла потоку», 1961 р.

Мікулаш Йордан в ательє.

Найбільших успіхів досяг М. Йордан як фігураліст і портретист. В цьому напрямку його до певної міри можна вважати послідовником будапештської академічної концепції, яка сполучає манеру класичних майстрів з сучасними елементами реалістичного портретного живопису (*«Портрет п. Е. Рошковані»*, олія, 1920, р., *«Півакт»* олія, 1927 р.).

Значних успіхів він досягнув і в пейзажній творчості. Його картини, створені до другої світової війни, представляють пленерні пейзажі з широкими штрихами експресіонізму (*«Копиця сіна»* олія, 1921 р., *«Дорога до Гульвааса»*, олія, 1920 р.). В післявоєнній пейзажній творчості художник стабілізувався вже на зрілім переконанні реалістичного живопису і кольоровій композиції (*«Приємки»*, олія, 1952 р., *«Пусте поле»*, олія, 1957 р., *«Хатина в Кондицях»*, олія, 1957 р., *«Хатини у Вишній Ольці»*, 1956 р.).

На ділянці жанрового живопису М. Йордан створив цілий ряд експресивних й імпресивних картин з щедрою працею і відпочинку трудящих (*«Збирання картоплі»*, олія, 1938 р.). І в творах та композиціях монументального спрямування його всла концепція того ж переконання (*«Композиція»*, олія, 1958 р.).

Джерелом копіювальної творчості для М. Йордана були, головним чином, художники європейського Ренесансу. В музеях та галереях Варшави, Кракова та інших міст він вивчав старих майстрів, копіював картини Рафаеля, Леонардо-да-Вінчі, Тіціана, Корреджіо, Рембрандта, Дюрера та інших класиків старого культурного живопису.

Багата й різноманітна художня діяльність пражського уродженця знайшла широкий відгук в колах нашої громадськості як визначний документ міста, часу і суспільних змін нашої доби.

Михайло Дубай

На стор. 349 портрет М. Йордана (бронза) О. Чіатки.

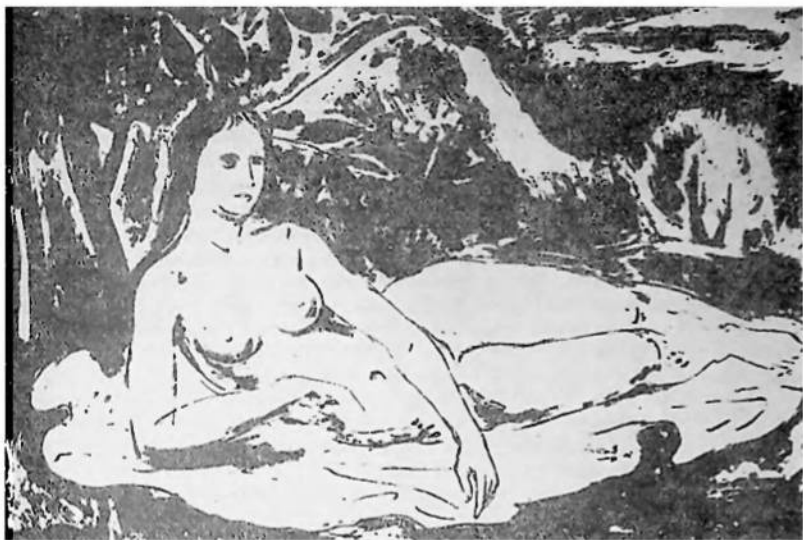
Дезидер Милий — художник

Академічний маляр та професор Вищої школи прикладного мистецтва в Братиславі, Дезидер Милий, у своєму, пржитому в зорсві, шістдесятиріччі посів визначне місце серед найкращих представників образотворчого мистецтва не тільки Словаччини, але всієї нашої країни та поза її кордонами. Свої погляди та переконання протягом довгих років він поширював не тільки різцем та пензлем, але й не менш успішно педагогічною діяльністю, завдяки якій значно допоміг розвитку і росту молодих кадрів нашого образотворчого мистецтва. Кропітко завойовані успіхи Дезидер Милий досяг свідомою і невпинною працею. Його успіхи — це результат вже в молодості сформованого світогляду, в основі якого лежить гуманізм, естетика псезії людського життя в різних його пролявах. Правда, Дезидер Милий ніколи не був прихильником і тим більше поборником собразтворчих

Д. Милий: «Под скелями», 1966 р.

Д. Милій: «Жіночий акт», 1933 р.

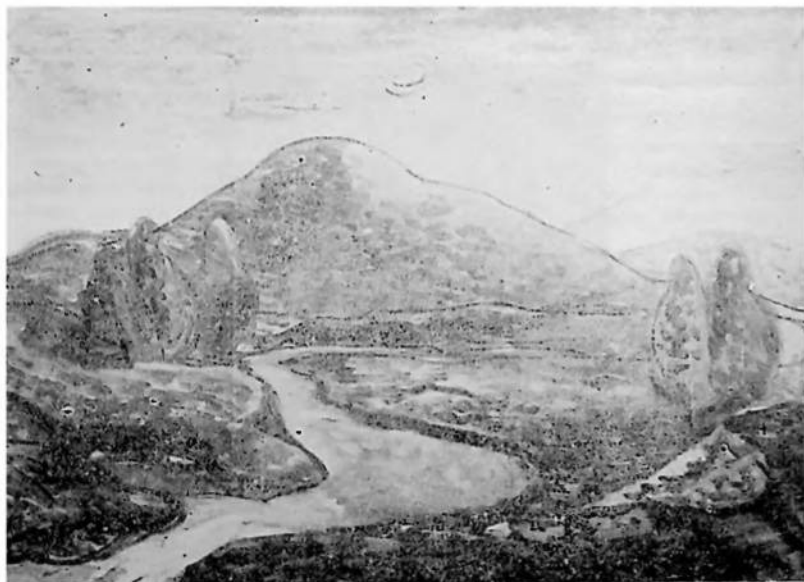
Д. Милій: «Дівчина», олія, 1942 р.

курйозів, які в різних варіантах старих і нових поглядів, предметності й безпредметності, мистецтва й антимистецтва залишають відбиток нашого століття.

Художній профіль Дезидера Милого почав формуватися вже з дитинства. Виріс він з графіки та акварелі. Пізніше перейшов до пастелі, темпері та олії. Цій техніці художнього прояву він залишається вірним і до сьогодні.

Наш художник народився 7 серпня 1906 року у невеличкому селі бушного Сабнінського округу — Київіві. Його молодість у багаточленній сім'ї проходила в скромних умовах селянського життя, що і стало художнім символом його життєвого погляду та художнього переконання. Навперкір бажанню досягти вищу художню освіту Дезидер Миллий закінчує Учительську семінарію в Пряшеві, але і надалі не втрачає надії студіювати образотворче мистецтво у вищому учбовому закладі. Навесні 1926 року вступає до відомої в тому часі Вищої школи прикладного мистецтва у Празі, де стає улюбленим учнем професора Арношта Гефбауера, Шуссера та приятелем вже відомого в СРСР художника Федора Манайлєва. У цій школі, яку він закінчує 1933 року, завоює основи та принципи академічного рисунка та живопису, що стали вихідним пунктом його варіанту експресивно-імпресивної графіки та живопису.

Після закінчення школи та недовгого перебування в Празі в Академії

Д. Миллий: «Кривий ярка», 1945 р.

образотворчого мистецтва Дезидер Милій повертається додому, у своє українське середовище. Але воно йому не могло забезпечити умови для художнього життя. Милій стає учителем та директором початкової школи в Орлові і рівночасно вивчає середовище, характерні риси та атмосферу північно-списької та шариської області з її бідним, працьовитим населенням. Середовище, тодішні суспільні відносини просякнуті ніжною лірикою меланхолічних постатей, фігуральних композицій та пейзажу. Ці ознаки має особливо більшість варіантів ліричних фігур, як «Блукаюча», «Мрія», «Мама», «Люди», «Коханці», «Заручення», потім похоронних обрядів та інших жавревих композицій, як і пейзажі «Кривий яр», картини із Орави, Липтеца, «Розправа у Токайку» та ін. Палітра Дезидера Милого насправді прояснюється аж після визволення, коли він відчув себе вільним і став професором Учительської семінарії в Пряшеві, де колись сам студіював. В цьому періоді Дезидер Милій написав, особливо аквареллю, ряд картин з пейзажною та визвольною тематикою, які знаменують дальший ступінь його художнього розвитку в напрямі до пробівання шляху змісту, форм і барз композицій. Переконаливим доказом цього була і невдалка камерна виставка цих картин в новому книжковому магазині «Правда» у Пряшеві 1947 року, яка вже в післявоєнні роки і в провінціальному середовищі звернула на себе належну увагу. Це було дальшим успішним кроком в порівнянні з творчістю, якою художник показав себе на спільній виставці з Е. Бісе та з автором цієї статті в 1941 році в Руському домі» в Пряшеві. Першу нову виставку Дезидер Милій влаштував у Братиславі 1943 року.

З ініціативи братиславських художників генерації 1909 року, проф. Яна Мудроха та Стефана Белгара, у 1947 році Дезидер Милій переселяється в Братиславу, де стає сплачуванним доцентом у Словацькому вищому технічному учбовому закладі. Тут на відділенні рисування та живопису займається вихованням майбутніх учителів рисування. Таким чином, художник поділявся на вихованні не лише визначних педагогів-художників, але і на вихованні визначних сучасних удожників Словащини, які в цьому відділенні виростили. Після заснування Вищого учбового закладу образотворчого мистецтва в Братиславі 1949 року Дезидер Милій переходить у цей заклад. Разом з Ладіславом Чеміцьким тут працює на підготовчому відділенні, де одержує звання професора. За свою художню і виховну діяльність 1962 року йому присвоєно почесне звання заслуженого діяча мистецтва.

Порезитий вік художника не пройшов без внутрішніх та зовнішніх неспокоеів, без боротьби поглядів, через які при шуканні своєрідного художнього прояву Дезидер Милій доходив до правди та гуманності. До цього наш художник дійшов аж після ряду років. Таким чином, він одержав заслужену оцінку і переконання у тім, що ним початий шлях виявився правдивим і правильним.

Крім згаданих вже вистав, Дезидер Милій брав участь у спільних виставах у Братиславі, Празі та інших містах нашої країни. Поза ЧССР він влаштував виставки і в Москві (1954, 1964), Ленінграді (1964) та в дальших містах СРСР (1957, 1958, 1961, 1966), в Угорщині (1963, 1965) та інде. Його картини поступово попадали у галереї та музеї нашої батьківщини. Значна кількість його творів знаходиться і в Словацькій народній галерії в Братиславі. Поряд з своєю художньою діяльністю Де-

Д. Миллий: «В селі», 1952 р.

зидер Миллий декілька разів побував у науковому відрядженні в Голландії 1956 р., СРСР та в інших країнах.

Творчість Дезидера Милого знайшла відгомін в широких верствах громадськості, на сторінках преси та у фаховій літературі. Особливо високо була оцінена його творчість довоєнних років. Крім наших енциклопедичних словників, знаходимо про нього згадку і в творі Ганса Фольмера «Künstler Lexikon des XX. Jahrhunderts», виданому в Лейпцігу в 1953 — 1962 рр. Д-р. Маріян Варош в книзі «Словацьке образотворче мистецтво

1918 — 1945 рр.», виданій 1960 р. в Братіславі, дає оцінку художника за цей період його розвитку як медитативного лірика, що нагадує Кар'єра й експресіоніста типу Едварда Мунха, також і як художника незвичайної духовної та елегічної поетичності. І дальша творчість Дезидера Милого в основному характеризувалась казковою декоративністю, стилізацією фігур та виясненою палітрою при збереженні основних рис його попередньої творчості.

Нині і постичні картини Милого надалі залишились щирими проявами його ніжного емоційного духу. Про вузькі взаємозв'язки з українським середовищем, з якого Дезидер Миллий виріс і якому присвятив частину свого творчого інтересу, Ладіслав Савчин у своїй книзі «Образотворче мистецтво Східної Словаччини 1918 — 1938 рр.», виданій 1964 р. в Кошицях, говорить, що «Дезидер Миллий — це перший наш модерний художник, який вносив до нашого малярства тематику і культурні елементи українського етносу Східної Словаччини».

Творчість Дезидера Милого така багата і глибока, що відповідь на неї в багато чому треба шукати в таланті, особливості та характері цієї людини.

Михайло Дубай

Українська поезія Чехословаччини за 1965 рік

На цей рік місцева поезія чекала повних 20—25 років. Якщо б не було 1965 року, багато явищ в місцевій поезії мало б невідповідний їм смисл і значення. Цим ми не принижуємо значення минулих 25 років, цим ми лише підкреслюємо значення 1965 року.

В 1965 році в Словацькому педагогічному видавництві у відділі української літератури в Пряшеві вийшов збірник віршів Степана Гостиняка — «Пропоную вам свою дорогу», 203 стор.

Незважаючи на те, що ХХ з'їзд КНРС і ХІІ з'їзд КПЧ створили однакові умови для всієї чехословацької поезії, окремі національні поезії реагували на це по-різному: в чеській поезії зразу з'явилась нова якість в усіх її компонентах, словацька поезія прогресувала особливо у формальних прийомах (з'являються самостійні поетики на шкоду поезії), місцева українська поезія далі негатиї культивівської моделі поезії не пішла. Першим і найвиразнішим критиком культивівської моделі поезії був Й. Збіглей. Він вже не складає вірші на задані теми, а намагається висловити світ в його часностях, тобто жанрових картиночках з життя акультивівських дрібних людей... Не в силах відірватися від матері — культивівської поезії, він часто це дублює картинки належними коментарями, зіштовхує риторичне й епічне начало в одному вірші. Але його бунт проти культивівської поезії підхоплюють інші. Ю. Бача вносить в місцеву поезію акультивівський критицизм як антипод славослов'ю, що існував. Він вибирає теми, які вуху, що привикло до солодкої апологетики, здаються анархічними. Своєю поетикою Бача не виходить за рамки культу, акультивівський він лише в підході до дійсності. І. Галайда вніс в місцеву поезію солодкий сум і тугу по ідеалу, в ім'я якого загинув Іван Маков. Сучасність його чомусь застрашує. Здається, тут виявляється розчарування ентузіаста, який всім своїм молодим життям був емоційально на передовій лінії якраз в період культу. Нова правда дає нове значення його буйшим емоціям, розум не хоче зрозуміти обмануте серце. Поет повертається до війни і там шукає смисл всього, що сталося. Галайда в поезиці не революціонер, а «поступовець»: він не

пориває з старою поезією, він її лише модифікує — в області змісту денатетизацією, в області форми — метафрризацією. Й. Шелепець відхиляє культуриський плоский раціснлізм елементами здорсвої ірснїї і легкого нігілізму. Його слово в місцевій поезії вносить антикультівське світовідчування, доторкається області філософії й етики.

Із сказаного бачити, що з'їзди наших партій вплинули і на місцеву українську поезію. Штудування, почате зокрема Збіглем, Бачею, Галайдою і Шелепцем, знайшло свій логічний вираз в молодому поеті С. Гостиняку. Гостиняк синтетизував всі початки післякультурівської поезії і створив нову якість місцевої поезії. В ньому з незвичайною силою звучить і критицизм Бачі, і емпіричність Збіглея, і метафоричність Галайди і філософська поліфонічність Шелепця. В ній є все, що в місцевій поезії було, але і те, чого в ній не було.

Критицизм Бачі є соціально-національним. Він суфлює політиці і лише в незначній мірі є актом естетичним. Критицизм Гостиняка всебічний, він виріс на ґрунті критицизму, викликаного XII з'їздом нашої партії, і поширюється на тотальність людського життя. Це критицизм етичний, який є реакцією на деформацію людини періоду культу особи. Ліричний герой Гостиняка повірив словам, але оскільки між словами і дійсністю нема єдності, за свою віру в слово він повинен страждати. Його герой повірив всім нашим лозунгам про те, що смислом всіх наших вчинків є щастя людини, що людина — це звучить гєрдо і т. д., але зважаючи на те, що дійсність часто знущається над цими лозунгами, віруючий герой повинен втрачати надію і бунтувати. Це герой-романтик. Його знання життя є книжним, теоретичним, але оскільки теорія втратила контакт з практикою, він бунтує за їх єдність. Вимоги Гостиняка до людини являють собою етичний імператив. Він вимагає відповіді: Чому на чистому папері людської душі соціалізм нарсбив масу плям? Чому соціалістичну дійсність охоплює чума кар'єризму, егоїзму, зависті, бюрократизму і т. д.? Він ходить з підручником маркснєстської етики по житті і підкреслює порушення правил цього підручника. Гостиняка сформував соціалізм, але сьогодні він є його живим докором. Його герой — це князь Мішкін, який є найсправедливішою, найчистішою людиною, але у світі оточуючої його несправедливості і багна, він є смішним Дон Кіхотом. Не можна закликати до максимуму, якщо нема умов для мінімуму. Але поет повинен закликати до максимуму, інакше він стане конформістичним апологетом. Його донкіхотство полягає в тім, що він кличе до ідеалу, але не спостерігає, що в конкретних умовах цей ідеал є недосяжним. Недосяжність ідеалу дразнить ідучих до ідеалу і викликає злобу до того, хто показом ідеалу відкриває їх слабкість. Добро, справедливість, честь — це категорії історичні. Гостиняк закликає не до історичного смислу цих категорій, а до їх абсолюту. Історичне є реалізацією абсолютного. Але хто сказав, що сучасна людина загрузнула в егоїзмі, кар'єризмі, заздроссах, злобі і т. д.? Де мірка, якою можна це довести? У Гостиняка тої мірки нема, оскільки він вірить в абсолютне добро і справедливість; це значить, що він вірить в бога. Але бога не можна докзати, в нього можна лише вірити або не вірити. А мій сучасник вже розвірився: він трохи скептик, трохи нігіліст, трохи віруючий, але більш за все атеїст. Етичною міркою Гостиняка є етика антропологічної людини, тобто чистий папір, на який суспільство малює

свої плями. Але такої людини також нема, це фікція, яку видумали наші шановні філософи-антропологи. Бунтуючий герой Гостиняка має своє величезне значення лише як дзеркало, в якому віддзеркалюються всі деформації історично конкретної людини, але як етична програма близького майбутнього він неспирянятий. Заклик Гостиняка (як форма), сучасний і реальний, але заклик до його ідеалу (до змісту) метафізичний і аісторичний. Сила Гостиняка в тім, що соціальний, національний, культурний, громадський і т. д. критицизм він трансформує в етичний критицизм, який належить до основних функцій літератури і мистецтва як особливої форми пізнання і перетворення дійсності.

Спорадична метафора Галайди хотіла відстояти своє місце в антиметафоричній дидактичній поезії на початках співіснування і рівноправності. Метафора Гостиняка цей дуалізм не визнає: вона є єдиним принципом, організуючим дійсність у художню реальність. В цьому її сила і слабкість. Сила полягає в тім, що метафоричний принцип створює єдність світовідчуття Гостиняка. Наші поети цього не мають. Вони пишуть вірші в різних площинах світовідчуття, вони складають вірші на допереду поставлену тему, ідею, погляд і т. д. Це поезія дедуктивна. Гостиняк не тільки відновив індуктивну поезію, але дав їй і стержень — метафору. Слабістю цієї поетики є те, що метафоричний поетичний принцип є вузьким, він скоро вичерпується. Гостиняк повинен видумувати метафори, а це видумування йде в область суб'єктивного. Актуальним стають два принципи: 1) комунікативність метафори, 2) суб'єктивізм і формалізм метафори. Критика Ореста Зілінського на сторінках «Дуклі» є виправданою. Треба перевірити комунікативність кожної метафори Гостиняка, тим більше, що зовні метафори в його поезії нічого не існує. Суб'єктивістичні метафори, які граничать з кросвордом, треба усувати. Формалізм — це суб'єктивізм (не суб'єктивність) і втрата комунікативності. В збірнику Гостиняка є факти, на підставі яких можна було б двести, що наш поет є формалістом. Але час таких «доказувань», слава богу, вже за нами. Свого часу ми сказали, що Гостиняк зробив великий крок вперед в порівнянні з місцевою українською поезією: якщо в наступному збірнику він зробить такий же крок вперед і по відношенню до себе, ми будемо раді народженню великої поезії. Це судження є і далі актуальним.

Індуктивну поезію став впроваджувати *Й. Збіглей*. Він увійшов в місцевою поезію з емпірією міського хлопця, якому відомі всі міські вулиці, шпінки, скверні і нічні випарування брудних хат. Його монотематична поезія була чимось новим і оригінальним. Гостиняк також монотематичний. Але його тема любові так інтенсивна, що в ній відбивається, як ми вже сказали, тотальність людського життя. Пристрасна любов супроводжується пристрасною ненавистю. Інші поети люблять сіро, тому й сіро ненавидять. Гостиняк, чим більше любить, тим більше ненавидить. Його герой подібний до Лермонтова, який Росію називав «страной рабов, страной господ», він подібний і до Чернишевського, який у відчаю називав російський народ нацією рабів. Лише безмежна любов Лермонтова і Чернишевського до свого народу могли викликати в них і безмежну ненависть. Читаючи Гостиняка, нам здається, що в соціалізмі дуже мало радісних фактів. Але лише догматик може бачити в цьому наклеп на соціалізм і вимагати від поета об'єктивної і вичерпної картини нашого життя. Поезія Гостиняка це тор-

жество суб'єкту, який готовий і спроможний об'єктивну дійсність перетворити. Він вселяє в читача вслю, завзяття, бажання горіти і запалювати інших. Тема любові і ненависті охоплює все життя. Тому монотематична поезія Гостиняка стає поліфонією. Його емпірія відповідає його суб'єкту, який любить і ненавидить одночасно. Любов стає принципом, точкою погляду на життя. Здається, ні один місцевий поет не висловив стільки правди про життя, як Гостиняк, ні один не збагнув протиріччя життя так, як закоханий в життя Гостиняк. Та ледве має правду Орест Зілінський, який пропонує поету залишити громадську поезію і створювати лірику чисто інтимну. Нам здається, що в Гостиняка нема для цього даних. Він поет-трибун, поет-філософ, і лише в незначній мірі поет-споглядач. Можливо, що час заспокоїть бурхливе серце і воно не буде стільки кричати, можливо... Але поки що воно згоряє, залишаючи після цього попіл громадської любові і ненависті, яку ми називаємо — поезією.

Гостиняк — життєвий романтик. Йому не вистачає дистанції між суб'єктом і об'єктом, здібності бути лише спостерігачем. *Шелепець* це ім'я: між суб'єкт і об'єкт він вставляє іронію, скептицизм, насмішку. Гостиняк реагує прямо на життя, Шелепець на людей, тьбо на їх реакцію на життя. Він більше стилізатор, ніж творець. Заснований ним «Літературний ярмарок» є цього досказом. Після однорічного його існування можна сказати, що ярмарок не приніс місцевій поезії нічого. В нього нема обличчя, програми і плану. В нього міг ввійти і вийти звіздам любий, і коли завгодно. Але ярмарок міг стати прийомом, який допомагав би продати все, що завгодно... При допомозі прийому купівлі-продажу, обману і спритності ярмарок хотів вивести на світло всю мізерію нашого життя, особливо те, що раніше продавати заборонялося. Шелепець хотів між життя і поета поставити ярмарок, де все можливе... Але «Літературний ярмарок», на жаль, нічого не приніс для продажу. За прилавком залишився один Шелепець.

Після 1965 року місцева поезія стала бути схожою на бога Януса, одне її обличчя — це традиція, друге — Гостиняк. Боротьба цих обличч корисна традиції, але шкідлива Гостиняку: він тягне традицію на гору, модифікуючи всі її основні компоненти, але традиція тягне його взад, розрушуючи його поезію і зумовляючи якраз таке, а не інше (більш якісне) обличчя його поезії. Боротьба продовжується і треба зробити все, щоб вона не притихла. Якщо Гостиняк переміже в цій боротьбі, якщо він знайде в собі достатню сил, щоб не розплинутися в масивній атаці на його поезію, він може стати великим поетом. Якщо Гостиняк так або інакше капітулює в цій боротьбі, місцева поезія втратить великого поета, але виграє сама себе, бо в проходячій сутичці їй нема чого програти. Всна може лише виграти — і виграє, але чи щось виграє і Гостиняк — я не повністю переконаний.

Гостиняк запровадив в місцеву поезію вільний і білий вірші, які підходили й інші автори. Треба сказати, що вільний вірш Аполінера означав величезний крок вперед в поетичному осмисленні дійсності. Але вільний вірш місцевих віршувальників є проявом величезної інфляції поезії.

Класичний вірш володіє деякими атрибутами (ритм, рима, словесна образність і т. д.), які будь-якому віршованому тексту надають відому естетичну цінність. Вільний вірш може сбітись без цих атрибутів — і на цьому базують місцеві віршувальники. Але взамін цих атрибутів вільний

вірш створює нові ознаки, які даний текст роблять істотним — а цього вже місцеві віршувальники не роблять. Замість метричного або тонічного ритму вільний вірш має ритмічний імпульс, створений поетичною тональністю, політематичністю, багатоплановістю і т. д. як конструктивними факторами ритмізації тексту. Політематичність створює напруження між темами і мотивами, а одночасно дає простір для різних асоціацій і підтекстів. Якщо залишити вільний вірш цих якостей, вийде проза, яку в поезію не переверне і віршувальна строфа. Наприклад: «Рух і неспокій — теорема наша і нашої доби. Хто не розуміє і лає нас за те, хто ненавидить той рух, значить, відстав і скніє на щабелях минувшини». Навряд чи це ще поезія, і хоч вона написана віршувальними рядками.

За останній час з'явився в місцевій поезії цілий ряд нових прізвищ — і це найрадісніший факт нашого культурного і соціального життя. В цьому факті закладені потенціональні сили місцевої поезії. Чи розкриються вони в *майбутньому*, це залежить і від того, як вже *сьогодні* до них будемо ставитися. А треба до них ставитися дбайливо, бо це, напевно, останні масові адреси місцевої поезії. Несприятлива ситуація української мови в місцевих школах є фактом, який може знижувати і кількість і якість майбутніх віршувальників. Це треба врахувати і зробити з цього відповідні висновки.

Андрій Червеняк

Художня проза українських письменників в Чехословаччині за 1965 рік

В останні роки в українській прозі Чехословаччини зроблено значний крок вперед. Ряд поетів (І. Мацинський, Ю. Бача, Й. Шелепець, М. Немет) спробували свої сили і в жанрі прози. За прозу взялася і Єва Бісс, яка досі писала переважно поезію. Помітно зросла її художня майстерність прозових творів, мова художніх творів стала більш живою, народною. Правда, не всі твори, що вийшли книжково та на сторінках «Дуклі», «Дружно вперед», «Нового життя» та «Народних календарів» за останні два роки, нас задовольняють. Є в них все ж таки багато незрілого. І з мовного боку треба ще багатьом прозаїкам наполегливо працювати над художніми творами, щоб бути на належному рівні.

В майбутньому багато можемо очікувати від наймолодшого покоління прозаїків, яким і українська філія Спілки письменників подає конкретну допомогу: організує бесіди, лекції, семінари тощо.

Наш огляд художньої прози почнемо з книжкової продукції Державного педагогічного видавництва, відділу української літератури в Пряшеві. За останні два роки (1964—1965) видавництво випустило у світ вісім прозових творів, а саме: два романи («Лемки» *М. Шмайди*, «Святі та божі» *Н. Гнатюка*), три повісті («Хорал Верховини» *Ю. Бороліча*, «Очі невиразного кольору» *В. Даця*, «Вибоїни» *І. Прокіпчак*), оповідання і нариси *В. Гренджі-Донського* («Шляхом терновим») та партизанські спогади *А. Пальші* («Від Речиці до Банської Бистриці»), *Ю. Москвича* («Озброєні ліси») в обробці письменників.

Виходячи з наших конкретних умов, здається, що це вже не так мало.

З цих книжок попереднє місце займає перша частина роману Михайла Шмайди «Лемки» «*Корчмарський слуга*».

Роман «Лемки» ще задовго до виходу з друку викликав живу полеміку на сторінках «Дуклі», яка підвищила інтерес читачів і критики до роману.

Як і в попередніх своїх творах, М. Шмайда зосередив свою увагу на зображенні життя своїх односельчан на Лабірчині. На цей раз письменник

показав зростання соціального, національного і політичного усвідомлення селян у Буковині Розтоці в 30-х роках. Прозаїк на широкому фоні різних суспільних подій вдало змалював політичну ситуацію на Лабірщині, вказав на причини безробіття, голоду та інші соціальні перекони, злизування в селі комуністичної організації, яка вступила на боротьбу з існуючими порядками тощо. Письменник висміяв безпринциповість окремих людей, які здатні за греші продати своє політичне переконання, показав також і відрив «мадяронської» інтелігенції від інтересів трудового народу. Фабула роману і композиція динамічні, з певною градацією дії і тому книга читається добре, з інтересом.

Центральні образи — Юрко Голод і Анця Кашак не знаходять щастя, бо соціальна нерівність не дозволяє з'єднати їх серця. Вони кохають одне одного і пробують боротися за себе і своїх товаришів — односельчан, як проти різних писаних і неписаних законів та забобонів, так і проти соціально-політичної несправедливості, яка тоді панувала. Юрко Голод стає нагайком соціального бунгу в селі, потім змушений був залишити село і країну, щоб зберегти своє життя і підготуватись ще до більш відповідальної й рішучої боротьби, яка прийде в наступні роки.

М. Шмайда, крім показу зародження і зростання комуністичних ідей і організацій в українських селах, змалював і відновив для молодших читачів багатство і силу народної творчості (в романі є гарні епіси одягу, звичаїв, присв, народних пісень тощо), зобразив красу і силу селянської жінки, мудрість і працьовитість нашого народу.

Крім веселих сторінок життя українців, письменник показав трагедію їх життя. Йому вдалось розкрити психологію, внутрішній стан героїв, показати їх при праці та на дозвіллі. Герої «Лемки» правдивіші і реалістичніші, ніж герої попереднього роману «Трищать криги».

Мова роману набагато краща, ніж попередніх творів, хот і тут знаходимо багато місцевих слів і виразів, але вони вже не засмічують роман так, як це було раніше.

Таким чином, роман «Лемки» можна вважати успіхом не лише письменника М. Шмайди, але й усієї української літератури Чехословаччини, бо автор тісно наблизився до загальнословацького літературного рівня.

Тематично до роману «Лемки» наближаються повісті «Хорал Верховини» Юрка Боролича та «Будемо жити» Івана Прокіпчак.

В триптиху «Хорал Верховини» Ю. Боролич повернувся до своїх рідних Карпат, ще раз зустрівся з своїми товаришами з полонни, послухав чарівні українські пісні закарпатців, шум Карпат і згадав тяжке виснажливе життя на Закарпатті до 1945 року, а нам читачам показав тяжку, на той час небезпечну боротьбу селян і робітників за шматок хліба, за працю, школу і за своє політичне переконання. І на Закарпатті комуністи знайшли сильну підтримку з боку бідних, голодуючих і безробітних селян і робітників. Тим комуністам і борцям, що впали смертю хоробрих чи вже під час страйків, чи у в'язницях фашистської Угорщини, чи на фронтах Вітчизняної війни в рядах Червоної Армії, склав овій триптих, подяку і шану Ю. Боролич у своєму «Хоралі Верховини». Ю. Боролич переконливо довів, що і в малій художній формі можна художньо зобразити складне і напружене життя.

І. Прокіпчак у повісті «Будемо жити» (збірка «Вибірні») зобразив

життєвий шлях бідної сироти Євки від дитячих років до бабусі. Письменник, змалювавши картину бідного селянина під Карпатами, показав як його самого і його дітей переслідували злидні з покоління на покоління, тому що не було праці, хліба, не було установи та людей, які б побалили про них. Замість того, щоб діти вчилися, вони були змушені служити за шматок хліба, зазнаючи при цьому лише самі переслідування, насміхання, духовне і фізичне калічення. Євка служила куркулям, спала з коровами у корівнику, не знала ні батьківської, ні іншої людської ласки, знала лише мовчання, катування та знущання. Навіть тоді, коли вона вийшла заміж за такого ж сироту, як і вона, її життя не покращало. Обвелаь дїтьми, яким після смерті чоловіка не змогла дати їсти. Та наперекір нещастю Євка ніколи не втрачала віру в життя. Вона весь час шукала вихід з цього несприятливого полонення. І вона його знайшла, вступаючи разом з двома синами в КПЧ, знайшла його в боротьбі проти голоду, соціальної нерівності. Тому Євка підтримує зв'язки з партизанами, допомагає їм, за що її гартисти посадили у в'язницю і заклали в концтабір. Лише бомбардування транспорту врятувало її життя. У вільній країні вона почала жити працю і справі як людина.

Як бачимо сюжет повісті нескладний. Письменник зосередив свою увагу лише на долю Євки і через її долю хотів показати життя тисячів бідних дітей, жінок на сході нашої країни. Чи це був тишевний шлях переважної більшості сиріт від неспівідомості до активної боротьби, на це повість не дає переконливої відповіді. Деякі вчинки Євки показано спрощено, кількома невизначеними штрихами і тому загальна картина життя населення, підлілеча робота комуністів, активна боротьба партизанів у повісті не показана. Спрощено показано і духовне і духовне обличчя Євки.

Минуле Закарпаття та тутешніх українців знаходимо і в прозових творах Василя Гренджі-Донського, що вийшли у вибраному «Шляхом терновим». Невя його прозові твори виходили вже в 20—30-роках в Ужгороді, Харкові, Львові та друкувалися в різних газетах і журналах, вони сьогодні вже стали бібліографічною рідкістю і для багатьох нас є цінним документом цієї доби. Варто і потрібно згадати їх у нашому огляді, бо вони впливають на нас як зовсім нові, щойно написані твори. Прозу В. Гренджі-Донського можна поділити на оповідання, нариси і повісті. Великої уваги заслуговує збірка сповідань «Оповідання з карпатських полонин» та нариси «По Підкарпаттю», бо вони написані просто, щиро, безпосередньо і прямо так, як письменник бачив, чув і відчував під час своїх подорожей по цій країні. Майстерно й талановито написана повість *«Ілько Липець — карпатський розбійник»*. Повість ще раз нагадує, що карпатський народ ніколи добровільно не підкорявся панам, визискувачам, національним і соціальним гнєбителям, що в ньому завжди знаходились люди, ватажки відвертої боротьби за права свого народу. Гадаємо, що прозові твори, хоч і не досягають художнього рівня його поезії, мають велику художню вартість: вони справді діють на читача так, ніби були написані в наші дні.

Сучасним проблемам нашої молоді і молодой інтелігенції присвячені повісті Василя Дадєя «Очі невизначеного кольору» та оповідання І. Прокіпчика «Дорогами життя» (збірка «Вибірні»). В оповіданні «Дорогами життя» письменник звернув свою увагу на період, коли у нас можна було хоч кого, навіть невинного, різними підлими способами засудити і на-

штити йому ярлик «ворог народу», перушуючи при цьому закони соціалістичної республіки.

Конкретного матеріалу на цю тему досить багато в нашому житті та її письменник сам зазнав і відчує на власній шкірі несправедливі звинувачення і переслідування під час періоду культу особи. Це допомогло йому майстерчо показати причини «культурівських рішень» і їх наслідки в житті.

В оповіданні «Дорогами життя» письменник лише кількома штрихами зобразив цей період, але і так виимальовується відносно ясна картина будування артілей на селі та інші проблеми з цим зв'язані. Запам'ятовуються окремі образи, ситуації і зокрема сильна туга за рідним краєм.

Василь Даней у повісті «Очі невизраного кольору» захопився проблемами сучасної молодого інтелігенції, яка нібито здатна зрадити своє зружизну, дітей, батьківщину, навіть вбити людину, лише щоб мати власну автомашину і долари, які вона одержить за шпигуство. Правда, такий випадок міг трапитись у нас, але події зображені у згаданій повісті, нам здаються вигадані, неправдиві і коли вже вжити улюблене колись слово — негіншіві. Тому цілком справедливо негативно оцінила цю психологічно-шпигунську повість наша критика. Більшість закидів, висловлених у пресі і залишилися лише на його поверхні, не дав нам переконливих, оригінальних та реальних образів, ситуацій чи подій. В повісті дається неправильне тлумачення імперіалізму, зустрічаємо там багато шаблонних характеристик, виразів і штампів. Треба шкодувати, що з новій повісті В. Дацея так мало нового, як не брати до уваги її стилістичну культуру, хоч і в ній на окремих сторінках проявляється бідність мовної синснмії і взагалі словника.

З усієї пресової продукції Педагогічного видавництва за змістом виділяється роман Назара Гнатюка, урженця Вінниччини і довголітнього жителя Праги, «Святі та божі». В романі автор розповів про існування різних релігійних сект у Празі та її околиці і про те, як через ці секти американці в період між двома війнами хотіли добитись політичного і культурного впливу на чехів. Погляди, висловлені в нашій пресі на цей роман, були різні. Одні критикували, інші хвалили. І ми висловились критично, але на цьому місці хочемо дещо скоригувати свої критичні зауваження. Роман безперечно має історично-пізнавальну і художню вартість, він дає можливість нашим читачам познайомитись з життям сект її одночасно застерегти їх від вступу в подібні секти. Подобається нам і поінта твору: марні були намагання американців сволодити чеським духовним життям та критика паразитичної діяльнсеті цих сект в ЧСР. В мові сильно позначилось ірразьке середовище, в якому живе автор і це трохи знижує його художній рівень.

Вже кілька років виходить у нас мемуарна література, яка досі не створювала художньої літератури, хоч вона записана або опрацьована літераторами. Тому і художньо-естетичні критерії до такої літератури дуже обмежені, бо мемуарна література має в собі багато суб'єктивних оцінок, особистих переживань і не враховує об'єктивної дійсності і загальної картини дій. З такої точки зору можна розглядати і книгу А. Паль-

ші «Від Речиці до Банської Бистриці» в літературному записі Л. Мольнар. Це спогади автора, прямого учасника-солдата словацької армії на східному фронті, про його зв'язки з білоруськими партизанами, з партизанами з'єднання С. Ковпака та спогади про бої під час Словацького народного повстання в різних кутках Словаччини.

Спогади А. Пальші та Ю. Москвича мають скоріш історично-пізнавальне значення, ніж художнє і їх цінність полягає в тому, що вони знайомлять з завзятою боротьбою проти чорної чуми — фашизму і знайомлять нас з героїчними подвигами наших людей.

Варто зупинитись і на огляді художньої прози, що була надрукована в «Дуклі» та «Дружно вперед» за останній рік, бо в ній порушено важливі проблеми нашого життя останніх років. Більшість з них присвячена двадцятирічному розвитку соціалістичної Чехословаччини, спогадам про партизанську боротьбу, першим рокам народної влади у нас, шкодам, що завдали роки культу особи, викриттю бюрократизму, міщанства, буржуазній моралі, фермуванню нової моралі, нашій молоді тощо. Крім цього проза, що була опублікована в журналах, безпосередньо, гарячіше і сміливіше реагувала на всі проблеми дня, ніж в книжкових виданнях.

Багато реалістичних малюнків, сильних правдою, логічністю вчинків героїв, барвистих точним словом, високого художнього рівня знаходимо в прозових творах Єви Бісс, яка досі була відома більше як драматург, публіцист і маляр. Вже в одному з перших опублікованих оповідань «Завірюха» («Дукля» № 1) письменниця глибоко зачепнула у гущу життя населення, що живе під героїчною Дуклею, в долині смерті, в перші роки після війни. Дійсно, для багатьох людей це була страшна життєва завірюха, в якій витримали лише чесні, сильні і характерні люди. Щоб зберегти життя в людській завірюсі, бути щасливим, чесним і справедливим, обов'язково треба зберегти совість, бо інакше нема життя на землі, чателіснує в оповіданні письменниці. Бо справді можна мати всі земні багатства, радість, але коли людина позбавлена чистої людської совісті, то вона втратила все. Це усвідомлює собі й один з героїв повісті, який втратив на фронті ногу, коли каже до покушців, «що там нога, голівне, що совість не втратив, бо як би я жив?»

В іншому оповіданні «Жаб'ячий королевич» («Дукля», № 2) Є. Бісс майстерно змалювала колоритну картину закарпатського міщанства, тутешнього і чеського, під час буржуазної Чехословаччини. В оповіданні виступають різні типи міщанства-обивателя та прекрасний образ бідної, але чистої закарпатської дівчини — Марічки, яка є антиподом тих визискувачів, які там жили. Приваблива Марічка надовго залишається в пам'яті читача і належить до найкращих образів письменниці і взагалі до найкращих образів місцевої літератури.

З усієї літературно-художньої творчості Є. Бісс (може і драматичної, публіцистичної та малярської) найкращим твором вважаємо новелу «Сто сім медних зачісок» («Дукля», № 2), яка може сміло своєю художністю, психологічною і логічною вмотивованістю, правдою, драматизмом і архітектонікою позмагатись з кращими творами радянських чи чеських або словацьких письменників, що писали про період культу особи і про його наслідки в народному господарстві і в психіці людей. В повісті Є. Бісс проявилась політично і художньо грамотним літератором-художником.

Навряд чи хтось так переконливо, так пластично змалював у літературі народів ЧССР «політичних замелеонів», пристосуванців, підлабузників, які розвелися в часі культу особи, як це зробила Єва Бісс у згаданій новелі.

Інші прозові твори Є. Бісс, як наприклад, «*Казка про пелсхатого Митра*» («Дукля», № 4), «*Балада про півника*» («Дружно вперед», № 6), «*Людина*» («Дружно вперед», № 12), хоч порушують важливі питання морально-естетичного характеру, вже не досягають художнього рівня і політичного звучання новели «Сто сім модних зачісок». Закінчуючи огляд прози Є. Бісс, ще раз підкреслимо її актуальність, проблемність, спосіб розв'язання окремих проблем, сильне наголошення в її творах на соціалістичному гуманізмові, далі боротьбу за чесне і справедливе життя тощо. Її твори побудовані струнко, динамічно. Вплив на читача мають великий, бо описувані проблеми не спрощує, заїво не драматизує, але художньо досконало зображує і малює.

Поряд з творами Є. Бісс у наших журналах з'являлися цікаві оповідання, новели, нариси, фрагменти з повістей чи романів Ю. Бачі «*Слово про начальників*» («Дукля», № 2), В. Дацея «*Випадкова зустріч*» («Дукля», № 2), Й. Шелеця «*В дорозі*» («Дукля», № 2), Ф. Іванчова «*Махорка в армію привезла*» («Дружно вперед» № 4), «*Замінив сокиру за гвинтівку*» («Дружно вперед», № 11), М. Гиряка «*Дрітгарські стежки*» («Дружно вперед», № 2) та цікаві, змістовні нариси О. Товта, Й. Сірки, Г. Чаварги тощо.

Своїм сатиричним спрямуванням, відвертістю, атакуючим стилем виділяється із всіх журнальних творів «Слово про начальників» Ю. Бачі, в якому сатиричними засобами малює автор п'ять типів начальників, що ще й сьогодні «працюють» на наших заводах, селах, у державному апараті тощо. Нарис «*Слово про начальників*» досягає повного успіху у читача, хоч написаний дуже саркастично, бо не порушена у ньому художня правда.

Й. Шелець, який дотепер активно писав вірші, фейлетони і критичні статті, спробував свої сили і в жанрі художньої прози. Треба сказати, що від такого обдарованого псета й інтелектуала, як Й. Шелець, треба вимагати більше ніж нам сказав у своєму оповіданні «*В дорозі*», бо здібності і талант у нього є. Здається, що це була лише певна проба, зарисовка, і що він нас скоро порадує кращим твором. З формального боку новела на рівні сучасних новел світових авторів. Гірше справа стоїть із змістом, проблемами, які піднімає і як їх розв'язує автор.

Хочеться також відзначити і зупинитись на прозі наймолодшого покоління прозаїків, які друкувалися в «Дуклі», «Дружно вперед», в «Літературному ярмарку» «Нового життя» протягом 1965 року. Радісно констатувати, що за один рік зразу з'явився майже цілий десяток надійних прозаїків (М. Немет, І. Галайда, Н. Гиряк, Н. Суха, С. Сухий тощо). Незважаючи на певні композиційні, стилістичні недоліки, більшість з них зарекомендували себе відносно хорошим знанням життя, певним художнім рівнем, новим, симпатичним поглядом на проблеми життя тощо. Кращими творами, на нашу думку, можна вважати прозу поетів І. Галайди «*Буханка хліба*», «*Тітка Глаша*» і М. Немета «*Корчмарка носить пиво на столи*» тощо. Підхід до явищ життя, спосіб змалювання окремих образів, певні вдалі життєві деталі дають підстави гадати, що вони не позбавлені здібностей і таланту, і можуть скоро стати успішними прозаїками і збагачу-

вати місцеву і загальнодержавну літературу справжніми художніми творами.

Художня вартість перших прозових спроб Н. Сухої «Жалісне дитинство» («Дружно вперед», № 4), «Синя стрічка» («Дукля», № 3), Н. Гиряк «Незабудки» («Дукля», № 3), С. Сухого «Любов опівночі» («Дукля», № 4) ще не висока. Обидві з сесобливим дівочим сксєм заглянули в душу двох дівчат. Н. Гиряк показала долю сироти, яка з дитинства псневірялася по людях, шукаючи шматок хліба, яка завжди була голодною, напівголою, над якою кожен знущався та збиткувався і яку нарешті «фашистська німецька надлюдина» згвалтувала і обезчестила. Н. Суха передала настрої душі сучасної дівчини, своїй ровесниці, яка вже позбавлена тих проблем, з якими все життя зустрічалася сирітка Ляна («Незабудки») і мріє якнайкраще провести час з коханим хлопцем, як добре погуляти і вчитись. С. Сухий описав проблеми юнаків, які шукають дівчат — майбутніх подруг свого життя.

Молоді прозаїки загсворили в нашій літературі новим і свіжим голссом.

Всі вони писали про ці проблеми, які знали найліпше, які найбільше цікавлять читачів. М. Немет в сповіданні «Корчмарка носить пиво на столі» («Дукля», № 3) писав про неправильні методи заснування сільськогосподарських артілей. І. Галайда — «Буханка хліба», «Тітка Глаша» («Дукля», № 4) — про культівські спосеби викривання так званих ворогів народу, Н. Гиряк — про так звані «золоті часи» першої республіки, Н. Суха та С. Сухий — про своїх ровесників.

Відзначати художню вартість молодсі прози, аналізувати її ще завчасу. Все у них попереду. Це були лише спроби пера і, може, крім любові до літератури і переспівів відомих тем, у них не залишиться нічого або їудуть в майбутньому справді збагачувати місцеву літературу оригінальними високс художніми творами. А в цьому їм треба побажати багато успіхів.

Закінчуючи нашу розмову про художню прозу 1965 року, ми приходимо до висновку, що в порівнянні з попередніми роками, вона зробила справді альший крок вперед у художньому рівні і збагатилась тематично. Зокрема ріємно відзначити художній ріст М. Шмайди, Є. Бісс та молодшого окоління прозаїків — Ю. Бачі, І. Галайди, які звернули увагу на найбільш екучі проблеми сучасності і зуміли їх віднсно успішно художньо зобразити. Правда, перед художньою прсзєю стоїть ще багато завдань і питань, на які їй необхідно звернути увагу в майбутньому. Більшість прозаїків повинна ще багато попрацювати над собою, щоб нарешті вже досягли хоча б загальнословацького рівня. Всі умови вона вже має і тому все залежить від письменників, на якому рівні буде художня проза в майбутньому.

Михайло Роман

Огляд наукових публікацій на Пряшівщині за 1965 рік.

1965 рік був досить плідним щодо появи наукових публікацій на Пряшівщині з галузі історичного минулого, мови, культури і літератури південнокарпатських українців. Виходили цікаві книжкові видання та журнальні статті, які свідчать про зростання інтересу до наукового дослідження свого минулого і своєї культури в українців Пряшівщині.

Першою публікацією, яка вийшла на Пряшівщині і яка претендує на те, щоб її оцінювати за найповнішими критеріями науки, є книжка *«Поети Закарпаття, Антологія української поезії (XVI ст. — 1945 р.)»*, Пряшів, 1965. Її впорядкували, вступну студію написали і псдали примітки і коментарі О. Рудловчак та В. Микитась.

У книзі чітко визначаються три частини: перша (стор. 5 — 72) містить вступну статтю під назвою *«Поети зелених Карпат»*, друга (стор. 74 — 599) охоплює поетичну продукцію південнокарпатських українців від XVI століття до 1945 року, яка представлена 434 віршами, а третя (стор. 601 — 642) присвячена приміткам і коментарям, які глибше пояснюють окремі тверди, вказують на їх джерела, перші публікації та інші дані. Ці примітки і коментарі разом із вступною статтею є серйозним внеском до вивчення історії літературного життя південнокарпатських українців. Проте, не дивлячися на те, що ця книжка є першим так гарно і так серйозно підготовленим виданням, висловимо кілька зауважень до неї.

Насамперед треба сказати не на користь авторів вступної статті, що, вони, висвітлюючи літературний процес на південнокарпатській українській території, досить часто впадають у крайності, а саме тоді, коли розглядають літературний процес як безпосередній результат і безпосередній вияв класової чи економічної боротьби. Такий фон їх статті робить враження, наче б у науці не відбулося ніяких зрушень і ми, немов би жили не тепер, а ще 15 років раніше. Найчіткіше це видно тоді, коли автори розглядають літературу 30-х років, затавруючи прокляттям поетів як *Зореслав*, про якого читач може мати уяву тільки на підставі віри авторам, бо не бачить у їх виданні жодного його твору і не може переконатись у тому, що йому

автори говорять. Далі автори вступної статті, де лише бачать найменші можливості пов'язати літературний рух південнокарпатських українців із російським, безпідставно з ним його пов'язують, нехтуючи впливами української літератури, нехтуючи тим, що стара література на Закарпатті розвивалась як невід'ємна частина загальноукраїнського літературного розвитку. Що правда наша, говорять самі вірші, у яких аж до періоду Духновича годі шукати хоч найменшої ремінісценції російської літератури. Відгуки російської літератури відзначаються у південних Карпатах аж у період від Духновича включно, зокрема у письменників москвофільського напрямку, але в громадськості вони не викликали ні найменшого відгуку, бо не доходили вони до неї через те, що були їй незрозумілі через свою мову.

Далеко менше зауважень можна мати до публікації поезії окремих авторів. Зауваживо ж стільки, що досить спірним було публікувати у книжці вірш «Піснь про корчму» (стор. 117), бо він не південнокарпатського походження, хоч і був у нас дуже поширеним і дуже популярним. Наприклад, як народну пісню наводить його І. Бережанін у «В обще о различии славянских наречий, собственно же о мало и карпато или Угро-русских» (див. *І. Свенцицкий, «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси»*, ч. I, Львів, 1906). Походить цей вірш із Західної України (Галичини), де знаходиться він у збірнику пісень С. Вагановського. (Див. *М. Возняк, «Два співанники половини й третьої четвертини XVIII ст.»*, ЗНТШ, т. ХХСІІ, Львів, 1922), звідки був перейнятий і занесений у південні Карпати. Щодо дальших віршів і дальших авторів поезій, треба відмітити, що упорядники добре впоралися із матеріалом. Із забутих архівних паперів видобули цілий ряд віршів і цілий ряд прізвищ поетів, про яких ми дуже мало знали або не знали зовсім нічого. На другому боці про деяких поетів (Й. Кузм'як, урдаженець села Страняни) автори подають дуже скупі відки, хоч їх інтуїція підказує їм правильні сліди, бо справді Кузм'як жив і творив у середині ХІХ століття і його творчість набуває піднесення зокрема після скасування панщини в 1848—49 р., яке він привітав із такою силою і таким натхненням, як ніхто інший.

Позбавивши поезії південнокарпатських українців і видавши їх у такому обсязі, упорядники книжки «Поети Закарпаття» зробили дуже корисну роботу. Їх книжкою може користуватись не тільки спеціаліст літератор, а може користати з неї й наш учитель у школі, студент і взагалі кожний читач, якому миле культурне минуле свого народу. Нарешті висловимо бажання, щоб виходили подібні книжкові видання і письменницької продукції південнокарпатських українців, а саме прозові твори, видання драматичної творчості, а може й наукового письменства. Що й вони були б прихильно зустрінуті, немає сумніву.

Другою гідною ширшої уваги публікацією, що вийшла на Пряшівщині в 1965 році, є книжка «Розмова сторіч», Пряшів, 1965, а саме однойменна її перша частина, яку написав І. Мацинський (стор. 13—230). Вона має 12 розділів, у яких автор намагався вияснити історичний розвиток національного пробудження південнокарпатських українців у зв'язку із згада-

ним розвитком України не лише Західної, а й Центральної. Авторів не йшлося про подачу нових матеріалів, нових фактів з історії українського народу, української культури чи українського національного відродження, він не ставив перед собою мету зібрати їх докупи і доповнити відомі досі речі, він лише прагнув теоретично осмислити відомі уже науці факти і показати їх у цілком іншому світлі, а саме показати процес національного віднесення південнокарпатських українців у контексті із тим же процесом на сході від Карпат. Реалізуючи такий свій намір, автор у роботі інколи повторює свої думки, але і всупереч тому його книжка не втрачає своїх позитивних вартостей. Книжка Мацінського є першою книжкою, яка висвітлює південнокарпатоукраїнський літературний і культурний процес як інтегральну частину єдиного загальноукраїнського літературно-культурного і відродженецького процесу, чого досі інші вчені не робили або робили зовсім мало. Одноразом автор торкається культурного розвитку словацького, чеського, а подекуди бере факти й із польського культурного розвитку, вказуючи на можливі аналогії і взаємні поштовхи до прогресу. Такий підхід автора до вивчення відродженецького процесу південнокарпатських українців усунує йому небезпеку ізольованого погляду і дає йому можливість добре фундваного семілення наших літературних і культурних справ у минулому. Почавши свою роботу хронологічно від появи «Енеїди» І. П. Котляревського і кінчаючи її періодом О. В. Духновича на Закарпатті (точніше шестидесятими роками) й епізодично просвердлюючи і в глибше минуле українського і сусідніх народів. І. Мацінський дав хорошиий огляд культурного і літературного розвитку Закарпаття першої половини ХІХ століття.

В кінці своєї роботи І. Мацінський запевняє нас, що має намір продовжувати свою роботу висвітленням літературного і культурного процесу і в другій половині ХІХ століття. Було б добре, якби він свій намір реалізував. Не пошкодило б у дальших планованих виданнях на обговорювану тему зважити потребу додавання до них другої частини характеру, який має рецензована книжка на стор. 231 — 372.

Третью в черзі науковою книжковою публікацією, що вийшла так само в 1965 році у Пряшеві, була книжка М. Мольнара «Словаки й українці» Пряшів, 1965, яку автор чогось видав під звучною маркою «Статті. матеріали й дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин», безпідставно виділивши її як IV — V тт. та ще під маркою установи (Словацька академія наук), яка до появи книжки спричинилася настільки, наскільки автор є її працівником і більше нічого. Книжка так само має дві частини. Першу частину займає авторова робота «*Зустрічі братніх культур*», яку в підзаголовку виділено як «Огляд словацько-українських літературних зв'язків» (стор. 9 — 113).

На початку своєї роботи М. Мольнар дає досить детально характеристику літератури про словацько-українські взаємовідносини, хоч із поля зору йому випали стаття Т. Байцури, »Р. J. Šafárik a I. J. Venelin«, опублікована в збірнику Пряшівського філософського факультету (Sborník Šafárikovský venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika . . . , roč. II, SPN

Bratislava) далі К. Чеховича «Йосиф Добровський і українська мова», ж. »Slavia« 1930, IX, № 4, стор. 697—725 та Й. Маркова »K dejinám národopisu Zakarpatskej Ukrajiny«, Československá etnografia, X, Bratislava 1962, 1. Розглядаючи словацько-українські взаємовідносини, автор розглядає їх у ширшому плані, не лише літературному, як був він поставив у назві роботи, а й у планах історичному, фольклорному і взагалі культурні обох народів. Таким чином його робота є синтезом справді словацько-українських культурних взаємовідносин. Виходячи з того, що досі не були достатньо розроблені проблеми словацько-українських взаємовідносин на полі історіографії, фольклористики і мистецтва і що синтез цих відносин у Мольнара є першим, загрожувала небезпека, що він виїде передчасним, яким і виїшов. Це відчував і сам автор і на стор. 16 вважав потрібним обезпечити себе визнанням можливості хиб у роботі перед можливими закидами рецензентів, коли писав: «... ставлячи перед собою завдання створити загальну картину словацько-української співдружності, не можна застеретися від того, що така праця матиме чимало недоликів, прогалин, а може, й суперечностей». І далі додав: «Можливо, що передчасна і ця пропонована праця».

Сама робота М. Мольнара «Зустрічі братніх культур» має здебільшого описовий характер. Автор в певному порядку перегортає факти, пояснює їх і ширше розтлумачує без того, щоб вважався у їх осмислення й узагальнення. Таким чином ми не знаходимо в його роботі аналізу, які ідейні чи естетичні вартості спонукав в окремі періоди словацький культурно-літературний рух для українців і, навпаки, які вартості спонукав словакам український рух, як і обпальну критику як українського, так і словацького середовища. В цьому відношенні робота М. Мольнара виявляється як робота суто дескриптивна.

В другій частині книжки «Словаки й українці» на стор. 119—377 М. Мольнар подає документи і матеріали до словацько-українських взаємовідносин. (Це мабуть той V том, про який написано на одній із титульних сторінок книжки). Між документами і матеріалами автор так само безпідставно опублікував на стор. 119 — 158 «Буквар» 1699 року. Визнаємо щиро охоту опублікувати цей стародрук і зробити його доступним для сучасників, але вважаємо, що для цього могли бути обрані інші форми. Як дуже вартісну річ треба відмітити те, що автор у матеріалах надрукував «Братське послання українцев сербському обществу «Зоря» Тараса Волі, матеріал, який є найкращим зразком співдружності народів і який являв собою унікальну річ для словаків і на яку в їх середовищі не було звернено належної уваги.

Видавши книжку «Словаки й українці», М. Мольнар проробив дуже корисну роботу вже хоча би й тим, що підготував її до друку і дав огляд словацько-української співдружності на культурному полі. Нас могло б тільки радувати, якби вийшла така публікація і про чесько-українські взаємини. Вона б послужила науці так, як служить і ще послужить названа праця М. Мольнара.

— — — — —

Гарні наукові статті з галузі життя і культури південнокарпатських українців друкувалися протягом 1965 року в окремих наукових збірниках і жур-

наліх. Із статей, публікованих у наукових збірниках, треба згадати статтю О. Рудловчак «К otázkam vzájomných kultúrnych stykov Slovákov a zakarpatských Ukrajincov v polovici minulého storočia», що надрукована у публікації *Sborník Sevčenkovský venovaný z príležitosti 150. výročia narodenia T. H. Sevčenka problémom medzislovenských literárnych vzťahov, sväzok V, SPN Bratislava, 1965*, підготовлений Пряшівським Філософським факультетом Університету ім. П. Й. Шафаріка. У своїй роботі О. Рудловчак розглядає перші подорожні замітки про Закарпаття поляка *Кухарського*, далі подорожні замітки *Я. Головацького* та такі ж замітки словака *Б. Носака-Незабудова*. О. Рудловчак не розглядає замітки цих трьох авторів як джерела до пізнання закарпатоукраїнського культурного життя, а лише як джерела взаємовпливів і взаємозапозичень культурних вартостей. У полі її зору стоїть те, що Головацький для своєї подорожі по півдні Карпат одержав імпульси від Кухарського (його «Ze slovanských Uher», ССМ, II. 127—131) і, продовжуючи традицію подорожніх нотаток написав свої «Cesty po Halické a Uherské Rusi». З подібною метою як Головацький відвідав територію закарпатських українців і словак *Б. Носак-Незабудов*, результатом чого були його «Listy z nepznanej zeme do L», публіковані в журналі «Orol Tatranský» за 1845 р. Досліджуючи далі словацько-українські взаємовідносини, О. Рудловчак розглядає словацькі поезії О. Павловича, говорить про популярність між українцями твору *Андрашика* «Šenk palenčený» і нарешті знову повертається до заміток *Б. Носака-Незабудова* як твору, який вплинув на розвиток закарпатоукраїнської журналістики, зокрема на *А. Мигалича*, який обрав псевдонім Орел Татранський, і під цим псевдонімом публікував свої статті і замітки у газеті «Вісник для Русинів Австрійської держави» і в яких виступав із концепцією культурно-освітньої роботи між своїм населенням аналогічною до концепції *Б. Носака-Незабудова*, висунутої ним у його «Листах»...! Дальшим закарпатоукраїнським журналістом, на якого вплинули «Листи...» *Б. Носака-Незабудова*, як нам показує О. Рудловчак, був автор, що скрився під псевдонімом Руський путник..., який іще далі, ніж Михалич розвивав традиції подорожніх заміток. Вплив *Носака-Незабудова* бачить авторка і в подорожніх замітках *А. Кралицького* («Світ», 1869) та в його повісті «Князь Лаборець», у якій буцімто взято основу із Носакової повісті «Лаборець». Як ми бачили, у центрі уваги О. Рудловчак лежать подекуди ті ж самі проблеми, що з іншого боку розглядав їх у рецензованій вище книжці М. Мольнар, так що її робота є ніби доповненням до першої.

В тому ж самому збірнику Пряшівського філософського факультету опубліковано ще роботу *С. Добоша* «Русские книги в городе Прешове» на стор. 218 — 239 із вступом і списком російських книг XVIII і XIX ст., які зберігаються у Пряшівській науковій бібліотеці і походять із фондів колишньої Пряшівської єпархіальної бібліотеки. *С. Добош* у своїй роботі коротко пояснює історію виникнення єпархіальної бібліотеки у Пряшеві і вказує шляхи, якими поповнювалась вона за рахунок російських книжок. Ці книги, говорить *С. Добош*, спочатку надсилав *І. Орлай* із Росії, інші книжки надсилали самі російські автори, а решту книжок замовляла сама місцева інтелігенція. Як це були книжки, дуже точно і дуже детально показує *С. Добош* у виготовленому ним їх описку. На підставі цього списку книг *С. Добоша* можна дістати повну уяву про те, звідки черпала свої знання російської мови і літератури місцева інтелігенція у минулому

столітті і як їх використовувала і перетворювала на свій лад. Оскільки робота С. Добоша зроблена дуже гарно і дуже сумлінно, є вона хорошим внеском до пізнання закарпатоукраїнського мосвофільства у минулому столітті, зокрема внеском до пізнання його початків, коли воно тільки що народжувалося всупереч здоровому духові і здоровим прагненням народних сил.

— — — — —

У збірнику Пряшівського педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафаріка (*Sborník pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove*, Roč. IV. zv. 2, SPN Bratislava 1965) була надрукована стаття А. Шлепецького «*Творческое наследие Александра Павловича*» (стр. 41 — 94). Власна його робота обіймає сторінки 41 — 58, стор. 58 — 69 обіймає список рукописних творів О. Павловича, стор. 69 — 77 — список друкованих за життя поета творів, а стор. 78 — 86 — список літератури про О. Павловича, якій зроблений детально і дуже сумлінно. Зайвою частиною роботи видаються нам стор. 87 — пол. 93, де подана бібліографія карпатознавства, яка до того ж подана неповно, неточно, поверхово і яка з темою роботи навряд чи має щось спільного. Що торкається самого О. Павловича, його особи та поета і культурного діяча, робота А. Шлепецького у порівнянні з іншими дотеперішніми дослідженнями подає нам про нього нові відомості із його життя і його творчості і, таким чином, виразно збагачує уяву про поета. Своєю роботою А. Шлепецький вияснює і показує далші моменти із нашого культурного життя у минулому, які дозволяють нам краще пізнати нас самих і зрозуміти сенс нашого культурного розвитку. Належно треба оцінювати і далші частини роботи, а саме, список рукописів О. Павловича, список його публікованих творів, як і список літератури про нього. Ці розділи роботи можуть добре послужити науці, бо на їх сенсі ясно видно, що у Павловича є, що із його спадщини вивчене і що треба вивчити через те, що їй досі лежить воно під пудом пороку невідомим для нас. Незважаючи на те, робота А. Шлепецького стане у пригоді при пізнанні культурного минулого нашого народу.

— — — — —

Із журнальних статей, публікованих протягом 1965 року на Пряшівщині, треба згадати ще статтю О. Рудловчак «*Пряшівська літературна спілка і літературні проблеми*», що публікувалася в журналі «Дукля», № 1, стор. 88 — 93, № 2, стор. 56 — 66, № 3, стор. 79 — 88, № 4, стор. 76 — 97. О. Рудловчак у згаданій статті досліджує історію виникнення пряшівської літературної спілки О. Духновича в основному на підставі повідомлень тогочасної преси, вказує, що перед спілкою О. Духновича існувало його «Дружество народної літератури» та одночасно торкається вона спроб О. В. Духновича заснувати у Пряшеві друкарню. Далі вона розглядає діяльність членів спілки Орла Татранського (М. Михаліча), І. Добе. М. Нодя, І. Раковського, О. Гомічкова, О. Паяловича, Г. Шолтиса, І. Вислоцького, П. Яновича, А. Рубій, О. Лабанца, А. Янкури, І. Ріпи і інших, які приймали ту чи іншу участь у роботі літературної спілки або виступали в дискусії про літературні проблеми. О. Рудловчак не подає точних відомо-

мостей коли, як і за якими розпорядженнями було засновано спілку, не подає вона ні точного списку видань спілки, а скоріше зупиняється на характеристиці окремих постів і культурних діячів, що виступали на сторінках альманахів спілки та подає оцінку їх виступів у пресі як і аналіз їх естетичних і культурних концепцій. Крім того, бере до уваги й відгуки про діяльність спілки як у середовищі закарпатських українців, так і в галицькій та словацькій пресі. Такі відгуки, писані закарпатцями на основі своїх патріотичних почувань і свого національного запалу, використовувани О. Рудловчак, несуть у собі явну дозу нескритичного погляду на спілку і явні перебільшення, так що не шкодило б, коли б вони розглядалися у роботі її дещо критично.

Робота О. Рудловчак про «Пряшевське літературне заведення» була задумана нею більш-менш як науково-популярний нарис про діяльність спілки. Та робота дещо переросла задум і є досі найбільшою, найповнішою роботою про згадане літературне товариство О. В. Духновича, діяльність якого так і досі докладно ще не вивчена.

Й. Шеленець

Звіти про діяльність українських установ Чехословаччини*

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (1964 — 1965)¹

В період 1964—65 рр. Музей української культури зазнав важливих змін у своєму існуванні. Найсуттєвішою з них була зміна місця перебування музею. В 1964 р. музей остаточно передислокувався із села Красний Брід на Лабірщині в містечко Свидник, де для музейної роботи передбачались кращі умови.

Наприкінці 50-их та на початку 60-их рр. значення Свидника значно зросло: від 1954 р. тут відбуваються щорічні свята пісні і танцю українців ЧССР, популярність яких з рока в рік стає більшою. Крім того, Свидник з недалекого ареалу Дукавського пам'ятника, де в 1944—45 рр. велись запеклі бої за наше визволення, став вишуканим туристичним осередком з боку домашніх і закордонних відвідувачів. В 1961 р. область Свидника (бувшого Свидницького району) стала областю відкритого міжнародного туристичного руху з ПНР.

Можна було передбачати, що значна частина учасників Свидницьких свят (в 1963 р. на святі брало участь біля 25 000 глядачів) та туристів відвідає музей, а це був основний момент, який говорив за переведення музею із Красного Броду в Свидник.

* Дані звіти були написані на початку 1966 р. Вони спрямовані передусім на роботу в 1965 р., але оскільки ми друкуємо їх вперше, до кожного з них подано інформацію про виникнення даної установи та основні етапи її розвитку. Оскільки не всі автори однаково зрозуміли наш заклик написати ці звіти, кожний з них має інший характер. Подібні інформації (за 1—2 роки) будемо друкувати і в наступних номерах нашого збірника. Просимо керівників українських установ надсилати в майбутньому більше цифр, статистичних даних та інших конкретних фактів про роботу своєї установи.

Звіт про діяльність Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва до зачі збірника на виробництво не одержано, тому його не можемо опублікувати. Опублікуємо його в наступному номері. Редакція

¹ Про історію заснування музею та його роботу в попередні роки див. Іван Чабиняк, Музей української культури та його завдання, «Науковий збірник Музею української культури в Свиднику», т. I, Пряшів, 1965, стор. 25—30.

Науково-дослідна діяльність:

На протязі першого півроку 1964 р., особливо в місяці травні, І. Чабиняк провів у селлах Межилабірщини та Синищини дослідження писанок (крашанок), під час якого було зібрано 680 зразків.

Напротязі цілого першого півроку, в зв'язку з підготовкою виставки в Свидинку, досліджувались декотрі теми матеріальної культури — текстиль, одяг, сільське господарство, пастирство, обробка дерева та інші. Дослідження робив І. Чабиняк.

Наприкінці 1964 р. у зв'язку з приходом нового працівника на відділ історії було проведено декілька досліджень з історії українського населення ЧССР. Дослідженням було збережено та придбано для фондів музею цінні рукописи, рідкісні видання книжок, газет та інший матеріал історичного характеру. Дослідження проводили І. Чабиняк та М. Русинко.

В 1965 р. у відділі історії працювали: М. Русинко (загальна історія; 1 серпня відійшов на річну військову службу), С. Гостиняк (від 1-го вересня) та І. Чабиняк — директор музею.

Дослідження історії українського населення ЧССР було спрямоване на придбання для музею якнайбільшого числа оригінальних історичних документів та речових пам'яток.

Видавничу діяльність на Пряшівщині від 1945 р. по сучасність вивчав С. Гостиняк.

Тема «О. В. Лухнович, його творчість та традиції» була досліджена М. Русинком. Завершенням дослідження було лібрето та сценарій для постійної виставки в *Тополі* та для пересувної виставки.

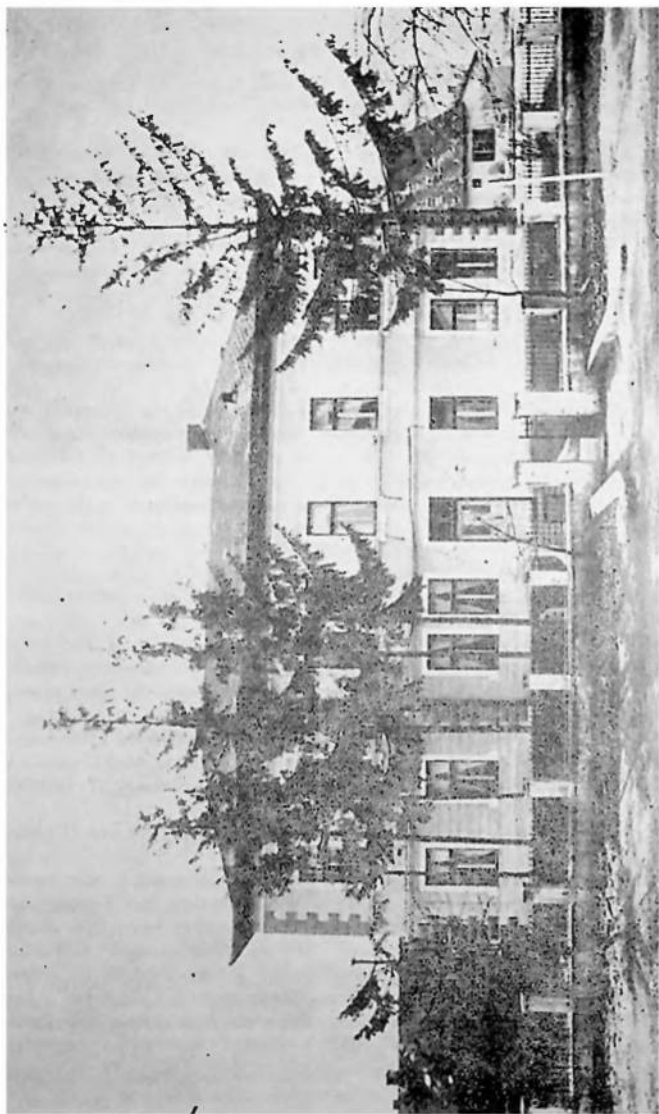
Фахова музейна діяльність:

Фонди відділу історії на протязі 1964 р. поширилися особливо в останньому кварталі. Вважаємо потрібним згадати хоча б ті кращі матеріали, що прибули на протязі року у фонди відділу історії.

Для музею була придбана колекція картин з тематикою нашого життя. Між ними є картини академічного маляра М. Диця («Аргільниці із Орябини», олія), А. Гая, Ю. Мушки, Ю. Кресили, С. Гапака та інші. (Номери інвентаря прибутків 1837 — 1852. Далі буде позначено «№»).

Від Єлени Жупинової із Пряшева було придбано газету «Русское слово», Пряшів, 1926, 43 номери (№ 1835).

Великий фонд було придбано від Єми Маркової із Братислави. У фонді є, між іншим, матеріали від І. А. Яворського, видані в Ужгороді, та інші матеріали про Закарпатську Україну — твори про наші справи від д-р Й. Краля, Й. М. Кондратовича, І. І. Лапно, І. О. Панаса, В. Перебича, д-р Є. Перфецького, А. Петрова, Завадовського, А. Гарла, д-р Пешка та інших. Між матеріалами є і летючка «Браття русини» (№ 1792), видана в Турч. Св. Мартині 30 листопада 1918 р. Словацькою Народною Радою. Далі тут є плакат, виданий в Кошицях 18 серпня 1919 р. під назвою «Гражданс Карпатской Руси», «русською», чеською та угорською мовами (№ 1793); летючка «Меморандум народного совіта Руського Прикарпаття»; летючка про «Руську Народну Раду», про «Марморощську Руську (Українську) Раду» та інші.

Будинок Музею української культури у Свалдніку

У фонді є також багато газет, наприклад: газета «Карпат» (Ужгород, 1918 р. — 15 номерів, № 1802), газета «Руска країна» (Ужгород, 1918 р. 12 номерів, № 1803), газета «Голос руського народу» (Пряшів, 1916 р. 20 ном., № 1804), газета «Наше отечество» (Пряшів, 1918 р. 8 ном., № 1805), газета «Карпаторуський голос» (Ужгород, 1933 р. 36 ном., № 1806), газета «Русская земля» (Ужгород, 1919 р. 9 ном., № 1808), газета «Карпато-руський вестник» (Ужгород, 1919 р. 2 ном., № 1810), декілька номерів газет «Карпатская Русь» (Ужгород, 1921 р.), «Наука» (Ужгород, 1919 р.), «Руський вестник» (Ужгород, 1931 р.). Між матеріалами є «Протоколи общаго собрания подкарпатских русских радъ и перових 5-ти заседаний центральной русской народной рады» (Ужгород, 1919 р., 19 сторінок, № 1814).

Разом від Єми Маркової було придбано 200 прибуткових номерів.

Від доц. М. Ричалки з Пряшева музею одержав цінні оригінальні документи, між якими є два з підписом О. В. Духновича (№ 1748 — 1755).

Цінна реліквія збереглася у П. Костика з Свидника. Це стяг спілки «Общества О. В. Духновича на Маковичи». На одному боці є портрет О. В. Духновича, на зворотному боці є напис «Да живет карпаторуський народ». Стяг було виготовлено 1933 р. (№ 1747).

Від Федора Дуфанця із Пряшева музею придбав важливі матеріали із днів «руської культури» та місцеві видання (№ 1889 — 1896).

Цінні матеріали подарувала Грина Невницька — письменниця із Пряшева. Є тут її роман «Правда побідила» (Пряшів, 1924, 445 стор.), різні місцеві видання та декілька номерів «Етнографічного збірника Наукового товариства ім. Шевченка у Львові». Між її матеріалами є і комплект журналу «Пчілка» (№ 1897 — 1961).

Багатий матеріал було придбано від сім'ї Бескидів, а саме: рукописне «Євангеліє», кілька річників журналу «Листок» (Ужгород, 1887 р. — 14 ном., 1888 р. — 24 ном., 1889 р. — 24 ном. 1890 р., — 24 ном. 1893 р., — 3 ном., 1896 р., — 24 ном. № 2001 — 2012).

Між матеріалами фонду Бескида є рукописний церковний пісненик, складений Іваном Югасевичом — співцем пєтришської, пізніше невчанської церкви. (№ 2013).

Далі є тут рукопис «О ісході карпаторосов» від Августина Бачинського (1906 р., 102 сторінок) та три рукописні пісненики (1215 стор.). Це церковні, світські пісні, автора поки що не з'ясовано (№ 2017). Далі у фонді є різні місцеві видання, газети та інші матеріали. Матеріал Бескида становить 37 прибуткових номерів (№ 1963 — 1999).

Від доц. Юрія Бачі із Пряшева музею придбав матеріали, між якими є газета «Зоря Галицька» (Львів, 1848 р., № 1, 2, 3; 1849 р., № 4 — 77; 1850 р., № 79 — 104 — разом 206 стор., 1851 р., № 4 — 104; 1853 р., № 1 — 29, 34 — 36. (№ 2108 — 2109).

Плакат музею (художник Спражко)

Ціні твори були придбані від українських закарпатських художників. Так наприклад, від художника Кашшя — «Сонячний день» та «Ярв на річці Уж», від художника Шолтеса — «Колошівські полоници», від художника Шутева — «Похмурний день», від художника Глюка — «На селі» та інші (№ 2121 — 2129).

Від д-р Францішка Тішого із Праги придбано різні закарпатські видання: газети, журнали, календарі «Просвіти» та інші. Між його матеріалами є досі неопублікована стаття В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів» (20 сторінок, № 2189), яка повністю друкується в попередніх розділах збірника. Д-р Францішек Тіхий подарував музею рукопис своєї досі невиданої книги «П'ястот років закарпатської літератури (1401 — 1904)», 304 стор. Цілий матеріал д-р Ф. Тішого записаний під № 2141 — 2202).

Великий фонд подарував музею проф. Корній Заклинський з Праги. Серед багатьох місцевих видань є в ньому газети: «Українське слово» (Ужгород, 1932 р. — 21 ном., 1933 р. — 24 ном., 1934 р. — 38 ном., 1935 р. — 45 ном., 1936 р. — 46 ном., 1937 р. — 47 ном., 1938 р. — 62 ном.), «Шола свобода» (Ужгород, 1938 р. — 60 ном.), «Земля і воля» (Мукачево, 1935 р. — 26 номерів). В його фонді є ще багато інших матеріалів. (№ 2209 — 2219 та 207 — 220/65). Проф. Корній Заклинського без вагання можна назвати найкращим співпрацівником музею. Його велика спадщина чекає ще на свого дослідника.

Цілий матеріал передали нашому музею діти судді Саврука з Кошиць, а саме кілька оригінальних історичних документів з наших сіл, різні місцеві видання (між ними, наприклад, доповіді А. Добрянського в Будапештському парламенті 13. 12. 1867 р., 6. 12. 1867 р. та у 1868 р.), та цілий ряд інших, загальною кількістю 417 предметкових номерів (№ 2343 — 2760).

На підставі історичних даних та старих малюнків Л. Яшик виготовив макет Краснобрідського монастиря до його зруйнування в першій світовій війні (№ 2458).

В 1965 р. продовжувалось інтенсивне збирання матеріалів у фонди відділу історії. Із села Вернар привезено кілька ікон та хроніку села.

Від д-ра О. Зілинського з Праги було придбано рукописний исалтвр, *граматику*, *відану А. Добрянським* 1851 р., *граматику М. Лучкая* (Буда, 1830 р.) та інші видання (№ 18 — 22).

Від Юліана Шеремети з Праги були придбані різні видання із Пршівщини та Закарпаття міжвоєнного періоду (№ 23 — 93).

Інженер Ніна Левитська з Праги подарувала музею колекцію книжок з етнографії та мистецтвознавства. Тим сповнила заповіт її небогого чоловіка, який дуже уважно слідкував за розвитком молодого українського музею на сході республіки (№ 98 — 112).

Від Осифа Збігдея з Пряшева було придбано фонд, в якому

є багато п'єс та інших місцевих видань (№ 124 — 145).

Від сім'ї Молчанів з Київона музеї одержав по кілька номерів газет «Русское слово», «Карпатський свєт», «Благовісник» та інші місцеві видання (№ 177 — 206).

Від Стефана Гунця з Калитої Розтоки було придбано рукописні церковні книги, писані латинською 1834 та 1843 р. (№ 226 — 227).

Від Петра Хоми із Збою було придбано саморобну скриньку для книжок («бібліотечку») та кілька календарів, виборчих білетів тощо (№ 229 — 248).

Від Марини Зленкової з Праги було в музеї придбано цілий фонд матеріалів та бібліотечку її чоловіка, проф. Петра Зленка, який був відомим бібліофілом. В його фондах є рідкісні бібліографічні видання та кілька томів українських журналів, наприклад: «Шола хата» (Львів, 1939 р., № 1 — 16), «Говєрла» (Хуст, 1939 р.), «Єдність» (Брно, 1937 р.), «Молоде життя» (Прага, 1932 р.), «Життя і знання» (Львів, 1927, р., 1938 р.), «Чорноморець» (Прага, 1938 р.). окремі номери журналів і газет «На грані», «Дорога», «Зелена рута», «Дитячі зірки», «Критика», «Комар», «Громадянка», «Жінки», «Волинське слово», «Карпато-українська свобода», «Напередодні», «Обрії», «Діло», «Українське слово», «Пластові вісті» та інші. Є тут також комплект часопису «Літопис Червона калина» та інші рідкісні видання. У фонді є багато казкових творів та різних науково-популярних видань. Разом фонд нараховує 2557 одиниць (№ 251 — 557, 561 — 747).

Відділ історії було поповнено і цінними картинами визначних художників: Бокшая («Верховина», олія), проф. Д. Милого («Проца в Київіві, олія»), Шпеника з Михалівців («Проца біля монастиря»: та «Карічки»), Мусона («Жінки на торгу в Михалівцях», олія, 32 × 15 см).

Разом відділ історії на протязі 1965 року було поповнено 2806 експонатами, з яким було подаровано 906 експонатів ціною в 3137 крон. Наприкінці 1965 р. відділ історії нараховував у своїх фондах 4533 експонатів. План відділу історії в 1965 р. було успішно виконано, нездоліком було те, що на ділянці мистецтвознавства не було працівника, наслідок чого ця ділянка відстала за іншими.

Відділ етнографії:

В 1964 р. відділ етнографії був поповнений новими експонатами, наприклад:

Із Вишніх Рємет під Вигорлатом від А. Неофчак було придбано домоткані скатерті (№ Е — 144) та інше. Подібні експонати було придбано від М. Банзуляк. (Е — 147).

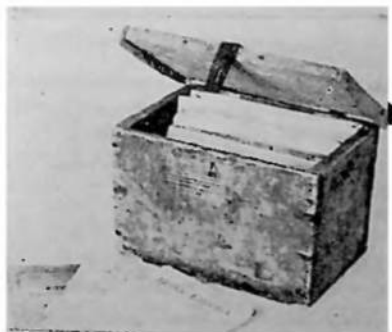
З села Остурія від М. Руснак було придбано комплектний дитячий одяг та частину одягу жінки.

Жіночий одяг села Кечкініч був придбаний від Г. Бачі (Е — 392).

З села Шашова було придбано два комплекти традиційної постільної білизни, дружбівські рушники та інші вироби (№ 2202 — 2208).

Від г. Сополити із Свідничва було придбано одяг невістки, молодиці та дівчини (№ 2222).

Робота над фондами у відділі етнографії була спрямована на документацію експонатів

Саморобна скринька — «бібліотечка» — від Петра Хоми із Збою

«Смертка» з Руської Волі-на-Попраді

придбано у найзахіднішому українському селі *Остурня* (№ 87/65).

Від Яна Мічка з *Микової* придбано його різьбярські роботи *«Лісоруби за роботою»*, *«Ветмідь»* та *«Орел»* (№ 92—94/65).

Андрій Перчик із *Собоша* передав у музей цікавий експонат — косибку, яка була символом *«рихтарського права»* і служила для повідомлення різних розпоряджень та вістей в селі (№ 95/65).

Від народного різьб'ярка В. Асталоша із *Свалюви* Закарпатської області УРСР було придбано твори: *«Довбуш»* (рельєф 93 × 60 см, роблений на дереві) та пластика *«Трембітар»* (57 см висота, № 108, 105-66).

Федір Швачка з Нової Селниці передав музеєві гарний дерев'яний ложник та різні знаряддя праці. (№ 112 — 114/65).

Разом відділ етнографії на протязі 1965 р. поповнився 124 експонатами, велика частина з яких була придбана подарунками (вартість подарунків — 1679 крон). Відділ етногра-

фа консервацію тих предметів, яким загрожувало пошкодження. Брак консерватора у музеї не дозволив фактово опрацювати всі експонати.

На протязі 1965 р. відділ етнографії також поповнився багатим матеріалом. Дослідження матеріальної культури за потребами окремих частин виставки відділу етнографії провадив тов. Чабиник. Михайло Шмайда закінчив дослідження на тему: *«Повір'я про природу»*, *Народне лікування та чари»* та продовжував дослідження дрогозьких звичаїв околиці Странчини та Великий Липник. Далі продовжував дослідження коротких словесних форм в околиці Збоя та Нової Селниці.

В північній частині бурного Сволницького округу (околиця *Ялової*) І. Чабиник провів дослідження одягу та розпочав дослідження одягу в околиці села *Гробишчик*.

З-поміж важливіших експонатів, придбаних у фонди відділу етнографії, треба згадати:

Різні чучела, що вживались при календарних звичаях: *туренко, гуска (Обручне, № 2/65), смертки (Руська Воля-над-Попрадом, № 1/65), коза (Нижня Писана)* та інші.

Із *Сандника* та *Юркової Волі* одержано частини чоловічого одягу. Жіночий комплектний одяг було придбано з *Нижньої Ялової*, а окремі частини з *Крайньої Попрубки, Вагриця* та *Кечковець*.

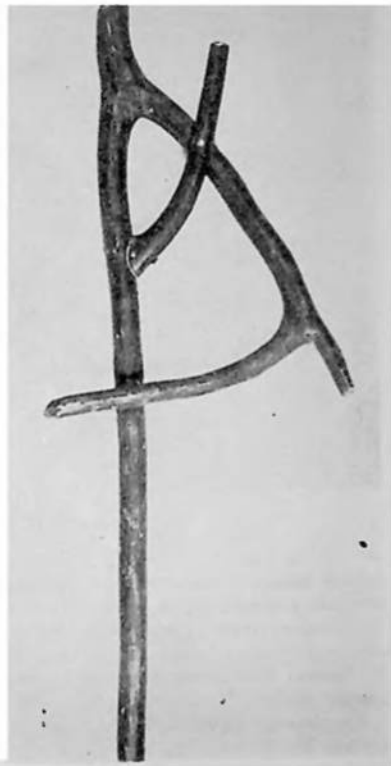
Цікаві знаряддя домашнього вжитку було

фії до кінця року збільшив свої фонди до числа 4533. Другостепенною формою було опрацьовано 800 експонатів.

Культурно-освітня діяльність:

На початку 1964 р. музей організував виставку «Т. Г. Шевченко» в приміщенні Межилабірської основної дев'ятирічної школи (сценарій та інсталяція — І. Чабиняк, технічна частина М. Гарвиш). Виставку, інстальовану на площі 160 м², відвідало 1500 відвідувачів.

В червні музей переходить у Свидник, де було інстальовано постійну етнографічну виставку на площі 250 кв. м. (сценарій та інсталяція І. Чабиняк, технічна частина М. Гарвиш та колектив). Виставку було відкрито 27 червня 1966 р. в перший день Х свята пісні і танцю українського населення Чехословаччини. На урочистому відкритті з промовами виступали: І. Чабиняк — директор музею, представники КНК в Кошицях — завідувачий відділом культури Г. Ф. Сурник та інспектор для культури інж. І. Штрба, голова ЦК КСУТ доц. В. Капішовський та голова міського національного комітету в Свиднику Й. Костик. На урочистому відкритті брав участь пленум ЦК КСУТ, були представники всіх українських установ Прикарпаття та багато громадян Свидника й околиці.

Косиба від Андрія Петерчика із Собоша

Крім того працівники музею перевзяли перехідну виставку про карпато-дукарську операцію від празького військового музею та допомагали при її влаштуванні до 20-ої річниці визволення першого села Свидниччини. Виставку було відкрито на першому поверсі музею (на площі 200 кв. м.), і вона тривала до половини 1965 р. В 1964 р. відвідало музей 6783 свідованих відвідувачів. Багато відвідувачів відносно експозицій висловили свої думки на сторінках хроніки музею. Музей часто відвідують наші земляки з-за океану, наші й закордонні вчені, письменники, журналісти. Так, наприклад, у вересні 1964 р. провів кілька днів у музеї визатний польський етнограф Роман Райнфус, який передав у бібліотеку музею ряд своїх праць з етнографії. Частими гостями музею бувають польські та радянські туристи, а також туристи з соціалістичних та західноєвропейських країн.

В музею проводились й інші форми культурно-освітньої роботи. При музеї працювали три історичні краснавічі гуртки, якими керував І. Чабиняк. Члени гуртків успішно

Стяг «Общества О. В. Духновича на Маковіцях»

провели збирання матеріалів про визвольну боротьбу нашого населення в 1938 — 1945 рр. Матеріал поповнив відділ історії музею.

Культурно-освітня діяльність у 1965 р. була дуже різноманітною. В селі Тополя було відновлено кімнату-музей О. В. Духновича за сценарієм М. Русинка. За сценарієм М. Русинка було виготовлено також пересувну виставку про життя і творчість О. В. Духновича. Виставка була влаштована в 9 селах, де її побачило 1600 відвідувачів.

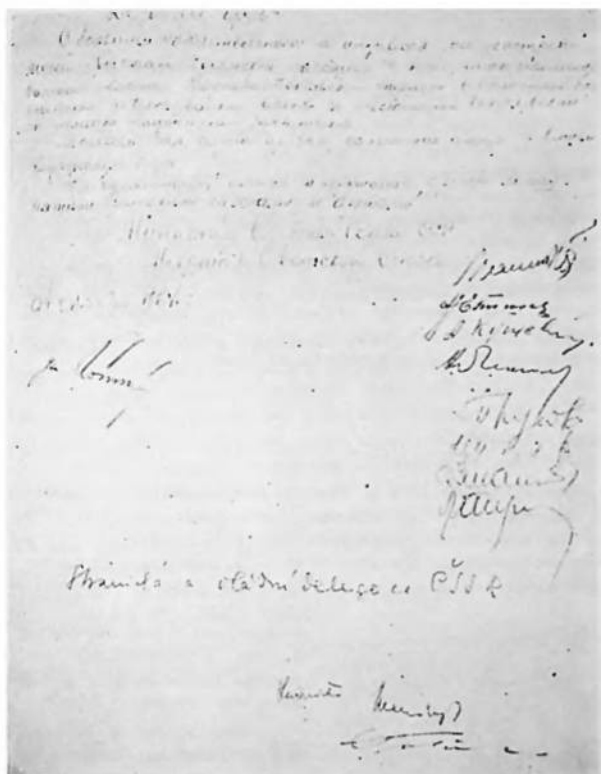
Працівники музею прочитали 6 лекцій (*І. Чабиняк* — 4, *М. Русинко* — 2), які прослухало 482 відвідувачів. При музеї працював краєзнавчий історичний гурток, в рамках якого було прочитано 9 лекцій з історії Свидницьчини (провів *І. Чабиняк*).

Поширилась співпраця з школами. В музеї було проведено декілька уроків.

Для пропаганди музею було видано плакат на українській та словацькій мовах, текстильну закладку та туристичну вішєтку.

У співпраці з Народною школою мистецтва в Свиднику музей влаштував виставку дитячих малюнків та виробів «Весняний цвіток» в свидницькому будинку культури, яку побачило 1914 відвідувачів. З нагоди 20-ої річниці визволення музею там же влаштував виставку «20 вільних років Свидника», яку побачило 1290 відвідувачів.

На прогрязі 1965 р. музей відвідало 7 184 відвідувачів, серед яких було багато закордонних туристів. Багато з них написали про свої враження в хроніці музею. Так, наприклад, члени радянської делегації, що побували на науковій конференції, присвяченій 100-ій річниці з дня смерті О. В. Духновича, про свої враження написали: «З приємністю оглянули фонди музею української культури в Свиднику. Дуже раді з того, що наші брати так свято зберігають пам'ятки культури українців Східної Словаччини. Від щирого серця бажаємо працівникам Музею української культури великої творчої роботи, успіхів і щастя. Тимось надією ще раз побувати у Вас, дорогі друзі». Підписаний *Й. Дзєндзелівський, О. Мазуркевич, В. Микитась* та інші.

Сторінка з хроніки музею

24-го липня 1965 р. відвідала музей делегація братніх русинів-українців з Руського Керестура в Югославії. У хроніці читаємо їх запис: «Музей української культури у Свиднику представляє історичний документ не дем о чехословацких українцях але і українцях у Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії». Підписані Д. Латяк, Е. Варга, Г. Латяк, Д. Варга.

Бібліотека музею:

В 1965 р. музейну бібліотеку було збагачено 1470 книжками, вартістю 12,936 крон. Наприкінці року бібліотека нараховувала 4016 екземплярів. В тому часі зістає ще кількатисячний фонд неопрацьований. Бібліотеці музею було приділено окреме приміщення, однак це приміщення заповнене і далші книжки нікуди давати.

Фотоархів музею:

Наприкінці 1965 року фотоархів музею почав опрацьовувати фотограф. Це є початок систематичної роботи на цій ділянці.

Публікаційна діяльність:

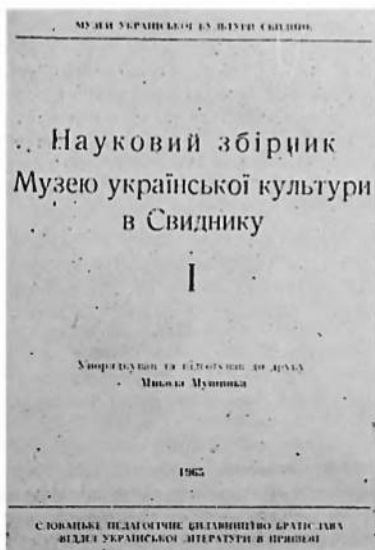
В 1964 р. було підготовлено до друку кілька пропагандійних матеріалів та перший номер Наукового збірника музею. Ці публікації вийшли лише в 1965 р. Науковий збірник унорядкував та підготував до друку науковий асистент Пряшівського філософського факультету університету ім. Шафарика Микола Мушинка (314 стор., тираж 1000 примірників). Збірник було присвячено пам'яті покійного дослідника українських говірок Східної Словаччини доц. *Василя Лати*. Він містить статті із історії, літературознавства, фольклористики, етнографії, мистецтвознавства та діалектології.

Управління музеєм:

Найважливішим завданням 1964 р. було забезпечення вчасного ремонту та адаптації свідницького будинку, який було передано музею лише наприкінці 1963 р. Потрібно було якнайшвидше забезпечити документацію, проект та бюджет на цілу акцію. Ремонт, загальний обсяг якого перевищував півмільйона крон, проходив з великими труднощами: бракувало різне устаткування, матеріал та робочі сили, але всі ці труднощі вдалось працівникам музею перебороти і відкрити виставку в становленому часі. Відкриттям виставки ремонт не було закінчено. Він продовжувався до кінця 1964 року.

В роботі музею за 1964 р. багато чого було зроблено, та деякі справи залишилися незорішеними. Одною з найважливіших проблем була нестача приміщень для депозитаріїв, лабораторій та кабінетів музею. Спочатку депозитари було поміщено на першому поверсі музею, але рішенням крайових державних та партійних органів музей був змушений звільнити ці приміщення для виставки до 20-ої річниці визволення. Цей момент надзвичайно ускладнив ситуацію музею, оскільки будинок на дворі музею ще займала місцева школа під Ідальню та кухню. Лише в 1965 р. будинок було звільнено.

Основним та життєво важливим питанням було вирішення переходу музею під керівництво Крайового Національного Комітету в Кошицях. До 1-го квітня 1964 р. Музеєм

української культури в Красному Броді керував Окружний національний комітет в Гумениому. З переходом у Свидник музеї було переведено на інституцію першого ступеня. Було новелізовано організаційний порядок та статут музею, які було ухвалено в Раді Східнословачького Крайового Національного Комітету в Кошицях 30-го листопада 1964 р. (Друкується в кінці звіту).

На протязі 1965 р. музей виконував основне своє послання. Процес роботи був до значної міри гальмований нестачею приміщень для зберігання експонатів та браком наукових і технічних працівників. На початку року було остаточно пересунуто всі фонди з Красного Броду, але в Свиднику були поміщені лише дочасно в будинку колишньої шкільної кухні та їдальні. Питання приміщень і надалі залишається одним із найважливіших і невідкладних.

Бюджет музею та фінансовий план в 1965 р. було виконано на 99,61 %. Музеї до 31-го грудня 1965 р. управляв майном загальною вартістю 859.780 крон, з чого ціна експонатів становила 429.231 крон.

Було відремонтовано будинок в дворі музею, куди перенесено сховище експонатів. Для експонатів було виготовлено спеціальні скриньки та полиці. Капітальний ремонт було проведено і в арсалі музею. В наступній п'ятиріччі ухвалено побудувати новий будинок, в якому будуть депозитари, лабораторія, бібліотека, клуб та кабінети музею.

Музейна рада — дорадчий орган директора музею досі не була ухвалена відділом шкіл і культури КНК в Кошицях, незважаючи на те, що на протязі 1965 року було подано 8 пропозицій на її склад.

Добре працювала оціночна комісія по придбанню нових матеріалів для фондів музею, очолювана лікарем *Василем Гмитерком*. Комісія сходиться щомісяця, в залежності від потреби оцінювати придбаний матеріал.

Успішно працювала і редакційна рада збірника «Шлях до волі», очолювана *І. Ванатом*. В останньому чвертьріччі збірник було здано до друку.

Було опрацьовано організаційний порядок музейного товариства, який після обговорення і ухвалення буде опубліковано.

Працівники музею наприкінці 1965 р.

Іван Чабиняк — директор музею (етнографія).

Відділ історії:

Микола Русинко (загальна історія району).

Степан Гостиняк (літературознавство).

Відділ етнографії:

Михайло Шмайда (словесний фольклор).

Іван Чижмар (музичний фольклор).

Фахово-технічні працівники:

Ганна Бача (лектор).

Йосиф Лешко (художник).

Іван Гороханяк (фотограф).

Марія Чабиняк (документатор).

Господарсько-технічні працівники:

Йосиф Югашик (завідуючий економічним відділом).

Михайло Гавриш (водій-ремонтник).

Марія Дикий (прибиральниця).

Завдання на наступний період:

Передусім слід укомплектувати кадри музею науковими працівниками — придбати етнографа та мистецтвознавця. Із фахово-технічних працівників треба буде прийняти консерватора.

Потрібно буде створити кращі матеріально-технічні умови для роботи працівників музею. Підготувати побудову нового будинку так, щоб у 1967 р. можна було розпочати побудову та чим скоріше її закінчити.

Здійснювати комплексне та систематичне дослідження області, особливо в галузі мистецтвознавства та матеріальної культури.

Опрацювати систематизацію фондів та закінчити комплексне опрацювання фондів на картковому каталозі (евіденція другого ступеня).

Приступити до систематизації бібліотеки музею.

Опрацювати фотоархів, фонотеку, фільмотеку та дискотеку музею.

Підготувати нову експозицію музею.

Поширювати і надалі зв'язок між музеєм та нашими громадянами в селах і містечках. Запроваджувати нові форми роботи, які були б запорукою кращої діяльності музею.

Наведені завдання підкреслила і комплектна перевірка діяльності музею, яка за участі представників СНМ в Братиславі, Східнословачького музею в Кошицях, МСРР в Пряшеві та КІК в Кошицях робилася наприкінці 1965 р. Діяльність музею комісія оцінила позитивно. В процесі перевірки було висунуто ряд ініціативних зауважень, які допоможуть поліпшенню роботи музею.

Іван Чабіняк,
директор музею

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПОРЯДОК

Музею української культури у Свиднику

Вступ: Рада Східнословачького Краєвого Національного Комітету в Кошицях видає в душі постанови для організаційних порядків бюджетних та інших незаводських організацій, керованих національними комітетами, і на основі постанови ради Східносл. НКК від..... до виконання постанови уряду № 229 від 27 березня 1963 р. для Музею української культури у Свиднику цей організаційний порядок:

Ст. 1.

Основні постанови.

1. Музей української культури у Свиднику — установа, яка на основі фахових досліджень та регіонального дослідження зосереджує, фахово визначає, за допомогою наукових методів опрацьовує та використовує для освітніх цілей предмети музейної вартості — матеріальні та духовні докази розвитку українського етносу на Східній Словаччині. Цей музей є спеціальним музеєм і він є осередком краєзнавчої діяльності між українським населенням Східної Словаччини.
2. Музей узгоджує свою діяльність з діючою системою музеїв на території Східнословачького краю.
3. Метою діяльності музею є за допомогою музейних засобів:
 - а) сприяти у вихованні громадян в душі наукового світогляду,
 - б) підвищувати рівень загальних та спеціальних знань громадян популяризацією досягнень науки,
 - в) зміцнювати соціалістичний патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм наголошуванням на прогресивних традиціях в житті українського населення ЧССР,
 - г) сприяти розвитку соціалістичної культури.

Ст. 2.

Завдання музею.

1. Музей виконує своє культурно-освітнє призначення так, що:
 - а) інсталює основні історичні та етнографічні експозиції, які дають відвідувачам музею

- наочний і суцільний образ життя українського населення на Східній Словаччині в минулому та в сучасності,
- б) самостійно або у співпраці з іншими установами організує виставки з власних, а також з позичених збірок; інсталює також виставки, виготовлені іншими організаціями, які тематично відповідають завданням музею і його регіональним потребам,
 - в) піклується про виховне використання експозицій та виставок передусім шляхом забезпечення високого, ідейного та фахового рівня викладів екскурсводами.
 - г) організує лекції та цикл лекцій на краєзнавчі та спеціальні теми і використовує всі кращі форми культурно-освітньої праці (екскурсії тощо),
 - д) у співпраці з іншими установами організує любительську краєзнавчу діяльність та підтримує писання хронік,
 - е) публікує результати музейної і краєзнавчої праці у фахових журналах та збірниках, видає «Науковий збірник Музею української культури у Свидицику» та неперіодичну пресу для потреб музею,
 - є) популяризує та пропагує свою діяльність усіма підходящими засобами.
2. Музей створює передумови для своєї культурно-освітньої діяльності та сприяє культурному та економічному розвитку областей передусім так, що:
- а) проводить самостійно та у співпраці з іншими музеями, інститутами та установами систематичні досліді і краєзнавче наукове дослідження з галузей, представлених в музею,
 - б) зосереджує матеріальні та духовні цінності з історії українського населення на Східній Словаччині, зібрані матеріали сортує і розподіляє до основних фондів музею,
 - в) зібрані матеріали фахово зберігає, консервує та реставрує,
 - г) проводить належну епідемію за діючими настановами,
 - д) за допомогою наукових методів опрацьовує зібрані матеріали так, щоб їх можна було використати для наукових та освітніх цілей.
3. Надає фахову та дорадчу допомогу Пам'ятній кімнаті О. В. Духновича в Тополі.

Ст. 3.

Керівництво музеєм.

1. Музеєм завідує та про нього піклується Східнословачький Краєвий Національний Комітет посередництвом відділу шкіл та культури за постановою Ради Східносл. КНК в Кошицях, № 129 від 8 квітня 1964 р. При рішенні основних питань використовують органи КНК Східнословачьку музейну раду шкільної та культурної комісії Східносл. КНК.
2. Східнословачький Краєвий Національний Комітет забезпечує:
 - а) вказівки для виготовлення плану діяльності та бюджету музею,
 - б) забезпечує та контролює виконання вказівок, настанов і резолюцій вищих органів та пленуму Сх. Сл. КНК, його Ради та комісії,
 - в) ухвалює перспективний та щорічний плани завдань працівників,
3. Жодний орган не сміє втручатися в діяльність музею без відома Східносл. КНК та директора музею.

Ст. 4.

Директор та працівники.

1. Музей очолює директор, якого призначає та звільнює Рада Східносл. КНК. Директор відповідає за зберігання народного майна в музеї. Шкільна та культурна комісія Східносл. КНК призначає та звільнює заступника директора, який заступає директора музею під час його відсутності і має тоді всі його права й відповідальність. Пропозицію на заступника директора пред'являє директор після обговорення з ЗО КПЧ та ЗК РПР.
2. У своїх рішеннях директор музею повинен керуватись діючими настановами, планами та бюджетом музею, постановами пленуму Східнословачького КНК, його ради та комісії, заходами і вказівками відділу шкіл та культури Східносл. КНК. Матеріальна, юридична та дисциплінарна відповідальність директора визначена загальними юридичними постановами.
3. Крім загальних обов'язків (абзац 2) директор має ще такі обов'язки, права та відповідальність:
 - а) забезпечувати реалізацію потреб для належної діяльності музею в рамках плану та бюджету музею,
 - б) забезпечувати та контролювати виконання головних завдань та економно використовувати надані засоби,
 - в) керувати справою підпорядкованих працівників, організувати їхню співпрацю та перевіряти їхню діяльність,
 - г) ознайомлювати підпорядкованих працівників з їхніми конкретними завданнями, правами та обов'язками і задіяти їх працю в рамках їх обов'язків,
 - д) забезпечувати виховання укладених завдань вчасно, якнайкраще та найекономішче, забезпечувати дотримання трудової дисципліни та зарплатної політики та зберігання соціалістичної власності, передусім сумлінне зберігання збірок музею,
 - е) забезпечувати підпорядкованим працівникам підходящі умови для праці, гігієну та безпеку праці,
 - є) застосовувати критику та самокритику, забезпечувати використання підходящих пропозицій працівників і ознайомлювати їх з їхнім застосуванням.
 - ж) застосувати прогресивні досягнення науки, техніки та організації праці в музеї,
 - з) дбати про підвищення фахової кваліфікації та політичного рівня підпорядкованих працівників,
 - к) визначити обов'язки, права та відповідальність підпорядкованих працівників у службовому порядку музею,
 - л) після консультацій з відділом шкіл та культури Східносл. КНК приймати, переводити та звільняти підпорядкованих працівників в згоді з діючими настановами та у співпраці з партійною та профспівковою організаціями,
 - м) оцінювати підпорядкованих працівників в рамках діючих постанов,
 - н) призначати дисциплінарні стягнення підпорядкованим працівникам за порушення їх обов'язків.
4. В музею зайняті працівники фахові, фахово-технічні, адміністративні та допоміжні. Їх кількість визначається числом праці. Трудові та зарплатні умови від 31 грудня 1960 р. № 58 581 (60—Е—1.) є також законом № 66/1955, 36 і пост. влади № 120 (50 36.). Персональною та службовою установою працівників є музей. Зміст праці кожного працівника визначений службовим порядком музею.
5. Працівники музею застосовують свої права через профспівкову організацію за законами 37/5а 35 і мають передусім обов'язки:

- а) ініціативно та відповідально виконувати завдання, визначені законними настановами, організаційним та службовим порядком музею і наказами вищепоставленого,
 - б) знати свої обов'язки, права та відповідальність так, щоб могли виконувати завдання якнайкраще та відповідати за шкоду, яку могли б запричинити своєю недбайливою поведінкою,
 - в) співпрацювати з усіма співпрацівниками музею в дусі товариської співпраці та дотримувати трудову дисципліну,
 - г) підвищувати свої політичні та фахові знання, засвоювати нові досягнення музейної теорії та практики,
 - д) зберігати соціалістичну власність, належно господарювати з майном та збірками музею та зберігати службову таємницю.
6. Проти працівника, який налімсе або через недбайливість порушив свої обов'язки, буде застосовано після обговорення з профспілковою організацією такі дисциплінарні стягнення:
- а) догана,
 - б) публічна догана,
 - в) тимчасове переведення на іншу працю,
 - г) звільнення з роботи.
7. Директорові музею дає дисциплінарні стягнення Рада Східносл. КПК.

Ст. 5.

Співпраця.

1. На основі культурно-виховного плану співпрацює музей з культурними та освітніми осередками національних комітетів та громадських організацій з фаховими та науковими установами, з галереями та архівами, із школами, заводами та кооперативами.
2. У своїй фаховій праці музей використовує допомогу Кабінету музейної та краєзнавчої праці СІМ у Братіславі та Східнословачького музею в Кошицях.
3. Дорадчим органом директора музею є музейна рада. Членів музейної ради ухвалює Шкільна та культурна комісія Східносл. КПК на основі пропозиції директора музею і входять до неї визначні політичні, наукові, краєзнавчі та культурні діячі. Музейна рада має 10 — 15 членів і членство в ній є чесним. Пароди музейної ради відбуваються найменше 4 рази в рік.
4. Членів музейної ради призначає директор музею з визначних фахівців.
5. З музеєм співробітничать колектив добровільних працівників, організований як товариство приятелів і співпрацівників музею, члени якого допомагають музеєві виконувати його завдання, пропагують його діяльність і поширюють його вплив у школах, заводах та в кооперативах.
6. Подорожні видатки за дороги, виконані в інтересах музею оплачує працівникам і співпрацівникам (абз. 3 — 5) музей із свого бюджету за діючими правилами.

Ст. 6.

Організація музею.

1. Основою діяльності музею є експозиції, для яких застосовуються постанови Міністерства шкіль і культури.

2. Музей має такі відділи:

- I. Відділ історії а) загальна історія,
б) історія культури.
- II. Відділ етнографії та фольклору: а) етнографія,
б) фольклор — усний, музичний і танцювальний.
- III. Фахове обслуговування окремих відділів і експозицій, діяльність музею та опіку про будинки музею забезпечує фахово-технічний персонал. Внутрішня діяльність музею визначена службовим порядком, який видає директор музею після згоди керівного органу.

Ст. 7.

Господарювання музею.

Музей є самостійною бюджетною організацією і веде бухгалтерську евіденцію свого господарювання як окрема установа. Його бюджет є частиною розділу «Шкільництво та культура» бюджету КНК.

Ст. 8.

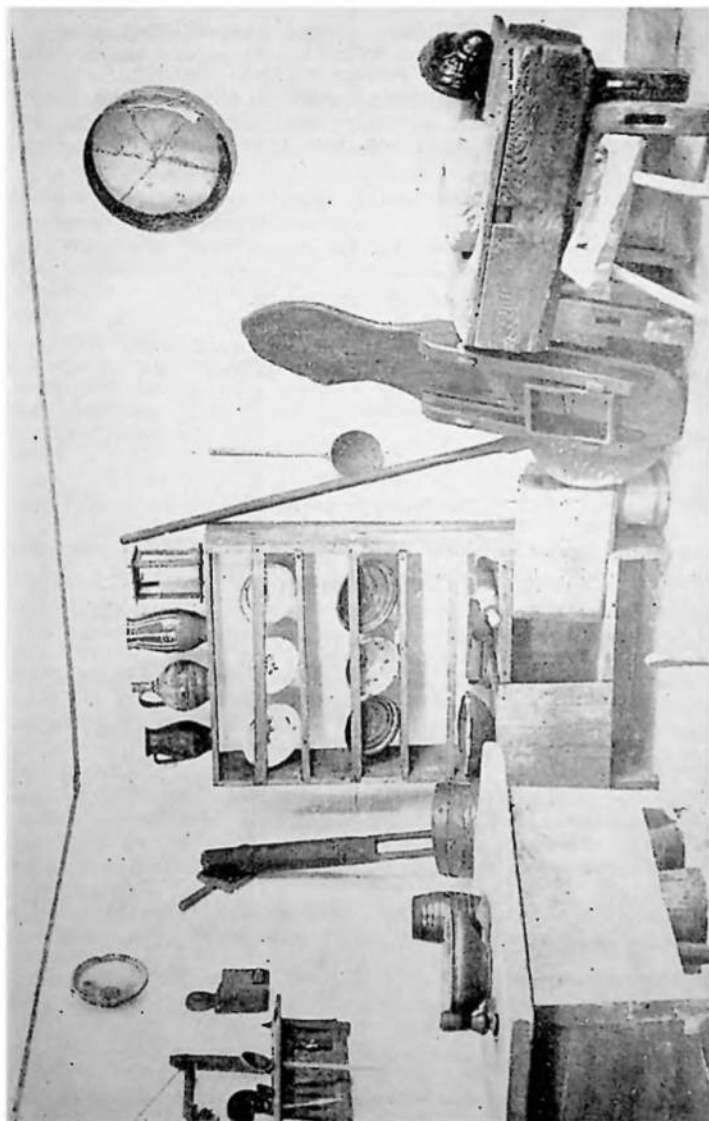
Заключні директиви.

Організаційний порядок входить в дію 1 січня 1965 р. на основі ухвалення Ради Східнословачького КНК від 30 листопада 1964 р.

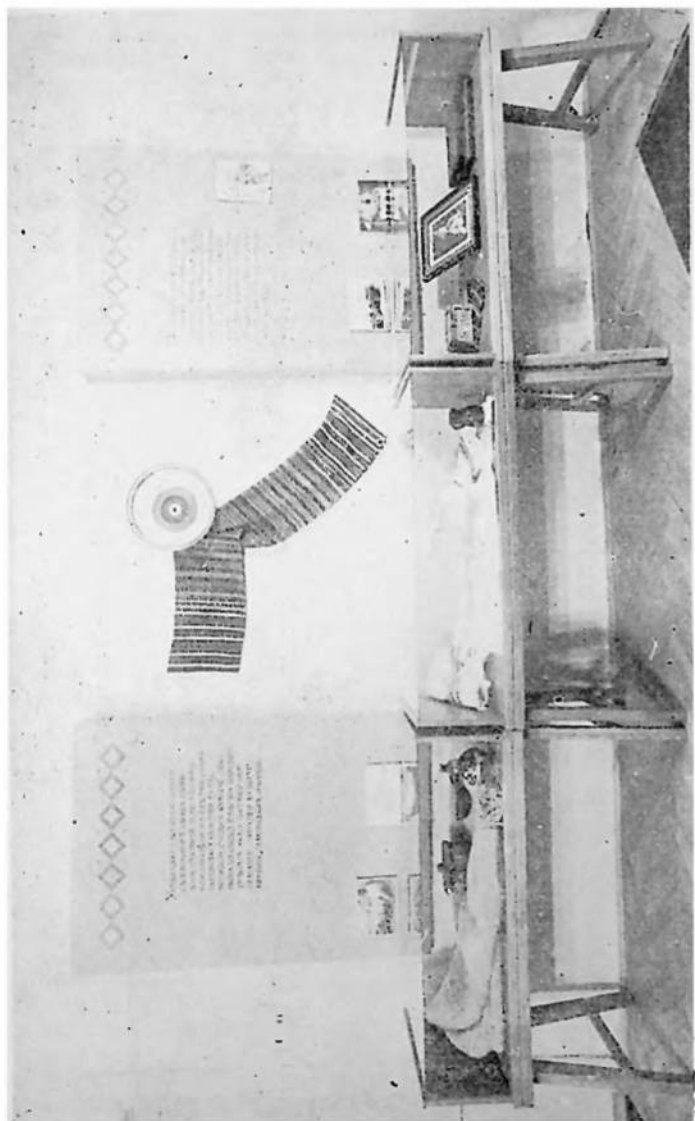
Секретар КНК:
Юрій Кремпа с. р.

Голова КНК:
Антон Тяжкий с. р.

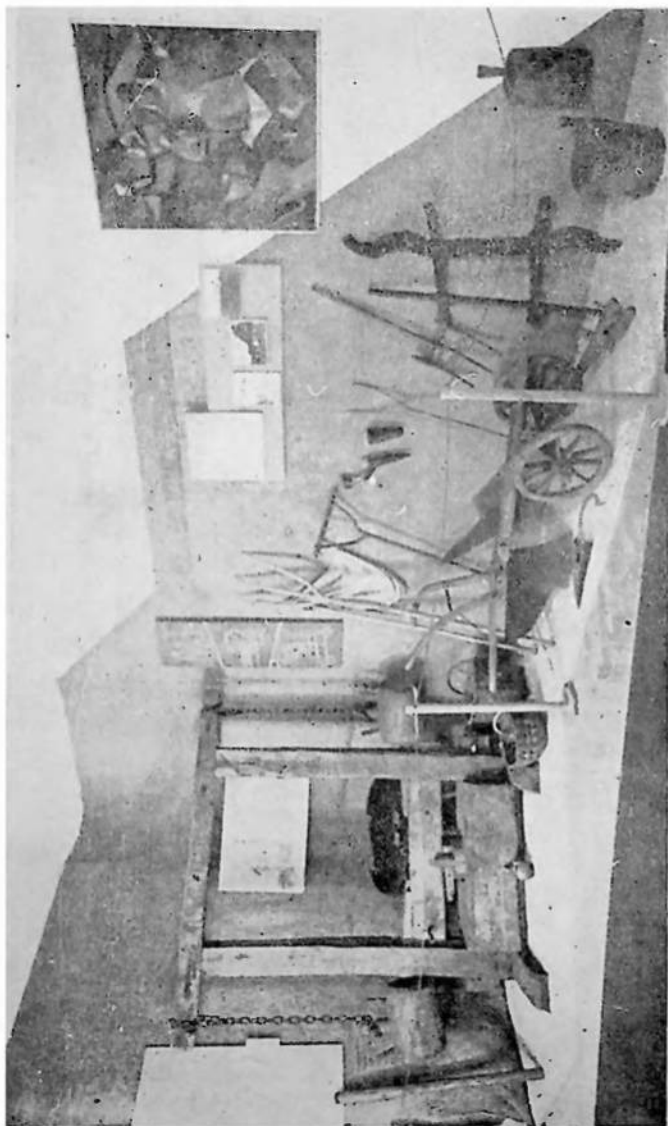
З ОСТАННЬОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ

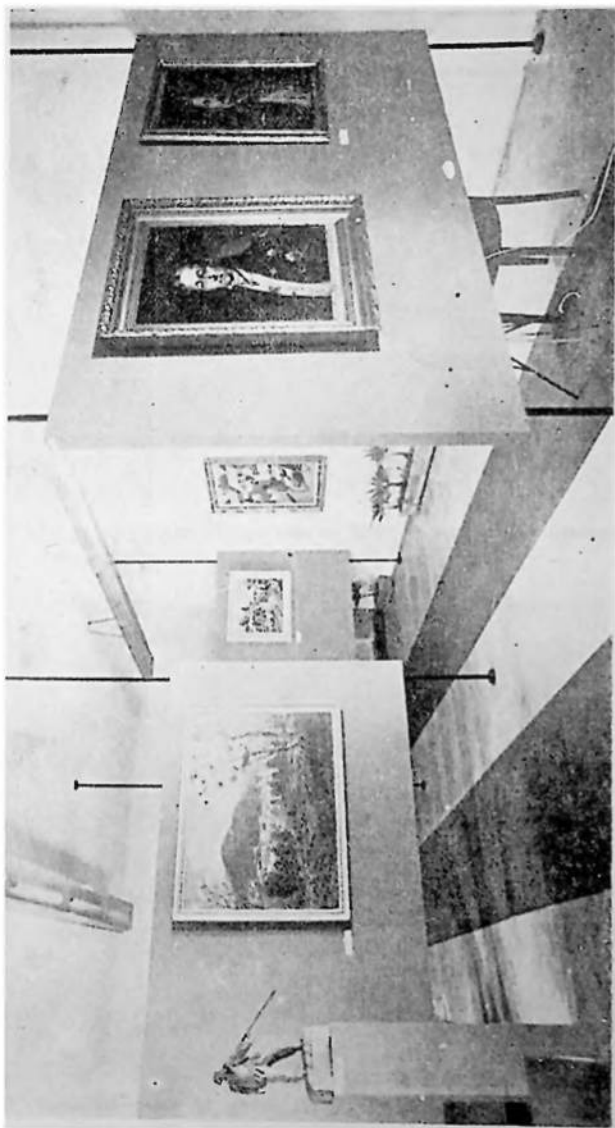
Інтер'єр хати та присадиби домашнього вжитку

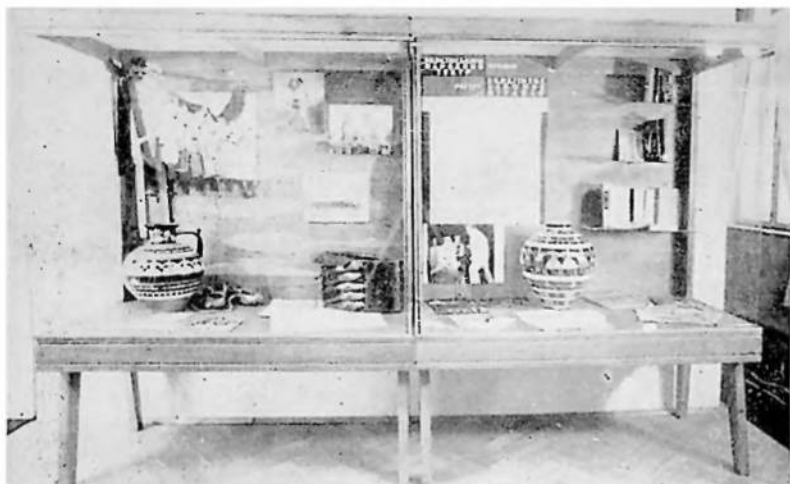
Вступна частина етнологічної експозиції

Олівня та сільськогосподарське знаряддя

Виставка: «Нові поповнення відділу мистецтвознавства»

Матеріали до народної творчості та культурного життя українців ЧССР

Погляд на виставку «Різьб'ярські роботи М. Смерчанського»

З виставки «Різьб'ярські роботи М. Смеречанського»

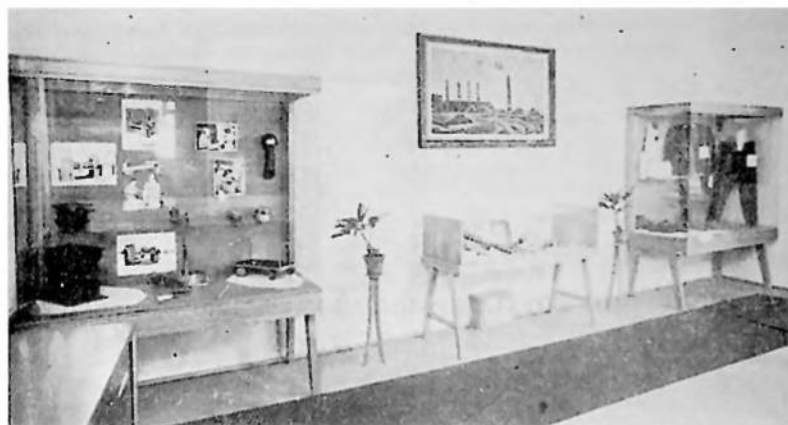
Одяг та текстиль з експозиції етнографії

Інтер'єр хати (друга половина)

Вівчарське та пастуше знаряддя.

Друга частина одягу та текстилю з експозиції етнографії

Друга частина одягу та текстилю в експозиції етнографії

КУЛЬТУРНИЙ СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДЯЩИХ В ЧССР

Специфічною рисою рішення національного питання в ЧССР, на відміну від СРСР, між іншим є і те, що окремі національні меншості не мають «своїх» національних органів. Існують спільні єдині державні органи, які повинні забезпечувати всебічний розвиток всього суспільства, беручи до уваги і специфічні потреби окремих національностей.

Конституція Чехословацької Соціалістичної Республіки забезпечує всім громадянам незалежно від національності не тільки формальну рівноправність, але й можливість та засоби для освіти в материнській мові та всебічний розвиток рідної культури.

З цією метою та для респектування національних й історичних особливостей українського населення в ЧССР поступово виникли деякі установи та інституції (як наприклад, Український народний театр, Піддукляський український народний ансамбль, Українська редакція Чехословацького радіомовлення, Музей української культури тощо), які покликані обслуговувати культурні потреби русинів-українців ЧССР.

Специфікою національних відносин в ЧССР є і те, що для забезпечення культурних потреб окремих національних меншостей були створені культурні спілки, хоч за всебічний розвиток українського населення відповідні державні органи. Після припинення діяльності Української народної ради Пряшівщини в 1951 році (офіційно в грудні 1952 року), культурно-освітню роботу серед українського населення продовжував *Підготовчий комітет Культурного союзу українських трудящих в ЧССР*, який, на відміну від УНРП, почав набувати масового характеру і будувався на принципі демократичного централізму. КСУТ від самого початку використовує для своєї роботи в основному ті самі кадри та матеріальне обладнання (приміщення, автомашини і т. д.), якими до того часу користалась УНРП.

Умови, в яких почала виникати нова українська суспільна організація, були позначені характерними рисами культу особи. Тодішній несприятливий стан на селі (особливо масовий розпад єдиних сільськогосподарських артілей) спричинився до того, що ново-заснований КСУТ працював майже три роки без обраного центрального комітету, лише під керівництвом підготовчого комітету. Тільки 29—30 травня 1954 року здійснилась перша установча конференція КСУТ-у. За ухваленим статутом КСУТ мав такі головні завдання:¹

¹ Головні завдання КСУТ були на наступних конференціях поповнені і поширені.

1) Брати участь в координації роботи культурних українських установ.
2) Разом з іншими українськими інституціями й установами проводити культурно-виховну діяльність серед українського населення ЧССР.

3) Своєю діяльністю допомагати піднесенню соціалістичної свідомості українських трудящих ЧССР. Звертати позачергову увагу вихованню до національної гордості українського населення, головно серед підрастаючого покоління. Дбати про зміцнення морально-політичної єдності чехословацького народу, поглиблювати свідомість співналежності трудящих української національності зі всіма трудящими ЧССР, вірність і відданість Чехословацькій Соціалістичній Республіці та її соціалістичному устрою й послідовно боротись проти всіх проявів буржуазної ідеології.

4) У співробітництві з науковими установами, головно з САН, брати участь в організуванні наукового дослідження українського етносу в ЧССР.

5) У співробітництві з Спільною чехословацько-радянської дружби систематично інформувати трудящих української національності, що живуть в ЧССР, про розвиток економічного і культурного життя Української РСР.

6) Посередництвом державних органів ЧССР утримувати стосунки з культурними установами і прогресивними українськими організаціями за кордоном в соціалістичних країнах, передусім з установами Української РСР.

7) У співробітництві з відповідними державними установами дбати про збереження і збагачення культурних і історичних пам'яток матеріальної та духовної культури українців ЧССР, а у своїй культурно-виховній роботі використовувати їх.²

КСУТ у своїй діяльності спирається особливо на органи національних комітетів і використовує переважно такі форми роботи:

- 1) Влаштовує найрізноманітніші культурно-виховні акції в селах і містечках;
- 2) Засновує і надає методичну допомогу різним гурткам народної художньої самодіяльності;
- 3) Щорічно організовує Свята пісні і танцю українського населення ЧССР, фестивалі драми і художнього слова, фестивалі культури і спорту та огляду результатів діяльності українських аматорських гуртків; організовує культурні академії, театральні вистави, естради, зустрічі молоді;

- 4) Для своїх членів організовує різні семінари;
- 5) У співпраці з іншими організаціями, наприклад, з Соціалістичною академією організовує науково-популярні лекції і бесіди, а з Словацькою академією наук та вищими учбовими закладами — наукові конференції та публікує їх результати.

Найуспішніша робота КСУТ-у проявилася в області народної художньої самодіяльності — в жанрі музично-співацькому, танцювальному та драматичному. Цим жанрам відповідають і головні акції, організовані КСУТ-ом. Так, наприклад, щорічно відбуваються у Свиднику Свята пісні і танцю, тобто огляди цілорічної праці найкращих музично-співацьких та танцювальних колективів. Свята у Свиднику стали вже традиціями в культурно-національному житті українського населення ЧССР. Щороку в день Свята приїжджають у Свидник кілька десятків тисяч людей та приблизно 2000—2500 членів гуртків НХС.

Свидницькі свята стали могутньою масовою акцією, якою цікавляться не лише українці, але й інші братні народи та наші земляки за океаном. Останні свята відвідують вже й українці з Польщі та навіть русини з Югославії. Щороку на свидницьких святах виступає колектив НХС із Закарпатської області УРСР.

² Диви Звітну доповідь VI конференції КСУТ, Резолюцію VI конференції КСУТ, Статут Культурного Союзу українських трудящих ЧССР, Додаток «Нового життя» № 48, 1966 р. стор. 42.

В українських селах і містечках Східної Словаччини працює понад 200 колективів ПХС, особливо жанру музично-співацького, танцювального та драматичного.

Щороку окружні комітети КСУТ організують в декотрих центральних селах районі святя пісні і танцю, на яких виступають окремі гуртки ПХС навколишніх сіл. На закінчення цих районних свят дає концерти і Піддукляньський український народний ансамбль.

У Сніпні та Стакчині в останні роки щорічно КСУТ організовує фестиваль драми і художнього слова ім. О. Духновича, спрямований на розвиток аматорського театрального мистецтва та мистецтва художнього читання прози і поезії. В художньому читанні прози і поезії бере участь особливо молодь українських шкіл. Внаслідок зменшення кількості українських шкіл, кількість молоді, яка працює в гуртках прози і поезії, набагато знизилась.

В Меджилабірцях КСУТ в співпраці з іншими організаціями щороку влаштовує фестивалі культури і спорту. І на цих фестивалях беруть участь делегації з прикордонних районів Польщі та УРСР.

Для культурно-освітньої та агітаційно-пропагандійної роботи КСУТ використовує добровільну суспільну роботу інтелігенції — членів КСУТ, які творять *лекторські ради*.

Лекторські ради активно поділялись на визначенні різних ювілеїв як, наприклад, 20-річчя Словацького народного повстання, 20-річчя визволення нашої країни Радянською Армією, 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, 100-річчя з дня смерті Олександра Духновича тощо. До цих ювілеїв на багатьох селах були влаштовані урочисті вечори та академії.

Крім лекцій, лектори забезпечують *живі новини, бесіди, тематичні вечори запитань та відповідей*, допомагають влаштовувати *виставки, демонструвати кінофільми*, зокрема в селах, де нема кіноапаратури тощо.

В останні роки КСУТ велику увагу приділяв праці з книгою. Про це свідчить факт, що на селах працювало понад 170 читачьких гуртків. Щорічно проводяться читачькі конференції. Читачькі конференції проводилися особливо до книг чехословацьких українських авторів, а також до книг радянських авторів: «Партизанські ватри» *И. Мосоряка*, «Ілько Ліней» *В. Гренджі-Донського*, «Мар'яна Радвак» *Яна Козака*, «Під сініми Бескидами» *Семена Панька*, «Лемки» *Михайла Шмайди* та з питань життя і творчості *Івана Франка*.

В праці з книгою хороших успіхів досягає особливо Бардівський округ, де щороку працює біля 30-и гуртків (в Гуменьському — 20, а в Прянівському — 13).

Особливо між українською молоддю дуже популярними бувають літературні вечори, організовані спільно з українською філією Спільки словацьких письменників. На всіх літературних вечорах беруть участь окремі українські письменники. Щороку відбувається до 20 таких зустрічей молоді з письменниками.

Для розгортання успішної культурно-виховної праці необхідні певні матеріальні передумови. Цілковита відсутність Східної Словаччини в порівнянні з загальнодержавним рівнем, а особливо відсталість районів, де живе українське населення, дуже обмежує і гальмує культурно-освітню та політично-виховну роботу. Так, наприклад, із 116 українських сіл Бардівського округу лише 15 має у розпорядженні власні будинки культури, 68 сіл культурно-виховну працю проводить в канцеляріях національних комітетів та класних приміщеннях тощо. При цьому слід відзначити, що приміщення, призначені для культурно-освітньої праці в наших селах, мають універсальний характер: служать для кіно, театру, танців, для різних зборів тощо. Більше ніж половина народних бібліотек знаходиться в будинках шкіл та в будинках національних комітетів. Лише 9,5 процента народних бібліотек згаданого округу знахо-

диться в приміщеннях освітніх осередків. Внаслідок цього праця з книгою не становить органічну частину культурно-виховної праці. Подібний стан і в Гуманському окрузі. Незадовільним є і фонд українських книжок в українських селах. Так, наприклад, у 52 досліджуваних селах Гуманського округу із 25.298 книжок українською мовою є лише 1.701, тобто 0,7 % книжок на душу населення.

Наведені приклади показують, що для успішного розгортання культурно-виховної праці між українським населенням ще не створені потрібні передумови.

КСУТ видає як свій орган щотижневу газету *«Нове життя»* та місячник *«Дружиза вперед»*, до якого з 1 вересня 1954 року додано педагогічний додаток *«Школа і життя»*. Крім того, КСУТ від 1952 року видає журнал *«Дукля»*, який є органом української філії Спілки словацьких письменників.

При всіх труднощах (недостаток кваліфікованих кадрів, обмежені можливості з боку інформації, незначна кількість дописувачів, труднощі з оволодінням, особливо у старшої інтелігенції, української літературної мови і т. п.) українська преса в ЧССР була і є важливим помічником в праці КСУТ. Вона, крім поточної масово-політичної і культурно-виховної праці, від початку діяльності Союзу зіграла важливу роль в розвитку місцевої журналістики, згрупувала навколо себе творчі сили населення, дала поштовх до розвитку літератури, публіцистики. В залежності від конкретних умов порушувала питання і в силу своїх можливостей відповідала на них.

Центральний комітет КСУТ після п'ятої конференції в 1964 р. поставив собі завдання за виборчий період досягти 10.000 передплатників української преси. Це завдання виконується успішно.

Робота Культурного союзу українських тружачих в останніх роках проводилась в досить складних умовах. Як відомо зміла національної орієнтації русинів-українців, які вживали до 1951 року в школах в основному російську мову, була проведена адміністративними методами, характерними для періоду культу особи. Тут беруть початки частини тих проблем і труднощів, з якими КСУТ зустрічається у своїй роботі. Частина українського населення, яке досі називало себе (або, вірніше, його називали) *«руськими»*, *«русинами»*, *«руснаками»*, *«карпаторосами»* і т. п., не зрозуміла історичної вірності національної орієнтації. Процес усвідомлення наших русинів в напрямку, що вони є частиною багатомільйонного українського народу, в силу історичної відсталості та тисячлітньої ізоляції від України, ще не закінчився. Ускорення цього процесу, між іншим, гальмує і негативне ставлення частини української інтелігенції до української національної свідомості. Це мало значиний вплив на стан українських шкіл в ЧССР, в переважній більшості яких на прохання самих батьків настала зміна викладової мови з української на словацьку. Зрозуміла річ, що в селах, де нема української школи, та де нема допомоги українських учителів, трудно проводити культурно-освітню роботу серед українського населення. А якраз ця ділянка роботи є основою роботи КСУТ. Тому КСУТ в дальшому розвитку культури українців Чехословаччини основним фактором вважає школу з українською мовою навчання. На практиці це означає, що КСУТ повинен у співпраці з державними й шкільними властями, посередництвом культурно-виховної та освітньої праці пояснювати батькам в українських селах потребу та вигідність здобування освіти їх дітей в основних дев'ятирічних школах в материнській українській мові.

Найслабшою ланкою в системі праці КСУТ є діяльність місцевих організацій. Це пояснюється особливо тим, що на багатьох селах місцеві національні комітети не цікавилися роботою КСУТ-у. Тому робота ЦК та окружних комітетів КСУТ повинна бути спрямована на активізацію членів місцевих організацій і органів Союзу.

КСУТ в 1965 році мав 4 окружні комітети: в Бардієві, Пряшеві, Гуманному, Старій Любоні і понад 230 місцевих організацій, в яких було зареєстровано 7.500 членів.

Кількість організацій в порівнянні з попередніми роками знизилась, бо деякі села об'єдналися і відповідно до загальнодержавних рішень основні організації на заводах та підприємствах зникли. І кількість членів КСУТ-у в порівнянні з попередніми роками зменшилась внаслідок несприятливого стану в українському шкільництві та внаслідок значної міграції українського населення за межі Східнословачького краю, де за теперішнім Статутом нема організації КСУТ.

За планом роботи передбачається досягти того, щоб неменше десяти процентів українського населення було організовано в рядах КСУТ, тобто досягти 10.000 членів КСУТ.

КСУТ виконує, хоч в досить складних і тяжких умовах заслужну роботу між українським населенням на благо свого народу, а теж на користь усієї Батьківщини — Чехословацької Соціалістичної Республіки.

*Доц. Василь Капішовський
голова ЦК КСУТ.*

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРЯШІВСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Виникнення прямиської україністики датується 1952–1953 навч. р., коли україністика була репрезентована кафедрою російської й української мов Пряшівського педагогічного факультету Братіславського словацького університету. Спеціальну кафедру української мови і літератури при Пряшівському вчительському інституті та при Пряшівському педагогічному факультеті Братіславського словацького університету було утворено тільки у вересні 1953 р. Тоді кафедра складалася з двох членів (завідуючої кафедрою *І. Суботи* та *П. Бунганича*). Крім наведених членів кафедри, позаштатно на кафедрі працювали ще аспірант *В. Субота*, *Л. Березовський*, *М. Новак* та *А. Шлепецький*. В 1954/55 навчальному році особливий склад членів кафедри нараховував уже п'ять чоловік. Штатними працівниками залишались *І. Субота* та *П. Бунганич*. Далі було прийнято на кафедру лектора-спеціаліста *С. Баластова*, лектора-спеціаліста *І. Гудиму* та асистента *А. Шлепецького*. Позаштатними працівниками були *М. Новак*, *Л. Березовський*, *О. Шерегій* та *О. Зелик*.

В 1955/56 навчальному році склад штатних членів кафедри змінився в тому відношенні, що було прийнято асистента *Ю. Муличака* та *М. Новака*. В тому ж році студентам *І. Легдану* та *Ю. Железнику* було доручено вести додаткові заняття з української мови із студентами вчительського інституту. Кафедрі було уповноважено доглядати за заняттями з української мови для неукраїнців обох вузів в силу розпорядження деканату, згідно з яким всі студенти української національності, що не вивчали української мови, повинні були на протязі двох семестрів пройти вправи з рідної мови. Було також вирішено вести всіх викладачів інших дисциплін до того, щоб читали свої лекції українською літературною мовою. Кафедра дійсно добилася того, що частина викладачів прямиських вузів почала читати лекції рідною мовою. З літнього семестру 1955/56 навчального року почала позаштатно працювати на кафедрі д-р *Ева Врабцова*, прийнята для того, щоб викладати український фольклор та залучати студентів до дослідження фольклору.

В 1956/57 навчальному році кафедра поповнилась випускником філософського факультету Празького університету асистентом *І. Кімаком*, проте *А. Шлепецький* перейшов в позаштатні викладачі кафедри. Студентам IV курсу філологічного факультету *Ю. Железнику*, *І. Легдану* та *М. Гиряку* було доручено вести практичні вправи з української мови на українському відділі прямиських вузів. З кінця 1956 року прибув на кафедру із Львова

в тритижневу командировку доцент В. Півторадні, який читав лекції з історії української літератури. У травні 1957 р. кафедру очолив М. Понак.

В 1957/58 навчальному році кафедра поповнилась старшим викладачем В. Суботою. Кількість членів кафедри становила 7 чоловік.

В 1958/59 навчальному році на кафедрі почали працювати асистенти М. Штець та М. Роман. Кількість членів кафедри не збільшилась, тому що із складу членів кафедри вибули І. Кимак та Ю. Муличак, які перейшли на іншу роботу.

В 1959/60 навчальному році склад кафедри змінюється в тому відношенні, що з кафедри переходить на посаду замдекана Пришівського педагогічного інституту М. Понак. Кількість членів кафедри зменшується до шести. Кафедра входить до складу новозвиниклого філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Очолює її П. Бунганич.

В 1960/61 навчальному році на кафедрі має місце дальше поповнення: приходять кандидат філологічних наук Ю. Бача, який закінчив аспірантуру в СРСР, кандидат філологічних наук О. Рудловчак (переходить на кафедру з Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук), асистентка С. Ганудель, асистенти М. Мушинка та М. Гирик. З кафедри переходить на роботу в ЦК КСУТ І. Гудима. Кількість членів кафедри становить собою десять чоловік.

В 1961/62 навчальному році старші викладачі І. Субота та В. Субота переходять на кафедру іноземних мов Жіліньського транспортного інституту, але замість них на кафедру були прийняті асистенти А. Кундрат та Й. Шелепець.

В 1962/63 навчальному році кафедра поповнилась асистентами С. Уразом та М. Дуйчаком, які забезпечували головним чином лекторські вправи, однак з 1963/64 вони вибули із складу членів кафедри, так що кількість членів кафедри знову зменшилась з 12 до 10 працівників.

З 1963/64 навчального року кількість членів кафедри остаточно стабілізувалась. Тепер на кафедрі працює 10 членів: кандидат філологічних наук доцент д-р Ю. Бача (історія української літератури XIX століття), доцент П. Бунганич (сучасна українська літературна мова), ст. викладачка С. Ганудель (методика української мови і літератури), кандидат історичних наук д-р М. Гирик (український фольклор), ст. викладачка А. Кундрат (лекторські вправи з української літератури мови), асистент-науковий працівник М. Мушинка (український фольклор), кандидат філологічних наук д-р М. Роман (історія радянської української літератури), кандидат філологічних наук д-р О. Рудловчак (історія української літератури XIX століття), ст. викладач Й. Шелепець (сучасна українська літературна мова) і кандидат філологічних наук д-р М. Штець (історія української мови та українська історична граматики).

• • •

У вересні 1960 року старший викладач П. Бунганич захистив дисертацію на здобуття звання доцента української мови (тема дисертації «Слово як лексикографічна проблема») на засіданні наукової ради Пришівського філософського факультету (опоненти: доктор філологічних наук проф. О. Ісаченко та проф. д-р Л. Копецький). 8 липня 1961 р. його було призначено доцентом української мови.

У березні 1963 року захистив дисертацію на здобуття звання доцента української літератури на тему «Літературний рух на Закарпатті в середині XIX століття» на засіданні наукової ради Пришівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика Ю. Бача. Доцентом української літератури призначено його було 1-го січня 1964 року.

1-го жовтня 1960 року поступив в аспірантуру М. Гирик, який працював над канди-

даською дисертацією *«Соціально-побутові казки українського населення Східної Словаччини»* під керівництвом кандидата філологічних наук професора філософського факультету Братіславського університету ім. Я. А. Коменського д-ра А. Меліхерчика. В січні 1965 р. М. Гиряк захистив кандидатську роботу в Інституті етнографії Словацької академії наук, де йому було присвоєно звання кандидата історичних наук.

З 1-го жовтня 1961 року М. Штець поступив в аспірантуру, яку проходив під керівництвом кандидата філологічних наук доцента Київського державного університету Тимощенка. Закінчив аспірантуру у 1964 році, захистивши дисертацію *«Боротьба за єдину українську мову на Закарпатті та в Східній Словаччині (1919—1953)»*; на засіданні наукової ради Київського державного університету, де йому було присвоєно звання кандидата філологічних наук.

Одночасно з ним М. Роман учився в аспірантурі при Київському державному університеті під керівництвом доктора філологічних наук проф. С. Крижанівського. Захистив М. Роман кандидатську дисертацію *«Радянська література в Словаччині в 30-х роках ХХ століття»*, в тому ж році на засіданні наукової ради Київського державного університету.

М. Мушинка проходить аспірантуру при кафедрі етнографії і фольклористики філософського факультету Празького університету під керівництвом доц. д-ра Карла Дворжака з 1-го жовтня 1962 року. Працює над темою *«Володимир Гнатюк як дослідник Закарпатських України та Пряшівщини»*. Користався також допомогою київських фольклористів М. С. Грицяка та М. Т. Яценка під час своїх наукових подорожей в УРСР.

Й. І. Шелєнець поступив в аспірантуру без відриву від своїх педагогічних обов'язків 1-го жовтня 1954 р. Його керівник — проф. д-р Карел Горалек, член-кореспондент Чехословацької академії наук, який читає лекції на філософському факультеті Празького університету.

* * *

Члени кафедри брали активну участь у чотирьох наукових конференціях та в одному науковому семінарі, які відбулися в Пряшеві, а саме: в конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження та 40-річчю з дня смерті І. Я. Франка, що відбулась 28, 29 та 30 травня 1955 р.; в конференції, присвяченій дослідженню українського етносу Східної Словаччини, що відбулась у лютому 1960 р.; в загальнодержавному діалектологічному семінарі, організованому в Пряшеві кафедрою 4, 5, 6 березня 1963 р.; в конференції про чехословацько-українські взаємини, присвяченій 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, що відбулась 16-го грудня 1964 р., та в конференції, присвяченій 100-річчю з дня смерті О. В. Духновича, яка відбулась 14, 15 і 16 червня 1955 року.

На франківській конференції від кафедри виступав П. П. Бунганич з доповіддю «Як старші діалектологічні дослідження сприяли поглибленню слов'янських взаємин» (ця доповідь була опублікована в журналі «Дукля» за 1956 р.). В конференції, присвяченій дослідженню українського етносу Східної Словаччини, взяли активну участь Ю. А. Бача та О. М. Рудловчак, які в своїх виступах торкалися методів дослідження нашої літературної спадщини ХІХ століття. На шевченківській конференції виступали О. М. Рудловчак з доповіддю «До питання взаємних культурних стосунків словаків і закарпатських українців в половині минулого століття», М. П. Роман з доповіддю «До питання проникнення радянської літератури в Словаччину та відгуків на неї в 30-х роках» та П. П. Бунганич з доповіддю «Переклад Ю. Кокація «Думи моє...». В дебатах на доповіді виступали Ю. А. Бача та Й. І. Шелєнець. На духновичівській конференції виступали Ю. А. Бача з доповіддю «Олександр Духнович і наша сучасність», О. М. Рудловчак з доповіддю «Ідейна та художня оцінка літературної спадщини О. В. Духновича» та П. П. Бунганич

з доповіддю «Мовний різновид віршованої творчості О. В. Духновича та сучасний йому засіб мовного спілкування». В дебатах на доповіді виступали М. М. Штець, М. І. Мушинка та Й. І. Шелепець. Доповіді, зачитані на шевченківській конференції, були опубліковані в «Шевченківському збірнику» Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика (Словацьке педагогічне видавництво, Братіслава, 1955); доповіді, з якими виступали члени кафедри на Духновичевій конференції, було вміщено в «Збірнику матеріалів Духновичевої конференції» (Пряшів, 1966, додаток до ж. «Дукля»).

За період свого існування кафедра виховала 58 українців на стаціонарному та 15 на заочному відділі. В 1965—1966 навч. році українську мову (в комбінації з німецькою, словацькою, історією та образотворчим мистецтвом) вивчали 33 студенти.

Доц. П. Бунганич, завідувачий кафедрою

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ПРЯШІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Кафедра української мови і літератури Пряшівського педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафарика була утворена як самостійна кафедра 1-го лютого 1965 року на підставі постанови Вченої ради Університету. До того часу україністи педфакультету входили в склад кафедри російської і української мови (від 1-го вересня 1959 року, тобто з дня утворення бувшого Пряшівського педагогічного інституту, учителі-україністи входили в склад кафедри мов, від 1. вересня 1962 року були в складі кафедри російської і української мови).

Виділення самостійної кафедри української мови і літератури було викликане специфічними завданнями, які стоять перед кафедрою при підготовці учительських кадрів для 1 — 9 класів основної дев'ятирічної школи з українською мовою навчання. Адже українська мова навчається як рідна мова студентів-українців, тимчасом російська мова викладається як іноземна мова, хоч і близько споріднена з українською.

У 1966/67 навчальному році на кафедрі працюють 4 викладачі:

доцент *Михайло ПІОВАК*, завідувач кафедри, викладає історію та методику української мови;

Іван КРЕМПА, старший викладач, читає лекції і веде семінари з історії та теорії літератури;

Юрій МУЛИЧАК, старший викладач, працює в області сучасної української граматики;

Сусанна ЛЕЩИШИНА, старший викладач, веде заняття з сучасної української мови.

Крім педагогічної діяльності, кафедра української мови і літератури систематично проводить із студентами і позашкільну роботу, вважаючи її складовою частиною підготовки до учительської професії. При кафедрі працює, наприклад, драматичний гурток, фольклористичний гурток та гурток художнього читання.

Науково-дослідна робота членів кафедри спрямована передусім на проблематику викладання української мови і літератури в основній дев'ятирічній школі. Члени кафедри, крім цього, беруть активну участь у підготовці підручників з української мови і літературного читання.

Доцент Михайло Новак написав «Методику викладання української мови у 2—5 класах основної дев'ятирічної школи», яка вийшла як тимчасовий підручник для студентів педагогічного інституту у 1963 році. Перероблена і доповнена праця вийшла у 1966 році

в Словачському педагогічному видавництві під назвою «Методика викладання української мови у 1—5 класах основної дев'ятирічної школи». Цей підручник призначений для студентів педагогічного факультету, але знайдуть в ньому помічника і вчителі-практики. У 1962—1964 році М. Повак брав участь у складенні мовних підручників для 2—9 класів ОДШ, як координатор цих підручників. З колективом авторів готує в цьому році підручник з української мови для 1—3 класів середньої загальноосвітньої школи. Одночасно працює над проблематикою викладання стилю у 6—9 класах основних дев'ятирічних шкіл.

Старший викладач Юрій Муличак готується до екстерної наукової аспірантури з сучасної української мови. В рамках науково-дослідної роботи був залучений до державного завдання «Дослідження південнокарпатських українських говорів», яким керує Інститут мов і літератур Чехословацької Академії Наук.

Старший викладач Іван Кремпа готується також до екстерної наукової аспірантури в області історії української літератури. У минулих роках брав участь як один з упорядників у підготовці двох підручників з літературного читання, а саме «Літературне виховання» для 7 кл. та «Хрестоматія з української літератури» для 1 кл. середньої загальноосвітньої школи. У 1966/67 навчальному році працює як один з упорядників «Хрестоматії української дитячої літератури» для 2—5 кл. ОДШ. І. Кремпа займається і записами усної народної творчості, які час від часу друкує в місцевій пресі.

Старший викладач Сусана Лещишина написала декілька рецензій на підручники (для СШВ), в цьому році працює над темою «Типові помилки в усній і писемній мові учнів ОДШ».

Кафедра української мови і літератури при Педагогічному факультеті ще молода, її результати в науково-дослідній роботі поки що скромні. Склад членів кафедри, їх дальше навчання в екстерній науковій аспірантурі дає всі підстави сподіватись, що і на цій ділянці кафедра досягне в наступних роках дальших успіхів.

Доц. Михайло Новак, завідуючий кафедрою

УКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ

І. На догагання ВШІК КПК та ЦК КСУТ в Пришеві у вересні 1958 року було засновано український відділ Братіславського дослідного інституту педагогіки в Пришеві (у 1953—58 рр. завдання відділу виконували 2 працівники ДІП в Братіславі).

Заснування відділу викликане потребою налагодження систематичної дослідної роботи і підвищення якості навчально-виховної роботи в школах з українською мовою навчання. Тому відділу доручено проводити дослідження навчально-виховного процесу специфічних предметів у школах з українською мовою навчання (українська, словацька та російська мови), забезпечувати для шкіл основні шкільні документи (навчальні плани, програми), надавати школам методичну допомогу і, на підставі дослідження, випрацювати методики навчання цих предметів.

Як відомо, у квітні 1959 р. ЦК КПЧ прийняв постанову «Про тісний зв'язок школи з життям і дальший розвиток навчання і виховання в ЧССР». Наблизити школу до життя не можна було без зміни системи навчання у школах ЧССР. Тому шкільні органи приступили до створення нової концепції навчання у ЧССР. Створення нової концепції навчально-виховної роботи в школах з українською мовою навчання було одним з найважливіших завдань відділу з початку його заснування. І наперекір тому, що у відділі аж до 1960 року працювали лише 2 чоловік (Ю. Муличак, завідуючий і Ю. Железник),* відділ за допомоги учителів наших шкіл провів дослідження навчального плану восьмирічної школи і дійсних в той час навчальних програм з української і словацької мов. Матеріали з дослідів були використані при підготовці «Навчальних програм для 9 перехідного класу загальноосвітньої школи» (1958), «Навчальних програм для 9—11 кл. одинадцятирічних середніх шкіл» (1959) і «Експериментальних навчальних програм для 10—12 кл. дванадцятирічної школи» (1959). Це був перший етап складання і дослідження навчальних програм, планів і підручників.

Нашу працю ускладнювало передусім те, що до 1960 року у відділі не було жодного адміністративного працівника, тому фахові працівники змушені були виконувати всі роботи, пов'язані з переписуванням, розмножуванням і висиланням матеріалів у школи і шкільні органи. Майже два роки не було у нас відповідного приміщення, бо в бібліотеці

* У 1961—62 рр. у відділі працювало 3, у 1963—64 рр. — 4, а з 1965 р. — 5 чоловік.

Пряшівського інституту удосконалення кваліфікації учителів можна було працювати тільки тоді, коли не робились різні наради, не позичались книги. Хоч пізніше було нам виділене спеціальне приміщення, але за час існування відділу уже 5 раз довелось переселятись.

У другому етапі ми приступили до складання дефінітивних «Навчальних програм для 1—5 кл. основної дев'ятирічної школи» (1960), «Навчальних програм для 6—9 кл. основної дев'ятирічної школи» (1961), «Навчальних програм середніх загальноосвітніх шкіл» (1961), «Навчальних програм пострадуального навчання учителів 1—5 кл. ОДШ» (1961, 1963), «Навчальних програм пострадуального навчання учителів 6—9 кл. ОДШ» (1962), «Навчальних програм курсу основного навчання» (1962, 1965), «Навчальних програм для педагогічних і фахових шкіл» (1963, 1965). За пройдений період працівники відділу склали 35 видів навчальних програм.

Крім складання оригінальних навчальних програм з української, словацької і російської мов, працівники забезпечували випрацювання й інших специфічних програм у школах з українською мовою навчання: іноземні мови, музичне виховання і малювання, а частково історія та краєзнавство. Одночасно із складанням оригінальних і специфічних навчальних програм працівники відділу готували для опублікування в українському перекладі навчальні програми усіх інших предметів, що викладаються в школах (громадське виховання, історія, географія, краєзнавство, математика, фізика, хімія, біологія, малювання, креслення і особов'язкові предмети). Та найбільше роботи було з «Навчальними програмами для 6—9 класів ОДШ», які протягом трьох років з-за зміни концепції навчання мовних предметів (зміну робило Міністерство шкіл і освіти та ВШІК СНР) зазнали 4 ґрунтовні переробки.

Протягом двох останніх років працівники відділу досліджували нові програми і підручники основної дев'ятирічної школи. Висновки цього дослідження було використано при підготовці другого видання навчальних програм і підручників (1965—1966).

Після закінчення роботи над навчальними програмами і підручниками працівники відділу досліджували можливості диференційованого навчання у 9 класах ОДШ і проблеми ідейного виховання при навчанні мов у всіх класах ОДШ. Матеріали з дослідження було опрацьовано в «Методичних вказівках про диференційоване навчання» та в посібниках, які вийшли друком у педагогічній редакції СПВ.

Далішим важливим завданням, яке виконували працівники відділу, було надавання методичної допомоги учителям специфічних предметів у наших школах. При впровадженні нових навчальних планів і програм у дев'ятий перехідний клас, окремі класи дванадцятирічної середньої школи, основної дев'ятирічної та середньої загальноосвітньої школи працівники відділу складали «Методичні вказівки», в яких намагались допомогти учителям окремих класів при навчанні за новими програмами і старими підручниками, а головне забезпечити зв'язок з життям у навчанні окремих предметів. «Методичні вказівки» до навчання всіх складових частин мовних предметів (читання — літературне виховання, мова, стиль) надсилались усім школам (щороку біля 150 друкованих сторінок).

Іншою формою допомоги учителям були семінари та інструктажі учителів, які проводились в Пряшеві (9) та інших округах (8). Крім семінарів і інструктажів, які організував відділ, працівники відділу підготували і прочитали понад 40 лекцій на різних курсах і семінарах учителів, що організували Крайової педагогічний інститут у Пряшеві та Окружні педагогічні осередки в Гумєнному та Бардієві.

Дальшою формою методичної допомоги учителям було друкування методичних статей в газетах і журналах. І наперекір тому, що до 1965 року не було жодного педагогічного журналу для наших шкіл, працівники відділу опублікували 40 методичних статей, в яких пояснюють актуальні педагогічні питання. З книжних публікацій заслуговують увагу

«Методичний провідник до підручника словацької мови для 2 класу ОДШ», СПВ, 1962 (Автори: А. Ваташин і Й. Худік), «Гри в дитячому садку», СПВ, 1962 (Упорядники: Ю. Железник, П. Дуркот, М. Білас), Ю. Железник, Ю. Муличак, Ю. Цигра, Хрестоматія з української літератури для 9 кл. ОДШ, СПВ, 1960; А. Дуцар, Ф. Штраус, Літературне виховання для 9 кл. ОДШ, СПВ, 1964; А. Дуцар, Г. Даичик, Виховання на уроках російської мови в 9 кл. ОДШ, СПВ, 1956; А. Ваташин, До питань комуністичного виховання на уроках словацької мови в 6—9 кл. ОДШ, СПВ, 1966; Ю. Железник, Комуністичне виховання на уроках української мови у 6—9 кл. ОДШ, СПВ, 1966; Іван Гірка, А. Дуцар, М. Маєк, Російська мова для 9 кл. ОДШ, СПВ, 1965.

Хоч видавання підручників доручено Українській редакції СПВ у Пряшеві, працівники відділу протягом 1961—1964 років координували працю авторських колективів 22 підручників з української, словацької і російської мов. В рамках координації працівники відділу давали вказівки авторським колективам відносно структури і методичного оформлення підручників, обговорювали конспекти підручників, брали активну участь на кількадесятні зосередженнях авторських колективів, аналізували рецензії підручників, робили письмові оцінки рукописів перед ухваленням та контроль реалізації зауважень ухвалюючої комісії.

З метою підвищення рівня навчально-виховної роботи в наших школах, зокрема з мовних предметів, музичного, образотворчого виховання та історії, працівники відділу випрацювали цілий ряд проєктів видавання навчальних посібників (діафільмів, грампластинок, наочних таблиць, магнітофонних плівок тощо). Та, на жаль, н. п. «Навчальні посібники» з цих проєктів мало що реалізувало. Досі видано лише два діафільми для літературного виховання («Тарас Шевченко» та «Іван Франко»), хоч наші працівники написали і задали студії короткометражних фільмів у Братиславі лібретто діафільмів «Олівць», «Лисича і вовк», «Так живуть українці» та інші.

Працівники відділу тісно співпрацюють із Поверенцтвом шкіл та культури і Відділом шкіл і культури Східнословачького КНК як при вирішуванні проблем національних шкіл в рамках додаточного органу СНР—Субкомісії для національних шкіл, так і при перевірках шкіл. Працівники відділу брали участь у перевірках рівня 9 шкіл. Крім того, за дорученням СНР підготували матеріал, зробили перевірку рівня знань з української мови і літературного виховання у 6—7 кл., з словацької мови і літературного виховання у 6—7 класах і української та словацької мов у п'ятих класах п'яти шкіл, виправили 1446 письмових робіт, що склалися з 5 п'янок, і зробили детальний аналіз характеру помилок та рівня знань з усіх складових частин предметів у процентах.

Для СПВ працівники відділу щороку складали *списки* (пізніше замовні листи) підручників, методичної літератури для окремих типів шкіл з усіх предметів, випрацювали проєкти видавання методичної літератури для учителів, тощо.

Двоє працівників відділу взяло участь при випрацюванні гасел для загальнодержавного «Педагогічного словника», ДПВ, 1965, рецензували методики української і словацької мов для 2—5 класів, які тогувались для студентів педфакультету, і роботи двох авторів з українських шкіл для загальнословачького педагогічного читання. Працівники відділу працюють у редакціях педагогічних журналів і забезпечують постачання матеріалів для друкування в цих журналах.

У жовтні 1960 р. двома працівниками відділу вдалось побувати у Науковому-дослідному інституті педагогіки УРСР, деяких школах і інститутах удосконалення кваліфікації учителів і з того часу відділ підтримує творчі зв'язки з наведеними установами.

II. У 1965 році працівники відділу основну увагу звертали дослідженню усної мови у 6 класі ОДШ (Ю. Железник), дослідженню конверсації з російської мови у 6—9 класах (А. Дуцар), дослідженню інтенсифікації елементарного навчання (П. Дуркот),

дослідженню виховного впливу художнього твору на учнів 8 класу (А. Сердула) та дослідженню словацької писемної мови у 6 класі ОДШ (А. Ваташин). Хоч розробку названих тем працівники будуть продовжувати і в 1966 році, бо дослідження проводяться протягом цілого навчального року, вже й тепер зробили певні висновки, з якими поділяться на сторінках педагогічної преси, щоб чимскоріше усунути наявні хиби і покращувати навчально-виховну роботу наших шкіл.

Крім названих теоретичних завдань, працівники ДІП у 1965 році виконували цілий ряд науково-практичних робіт, метою яких було спрямувати увагу учителів основних і середніх шкіл на найважливіші і найтрудніші питання в їх роботі. Були це передусім «Методичні вказівки до диференціації у 9 класі ОДШ», «Методичні вказівки до 1—3 класів СЗШ за перехідними програмами» та «Методичні вказівки до навчання української, словацької і російської мов у 1 класі СЗШ за новими програмами». Разом було складено 11 видів методичних вказівок, розсяг яких 149 друкованих сторінок. У методичних вказівках працівники ДІП звертали увагу учителів передусім на методику навчально-виховної роботи, нові методи роботи та способи реалізації вимог нових програм.

З метою дієвішої допомоги ширшій масі учителів працівники ДІП разом з Крайовим педагогічним інститутом та окружними педагогічними осередками Східнославацького краю, організували 6 семінарів і 4 інструктажі, в яких прочитали 10 лекцій про актуальні питання навчально-виховного процесу в школі.

У порівнянні з попередніми роками працівники інституту більше часу відводили і публікаційній діяльності. Таким чином можна було здати редакції педагогічного видавництва рукописи чотирьох педагогічних публікацій про комуністичне виховання на уроках окремих мовних предметів.

Протягом минулого року було написано і дальший посібник з ідейного виховання на уроках літератури (А. Сердула). Рукопис після рецензій і виправлення буде надруковано в педагогічній редакції СПВ.

У всіх згаданих посібниках працівники, на підставі досліджень і госпітацій, намагаються вказати учителям основної дев'ятирічної школи, яким способом можна впливати на розвиток усіх складових частин комуністичного виховання засобами окремих складових частин мовних предметів.

Двос працівників інституту (П. Дуркот, Ю. Железник) у співпраці з Бардіївським окружним педагогічним осередком підготували до друку «Часовий розклад навчального матеріалу для 1—5 класів ОДШ», який вийшов з друку у четвертому кварталі 1965 року. Цей посібник дуже радо привітали передусім працівники малокомплексних шкіл, бо він допоможе їм в щоденних підготовках на уроки. Подібні розклади вимагають і учителі 6—9 класів, тому працівники інституту взяли за створення цих посібників і протягом нинішнього і наступного років здадуть їх до друку.

Працівники відділу (А. Ваташин, А. Дуцар, Ю. Железник, А. Сердула) взяли участь при укладанні методичного посібника «Екзамен на атестат зрілості у середніх школах», який видає СПВ в Братиславі.

Крім книжних публікацій, працівники відділу в минулому році опублікували 2 студії та 28 статей (разом 155 друкованих сторінок) у різних педагогічних журналах і газетах. У статтях розробляються найпекуучіші проблеми шкільної практики; усі вони спрямовані на усунення наявних недоліків у навчально-виховній роботі шкіл і допомогу педагогам.

За дорученням Відділу шкіл і культури СНР працівники інституту підготували 9 видів навчальних програм з української, словацької та російської мов для курсу основного навчання та середньої загальноосвітньої школи. Усі програми було надіслано Відділу шкіл і культури СНР, який посередництвом СПВ видає їх.

При забезпеченні наочних посібників Ю. Железник написав лібретто двох діафільмів

«Захар Беркут» за повістю І. Франка та «Сон» за комедією Т. Шевченка. Лібретто було здано студії короткометражних фільмів в Братиславі, яка має забезпечити виробництво діафільмів.

Крім виконуваних завдань, пов'язаних з допомогою учителям, дослідженням і складанням основних документів школи, працівники відділу включилися також до педагогічної пропаганди серед батьків і дорослих. З тою метою було прочитано 2 лекції з історії наших шкіл та інтернатів і 10 реляцій у Чехословацькому радіо, студія Пряшів, в яких пояснювались важливі питання сучасної педагогіки. З подібними реляціями по радіо працівники будуть виступати і цього року, щоб і цим шляхом допомагати у підвищенні педагогічної освіти батьків і вихователів нашої молоді.

III. Не менш важливі завдання, ніж у попередньому році, чекають працівників відділу у наступних роках. Працівники відділу і надалі будуть продовжувати дослідження усної і писемної мови учнів, методики проведення конферзації на уроках російської мови, методики навчання писемної та усної мови на уроках словацької мови, впливу художнього твору на учнів та інтенсифікації елементарного навчання. Опрацьовані матеріали дослідження будуть складовою частиною готованих методик навчання української, словацької і російської мов у школах з українською мовою навчання. І надалі відділ проводитиме дослідження диференційованого, проблемного, програмованого навчання, навчання в класах-лабораторіях, щоб підвищити ефективність навчання української, словацької і російської мов.

У зв'язку із готованою зміною концепції ОДШ і СЗШ працівники випрацюють концепцію специфічних предметів і навчальні програми цих предметів.

Як видно, наведені завдання не охоплюють усіх завдань, які потрібно було б досліджувати в наших школах, бо 5 працівників (П. Дурког, фаховий працівник II ступеня для проблематики української і словацької мов у 1—5 кл. ОДШ, А. Дуцар, фаховий працівник II ступеня для проблематики російської мови у 6—9 кл. ОДШ і 1—3 кл. СЗШ, Настя Сердула, фаховий працівник II ступеня для проблематики літературного виховання у 6—9 кл. ОДШ, літератури у 1—3 кл. СЗШ і 1—4 кл. СФШ, Андрій Ватащин, фаховий працівник II ступеня для проблематики словацької мови у 6—9 кл. ОДШ, 1—3 кл. СЗШ і 1—4 кл. СФШ — працював до 1 лютого 1966 р., Ю. Желєзник, завідувачий, фаховий працівник I ступеня для проблематики української мови у 6—9 кл. ОДШ, 1—3 кл. СЗШ і 1—4 кл. СФШ) не завжди можуть виконати навіть свої завдання. Пенсії вплив на результат роботи має і перехід окремих працівників відділу на іншу роботу (Ю. Муличак, Ю. Цигра, Г. Питель, А. Ватащин), прихід на їх місце нових працівників і те, що кожен з працівників відділу опрацьовує широкую проблематику навчальних предметів, яку в інших відділах дослідних інститутів, наприклад в Братиславі, виконують 2—3 людей. Але й наперекір нашим щорічним домаганням кількість працівників не збільшується (хоч завдань прибавляється особливо після зміни навчальної мови в окремих школах).

Хоч відділ співпрацює з учителями окремих шкіл, але в останньому часі, особливо після зміни навчальної мови в декотрих школах, ця співпраця не найкраща. Так, наприклад, ми часто звертаємось до шкіл з проханням заповнити певні анкети чи висловитись до наших проектів навчальних програм, навчальних посібників і т. п., але дуже мала частина відповідає на них. Тому потрібно буде активізувати більшу частину учителів наших шкіл, створити колективи працівників, які б досліджували найпекучіші проблеми шкіл і допомагали підвищувати якість навчально-виховної роботи наших шкіл.

О. Желєзник, зав. укр. відд. ДІП.

УКРАЇНСЬКЕ РАДІОМОВЛЕННЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Українське радіомовлення в Чехословаччині виникло наприкінці 1934 року в Кошицях під назвою «РАДІОСЛУЖБА ДЛЯ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ».

За даними в часописі «Radiojournal» від 1934 року перша радіопередача для українського населення була планована на 2 листопада 1934 року. Тижнево передавалось 210 хвилин програми (щодня по 30 хвилин).

Від 15 січня 1939 року до 3 березня 1941 року передачі для українського населення (із новообудованої словацької радіостанції в Пряшіві) йшли вже тільки 4 рази на тиждень і становили разом 160 хвилин. Правда, великого впливу на широкі народні маси радіомовлення під час буржуазної республіки не могло мати, оскільки власником радіоприймача на селі був тоді тільки священик, нотаріус і лише тут-там учитель. Лише наприкінці 30-х років керівництво «Радіожурналу» в Празі, якому були підпорядковані всі радіостанції в країні, виділило незначні кошти на закуплення радіоприймачів для Закарпатської України. Але й це не могло вирішити проблему слухання радіопередач. Переважна більшість сіл не була електрифікована, а передавач у Ганисці біля Кошиць, потужністю в 10 кіловат, дуже недостатньо покривав радіосигналом області, заселені українцями.

Розвиток роботи українського радіомовлення до певної міри гальмували і перерви в його діяльності, які настали під впливом політичних і воєнних подій. Перша перерва, яка виникла внаслідок окупації Кошиць хортицькою Угорщиною, тривала від 2 листопада 1938 року до 15 січня 1939 року. (Українська редакція перенеслась тоді в Прагу, пізніше в Братіславу).

Дальша перерва, яка була найдовша, тривала від 26 березня 1939 року до 3 березня 1941 року. Від 4 березня 1941 року знов розпочалися регулярні передачі для українського населення, які йшли переважно з Пряшівської студії Словацького радіомовлення, директором якої був Антон Придавок. Частина передач транслювалась в Пряшіві з Братіславської студії через Банську Бистрицю.

Остання перерва в роботі українського радіомовлення настала після виникнення Словацького народного повстання в серпні 1944 року і тривала до кінця жовтня 1945 року.

Діяльність українського радіомовлення до визволення була спрямована передусім на культурно-освітню пропаганду. В програмі радіо одне з центральних місць займає кла-

сична музика, переважно російська. В передачах дуже рідко зустрічається українська пісня.

Лише наприкінці 30-х та на початку 40-х років в програму передач залучаються місцеві колективи народної художньої самодіяльності (хор с. Яков'яни, балалаечний оркестр Спілки Карпаторуських студентів в Братіславі, балалаечний оркестр Пряшівської російської гімназії, оркестр і хор Пряшівської російської учительської академії, балалаечний оркестр і хор Пряшівської богословської семінарії тощо).

В літературно-художніх передачах радіомовлення орієнтувалось здебільшого на твори російських письменників — Чехова, Пушкіна, Толстого, Гоголя. З місцевих авторів тут знаходимо монтажі та інші літературно-художні передачі *Василя Гривни* і *Лени Траєкіної* (псевдонім *Олени Рудловчак*), *М. Мольнара*, *В. Гопка*, *А. Рудловчак*, *Лаборського* та ін.

На увагу заслуговують зокрема такі передачі, як п'єса *М. Русинка* «*Національна повинність*», монтажі: «*Пригоди дераворубів на Карпатській Україні*», монтаж з творів *Т. Г. Шевченка* до 125-ї річниці з дня його народження, «*Князь Корятювич в історії Підкарпатської Русі*» та інші.

Розвиток українського радіомовлення в Чехословаччині відбувався у дуже складних політичних, культурних, соціальних і національних умовах і це не могло не відбитися на передачах. Негативно відбилась на роботі радіомовлення національна дезорієнтація і боротьба між різними напрямками. Радіо не зуміло знайти своє правильне місце і довго (аж до 1951 року) стояло на неправильному шляху в питаннях національної орієнтації. Передачі велись майже виключно на російській мові і були адресовані т. зв. «російському населенню під Бескидами».

Роботу радіомовлення утруднювало те, що воно було далеко від основних мас слухачів. До 1938 року редакція працювала в Кошицях, а обслуговувало своїми передачами територію Закарпаття і північно-східну частину Словаччини. Під час Словацького штату, а також після визволення місцем роботи радіо була Братіслава.

Тільки після історичних Лютневих подій 1948 року, коли редакція радіомовлення переніла до Праги, ближче до своїх слухачів, починається дієвий розвиток і активна діяльність українського радіо в Чехословаччині. Редакція знайшла тут набагато ширше коло співпрацівників. На сході нашої країни вже інтенсивно пульсувало культурно-національне життя, розвивалось шкільництво, вже працювали тут різні українські культурні установи і організації, як, наприклад, Українська Народна Рада Пряшівщини, пізніше (від 1951 р.) Культурна спілка українських трудящих, видавництво, редакції газет і журналів, Український народний театр та інші. Тісне співробітництво з цими установами, сприятливі політичні умови, ближчий контакт зі слухачами, систематичне і постійне піклування партійних органів про розвиток українського радіомовлення, безкорислива допомога наших радянських братів — уможливили поступово підвищувати політичний і художній рівень передач. Українське радіомовлення всі свої зусилля спрямувало на виконання свого основного завдання — на виховання українських трудящих до національної свідомості і чехословацької державності, плекало в них любов до рідного слова, до свого народу, знайомило їх з прогресивними традиціями минулого і допомагало їх культурному та політичному й економічному розвитку. Постійно шукало нові, привабливіші і діючі форми радіороботи, вдосконалювало їх і таким чином помножувало ряди своїх постійних слухачів.

Було створено ряд успішних циклів передач, до яких можна зарахували передусім: «*Над картою Батьківщини*», «*Пізнаймо свій рідний край*», «*На новобудовах нашої країни*», літературно-історичні та фольклорні цикли передач «*Наші всетні*», «*Наша історія в легендах і переказах*», «*Узи братерства і дружби*», «*З народної скарбниці*» тощо.

Запроваджувались поступово і передачі, які критично вказували на різні негативні

явища в нашому суспільному житті і діюче допомагали усувати їх. До них належали зокрема: «Очіма мікрофона», «Критичним оком», «Просто з моста», «Наші радіотелеграми» та особливо найпопулярніша сатирично-гумористична передача під назвою «Подорожування кумів Дині і Замішки», яка передається щомісяця від 1959 року. До цього переліку треба додати ще такі передачі, як «Трибуна культури», «Школа і життя», «Щирі слова» та інші, які займаються найбільш важливими проблемами в нашому національному і культурному житті і які зустрілися з позитивною відозвою не лише в українських, але й у словацьких слухачів.

Українське радіомовлення придбало багато постійних слухачів і за межами Чехословаччини — у Польщі, Югославії, а особливо в Закарпатській області УРСР. При кожній нагоді, особливо в листах (кількість яких зросла від 1959 року з 600 на 1516 в 1965 році) наші трудящі виявляють до свого радіомовлення велику любов і пошану.¹

Зв'язок зі своїми слухачами радіомовлення утримує також посередництвом бесід в селах і на робочих ділянках, яких в 1965 році було 7.

Розвитку українського радіомовлення в Чехословаччині в післявоєнні роки в значній мірі сприяла братня допомога Радянського Союзу. Архів пісень і музики (фонотека) складається переважно із записів, які одержало з СРСР посередництвом Празького радіо в рамках державної угоди або безпосередньо з радянських радіостудій в Києві, Ужгороді і Львові. Прішівське українське радіо посередництвом Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами безплатно одержує радянську українську періодичну пресу, різні неперіодичні видання та матеріали, які використовує у своїх передачах.

Достить задовільних результатів було досягнуто в розвитку особистих стосунків з радянськими українськими радіостудіями. За період від 1961 до 1965 року побувало у службовому відрядженні в Московській, Київській, Ужгородській та Львівській радіостудіях 5 наших працівників (В. Вархола, Г. Галечка, В. Коваль, О. Рогач та Р. Кратюк). Під час цих дружніх візитів було придбано цінні записи пісень і музики.

За останніх 6 років час радіопередач зріс з 15.900 хвилин в 1960 р. на 19.456 — в 1965 р. причому із-за різних причин (словацьких і чеських передач-трансляцій загальнодержавного характеру) відпало 520 хвилин планованих передач. План на 1965 р. передбачав передати разом 310 годин програми при структурі: понеділок-четвер по 40 хвилин щодня, п'ятниця — 75 хвилин, субота — 70 хвилин, неділя — 85 хвилин (одна неділя в місяці — 105 хвилин). В дійсності було передано разом 324 години і 15 хвилин.

На скільки поширився час передач українського радіо від визволення до 1965 року — показує слідуюча таблиця:

	1945 р. (хвилин)	1965 р. (хвилин)
Вісті	3.640	4.516
Громадсько-політичні передачі . . .	2.101	4.980
Літературно-драматичні передачі . .	1.926	2.822
Музичні передачі	1.852	4.711
Передачі для дітей і молоді	1.325	2.425
Разом:	10.844	19.455

¹ Угорське радіо в ЧССР одержало за 1965 рік 1085 листів, причому його передачі а 1965 році становили разом 1372 години, а українські лише 324 години.

Передачі вістей велися завжди пранці по 10 хвилини (крім неділі) та по 5 хвилини щодня в рамках лісліобдщщої передачі (теж крім неділі). Змістом ранкових передач були закордонні вісті та інформації про найважливіші події загальнодержавного і крайового характеру. В закордонних вістях велика увага радіомовлення приділялась культурним подіям в УРСР. Оскільки українська радіостудія не одержує вістей від Чехословацького телеграфного агентства, всі інформації про події у світі і в Чехословаччині (крім Східно-словацького краю) придбуває слуханням і записуванням на магнітофон останніх вістей празького, братіславського, московського і київського радіо. Вісті з Східнославацького краю одержує радіостудія посередництвом своїх дописувачів по телефону або телетайпом. За змістом переважають інформації про події в культурному житті, за ними слідує вісті з сільського господарства, примсловості і будівельництва.

Громадсько-політичні передачі в основному спрямовані на культуру і шкільництво (праховуючи і роботу КСУТ), сільське господарство та промисловість і будівельництво. Переважають передачі з проблематикою культури і шкільництва, що уможлиблює і структура передач.

В рамках роботи літературно-драматичної редакції протягом 1965 року було передано:

24 монтажі, сценки і п'єси виховного, повчального і розважального змісту;

16 монтажів літературно-історичних;

35 літературно-художніх передач про творчість місцевих і радянських українських письменників;

11 монтажів чеської та словацької літератури;

9 передач про світову літературу;

11 монтажів до різних визначних ювілеїв і знаменних дат;

-36 казок — прем'єр для дітей.

У виготовленні літературно-драматичних передач брало участь понад 50 місцевих авторів, крім працівників радіомовлення. Всіх співпрацівників українського радіомовлення, які на протязі 1965 року публікували свої матеріали по радіо, було 335.

Передачі для дітей під назвою «Піонерська зірка» йшли щотижня по 35 хвилини на протязі шкільного року. У зв'язку зі зміною української викладачої мови на словацьку в переважній більшості колишніх українських шкіл значно ускладнилась робота редакції по забезпечуванню передач, а також припинилось в багатьох школах колективне слухання передач. Підтверджує це й анкета, яку здійснило редакція «Піонерської зірки»: з 58 шкіл, де було проведено дослідження, в 19 школах нема радіоприймача, а лише у 28 школах слухають передачі майже систематично. В інших школах не бачать потребу слухати передачі, оскільки змінилась викладача мова на словацьку або не відповідає їм час передач.

Музичні передачі є найулюбленіші у слухачів. Часто домагаються поширення часу цих передач.

Серйозною проблемою в роботі редакції музичних передач є недостатня кількість хороших колективів художньої самодіяльності. Порівняно низький художній рівень переважної більшості гуртків ПХС не дозволяє редакції збагачуватися фонотеку якісними записами пісень і музики. Співробітництво з професійним Піддукалянським українським народним ансамблем не може вирішити цю проблему, оскільки він переважаний поїздками. Головним джерелом збагачування музичного й пісенного архіву залишається перенесування матеріалів з Радянського Союзу, які студія одержує в рамках державної угоди посередництвом празького радіо або співробітництвом з радянським радіостудіями в Києві, Ужгороді і Львові. Редакції вдалось одержати також записи пісень з Югославії та Канади. Дуже відчувається нестача особливо сучасної української танцювальної

і естрадної музики, на яку є великий попит з боку нашої молоді. Спроби зацікавити до створювання текстів і музики місцевих поетів і композиторів були неуспішні.

Програму українських передач забезпечує 25 радіопрацівників. Від 1960 до 1965 року українська радіостудія одержала 9 нових системізованих робочих місць, з них 5 редакторів, одного режисера, одного техника, одну адміністративну робочу силу і одного шофера.

Для роботи радіомовлення було відведено ще в 1948 році будинок-квартиру на вул. Ванпського № 4, який раніше належав графові Балпатакі, хоч в тому часі в аералі будинку Пряшівської пошти було майже закінчено побудову радіостудії, розпочатої ще під час Словацького штату для потреб словацького радіо. Перед прибуттям української редакції Чехословацького радіо з Братіслави в Пряшів акустичне обладнання радіостудії було знято, а всі приміщення перероблено і призначено для інших цілей. Прийшлося поступово перероблювати колишній графський будинок і створювати в ньому умови для радіороботи.

В 1958 році було закінчено всі підготовчі роботи для побудови нової радіостудії в Пряшеві, яка мала служити потребам українського радіомовлення і словацьким передачам для Пряшівського краю. Але в тому часі виникла настирлива потреба побудувати радіостудію і в Банській Бистриці, тому далші роботи по розпочаттю будівництва радіостудії в Пряшеві були тимчасово припинені. За проектами на радіостудію в Пряшеві було побудовано модерну радіостудію в Банській Бистриці. В 1960 році дійшло до територіальної реорганізації, внаслідок якої місто Пряшів перестало бути крайовим центром і так питання побудови нової радіостудії в Пряшеві стало неактуальним.

І так редакції української радіостудії остаточно залишилась в колишньому будинку-квартирі графа Балпатакі. Будинок знаходиться в гарному середовищі — в саду з фруктовими і декоративними деревами. Для роботи радіо він, однак, не відповідає з кількох причин: по-перше, нема в ньому досить підхожих приміщень для роботи редакторів, не вистачає просторів для архіву текстів і записів, бібліотеки та інших потрібних для роботи приміщень. Для запису словесних передач служить тільки одна студія. Майже зовсім вона неспридатна для запису концертів більших колективів. До того ще приєднується недостатня звукоізоляція.

Всі ці й інші моменти, які є на перешкоді успішній роботі українського радіомовлення, а також перспективи поширювання часу передач взяла до уваги Обласна дирекція Чехословацького радіо і вирішила створити в будинку дальшу студію, для чого виділила з свого бюджету понад 500 тисяч крон. Побудову дальшої студії розпочато в січні 1960 року. В 1969 році плановано розпочати побудову адміністративного будинку радіо. Таким чином буде створено краці умови для роботи українського радіомовлення в Чехословаччині.

Передачі українського радіо поширюються на радіостанції Кошиці I, передавачем потужністю в 100 кіловат. Крім того до 1960 року поширювались і посередництвом радіо-сітки («радіо по дроті») у всіх тодішніх адміністративних округах з українським населенням: Меджилабірському, Снинському, Гуменському, Стрпківському, Свидницькому, Гіральтівському, Бардівському, Пряшівському і Старолюбовнянському. Після територіальної реорганізації в 1960 році з необгрунтованих причин припинились передачі по радіо-сітці в колишньому Меджилабірському, Снинському і Пряшівському округах. В результаті домагань слухачів з цих районів від липня 1964 року за рішенням ідеологічної комісії Чехословацького Крайового комітету КПС були знову включені українські передачі до радіосітки в Пряшеві і на Меджилабірщині.

За рішенням ідеологічної комісії Східнославацького Крайового комітету КПС від липня 1965 року повинні включатись українські передачі і в радіосітку в теперішньому Гуменському окруту. Однак це рішення не було реалізовано.

На 31 грудня 1965 року з 6-ти радіоузлів в Пряшівському окрузі тільки пряшівський радіоузел включає українські передачі. З шести радіоузлів в Гуменському окрузі, радіопередачі з Пряшева включаються тільки в меджилабірському і габурському радіоузлах. В Бардіївському окрузі є 4 радіоузли, з яких всі включають передачі українською мовою. В Попрадському окрузі є 10 радіоузлів, але жоден з них не включає українські передачі.

Розвиток радіофікації в північно-східних районах Східнославацького краю значно запізнався за іншими областями республіки. І в сучасному ці райони відстають в радіофікації за загальнодержавним, загальнославацьким і крайовим рівнем. Кількість власників радіоприймачів в Східнославацькому краї, а в рамках нього зокрема в північно-східних районах, збільшується набагато повільніше, ніж в інших краях або округах. Так, наприклад, в Західнославацькому краї збільшилось число радіоконцесіонерів за 1965 рік на 5.310, а в Східнославацькому краї за той самий рік тільки на 2.165. На 31 грудня 1965 року в Східнославацькому краї нараховувалось разом 168.705 власників радіоприймачів. Причиною такого стану треба вважати, в першу чергу, нижчий життєвий рівень населення краю, зокрема північно-східних районів, де проживає українське населення, а також той факт, що електрифікація всіх сіл Східнославацького краю була закінчена аж в 1960 році. (В 1945 році було електрифіковано Східнославацький край на 2,5 %, в 1954 році — на 60 %). В округах Східнославацького краю, в яких живуть українці, кількість власників радіоприймачів на 31 грудня 1965 року становила: в Пряшівському — 21.727, в Бардіївському — 11.169, а в Гуменському окрузі 10.120 радіоконцесіонерів.

Більш наочно показує розвиток радіофікації слідуюча таблиця:

	Власників радіоприймачів			
	в 1950 р.	в 1955 р.	в 1960 р.	в 1965 р.
в ЧССР	2.421.469	2.839.276	3.103.648	
на Словаччині	319.432	484.041	669.031	735.685
в Східнославацькому краї	59.809	99.669	148.380	168.705

На 1 радіоприймач припадало жителів:

	в 1950 р.	в 1955 р.	в 1960 р.	в 1964 р.
в ЧССР	5,1	4,6	4,4	4,6

в Слоначчині	10,8	7,7	6,0	6,0
в Східноєлопацькому краї	15,2	9,6	7,1	7,0
в Припівському округу				7,8
в -Бардівському округу				8,1
в Гуменському округу				9,5

**Кількість власників радіоприймачів в округах Бардів і Гуменне
на 31 грудня 1965 р.:**

В районі пошти	Власників радіоприймачів	На 1 радіоприймач припадає жителів
Бехерів	211	6,0
Буківці	100	8,9
Габольтін	322	9,6
Дубона	116	6,0
Капішова	162	8,7
Колбінці	136	9,0
Кр. Поляна	194	7,2
Кружл. Гута	359	8,0
Куримка	70	13,7
Ладомирова	115	13,6
Луків	103	9,8
Мальців	309	10,4
Медведже	78	5,5
Мироля	58	7,4
Ниж. Полянка	209	6,2
Ортутова	89	7,5
В. Орлик	295	8,5
Свидничка	94	7,0
Свидник (місто)	284	12,7
Стронків (місто)	319	10,1
Токаїк	60	4,6
Хотча	142	8,9
Цернина - -	137	10,6
Шар. Чорне	79	5,6

В районі пошти	Власників радіоприймачів	На 1 радіоприймач припадає жителів
Вел. Поляна	194	—
Видрань	90	—
Вишава	274	—
Габуря	226	—
Галай	142	—
Збій	1.803	14,2
Збійне	50	10,0
Кленова	141	15,3
Колбасів	32	25,8
Кр. Брід	165	9,0
Ладомирів	57	13,7
Меджилабірці (місто)	409	10,7
Микова	104	8,7
Олька	143	7,8
Пчолинне	217	8,6
Радвань	327	6,6
Репів	32	14,0
Світлиці	70	7,7
Снізна (місто)	639	15,2
Старина	170	12,9
Стащин	280	11,8
Тополя	80	12,3
Убля	235	9,4
Улич	137	15,0
Чабалівці	82	8,0
Чабини	140	8,3
Шмиговець	56	14,7
Яблінка	109	13,4

Василь Вархола, директор Українського радіомовлення

ПРЯШІВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТЕАТР.

Двадцятирічна діяльність пряшівського УНТ створила сприятливі умови для розвитку духовного життя українських трудящих Східної Словаччини, та вона добре відома і за межами Східнословачького краю. Пряшівський Український народний театр є єдиним за межами Радянської України професіональним театром, тому і його специфіка відрізняється від специфіки інших театрів.

Початок існування пряшівського УНТ датується 24 листопадом 1945 року, коли при активній підтримці Української Народної Ради Пряшівщини та Реферату Українських шкіл в Братиславі відбулись його установчі збори. Першим директором УНТ був Іван Гриць-Дуда.¹ (Дальшими директорами були: Ст. Бітнер, В. Баволяр, І. Мацінський та І. Пуханич, теперішній директор). Ініціатори заснування театру, використовуючи активність прогресивної української інтелігенції Пряшівщини, мобілізували для сценічної праці кращі кадри із самодіяльних драматичних колективів. Між першими працівниками знаходимо прізвища: Ю. Шерегії, В. Сидор, З. Капішинський, М. Лопата, Г. Бохіна, О. Симко, Г. Клець, М. і Г. Стенько, М. Симко, Й. Гребеняр, П. Лопата, В. Федор, Й. Корба, М. Лисак та інші. Від січня 1946 року, коли пряшівський УНТ почав підготовку до першої прем'єри (драми М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю...»), треба було подолати різні перешкоди. Та все ж таки прем'єра пройшла на високому рівні і завоювала визнання і пошану глядача.

За 20 років своєї діяльності УНТ поставив 136 прем'єр, які на 4.200 виставах бачило понад 950.000 глядачів. В репертуарі театру переважає українська класична і сучасна драматургія, включаючи і місцеві українські драматичні твори. Крім згаданої драми М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю...», були показані такі музично-драматичні твори, як «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Запорожець за Дунаєм», «Пошились у дурні»,

¹ Історія заснування пряшівського УНТ описана у спогадах І. Мацінського — 10 років УНТ. (Пряшів, 1956), дипломних працях В. Федора — Початки УНТ (1957 рік) та Г. Крайняк — Українська класична драма в УНТ у Пряшеві (1956 рік), в статті П. Тернюка, Пряшівські побратими) ж. «Мистецтво», Київ, 1966, № 6) та в цілому ряді статей, друктованих в місцевій пресі.

«Саганія на Гончарівці», «Безталанна», «Майська ніч», «Українське щастя», «Суста», «Маруся Богуславка», «Сто тисяч», «Любов на світанні» та інші.

В 1956 році оперетну групу театру було реорганізовано у зв'язку з виникненням Піддублянського українського народного ансамблю, і театр став виключно драматичним театром, без оркестра, хору і балету. Після 1956 року він поставив такі класичні драматичні твори, як «Українське щастя» Івана Франка, «Суста» і «Сто тисяч» Івана Тобілевича, «Любов на світанні» Ярослава Галана, драматизацію Омельчука *Червоної стежки* та ряд інших. В цей період драматургія УНТ залучає до свого репертуару значну кількість н-е сучасних українських радянських письменників: О. Корнійчука *Платон Кречет*, «В степях України», М. Зарудного — *Веселка* і *Фортуна*, О. Колонійця — *Фариони*, В. Вакуленка — *Коли розлучаються двоє*, *Щени серця* і *Зорні ночі*, А. Шиня — *Івасик Телесник* та інші. Репертуару д'їм УНТ охоплює також російську російську класику (Остроговський, Гоголь, Чехов) та радянську російську драматичну творчість (*Горький*, *Афіногенов*, *Леонов*, *Розов*, *Саліньський* та ін.). Звісно, що УНТ не може обходити творчість Шекспіра, Мольєра, Гольдони, Шіллера, Карсбала та ін., а також драматичну спадщину чеського і словацького народів: П'єр П. Г. *Тайовського*, І. *Столца*, П. *Караваша*, *Куніка*, *К. Чапка*, *Стегліка*, *Павличка* знайшли у нашого глядача бажаний резонанс. Місцеву українську творчість репрезентували передусім драматичні твори Євн Бієс (*І прийшла весна*, *Друзі і вороги*, *Баран*, *Вже журавлі відлітають*, *Егер*), Віктора Гайного (*Одного чудового дня*, *Недокінчений спів*), Василя Зоуляка, Івана Мацинського та інших. З драматичних творів найбільш репрезентативними в'їдами були «Українське щастя» Івана Франка і «Берліз». Євн Бієс, показані приписували УНТ понад 100 разів.

Успіхові УНТ значно сприяла самовізнана праця режисерів (Ю. Шеретій, В. Васильєв, Ю. Загребельський, Д. Янда, В. Петрушка, В. Бааляр, Й. Фельдбаба, І. Іванчов, М. Гойда, О. Палахан-Ченек), хореографів (Ю. Прохазка, В. Либовицький, М. Пелюча), диригентів (А. Левицький, Г. Куцко, д-р О. Дутко) та художників (З. Новак, М. Брєзіна, Л. Шестіна, Ст. Бурта).

Ряд п'єс УНТ знайшли позитивну оцінку також в радянській, польській, чеській та словацькій пресі.

В 1952 р. на загальнодержавних змаганнях професіональних театрів УНТ здобув перше місце музично-драматичною п'єсою Масс-Чернінського «Трембіта» (режисер В. Васильєв). Артиста Ю. Загребельського було тоді нагороджено золотою медаллю за виконання ролі діда Атанаса.

До 10-ти річчя УНТ було оновлено прем'єру музичної драми Михайла Старинського «Ой, не ходи, Грицю...» в постановці режисера Юрія Шеретія, в хореографічному оформленні Володимира Либовицького та диригента Гавріла Куцко. Ювілейний 1956 рік приносить

Сцена з п'єсов «Я світ улюбів під Бєскідом» (1965 р.)

виразний усніх драмою «Украдені щастя» Івана Франка в постановці режисера Йосифа Фельбаби. В 1957 році актор Микола Симко з приводу успішних акторських виконань в драматичних і оперетних жанрах нагороджений срібною медаллю. В 1956 році приїздивський УНТ з постановкою драми М. Старицького «Оп, не ходи, Грицю...» внісдає на свої першу закордонну поїздку в Польську Народну Республіку, де теж завоює загальне визнання. В 1958 році художнє керівництво УНТ поповнюють молодий режисер Іван Іванчо та драматург Й. Реповський, абольєнти Братіславського театрального інституту.

Визначною подією в житті приїздивського УНТ було святкування 15 річчя УНТ, яке було відзначено прем'єю драми Т. Г. Шевченка *Назар Столбняк* (режисер — Йосиф Фельбаба, хореографія — Меланія Пьцова, композитор — Степан Ладжинський). П'єсу було поставлено разом з ПУНА. З нагоди 15-річчя УНТ «за ділову культурно-виховну роботу серед трудящих української національності на Словаччині» у травні 1951 році було вручено високу державну нагороду — медаль *За заслуги в боротьбі*.

* * *

Сцена з вистави «Ніч на долині» О. Олесь (1965 р.)

В 1965 р. УНТ мав у своєму репертуарі такі п'єси:

- 1) А. Саліньський, «Барбаниця»
- 1) М. Зарудний, «Фортуна»
- 2) О. Олесь, «Ніч на полонині»
- 4) А. Софронів, «Пааїна»
- 5) Бернард Шоу, «Пігмаліон».

УНТ спрямовує свій репертуар згідно з партійними настановами і державними завданнями так, щоб відзеркалилась в ньому й національна українська специфіка. Провідною лінією драматургії УНТ в цьому періоді є наголошування важливих суспільних проблем, які позначені гуманізацією взаємовідносин в житті людей, осмислюванням життя, боротьбою з проявами скептицизму, відчужування людини, пасивності, проявами догматизму і схематизму тощо. В плані діяльності УНТ неідає визначне місце допомога розвитку народної художньої самодіяльності, зокрема, методична допомога драматичним гурткам, бесіди про мистецтво з молоддю і дорослим та різні виховні курси. На цій ділянці найактивніше працюють: артисти *П. Корба*, (нагороджені золотою медаллю, різними дипломами та похвальними грамотами), *П. Симко*, *В. Гайдай*, *Т. Симко-Паздерник*, *А. Фабіян*, *М. Попович*, *М. Лаш*, *В. Попович*, *М. Симко*, режисери *П. Фельдбаба*, *І. Іванчо* та драматург *П. Рєшовський*.

1965 рік у порівнянні з попередніми роками вніс якісне покращання в працю УНТ. Це створює сприятливі передумови для достойної підготовки святкування 20-ти річчя УНТ в 1966 р.

Для наочності наводимо деякі статистичні дані, з яких можна бачити зростання УНТ за останніх 10 років. (До першої схеми залучено і ПУНА):

Сцена з вистави «Ой, не ходи, Грицю...» (1953 р.)

Рік	Прем'єри	Репризи	Відвідування	Прибуток в Кчс	Кадри			
					Радом	УНТ	ПУНА	Інші
1956	8	286	70.774	335.000	144	29	71	44
1960	7	371	130.299	693.479	180	30	90	60
1965	7	327	150.123	751.165	176	31	83	62

Схема діяльності драматичного колективу УНТ:

Рік	През'єри	Репризи	Відвідування	Прибуток: в Кчс
1950	6	197	180.530	45.315
1960	6	205	211.685	47.447
1965	6	183	210.781	48.314

Звісно, що патерні показники не охоплюють проблеми, які виникали і виникають в повсякденній роботі УНТ і ПУНА. Дирекція і художнє керівництво не знімали з пов'істки дия вишукування молодих талантів, поборювання різних перешкод адміністративного і художнього характеру, проблем, пов'язаних з показками театру й ансамблю, вирішували недостачі робочих приміщель, квартир для художніх кадрів тощо. Однак ми є свідками того, що ці проблеми успішно вирішуються і таким чином створюються перспективи для майбутньої співпраці двох колективів УНТ і ПУНА в плані загальної концепції. В майбутньому ми б хотіли існувати музично-драматичні твори, особливо

Заклучна сцена з трагедії В. Шекспіра «Отелло» (1964 р.)

з української класичної драматичної творчості, актуальні естради або сучасні музично-драматичні твори.

Всебічне зростання культурних потреб і вимог наших глядачів відчувається у підвищеному попиті по наших успішних виставах. Наприклад, наші прем'єри за останніх п'ять років репризуємо найменше 25—30 разів, а є п'єси, які досягають понад 50—60 реприз.

Але ми не хочемо залишатися на досягнутих успіхах. Оволодіння модерного мистецтва вимагає від нас повне зосередження, витривалість, використання таланту, розуму і серця.

Найбільшим і найближчим нашим помічником при здійснюванні художніх завдань завжди був і надалі буде наш глядач.

Йосиф Фельбаба

ПІДДУКЛЯНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ АНСАМБЛЬ

Українське населення Східної Словаччини на протязі довгих століть створило багату і своєрідну національну культуру, але до 1945 р. умови для її розвитку були дуже погані. Після визволення в наших селах і містах виникли десятки гуртків народної художньої самодіяльності, частина яких вросла у високохудожні колективи. На початку 50-х років виникло питання про заснування професійного ансамблю, який би обслуговував українське населення Східної Словаччини та популяризував українське мистецтво в інших областях нашої країни.

Перший професійний український народний ансамбль було засновано в 1953 р. в *Меджилабірцях*, але після півторарічної праці він припинив свою діяльність.

На підставі рішення президії ЦК КПС з 3 грудня 1955 р. було засновано *Піддуклянський український народний ансамбль в Пряшеві*.

Вже при його виникненні було встановлено його профіль — спиратись на музичне, співацьке і танцювальне мистецтво українського народу, але одночасно знайомити українське населення Східної Словаччини з народною культурою чехів, словаків та інших національностей нашої країни. Це завдання ансамбль виконує й зараз. Правда, профіль ПУНА кілька разів змінювався. Були часи, коли ми змушені були серйозно думати про концепцію ансамблю, міру стилізації при обробках народних пісень, танців та навіть національних костюмів. Про ці питання багато говорилось, зокрема в 1059—1860 рр., в загальнодержавній дискусії про концепцію професійних ансамблів нашої республіки. В 1960 році ансамбль прийняв концепцію, яка найкраще відповідала культурно-політичним потребам нашого населення, але при реалізації обраної концепції ще й зараз приходиться подолувати ряд перешкод, пов'язаних з кадровими труднощами, поїздками, технічними умовами тощо.

Художнє керівництво ансамблю весь час намагалось, щоб обробки пісень, їх виконання та хореографія танців відбивали внутрішню силу і красоту передусім нашого народного мистецтва, щоб вони зацікавили глядача і дали йому естетичну насолоду.

Наші концерти бачило майже мільйон глядачів в усій країні. Великих успіхів досягнув наш ансамбль в Радянському Союзі та Франції.

Надзвичайною популярністю дома і за кордоном користаються радіозаписи наших пісень та грамафонні пластинки. Частина програми передавалась і по телебаченні.

Група бандуристів ПУНА

В перші роки заснування ПУНА дуже заслужену працю виконали його перший художній керівник доц. Юрій Костюк та перший хореограф ансамблю Володимир Лібоніцький. В теперішній усебітній праці ансамблю найбільші заслуги мають: хореограф Меланія Пенцова, нагороджена медаллю «За видатну працю», буковий художній керівник ансамблю Степан Ладжичинський, диригент Ярослав Покорний, хормейстер Мирослав Бургр та теперішній художній керівник Юрій Цимбора, нагороджений медаллю «За видатну працю». Особливо в 1961–1964 рр. вони найбільше спричинилися до кристалізації профілю ансамблю.

Якісним зломом в концертній ансамблї була сьома прем'єра під назвою «Вітай життя» (1953 р.). Це була перша спроба створити замкнену жанрово-тематичну картину. Ця прем'єра була прийнята глядачем дуже добре. Великим успіхом користалась зокрема хореографічна картина, в якій було зображено радість з народження дитини — символ нового життя.

Восьму прем'єру (1964 р.) під назвою «Луна наших гір», також монотематичною, було присвячено двадцятиріччю Словацького народного повстання.

В 1965 р. ансамбль виступив із своєю дев'ятою прем'єрою, яка була присвячена двадцятій річниці визволення нашої батьківщини Радянською Армією. Це була мозаїка із найкращих наших народних пісень і танців.

В 1966 році керівництво ПУНА звертало посилену увагу підготовці програми для поїздки ансамблю у Францію і Болгарію.

На протязі 10 років в нашому ансамблі змінилось багато людей, але основне ядро залишилось в ньому досі. З нагоди 10-річного ювілею ансамбль було нагороджено медаллю «За заслуги в будівництві». Тут не можна не відзначити заслужену працю таких його основоположників, як: Ганна Басала, Віляям Бітто, Михайло Забавський, Марія Ілжик, Михайло Джулин, Степан Качмар, Іван Качо, Віра Костюк, Василь

Ігри на луці у виконавстві членів танцювальної групи ПУНА

Лазор, Ангела Лопатка, Марія Мартон-Мачошко, Тибор Матіяш, Йосиф Пригода, Михайло Сивак, Ганна Смотер, Войтех Туляс та Іван Чисарик.

З ансамблем успішно співпрацювали композитори: Вацлав Добіаш — лауреат Міжнародної премії миру, Державної премії та ордену Праці, Тибор Андрашован, Олдржіх Флосман, Рудольф Шулак та інші. З хореографів, які співпрацювали з ансамблем, треба відзначити: Олександра Опанасенка, заслуженого художника УРСР, Юлія Кубанку, Йосифа Квочака та костюмершу Ірену Тонковичеву.

Колектив ансамблю складається переважно з молодих людей. ПУНА щороку готує одну спільну прем'єру, але, крім того, готує ще програми менших груп, які б могли виступати і на невеличких сільських сценах в найвіддаленіших місцевостях нашого краю. Дотеперішня праця ансамблю була оцінена критикою й глядачем дуже позитивно і є всі передумови для дальшого успішного зростання ансамблю.

Керівництво ПУНА весь час відшукує нові матеріали народної творчості й активно допомагає розвитку НХС, особливо при підготовці традиційних Свидницьких свят пісні і танцю українського населення ЧССР.

Про успішну працю ансамблю свідчать наступні дані: В 1965 р. ПУНА здійснив 141 концертів, які бачило 101.809 людей. Крім Східнословачького краю, найуспішніші були поїздки у Високі Татри, Ружомберок, Ліптовський Мікулаш, Тренчін, Прієвідзу, Жіліну, Жіяр-над-Гроном, Гацлову, Партизанське, Карвіну, Тржінець, Остраву, Гавіржов, Орлову, Новий Ботумін, Опаву та в ряд інших міст.

(Статистичні дані про працю ПУНА див. у статті Й. Фельбаби на стор. 431 цього збірника). Юрій Цимбора

ІМЕНІЙ РЕЄСТР

- Ааге А. 98, 99
 Академія наук УРСР Київ 153, 190, 339
 «Академічна громада» 44
 «Академічний дім» (Львів) 128
 Аліськевич Антін 196, 213
 Андрашован Тибор 436
 Андрацік Ян 375
 Андрейко Олена 303
 Андрейкович Е. 336
 Андрелла-Росвігінський Михайло 184, 185, 211
 Андрешко 303
 Андрієвський О. 294, 297
 Андрієвський Симеон 334
 Аполлінер Г. 362
 „Archiv für slavische Philologie“ 67, 68, 81, 130, 193, 201, 216
 «Архив Юго-западной России» 198, 213
 Асталаш В. 384
 „Ausland“ 128
 Афіногенів Олександр 429
- Бавляр В. 428, 429
 Бадєцький 284
 Базилонці Іваніккі 109, 223
 Байцура Т. 373
 Бажан М. 337
 Баласта С. 409
 Балла Е. 349
 Балпатакі (граф) 424
 Балудинський М. 109
 Бальзак О. 337
 Банзуляк М. 383
 Бантиш-Каменський 253
 Барбулеску К. 98, 170
 Барток Бела 123
 Барніпський В. 212
 Барвінський О. 204, 209, 214
 Барсон 185
 Bartolomeides 247
 Бартош Францішек 7, 115, 117, 119, 124, 162, 274
 Басала Ганна 435
 Басарабі 103
 Бах 243
 Бача Ганна 383, 389
 Бача Юрій 359, 360, 364, 369, 370, 381, 410, 411
 Бачинський Андрій 12, 223—242
 Бачинський Августин 381
 Беднар Штефан 355
 Бейлей І. 212
- Беньо Я. 248
 Береговська гімназія 213, 214
 Бережанін І. 92, 372
 Березонський Л. 409
 Беркрук Захар 419
 Берн К. 254
 Бесермені Марія 59
 Бескид А. 135, 192, 198, 201, 212, 225, 381
 Бирчак Володимир 134, 135, 162, 170, 176, 177, 179, 180, 182, 184, 186, 189, 199, 201, 203, 204, 208, 209
 Бистронь Ян 286
 Бігарі 170
 Бігарій Е. 336
 Бідерман 73
 Білас М. 417
 Біленький Г. (Стрипський) 147, 184, 187, 211
 Біловеський А. 248
 Білоус М. 176, 210
 Білоусенко О. 167, 175, 209
 Білдас Дюра 113, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125
 Біес Єва 355, 364, 368, 369, 370, 429
 Бітнер Степан 428
 Бітто Віллям 435
 Бобульський Петер 61
 «Благовісник» 383
 Блюй 176
 Богацький П. 208
 „Banetia“ (банк) 29
 Бодуен де Куртене 182, 185, 202, 204
 Бодяньський П. 252
 Бокшай 383
 Бондарівна 103
 Бонкало О. 166, 168, 172, 173, 180, 208
 Бонковський Діонісеї 295
 Больте Й. 73
 Борковський О. 209
 Борнєміса Адам 247
 Боролич Юрій 364, 365
 Бохіна Г. 428
 Брадач Іван 223—224
 „Bratislava“ 91
 Братіславський театральний інститут 430
 Братіславський університет ім. Коменського 208, 212, 409, 411
 Брацайко І. 300
 Брацайко М. 207
 Брезина М. 429
 Брик І. 56

- Брисенський університет 208
 Брюкнер О. 67, 216
 Брех О. 67, 81, 87, 90, 92, 21а, 217
 Брюхович Йосиф 101
 Будапештський університет 208
 Будилович А. 218
 «Буковина» 65, 215, 216, 218, 219.
 Булик Тереза 61
 Бунганич Петро 87, 409—412
 Бунта Степан 429
 Буртр М. 435
 Бухарестський інститут етнографії та фольклору 98
 Бухарестський університет 100
 Бучко Марія 296
 Бюргер Август 115
- Ваганоєвський С. 372
 Ваїда Олена 303
 Ваїда Станіслав 312
 Вайнград Мілон 171, 188, 212
 Вакулєнко В 429
 Вальковський Андрій 223
 Ванат Іван 389
 Варга Д. 387
 Варга Е. 357
 Варош Марія 356
 Вархола Василь 420—427
 Варшавський університет 207, 212
 Василевський Леон 31, 297
 Василевська Ванда 31
 Васи́лів Ал. 98
 Васи́льєв В. 429
 Ватащин А. 417—419
 Вацлавек Бедржіх 116, 120, 123
 Валянський Светозар Гурбан 424
 Великобичківська гімназія 213
 Венелін-Гуца Юрій 63, 185, 211, 217, 218, 253, 373
 Вергун Дмитро 22, 132, 184, 211
 Вергілії 252
 Верси-Гарді Марія 120
 Версіні (поміщик) 101
 Верхратський Іван 81, 89, 121, 162, 163, 170, 173, 176—177, 179, 181, 188, 208, 219, 277, 279
 Веселовський О. 168
 „Vzajomnosť“ 253
 «Видавнича спілка» (лививсь також Українсько-руська видавнича спілка) 9, 43, 167, 190
 „Wisla“ 66, 297
 Вислоцький Антін 246, 248
 Вислоцький Іван 376
 Вислоух Болеслав 37
 Віденський університет 128, 155, 208
 Вінклер Бартоломей 246
 «Вінок» 175
 «Віночок для підкарпатських діточок» 131, 158, 207
 Віллерова М. 107, 154, 250, 319
 Віра Петро 61, 74, 77
- «Вістник для русинів Австрійської держави» 375
 Віц Ф. 279
 Воик Федір 56, 128
 Вовчок Марко 28, 41
 Водичка 300
 Возняк Михайло 181, 197, 198, 210, 284, 372
 Войціцькі К. 286
 «Волинське слово» 383
 Волошин Августин 135, 136, 194, 204—207, 213, 214, 218, 300
 Волькенберг Владислав 72, 217
 «Воля» 158, 207
 Воля Тарас 374
 Волянський А. 132
 Вондрак Вацлав 146, 166, 194, 208
 Врәбель Михайло 12, 37, 53, 72, 73, 75, 82, 92, 113, 118, 124, 125, 147, 163, 170, 171, 173, 188, 208, 217, 293—302
 Врәбцова Єна 55, 409
 Врхліцькіні Ярослав 167
 Врхоськіні О. 251—260
- Габор 293
 Гайлікєк Боронський Карел 43, 114, 167
 Гагатко 135, 194, 213
 Гаджега А. 207
 Гасєвський С 168, 169
 Газда Іван 293
 „Gazeta Narodowa“ 255
 Гай А. 379
 Гайдук М. 124
 Гайне 170
 Гайніні Віктор 429, 431
 Галайда (селянини) 57
 Галайда Ілько 63, 359, 350, 369, 370
 Галан Я. 429
 Галахан-Ченек А. 429
 Галахов 204
 Галек 167
 Галєхона 185
 Галєчкова Г. 422
 Галушинський М. 161, 208
 Ганка 167
 Ганкєвичч М. 56
 Ганудель С. 410
 Ганцов Вє. 188, 191, 193, 197, 198
 Ганак С. 379
 Гаранчи Ян 303
 Гавриш М. 385, 389
 Гарматій Л. 56
 Гартл А. 379
 Гв'єдослав П. О. 110
 Гвоздович Августин 247
 Гвоздович Микола 248
 Гебей Віктор 33
 Гебей Дмитро 34, 35, 47, 65, 135, 192, 194, 212
 Гербен Й. 45
 Геровський Ю. 22, 91, 93

Гиряк Михайло 11, 55, 220, 369, 405
410, 411
Гиряк Наталія 369, 370
Гій Осип 62, 63, 77
Гірка Іван 417
Главачек Францішек 11, 12, 25—49
Гладко Марія 103
Глеба Е. 12, 243—250
Глогер 282
Глак 382
Гмітерко Василь 389
Гнатюк Володимир 7—220, 279, 281,
288, 289, 297, 299, 382, 411
Гнатюк Грина 77, 132, 145, 152
Гнатюк Назар 364, 367
Гнатюк Олександра 77, 132, 145, 152,
157, 160, 178, 193, 195—197, 203, 210
Гнатюк Олена 77, 132, 206, 213
Гнатюк Юрій 77, 132, 145, 151, 160,
195, 208, 214
Гоз Іван 280
Гойда М. 429
Голл 42
Головацький Іван 251, 260
Головацький Яків 53, 92, 114, 115, 121,
142, 147, 149, 163, 170, 171, 172, 180,
188, 208, 251, 252, 277, 279, 281, 282,
285, 286, 299, 375
Голод Юрко 365
«Гонерла» 383
Гоголь М. 253, 421, 429
«Голос жигги» 333, 334, 338
«Голос русского народа» 381
Голубонич Сидор 43
Гольдони 429
Гомичков 376
Гонка В. 421
Гонюкський Володимир 12, 261—275
Гор'кий Максим 70, 429
Гостиняк Степан 359, 362, 379, 389
Горак Іржі 7—8, 42, 74, 115, 195
Горалек Карел 114, 411
Горбачевський А. 212
Гординський 130
Горник А. 296
Горник Марія 114—117, 119, 121, 123
Герондій 101
Гороханник Іван 389
Гороскевич Й. 255
Гофбауер Арношт 354
Грабовський П. 167, 174
Грацький університет 212
„Hrvatska Misao“ 28, 42, 43
Греанга Йон 98
Гребенка Е. 253
Гребеняр Й. 428
Гребик 167
Гренджа-Донський Василь 25, 147, 180,
182, 210, 364, 366, 406
Гржебичкова Л. 48, 241, 260, 291
Грибовський 75

Григаїшій 160
Гриневич Катря 183, 184, 211
Грицай О. 197, 213, 411
Гриць-Дуда Іван 428
Грінченко Б. 185
Гробош Петро 248
«Громадський вістник» 171, 172, 209
«Громадянка» 383
Гропський Ю. 337, 338
Грушевська К. 56
Грушевський Михайло 37, 51—53, 56, 67,
129, 140, 173, 202, 218
Грушкенич 56
Грядилевич Іван 72, 219, 285
Губаш М. 75
Губаш П. 296
Гудак Андрій 62, 63, 77, 293
Гудак Гаврило 295
Гудайак Ян 256
Гудима І. 409, 410
Гузнєць Ол. 280
Гулька Рудольф 211
Гуляшій 77
Гушній Штефан 383
Гусек Ян 195, 205, 214
«Гушульське мистецтво» 142, 180, 182,
184, 210
Гюго В. 337

Данило кн. 333
Данилович І. 109
Данилюк Ілля 104
Ланчак Г. 417
Лацей В. 364, 366, 367, 369
Лворжак Антонін 115
Дворжак Карел 411, 456, 457
ДеЗрак Гриць 101
Де-Воллан Г. 53, 147, 163, 172, 173, 208,
299
Демко Коломан 299
Дем'ян Лука 142, 147, 175, 176, 181
Дешко А. 172
Джупин Мих. 435
«Дзвінок» 175, 209, 211
Лендзеліський Й. 386
Джуна М. (Дзюна) 293, 296
Дядушевський 161
Дикий Марія 389
«Дитячі зірки» 383
Дінь М. 379
„Die Zeit“ 44
«Діло» 41, 190, 191, 197, 202, 209, 212,
213, 215, 219, 383
Добе І. 376
Добіш Вацлав 436
Добош Степан 375, 376
Деранський Юрій 248
Добрилловська Юліяна 296
Добронський Й. 374
Добрянський Адольф 20, 109, 247, 382
Довбуш Олекса 103, 105, 298, 384
Довгович В. 146, 174, 181

- Долницька Марта 77, 127, 128, 157
 Дон-Кіхот 360
 Дошов Дмитро 103, 213
 «Дорога» 383
 Дорошенко В. 56, 161, 166, 169, 172, 175, 208
 Дорошенко Д. 134, 194, 195
 Достоевський Ф. 186
 Драгоманов Михайло 28, 31, 33, 39, 52, 78, 79, 99
 Дрогобецький Юлії 293
 Дроппа Еміл 247, 248
 «Дружство народної літератури» 376
 «Дружно вперед» 11, 18, 110, 220, 304, 364, 368, 370, 407
 Дубай Михайло 4, 304, 349—357
 Дуйчак М. 410
 «Дукля» 11, 32, 55, 87, 109, 110, 361, 364, 368, 370, 376, 407, 411, 412
 Дуркот Павло 417, 419
 Дутко О. 429
 Луфанець Федор 381
 Духнович Олександр 51, 10, 146, 147, 164, 181, 183, 219, 294, 295, 336, 338, 372, 373, 376, 377, 379, 381, 386, 392, 411, 412
 Дуцар А. 417, 419
 «Душпастир» 67
 Дюлай Й. 336
 Дюрер 351
 Дяк Олена 68
 Дякон Прокоп 161, 162, 164, 168, 191, 193, 208
- Еган Едмунд 127, 217
 Егрешій Е. 75
 Енгельс Ф. 254
 «Енциклопедія славянської філології» 150, 202
 Ербен К. Я. 114, 115, 120
 Ергеші 170
 Ермі-Боднар Т. 56
 «Етнографическое обозрение» 88
 «Етнографічний збірник» 7, 39, 42, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 64, 75, 76, 82, 97, 127, 128, 162, 163, 165, 170, 173, 180, 215, 216, 219, 274, 277, 281, 288, 289, 297, 381
- «Єдність» 383
 Єлінкова З. 274
- Жаткович Ю. 32, 35, 41, 42, 47—49, 64, 65, 75, 109, 138, 153, 169, 172, 209, 215, 218
 Жданов 202, 204
 Жегота Паулі 73
 Железняк Ю. 409, 415—419
 Желтвай В. 214
 Желтвай О. 207
 Жіжанова А. 303
 Жилко Ф. 54
 «Жінки» 383
- «Жіте і слово» 42, 215, 255, 297
 «Життя і знання» 383
 Жуковський В. 115
 Жупина Олена 379
- Забавський М. 435
 Заподовський 379
 Загайкевич 56
 Загребельський Ю. 429
 Задор Д. 274
 Заклінський Богдан 197, 203, 204, 213
 Заклінський Корній 12, 197, 203, 205, 206, 213, 214, 382, 293—302
 Залозецький-Сас В. 189, 212
 «Записки Історично-філологічного відділу УАН» 11, 64, 82, 188, 220
 «Записки Наукового товариства ім. Шевченка» 39, 42, 58, 63, 67, 74, 76, 81, 82, 89, 91, 92, 112, 117, 121, 130, 167, 169, 171, 172, 174, 175, 177, 179, 188, 201, 208, 215—220, 289, 297, 299, 372
 «Записки Українського наукового товариства у Києві» 163
 «Запорозька старина» 252
 Зарудний М. 429, 431
 „Zaštava“ 247
 Збіглей Й. 359, 360, 361, 382
 „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej“ 282
 „Zbornik za narodni život Jižnich Slavena“ 39
 „Zeitschrift für slavische Philologie“ 91
 Здзярський 67, 73
 «Зелена ружа» 383
 «Зеленогородський рукопис» 175, 209
 Зелік О. 409
 «Земля і воля» 382
 Земплени Теодор 349
 Зібрт Ченк 42, 67, 124
 Зіліньський Іван 161, 193, 207
 Зіліньський Орест 4, 11, 12, 55, 148, 277—291, 361, 362, 382
 Зленкова Маріта 383
 Зленка Петер 383
 Злоцький Т. 109, 136, 137, 147, 183, 184, 197, 211
 Зозулик В. 429
 Золя 337
 Зореслав 371
 «Зоря» (ж.) 167, 174, 208
 «Зоря» (товариство) 374
 «Зоря Галицька» 381
 Зубрицький Д. 139, 253, 336
- Іванчо І. 430, 431
 Іванчов Федір 345—348, 369, 429
 Івасюк Михайло 129
 Ігор кн. 182, 253
 «Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии

- Наук» 149, 176, 199, 201, 204—206, 210
 Ляріон 212
 Лящик Марія 435
 Інститут етнографії Словацької академії наук 411
 Інститут мовознавства академії Соціалістичної республіки Румунії 101
 Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР 157
 Інститут світової літератури та мов ЧСАН 148
 Ісаченко О. 410
 Істрін 168

 Інджік І. 120
 Ірасск А. 28
 „Jitřenka" 254

 Йончік 103
 Йордан М. 349—351
 Йосиф II 23, 57

 Кабалевський 185
 Кадлечек Ян 248
 Кайндль Раймунд 190, 212, 216, 217
 Калина А. 7
 Каміньський В'ячеслав 11, 82
 Кам'янецький університет 212
 Капішінський З. 428
 Капішінський Йосиф 246
 Калмарі Ян 248
 Капішовський Василь 385, 404—408
 Карабін Іван 101
 Карабін Калина 104
 Караджале 429
 Карджіч Бук 7
 Караман П. 277, 289
 Карваш П. 429
 Карлів університет (дивись також Празький університет) 211, 303
 «Карпат» 24, 381
 «Карпати» 52
 „Carpatorossica" 194, 198, 199, 212
 «Карпаторусский вестник» 381
 «Карпаторусский голос» 381
 «Карпатська правда» 133, 329, 332, 338
 «Карпатская Русь» 92, 381
 «Карпатский свет» 383
 «Карпато-українська свобода» 383
 Карпенко Ст. 253
 Карський Ф. 82, 92, 185
 Каспрівіч 37
 Кафедра української мови і літератури Пряшівського педагогічного факультету ім. П. Й. Шафарика 413—414
 Кафедра мови та літератури Пряшівського філософського факультету ім. П. Й. Шафарика 409—412
 Качковський Михайло 176, 210
 Качмар А. 336

 Качмар Ст. 435
 Качо Іван 435
 Кашай 382
 Кашовська М. 296
 Кацак Анця 365
 Ключак Йосиф 436
 Квітка К. 267
 Квітка-Осиповиченко Гриць 252
 Келлер Р. 73
 Кизак М. 336
 «Кієвская старина» 297
 Київський державний університет 411
 Кимак І. 409
 Кімпанов І. 101
 Кіш Л. 274
 Клещ Г. 428
 Клімент XIV 224
 Клофач Вацлав 22, 135, 194, 198, 212
 «Книжка» 176, 210, 219
 Кобилляська О. 129
 Кобринський В. 60, 164, 219
 Кобринська II. 129
 Коваль Анастасія 303, 310
 Коваль Василь 303, 422
 Коваль Петро 55
 Коварж Й. 209
 Ковпак 368
 Когут Уля 334
 Кожмінова Амалія 176, 210
 Козак Ян 406
 Козлопський 286
 Козма 293
 Кокавсь Ю. 411
 Колесса Олександр 129
 Колесса Філарет 12, 37, 67, 115, 121, 122, 129, 161, 189, 208, 262, 264, 274, 277, 279, 280, 282
 Коллар А. 110
 Коллар Ян 110, 122, 251
 Коломнець О. 429
 Кольберг О. 7, 274, 268, 282, 286, 287
 Колочавський Петро 72, 135, 219
 Коменський Я. А. 110, 331
 «Комар» 383
 Кондратович Ірина 223
 Кондратович Й. М. 379
 Константин царь 298
 Копач 129
 Копецький Л. 410
 Корба Й. 428, 431
 Корвін Матвій (дивись також Матяш король) 57
 Кордуба М. 33, 161, 207
 Кореджіо 351
 Коркобєць Василь 303
 Корнійчук О. 429
 Коробка 277
 Косаревич Ірина (дивись також Гнатюк Ірина) 278, 210
 Костик П. 381
 Костельник Габор 112, 113, 117, 120, 122, 125

- Костельник Йосиф 113, 116
 Костомаров М. 69, 115
 Костюк Ю. 4, 274, 261, 385, 435
 Костюк Віра 435
 Когляревський І. 45, 252, 331, 373
 Корятонич Федір 223, 332, 421
 Коцак Арсеній 137, 213
 Коцур З. 296
 Коцюбинський М. 38
 Кошалко Йосиф 248
 Кошут Л. 57, 103
 Крайняк Г. 428
 Краківський університет 207
 Кралицький А. 33, 51, 109, 146, 147, 181, 375
 «Кралеодворський рукопис» 175, 209, 253
 Краль Я. 110, 379
 Крамарж К. 29, 46, 135, 194, 198, 212
 Крамаржик І. 456, 457
 Краснобрідський монастир 382
 Кратюк Р. 422
 Крелецький Іван 128, 136, 137, 144, 171, 172, 174, 176, 177, 179, 183, 187, 194, 195, 197, 199, 209, 211, 214
 Крємна Іван 413, 414
 Крємна Юрій 395
 Крєсила Ю. 379
 Кригер-Добрянська Марія 294
 Крижанівський С. 411
 Крижановський 349
 Криловський А. 186, 211
 Кримський А. 11, 67
 «Кригика» 383
 Крушельницька Г. 56
 Крушельницький 188
 Крчмері А. Г. 125
 Крянга Іон 98
 Кубанка Юлія 436
 Кузьма Петро 295, 296, 372
 Кузьма О. 209
 Кулжинський 253
 Кулич Осиф 59, 60, 77
 Куліш П. 69
 Кульчинський І. 255
 Культурний Союз українських трудящих в ЧССР 404—408, 421, 423
 Кундрат А. 410
 Кундрат Ю. 463, 464
 Кунік 429
 Курилов О. 193, 198, 212
 Куримський Андрій 12, 148, 321—327
 „Kurieg lwowski” 37, 44
 Кухарський А. 215, 375
 Куцко Гавріл 429
 Кушнір В. 210

 Лабанц О. 376
 Лабанц С. 54
 Лаборк 293
 Лаборець кн. 375
 Лаборський 421
 Лабош А. 295

 Лаврівський 56
 Ладжинський О. 71
 Ладжинський Ст. 430, 435
 Лазор Вас. 436
 Лапно І. І. 379
 Латга В. П. 87, 388
 Латяк Г. 387
 Лепенська Юла 59
 Левитська Ніна 382
 Левицька А. 429
 Левницький Іван 217
 Левканич 296
 Легдан І. 409
 Легоцький Максим 61
 Леонардо-да-Вінчі 351
 Ленкий Богдан 129
 Ленкий Данило 129
 Ленко 174
 Леонов Л. 429
 Лермонтов М. 167, 186, 361
 Лессек Ф. 179
 Лешко Йосиф 389
 Лещинська С. 413, 414
 Ліпа І. 56
 Ліпєй Ілько 406
 «Листок» 24, 33, 34, 66, 212, 216, 223, 294, 381
 Лисак М. 428
 Лібер Іван 101
 Лібоницький Володимир 429, 435
 Лібуш 209
 Лінде С. 150, 182, 185, 186
 Лінтур П. 280
 „Listy filologicke” 88
 «Літературне товариство ім. Олександра Духновича в Унгварі» 21
 «Літературний ярмарок», 362, 369
 «Літературно-науковий вістник» 9, 40, 65, 67, 72, 73, 92, 134, 139, 140, 141, 150, 151, 167, 170, 172, 174, 175, 178—183, 188, 189, 193—198, 200, 201, 203, 204—206, 208, 210, 213, 216—218
 «Літопис Бойківщини», 174
 «Літопис Червона калина» 283
 Лішка Й. 91
 Лозинська Марія 199
 Ломоносов В. 331
 Лопата М. 428
 Лопата П. 428
 Лопатка Ангела 436
 Лорєнц 185
 Лотоцький О. 209
 „Lud” 7, 67, 73, 215, 286, 289
 Лукач М. 61
 Лукашевич П. 69
 Левицький-Лукич В. 208
 Лукіянович Данило 129
 Луначарський Анатолій 200, 211
 Луцко Вас. 303
 Луцький О. 167
 Лучкай М. 92, 109, 382
 Людєвич С. 268, 274

Львівська бібліотека ІТІІІ 137
Львівська державна наукова бібліотека 17,
128, 153
Львівська державна консерваторія ім. М.
В. Лисенка 274
Львівський технічний університет 209
Львівський університет 7, 46, 52, 78, 128,
208, 210, 213
Ляцко І. 296
Ляш М. 431
Ляшко Юрко 347

„Magyarország” 40, 63
Мазуркевич О. 386
Майков 167
Маков Іван 359
Макошей О. 129
Максимович Мих. 252
Малиновський Л. 73, 218
Манаїлов Федір 354
Манкович 349
Марія Терезія 224
Марк Я. 461, 462
Мармороська руська (українська) рада 379
Маркевич 253
Марков Й. 374
Маркова Ема 379, 381
Маркович 128
Маркуш А. 147, 207
Масарик Т. Г. 45, 194
Масс-Червinskyий 429
Матвійчин Іван 171
„Mateřaly antropologiczno-archeologiczne”
218
«Матеріали до української етнографії й
антропології» 12
«Матеріали до українсько-руської етнології»
58, 74, 218, 219, 274
„Matica slovenská” 243, 252
Матіяш Тибор 436
Матула В. 12, 251—260
Матяцько 75
Матяш король 57
Махал Я. 28, 42, 144, 190, 212
Махар Й. С. 44, 46, 167
Мацек М. 417
Мацінський І. 364, 372, 373, 428, 429.
Маційович М. 336
Мацко Манус 334
Мачошко-Мартон Марія 436
Меліхерчик А. 411
Метеор Уріол (дивись також Сильваї)
114, 296
Мефодій 239
Мигалич А. 375
Мигалич М. 376
Микитась В. 371, 386
Милій Дешидер 352—357, 383
Митрак О. 35, 75
Михія Христина 62
Мишкін князь 360
Міклош-Змії Й. 349

Міллей Сепастіян 333
Міропольський 349
Міткенич Матвій 333
Міткенич А. 44, 115, 185
Мічка Ян 384
Мішник С. 89
Могульський 56
«Молоде життя» 383
Модчаний Ст. 246, 248, 383
Мольєр 429
Молнар Юлія 58, 60
Молнар Л. 345—348, 368
Молнар М. 254, 373, 374, 421
Москвич Ю. 364, 368
Московський університет 211
Мосорья І. 406
Мраз Алоїс 248
Мудрий Михайло 113, 303
Мудрий Федір 296
Мудрох Ян 355
Музей української культури Свидник 13,
378—423, 404
Мукачівська гімназія 208
Мулчак Ю. 410, 413—415, 417, 419
Мурко Матвій 200, 211, 212
Мустинович О. 34—37, 47, 75
Мусон 383
Мушинка Магда 461, 462
Мушинка Микола 4, 11, 12, 17—18, 28—
30, 51—79, 82, 92, 109—111, 127—155,
215—220, 388, 410, 411, 412
Мушка Ю. 379

«На грані» 383
Надсон 167
«Напередодні» 383
Наполсон 30
Нарезний 253
«Народна поля» 219
«Народна русько-українська радикальна
часопись» 52
«Народная газета» 338
«Народний дім» (Львів) 168, 208
«Народний дім» (Ужгород) 194
„Národopisná společnost československá” 42
„Národopisný sborník československý” 63,
68
„Národopisný věstník československý” 7,
68, 172, 194
«Наука» 24, 158, 163, 184, 188, 207, 214
216, 297, 300, 301, 381
«Наукове товариство ім. Шевченка» (Львів)
7, 9, 40, 51, 52, 63, 67, 128, 136, 140,
143, 148—150, 158, 160, 161, 168, 171,
173, 176, 179, 182, 185, 187, 196,
197, 199, 200, 207—211, 213, 215, 216,
274
«Науковий збірник Музею української
культури в Свиднику» 11, 110, 220,
378, 388, 392
«Науковий збірник тов. «Прогріта» в Уж-
городі» 72, 134, 135, 138, 139, 169,

175, 181, 184, 187, 188, 194, 197, 198,
204, 219, 277, 280
«Наукові записки Ужгородського держав-
ного університету» 11, 77
«Научно-литературный сборник Галицко-
русской матери» 213, 217
«Наша земля» 210
«Наша оборона» 183
«Наше отечество» 381
Певницька Ірина 336, 381
Певрлі М. 29
Педзельський Євгеній 223
«Педіля» 24, 37, 147, 163, 174, 184, 187,
188, 189, 190, 208, 209, 216, 293, 299,
300, 302
Некрасов 167
Немет М. 364, 369
Неофіак А. 383
„Nérlap“ 299
Неруда Ян 114
Нечас Яромір 194, 213
Нечуй-Левицький 41
Немцова Меланія 429, 430
Никльовський Федір 334
Нідерле 42, 144, 172, 190, 194, 212
Німчук А. В. 157
Нішкевич 129
«Нова громада» 188, 211
Новак Вітєслав 117
Новак Груя 105
Новак З. 429
Новак Михайло 409, 410, 413—414
«Нова свобода» 382
«Нова хата» 383
«Нове життя» 322, 364, 405, 407
«Новий галичанин» 297
„Novo Doba“ 28, 43
«Новое время» 211
Нодь М. 294, 376
Носак-Незабудов Богуш 110, 254, 375
Носак Теофіл 248
Носак Тимофей 248
Носович 182
Няраді Д. 113, 170
Обрадович Доситей 252
«Обрії» 383
Обсерватор 140, 174
«Общество О. В. Духновича на Маковіці»
381
«Общество святого Василия Великого»
(Ужгород) 181, 218
Огієнко Іван 189, 212
Огонівський О. 92
Окуневський 46
„Omladina“ 248
Олесь О. 431
Опанасенко Олександр 436
Орел Татранський 375, 376
Орлай І. 375
„Oról Tatranský“ 375
Островський О. 429
„Ottův slovník naučný nové doby“ 110

Охримович Володимир 32, 37, 39, 204,
212, 213

Павлик Михайло 28, 31—33, 37, 43, 45,
48, 49, 51, 129
Павличко Д. 429
Павліні-Тог В. 244
Павлович Йосиф 246, 248
Павлович Олександр 51, 74, 115, 147,
181, 183, 184, 186, 188, 191, 246, 248,
296, 375, 376
Павловський О. 69, 252
Павлюк Микола 100, 101
Паленчани Митро 59, 69, 77
Палій В. 193, 195, 196, 203, 212
Пальша А. 364, 367, 368
„Pamiatnik narodního písemnictví“ 17
Памфіте Тудор 98
Панас І. О. 379
Пансієко 56
Панкевич Юліян 183, 220
Панькенич Іван 12, 17, 18, 54, 77, 82,
91, 94, 127—206, 207—210, 213, 220,
279, 280, 339
Паньківський Кость 129
Панько Семен 406
Пан 192
Параска Анастасія 303, 312
Параска Андрій 309
Параска Василь 303, 309
Параска Ганна 303
Параска Іван 309
Параска Марія 303, 308
Параска Михайло 309
Параска Олена 303
Параска Петро 309
Параска Станіслав 303, 312
Параска Юрій 303
Параска Юлія 303
Партицький О. 172, 208, 209
Пастриск Фр. 88, 89, 112
Пашницький В. 277
Пежанський В. 150, 202, 204, 213
Переблч В. 379
Перец В. 297
Пертлова Г. 461, 462
Перфецький Євген 168, 176, 197, 198,
206, 208, 219, 379
Перчик А. 384
Петербурзька академія наук 153
Петро Великий 252
Петро з Марамороша 170
Петров О. 180, 181, 198, 210, 379
Петровиц Г. 251, 252
Петрусевич Іван 129
Петрушенич Іван 216
Петрушка В. 429
Пешек Йозеф 192, 212, 379
П'єшак М. М. 321
Пінтя 103, 105
Писаревський Ст. 295
Питель Г. 419

Пиханч І. 428
 Півторадні В. 410
 Піддукалянський український народний ансамбль 404, 406, 423, 429—432, 434—436
 «Підкарпатська Русь» 131, 135, 141, 142, 144, 178, 187, 189, 192, 196, 198, 200, 204, 209, 211, 220, 298
 Пісичевський В. 207
 «Пластові вісті» 383
 Пліска Юрій 101
 Пліцка Карел 116, 124
 Погорельський 253
 Подгазцький Т. 294
 „Podkarpatskii Rus” 165, 170, 205
 Покорний Яр. 435
 Полівка Іржі 7, 42, 47, 63, 67, 68, 73, 118, 181, 183, 195, 296
 Полозецк Фр. 115, 274
 Поль В. 278
 Попель М. 256
 Попонич В. 431
 Попович Іван 101, 293, 302
 Попонич М. 431
 Попрадов 297
 Порфірев 185, 204
 Потебня О. 90, 277
 «Правда» 158, 182, 210
 „Pravda” 158, 207
 Празький університет (дивись також Карлів університет) 145, 207, 210, 212, 319, 411
 Прасек Віцент 114
 «Працююча молодь» 338
 Пригода Йосиф 436
 Придавок Ав. 420
 Прокіпчак І. 364, 365, 366
 «Просвіта» 25, 131, 133, 134, 142, 144, 149, 159, 161, 167, 168, 175, 179, 182, 183, 185, 189, 191, 194, 195, 197, 202, 204, 207, 274, 336, 337
 Прохазка Ю. 429
 «Пряшевское литературное заведение» 376, 377
 Пряшівська богословська семінарія 421
 Пряшівська єпархія 216, 219, 350
 Пряшівська єпархіяльна бібліотека 375
 Пряшівська російська гімназія 421
 Пряшівська учительська семінарія 354, 355, 421
 Пряшівський державний архів 224, 225
 Пряшівський український народний театр (дивись також Український народний театр) 428—433
 Пряшівський філософський факультет ім. Шафарика 373, 375
 Пустай М. 54, 55, 59, 61, 77, 78, 79
 Пушкін О. С. 167, 253, 421
 «Підлка» 381
 Пшєпюрський М. 281, 282
 Радвак Мар'яна 406
 «Радикал» 215
 Радич 39
 „Radiojournal” 420
 Радіослужба для Підкарпатської Русі 420
 Радліньскій А. 117
 Раевськії 247
 Райнфус Роман 385
 Раковський І. 65, 223, 224, 376
 Ракоші Е. 350
 Рамач Гашия 59, 60
 Рамач Михайло 124
 Рамбо 170
 Рамі Ян 248
 Рафасель 351
 Ребошанка Іван 12, 97—107
 Ревакенич Т. 56
 „Revista de etnografie si folclor” 98
 „Revue roumaine de linguistique” 100, 101
 Рембрандт 351
 Реней 54, 55, 75
 Решовський Й. 430
 Решовський П. 431
 «Ржип» 29
 Ризький народний університет 211
 Рилєєв 167
 Рильський М. 337
 Ріляк В. 303
 Ріляк Ф. 303
 Римський-Корсаков Н. 267
 Ричалка М. 381
 Рідерман Ю. 280
 Ріпа І. 376
 Рогач О. 422
 Роздольський Й. 52, 268, 274, 282
 Розвода Я. 45, 207
 Розов В. 429
 Ройкович Степан 248
 Роман Михайло 364—370, 410, 411
 Романова Меланія 293, 302
 Романов Константин 167, 287
 Російська академія наук 176
 Росоха Митро 101
 Рошковані Е. 351
 Рубій А. 376
 Руданський С. 24, 115, 175
 Рудловчак Андрій 421
 Рудловчак Олена 371, 375, 377, 410, 411, 421
 Рудницький Степан 77
 Рудницький Іван 174, 177, 197, 210, 213
 Рудольф принц 75, 76
 Ружанич Іван 303
 Руппсльд Карол 125
 Рупрехт 248
 «Русалка дністровая» 252, 253
 Русанівський В. М. 321
 «Русня» 109, 112, 143, 180, 182, 187, 210
 Русинко Микола 379, 386, 389, 421
 Руснак М. 383
 Русткевич 56
 «Руска країна» 381
 «Руске народне просвітне дружство» 112, 113

- «Русская земля» 213, 381
 «Русский вiстник» 381
 «Русский дом» (Прага) 355
 «Русский филологический вестник» 194, 212, 219
 «Русское слово» 335, 338, 379, 383
 «Руська нина» 158, 207,
 Руська народна рада 379
 Руське педагогічне товариство 141
 „Ruthenische Revue“ 182, 210

 Сабодан Г. 223
 Сабон Євген 65, 66, 67
 Сабон Кирил 33
 Сабона М. 296
 Сапницький Іван 7
 Саврук 382
 Савчин Ладіслав 357
 Саввич Микола 179, 205, 214
 Саліський А. 431
 Салла Карол 119, 125
 Саліський 429
 «Сборник Русского филологического общества» 149, 176
 «Сборник Русского исторического общества» 210
 „Sborník pedagogickej fakulty UPJŠ“ 376
 „Sborník Filologickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica 87
 Свєтницький І. 168, 208, 277, 372
 Свидницький музей української культури (дивись також Музей української культури) 11, 18, 318, 319
 «Світ» 24, 375
 «Світ дитини» 157, 158, 169, 175, 207
 «Спобода» 68, 137, 149, 176, 206, 209, 214, 216, 217
 Свобода Л. 347
 Сегедій Г. 296
 Сембрантович Р. 210
 Семенович П. 92
 Сен-Жерменський договір 135
 Сердула А. 418, 419
 Сенчик Л. 267, 274
 Сивак Михайло 436
 Сидор В. 428
 Сильвай І. 51, 65, 114
 Сильвай Михайло 33
 Симко Микола 428, 430, 431
 Симко Олена 428
 Симко Павло 431
 Симко-Паздерник Тамара 431
 Сімоніч В. 136, 169, 175—179, 182, 209
 Симчич Розалія 102
 Симчич Семей 101
 Сірка Й. 369
 «Січ» 33, 46
 Скабичевський 204
 Скиба 296
 Скірфан Амброж 246, 248
 Сковорода Г. В. 253
 Скубеч 181

 „Slavia“ (тов.) 43, 44
 „Slavia“ (журнал) 47, 110, 166, 169, 171, 193, 277, 374
 «Славянський вєк» 211
 „Slovanská ročenka“ 17
 „Slovanský přehled“ 17, 18, 29, 42, 49, 72, 110, 113, 196, 211, 213, 216, 300
 „Slovenské pohľady“ 89
 Словацька академія наук 32, 373
 Словацька народна рада 379, 417, 418
 Словацьке педагогічне видавництво — відділ української літератури 359, 375, 417, 418
 «Слово» 182
 «Слово народа» 329—342
 Слов'янський комітет 29
 Сметана Р. 116, 120, 123
 Сміжанська М. 463, 464
 Смолингович Ю. 246, 248
 Смотер Рудольф 436
 Смотер Ганна 436
 Смотрицький М. 137, 197, 198, 213
 Собко І. 101
 Собольський О. Й. 88, 89, 122, 219
 «Советская музыка» 26
 Сокальський Б. 282
 «Сокол» 165, 170
 Соловйов 167
 Солома Іван 105
 Соломон царь 54
 Сопко Ю. 214
 Сополга Микола 65, 383
 Сосенко 277
 Сослар Й. 256
 Сосюра 337
 Софронов А. 431
 «Союз підкарпаторуських студентів» 333
 «Союз підкарпатоукраїнських студентів» 333
 «Спілка Карпаторуських студентів в Братиславі» 421
 Ставропський-Попрадов Ю. 51, 65, 75
 Станіслав Я. 91
 «Стара Україна» 191, 205, 212
 Старжинський Е. 191
 Старицький М. 174, 430
 Стеглік 429
 Стенько Г. 428
 Стенько М. 428
 Степан воєвода 277
 Стефанік В. 51, 77, 128
 Стецюк Анна 104
 Стодола І. 429
 Стодола Назар 430
 Стрипський Гядор 25, 36, 41, 42, 48, 49, 65, 147, 149, 153, 158, 180, 182, 184, 190, 191, 192, 195, 198, 207, 211, 219
 Стрібер Марія 59
 Струтинський М. 209
 „Studentský sborník“ 43
 Студницький Кирила 181, 197, 198, 201, 213

Субота Василь 409, 410
Субота Ірина 409, 410
Сурник П. Ф. 385
Суха Н. 369, 370
Сухий О. 279, 280
Сухий С. 369, 370
Сушіл Ф. 114, 115, 274

Табаківин Михайло 241
Тайовський Й. 429
Таполі 349
Таранько М. 207
Тарасенко М. 64
Тлардовський 253
Тесленецький Ст. 181
Теплицький Імрїх 248
Теплицький Павло 248
Терек Ю. 350
Тернюк П. 428
Тимко Онуфрій 267, 274
Тимошенко 411
Тимченко Є. 54
Тиркач 225
Тичина П. 337
Тіхий Франтішек 12, 17, 109—126, 188,
194, 211, 212, 382
Тіціан 351
Ткачик Іван 248
«Товариство Василя Великого» (дивись
також «Общество В. Великого») 300
„Towarzystwo Ludoznawcze“ 7
Тобилевич І. 429
Тонт О. 369
Толстой О. 167, 421
Томашівський Степан 168, 208
Томашук Іван 298
Томсон 98, 99
Тонкович Ірена 436
Тополничина Марія 300, 312
Тоторян Марія 100
Травнічек Ф. 146, 166, 208
Тржановський 117
«Трембіта» 204
Труш Іван 56, 129
Тулун В. 205
Тяжкий Антон 395

Угоронич Володимир 333
Ужгородська гімназія 135, 148, 213, 293
Ужгородська наукова бібліотека 149
«Український вестник» 218
«Україна» 140
Українка Леся 28, 38, 75, 109, 128
«Українська народна рада Пришівщини»
404, 421, 428
Українське радіомовлення в Чехословач-
чині 404, 420—427
«Українська хата» 167, 208
«Українське педагогічне товариство» 175
«Українське слово» 211, 382, 383
Український відділ Дослідного інституту
педагогіки 415—419

Український народний театр 404, 421
«Українсько-руська видавничка спілка» 40,
219
«Українсько-руський архів» 213
„Ukrainischel Rundschau“ 192, 210
„Ungarische Zuhrbücher“ 166
Університет ім. П. Й. Шафарика 413, 419
„Universitetské Izvěstije“ 45
Унієн 176
Ураз С. 410
Урбан П. 26, 302, 327, 341
Устриялов 253
«Учитель» 131, 144, 158, 204, 207

Фабіян А. 431
Фазмер 200
Файгль А. 175
Фалковський Й. 277
Фаркаш Імрї 59, 61, 77
Федор В. 428
Федькович О. 24, 41
Фельдбаба Йосиф 428—433
Фенцик Є. 33, 160, 297, 301
Фет 167
Феттерле К. 116, 274
«Филологические записки» 90
Фізелі Ф. 248
Фіртка 296
Флоринський 45
Флосман Оларджі 436
Фогорошій І. 109
Фольмер Ганс 356
Фотул М. 61
Франк Михайло 78, 95, 126
Франко Іван 9, 24, 28, 29, 31, 33, 36—56,
70, 74, 75, 77, 93, 128, 129, 138, 140,
167, 169, 170, 172, 174, 181, 203, 212,
215, 224, 253, 255, 256, 259, 297, 406,
411, 417, 419, 429, 430
Франс А. 337
Франц Йосиф 76, 103, 298
Францев В. 194, 202, 204, 212, 217
Францісі-Римавський Ян 243, 244, 249,
250, 256
„Fronta“ 46

Халупка С. 254
Хамілла М. 246, 248
Хамура Леопольд 303
Ходаковський Г. 288
Хома Олій 65
Хома Петро 383
Хомик 56
Хлумський Йозеф 186, 211
Храстек М. 125
«Хроніка НТШ» 187, 199, 201, 211
Худик Й. 417
Хулея Войтех 436

Цамбел Самуел 54, 82, 90, 218
Центральний державний історичний архів
у Львові 74, 137, 153

- «Церковная газета» 223, 224
 Цертелєв М. 69, 252
 Цигра Ю. 417, 419
 Цимбора Ю. 274, 431—436
 Цієгленич Каспер 255, 256
 Цурканович 22
 Цюкан Ілля 175, 182, 184, 199, 202, 210
 Чабниак Іван 4, 18, 378—390
 Чабниак Марія 389
 Чабрун Михайло 101
 Чапарга Г. 369
 Чайковський 129
 Чайківський Степан 280
 Чакі Альбін 245
 Чанек К. 429
 „Cas“ 42, 44, 45
 „Casopis pro moderni filologie“ 110
 Чайцький Ладіслап 355
 Чепига І. 210
 Червняк А. 359—363
 Червняк Б. Т. 253, 254
 «Чернона Русь» 297
 Черний Адольф 17, 42, 45, 188, 211, 213
 Чернишевський 361
 Чернівецький університет 212
 „Československá vlastivěda“ 93
 „Československá etnografie“ 374
 „Český lid“ 11, 42, 67
 Чехов А. П. 421, 429
 Чехович К. 374
 Чехословацька академія наук 8, 166, 411, 414
 Чижмар Іван 389
 Чисарик Іван 436
 Чічатка О. 351
 Чопей Л. 25, 33, 35, 147, 160, 162, 191, 192, 208, 301
 «Чорноморець» 383
 Чубинський І. 285, 289
 Чума А. 461, 462
 Чурай Маруся 295
 Чучка Ю. 207
- Шандор Іла 117, 123
 Шаповал М. 208
 Шафарик П. Й. 252, 331, 373
 Швачка Федір 384
 Швецова Софія 303
 Шевченко Тарас 24, 28, 38, 46, 47, 75, 77, 109, 255, 295, 331, 332, 375, 385, 406, 411, 417, 419, 421, 430
 Шекспір 429, 432
 Шелепець Й. 54, 81—95, 360, 362, 364, 369, 371—377, 410, 412
 Шептицький 161, 173
 Шеретій О. 409
- Шеретій Ю. 428, 429
 Шеретєв Юлія 382
 Шестіна Л. 429
 Шіян А. 429
 Шіллер 429
 «Школа і життя» 11, 18, 220, 407
 Шкультегі Йозеф 124, 125
 Шлепєцький Андрій 12, 223—242, 376, 409
 Шмайда Михайло 277, 279, 364, 365, 370, 384, 389, 406
 Шмуляк Іван 101, 105
 Шолтєс 382
 Шолтєс Г. 376
 Шоу Бернард 431
 Шпенік 383
 Штаїєр 117
 Штефан А. 148, 149, 210
 Штець Микола 12, 329—342, 411, 412
 Штраус Ф. 417
 Штрба І. 385
 Шугай М. 105
 Шулак Рудольф 436
 Шуркала Падєжда 12, 303—320
 Шуссер 354
 Шутєв 382
 Шухевич Л. 56
 Шухевич В. 98, 99, 161, 173, 190, 212
- Щурат Василь 33, 172, 174, 177, 209
- Югасєвич Іван 381
 Югашич Йосиф 38
 Ючик 296
- Яворський І. А. 379
 Яворський Юліян 135, 194, 213
 Ягіч В. 130, 177
 Якубович П. 167
 Яначек Леон 115, 117, 119, 274
 Янда Д. 429
 Яневич І. 256
 Яницький Олександр 247, 248
 Янканіна Марія 76
 Янкова Єла 303
 Янкур А. 294, 376
 Янович П. 376
 Яношик Юрій 9, 103, 216
 Янус (бог) 362
 Яричевський 174
 Ярошевич 46
 Ярошинська 129
 Ясько М. Г. 11, 77
 Яценко М. Т. 10, 11, 29, 30, 44, 45, 67, 130, 215, 411
 Яшк Л. 382
 Ящуржинський 277

РЕЕСТР СІЛ І ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

- Анстерліц 28
 Австрія 52, 183, 211, 253
 Австро-Угорщина 29, 71, 215, 249, 329
 Алянд 60
 Америка 25, 68, 77, 103, 105, 142, 172,
 180, 207, 218, 220
 Анголка 100, 101
 Арадська столиця 62

 Березів Вишній 101
 Березово 101
 Баєрін 268, 269, 273
 Балкан 45
 Банат 10, 48, 37—40, 62, 67, 75, 78, 79,
 97, 99, 100, 107, 181, 215, 219
 Банська Бисрница 364, 368, 420, 424
 Барліів 61, 78, 79, 247, 248, 293, 350,
 407, 416, 426
 Барайнський округ 61, 62, 71, 323, 405,
 424, 426
 Бачка 10, 23, 37—39, 48, 57, 58, 61,
 71, 78, 79, 81, 82, 88, 89, 95, 112, 113,
 115, 117, 125, 126, 181, 215, 216, 218,
 219, 223, 296
 Бач Керестур (дивись також Руський Ке-
 рестур) 169
 Белград 252
 Бельгія 45
 Бєнятин 223,
 Берегоно (Берегас) 196, 203, 206, 214
 Бережанщина 301
 Берестів над Лабірцем 139, 333
 Берещин 333
 Берлін 178, 198, 212
 Бєсарабія 331
 Бєскити 406, 421, 429
 Бєхєрін 426
 Біла 279, 280
 Богдан 293
 Бодрог 270
 Бодружаль 246, 248
 Бойківщина 169
 Болгарія 97, 211, 435
 Боронява 298
 Боснія 169, 298
 Братіслава 162, 171, 188, 210, 214, 251,
 253, 350, 352, 355, 357, 374, 375, 379,
 390, 394, 415, 417—420, 424
 Брно 383
 Брустур 101
 Бундешт (Пешт) 19, 33, 64, 153, 180,
 198, 208, 229, 239, 293, 294, 297, 299,
 350, 251
 Бужівці 426
 Буківська Гірка 227
 Букова Розтока 365
 Буковина 23, 25, 70, 212, 329, 331, 333
 Бучач 7

 Вагринєць 384
 Валаські-Клобуки 274
 Варадка 246, 248
 Варганівці 248
 Варшава 185, 212, 351
 Васильків 253
 Велика Поляна 427
 Велика Тибана 63
 Великий Березиний 52
 Великий Бичків 298
 Великий Липник 71, 87, 384
 Великий Шаріш 248
 Великі Залужці 268, 273
 Вернар 382
 Верхні Ворога 142
 Верховина 101, 184, 364, 365, 383
 Вигорлат 273, 303, 383
 Видрань 427
 Вірава 293, 296, 427
 Вислік 277
 Високі Татри 334, 436
 Вишній Орлик (Вірліх) 62, 246, 248,
 426
 Вишній Студеній 101
 Вишні Ремет 383
 Вишні Чабини 277—279, 290
 Вишня Олька 350
 Вишня Рупа 298
 Відень 33, 40, 45, 46, 48, 171, 210—213,
 224, 251, 254
 Вільхівці 265
 Вінничина 367
 Волинь 23, 274
 Волопе 101, 298
 Волощина 251
 Волочина 277
 Ворочів 35
 Вранов 293, 296
 Вульхівці 298
 Вучковєс 101

 Габолтін 245, 426
 Габура 277—280, 282, 283, 290, 427
 Гавайі 427

- Ганіржов 436
 Ганглова 436
 Ганнич 101
 Гажліг 247
 Ганиска біля Кошниць 420
 Галичина (Галицька Русь) 23—25, 36—38, 40, 43—46, 51, 52, 56, 58, 64, 68, 69, 72, 74, 97, 127, 130, 140, 168, 209, 212, 213, 251, 253, 255, 256, 279, 282, 289, 290, 330, 331, 333, 335, 337, 372, 375
 Гемерська жупа 248
 Геральтівці 247, 424
 Гіпанічі 298
 Голландія 356
 Голубинше 280
 Грібешт 105
 Горінчово 298
 Горб 101
 Горішній 278
 Горнад 270
 Гродненська губернія 287
 Городищі 281, 282
 Грабське 246, 248
 Гривішці 280
 Грушевсьо 298
 Гульяс 351
 Гумеше (Гумецький окр.) 55, 78, 293, 303, 389, 406, 407, 416, 424—426
 Гусарка 101
 Гусятинщина 281, 282
 Гуцульщина 132
 Дашана 281—283
 Давидів біля Вранова 296
 Дідачів 127
 Дніпро 255, 257, 258
 Добрижинська обл. 286
 Доброслана 334
 Лонге 101
 Дорога 223
 Дошно 277
 Драгово 298
 Дрепница 248
 Дубола 62, 426
 Дуболе 101
 Дубрава 278
 Дукля 368
 Дунай 117, 257, 289, 428
 Дусина 298
 Дюрдєво 124
 Європа 52
 Єгер 239
 Єйр-Шелід 62, 77
 Жіар-на-Гроні 436
 Жіліна 436
 Жовква 112
 Закарпаття (Закарпатська Україна) 10—12, 18, 32—42, 46—48, 51—54, 63, 66, 68, 70, 71, 77, 78, 95, 103, 104, 110, 125, 127, 131, 133—138, 140, 141, 143, 148—150, 153, 172, 190, 191, 194, 197, 198, 203, 205, 208, 210—215, 223, 224, 265, 270, 273, 274, 277, 280, 282, 288, 294—300, 321, 329—333, 335, 337, 341, 345, 347, 365, 366, 371—375, 379, 405, 410, 411, 421, 422
 Загржеб 39
 Замішкки 191
 Запигів 127
 Західна Україна 51, 329, 372, 373, 420
 Західнослов'янський край 425
 Збуї 52, 54, 55, 61, 78, 79, 384, 427
 Збіине 427
 Зборів 245, 248
 Збудська Біла 277—279, 290
 Зелений Клин 25
 Земплин (Земплинська жупа, Земплинський комітат) 23, 139, 180, 216, 293
 Зоріле 100, 101, 104, 105
 Івано-Франківщина 281
 Іза 298
 Індія 74
 Ішовець 278
 Іскі 198
 Італія 29, 30, 45
 Каварані 102
 Казань 251
 Калинів 277, 278
 Кальна Розтока 272, 278, 383
 Кальник 266
 Кальниця 278, 279
 Канада 29, 212, 423
 Капішова 426
 Карансебеш 100, 105
 Карвіна 436
 Карпати 23, 32, 35, 135, 137, 277, 279, 365, 366, 371—373, 375
 Карпатська Україна (Карпатська Русь) 372, 379, 421
 Кендиці 351
 Керестур 23, 59, 61, 76, 88, 112, 113, 169, 218, 274, 293—296, 387
 Кечкініч 383, 384
 Кіпів 25, 45, 128, 161, 168, 188, 190, 202, 205—208, 212, 213, 248, 251, 253, 255, 258, 260, 337, 422, 423
 Кіпів 354, 383
 Кленова 52, 278, 427
 Клуж 36
 Колбасів 427
 Колбіці 426
 Коломія 172, 182, 210
 Колошвар 36
 Колочапа 135, 139, 171, 172, 298, 382
 Комарно 350
 Копачеле 100, 101, 103, 105
 Курнуцел-Банат 100—105
 Копча 334
 Косів 142, 180—182, 199, 210
 Косієвська Поляна 298
 Корфу 40, 62

Коцур 23, 57, 59, 88, 113, 117, 123, 266, 296

Кошельово 298

Кошице 33, 213, 255, 350, 357, 379, 382, 385, 388, 390—394, 421, 424

Крайна Поляна 426

Крайна Порубка 384

Краків 163, 166, 351

Красний Брід 27, 277, 278, 378, 389, 427

Красно-Бистроє 298

Крачуново 298

Кремна (Кремпах) 61, 87

Криворівня 128, 132, 133

Кричова 100—103

Кубань 25

Куликов 217

Куримка 247, 248, 426

Кучава 298

Кружльова 61, 87

Кружлівська Гута 426

Лабірська долина 278, 279

Лабірщина 12, 61, 277, 281, 287, 288, 290, 364, 365, 378

Ладомирова 426

Ладомірів 427

Левоча 254

Лейпніг (Липсько) 109, 193, 200, 209, 211, 356

Лемківщина 115, 262, 265, 266, 272, 274, 277

Ленінград 150, 355

Липтов 355

Липша 298

Липшанська Поляна 298

Литва 251, 253

Литовський Мікулаш 436

Літманова 61, 70, 74, 87

Лазні 101

Лондон 115,

Лопухів 247, 248

Лугож 100, 102, 104, 105, 426

Лупени 100

Львів 9, 24, 28, 31—49, 52, 53, 56, 64, 70, 77, 81, 102, 112, 129, 131, 136, 138, 149, 155—214, 252—254, 289, 295, 366, 372, 381, 383, 422, 423

Львівщина 268, 282

Люта 280, 283

Маєрлінг біля Відня 76

Мазовша 286, 287

Маковця 74, 78, 79, 332, 334, 338, 331

Маллий Вичків 298

Мальців 61, 71, 87, 247, 248, 426

Маргань 247

Мараморош 81, 82, 163, 170, 216, 217, 297, 299

Мартін (Турчанський святий Мартін) 8, 68, 82, 243, 244, 249, 379

Медведже 426

Меджилабірці 61, 78, 79, 139, 296, 406, 424, 427, 434

Меджилабірщина (Меджилабірський окр.) 272, 379, 424

Микова 384, 427

Мироля 426

Михаліці 139, 383

Мікогаза 270

Мінчент 245

Молдала 102, 103

Монастирешь 298

Моравія 269, 273

Москалівка 151, 199

Москва 210, 251, 253, 355, 329

Мукачєво 92, 196, 205, 224, 239, 280, 333, 337, 382

Мшанці 91

Надлак (Подьялак) 62, 97, 107

Надрат 102

Панково 298

Петрівці 101

Пемань 295

Нижній Комарник 325

Нижній Миросів 334

Нижній Студений 101

Пікльова 334

Піжня Писана 384

Піжня Поляна 426

Піжня Ялопа 384

Пімецький Перег (Перегул) 62, 97

Пімецьщина 45, 254

Пір-Ачад 62, 97

Пова Селія 384

Новгородськ 253

Новий Богумін 436

Новий Двор 287

Новий Сад 88

Новоселіще 52, 266, 324, 325

Нягів 180, 181

Обішівці 248

Обручне 384

Одеса 63, 337

Оломоуц 77, 127, 128

Олька 427

Опава 436

Опіна 248

Орава 355

Оріхівці 57

Орлова 436

Ортутова 426

Орябина 61, 65, 70, 87, 288, 379

Осків 248

Ослава 278

Ослави Білі 101

Ослави Чорні 101

Ославія 278

Острада 436

Оструря 73, 332, 334, 338, 383, 384

Охаба 105

Падурени 100, 101
Париж 29, 210, 254, 256, 333
Партизанське 436
Пепеїлак 64
Перегул Марс 100, 107
Переу 100, 102
Перемичин 281
Петербург 200, 201, 205, 208, 211, 251, 253
Петріла 100
Петровці 120, 295
Петрошени 100
Пилипець 101
Пістинь 173
Пихні 278
Підкарпатська Русь, Підкарпаття (дивись також Закарпатська Україна) 19, 21—25, 93, 94, 110, 112, 132, 140, 163, 172, 175, 179, 187, 188, 195, 198, 209, 210, 219, 223, 274, 279, 280, 331—333, 366, 421
Підляся 274
Плавніца 248
Подєбради 201
Поділля 281, 282, 295
Подобівці 101
Польща 23, 45, 251, 253, 273, 275, 331, 378, 405, 406, 422, 430
Поляна 101
Попрад 350
Попрадський окр. 65, 70, 71, 73, 74, 425
Пачаїв 229
Прага 29—31, 34, 38, 39, 42, 45—49, 109, 120, 132, 143, 160, 162, 164, 169, 170, 174, 178, 181, 184, 187, 189 193—197, 199, 206, 211—213, 303, 325, 333, 339, 347, 350, 354, 355, 367, 382, 383, 420
Пржібрам 145, 160, 161, 164, 169, 192, 193, 195, 208, 214
Прислон 278
Прушанки 269
Пряшів 19, 29, 65, 109, 111, 113, 139, 213, 244, 246—250, 254, 288, 294, 325, 327, 330, 332, 335, 338, 342, 350, 354, 355, 359, 364, 371—373, 375, 376, 378, 379, 381, 390, 407, 411, 415, 417, 419, 420, 424, 425, 434
Пряшівська єпархія 82—87, 89, 103, 140
Пряшішчина 10—13, 51—54, 57, 61—63, 68—71, 74, 75, 110, 125, 139, 215, 224, 262—264, 266, 270, 282, 296, 321, 323—325, 330—340, 371—377, 379, 406, 411
Пряшівський окр. 424—426, 428
Пр'євіза 436
Прикарпаття (Прикарпатська Русь) 217, 338, 379
Пусте поле 351
Пустофол 270
Путілов 70
Пчолинне 427
Пружанський пов. 287
Пстрина 381

Радвань 139, 277, 279, 427
Радянська Україна 11, 13, 26, 27, 332, 333, 335, 428
Радянській Союз (СРСР) 13, 211, 346, 347, 354—356, 404, 410, 422, 423, 434
Раків 280, 293
Ракопещь 33
Рахів 302
Рекига 298
Реметів 268
Ренсць 278
Ренеів 427
Речиши 364, 368
Решіці 102
Рим 29, 293
Риманів 277
Річка 29
Рогатин 208
Розтоки 52
Рокицани 248
Росія 45, 185, 244, 251, 299, 332, 375
Ружомберок 436
Румунія 10, 12, 23, 78, 79, 97, 100, 101, 107, 215, 331
Рунгурн 101
Руська Водона 278
Руська Воля-на-Попрадї 384
Руська Порубка 272
Руський Керестур 57, 58
Руський Погік 303—320

Сабинів 248, 350
Сабинівський окр. 354
Сава 298
Самбор 40
Сваляна 280, 384
Светлиці 427
Свџаник 61, 87, 246, 248, 296, 350, 378, 379, 383—386, 389, 392
Свџницький окр. 245, 384, 424
Свџничка 426
Севлюш 37
Седлиски 118, 296
Семлак 62, 76, 97, 107
Середнє 278—281
Сибір 23
Сиготь 37
Синівер 101
Славкіп 28
Слобода Рунгурська 101
Слогачина 38, 116, 123, 141, 196, 215, 218, 243, 251, 254, 331, 349, 352, 355, 411, 421, 424, 425, 430
Снаків 246, 248
Снина 139, 303, 406, 427
Снишчина 278, 279, 424
Собранці 139
Сокальський повіт 282
Соколівка 181—184
Солінка 278
Софія 31

Спиш 61, 62, 78, 79, 85, 97, 180, 191,
215, 323, 332
Сполучені штати Америки 97
Срїм 71, 112, 113, 125, 126, 296
Станіслав 210
Стара Любовня 407, 424
Стара Стужниця 52
Старий Вербас 88
Старина 427
Старяна 281, 282
Стакцини (Стащини) 406, 427
Стрий 32, 281
Странжини 372, 384
Стройна 61
Стропків 424, 426
Суковате 278
Сулїни 87
Східна Словаччина (дивись також Пряшп-
щина). 12, 39, 48, 52, 58, 63, 68, 71,
83, 84, 86, 88, 90, 95, 109, 115, 146,
148, 243, 249, 262, 274, 278, 294, 318,
321, 327, 329, 330, 334—341, 345, 348,
349, 357, 386, 388, 391, 392, 406, 408,
411, 423, 425, 428, 434, 436
Сянок 73, 287, 280, 282
Теребля 298
Терешул 298
Терново 298
Тернопіль 122, 160
Тиса 337
Токаїк 355, 426
Тополя 379, 386, 392, 427
Торун 101
Тренчин 436
Тржїнець 436
Трнава 223, 239
Тульча 104
Турийські Пасіки 280
Турийщина 280, 282
Убля 52, 54, 55, 68, 75, 87, 139, 216,
326, 427
Угорська Русь, Угорська Україна (дивись
також Закарпаття, Закарпатська Укра-
їна) 10, 11, 18, 32, 36, 37, 39, 42,
51—55, 57, 59, 61—66, 70, 71, 73, 75,
97, 112, 127, 134, 143, 149, 158, 161,
219, 215—220, 223, 297, 375
Угорщина 10, 19, 20, 24, 32, 33, 35, 38,
40, 42, 43, 47, 57, 63, 64, 66, 69, 72,
88, 97, 122, 124, 127, 169, 216—218,
270, 273, 300, 355, 365, 420
Угровеск 333
Уж 382
Ужанщина 282
Ужгород (Унгвар) 19, 25, 33, 34, 37,
109, 112, 128, 133, 135, 137, 139, 142,
145, 147, 149, 154, 155, 164, 176, 180,
183, 185, 189, 190—196, 201, 203—205,
207—209, 212—215, 219, 224, 226—241,
294, 337, 366, 379, 381, 382, 422, 423
Україна 11, 22, 23, 27, 29, 30, 45, 51, 56,
82, 107, 135, 162, 168, 178, 205, 212—
215, 255, 259, 261, 267, 272, 273, 275,
327, 330, 331, 333, 338, 341, 373, 384,
405, 406, 423
Улич 52, 54, 303, 427
Франція 434, 435
Фюзерадвань 270
Харків 210, 251, 337, 366
Херсонщина 23
Хинява біля Бєроуна 109
Хмельова 246, 248
Холовичі 281, 282, 283
Холмщина 267, 274
Хорватія 39, 43
Хотча 426
Хуст 37, 298, 383
Царгород 298
Цигелка 264, 265
Цепєрів 127
Церинна 426
Чабалівці 427
Чабини 427
Чемєрне 293
Черешня 100—103
Чертіжне 61, 75, 76, 87
Чехія 109, 114, 115, 175, 209
Чехословацька (ЧСР, ЧССР) 10, 13, 19,
21, 23, 26, 27, 29, 109, 132, 273, 329,
331, 333, 347, 355, 364, 365, 367, 369, 378,
379, 391, 404, 405, 407, 408, 421, 422,
423—425
Чорний Потїк 101
Шамброн 61, 87
Шариські Богдановці 248
Шариське Чорне 426
Шариш (Шарош) 23, 62, 97, 180, 191
Швейцарія 45
Шешорн 173
Шїд 113—116, 191, 121, 123, 124
Шмиговець 427
Штефурів 247
Югославія 10, 12, 38, 57, 95, 78, 79, 110,
125, 215, 265, 266, 275, 387, 293, 405,
422, 423
Юркова Воля 384
Южна Русь 251, 253
Яблінка 427
Яков'яни 421
Якуб'яни 62, 87
Ялова 62, 384
Ясїня 298

ЗМІСТ

Слово в дорогу академіка Іржі Горака	7
Від упорядника	9

I

<i>До історії статті «В справі літературної мови підкарпатських русинів»</i>	17
<i>В. Гнатюк: «В справі літературної мови підкарпатських русинів»</i>	19
<i>Францішек Главачек</i>	28
<i>Ф. Нлавацек: Моје стукы а сполупраца с Volodynom Hnatjukem</i>	31
<i>М. Мушинка: Володимир Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини</i>	51
<i>Й. Шелспець: Діалектологічні дослідження В. Гнатюка</i>	81
<i>І. Ребошанка: Слідами В. Гнатюка в Банаті</i>	97
<i>Францішек Тіхий</i>	109
<i>Ф. Тісху: Po storách Volodymyra Hnatjuka v Ваšсе а Srětnu</i>	112
<i>М. Мушинка: Кореспонденція Володимира Гнатюка з Іваном Панькевичем</i>	127
<i>Листи Володимира Гнатюка до Івана Панькевича (1920—1926)</i>	157
<i>Примітки</i>	207
<i>Бібліографія праць В. Гнатюка про «Угорську Русь»</i>	215

II

ІСТОРІЯ

<i>А. Шлєпецький: Мукачівський єпископ А. Ф. Бачинський та його послання</i>	223
<i>Е. Нісба: Z archivnych dokladov o panslavistickom hnutí na východnom Slovensku</i>	243

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>В. Matula: A. В. Vrchovský а slovensko-ukrajinské vzťahy na konci 30-ch rokov 19 st.</i>	251
---	-----

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

<i>В. Гошовський: Спроба генези одної лемкіяської весільної пісні</i>	261
<i>О. Зілинський: Старовинна колядка з Лабірщини</i>	277
<i>К. Заклинський: Дещо про М. Врабеля</i>	293

ЕТНОГРАФІЯ

<i>Н. Šurkalová: Príspevok k štúdiu pribuzenského systému v obci Ruský Potok</i>	303
--	-----

МОВОЗНАВСТВО

<i>А. Куримський: До видавання діалектних матеріалів</i>	321
<i>М. Штєць: Газета «Слово народа» в боротьбі за українську мову в Східній Словаччині на поч. 30-х р.</i>	329

III

НАШІ ЮВІЛЕЇ

Ф. В. Іванчов 50-річний (<i>Л. Мольнар</i>)	345
Миколашу Йорданові 75 років (<i>М. Дубай</i>)	349
Дезидерій Милій — художник (<i>М. Дубай</i>)	352

ХРОНІКА

Поезія українських письменників Чехословаччини за 1965 р. (<i>А. Червняк</i>)	359
Художня проза українських письменників Чехословаччини за 1965 р. (<i>М. Роман</i>)	364
Огляд наукових публікацій на Пряшівщині за 1965 рік (<i>Й. Шеллепєць</i>)	371

ЗВІТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Музей української культури в Свиднику (<i>І. Чабиняк</i>)	378
Організаційний порядок Музею української культури	391
З останньої експозиції музею	396
Культурний союз українських трудящих в Чехословаччині (<i>В. Капішовський</i>)	404
Кафедра української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. Шафарика (<i>П. Бунганич</i>)	409
Кафедра української мови та літератури Пряшівського педагогічного факультету Університету ім. Шафарика (<i>М. Новак</i>)	413
Український відділ Дослідного інституту педагогіки (<i>Ю. Железник</i>)	415
Українське радіомовлення в Чехословаччині (<i>В. Вархола</i>)	420
Український народний театр (<i>І. Пиханич</i>)	428
Піддуклянський український народний ансамбль (<i>Ю. Цимбора</i>)	434
Іменний реєстр	437
Реєстр сіл і географічних назв	449

CONTENTS

Introduction by academician J. Horák	7
From the editor	9

PART ONE

<i>On the History of the Study „The Problems of the Literary Language of the Sub-Carpathian Ruthenians</i>	17
<i>V. Hnaťuk: „The Problem of the Literary Language of the Sub-Carpathian Ruthenians</i>	19
<i>František Hlaváček</i>	28
<i>F. Hlaváček: My Contacts and Co-Operation with Polodymyr Hnaťuk</i>	31
<i>M. Mušínska: Volodymyr Hnaťuk — The Important Research Worker of the Prešov Region</i>	
Folklore	51
<i>J. Šlepec: Hnaťuk's Dialectological Works</i>	81
<i>I. Rebošapka: Following the Tracks of Volodymyr Hnaťuk in Banat</i>	97
<i>František Tichý</i>	109
<i>F. Tichý: Following V. Hnaťuk's Trails at Batchka and Sreni</i>	112
<i>M. Mušínska: The Correspondence between Volodymyr Hnaťuk and Ivan Paňkevyč</i>	127
Letters of Volodymyr Hnaťuk to Ivan Paňkevyč (1920—1926)	157
Notes	207
Bibliography of V. Hnaťuk's Works for „Hungarian Russia”	215

PART TWO

HISTORY

<i>A. Šlepecký: Bishop of Mukačevo A. F. Bačinskyj and his Messages</i>	223
<i>E. Hleba: From the Archival Documents on Pan-Slavistic Movement in Eastern Slovakia</i>	243

LITERARY CRITICISM

<i>V. Matula: A. B. Vrchovský and the Slovak-Ukrainian Relations at the End of the Thirties of the Last Century</i>	251
---	-----

FOLKLORE

<i>V. Hoschowskyj: A Study of the Origin of a Wedding Song from the Lemka Region</i>	261
<i>O. Zilynskyj: An Old Carol from the Laborec Region</i>	277
<i>K. Zaklynskyj: Some Facts about Michal Vrabel (1866—1924)</i>	293

ETHNOGRAPHY

<i>N. Šurkalová: A Contribution to the Study of Family Relations in the Village Ruský Potok</i>	303
---	-----

LINGUISTICS

<i>A. Kurimský: Comments on Publishing Dialect Texts</i>	321
<i>M. Stec: The Newspaper „Slovo naroda“ (The Word of the People) in the Struggle for the Ukrainian Literary Language in Eastern Slovakia at the Beginning of the Thirties</i>	329

PART THREE

ANNIVERSARIES

<i>F. V. Ivančov, Fifty Years Old (L. Molnar)</i>	345
<i>Mikuláš Jordán, Seventy Five Years Old (M. Dubaj)</i>	349
<i>Dezider Mily — an Artist (M. Dubaj)</i>	352

CHRONICLE

<i>The Poetry of the Ukrainian Writers in Czechoslovakia in 1965 (A. Cerveňák)</i>	359
<i>The Fiction of the Ukrainian Writers in Czechoslovakia in 1965 (M. Roman)</i>	364
<i>A Survey of Scientific Publications in the Prešov Region in 1965 (J. Selepec)</i>	371

REPORTS ON THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN INSTITUTIONS IN CZECHOSLOVAKIA

<i>Museum of Ukrainian Culture in Svidník (I. Cabiňák)</i>	378
<i>The Organisation of the Museum of Ukrainian Culture</i>	391
<i>The Cultural Union of the Ukrainian Workers (V. Kapišovský)</i>	404
<i>The Department of Ukrainian Language and Literature at the Philosophical Faculty of the University of P. J. Šafárik in Prešov (P. Bunganič)</i>	409
<i>The Department of Ukrainian Language and Literature at the Pedagogical Faculty of the University of P. J. Šafárik in Prešov (M. Novák)</i>	413
<i>The Ukrainian Section of the Research Institute of Pedagogy (J. Železník)</i>	415
<i>Ukrainian Broadcasts on Czechoslovak Radio (V. Varchola)</i>	420
<i>The Ukrainian National Theatre (J. Pichanič)</i>	428
<i>Ukrainian National Ensemble of Singing and Dancing (J. Cimborá)</i>	434
<i>Index of Names</i>	437
<i>Index of Geographical Terms</i>	449

INHALT

Einführung vom Akademiker Jiří Horák	7
Einführung vom Redaktor	9

I.

Zur Geschichte der Studie „Zur Frage der Schriftsprache der Karpathoukrainer“	17
<i>Volodymyr Hnatuk</i> : Zur Frage der Schriftsprache der Karpathoukrainer	19
<i>František Hlaváček</i>	28
<i>František Hlaváček</i> : Meine Kontakte und Zusammenarbeit mit <i>Volodymyr Hnatuk</i>	31
<i>Mykola Mušinka</i> : <i>Volodymyr Hnatuk</i> — ein bedeutender Forscher der Volkskunde des Prešover Gebietes	51
<i>Jozef Šlepec</i> : <i>Hnatuks</i> dialektologische Arbeiten	81
<i>Ivan Rebošapka</i> : In den Fusspuren <i>Volodymyr Hnatuks</i> im Banat	109
<i>František Tichý</i>	112
<i>František Tichý</i> : In den Fusspuren <i>V. Hnatuks</i> in Bačka und Sriem	127
<i>Mykola Mušinka</i> : Der Briefwechsel <i>Volodymyr Hnatuks</i> mit <i>Ivan Paňkevyc</i>	157
Briefe <i>V. Hnatuks</i> an <i>Ivan Paňkevyc</i> 1920—26 Anmerkungen	207
Bibliographie der Arbeiten <i>V. Hnatuks</i> für die „Ungarische Ukraine“	215

II.

GESCHICHTE:

<i>Andrej Šlepecký</i> : Der Bischof von Mukačevo <i>A. F. Bačinskyj</i> und seine Rundschreiben	223
<i>Edmund Hleba</i> : Aus den Archivadokumenten über die panslawistische Bewegung in der Ostslowakei	251

LITERATURGESCHICHTE:

<i>Vladimír Matula</i> : <i>A. B. Vrchovský</i> und die slowakisch-ukrainischen Beziehungen zu Ende der dreissiger Jahre des 19. Jahrhunderts	251
---	-----

FOLKLOR:

<i>Volodymyr Hoschowskyj</i> : Ein Versuch der Genese eines Hochzeitsliedes der Lemken	261
<i>Orest Zilynskyj</i> : Altes Weihnachtslied (<i>Koliadka</i>) aus der Laborec-Gegend	277
<i>Kornel Zaklinskyj</i> : Studie über <i>Michael Vrabel</i> (1866—1924)	293

ETHNOGRAPHIE:

<i>Nadežda Šurkalová</i> : Beitrag zum Verwandtensystem in der Gemeinde <i>Ruský Potok</i>	303
--	-----

LINGUISTIK:

<i>Andrej Kurimský</i> : Zur Herausgabe von mundartlichen Materialien	321
<i>Mykola Štec</i> : Die Zeitung „Slovo naroda“ (Volksstimme) im Kampf für die ukrainische Literatursprache in der Ostslowakei zu Beginn der 30-er Jahre	329

III.

UNSERE JUBILANTEN

F. V. Ivančov 50 jährig (<i>L. Molnar</i>)	345
Mik. Jordan 75 jährig (<i>M. Dubaj</i>)	349
Der Maler Dezider Milý (<i>M. Dubaj</i>)	352

CHRONIK

Die Poesie der ukr. Schriftsteller in der ČSSR im Jahre 1965 (<i>A. Červeňák</i>)	359
Die künstlerische Prosa der ukr. Schriftsteller in der ČSSR im Jahre 1965 (<i>M. Roman</i>)	364
Überblick über die wissenschaftlichen Publikationen der Ostslowakei im Jahre 1965 (<i>J. Šelepec</i>)	371

ÜBERBLICK ÜBER DIE TÄTIGKEIT DER UKRAINISCHEN INSTITUTIONEN IN DER ČSSR

Das Museum der ukrainischen Kultur in Svidnik (<i>J. Cabiňák</i>)	378
Organisationsvorschrift des Museums der ukrainischen Kultur	391
Kulturbund der ukrainischen Werktätigen (<i>V. Kapisovský</i>)	404
Lehrstuhl der ukrainischen Sprache und Literatur der Phil. Fak. der P.-J.-Šafárik- Universität in Prešov (<i>P. Bunganič</i>)	409
Lehrstuhl der ukrainischen Sprache und Literatur der Ped. Fak. der P.-J.-Šafárik-Univer- sität in Prešov (<i>M. Novák</i>)	413
Ukrainische Abteilung des pädagogischen Forschungsinstitutes (<i>J. Zelezník</i>)	415
Ukrainische Sendung des tschechoslowakischen Rundfunks (<i>V. Varchola</i>)	420
Ukrainisches Nationaltheater (<i>J. Pichanič</i>)	428
Duklaer ukrainisches Volksemsemble (<i>J. Cimbora</i>)	434
Namensverzeichnis	437
Verzeichnis geographischer Benennungen	449

Науковий збірник Музею української культури
в Свиднику

3

1967

Упорядкував *Микола Мушинка*

Обкладинка *Йосифа Лешка*

Скромі статті рецензували: *П. Бунганич, М. Гиряк, К. Дворжак, О. Зілинський, Ю. Костюк, Я. Крамаржик, А. Куримський, Я. Маркль, М. Мольнар, М. Мушинка, А. Чума, С. Швцова, Й. Шелепець, А. Шелепецький.*

Переклад резюме на українську мову: *М. Мушинка*

на німецьку мову: *д-р Е. Пертлова*

на англійську мову: *М. Бюллерова, Л. Гржебичкова, М. Франк, П. Урбан.*

Реєстр склала *Магда Мушинка*

Видав Музей української культури в Свиднику в Пряшівському відділі української літератури Словацького педагогічного видавництва

Vedeccký sborník Múzea ukrajinskej kultúry
vo Svidníku

3

1967

Zostavil *Mikuláš Mušinka*

Obálka *Jozefa Lešku*

Jednotlivé články recenzovali: *P. Bunganič, K. Dvořák, M. Hirjak, O. Zilinský, J. Kostuk, J. Kramárik, A. Kurimský, J. Markl, M. Molnár, M. Mušinka, A. Čuma, S. Švecová, J. Šelepec, A. Šlepecký*

Resume do ukrajiničiny preložil: *M. Mušinka*
do nemčiny : *dr. E. Pertlová*
do angličtiny : *M. Wheelerová, L. Hřebíčková, M. Frank, P. Urban*

Register zostavila *Magda Mušinková*

Vydalo Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku v SPN Bratislava — odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Музею української культури у Свиднику

3

Видало Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі
Відділ української літератури в Пряшеві
як свою 179 публікацію
Відповідальний редактор Юрій Кундрат
Технічний редактор Мирослава Сміжанська

02/63 — Ухвалено постановою СЦКК за № 1268/I-1965 — Перше видання
— Тираж 1100 — Рукопис здано на виробництво в січні 1967 — Видру-
ковано в грудні 1967 — Папір 5154-01, 90 г — Видрукували Східносло-
вацькі друкарні, н. п. Кошіце, завод Пряшів — Шрифт гармонд та петит
Колектив — Z-16*71390

Стор. 464 — АА 36,724 — ВА 38,139

67—519—67 Кчс 46,— о.

509/21 875

VEDECKÝ SBORNÍK

Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku

3

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave
Odbor ukrajinskej literatúry v Prešove
ako svoju 179. publikáciu

Zodpovedný redaktor Juraj K u n d r á t
Technická redaktorka Miroslava S m i ž a n s k á

02/63 — Schválené výmerom SÚKK č. 1268/I-1965 — Prvé vydanie — Náklad 1100 — Rukopis zadaný do výroby v januári 1967 — Vytlačené v decembri 1967 — Papier 5154-01, 90 g — Tlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice, závod Prešov — Typ písma garinond a petit Kolektív — Z-16*71390

Strán 464 — AH 36,724 — VH 38,139

67—519—67 Kčs 46,— v.

509/21 875

Вийшло друком:

З українського фольклору Східної Слобощини. Репертуарний збірник на допомогу гурткам XIX. Упорядкування, вступні статті та примітки М. Мушинки. Пришів, 1963, стор. 60.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, I, 1965, 359 стор. Головний редактор М. Мушинка. Присвячено свідній пам'яті чехословацького українського діалектолога В. П. Латти (1921—1965). Зміст: М. Мушинка, Життя і наукова діяльність В. П. Латти, І. Чабиняк, Музей української культури і його завдання, К. Завданський, Царів Історія Краснобрідського монастиря, М. Попович, Національно-визвольна боротьба в Лемківських горах (1943—1945), А. Шаленюк, Історичне минуле Макович та О. Павлович, М. Роман, Радянська література на сторінках чехословацької преси, М. Пржездзіцька, Історія св'ят Богданських — церковних художників на обох боках Карпат, М. Олейник, Народний одяг в с. Якуб'яни, І. Пушкар, Б. Ковачовичова, Дерев'яні церкви в сс. Нова Волонка і Рівне, М. Мушинка, З історії збирання українського фольклору Східної Слобощини, О. Зіанський, Історичні та жанрові риси пісні про Стефана воєводу, Ф. Тихий, Українські світські пісні в Мокшівському віденському, К. Барада, Дві власні українських балади з билинами та відносно-в'язькими піснями, А. Куримський, О. Лешка, Актуальні завдання чехословацької дитячости, П. Шеленць, Проблеми і завдання дослідження старих писемних пам'яток українських говірок Східної Слобощини і Закарпаття, М. Штець, З історії боротьби за літературну мову в Східній Слобощині, В. Латта, Показієм в українських горах Східної Слобощини.

Крім того, перший номер збірника містить розділ рецензій та два реєстри.

Шлях до волі. Збірник спогадів і документів про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословащини проти фашизму і 1939-45 рр., Пришів, стор. 427. Головний редактор І. Ванат. Розділи: Участь українського населення Пришівщини в партизанській боротьбі в Словачькому народному повстанні (С. Пажур, В. Горкович), Закарпатські українці в чехословацькому війську в СРСР (І. Ванат), Українці Пришівщини в рядах Червоної Армії (А. Ковач), Визволення Пришівщини (1944-1945) (А. Ковач). Кілький розділ відкривається ґрунтовною загальною статтею. В збірнику опубліковано спогади понад 30 учасників визвольної боротьби, серед них спогади ген. Л. Свободи, В. Кашішовського, Г. Рогатя-Ільцова, Ф. Іванчова та десятки фотодокументів.

Науковий збірник Музею української культури № 3, 1967, 460 стор. Присвячено 95-річчю з дня народження та 40-річчю з дня смерті Володимира Гнатюка. Головний редактор М. Мушинка.

ВИДАННЯ СВИДНИЦЬКОГО МУЗЕЮ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

SPN

02/63

67-519-67 Kcs 46,- v.

509/21 375

